

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Душан Б. Вучићевић

**ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ
МЕШОВИТИХ ИЗБОРНИХ СИСТЕМА**

докторска дисертација

Београд, 2017

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Душан Б. Вучићевић

**ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ
МЕШОВИТИХ ИЗБОРНИХ СИСТЕМА**

докторска дисертација

Београд, 2017

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Dušan B. Vučićević

**POLITICAL CONSEQUENCES OF MIXED
ELECTORAL SYSTEMS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

Ментор:

проф. др Милан Јовановић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Слободан Антонић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду

проф. др Данијел Бохслер, ванредни професор департмана политичких наука Универзитета у Копенхагену

проф. др Небојша Владисављевић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

проф. др Душан Павловић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

датум одбране:

Политичке последице мешовитих изборних система

Резиме: Студија *Политичке последице мешовитих изборних система* посвећена је испитивању генезе комбинованих изборних правила и последица њихове примене на макро и микро нивоу. Циљ рада је анализа ефеката примене система са комбинованим изборним правилима, како оних у којима бирачи имају један глас – већински системи са компензацијском листом – тако и оних у којима су им на располагању два гласа – мешовити системи. Студијом је обухваћено 35 држава и 185 изборних циклуса. У раду су коришћене квалитативне, али и квантитативне методе: мултиваријантна статистичка анализа – биноминална регресиона анализа, линеарна регресиона анализа (*ordinary least squares* регресија и *fixed effects model estimation*); као и парадигма институционализма рационалног избора.

Централно истраживачко питање наше студије је *какве политичке последице производе мешовити изборни системи, односно, на који начин примена различитих варијанти система са комбинованим изборним правилима утиче на диспропорционалност изборних резултата, структуру парламента и ефективни број парламентарних партија, тип и трајање владе, парламентарну репрезентативност жена*. Такође нас интересује *како се у државама у којима је на снази мешовити изборни модел понашају бирачи, политичке партије и кандидати на изборима*. Генерална хипотеза у студији је да мешовити изборни системи представљају посебан тип изборног система, а не прост, механички спој већинских и пропорционалних изборних правила. Дуална структура и противречни институционални подстицаји два изборна сегмента од актера захтевају усвајање необичних стратегија деловања под чијим ће утицајем вишепартијска конкуренција са листовног нивоа избора контаминирати конкуренцију на нивоу једномандатних јединица. Од стратешких одговора актера – последица на микро нивоу – зависиће политичке последице на макро нивоу и њихов степен предвидивости.

У студији испитујемо разлоге настанка система са комбинованим изборним правилима, актере који су у њиховом озакоњењу учествовали, њихове мотиве, преференције и интересе. Модели реформе зависе од типа политичког режима у коме се промена изборних правила дешава. У консолидованим

демократијама узрок промене је екстремност пререформског изборног модела, а у реформски процес се често укључују и грађани. У новим демократијама комбинована изборна правила настају договором елита. Иако су актери на почетку преговора имали супротстављене позиције, несигурност у погледу сопствених изборних шанси, изазвана непостојањем вишепартијских и компетитивних избора у пререформском периоду, али и ванредне историјске околности, олакшавали су постизање компромисног решења у виду комбинације већинских и пропорционалних изборних института. Режиме такмичарског ауторитаризма, у којима се у флуидним политичким и институционалним оквирима често мењају односи моћи, а борба власти и опозиције води на два нивоа – за гласове и око правила – карактеришу константне и често недовољно промишљене промене изборних закона. Коначно, у недемократским режимима контролу над реформским процесом имају политичари на власти, али њихов циљ није пука максимизација моћи и мандата. Додавањем пропорционалног сегмента на већински образац избора ауторитарни режими „увлаче“ опозиционе партије у изборну трку чиме истовремено задржавају контролу над политичким институцијама и стварају привид демократског легитимитета.

Централни део студије посвећен је анализи политичких последица мешовитих изборних система. Испитивани су њихови ефекти на диспропорционалност изборних резултата, конфигурацију партијског система, дужину трајања и тип кабинета и парламентарну репрезентацију жена. Поред изборних института карактеристичних за системе са комбинованим изборним правилима – институт гласања са једним/два гласа, тип везе између номиналног и листовног нивоа, удео листовних мандата – и осталих „изборних“ варијабли – тип већинске формуле, величина изборне јединице и величина парламента, висина изборног цензуса, формула за транспоновање гласова у мандате – испитивано је дејство психолошког фактора – „процес учења“ и привикавања на нова изборна правила – и других контекстуалних фактора – постојање слободних и поштених избора, демократско искуство. И док је веза између типа комбинованих изборних правила и већине осталих независних варијабли, с једне, и пропорционалности и удела жена-парламентараца, с друге стране, очекивана и јаче изражена, монокаузални изборни детерминизам пада на другом тесту. Пропорционалније

варијанте комбинованих система не резултирају већом фрагментацијом парламента, консесуалним и нестабилним владама, као што ни мајоритарнија правила не производе мању легислативну фракционализацију и дуготрајне и већинске кабинете. Зашто је веза између изборних правила и конфигурације партијског система мање изражена?

Прво, у структурално замршеним мешовитим изборним системима варијације у којима је могуће комбиновати већинске и пропорционалне изборне институте готово су неограничене. Колико ће противречни бити институционални подстицаји које изборним актерима шаљу два изборна сегмента зависиће од модалитета у којима су они комбиновани. Друго, последице примене мешовитих изборних система одређене су пререформским изборним моделом, обрасцима понашања и нивоом институционализованости и структурираности партијског система који су из њега наслеђени. И треће, од одговора актера на комбинована изборна правила – последица на микро нивоу – зависиће последице на макро нивоу. А стратешке одлуке актера на номиналном нивоу мешовитих избора неће бити исте као у класичним већинским системима. Компетиција на номиналном нивоу биће контаминирана обрасцима вишепартијске конкуренције са листовног нивоа.

Емпиријска анализа, заснована на агрегатним подацима о резултатима избора у 21.077 једномандатних изборних јединица на номиналном и 9.495 једномандатних јединица на листовном нивоу, у 113 изборних циклуса и 24 држава, показује да се партијске елите и бирачи на номиналном нивоу понашају стратешки, ускраћујући подршку некомпетитивним кандидатима. Размере тог понашања, међутим, нису толике да се на нивоу једномандатних јединица постигне двопартијски еквилибријум. Како су актери когнитивно и информацијски лимитирани, а њихове стратегије обликоване затеченим и наслеђеним моделима понашања и обрасцима партијске конкуренције, одговори на комплексан изборни аранжман неће бити исти. Дивергентне стратегије деловања изборних актера и различити нивои контаминације номиналног нивоа додатно ће допринети да системске последице комбинованих изборних система буду неочекиване и мање предвидиве.

Кључне речи: мешовити изборни системи, изборна реформа, пропорционалност, партијски систем, представљање жена, стратешко гласање, партијске стратегије кандидовања, контаминацијски ефекти, институционализам рационалног избора, изборни детерминизам

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: политички системи

УДК: 321.01:342.8(043.3) 316.334.3

Political Consequences of Mixed Electoral Systems

Resume: The study *Political Consequences of Mixed Electoral Systems* is dedicated to the examination of the genesis of hybrid electoral rules and the consequences of their application at the macro and micro levels. The paper uses qualitative and quantitative methodology - multivariate statistical analysis (ordinary least squares regression and fixed effects model estimation) – as well as the paradigm of rational choice institutionalism. The aim of the paper is the analysis of the effects of the application of a system with hybrid electoral rules, including one-vote systems - plurality systems with a compensatory list - as well as two-vote systems – mixed-member systems. The study encompasses 35 states and 185 electoral cycles.

The central research question of our study is *what political consequences do mixed electoral systems produce, more precisely, how the application of different subtypes of systems with hybrid electoral rules affects the disproportionality of the election results, the structure of the parliament and the effective number of parliamentary parties, government type and duration, the parliamentary representation of women. We are also interested in the behaviour of voters, political parties and candidates.* The general hypothesis of the study is that mixed-member systems are a specific type of electoral system, rather than a simple, mechanical coupling of plurality/majority and proportional representation rules. The dual structure and contradictory institutional incentives of the two tiers require the actors to adopt unusual strategies of action which influence the list tier multi-party competition to contaminate the competition on the nominal tier. Therefore, the political consequences at the macro level and degree of their predictability will depend on the strategic responses by actors (consequences at the micro level).

The study examines the reasons for the creation of mixed-member electoral systems, the actors who participate in their establishment, their motives, preferences and interests. Reform models depend on the type of political regime in which the change of election rules occurs. In consolidated democracies, the cause of the change is the extreme nature of the pre-reform electoral model, and the reform process often involves

the citizens. In new democracies hybrid electoral rules result from the agreement of the elites. Although the actors at the beginning of negotiations had opposing positions, uncertainty in regard to their own electoral chances, caused by a lack of multi-party competitive elections in the pre-reform period, as well as extraordinary historical circumstances, led to the establishment of a compromise solution in the form of a combination of a single-winner and PR electoral institutes. Competitive authoritarian regimes, in which the relations of power are often modified through fluid political and institutional frameworks, and the struggle between the government and opposition is led on two levels - for votes and about election rules - are characterized by constant and often poorly thought out changes in election laws. Finally, in non-democratic regimes the control over the reform process rests with the politicians in power, but their goal is not the mere maximization of power and mandates. By adding a proportional segment to a single-winner electoral system, authoritarian regimes "drag in" the opposition parties into the electoral race all the while retaining control over political institutions and creating the illusion of democratic legitimacy.

The central part of the study is devoted to the analysis of the political consequences of mixed electoral systems. It examines their effects on the disproportionality of election results, the party system configuration, the cabinet duration and type, and the parliamentary representation of women. Apart from the electoral institutes typical for systems with hybrid electoral rules - the institute of a single/double vote, tier linkage, the proportion of list/nominal mandates - and other "election" variables - voting method in SMDs, district magnitude and assembly size, electoral threshold, method for allocating seats in list tier - we also examined the effect of psychological factors - the "learning process" and accommodation to new electoral rules - and other contextual factors - the existence of free and fair elections, democratic experience. While the relationship between the type of hybrid electoral rules and most other independent variables on the one hand, and proportionality and the share of women parliamentarians, on the other hand, were expected and more pronounced, mono-causal electoral determinism fails on the second test. "Proportional" mixed-member systems do not result in increased parliament fragmentation, consensual and unstable governments, just as "majoritarian" mixed-member systems do not produce lower legislative fractionalization and long-term and majority cabinets. Why is the

relation between subtypes of mixed-member systems and the party system configuration less pronounced?

First of all, in structurally intricate mixed-member systems, variations which make it possible to combine electoral institutes from single-winner voting systems and proportional representation are almost limitless. Just how contradictory the institutional incentives that the two tiers send to electoral stakeholders will depend on the modalities in which they are combined. Second, macro level consequences are also dependent on the pre-reform electoral models, the patterns of behaviour inherited from previous models, and the level of institutionalization and structure of the party system. And third, the macro level consequences will depend on the actor's response to the hybrid electoral rules (the micro level consequences). Strategic choices of actors at the nominal level of mixed elections will not be the same as in the classic plurality systems. Thus, competition at the nominal tier will be contaminated by the patterns of multi-party competition at the list tier.

The empirical analysis, based on aggregate data of election results in 21,077 single-member districts at the nominal and 9,495 single-member districts at the list level, in 113 electoral cycles and 24 countries, demonstrates that the party elites and voters behave strategically at the nominal level, denying support to non-competitive candidates. The scale of this behaviour, however, is not sufficient to attain two-party equilibrium at the level of the single-member district. Given that the actors are limited in terms of cognition and information, and their strategies shaped by the current and inherited models of behaviour and patterns of party competition, the responses to a complex electoral arrangement will not be the same. Divergent strategies of action of electoral actors and different levels of contamination of the nominal tier will further contribute the macro level consequences of the mixed electoral system to be unexpected and less predictable.

Keywords: mixed electoral systems, electoral reform, proportionality, party system, representation of women, strategic voting, party nomination strategies, contamination effects, rational choice institutionalism, electoral determinism

Scientific area: political sciences

Subfield: political systems

Садржај

1. Уводне напомене.....	1
2. Мешовити изборни системи – нови члан породице	12
2.1. Посебан тип изборног система или резидуална категорија?	15
2.2. Таксономија мешовитих изборних система	24
2.3. Паралелни мешовити изборни системи	35
2.3.1. Јапанско „правило најбољег губитника“	36
2.3.2. Систем отворених листа у паралелном моделу Литваније	43
2.4. Гласовно компензацијски мешовити изборни системи.....	46
2.4.1. Мађарски гулаш	47
2.4.2. Италијански „делимични одбици“ и негативан трансфер гласова	53
2.5. Мандатно компензацијски мешовити изборни системи.....	60
2.5.1. Од прекобројних до уједначавајућих мандата: Немачка.....	61
2.5.2. Два типа једномандатних изборних јединица: Нови Зеланд.....	69
3. „Топографија“ и „картографија“ система са комбинованим изборним правилима.....	76
3.1. Избори на субнационалном нивоу.....	77
3.2. Избори за горње домове парламента.....	81
3.3. Изборни модели пре Другог светског рата	83
3.4. Савремени коегзистенцијски, фузијски и кондиционални изборни системи.....	90
3.5. Већински системи са компензацијском листом и комбиновани изборни системи..	99
4. Нова изборна револуција – спој најбољег у два света?	120
4.1. Екстремност претходног изборног модела као узрок изборне реформе.....	128
4.1.1. Хиперрепрезентативност италијанског пререформског модела.....	129
4.1.2. Плуралитарни пререформски модел Новог Зеланда.....	134
4.1.3. Хиперперсонализованост система појединачног непреносивог гласа: Јапан .	138
4.1.4. Хиперцентрализовани системи Боливије и Венецуеле	142
4.1.5. Комбинована изборна правила у европским микро-државама: Монако и Андора.....	150
4.2. Нове демократије и договор актера о изборним правилима	153
4.2.1. Отклон од вајмарског модела под будним оком окупационих снага: Западна Немачка	154
4.2.2. Два Округла стола и погодбено увођење комбинованих правила: Мађарска .	157
4.2.3. Транзициони карактер бугарског паралелног система	161

4.2.4. Спектар модела реформе у паралелном систему Литваније	165
4.2.5. Етнички расцеп и комбинована изборна правила: Македонија.....	167
4.2.6. Повећање репрезентативности маргинализованих група корекцијским механизмом у процесу кандидовања: Филипини.....	169
4.2.7. Од „Народног устава“ до „подешавања“ комбинованих правила: Тајланд.....	171
4.2.8. Утицај страног фактора и грађана на изборну реформу: Источни Тимор, Лесото и Сејшели	175
5. Системи са комбинованим изборним правилима у недемократским режимима	184
5.1. Режији такмичарског ауторитаризма и стална спорења о изборним правилима .	186
5.1.1. „Пробати све“ – изборне реформе у Албанији.....	187
5.1.2. Од председничког декрета до јачања „партије власти“: утицај председника на реформе изборних правила у Русији	191
5.1.3. Сукоб пропредседничких и опозиционих парламентарних група: Украјина	198
5.2. Комбинована изборна правила и постепено отварање простора за опозицију	205
5.2.1. Пажљиво дизајнирање комбинованих изборних правила: мексичка Институционална револуционарна партија	206
5.2.2. Изборни дизајн у рукама шефа државе: Јужна Кореја	210
5.2.3. Контрола реформе и концесије режима: Социјалистичка партија Сенегала...	214
5.2.4. „Историјски инцидент“, судска одлука и додавање компензацијске листе на систем појединачног непреносивог гласа: Куоминтанг	217
5.3. Контрола реформског процеса и отварање у циљу очувања привида демократског легитимитета.....	223
5.3.1. Увођење паралелних модела без консензуса са опозицијом: Југославија и Хрватска	223
5.3.2. Постсовјетски диктатори и комбинована изборна правила	226
5.3.3. Изградња демократске фасаде у афричким недемократским режимима.....	239
6. Детерминизам у изборним студијама.....	249
6.1. Утицај изборних правила на пропорционалност, страначки систем, представљање жена и управљачке капацитете влада.....	253
6.2. Мешовити изборни системи – социјална лабораторија за псефологе?.....	264
7. Системске последице мешовитих изборних система	278
7.1. Диспропорционалност изборних резултата.....	290
7.2. Партијски системи у моделима са једним и два гласа.....	303
7.3. Представљање жена и комбинована изборна правила	316
7.4. Кабинети у парламентарним системима.....	330
8. Стратешке последице мешовитих изборних система.....	341
8.1. Стратешко гласање у мешовитим изборним системима	344
8.2. Мешовити изборни системи и партијске стратегије кандидовања	361

8.3. Стратешко понашање и (или) контаминација	373
9. Закључна разматрања	413
ЛИТЕРАТУРА.....	421

1. Уводне напомене

Зашто проучавати изборне системе питање је којим почињу бројне изборне студије. Одговори на ово питање најчешће имају задатак да дају смисао ангажману оних који га себи и упућују. Рационалан одговор на ово питање још је теже дати у Србији. У Србији се интересовање јавности за изборну проблематику по правилу завршава са два питања: *Ко ће на изборима победити или прескочити изборни цензус* и *Да ли су избори били слободни и поштени?* Да је стање другачије вероватно ни реформа важећег изборног модела који је, уз незнатне измене, у употреби готово две деценије не би била једна од последњих тачака на агенди релевантних политичких актера. У таквој средини питање *Зашто трошити драгоцену време на истраживање последица које производи један тип изборног система* има још много више смисла. Према једном од често цитираних „интернет“ статистичких података просечан број људи који прочита докторску тезу од корица до корица, укључујући и аутора, је 1,6. Узевши у обзир наведене, не баш охрабрујуће чињенице судбина ове тезе, као и многих других пре ње, јесте да заврши на једној од прашњавих полица факултетске библиотеке коју посећују малобројни истраживачи. Зашто онда изборне студије и због чега баш мешовити системи и њихове последице? Неколико је рационалних одговора на та два питања.

Изборни системи јесу битни. Они су „основни елемент представничке демократије“ (Lijphart, 1994:1), „најманипулативнији политички инструмент који обликује партијски систем и утиче на спектар политичког представљања“ (Sartori, 1994:ix), „зупчаници који омогућавају да точкови демократије правилно функционишу“ (Farrell, 2011:2). Њихов значај у новим демократијама, у временима тектонских друштвених и политичких промена, још је већи јер „постају формативни и генеративни чиниоци којима се даје смер и одређују перспективе преображаја политичког устројства, јавног живота, па и друштвеног развоја“ (Матић, 2004:11). На великом броју курсева на факултетима политичких наука и сродних дисциплина избори и изборни системи су неизоставна тема и феномен. Од дизајна изборних правила зависиће укупна легитимност система, степен политичке инклузије различитих друштвених група, начин решавања

конфликата у једном друштву. Изборна архитектура ће утицати на то који ће нас политичари представљати, које ће партије бити заступљене у парламенту и хоће ли он бити репрезентативан, ко ће и какву владу моћи да формира и, напослед, какве ће она јавне политике усвајати и спроводити. Какофонија различитих мотива и интереса, неслагање политичких елита и стручне јавности у погледу циљева и резултата примене постојећих изборних правила или жељених последица имплементације нових исходаваће огромним варијацијама у породици изборних система. Мешовити изборни модели, у широкој лепези различитих изборних и институционалних решења, нису изузетак. Напротив. Готово неограниченим могућностима комбиновања различитих већинских и пропорционалних изборних института они нуде палету нових опција за решавање традиционалних псефолошких дилема.

Изборни системи постају посебно интересантни за проучавање са трећим таласом демократизације који се од средине седамдесетих незауостављиво проширио преко Латинске Америке, Источне Азије, Источне Европе и бившег Совјетског Савеза све до подсахарске Африке. Масовним преласцима из затворених, некомпетитивних и ауторитарних поредака у отворене и демократске или хибридне режиме проширен је простор за испитивање учинака изборних правила у новим контекстима, другачијим од оних који су постојали у старим демократским државама, у којима вишедеценијско одржавање избора није било сведено на огољени политички монопол. Испоставило се да је и од одабира изборних правила зависио пут којим ће кренути транзиционе државе и шансе да на том путу успеју у комплексном подухвату консолидације крхких демократских установа и институција. Испоставило се, такође, да је у великом броју држава које су на тај пут кренуле избор пао на неку врсту комбинације базичних, већинских и пропорционалних, изборних института.

Коначно, интересовање за изборне студије у академској заједници, иако релативно нова појава, у константном је порасту. Када је Аренд Лајпхарт средином осамдесетих година прошлог века истакао да „студије изборних система без сумње представљају најнеразвијенију област у политичким наукама“ (Lijphart, 1985:3) вероватно није могао ни да сања да ће псефолошке студије у пар деценија

напредовати до те мере да је у њима мало шта остало неистражено. „Сазревање дисциплине“ (Shugart, 2005) посебно је изражено у проширењу наших сазнања о последицама изборних системима и утврђивању правилности у њиховом манифестовању. Питања како изборни систем утиче на партијски систем или, рецимо, на дужину трајања и тип кабинета, да ли и у којој мери изборни институти одређују начин понашања бирача и на који начин, са којим циљевима и мотивима, политички актери, повратно, обликују сама изборна правила у центру су пажње псефолошких студија од самих почетака. У последњих пар деценија напредак у доступности података и креирање отворених база са различитим и веома детаљним информацијама о изборним исходима омогућили су тестирање хипотеза које раније нису могле бити емпиријски провераване. Све до средине 80-тих година прошлог века било је тешко прикупити податке о укупним изборним резултатима чим би се искорачило ван простора напредних, западних демократија. Данас је, са друге стране, могуће доћи до прецизних резултата гласања у једномандатним изборним јединицама на обронцима Анда и Закавказја, новозеландском Јужном и острву Формоза у Кинеском мору, висоравнима Гвинеје и Лесота.

Велики раст у квантитету и квалитету изборних студија у последњих пар деценија у директној је вези са отвореним приступом „сировим“ подацима. Највећи број тих студија, у маниру најбоље „дивержеовске традиције“, имао је за циљ испитивање макро последица – пропорционалност, партијски систем, састав парламента, тип и трајање кабинета, представљање различитих друштвених група – и, у последње време, микро последица – прорачуни рационалних актера, политичких партија и кандидата, бирача и изабраних посланика, о томе које ће им се стратегије деловања највише исплатити, којим обрасцима понашања ће максимизовати очекивану корист и умањити трошкове – примене различитих изборних правила. Из тог разлога студијама које се баве узроцима настанка и последицама примене већинских или пропорционалних изборних система прети опасност да не кажу ништа ново или само понове оно што већ сада знамо. Та опасност је, међутим, мања у случају изборних модела који комбинују већинске и пропорционалне изборне институте.

Комбиновани изборни модели јесу релативно нов члан велике породице изборних система. Ако оставимо по страни неколико историјских случајева комбиновања већинског и пропорционалног обрасца избора, вишедеценијску јединственост немачког „персонализованог пропорционалног“ изборног система и пар држава које су од средине шездесетих година прошлог века на постојеће већинске изборне моделе додали компензацијску листу, комбиновани изборни системи јесу нов феномен у изборној понуди. Њихова популарност међу политичким елитама и изборним дизајнерима, која се поклопила са окончањем „трећег таласа демократизације“, довела је до експлозије мешовитих изборних система широм света у последњој деценији прошлог века. Неки аутори су ишли тако далеко да су их називали „изборним системом 21. века“ (Shugart & Wattenberg, 2001a). „Почетнички“, али истовремено веома популаран, статус довео је до тога да мешовити изборни модели спадају у најраспрострањеније типове изборних система чије су последице најмање истражене. А и када су истраживане аутори се најчешће нису могли сложити у томе да ли су учинци њихове примене добри, лоши или једноставно непредвидиви.

Највећи број псефолога испитивао је последице мешовитих изборних система у односу на базичне обрасце избора – већински и пропорционални. Начелан, мада не и општеприхваћен, став тих истраживача јесте да се комбиновани изборни системи на изборном континууму налазе „негде између“. Наш циљ у студији је стога нешто другачији. Иако нећемо у потпуности занемарити већинске и пропорционалне изборне системе срж наше анализе представљају искључиво системи у којима се комбинују већински и пропорционални изборни институти. Сматрамо да су разлике у последицама различитих варијанти мешовитих система недовољно истражене. Наиме, готово сви аутори у исту категорију сврставају изборне системе у којима постоје два нивоа расподеле мандата – номинални и листовни – без обзира на број гласова који су бирачима у тим системима на располагању. Други аутори иду и корак даље, па из анализа, иако их одређују као комбиноване, у потпуности искључују системе у којима постоје два нивоа расподеле мандата, али бирачи имају само номинални глас. Наша студија стога обједињује изборне моделе које називамо комбинованим – два нивоа расподеле мандата и два структурално различита гласа

– и изборне моделе које убрајамо у групу већинских система са компензацијском листом – два нивоа расподеле мандата и институт гласања са једним гласом.

Унутар та два типа система са комбинованим изборним правилима, на основу постојања и врсте успостављене везе између номиналног и листовног нивоа избора, издвајамо по три подваријанте мешовитих и већинских система са компензацијском листом. Предмет анализе у централном поглављу студије јесу последице које тих шест варијанти изборних правила имају на диспропорционалност изборних резултата, конфигурацију партијског парламентарног система, представљање жена и дужину трајања и тип кабинета. У анализи се не ограничавамо само на утицај „великих“ и „малих“ изборних института, већ испитујемо и ефекте других институционалних варијабли, контекстуалних чинилаца, демократског искуства, непостојања слободних и поштених избора, „процеса учења“ и привикавања на нови изборни аранжман.

У најширем узорку налази се укупно 185 изборних циклуса у свих 35 држава које су, у неком тренутку након Другог светског рата, озакониле изборне моделе у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти. Поред системских последица њихове примене интересују нас и разлози њиховог настанка, актери који су у њиховом увођењу учествовали, њихови мотиви, преференције и интереси. Последњи део анализе посвећујемо конкуренцији на нивоу једномандатних изборних јединица, помоћу чега испитујемо размере и домете стратешког понашања изборних актера – политичких партија, кандидата и бирача. У том циљу прикупили смо детаљне податке о резултатима избора на номиналном нивоу за укупно 21.077 изборних јединица, као и податке о изборним резултатима за 9.495 једномандатних јединица на листовном нивоу избора. Узевши у обзир бројку од 35 држава, 185 изборних циклуса и 21.077 једномандатних изборних јединица студија представља покушај да се на систематски начин утврде последице и разлике у учинцима различитих подваријанти система са комбинованим изборним правилима, како на макро, тако и на микро нивоу.

Студија је подељена у седам поглавља. Поглавље 2 је посвећено дефинисању и редефинисању концепта мешовитих изборних система. Приказ два

кључна приступа у одређењу комбинованих изборних система – структурног и аналитичког – као и неколико типологија изборних модела у којима су комбиновани већински и пропорционални образац избора закључујемо властитим одређењем и трочланом типологијом комбинованих изборних система Уз то, у овом поглављу, на примерима по две бинарне студије случаја, детаљно приказујемо механику по којој су устројене три подваријанте мешовитих изборних система и начин на који се успоставља веза између већинске и пропорционалне компоненте избора. Огроман број варијација у којима је могуће комбиновати већинске и пропорционалне изборне институте резултира тиме да не постоје исти мешовити изборни модели у две различите државе. Без обзира на тај податак, бинарне студије Јапана и Литваније, Мађарске и Италије и Немачке и Новог Зеланда добра су полазна тачка за увођење мање упућених читалаца у структуру и начин функционисања комбинованих изборних модела.

У наредном поглављу дајемо одговор на питање где су мешовити изборни системи. Концепцијска и типолошка неслагања производила су и огромне разлике у погледу броја држава које су различити аутори сврставали у породицу комбинованих изборних система. Уз подробен табеларни приказ поменутих неподударња у овом поглављу приказујемо и оне комбиноване изборне моделе који неће бити предмет наше анализе у наставку студије. То су државе које су мешовите изборне системе користиле на изборима за горњи дом представничког тела, као и државе – федералне јединице и региони – које су их примењивале на изборима на субнационалном нивоу. Ту су и стари, историјски примери, претече данашњих комбинованих изборних система који су постојали у појединим државама пре Другог светског рата. У овом поглављу се осврћемо и на оне изборне моделе у којима су комбиноване већинска и пропорционална изборна формула – коегзистенцијске, фузијске и кондиционалне системе – али који не испуњавају ни једно од два конститутивна својства мешовитих изборних система – постојање два нивоа расподеле мандата на којима бирачи истовремено гласају и утичу на расподелу мандата и постојање института гласања са два гласа. Коначно, поглавље затварамо приказом свих комбинованих и већинских система са компензацијском листом који ће бити предмет наше анализе у остатку студије.

Наредна два поглавља посвећена су генези комбинованих и већинских система са компензацијском листом. У њима дајемо одговор на питања како су и због чега они озакоњени. Интересују нас друштвени контекст у коме су настајали, као и актери који су у њиховој институционализацији учествовали. Листа тих актера је прилично широка. Ту су поред партијских елита, како владајућих, тако и опозиционих, и експерти, екстерни фактор, али и грађани. Њихови мотиви, као и интереси којима су у процесу реформе вођени такође су дивергентни. Циљ та два поглавља је да покажу да, изузев у ретким случајевима, комбинована изборна правила нису настајала као последица теоријски инспирисаног изборног инжењеринга усмереног на постизање „споја најбољег из два света“, већинског и пропорционалног. Друштвени и контекстуални услови у којима су настајали и преференције којима су актери били вођени један су од разлога што су и њихове намераване и ненамераване последице биле другачије.

У поглављу 4 предмет анализе су консолидоване демократије, у којима је екстремност пререформског изборног модела била главни узрок промене изборних правила, и постауторитарне државе – нове демократије – код којих је процес транзиције у демократске поретке био у директној вези са одржавањем избора по комбинованим правилима. У њима је компромис актера о почетним, супротстављеним реформским позицијама представљао залог успешно спроведене демократске трансформације режима. Са друге стране, у поглављу 5 испитујемо генезу комбинованих изборних правила у оним државама које су у досадашњим истраживањима углавном биле занемарене. Ту су затворени недемократски режими у којима је реформски процес контролисан одозго, али је њиме истовремено благо отворена конкуренција како би се изградио привид демократског легитимитета; режими такмичарског ауторитаризма које су карактерисала непрестана спорења актера о кључним изборним институтима и њихове честе измене; као и режими са партијом-хегеменом који су иницијално комбинована правила озаконили ради „увлачења“ опозиције у изборну трку у циљу демократске легитимизације, али у којима је након више година, па чак и деценија, примене дошло до демократизације која је била повезана са реформом и новелирањем кључних изборних института. У тој, другој фази реформе комбинованих правила актери су, по правилу, успевали да постигну договор.

Поглавље 6 представља теоријски увод у анализу последица примене мешовитих изборних правила. У њему су приказани налази најутицајнијих и незаобилазних псефолошких студија у којима су испитиване последице базичних типова изборних система – већинског и пропорционалног – на варијабле које су од значаја за наше истраживање. Кључни елементи базичних типова изборног система, са највећим утицајем на степен пропорционалности, партијски систем, тип и дужину трајања влада, удео жена у парламентима, уз оне изборне институте који су карактеристични искључиво за комбиноване изборне системе, биће предмет нашег интересовања у завршним поглављима студије. Такође, у овом поглављу дајемо преглед резултата досадашњих компаративних и квантитативних студија политичких последица мешовитих изборних модела и указујемо на постојање две школе у њиховој анализи. Сукоб између те две „традиције“, контаминацијске и традиције контролисаних поређења, покушавамо да разрешимо у последња два поглавља.

У претпоследњем поглављу студије испитујемо ефекте примене три подваријанте већинских система са компензацијском листом и три подваријанте комбинованих изборних система на диспропорционалност изборних резултата, партијски парламентарни систем, дужину трајања и тип кабинета и репрезентацију жена. У узорку је свих 185 изборних циклуса у 35 држава које користе или су користиле системе са комбинованим изборним правилима. Испитујемо да ли различити изборни институти – удео листовних и номиналних мандата, тип већинске формуле, величина изборне јединице, тип формуле за транспоноване гласова у мандате, висина изборног цензуса, величина парламента – имају очекивано дејство у већинском и пропорционалном сегменту избора, као и шта се дешава када дође до интеракције две изборне компоненте. Ако монокаузални изборни детерминизам ради већинскији и диспропорционалнији комбиновани модели имаће мање фрагментисане парламенте и једностраначке и стабилније владе. И обрнуто. Занима нас и да ли постоје статистички значајне разлике између држава које комбинована изборна правила примењују у условима некомпетитивних избора, оних са слабом, као и оних са развијеном демократском традицијом. Очекујемо и да актери протоком времена „уче“ рационалније стратегије деловања, због чега се последице примене нових изборних правила

постепено мењају, одржавањем нових изборних циклуса, односно прилагођавањем понашања институционалним подстицајима које шаље структурално комплексан комбиновани изборни аранжман.

Одговори изборних актера на различите сигнале које шаљу комбиновани и већински системи са компензацијском листом предмет су емпиријске анализе у последњем поглављу. Истраживање стратешких последица комбинованих изборних правила вршимо у оквиру једномандатних изборних јединица, управо тамо где би домети Дивержеових правилности требало да буду највећи. Дејство механичког и психолошког фактора и њихов утицај на обрасце партијске конкуренције најбоље се читавају управо на том нивоу. У централни део анализе смештено је 21.077 изборних јединица у 113 изборних циклуса организованих по комбинованим изборним правилима у укупно 24 држава. Ефективни број кандидата, удео гласова трећепласираних и нижепласираних кандидата, SF ratio – однос гласова трећепласираног и другопласираног – и TF ratio – однос гласова четворопласираног и нижепласираних наспрам другопласираног – на нивоу једномандатних јединица на номиналном нивоу, као и њихови „парњаџи“ на листовном нивоу избора, пружају нам одговоре на два комплексна питања.

С једне стране, интересује нас да ли се вишепартијска конкуренција из пропорционалног сегмента прелива у већински, да ли листовни ниво контаминира номинални. С друге стране, занима нас да ли се и у којим условима партијске елите и бирачи понашају стратешки. Иако је простор за осмишљавање и спровођење рационалних стратегија деловања, због противречних институционалних подстицаја, много шири у комбинованим системима, стратешко понашање у најужем смислу подразумевало би да партијске елите не троше ограничене ресурсе на подршку некомпетитивним кандидатима и не учествују у изборној трци уколико су у њој унапред осуђене на неуспех, као и да бирачи на номиналном нивоу не гласају за кандидате који немају реалних изгледа за елекцију без обзира на то што су их номиновале партије које представљају њихову прву преференцију.

Из наведеног прегледа структуре поглавља може се наслутити да у студији користимо парадигму институционализма рационалног избора. „Унутар традиције

рационалног избора постоје два тренутно стандардна начина промишљања институција“ (Shepsle, 2006:24). Разлика те две „школе“ може се свести на то да ли се институције виде као *егзогена ограничења* или као правила игре која су успоставили актери, због чега институције представљају *еквилибријум* (Shepsle, 2006:24-26). Према првој традицији институције одређују ко су актери, које стратегије им стоје на располагању, начине на које ће их актери бирати, информације које те изборе ограничавају, као и исходе – последице – који су резултат тих одабира. Према другој школи институције нису дате егзогено, оне су правила игре која успостављају сами актери. Оне се налазе у стању равнотеже све док актери или актер који има моћ да промену наметне не одлуче да институције треба реформисати.

Изборна правила уопште, па тиме и комбинована, могу се схватити истовремено и као еквилибријум и као егзогена ограничења. Када је у питању реформа изборних система, изборна правила представљају еквилибријум, у основи редистрибутивну институцију, чијом ће се променом одређени актери окористити, а остали бити на губитку. Изборна правила се најчешће налазе у стању еквилибријума, она временом постају „лепљива“, посебно због тога што су актери који имају моћ да о њиховој промени одлуче по тим истим правилима изабрани. Иако тешко променљива, постоје ситуације када је изборна правила лакше избацити из равнотеже. У поглављима 4 и 5 анализирамо када пререформски изборни модели постају нестабилни. Интересује нас ко, када, како и због чега уводи комбинована изборна правила. Пошто изборна правила не настају у вакууму занима нас и на који начин су одабири актери условљени и ограничени наслеђеним и затекнутим институционалним и друштвеним контекстима. Без објашњења процеса генезе комбинованих изборних система није могуће разумети ни њихове учинке. Последице реформисаних изборних правила не морају испунити очекивања њихових дизајнера. Оне могу бити непланиране и неочекиване. У структурално замршеним мешовитим системима то је чест случај. Једноставно, „када правила интеракције постану флуиднија и непрецизнија, објашњења рационалног избора постају мање применљива“ (Tsebelis, 1990:33).

Комбинована изборна правила су обликована од стране актера, одређена њиховим интересима и преференцијима. Она, међутим, истовремено повратно обликују понашање актера. Унутар важећег изборног аранжмана актери бирају стратегије деловања које сматрају најрационалнијим. Од тих избора зависиће и системске последице које изборна правила имају – пропорционалност, партијски систем и читав спектар политичког представљања. Наравно, изборни актери – политичке партије, кандидати, бирачи, па и посланици – само су ограничено рационални. Они су когнитивно и информацијски лимитирани. Ти лимити посебно долазе до изражаја у сложеним мешовитим изборним системима у којима два изборна сегмента – већински и пропорционални – неретко шаљу противречне институционалне подстицаје и сигнале. У шуми контрадикторних подстицаја није лако одабрати рационалне стратегије деловања, било да се ради о партијским елитама или о обичним бирачима. Зато у последњем поглављу испитујемо како комбинована изборна правила утичу на обрасце понашања актера, у њему изборне институције видимо као егзогена ограничења.

2. Мешовити изборни системи – нови члан породице

Like art, revolutions come from combining what exists into what never existed before.

Gloria Steinem

Изборна надметања у 19. веку обележили су директни дуели појединаца у једномандатним изборним јединицама по већинском изборном систему. Крајем 19. века, прва „изборна револуција“ резултирала је увођењем пропорционалних изборних система у 18 држава у периоду 1899-1922 (Colomer, 2004). Тако је почетак 20. века обележило измештање фокуса избора са микро-нивоа – локални угледници у малим изборним окрузима – на макро-ниво – партијске изборне листе и велике изборне јединице. Иако је у наредном периоду било иновација у упоредној изборној пракси – алтернативно гласање у Аустралији, појединачни преносиви глас у Ирској или појединачни непреносиви глас у Јапану – друга велика „изборна револуција“ догодила се тек у деведесетим годинама 20. века са убрзаном експанзијом мешовитих изборних система.

Први историјски примери мешовитих изборних система који се спомињу у псефолошкој литератури постојали су у Португалу у три наврата (de Almeida, 2010:1529-1536), као и у Краљевству Виртемберг од 1906. до 1918. године (Urwin, 1974:117; Pulzer, 1983:88). Сличних изборних модела, које поједини аутори одређују као комбиноване, било је у још неким државама у периоду између два светска рата – Данска, Исланд, Мађарска (Elklit, 1992; Massicotte & Blais, 1999; Colomer, 2004). Ипак, неколико деценија након Другог светског рата једини пример изборног система који је комбиновао гласање за кандидате у једномандатним и за партијске листе у вишемандатним изборним јединицама била је Западна Немачка. Јединственост немачког случаја није, међутим, била довољна да се напусти уобичајена дихотомна подела изборних система на већинске и пропорционалне. У свим значајнијим радовима до 90-тих година изборни систем Западне Немачке класификован је као подваријанта пропорционалног изборног система – персонализовани, компензаторски или

мешовити пропорционални, систем са два гласа, систем додатних чланова (Jesse, 1988).

До промене агенде псефолога довело је урушавање комунизма и ширење мешовитих изборних система на простору Источне Европе и бившег СССР-а и чињеница да је један број стабилних демократских држава коренито реформисао сопствена изборна правила и прихватио комбиновани изборни модел. У кратком року мешовити модели озакоњени су широм света (Nohlen et al., 1999, 2002, 2005, 2010). То, међутим, није довело до сагласности истраживача о тачном броју држава са институционализованим комбинованим изборним правилима. Бројка се кретала од 18 мешовитих система у демократским државама (Shugart & Wattenberg, 2001), преко 20 (Lundell, 2005), 25 (Massicotte и Blais, 1999), 30 (Soudriette & Ellis 2006; Reynolds, Reilly & Ellis, 2008), односно 34 држава са оваквим изборним дизајном (Massicotte, 2011), до чак 40 (Ferrara, Herron и Nishikawa, 2005). Велике разлике у погледу броја држава које су институционализовале мешовите изборне системе последица су различитог схватања концепта мешовитог изборног система, различитих приступа при дефинисању, дилеме да ли у узорак треба укључити само демократске државе и изборе на националном нивоу, као и чињенице да су аутори писали у размаку од неколико година, а мешовити изборни модели су у неким државама у међувремену били напуштени.

Све до краја 20. века мешовити изборни системи нису привлачили пажњу академске јавности. Иако је било историјских примера комбинованих изборних модела и поред тога што је немачки изборни систем, данас *bestseller* међу изборним дизајнерима (Bochsler, 2009), функционисао скоро пола века, класичне изборне студије кретале су се у оквиру бинарне супротности већинских и пропорционалних избора (Duverger, 1954; Rae, 1967; Nohlen, 1978; Katz, 1980; Bogdanor & Butler, 1983; Taagepera & Shugart, 1989; Lijphart, 1994; Powell, 2000). Мешовити изборни системи су најчешће представљани као подваријанта пропорционалног система. Ситуација се променила у последњој деценији 20. века. Ширење новог изборног модела на свим континентима довело је и до експлозије радова (Hibbing & Patterson, 1992; Bawn, 1993; Moser, 1995; Denmark, 1996;

Gallagher, 1998), углавном студија случаја, али и читавих бројева еминентних научних часописа – *International Political Science Review*, 1995 – у којима су испитивани разлози за увођење мешовитих изборних система и последице које он у датим државама производи. Комбиновани изборни системи полако су постајали легитимни члан изборне породице.

Нови квалитативни скок у изучавању мешовитих изборних модела представљала је серија истраживања канадских аутора (Massicotte & Blais, 1999) који су први систематизовали дотадашња сазнања, понудили дефиницију и поделили мешовите изборне системе у шест различитих типова. Две године касније објављен је опсежан зборник у коме су обрађени сви значајни савремени мешовити изборни системи, а који је извршио снажан утицај на даље правце истраживања (Shugart & Wattenberg, 2001). Од тог тренутка су се профилисала два приступа изучавању мешовитих модела, формирана на спорењима псефолога који изборни механизми одређују један изборни систем комбинованим, чији су резултат различите дефиниције и типологије мешовитих изборних система. Према првом приступу, механичком, изборни систем је комбинован уколико претпоставља примену две изборне формуле (већинске – једномандатне изборне јединице и униноминално кандидовање; и пропорционалне – вишемандатне изборне јединице и гласање за листе). Механичка комбинација елемената већинског и пропорционалног изборног система довољна је да тврдимо да је један модел мешовит. Према другом приступу, аналитичком, да бисмо систем класификовали као мешовити неопходно је да он резултира изборним исходима – пропорционалност изборних резултата, ефективни број политичких партија, итд. – који се на изборном континууму налазе негде између већинског и пропорционалног пола.

Последица постојања два приступа је и велики број типологија. Поједини истраживачи (Massicotte & Blais, 1999) издвајају чак шест група мешовитих изборних модела: коегзистенцијске, суперпозицијске, фузијске, корекцијске, кондиционалне и суперкомбинацијске. Други, пак, тврде да није довољно да постоје две изборне формуле у једном изборном систему, већ да је неопходно да бирачи истовремено гласају и тиме утичу на расподелу мандата и у већинској и у

пропорционалној компоненти како би се један систем одредио као мешовити (Shugart & Wattenberg, 2001). Отуда и сужавање броја држава са мешовитим изборним моделима и њихова подела на мешовите већинске и мешовите пропорционалне. У литератури најчешће егзистирају дихотомне и трихотомне типологије (Colomer, 2004; Gallagher & Mitchell, 2005; Reynolds, Reilly & Ellis, 2005; Farrell, 2011). Збрку додатно увећава и чињеница да поједине државе код различитих аутора спадају у различите подтипове, иако се за класификовање користе исти критеријуми.

Циљ овог поглавља је да, за потребе истраживања последица које производи, редефинише концепт мешовитих изборних система. Након тога, дајемо трочлану типологију комбинованих изборних система. Основу типологије представљају одговори на два питања: да ли између два нивоа расподеле мандата – већинског и пропорционалног – постоји повезаност; и какве је она природе. У наредна три одељка приказана је, коришћењем по две студије случаја, „механика“ функционисања тих подваријанти мешовитих изборних система. Одабрана су по два паралелна – Јапан и Литванија – гласовно компензацијска – Мађарска и Италија – и мандатно компензацијска система – Немачка и Нови Зеланд. Креативна институционална решења која су уграђена у њихову структуру добра су полазна основа за упознавање са комплексним комбинованим изборним аранжманима.

2.1. Посебан тип изборног система или резидуална категорија?

Неколико година након друге „изборне револуције“ веровало се да избори по комбинованим изборним правилима представљају социјалну лабораторију у којој је могуће вршити „контролисана поређења“. Очекивало се да компарацијом последица произведених у већинској и пропорционалној компоненти избора буду исправљени сви уочени недостаци и недоумице класичних изборних студија које су се заснивале на поређењу пропорционалних и већинских изборних система у различитим државама и временским периодима. Анализа ефеката комбинованих модела практично је омогућавала мерење учинака различитих типова изборних института у истом периоду, истим територијалним јединицама и истим контекстуалним условима. Оваква схватања последица су разумевања мешовитих

изборних система као просте комбинације већинских и пропорционалних изборних института, при чему је њихове ефекте могуће анализирати одвојено (Reed, 1999; Stratmann & Baur, 2002; Moser & Scheiner, 2004). Насупрот томе, други аутори сматрају да је немогуће занемарити интеракцију између различитих компоненти мешовитих избора и чињеницу да комбиновани изборни модели од изборних актера „захтевају“ другачије моделе понашања од до тада уобичајених (Cox и Schopra, 2002; Ferrara et al., 2005). Полазећи од друге претпоставке тврдимо да мешовити изборни системи нису проста мешавина базичних изборних института, већ да су квалитативно другачији, те да је и то ваљан разлог због кога их треба одредити као посебан тип изборног система.¹

Иако су у току последње две деценије истраживања мешовитих изборних система значајно напредовала, слободно се може рећи да и даље не постоји сагласност истраживача шта један изборни систем чини комбинованим. Из концепцијских проистичу и типолошка неслагања аутора. Недовољна аналитичка пажња која им је посвећивана потврђује тврдњу Дитера Нолен да су комбиновани изборни системи *black box* („црна кутија“) изборних студија (нав. према Kasarović, 2014:30). Фонд сазнања о томе како и зашто су настајали (*inputs*), као и о последицама које производе (*outputs*) је све већи, али се унутрашња структура (шта их чини и како функционишу) и даље опире прецизном дефинисању. Изгледа да и данас, као и пре тридесет година, псефолози термин мешовити изборни систем користе да означе „резидуалну категорију, која има значење које се битно разликује од аутора до аутора“ (Nohlen, 1984a:83). Све што је тешко „угурати“ у два базична типа изборних система – већински и пропорционални – отуда се класификује као мешовити систем. Нолен зато сматра да је све моделе са комбинованим изборним правилима, а према последицама које производе, оправдано сврстати или у пропорционалне или у већинске. Како бисмо избегли замку да приступимо истраживању последица које комбиновани изборни

¹ Мирјана Касаповић инсистира на томе да је уместо термина мешовити изборни системи прикладније користити термин комбиновани изборни системи. Оправдање за то налази у чињеници да су „посриједи институционални аранжмани који су настали пажљивим *комбинирањем* елемената различитих изборних сустава, а не њиховим недомишљеним мијешањем, па се сматрају производом рационалног и софистицираног институционалног дизајна“ (Kasarović, 2014:13). Иако је очигледно да се слажемо са Касаповићевом да комбинована изборна правила настају као плод свесног дизајна, а не случајног одабира, у студији темрине мешовити и комбиновани изборни системи користимо као синониме.

системи производе пре самог одређивања шта они јесу, најпре приказујемо два класична приступа у изучавању мешовитих система – механички и аналитички – а затим нудимо потпунију и прецизнију дефиницију мешовитих изборних система.

Родоначелници механичког (структурног) приступа изучавању мешовитих изборних система су франкофони Канађани Андре Бле и Луј Масикот. Они су први систематизовали сазнања о комбинованим изборним моделима у свету, понудили дефиницију и типологију (Blais, 1988; Blais & Massicotte, 1996; Blais & Massicotte, 1997; Massicotte & Blais, 1999; Blais & Massicotte, 2002). И сами аутори наводе два приступа при дефинисању комбинованих изборних система који су засновани на два различита критеријума. Према механичком критеријуму, изборни систем је мешовит уколико комбинује две изборне формуле: пропорционалну и релативну или апсолутну већину. Са друге стране, ако се као критеријум узму политичке последице, један модел је комбинован уколико изборни исходи леже негде између оних које обично продукују базичне изборне формуле – пропорционална и већинска (Massicotte & Blais, 1999:344). Други је приступ, међутим, подложен двома критикама. Најпре, он превише инсистира на пропорционалности изборних резултата занемарујући све друге димензије изборних система.² И као друго, емпиријски подаци су оповргли тврдње да пропорционална изборна формула увек доводи до пропорционалних исхода, а већинска до диспропорционалних учинака. Због тога Масикот и Бле сматрају да један изборни систем треба одредити мешовитим уколико се на изборима за исти парламентарни дом истовремено користе две изборне формуле – већинска (релативна већина, апсолутна већина, кумулативно гласање, ограничено гласање, појединачни непреносиви глас) и пропорционална (пропорционални систем, појединачни преносиви глас).

Масикот и Бле, ипак, постављају један услов. Две изборне формуле могу бити комбиноване у различитим пропорцијама, али да бисмо један изборни систем одредили мешовитим неопходно је да бар пет одсто посланика буде

² На пример, немачки изборни систем је изразито пропорционалан, али је половина посланика изабрана унутар једномандатних изборних јединица по већинском систему, што не може остати без последица по функционисање укупног система.

изабрано по једној изборној формули.³ Граница од пет процената је одређена арбитрарно, о чему сведочи и студија Кристера Лундела који прихвата структурни приступ Масикота и Блеа, али предлаже да се праг повећа на 10% како би се из узорка искључиле државе попут Камбоџе и Нигера (Lundell, 2005:38). Тиме би се направила разлика између мешовитих изборних система и пропорционалних система у којима постоје једномандатне изборне јединице којима се обезбеђује заступљеност мањина у парламенту.⁴ Иако произвољно, одређивање минималног прага мандата који се додељују према једној изборној формули је значајно јер поменути ауторе разликује од оних који не постављају никакву границу. Отуда је у појединим студијама било могуће и изборни систем Израела у периоду 1996-2001 сврстати у комбиновани иако је само један члан Кнесета, премијер, биран већинским изборима (Shugart & Wattenberg, 2001; Hazan, 2001; Rahat, 2001, 2006). Притом треба имати у виду да је таква типологизација израелског изборног модела била последица реформе извршне власти којом су уведени директни избори за премијера (Kasapović, 2010).

Студије Луја Масикота и Андре Блеа понудиле су иницијалну дефиницију мешовитих изборних система као изборних аранжмана према којима се чланови представничког тела бирају истовременом применом две базичне изборне формуле. Тиме су оне постале незаобилазне у расправама о комбинованим изборним моделима што је видљиво и из прихваћености њихове дефиниције и типологије у радовима других псефолога (Herron & Nishikawa, 2001; Norris, 2004:55; Ferrara et al., 2005:17; Lundell, 2005:37-39). Иако је „механичка конструкција“ изборних института при одређењу типа изборног система незаобилазна, Масикот и Бле нису у потпуности одговорили на питање шта су мешовити изборни системи. Наиме, осим што су констатовали да је у питању изборни систем који настаје комбинацијом већинске и пропорционалне изборне

³ Минимални праг од пет процената омогућава Масикоту и Блеу да из мешовитих система искључе државе попут Швајцарске и Италије. У пропорционалном изборном систему Швајцарске некада је постојало пет, а данас шест једномандатних изборних јединица, док се пре изборне реформе из 1993. године, као и у периоду од 2005. до 2015. године, унутар пропорционалног система у Италији један члан Представничког дома бирао у региону Долина Аосте (Val d'Aosta) по већинском систему.

⁴ Према изборном закону Нигера из 1993. године осам од 83 чланова парламента бирано је у специјалним једномандатним изборним јединицама како би се осигурала представљеност мањинских заједница.

формуле и утврдили минималну пропорцију мандата који морају бити додељени по једној од тих формула, Масикот и Бле нису расправљали о квалитативним одликама тог типа изборног система. Овако схваћени, мешовити изборни системи представљају пуку комбинацију пропорционалних и већинских изборних института који немају ниједан властити квалитет који их чини *sui generis* изборном институцијом.

Други приступ, аналитички, чији су родоначелници Метју Шугарт и Мартин Ватенберг имао је већи домет у псефолошком студијама. И Шугарт и Ватенберг признају да је у изборним студијама дуго важила конвенција према којој смо изборне системе делили на већинске и пропорционалне. Први су коришћени, готово без изузетка, у једномандатним изборним јединицама, победник је био кандидат са највећим бројем гласова (у првом или након два круга), а доводили су до тога да, по броју гласова, две највеће странке буду натпредстављене у парламенту. Друге су карактерисале вишемандатне изборне јединице, најчешће гласање за листе, а као исход представничка тела су представљала „огледало“ расположења у друштву обезбеђујући пропорционалност између удела освојених гласова и мандата (Shugart & Wattenberg, 2001b:9). Међутим, деведесете године 20. века обележио је нови тренд – изборни дизајн који је укључивао мешање већинских и пропорционалних изборних института. Шугарт и Ватенберг сматрају, ипак, да је дефиниција комбинованих изборних система која се заснива на мешавини две базичне изборне формуле превише широка. Уколико би се она прихватила изборни системи у којима се већински изборни систем примењује у једном делу државе док се истовремено у другом делу избори одржавају према правилима пропорционалног представништва били би сврстани у мешовите.⁵ Осим тога, системи попут појединачног непреносивог гласа или ограниченог гласања представљају полупропорционалне изборне формуле, али их не треба сврставати у мешовите системе јер би таква дефиниција била преуска (Shugart & Wattenberg, 2001b:10).

⁵ Масикот и Бле овакву комбинацију изборних правила називају коегзистенцијским мешовитим изборним системима о чему ће бити више речи у наредном одељку.

Шугарт и Ватенберг због тога одређују комбиноване изборне системе као „подскуп шире категорије изборних система са више нивоа расподеле мандата“ (Shugart & Wattenberg, 2001b:10). У ту ширу категорију спадају сви изборни системи у којима се мандати додељују у два или више типова изборних јединица које се међу собом преклапају, а где бирачи гласајући са једним или више гласова истовремено утичу на алокацију мандата на више нивоа. То би, на пример, били системи у којима постоје мале изборне јединице (ниво 1), регионалне изборне јединице унутар којих се налазе мале изборне јединице (ниво 2) и, у неким случајевима, јединствена национална изборна јединица (ниво 3). Како би направили разлику у односу на пропорционалне системе Аустрије, Данске, Шведске и Норвешке у којима постоје различити територијални нивои (два или више) расподеле мандата, аутори уводе један специфичан услов. Да би изборни систем био мешовит потребно је да се мандати на једном од нивоа расподеле додељују номинално, а на другом преко изборних листа.

Номинални ниво се најчешће поклапа са нивоом једномандатних изборних јединица у којима бирачи додељују свој глас једном кандидату који је изабран релативном или апсолутном већином гласова. Могуће је, међутим, да и на номиналном нивоу постоје вишемандатне јединице, као и да гласови буду преносиви – алтернативно гласање, појединачни преносиви глас – или непреносиви – појединачни непреносиви глас. И у тим случајевима ради се о комбинованим изборним системима јер се о питању коме припада мандат на том нивоу расподеле одлучује на основу номиналних гласова – гласова датих кандидатима (Shugart & Wattenberg, 2001b:11). Други ниво расподеле мандата – листовни – поклапа се са вишемандатним изборним јединицама – регионалним или националном – и на њему бирачи гласају за листу кандидата. О каквој год да се листи ради, глас бирача дат за њу назива се листовним. Прототип мешовитог изборног система био би онај у коме се једна половина мандата додељује на номиналном нивоу, а друга на листовном. Но, Шугарт и Ватенберг признају да су у пракси варијације у комбиновању броја директних и листовних мандата готово неограничене (Shugart & Wattenberg, 2001b:9).

Главна карактеристика мешовитих изборних система, по Шугарту и Ватенбергу, јесте постојање номиналног и листовног нивоа на којима бирачи истовремено гласају и на основу чијих гласова се касније додељују мандати. Ово представља помак у односу на приступ Масикота и Блеа код којих није било битно да бирачи истовремено гласају на оба нивоа и тако утичу на расподелу мандата. Међутим, Шугарт и Ватенберг се овде заустављају. Они не сматрају да је гласање са два гласа – за кандидата и за листу – кључно обележје комбинованих изборних система, већ у категорију мешовитих изборних система укључују и оне случајеве у којима бирач има само номинални глас. У тим случајевима, алокација мандата на листовном нивоу се одвија тако што се агрегирају сви номинални гласови дати кандидатима сваке изборне листе појединачно.

Шугарт и Ватенберг се декларишу као присталице аналитичког приступа унутар кога се изборни системи у поједине типове разврставају накнадно, према политичким последицама које производе. Такав приступ претпоставља да мешовити изборни системи резултирају политичким исходима који се налазе негде на средини континуума на чијем се једном полу налазе већински, а на другом пропорционални изборни системи. Упркос томе, Мирјана Касаповић показује да су Шугарт и Ватенберг, иако начелно присталице *outcome-approach*, у основи нормативни институционалисти (Касаповић, 2014:40). Они комбиноване изборне системе унапред одређују као „најбоље у два света“ јер успевају да обједине предности базичних изборних система – да образују јасне парламентарне већине без свођења улоге „мањих“ партија на безначајну, да обезбеде локалну одговорност посланика али и национално оријентисан партијски систем (Shugart & Wattenberg, 2001c:591-593). Коначно, аналитички приступ Шугарта и Ватенберга упада у потешкоће и при диференцирању комбинованих изборних система на подтипове јер захтева да се изборни системи типологизирају према политичким последицама, а суштински су у њих разврстани према структурној повезаности два нивоа расподеле мандата.

И мада претпостављамо да су политички исходи комбинованих изборних система другачији од учинака базичних типова – већинског и пропорционалног – као и да се неки од њих, по последицама које производе, налазе на средини

изборног континуума, верујемо да је структурни приступ дефинисању изборних институција супериорнији у односу на аналитички. Уосталом, и базични типови изборних система одређени су на основу њихове механичке конструкције. Тек након тога испитиване су политичке последице које производе, при чему увек треба имати у виду да ће учинци изборних институција зависити како од начина њиховог структурирања, тако и од разних контекстуалних услова. Сматрамо, такође, да комбиновани изборни системи не представљају просту мешавину већинских и пропорционалних изборних института, већ да имају властита својства која их управо чине посебним типом изборног система. Две су такве структурне карактеристике:

- постојање два различита нивоа расподеле мандата – номиналног и листовног – на којима бирачи истовремено гласају и на којима се расподељују мандати;
- постојање института гласања са два гласа: номиналног којим се гласа за кандидата и листовног којим се гласа изборну листу.

Највећи број аутора прави разлику између комбинованих изборних система са једним и оних са два гласа, али постојање номиналног и листовног гласа не сматра конститутивним својством мешовитих изборних система (Massicotte & Blais, 1999; Shugart & Wattenberg, 2001b:11; Ferrara & Herron, 2005:19; Ferrara et al., 2005:18; Farrell, 2011:109). Неки се у својим студијама (Moser & Scheiner, 2012) баве само комбинованим изборним моделима са два гласа. То, међутим, не утиче на њихову дефиницију, па и системе у којима бирач има само један глас убрајају у мешовите. Најдаље одлази Коломер који комбиноване изборне системе класификује према броју гласова које бирачи имају на три подтипа, али то не утиче на његово одређење мешовитих изборних система, већ само на унутаргрупно разврставање (Colomer, 2011:10-11). За разлику од наведених аутора Мирјана Касаповић институт гласања са два структурно различита гласа сматра најзначајнијом одредницом комбинованих изборних система. Тај институт је “чврсто структуриран тако што се састоји од једног номиналног гласа, који бирач мора дати једном кандидату у једномандатном изборном округу, и једног

листовног гласа, који бирач мора дати једној изборној листи која се натјече у вишемандатном округу...“ (Kasapović, 2014:75).

Управо ова два главна обележја мешовитих изборних система – два структурно различита нивоа расподеле мандата и два структурно различита гласа – творе квалитативно другачију, дуалну структуру која представља институционални оквир унутар кога су актери мотивисани да развијају сложене и комплексне стратегије деловања. Противречни институционални подстицаји који долаза са номиналног и листовног нивоа отварају знатно шири простор актерима за осмишљавање, креирање и спровођење стратегија које су неубичајене за традиционалне изборне моделе. Та трећа, у основи неструктурна и латентна, карактеристика, такође је *differentia specifica* комбинованих изборних модела:

- бирачи, политичке партије и кандидати, као и изабрани представници, унутар дуалне структуре комбинованих система, подстакнути су да развијају нове и рационалније стратегије изборног такмичења.

Досадашња одређења мешовитих изборних система, долазила она из структурног или аналитичког приступа, била су непотпуна. Она која су у први план стављала политичке последице које такав тип изборног система производи занемаривала су чињеницу да су исходи последица структуре, али и контекста унутар кога изборни систем функционише, као и стратегија које актери креирају како би се прилагодили новом институционалном аранжману. Управо због тога се изборни исходи нису увек поклапали са намерама и очекивањима које су дизајнери новог изборног модела иницијално имали. Са друге стране, структурне (механичке) дефиниције су остајале у домену мешања већинских и пропорционалних изборних института, не приказујући која конститутивна својства комбиноване изборне системе чине изборном институцијом *sui generis*. Дуална структура – номинални ниво расподеле мандата и номинални глас, с једне, и листовни ниво расподеле мандата и листовни глас, с друге стране – је оно што мешовите изборне моделе чини јединственим у породици изборних система. Постојање два нивоа расподеле мандата и, нарочито, два гласа мотивише рационалне актере да усвајају другачије и комплексније стратегије деловања. То ће се читавати на различитим нивоима изборне утакмице – код политичких

партија и кандидата у фази кандидовања, код бирача приликом одлучивања о понуђеним кандидатима и листама, код изабраних посланика у целокупном међуизборном периоду. Дуална структура и специфична интеракција између листовног и номиналног нивоа твори један нов и сложенији институционални аранжман који комбиноване изборне системе чини „посебном, квалитативно другачијом категоријом изборних институција“ (Ferrara et al., 2005:142). Комбиновањем базичних изборних института и институтом гласања са два гласа се практично отвара нов простор за различите облике стратешког понашања како појединачних – бирачи, кандидати, посланици – тако и колективних актера – политичке партије.

2.2. Таксономија мешовитих изборних система

Размишљања псефолога о комбинованим изборним системима могу се свести на два опречна става. Према првом, мешовити изборни системи представљају мешавину већинских и пропорционалних изборних института, немају властите карактеристике и зато нису посебан тип изборног система. Према другом, они јесу нови тип изборног система јер комбиновање традиционалних елемената из већинских и пропорционалних изборних модела производи политичке последице које су другачије од учинака које имају стари модели. Како се ипак ради о релативно новој изборној институцији, чија се структура и политички учинци разликују од до тада уобичајених, класична дихотомна типологија изборних система на већинске и пропорционалне показала се преуском. Проблем класификовања мешовитих изборних система решаван је на два начина. Очувањем дихотомне типологије и угуравањем нових модела у један или други класичан тип. Овакав приступ, на пример, користи Нолен који разликује персонализоване пропорционалне, компензацијске и сегментиране мешовите изборне системе, али прва два типа сврстава у пропорционалне, а последњи у већинске изборне системе (Nohlen, 2009:188-193). У једном каснијем раду он све комбиноване изборне моделе подводи под пропорционалне изборне системе, али напомиње да сегментирани односно рововски изборни системи могу увећати диспропорционалност изборних резултата што их по карактеру приближава већинским системима (Nohlen, 2013:32). На другој страни, налазе се

аутори који уважавају специфичности комбинованих система и дихотомну типологију замењују трихотомном. Но, у њиховом случају проблем се усложњава при унутартиполошком разврставању комбинованих изборних система.

Већина истраживача избора дели мешовите изборне системе помоћу два критеријума: начина на који су повезани нивои расподеле мандата и начина којим се та правила расподеле спроводе географски. Нишикава и Херон сматрају да је најважнији елемент разликовања између подтипова мешовитих система „формална веза између гласања“ (Nishikawa & Herron, 2004:755). Масикот и Бле их диференцирају на основу три обележја: изборних формула које се комбинују, начина којим се оне комбинују и пропорцији по којој се мандати додељују по тим формулама. Прва и трећа карактеристика су једноставне и за њихову типологију од мањег значаја. Прва нам говори да ли је пропорционално представљање примењено истовремено са системом релативне или апсолутне већине, а трећа колики је удео посланичких мандата који се додељује по пропорционалној изборној формули (Massicotte & Blais, 1999:346). Други диференцијацијски критеријум, начин на који су повезани већински и пропорционални изборни образац, је најзначајнији и представља основ Масикотове и Блеове типологије мешовитих изборних система. С обзиром на то разликују се независна комбинација две изборне формуле и зависна, у којој примена једног изборног обрасца зависи од учинака унутар другог обрасца. Независна комбинација је карактеристична за три типа комбинованих изборних система – коегзистенцијске, суперпозицијске и фузијске – а зависна за два – корекцијске и кондиционалне.

У коегзистенцијским изборним системима територија државе је подељена на два дела: у једном се избори спроводе по већинском систему у једномандатним јединицама, а у другом делу се у вишемандатним користи пропорционална изборна формула. Две изборне формуле коегзистирају без икаквих међусобних утицаја. Коегзистенцијски систем се примењује на изборима за француски Сенат. У департманима који бирају једног или двојицу сенатора примењује се двокружно гласање, док се у оним који дају три или више сенатора користи пропорционални систем са затвореним листама. Већина истраживача коегзистенцијске системе

уопште не убраја у групу мешовитих система, али има и оних који то чине (Colomer, 2004:48; Ferrara et al., 2005:17-18; Lundell, 2005:249-260).

Фузијски системи су они у којима се већинска и пропорционална формула примењују истовремено у једној изборној јединици. То практично значи да се одређени број мандата додељује по већинском, док се преостали расподељују по пропорционалном изборном систему. Према Масикоту и Блеу готово да не постоје у упоредној пракси, а примењују се на локалним изборима у Француској. Након изборне реформе из 2013. године у свакој француској општини која има више од 1.000 становника изборна листа која добије апсолутну већину гласова у првом кругу осваја половину мандата, док се друга половина распоређује пропорционално свим листама које су освојиле више од 5% гласова – укључујући и листу која је освојила половину мандата на већинским изборима. Уколико ниједна листа није освојила више од 50% гласова у првом кругу организује се други у коме учествују све листе које су појединачно освојиле више од 10% гласова, док оне које имају више од 5% гласова могу да праве нове коалиције и прикључе своју некој другој листи. Уколико се одржава други круг половину укупног броја мандата, оне већинске, освојиће листа која има највећи број гласова, док ће се остатак расподелити на основу резултата другог круга по пропорционалној формули између свих листа које су прешле цензус од 5%. Према Лунделу, осим на локалу у Француској, били су институционализовани у Парагвају и Никарагви (Lundell, 2005:48).

У суперпозицијским мешовитим системима цела територија државе је подељена на две врсте изборних јединица, једномандатне и вишемандатне, али бирачи у исто време гласају и бирају представнике у обе изборне компоненте – већинској и пропорционалној. Сваки бирач, практично, утиче на избор две категорије заступника. Оног који је изабран у једномандатној јединици по већинском систему и оних који мандат освајају применом пропорционалне формуле у вишемандатном округу. Већински и пропорционални изборни систем функционишу потпуно одвојено што значи да се мандати освојени по пропорционалној компоненти избора додељују не водећи рачуна о резултатима већинских избора. Овај подтип мешовитих система је најчешћи у упоредној

пракси, а у зависности од аутора назива се и сегментираним, рововским, паралелним и мешовитим већинским.

У преостала два подтипа комбинованих изборних система, кондиционалним и корекцијским, примена једне формуле зависи од учинака које ће имати друга формула. Разлика међу њима лежи у томе што у кондиционалним системима комбинација две изборне формуле није нужна, док се у корекцијским јавља увек. У кондиционалним системима се разликују два обрасца избора, али се најпре примењује први образац, а да ли ће друга изборна формула уопште бити примењена зависи од резултата насталих применом прве. У пракси, дакле, не мора ни доћи до употребе оба изборна обрасца. Изборни закон Италије из 1953. године је тако установио да се 380 од 589 посланичких места додељује партији или картелу партија које освоје апсолутну већину гласова, док би се остатак мандата расподељивао између осталих партија коришћењем пропорционалне формуле. Међутим, уколико нико не би освојио апсолутну већину сви мандати би се алоцирали партијама пропорционално изборним резултатима. Масикот и Бле тврде да се уопште не примењују у савременим државама, те су их концепцијски реконструисали на историјским примерима Италије, Румуније и Француске (Massicotte & Blais, 1999:358). Овакви изборни системи највише личе на оне изборне моделе које у савременој терминологији називамо премијским или бонусним системима. Ускрснуће премијског изборног система догодило се 2006. године у Италији, а Дитер Нолен у новијим студијама тако типологизира и изборни систем Грчке (Nohlen & Stover, 2010:92).

У корекцијским системима примена једног обрасца зависи од учинака другог, али се оба обрасца примењују обавезно. Због тога би се он, терминологијом Масикота и Блеа, могао назвати и некондиционалним зависним обликом мешовитог изборног система. У њему се пропорционални изборни образац користи како би се умањила – кориговала – диспропорционалност која настаје коришћењем већинске изборне формуле. Кориговање дисторзије између броја освојених гласова и мандата могуће је постићи различитим техникама (Massicotte & Blais, 1999:353). У савременим изборним студијама овакав подтип се назива компензацијским или мешовитим пропорционалним, док је за варијанту

корекцијског система која постоји у Немачкој уобичајен и назив персонализовани пропорционални изборни систем.

Упркос богатству и шароликости унутартиполошког разврставања мешовитих изборних система, Масикот и Бле нису успели да све емпиријске примере сврстају у наведених пет подтипова. То их је приморало да уведу и шести подтип, супермешовите системе, код којих се већински и пропорционални изборни образац комбинују у више различитих модалитета. У складу са тим супермешовите системе диференцирају у суперпозицијско-корекцијске, суперпозицијско-коегзистенцијалне, кондиционално-коегзистенцијске и суперпозицијско-коегзистенцијске. Пример суперпозицијско-корекцијског система је Мађарска до изборне реформе 2011. године, а суперпозицијско-коегзистенцијског Еквадор. У кондиционално-коегзистенцијске комбиноване системе Масикот и Бле убрајају Камерун и Чад, као и Мадагаскар у периоду 1960-1972, док би корекцијско-коегзистенцијски били изборни системи Данске (1915-1920) и Исланда (1920-1959) (Massicotte & Blais, 1999:357-361). Иако изборни модел који је постојао у Краљевству Виртемберг од 1906. до 1918. сврставају у супермешовите, Масикот и Бле не одређују ближе природу комбинације пропорционалних и већинских изборних правила. Према доступним подацима у Виртембергу је шест посланика бирано пропорционалним изборним системом у престоници, Штутгарту, док је њих 69 мандат освајало у једномандатним јединицама формираним на преосталој територији Краљевства. Поред тога постојале су још две изборне јединице, које нису укључивале Штутгарт, али јесу остатак Виртемберга, у којима се додељивало осам, односно девет мандата према пропорционалној изборној формули (Urwin, 1974:117). Отуда, терминологијом Масикота и Блеа, Краљевство Виртемберг спада у коегзистенцијско-суперпозицијску варијанту супермешовитих изборних система.

Масикот и Бле су сачинили изузетно сложену типологију мешовитих изборних система која значајно одступа од уобичајених у псефолошким студијама. За разлику од њихове шесточлане типологије, која разлике међу подтиповима комбинованих изборних модела чини недовољно јасним, Шугарт и Ватенберг утврђују постојање само два подтипа. Ипак, иако аналитички (*outcome-*

approach) приступ, чије су присталице, барем декларативно, Шугарт и Ватенберг, захтева класификовање изборних система према политичким последицама које производе, њих двојица то не чине. И у њиховом случају основ типологизације представља структура, односно начин на који су повезани номинални и листовни ниво гласања и расподеле мандата. У првом подтипу, када веза између та два нивоа не постоји, ради се о мешовитим већинским системима (*mixed-member majoritarian*, МММ), док други подтип, где постоји повезаност номиналног и листовног нивоа, одређују као мешовити пропорционални (*mixed-member proportional*, ММР). Од првог подтипа Шугарт и Ватенберг очекују да производи учинке који су ближи већинским моделима, док би други морао да резултира политичким последицама које „лично“ на пропорционалне изборне системе (Shugart & Wattenberg, 2001b:13-16).

У мешовитим већинским системима диспропорционалност изборних резултата до које дође приликом претварања гласова у мандате на номиналном нивоу не може бити исправљена расподелом мандата на листовном нивоу јер између два нивоа гласања и расподеле – номиналног и листовног – не постоји повезаност. Отуда ће већински мешовити системи очувати принцип који стоји у основи већинског изборног обрасца – даваће предност великим партијама. Мешовити системи у којима се гласање и расподела мандата одвијају паралелно и одвојено у већинској и пропорционалној компоненти, а које заједно чине један изборни систем, представљају и најбројнији подтип мешовитих система. У њима укупан број мандата које освоји политичка партија (коалиција партија) представља прост збир мандата освојених у два изборна сегмента која међусобно нису повезана.

У другом подтипу два нивоа расподеле мандата и гласања су структурно повезани. Притом, приоритет има листовни ниво тако да велике партије неће бити натпредстављене или ће натпредстављеност при укупној алокацији мандата – у обе компоненте – бити мања од оне у сличном мешовитом већинском систему (Shugart & Wattenberg, 2001b:13). Шугарт и Ватенберг разликују два модела повезаности номиналног и листовног нивоа. Код првог та веза се остварује на нивоу гласова, а код другог на нивоу мандата. Када постоји „гласовна веза“ број

гласова које су партије освојиле на листовном нивоу није једини критеријум за расподелу мандата на том нивоу јер се тим гласовима додају/одузимају гласови освојени на номиналном нивоу. Овакве мешовите изборне системе Шугарт и Ватенберг називају мешовитим већинским са делимичном компензацијом (*MMM with partial compensation*).

Мешовити пропорционални системи (*MMP*) су они у којима повезаност између већинског и пропорционалног сегмента постоји на нивоу мандата. Код њих је број листовних мандата једним делом одређен бројем номиналних мандата, и то тако што се најпре утврђује укупан број мандата које је освојила свака изборна листа на основу гласова датих у листовном сегменту, а затим номиналним мандатима који су освојени у већинском сегменту додају листовни мандати како би се допунио број до укупног броја мандата које је изборна листа освојила. Утврђивањем укупног броја мандата које листе освајају на основу листовних гласова, датих у пропорционалној компоненти избора, мешовити пропорционални изборни модели омогућавају да расподела мандата буде пропорционална. Иста механика важи и у случајевима Новог Зеланда, када цела држава представља изборну јединицу у којој се врши прва фаза расподеле – утврђује укупан број мандата за сваку листу – али и за Венецуелу, где се ова фаза расподеле обављала на нивоу федералних јединица. У оба последња примера, мешовитим пропорционалним и мешовитим већинским са делимичном компензацијом ради се о изборним моделима који имају уграђене механизме надокнаде губитака или умањивања добитака. Шугарт и Ватенберг предвиђају и могућност постојања додатног подтипа комбинованих изборних система у којима би веза номиналног и листовног нивоа била двострука, и гласовна и мандатна, али такав емпиријски модел још увек нигде није институционализован (Shugart & Wattenberg, 2001b:16).

Преостали значајни аутори у области изборних студија утврђују двочлане или трочлане типологије комбинованих изборних система (табела 2.1). У највећем броју случајева основ класификације јесте /не/постојање повезаности између већинског – номинални ниво – и пропорционалног сегмента – листовни ниво избора. Тако Рејнолдс, Рајли и Елис издвајају паралелне и мешовите

пропорционалне (Reynolds, Reilly & Ellis, 2008:90-112), Галагер и Мичел мешовите паралелне и мешовите компензаторске (Gallagher & Mitchell, 2005:5), Пипа Норис комбиноване независне и комбиноване зависне (Norris, 2004:55-58), Мозер и Шајнер неповезане и повезане (Moser & Scheiner, 2012:1), а Татјана Костадинова паралелне и компензацијске, при чему, а за разлику од Шугарта и Ватенберга, комбиноване системе у којима се компензација обавља трансфером гласова сврстава у последњи тип (Kostadinova, 2006:126).

Ферара, Херон и Нишикава (Ferrara et al., 2005:17-19) наводе пет критеријума за класификовање комбинованих изборних модела – географску примену изборних правила, структуру гласачког листића, могућност дуалног кандидовања, пропорцију мандата који се додељују у већинској, односно пропорционалној компоненти избора и постојање везе између те две компоненте. Иако признају да је (не)постојање механизма којима се успоставља веза између номиналног и листовног нивоа најзначајнија форма разликовања унутар мешовитих изборних система, њих тројица на основу другог критеријума – структуре гласачког листића – разликују моделе у којима бирачи имају један и оне где им на располагању стоје два гласа. У првом подтипу могуће је глас доделити само кандидату у већинској компоненти избора након чега се ти гласови збрајају на листовном нивоу где у укупном збиру утичу на расподелу мандата у пропорционалној компоненти. Код другог подтипа бирач један глас даје на номиналном нивоу избора, док другим бира између различитих партијских листа.

Нешто неконвенционалније и трочлане типологије дају Алан Ренвик и Жозеп Коломер. Ренвик (2010:4) поред мешовитих пропорционалних и мешовитих већинских у комбиноване изборне системе сврстава и бонусне – премијске – моделе. У бонусним моделима изборна листа која добије највећи број гласова осваја већински бонус који осигурава једноставно формирање парламентарне већине (*majority-assuring system*). Иако се гарантованом већинском премијом у пропорционални изборни модел уводе елементи већинских избора овакви изборни модели се не могу подвести под мешовите јер не само да у њима бирачи немају два гласа, већ и не постоје два нивоа гласања и расподеле мандата. На другој страни, Коломер у утицајном зборнику који се бави „занемареном

димензијом изборних система“ – персоналним, односно партијским представљањем – издваја комбиноване изборне системе са једним гласом, оне са два гласа, али и мешовите са отвореним гласањем (Colomer, 2011:10-11). Пример за последњи тип представља Литванија у којој у пропорционалном сегменту мешовитих избора постоји отворена изборна листа и где осим гласа за листу бирачи могу доделити до пет преференцијалних гласова кандидатима са листе (Massicotte, 2011:102-103).

Табела 2.1. Типологије мешовитих изборних система – разни аутори

Massicotte & Blais (1999)	
коегзистенцијски фузијски суперпозицијски	кондиционални корекцијски супермешовити
Shugart & Wattenberg (2001)	Norris (2004)
мешовити већински мешовити пропорционални	комбиновани независни комбиновани зависни
Ferrara, Herron & Nishikawa (2005)	Kostadinova (2006)
системи са једним гласом системи са два гласа	паралелни компензацијски
Reynolds, Reilly & Ellis (2008)	Gallagher & Mitchell (2005)
паралелни мешовити пропорционални	мешовити паралелни мешовити компензацијски
Nohlen (2009, 2013)	Renwick (2010)
сегментирани (рововски) компензацијски персонализовани пропорционални	мешовити већински мешовити пропорционални бонусни

Colomer (2011)	Moser & Scheiner (2012)
системи са једним гласом	неповезани
системи са два гласа	повезани
системи са отвореним гласањем	

Широка лепеза различитих типологија мешовитих изборних система (табела 2.1) показује сложеност њиховог унутартиполошког разврставања. Иако не оспоравамо пионирски допринос Луја Масикота и Андре Блеа изучавању комбинованих изборних система, њихова типологија је изузетно компликована и недовољно јасна. О томе сведочи и немоћ аутора да све емпиријске примере мешовитих система класификују у један од пет предложених типова и, последично, увођење додатног, шестог подтипа – супермешовитих изборних система. Мора се, додуше, назначити и да је јединственост њихове комплексне типологије консеквенца екстензивне дефиниције мешовитих изборних система коју усвајају, а према којој било која комбинација већинских и пропорционалних изборних института у изборном моделу једне државе јесте довољан услов да систем прогласимо мешовитим. Највећи број преосталих аутора, осим Коломера и, у одређеној мери, Фераре, Херона и Нишикаве, као кључни критеријум диференцијације унутар комбинованих изборних модела наводе постојање, односно непостојање везе између већинске и пропорционалне компоненте мешовитих избора. Уколико та веза не постоји у питању су паралелни, неповезани, мешовити већински или комбиновани независни изборни системи. А ако веза између номиналног и листовног нивоа има ради се о компензацијским, повезаним, мешовитим пропорционалним, односно комбинованим зависним изборним моделима.

Попут друге групе аутора сматрамо да основ типологије комбинованих изборних система представља одговор на питање да ли између два нивоа расподеле мандата – номиналног и листовног – постоји повезаност. Међутим, верујемо да је за унутартиполошко разврставање, а касније и за испитивање политичких последица које производе, важан и одговор на питање какве је природе веза између већинског и пропорционалног сегмента избора, уколико она већ постоји. То нас доводи до креирања трочлане типологије мешовитих изборних

модела. У случајевима када веза између већинске и пропорционалне компоненте избора не постоји институционализован је паралелни (рововски, сегментирани, неповезани, мешовити већински – *МММ*) мешовити изборни систем, а у оним где је веза успостављена компензацијски (повезани, мешовити пропорционални – *ММР*) мешовити изборни систем. Ако се веза између номиналног и листовног нивоа успоставља трансфером гласова на снази је гласовно компензацијски (гласовно повезани, мешовити пропорционални са везом на нивоу гласова – *ММVL, mixed member vote linkage*), док су комбиновани системи у којима број листовних мандата зависи делом од броја номиналних мандата које је изборна листа освојила мандатно компензацијски (мандатно повезани, мешовити пропорционални са везом на нивоу мандата – *ММSL, mixed member seat linkage*).

Табела 2.2. Типологија мешовитих изборних система

веза номиналног и листовног нивоа	гласовна	мандатна
не	паралелни	
да	гласовно компензацијски	мандатно компензацијски

У сва три подтипа мешовитих изборних система – паралелним, гласовно компензацијским и мандатно компензацијским – бирачи имају на располагању два гласа. Један којим гласају за кандидата на номиналном нивоу, и други којим бирају између понуђених изборних листа. Изборне моделе у којима постоје два нивоа расподеле мандата, али где бирачи имају само један глас не сврставамо у комбиноване, али ће и они бити предмет анализе у нашој студији. Циљ укључивања система са једним гласом (Ferrara et al., 2005; Colomer, 2011) у анализу јесте да испитамо потенцијалне разлике у последицама, не само различитих подтипова мешовитих система, већ и мешовитих и већинских система

са компензацијском листом. Изборни системи у којима бирачи имају само номинални глас, за разлику од комбинованих, немају развијену дуалну структуру која твори институционални оквир унутар кога актери имају подстицаје да развијају комплексне и рационалне стратегије деловања. У наредна три одељка, на примерима по две студије случаја, биће приказана механика функционисања паралелних, гласовно компензацијских и мандатно компензацијских мешовитих изборних система. Модалитети по којима се успоставља компензацијски механизам у већинским системима са компензацијском листом биће, међутим, објашњени тек у наредном поглављу, док ће у овом, на примеру избора за италијански Сенат и првих послератних избора за немачки Бундестаг, бити представљена њихова базична структура (одељци 2.4.2. и 2.5.1).

2.3. Паралелни мешовити изборни системи

Паралелни системи представљају најбројнији подтип комбинованих изборних система. Њихова бројност данас, али и чињеница да су у последњих 25 година били најчешће решење за изборне дизајнере отежавају издвајање две студије случаја на којима би били приказани начин њиховог функционисања и однос између већинске и пропорционалне компоненте избора. Дилему донекле олакшава податак да су паралелни мешовити системи у великом броју држава напуштени након једног или само неколико изборних циклуса. У паралелним системима бирач има два гласа од којих један даје на номиналном нивоу кандидату, а други на листовном изборној листи. Оно што ове системе издваја од остала два подтипа – гласовно компензацијских и мандатно компензацијских – је да се расподела мандата у та два сегмента избора – већинском и пропорционалном – одвија потпуно одвојено – паралелно. Ово је и кључна одлика овог подтипа изборних система са комбинованим правилима. Сви остали елементи варирају од случаја до случаја што последично отежава формирање закључака о последицама које производе. Унутар њих разликују се, на пример, пропорција мандата који се додељују унутар већинског и пропорционалног

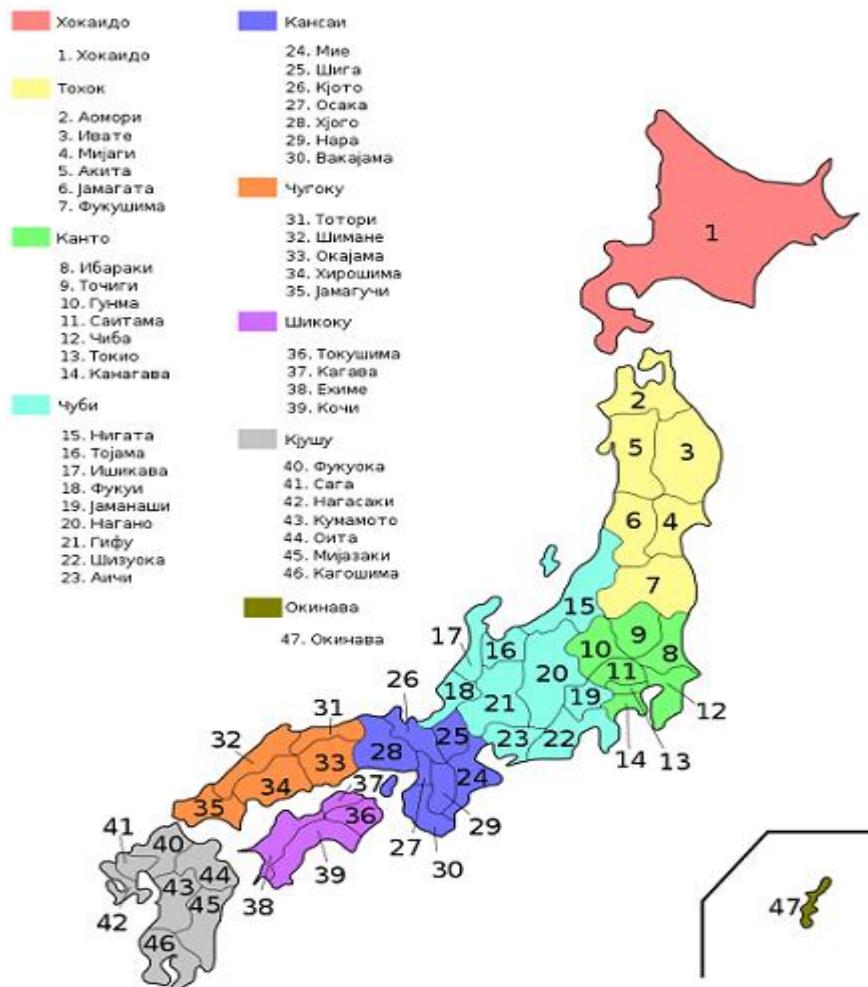
сегмента, врста формуле која се примењује у већинској компоненти избора, висина изборног прага и величина изборних јединица у пропорционалном сегменту, могућност дуалног кандидовања и на номиналном и на листовном нивоу, тип изборне листе и начин гласања на листовном нивоу, итд. У овом одељку биће приказане карактеристике два релативно специфична изборна модела – Јапана и Литваније – при чему треба узети у обзир да они не илуструју у потпуности разноврсност која постоји унутар паралелних мешовитих изборних система.

2.3.1. Јапанско „правило најбољег губитника“

Паралелни мешовити изборни систем у Јапану уведен је 1994. године, а по први пут је примењен на изборима 1996. На тим изборима бирано је 500 посланика доњег дома јапанског парламента од чега 200 пропорционалним изборима, а 300 у једномандатним изборним јединицама. Већ на наредним изборима 2000. године број чланова Представничког дома смањен је на 480, што је довело до смањења броја посланика бираних на листовном нивоу. По оваквом изборном моделу одржано је укупно пет изборних циклуса (2000, 2003, 2005, 2009, 2012). Још од озакоњења паралелне варијанте комбинованог система 1996. године постојала је прикривена неједнакост бирачког права (*malapportionment*) која се огледала у томе да су урбане изборне јединице имале више бирача од оних са руралним становништвом. Овај недостатак је само ојачан миграцијама ка градовима у наредним годинама тако да је Уставни суд Јапана 2011. године у ситуацији у којој се број бирача у руралним изборним дистриктима додатно смањивао оценио да су избори 2009. одржани у „неуставном стању“ (Scheiner, Smith & Thies, 2016:28). Повод за такву одлуку је била чињеница да је најбројнија изборна јединица (Чиба 4) имала два пута више бирача од изборне јединице са најмањим бројем бирача (Кочи 3) (Pekkanen, Reed & Smith, 2016:17). Решење је пронађено пред изборе 2014. године и то смањењем укупног броја једномандатних изборних јединица са 300 на 295. Укинута је пет јединица у најруралнијим префектурама, док су код мањег броја изборних јединица поново исцртане границе. Тако је на последњим изборима бирано укупно 475 посланика, 180 у пропорционалном, а 295 у већинском сегменту избора.

У пропорционалној компоненти избора бира се 180 посланика у 11 вишемандатних изборних јединица (мапа 2.2). Ове изборне јединице се делимично преклапају са осам јапанских регија (мапа 2.1). Унутар вишемандатних изборних јединица чија величина варира од шест до 29 креиране су једномандатне изборне јединице чији се број креће од 11 до 48 (табела 2.3) које се налазе унутар 47 префектура које представљају највишу јединицу административне поделе у Јапану (мапа 2.1). Сваки бирач има два гласа: једним гласа за кандидата у једномандатној изборној јединици, а другим за „регионалну“ изборну листу у једном од 11 вишемандатних изборних округа.

Мапа 2.1. Префектуре и региони у Јапану

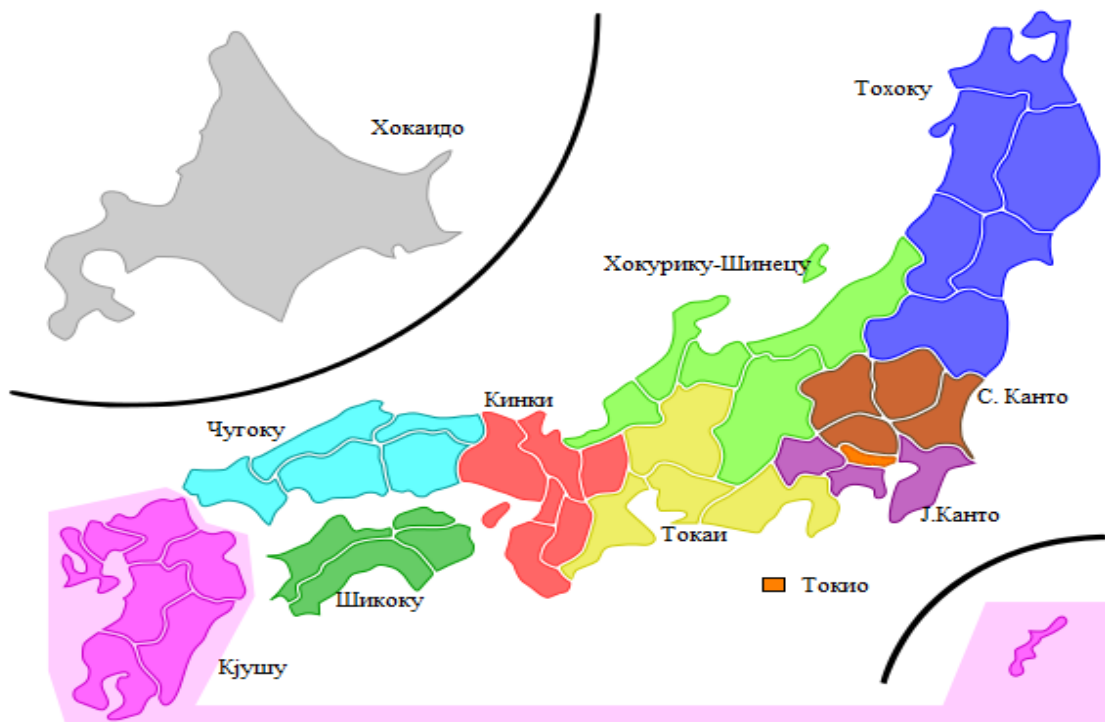

(Wikipedia, 2016a)

У већинској компоненти избора примењује се систем релативне већине – изабран је кандидат са највећим бројем гласова уз услов да је освојио најмање једну шестину важећих гласова у изборној јединици. Расподела мандата у 11 вишемандатних изборних јединица обавља се применом Д'Онтове формуле, а изборни праг за листе није законом прописан. Кандидати за посланике могу истовремено да учествују и у номиналном и у листовном делу изборне утакмице, али се смеју налазити искључиво на изборној листи у оној „регионалној“ изборној јединици у којој се налази и једномандатна јединица у којој се такмиче. Редослед кандидата на изборној листи је унапред утврђен, али је за јапански изборни систем карактеристично да сви кандидати који су у изборну трку ушли и на номиналном и на листовном нивоу могу да заузимају исту позицију на изборној листи. У таквим ситуацијама о томе ком кандидату са листе припада мандат одлучује се применом „правила најбољег губитника“ (*sekihairitsu*).

Sekihairitsu се израчунава тако што се број гласова које је освојио кандидат у једномандатној изборној јединици подели бројем гласова победника из те јединице. Након што се са „регионалне“ изборне листе уклоне сви кандидати који су победили у већинској компоненти избора, преостали кандидати који су стављени на исту позицију на листи мандат добијају према вредности *sekihairitsu*. Ново рангирање дуалних кандидата врши се, практично, према томе колико су они били близу победе на номиналном нивоу избора. Иако „систем најбољег губитника“ омогућава најуспешнијим кандидатима – онима који су тесно изгубили већинске изборе – на номиналном нивоу да освоје мандате на листовном нивоу, комбиновани изборни модел и даље остаје паралелан јер број пропорционалних мандата које осваја партија не зависи од резултата у једномандатним јединицама и утврђује се само на основу броја гласова на листовном нивоу (за детаљнији приказ видети табелу 2.4. и мапу 2.3).

Мапа 2.2. Једанаест вишемандатних изборних јединица – Јапан 2014.

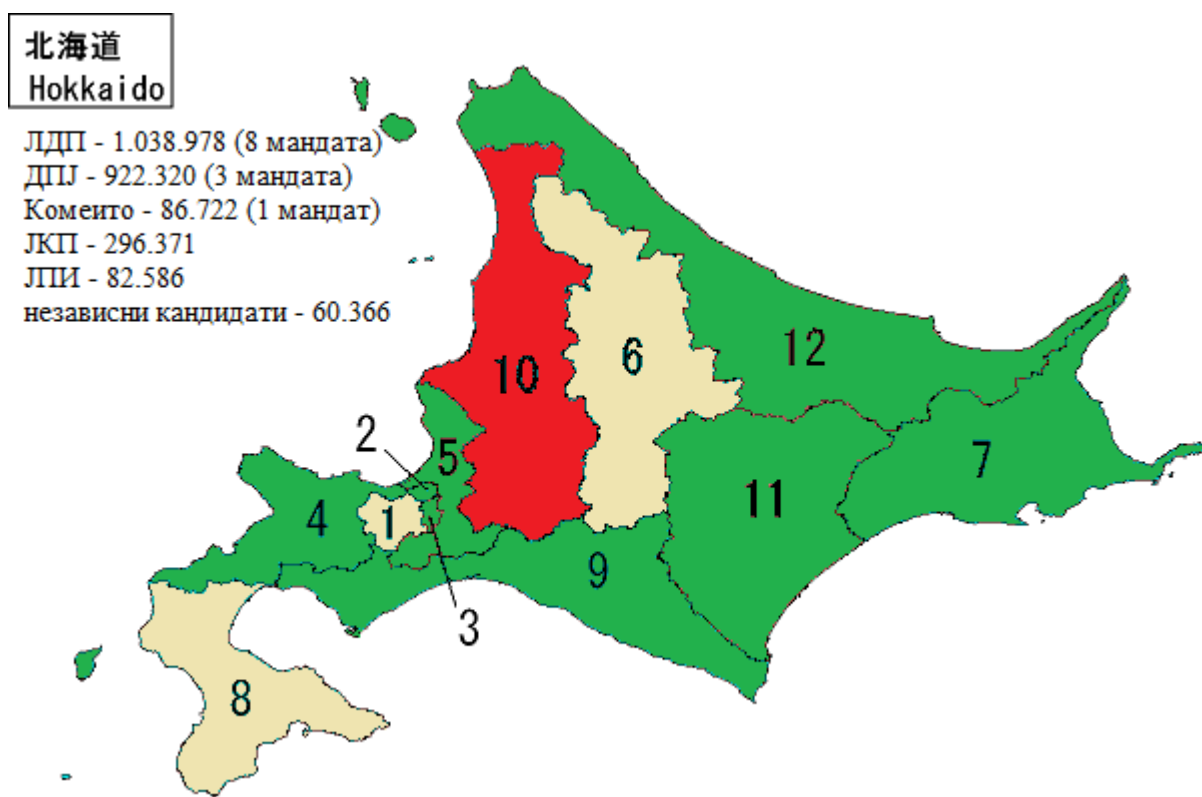
(Wikipedia, 2016b)

Табела 2.3. Пропорционални и већински сегмент – Јапан 2014.

изборна јединица	мандата	број	префектура
------------------	---------	------	------------

једномандатних јединица				
Хокаидо	8	12	Хокаидо (12)	
Тохоку	14	25	Аоморе (4)	Акита (3)
			Ивате (4)	Јамагата (3)
			Мијаги (6)	Фукушима (5)
Северни Канто	20	32	Ибараки (7)	Гунма (5)
			Точиги (5)	Саитама (15)
Јужни Канто	22	33	Чиба (13)	Канагава (18)
			Јаманаши (2)	
Токио	17	25	Токио (25)	
Хокурику-Шинецу	11	19	Нигата (6)	Ишикава (3)
			Тојама (3)	Фукуи (2)
			Нагано (5)	
Токаи	21	33	Гифу (5)	Аичи (15)
			Шизуока (8)	Мије (5)
Кинки	29	48	Шига (4)	Хјого (12)
			Кјото (6)	Нара (4)
			Осака (19)	Вакајама (3)
Чугоку	11	20	Тотори (2)	Окајама (5)
			Шимане (2)	Хирошима (7)
			Јамагучи (4)	
Шикоку	6	11	Токушима (2)	Ехиме (4)
			Кагава (3)	Кочи (2)
Кјушу	21	37	Фукуока (11)	Оита (3)
			Сага (2)	Мијазаки (3)
			Нагасаки (4)	Кагошима (5)
			Кумамото (5)	Окинава (4)

Мапа 2.3. Резултати избора у 12 једномандатних јединица на Хокаиду – Јапан
2014.

Табела 2.4. Расподела мандата у изборној јединици Хокаидо (8 мандата) – *sekihairitsu*

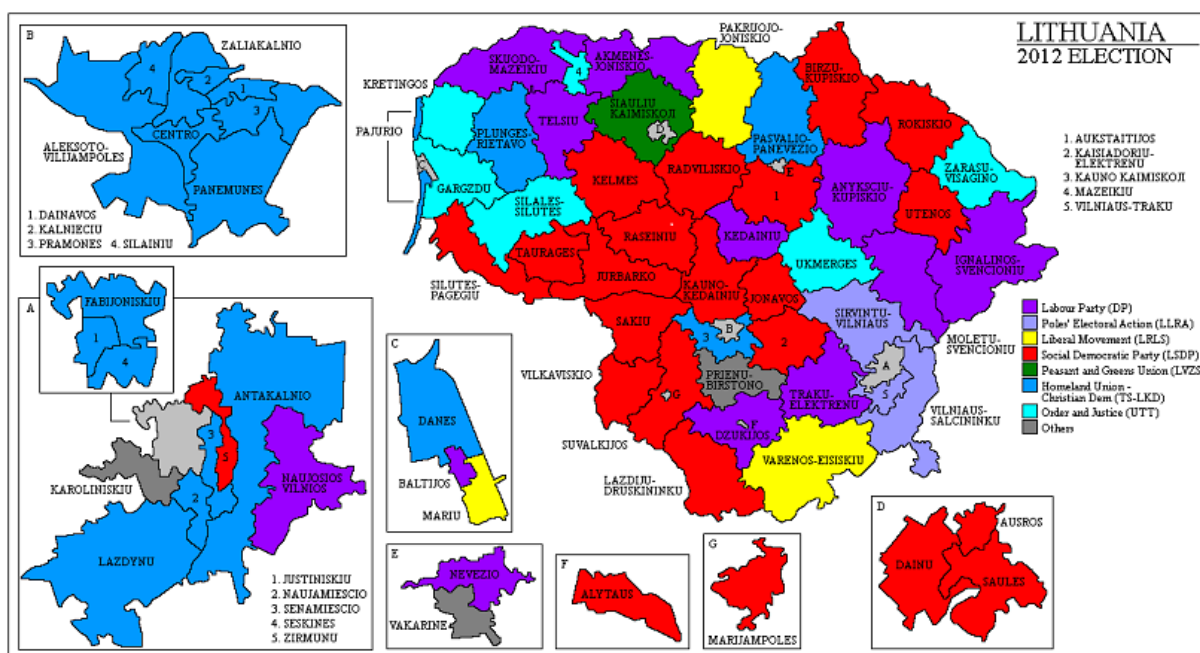
#	кандидат	изборна јединица	статус
ЛДП - 744.748 (29,8%), 3 мандата			
1	Коичи Ватанабе	-	изабран
	Такамори Јошикава	Хокаидо 2 (победник)	
	Хирохиса Такаги	Хокаидо 3 (победник)	
	Хиројуки Накамура	Хокаидо 4 (победник)	
	Нобутака Мачимура	Хокаидо 5 (победник)	
	Јошитака Ито	Хокаидо 7 (победник)	
2	Манабу Хори	Хокаидо 9 (победник)	
	Јуко Накагава	Хокаидо 11 (победник)	
	Арата Такебе	Хокаидо 12 (победник)	
	Хироши Имацу	Хокаидо 6 (97,2%)	изабран
	Казуо Маеда	Хокаидо 8 (93,4%)	изабран
	Тошимицу Фунахаши	Хокаидо 1 (90,9%)	
13	Сеиђи Шимицу	-	
14	Чикако Каназава	-	
15	Кунујоши Азума	-	
ДПЈ - 688.922 (27,6%), 2 мандата			
1	Такако Сузуки	Хокаидо 7 (99,7%)	изабран
	Такахиро Јокомичи	Хокаидо 1 (победник)	
	Такахиро Сасаки	Хокаидо 6 (победник)	
	Сеиђи Осака	Хокаидо 8 (победник)	
	Сатоши Араи	Хокаидо 3 (92,3%)	изабран
2	Јошио Хачиро	Хокаидо 4 (90,1%)	
	Тацумару Јамаока	Хокаидо 9 (88,1%)	
	Хироши Камија	Хокаидо 10 (82,1%)	
	Кенђи Кацубе	Хокаидо 5 (72,2%)	
	Такео Мицу	Хокаидо 11 (70,4%)	
	Мика Мизуками	Хокаидо 12 (67,1%)	
Коменто - 307.534 (12,3%), 1 мандат			
1	Хидемичи Сато	-	изабран
2	Хисајуки Такеда	-	
ЈКП - 302.251 (12,1%), 1 мандат			
1	Казуја Хатајама	-	изабран
2	Масатоши Канакура	Хокаидо 2 (40,9%)	
ЈПИ - 247.342 (9,9%), 1 мандат			
1	Кенко Мацуки	Хокаидо 2 (63,5%)	изабран
	Јасуфуми Ковада	Хокаидо 3 (28,2%)	
3	Томоказу Отаке	-	
остале партије - 209.067, без мандата			

(Yomiuri Online, 2016)

2.3.2. Систем отворених листа у паралелном моделу Литваније

Паралелни мешовити изборни систем у Литванији уведен је изборним законом из 1992. године. По њему је до сада одржано шест избора за Сејм (1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012). Парламент Литваније има 141 посланика, од чега се у већинском сегменту бира 71 посланик, а у пропорционалном 70. Као и код осталих паралелних изборних система расподела мандата на номиналном и листовном нивоу није повезана. У већинској компоненти избора територија Литваније је подељена на 70 једномандатних изборних јединица (мапа 2.4), а посланици се бирају системом апсолутне већине. Једини изузетак су представљали избори из 2000. године када је на номиналном нивоу коришћен систем релативне већине. Ако је излазност у изборној јединици већа од 40% кандидат који у првом кругу освоји апсолутну већину гласова је освојио мандат. Уколико је излазност мања од 40%, осим што мора да освоји више од 50% гласова, за победника мора да гласа и више од једне петине укупног бирачког тела у изборној јединици. Ако ниједан од два услова није испуњен организује се други круг у који иду два кандидата (Fitzmaurice, 2003; Jurkynas, 2005; Jurkynas, 2009; Jurkynas, 2014).

Мапа 2.4. Седамдесет једномандатних изборних јединица – Литванија 2012.

(Carr, 2017a)

Преосталих 70 посланика бира се у једној изборној јединици. При расподели мандата примењује се Херова квота уз метод највећег остатка за алокацију нерасподељених мандата. Изузев првих избора, када је изборни цензус износио 4% за грађанске и 2% за листе етничких мањина (Mikkil & Pettai, 2004:335), на свим изборима од 1996. године висина изборног прага је постављена на 5%, док за коалиционе листе важи диференцирани праг од 7%. Поред прага за улазак у парламент постоји и цензус излазности, па се избори проглашавају неважећим уколико на биралишта не изађе више од једне четвртине регистрованих бирача. Оно по чему је паралелни изборни систем Литваније уникатан, а што Коломера наводи да га сврста у посебну категорију комбинованих система са отвореним гласањем, јесте постојање система отворених листа (Colomer, 2011:10-11). Систем отворених листа је уведен 1996. године, а од 2000. сваки бирач има могућност да изрази до пет индивидуалних преференција унутар партијске листе за коју је гласао (Hardman & Renwick). Преференције се изражавају уписивањем редног броја кандидата у „кућице“ на гласачком листићу које су предвиђене за ту сврху (слика 2.1).

Све до избора 2008. поступак утврђивања кандидата којима је са отворених листа припао мандат био је изузетно компликован. Након што би се у првој фази расподеле утврдило колико свакој изборној листи припада мандата, у другој су на сцену ступале индивидуалне преференције. У њој су се најпре сабирале преференције дате за сваког кандидата, а затим помоћу компликоване формуле оцењивала њихова снага. Према тој формули укупан број преференција – изборни рејтинг кандидата – множио се са партијским рејтингом кандидата који се формира на основу позиције коју има на листи. На изборима 2000. године први кандидат на листи коалиције социјал-демократа имао је партијски рејтинг од 2780, док је последњи, 140. кандидат имао, законом прописан, двадесет пута мањи рејтинг, у овом примеру 139. Сви остали кандидати, у зависности од позиције на листи, имали су рејтинг између 139 и 2780 (Massicotte, 2011:103). Множењем партијског – позиција на изборној листи – и изборног рејтинга кандидата – број преференцијалних гласова – после избора се добијала нова листа кандидата, а мандати које је освојила свака изборна листа ишли су кандидатима према редоследу на постизборној листи. Значај индивидуалних преференција био је

додатно умањен и чињеницом да немали број бирача не користи могућност да гласа за кандидате унутар листа. Уколико би највећи број бирача гласао за кандидате са врха листе партијски рејтинг би био одлучујући. Када гласачи то нису чинили шансе да изборни рејтинг кандидата постане пресудан расле су до мере да је укупан број тако изабраних посланика могао да досегне трећину (Massicotte, 2011:106-108). Персонализованост изборног модела увећана је од избора 2008. када је укинут партијски рејтинг што је грађанима дало потпуну контролу у процесу селекције кандидата (Jurkunas, 2009).

Слика 2.1. Гласачки листић у пропорционалној компоненти избора у Литванији

Кључни елементи паралелних модела коришћених на изборима за доњи дом јапанског парламента и литвански Сејм 2012. године немају много сличности. Најпре, пропорција већинских и пропорционалних мандата у Јапану износи 62:38, а у Литванији 50:50. На номиналном нивоу у Јапану се користи систем релативне,

а у Литванији систем апсолутне већине. У пропорционалном сегменту избора Јапан је подељен на 11 изборних јединица у којима се у просеку бира нешто више од 16 посланика, док је целокупна територија Литваније конституисана као једна изборна јединица у којој се додељује 70 мандата. Према јапанском моделу нема законом утврђеног изборног прага, а мандати се расподељују Д'Онтовоом формулом. У Литванији се употребљава Херова квота, а висина изборног цензуса износи 5% за листе које на изборима учествују самостално, односно 7% за коалиционе. У Јапану се редослед кандидата на листовном нивоу може изменити применом „правила најбољег губитника“ (*sekihairitsu*), а у Литванији постоје отворене изборне листе, на којима је до 2008. редослед мењан применом сложене формуле чија вредност зависи од партијског и изборног рејтинга кандидата. Без обзира на поменуте разлике, и изборни систем Јапана и изборни систем Литваније спадају у паралелне комбиноване системе. У оба модела бирач има два гласа, један који користи на номиналном и један за листовни ниво. У оба система, расподела мандата на номиналном и листовном нивоу нису повезане, јер на број мандата које осваја свака изборна листа у пропорционалној компоненти избора не утиче изборни исход из већинске компоненте. Управо је неповезаност већинског и пропорционалног сегмента кључно обележје паралелних мешовитих система које их разликује од два подтипа о којима ће бити речи у наредним одељцима.

2.4. Гласовно компензацијски мешовити изборни системи

Гласовно компензацијски системи спадају у најмалобројнији подтип система са комбинованим изборним правилима. У упоредној пракси били су озакоњени у Италији, као и у Мађарској, где се он примењује и данас, али у нешто једноставнијој варијанти. И у овим изборним моделима бирач има два гласа, један којим бира између појединаца на номиналном нивоу, и други којим се одлучује између изборних листа на листовном. Оно што разликује гласовно компензацијске системе од претходно анализираних, паралелних, јесте постојање везе између номиналног и листовног нивоа избора. Оно што их, са друге стране, диференцира у односу на мандатно компензацијске мешовите системе јесте да се та веза успоставља трансфером гласова између номиналног и листовног нивоа. Веза може бити позитивног карактера, када се о броју листовних мандата

одлучује не само на основу гласова за листу, већ и додавањем гласова поражених кандидата на номиналном нивоу, као у Мађарској. Али и негативног, када се број листовних гласова умањује за број гласова кандидата који су победили на номиналном нивоу, а тек онда израчунава број мандата освојен на листовном нивоу, као у Италији. У оба примера, диспропорционалност до које долази у већинском сегменту компензира се пребацавањем гласова из једног у други сегмент комбинованих избора.

2.4.1. Мађарски гулаш

Изборним законом из 1989. године Мађарска је успоставила један од вероватно најкомпликованијих изборних модела у упоредној пракси. „Мађарски гулаш“ (Birch, Millard, Popescu & Williams, 2002:60) институционализован на првим слободним изборима од Другог светског рата 1990. године био је толико сложен да се један мађарски законодавац пожалио да ће „гласачи, уколико буду желели да га разумеју, морати да узму бар један курс из рачунања гласова“ (Schiemann, 2001:231). Према том моделу, од 386 посланика Народне скупштине 176 је бирано у једномандатним изборним јединицама на номиналном нивоу, а 210 на листовном нивоу. Међутим, од 210 листовних мандата највише 152 се додељивало на регионалном нивоу, унутар 20 вишемандатних изборних јединица, док је најмање 58 било расподељивано преко компензацијске националне листе. У једномандатним јединицама коришћен је двокружни систем. У првом кругу било је неопходно да кандидат освоји апсолутну већину гласова како би био изабран. Уколико нико не би освојио потребну већину у првом кругу, за две недеље, био би организован други круг са најмање тројицом кандидата, или са свим кандидатима који су у првом кругу освојили више од 15% гласова. У другом кругу за победу је била неопходна релативна већина гласова (двокружни систем: апсолутна-релативна већина).

Други глас, листовни, бирачи су користили у 20 вишемандатних изборних јединица које су формиране на територији 19 мађарских жупанија и Будимпешти. У њима се додељивало од четири (Ноград, Толна, Ваш) до 28 мандата (Будимпешта), с тим што су само три јединице (Будимпешта; Пешта – 14; Боршод-Абауј-Земплен – 11) спадале у ред великих што је повећавало дисторзију

при претварању гласова у мандате. Да би партија могла да истакне изборну листу у региону морала је да има кандидате на номиналном нивоу у барем четвртини, а најмање две једномандатне јединице у оквиру региона. „Регионални“ листовни мандати расподељивали су се применом Друпове квоте. Најпре би укупан број гласова у региону био подељен бројем мандата који су се у њему додељивали плус један ($g/(m+1)$). Свакој листи припало би онолико мандата колико се пута Друпова квота садржи у броју њених гласова. Преостали мандати у изборној јединици расподељивани су системом највећих остатака, али уз један куриозитет. Листа би морала да освоји барем две трећине Друпове квоте како би имала право да учествује у алокацији нерасподељених мандата. Сви мандати из 20 вишемандатних јединица који би остали нерасподељени након ове процедуре пребацивани су на националну листу. Тако су, на пример, на изборима 2010. године само четири листе прешле законом прописан изборни праг на националном нивоу – 4% на изборима 1990; 5% за једнопартијске листе, 10% за коалиције две, а 15% за коалиције три и више партија од избора 1994. У шестомандатној изборној јединици Чонград три листе су пребациле Друпову квоту и тако освојиле пет мандата, али како ниједна листа није имала двотрећински остатак, шести мандат је пребачен на компензацијску, националну листу (табела 2.5).

Табела 2.5. Расподела мандата у ИЈ Чонград – Мађарска 2010.

изборна јединица Чонград - 6 мандата		
укупан број важећих гласова - 208.154		
Друпова квота - 29.736		
остатак од 2/3 - 19.824		
<u>укупан број гласова листа које су прешле праг - 197.090</u>		
листа	број гласова	број мандата
Fidesz	105.579	3
MSZP	42.413	1
Jobbik	33.157	1
LMP	15.941	
MDF	без цензуса	
CM	без цензуса	
MIEP	без цензуса	
број расподељених мандата - 5		
<u>број мандата пребачених на националну листу - 1</u>		
(Hungary National Election Commission, 2017a)		

На овај начин 1990. године укупно 32 мандата пребачено је са регионалних на националну изборну листу. Тај број је 1994. пао на 27, 1998. на 24, а 2002. на 12 (Schiemann, 2004:360), да би их коначно на изборима 2006. и 2010. било само шест. Да би имала право да истакне националну листу партија је морала да учествује на изборима у барем седам жупанија. Бирачи нису имали трећи глас којим утичу на расподелу мандата на трећем, компензацијском нивоу. Компензацијски мандати се расподељују на основу „вишка“ гласова са номиналног и регионалног нивоа. Вишак гласова са номиналног нивоа представља укупан број гласова из првог круга поражених кандидата на већинским изборима, без обзира на то да ли су изгубили у првом или другом кругу. На тај збир додају се „пропали“ гласови из 20 вишемандатних изборних јединица. Практично, на регионалном нивоу неискоришћени су они гласови који су вишак у односу на Друпову квоту, а мањак да би се достигао „двотрећински остатак“. Међутим, на овом нивоу постоји и негативни трансфер јер се, уколико регионална листа освоји мандат захваљујући „двотрећинском остатку“, са националног нивоа одузима број гласова који је листи недостајао до пуне Друпове квоте (табела 2.6). У Барањи је због таквих правила извршен трансфер неискоришћених гласова са регионалног на национални ниво у случају социјалиста (MSZP) и листе „Политика може бити другачија“ (LMP), док су Фидес и Јобик „платили“ освајање четвртог, односно првог мандата у Барањи на основу „двотрећинског остатка“ одузимањем гласова са компензацијске листе.

Табела 2.6. Расподела мандата и трансфер гласова у ИЈ Барања – Мађарска 2010.

изборна јединица Барања - 6 мандата				
укупан број важећих гласова - 192.412				
Друпова квота - 27.487				
остатак од 2/3 - 18.324				
укупан број гласова листа које су прешле праг - 186.976				
листа	број гласова	број мандата	пропали гласови	дедукција са нац. листе
Fidesz	104.928	4		5.020
MSZP	40.532	1	13.045	
Jobbik	24.397	1		3.090
LMP	17.119	0	17.119	
MDF	без цензуса			
број расподељених мандата – 6				
број мандата пребачених на националну листу – 0				

(Hungary National Election Commission, 2017a)

Расподела најмање 58 компензацијских мандата, након додавања гласова са номиналног и додавања и одузимања гласова са регионалног нивоа, обавља се помоћу Д'Онтове формуле, а да би учествовале у расподели листе морају да пређу законски изборни цензус. Највећи број гласова на национални ниво долази из већинског сегмента избора, а сврха трансфера јесте компензовање диспропорционалности до које је претходно дошло на номиналном нивоу (табела 2.7). Истовремено се исправља и дисторзија настала на нивоу жупанија, али највећу корист од формирања трећег нивоа расподеле имају партије чији су кандидати поражени на номиналном нивоу мешовитих избора. Треба напоменути да је по овом изборном моделу било дозвољено троструко кандидовање, истовремено у једномандатним изборним јединицама, на регионалним листама, али и на националној, компензацијској изборној листи.

Табела 2.7. Трансфер гласова и расподела мандата на компензацијској листи – Мађарска 2010.

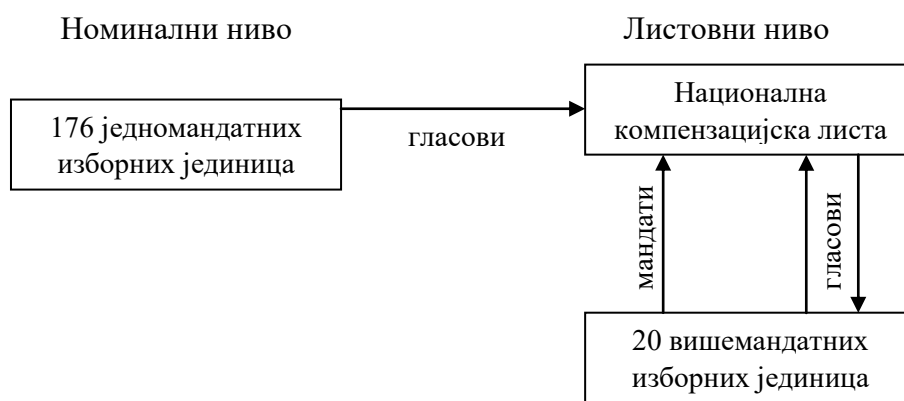
листа	пребачени гласови		укупно гласова	компензацијских мандата
	номинални	листовни		
Jobbik	836.774	88.478	925.252	21
Fidesz	28.577	107.015	135.592	3
MDF	нису досегли изборни цензус			-
CM	нису досегли изборни цензус			-
MSZP	1.066.154	155.369	1.221.523	29
LMP	259.220	212.085	471.305	11

(Hungary National Election Commission, 2017a)

Сложеност мађарског изборног модела један је од разлога што су аутори имали недоумице у погледу његовог класификовања (видети више у табели 2.7). Тако Масикот и Бле, због неповезаности номиналног и регионалног нивоа расподеле мандата и постојања везе између номиналног и националног, изборни систем Мађарске укључују у шести подтип, супермешовите системе – суперпозицијско-корекцијске. У нашој типологији комбинованих система модел примењиван на мађарским изборима од 1990. до 2010. спада у гласовно компензацијске системе. У њима бирач гласа и у већинској и у пропорционалној компоненти избора, а веза између та два сегмента постоји на нивоу гласова. У пропорционалном сегменту постоје два нивоа расподеле, попут класичних пропорционалних модела у Шведској, Данској, Норвешкој или Аустрији, где

виши ниво служи за компензовање диспропорционалности настале у оквиру мађарских жупанија. У Мађарској је однос нижег и вишег листовног нивоа изузетно компликован јер истовремено постоји двосмеран трансфер гласова и једносмеран трансфер мандата – нерасподељени мандати на нижем нивоу пребацују се на компензацијску листу. Однос између номиналног и листовног нивоа је, међутим, једноставан. Гласови поражених кандидата из већинске компоненте избора пребацују се на пропорционалну (графикон 2.1). Иако структурално замршен, изборни систем је опстао готово четврт века, све док га Фидес није реформисао у склопу значајних уставних промена. Реформом је модел поједностављен, али је и даље задржана гласовно компензацијска варијанта комбинованих изборних правила.

Графикон 2.1.. Мандатно компензацијски мешовити систем – Мађарска (1990-2010)

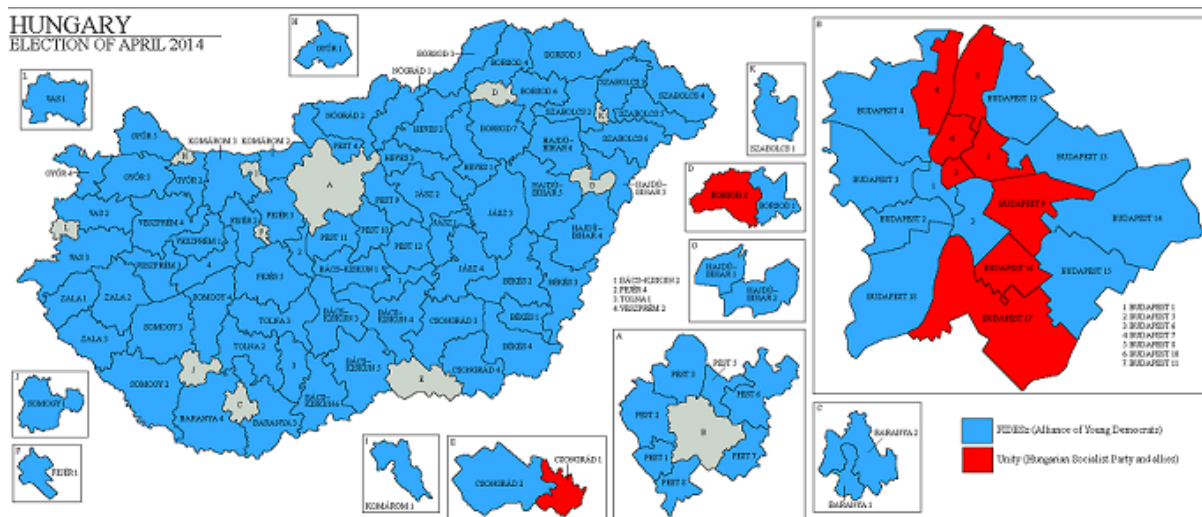
На последњим изборима у Мађарској 2014. године бирало се укупно 199 посланика. Од тога је њих 106 бирано на номиналном нивоу, системом релативне већине. На листовном нивоу укинута се вишемандатне регионалне изборне јединице и Мађарска је конституисана као једна јединица. Тиме је расподела мандата са три нивоа сведена на само два – један номинални и један листовни. Према новом моделу, бирач свој други глас, листовни, додељује на националном нивоу, а мандати се на њему расподељују сабирањем гласова које је добила свака национална изборна листа и неискоришћених гласова са номиналног нивоа (графикон 2.2). Неискоришћени гласови су сви гласови поражених кандидата у већинској компоненти избора, као и гласови дати кандидатима који су победили у оквиру једномандатних јединица, али који им нису били неопходни како би ту

победу остварили (број гласова победника минус број гласова другопласираног минус 1). Овакав „компензацијски“ механизам пажљиво је осмишљен од стране Фидеса. Наиме, на изборима 2014. Фидес је однео победу у 96 од 106 једномандатних јединица, а коалиција окупљена око социјалиста у преосталих десет (мапа 2.5). Да „компензацијски“ механизам није промењен Фидес би имао право само на трансфер гласова из десет јединица у којима су њихови кандидати изгубили изборе (социјалисти на 96, а Јобик и LMP на свих 106). Овако је број пребачених „неискоришћених“ гласова са номиналног на листовни ниво Фидеса био нешто мањи од броја компензацијских гласова социјалиста и листе „Политика може бити другачија“ (табела 2.8). Реформом је тако, осим поједностављивања гласовно компензацијског изборног модела укидањем једног листовног нивоа, оснажен већински сегмент избора наспрам пропорционалног.

Графикон 2.2. Мандатно компензацијски мешовити систем – Мађарска 2014.

Мапа 2.5. Расподела мандата у 106 једномандатних јединица – Мађарска 2014.

(Carr, 2017b)

Табела 2.8. Расподела мандата на листовном нивоу – Мађарска 2014.

листа	листовни гласови	неискоришћени гласови	укупно	листовни мандати
Fidesz-KDNP	2.264.780	940.881	3.205.661	37
Jobbik	1.020.476	1.000.637	2.021.113	23
LMP	269.414	244.191	513.605	5
коалиција око MSZP	1.290.806	1.141.686	2.432.492	28

(Hungary National Election Commission, 2017b)

2.4.2. Италијански „делимични одбици“ и негативан трансфер гласова

Гласовно компензацијским изборним моделом спроведена су само три изборна циклуса за доњи дом италијанског парламента (1994, 1996, 2001). Замењен је 2006. године премијским – бонусним – системом који Ренвик, као што је већ споменуто, такође убраја у комбиноване системе, а Масикот и Бле га називају кондиционалним мешовитим изборним системом. Изборни аранжман, инициран реформским процесима с почетка деведесетих година 20. века, попут мађарског, спада у најсложеније у упоредној изборној пракси. Није стога ни чудно што се псефолози нису могли сагласити око његове типологије. Класифициран је, због бројчане надмоћи номиналних над листовним мандатима као један облик већинског система, или, због коришћења два правила одлучивања о изборном победнику, у категорију мешовитих система. Прецизнија одређења његовог карактера су се, међутим, толико разликовала да је у псефолошкој литератури коришћено најмање 25 различитих термина (видети више у Kasapović, 2014:141-142).

Према том моделу нешто више од три четвртине (475) чланова Представничког дома бирано је системом релативне већине у једномандатним изборним јединицама, док је нешто мање од четвртине (155) мандат освајало у 26 вишемандатних изборних дистрикта. Границе вишемандатних јединица махом су се подударале са границама италијанских регија. Од тог правила су одступали Пијемонт, Венето, Лацио, Кампанија и Сицилија, који су били подељени у две јединице, као и Ломбардија, на чијој територији су формирана три вишемандатна дистрикта. Посебан изузетак је представљала регија Долина Аосте, која је због малог броја становника слала само једног посланика у доњи дом, и то применом већинског правила одлучивања унутар једномандатне изборне јединице.

Вишемандатне изборне јединице су биле мале и средње величине и у њима се додељивало највише десет мандата. Формално гледано изборна јединица Молизе није ни била вишемандатна јер се у њој једини листовни мандат додељивао листи са највећим бројем гласова (табела 2.9).

Табела 2.9. Изборне јединице за Представнички дом – Италија 2001.

изборна јединица	број листовних мандата	број једномандатних ИЈ
Абруцо	3	11
Долина Аосте	0	1
Апулија	10	34
Базиликата	2	5
Калабрија	6	17
Кампанија 1	9	25
Кампанија 2	7	22
Емилија-Ромања	9	32
Фурланија-Јулијска крајина	3	10
Лацио 1	10	32
Лацио 2	4	11
Лигурија	6	14
Ломбардија 1	10	31
Ломбардија 2	10	32
Ломбардија 3	4	11
Марке	4	12
Молизе	1	3
Пијемонт 1	6	19
Пијемонт 2	6	17
Сардинија	4	14
Сицилија 1	7	20
Сицилија 2	7	21
Трентино-Јужни Тирол	2	8
Тоскана	10	29
Умбрија	2	7
Венето 1	8	22
Венето 2	5	15
укупно	155	475

Бирачи у Италији на изборима за Представнички дом имали су, с изузетком гласача у Долини Аосте, два гласа. Једним су бирали кандидата на номиналном нивоу, а другим одлучивали унутар вишемандатних јединица између понуђених изборних листа. У расподели листовних мандата учествовале су само листе које би на националном нивоу освојиле 4% гласова. Изборни институт који

је значајно усложио процес избора били су обавезни листовни савези. На номиналном нивоу нису биле дозвољене независне кандидатуре, већ је сваки кандидат морао да се повеже са једном или више листа које су се надметале на нивоу вишемандатних изборних јединица. Ово правило било је уско повезано са поступком расподеле мандата на листовном нивоу јер се помоћу њега одређивао одбитак (*scorporo*), односно број гласова који би регионалној листи био одузет пре поступка утврђивања броја освојених мандата. Двоструко кандидовање, на номиналном и листовном нивоу, је било дозвољено, али је закон омогућавао и истицање изборних листа оних актера који нису имали кандидате на већинским изборима. Ова могућност је касније отворила широк простор за манипулације и избегавање одбитака номиналних гласова на листовном нивоу. На изборној листи није смело да се нађе више од трећине кандидата у односу на број мандата који се додељивао у изборној јединици. Уколико се радило о деветомандатном дистрикту на листи је могло да буде највише троје кандидата.

У поступку расподеле мандата на листовном нивоу најпре би се одређивао ефективни број гласова које је добила свака листа. Тај број се утврђивао тако што би се од укупног броја гласова листе у вишемандатној изборној јединици одузимао број гласова другопласираног кандидата плус један глас у сваком једномандатном дистрикту у коме је победио кандидат те изборне листе. Одузети број гласова није смео бити мањи од четвртине важећих гласова датих у једномандатној јединици. Ако је кандидат на номиналном нивоу био повезан са више листа гласови би се одузимали свим листама пропорционално проценту гласова које су освојиле. Овај компензацијски институт се називао делимичним одбитком (*scorporo parziale*). Након утврђивања ефективног броја гласова сваке листе мандати су се делили Херовом квотом уз коришћење методе највећих остатака за нерасподељене мандате (Katz, 2001:115-116; Ferrara, 2004:393-394) Негативним трансфером гласова – делимичним одбитком – између већинског и пропорционалног сегмента избора успостављана је веза и вршен утицај на број мандата који би припао свакој листи у пропорционалној компоненти мешовитих избора. Тај компензацијски механизам сврстава Италију у ред гласовно компензацијских мешовитих изборних система. Делимичним одбицима умањивани су губици партија на номиналном нивоу, па је било могуће да две

првопласиране листе на листовном нивоу, као у изборној јединици Фурланија-Јулијска крајина 1994, не освоје ниједан од три мандата јер су кандидати који су били везани за њихове листе однели победе у свих десет једномандатних изборних округа (табела 2.10).

Табела 2.10. Изборна јединица Фурланија-Јулијска крајина – Представнички дом 1994.

листа	листовних гласова	листовних мандата
Forza Italia	215.604	0
Lega Nord	150.272	0
PPI	138.690	1
Alleanza Nazionale	125.972	1
PDS	106.847	1

(Ministero dell'Interno, 2017a)

Још један изборни институт, репесаж (*repêchage*), повезивао је номинални и листовни ниво расподеле. Према том механизму, који подсећа на јапански *sekihairitsu*, поражени кандидати на номиналном нивоу имали су шансу да освоје мандате преко листа са којима су повезани. То је омогућавала чињеница да су партије у оквиру листа могле да имају само трећину кандидата у односу на број расположивих мандата. У јединици Фурланија-Јулијска крајина читава листа сводила се на само једно име. Уколико би листа у пропорционалном сегменту освојила више од једног мандата, други мандат би добијао њихов „најбољи губитник“ из једномандатних изборних дистрикта. Најбољи губитник је био кандидат који је имао највећи однос освојених гласова наспрам укупног броја важећих и неважећих гласова у изборној јединици (*cifra individuale*) (D’Alimonte, 2005:257-258). Стратегијама кандидовања које су се заснивале на истицању лажних листа за које су везивани кандидати са номиналног нивоа партије су избегавале дејство *scorpora*. Са друге стране, *repêchage* је подстицао партије да за листе везују кандидате из већинског сегмента како би ушли у парламент као најбољи губитници преко пропорционалног. Институти делимичног одбитка и репесажа најбоље осликавају сложеност италијанског изборног система, као и ширину простора који је остављао за различите манипулације, тако да не чуди да је након само три изборна циклуса промењен.

Велики број псефолога (Katz 2001; Shugart & Watenberg, 2001; Ferrara et al., 2005; Ferrara, 2006; Renwick, 2010; Morlino, 2013) и изборни модел успостављен на изборима за горњи дом италијанског парламента сврстава у ред комбинованих. Сматрамо, ипак, да између та два модела постоји једна кључна структурна разлика. На изборима за Сенат бирачи располажу само једним гласом којим бирају између кандидата на номиналном нивоу. Непостојање два структурно различита гласа, номиналног и листовног, разлог је што тврдимо да такав изборни систем припада групи већинских система са компензацијском листом. Политичке последице тог модела налазиће се, због постојања компензацијске листе, вероватно негде између већинског и пропорционалног пола, али он неће потицати актере да развијају рационалне стратегије деловања. Последице које већински системи са компензацијском листом производе биће анализирани у студији, управо да би се утврдиле разлике тог типа изборних система у односу на комбиноване изборне системе. А да би се разумеле типолошке разлике међу њима у овом одељку укратко ће бити приказани и кључни изборни институти коришћени на изборима за италијански Сенат.

Од 315 сенатора, три четвртине (232) бирано је у једномандатним изборним јединицама једнокружним већинским изборима, а преостала четвртина (83) у 18 вишемандатних округа који су се поклапали са 18 италијанских региона. Изузетак су били Долина Аосте, где се бирао само један сенатор већинским изборима, и регион Молизе у коме су бирачи одлучивали у две једномандатне изборне јединице (табела 2.11). У осталим регионима бирачи су такође имали само један глас, на номиналном нивоу, али је тај глас одлучивао и о расподели листовних мандата. Практично, сви гласови поражених кандидата на номиналном нивоу били би сабирани унутар региона. Или, ако ствари окренемо, од укупног броја свих номиналних гласова партијама би били одузети гласови кандидата који су већ победили на већинским изборима. Овај одбитак се називао потпуним (*scorporo totale*), а њиме је између номиналног и листовног нивоа успостављен јак корекцијски механизам. Листовни мандати су се делили Д'Онтовој формулом, изборни праг није био утврђен законом (ефективни праг је био висок јер су, са изузетком Ломбардије, све јединице биле мале), а у расподели су учествовале само листе које су истакле три номиналне кандидатуре. Гласови „независних“

кандидата нису се сабирали на регионалном нивоу. Посебних изборних листа није било, већ би листовне мандате добијали кандидати који су били „најбољи губитници“ у једномандатним изборним дистриктима. Тако је у региону Абруцо четири од пет номиналних мандата припало листи „Кућа слободе“, али је она имала и највећи одбитак гласова, па су оба листовна мандата отишла кандидатима коалиције „Маслина“ (табела 2.12). Та два мандата су добили њихови кандидати који су имали највећу *cifru individuale*, у Тераму (39,98%) и Пескари (38,60%).

Табела 2.11. Изборне јединице за Сенат – Италија 2001.

изборна јединица	број листовних мандата	број једномандатних ИЈ
Абруцо	2	5
Долина Аосте	0	1
Апулија	6	16
Базиликата	2	5
Калабрија	3	8
Кампанија	8	22
Емилија-Ромања	6	15
Фурланија-Јулијска крајина	2	5
Лацио	7	21
Лигурија	3	6
Ломбардија	12	35
Марке	2	6
Молизе	0	2
Пијемонт	6	17
Сардинија	3	6
Сицилија	7	20
Трентино-Јужни Тирол	1	6
Тоскана	5	14
Умбрија	2	5
Венето	6	17
укупно	83	232

Табела 2.12. Регион Абруцо (5 номиналних и 2 листовна мандата) – Сенат 2001.

изборна јединица	изборна листа						
	CL	L'Ulivo	RC	LP	DE	FN	PB
Кјети	59.620	54.612	5.794	7.117	3.759	3.065	1.863
Л'Аквила	67.808	60.446	5.547	4.801	3.297	3.858	1.602
Пескара	75.364	<u>66.202</u>	8.498	-	4.513	3.545	3.349
Терамо	82.529	<u>70.029</u>	9.487	5.147	5.292	3.663	2.445
Ланчано	58.687	61.513	6.853	9.309	3.644	3.008	1.879
укупно гласова	344.008	312.802	36.179	26.374	20.505	17.139	11.138
<i>scorporo totale</i>	285.321	61.513	-	-	-	-	-
листовни гласови	58.687	251.289	36.179	26.374	20.505	17.139	11.138
номинални мандати	4	1	-	-	-	-	-
листовни мандати	-	<u>2</u>	-	-	-	-	-

(Ministero dell'Interno, 2017b)

CL – Casa delle Libertà, RC – Rifondazione Comunista, LP - Lista di Pietro, DE – Democrazia Europea, FN – Fronte Nazionale, PB – Pannella-Bonino

У овом одељку приказани су изборни модели Мађарске и Италије, јединих држава које су упоредној изборној пракси институционализовале гласовно компензацијске мешовите системе. Ти модели су познати по изузетној компликованости, што је и био један од разлога да су напуштени, као у случају Италије, односно поједностављени, као у Мађарској. У њима бирач има два структурно различита гласа којима утиче на расподелу мандата на оба нивоа расподеле мандата, номиналном и листовном. Та два нивоа су међусобно повезана гласовно, и то тако што се у расподелу мандата на листовном нивоу „интервенише“, било додавањем гласова из већинских избора – позитивни трансфер – било њиховим одузимањем – негативни трансфер. Сврха трансфера гласова јесте ублажавање учинака већинских избора, мада ће компензацијски ефекти зависити пре свега од тога какав се механизам примењује. Тако је Фидесова реформа изборних правила пре последњих мађарских избора имала за циљ осим поједностављивања и максимизацију мандата. Први циљ остварен је укидањем регионалног нивоа расподеле, а други пребацавањем вишка номиналних гласова кандидата-победника на листовни ниво што је оснажило већинску компоненту избора.

Посматрајући само тип везе између номиналног и листовног нивоа избора, модел коришћен на изборима за италијански Сенат, у поређењу са новим мађарским изборним моделом, производи би учинке који се, теоријски, налазе много ближе пропорционалном полу изборног континуума. Ово је и очекивано јер је италијански већински систем са компензацијском листом, за разлику од мађарског гласовно компензацијског комбинованог модела из 2012, установио ефикасније институте надокнаде губитака на већинским изборима – јак корекцијски механизам. Структурно гледано, међутим, само мађарски модел спада у комбиноване јер у њему бирач располаже са два гласа. Једино та карактеристика, као и код паралелних и мандатно компензацијских система, о којима ће бити речи у наредном одељку, креира институционални оквир у коме актери имају подстицаје да развијају сложеније стратегије деловања.

2.5. Мандатно компензацијски мешовити изборни системи

Мандатно компензацијски системи представљају подваријанту комбинованих изборних система која је најдуже у употреби. Наиме, у Немачкој је овакав изборни модел са комбинованим изборним правилима уведен пре више од шест деценија. Истовремено се ради о моделу који стручњаци из области изборних студија оцењују као најбољи. То су потврдила два истраживања. Једно спроведено међу 170 псефолога у водећим светским и националним удружењима за политичке науке (Bowler, Farrell & Pettitt, 2005:7), и друго у коме је анкетирано 703 чланова Америчког удружења за политичке науке (Carey, Nix, Mozaffar & Reynolds, 2013:64). Као и код претходног подтипа и у мандатно компензацијским системима постоји веза између већинске и пропорционалне компоненте избора. Међутим, за разлику од гласовно компензацијских мешовитих система, веза између две компоненте успостављена је на нивоу мандата. Мандатна повезаност доводи до готово потпуне пропорционалности између удела освојених гласова и мандата због чега се ови модели с правом називају и мешовити пропорционални. Овај модел је коришћен у неколико држава, а у овом одељку механика по коме функционише биће приказана на примерима Немачке и Новог Зеланда.

2.5.1. Од прекобројних до уједначавајућих мандата: Немачка

Први послератни избори за доњи дом парламента Савезне Републике Немачке, Бундестаг, одржани су 1949. године. Иако један број аутора тај изборни модел сврстава у комбиноване, он је представљао само корак ка увођењу мешовитог изборног система. Поучени искуствима вајмарске Немачке актери су у периоду након Другог светског рата били сагласни да је повратак на пропорционални изборни систем потпуно искључен. Према првом изборном закону 240 чланова Бундестага бирано је системом релативне већине у једномандатним изборним јединицама, док је 160 освајало мандате преко затворених блокираних листа које су формиране у десет тадашњих савезних покрајина. Бирачи су гласали само за кандидате у једномандатним јединицама, а тај глас се рачунао истовремено и као глас дат за листу којој је кандидат припадао. Иако је овај модел тешко типолошки разврстати он би према својим кључним обележјима припадао групи већинских система са компензацијском листом – јак корекцијски механизам.

Сложеност модела била је увећана тиме што је бирач имао два гласа у већинској компоненти избора. „Кандидату којег је желео изабрати, бирач је давао „главни глас“ (*Hauptstimme*), али је уједно требао навести име некога другог кандидата којему би припао његов глас ако он добије више главних гласова него кандидат који је био његов први избор. Тај глас се називао „помоћним гласом“ (*Hilfsstimme*)“ (Kasарović, 2014:97). „Помоћни глас“ бирача постајао је важан када кандидат који је био његов први избор не би освојио највише „главних гласова“, а узимао се у обзир само када не би штетио кандидату коме је дат „главни глас“. Како је победник у изборној јединици био кандидат са највише главних и помоћних гласова већински део избора је функционисао као нека врста алтернативног гласања. Да би листа учествовала у расподели мандата у пропорционалној компоненти избора морала је да има барем једног победника на већинским изборима или да освоји 5% гласова у савезној покрајини. Институт алтернативног изборног цензуса уведен на формативним изборима задржан је до данас, мада се његова висина мењала.

Мандати су се расподељивали Д'Онтовым методом и то у две фазе. У првој фази свакој покрајинској листи је додељиван број мандата на основу укупног броја гласова које су освојили њени кандидати у изборним јединицама. У другој фази од тако утврђеног броја мандата одбијало се онолико мандата колико је листа имала победника у већинском делу избора. Ако би листа SPD освојила 13 мандата у Хесену, а имала 12 победника у једномандатним изборним јединицама, у тој савезној покрајини социјалдемократима би припао један листовни мандат. Ако би се пак десило да одређена листа има више „већинских победника“ него што јој припада мандата, у парламент би ушли сви победници у изборним јединицама, а страначкој листи не би био додељен ниједан мандат. У тој ситуацији појављивао би се вишак мандата који се називао прекобројним мандатима (*Überhangmandate*) што такође представља изборни институт који се одржао и након укидања првог послератног изборног модела.

Немачки изборни систем из 1949. године разликовао се у односу на све касније варијанте према једном кључном обележју. Бирачи су 1949. године гласали само у већинској компоненти избора, док су од 1953. године добили и други глас којим су директно утицали на изборни исход у пропорционалном изборном сегменту. Тако историја комбинованог изборног модела у СР Немачкој практично почиње 1953. године. Осим што је гласање једним гласом замењено институтом гласања са два гласа изборним реформама промењено је још неколико важних изборних института. Изједначен је број мандата који се додељивао у већинском и пропорционалном сегменту – 50:50 са претходних 60:40 – а мандати се нису додељивали само на нивоу покрајина као 1949. и 1953. већ је уведена најпре расподела на националном нивоу да би у следећој фази мандати које је освојила свака листа били расподељивани покрајинским листама пропорционално броју гласова које су листе освојиле у свакој покрајини. Мењана је и висина изборног прага тако што је број директних мандата – „већинских победника“ – неопходан да би се учествовало у расподели мандата повећан са једног на три, а два пута је измењена и формула за транспоновање гласова у мандате – Д'Онтова, Хер-Нимајерова, Сен-Лаги/Шеперсова. Коначно, након одлуке Савезног уставног суда на последњим изборима 2013. уведени су и уједначавајући мандати

(*Ausgleichsmandate*) којима се гарантује потпуна пропорционалност која је до те измене била нарушена постојањем института прекобројних мандата.

Табела 2.13. Реформе немачког мешовитог изборног система

година избора	однос директних и листовних мандата	изборни цензус	ниво претварања гласова у мандате	формула за претварање гласова у мандате	посебни мандати
1953.	50:50	5% или 1 директни мандат	покрајински	Д'Онтова	прекобројни
1956.	50:50	5% или 3 директна мандата	национални покрајински	Д'Онтова	прекобројни
1987.	50:50	5% или 3 директна мандата	национални покрајински	Хер-Нимајерова	прекобројни
2009.	50:50	5% или 3 директна мандата	национални покрајински	Сен-Лаги/Шеперсова	прекобројни
2013.	50:50	5% или 3 директна мандата	покрајински национални	Сен-Лаги/Шеперсова	прекобројни и уједначавајући

Након последње реформе изборног закона и до тада компликован модел расподеле мандата додатно је усложњен. До избора 2013. године расподела се одвијала у три фазе. Најпре су израчунавани мандати које су освојиле изборне листе на националном нивоу на основу резултата пропорционалних избора, у другој фази је одређивано колико је свакој покрајинској листи припало мандата, да би у последњој, трећој фази у расподелу био укључен већински сегмент где би се победницима већинских избора у једномандатним изборним јединицама додавали листовни мандати до броја мандата који је свака покрајинска листа освојила. У трећој фази, уколико би покрајинска листа освојила мање листовних мандата него директних, долазило је до појаве прекобројних мандата. Како је институт прекобројних мандата могао да доведе до ситуације у којој је већи број гласова за изборну листу значио мањи број мандата, и обрнуто (*negative vote weight*), парламент је реформом изборног модела увео додатне „уједначавајуће“ мандате. По најновијем моделу расподела мандата у мандатно компензацијском систему Немачке одвија се у неколико фаза.

Бирачи у Немачкој имају два гласа. Првим гласом (*Erststimme*) гласају за кандидате у једномандатним изборним једицама, а другим гласом (*Zweitstimme*) за покрајинску изборну листу. За изборни исход значајнији је други глас, листовни, јер се на основу листовних гласова одређује колики је укупан број мандата који припада свакој листи. Укупно се бира 598 посланика од чега 299 у једномандатним изборним једицама по систему релативне већине. У „нултој“ фази расподеле одређује се колико на сваку од 16 немачких покрајина „отпада“ мандата (табела 2.14). Примењује се Сен-Лаги/Шеперсова метода према којој се укупан број становника Немачке дели бројем 598. Добијени резултат се назива „почетним количником“ (*Anfangsdivisor*). Тим количником дели се број становника сваке немачке покрајине, а добијени резултат представља број мандата који се додељује у свакој покрајини. Ако добијени број није цели број вредности веће од 0,5 заокружују се на виши, а мање од 0,5 на нижи цели број. Како је могуће да се применом Сен-Лаги/Шеперсове методе и „почетним количником“ расподели и већи и мањи број мандата од очекиваног, „почетни количник“ се повећава или смањује све док се не добије „финални количник“ (*Endgültiger Divisor*) којим је могуће расподелити оптималан број мандата.⁶ Сен-Лаги/Шеперсова метода не користи се само у „нултој“ фази расподеле, већ и у свим осталим фазама. С том разликом што се дели број важећих гласова свих странака укупним бројем мандата који се додељује у изборној јединици како би се добио „почетни количник“ (видети оквир 2.1).

⁶ О поступку којим се долази од „почетног количника“ до „финалног количника“ у нултој фази видети (Der Bundeswahlleiter, 2016:325).

Оквир 2.1. Пример расподеле мандата Сен-Лаги/Шеперсовом методом

Укупан број важећих гласова у изборној јединици: 17.500

Укупан број мандата који се расподељује: 8

Број странака: 3

Први корак („почетни количник“): $17.500 / 8 = 2.187,5$

странка	прорачун	резултат	број мандата
Странка А	10.000 / 2.187,5	4,57	5
Странка Б	6.000 / 2.187,5	2,74	3
Странка В	1.500 / 2.187,5	0,69	1

(Der Bundeswahlleiter, 2017)

Табела 2.14. Укупан број мандата који се додељује у немачким покрајинама – 2013.

изборна јединица	број мандата
Баден-Виртемберг	76
Баварска	92
Берлин	24
Бранденбург	19
Бремен	5
Хамбург	13
Хесен	43
Мекленбург-Западна Померанија	13
Доња Саксонија	59
Северна Рајна-Вестфалија	128
Рајна-Палатинат	30
Сарланд	7
Саксонија	32
Саксонија-Анхалт	18
Шлезвиг-Холштајн	22
Тирингија	17
укупно	598

У првој фази расподеле мандата утврђује се колико је свакој покрајинској листи припало мандата применом Сен-Лаги/Шеперсове методе тако што се укупан број покрајинских гласова свих листа које су на националном нивоу прешле изборни цензус – три директна мандата или 5% гласова – подели бројем мандата који се у покрајини додељују. На изборима 2013. овим поступком

утврђено је да од 19 мандата колико је расподељивано у Бранденбургу осам мандата припада Хришћанско-демократској унији, по пет Социјалдемократској партији и Левици, а један Зеленима (табела 2.15). Међутим, како су од десет једномандатних изборних јединица у Бранденбургу у девет победу однели кандидати Хришћанско-демократске уније (мапа 2.6) у Бранденбургу се појавио и један „прекобројни“ мандат, па је укупно расподељено 20 мандата. Левица и Зелени су практично освојили само листовне мандате, социјалдемократе су уз један директни освојиле и 4 листовна мандата, а Хришћанско-демократској унији је припало „само“ девет директних мандата, укупно један више него што су имали на основу броја освојених „других“ гласова.

Табела 2.15. Расподела мандата у покрајини Бранденбург – 2013.

Бранденбург (19 мандата)					
почетни количник = 62.119,4; финални количник = 60.000					
партија	број „других“ гласова	број мандата	већинских победника	прекобројних мандата	укупан број мандата
CDU	482.601	8	9	1	9
SPD	321.174	5	1	-	5
Зелени	65.182	1	-	-	1
Левица	311.312	5	-	-	5

Мапа 2.6. Већински сегмент избора – Бранденбург 2013.

Исти поступак се понавља у свих 16 немачких савезних покрајина чиме је утврђен минималан број мандата које је освојила свака листа. На последњим изборима укупно је било четири прекобројна мандата који су припали Хришћанско-демократској унији, по један у Бранденбургу, Сарланду, Саксонији-Анхалт и Тирингији, што је укупан број расподељених мандата у овој фази подигло на 602. У другој фази расподеле у игру се уводе „уједначавајући“ мандати који треба да исправе диспропорционалност из прве фазе расподеле. Наиме, након прве фазе долази се у ситуацију да су партије један освојени мандат „платиле“ различитим бројем гласова. Нови механизам функционише по следећем принципу. Укупан број гласова сваке листе на националном нивоу дели се укупним бројем мандата које је освојила у првој фази умањеним за 0,5 (табела 2.16). Добијени партијски количник показује колико је свака изборна листа морала да освоји гласова да би добила једно посланичко место.

Табела 2.16. Механизам израчунавања партијског количника

партија	број „других“ гласова	број мандата из прве фазе - 0,5	партијски количник
CDU	14.921.877	241,5	61.788,3
SPD	11.252.215	182,5	61.655,9
Левица	3.755.699	59,5	63.120,9
Зелени	3.694.057	60,5	61.058,7
CSU	3.243.569	55,5	58.442,6

(Der Bundeswahlleiter, 2016).

Истовремено, најнижи партијски количник – 58.442,6 – представља горњу границу за израчунавање финалног количника који се користи да би се у другој фази одредио коначан број мандата који припада свакој изборној листи. На изборима 2013 „финални количник“ је износио 58.420.⁷ Број „других“ гласова на националном нивоу подељен финалним количником даје укупан број мандата који је освојила свака листа (табела 2.17).

Табела 2.17. Коначан број мандата и „уједначавајући“ мандати

⁷ О поступку којим се долази до „финалног количника“ у овој фази расподеле видети (Der Bundeswahlleiter, 2016:334).

партија	број мандата из 1. фазе	број „других“ гласова	финални количник	коначан број мандата	уједначавајућих мандата
CDU	242	14.921.877		255	13
SPD	183	11.252.215		193	10
Левица	60	3.755.699	58.420	64	4
Зелени	61	3.694.057		63	2
CSU	56	3.243.569		56	-

Коначно, како би се одредило колико „уједначавајућих“ мандата припада свакој покрајинској листи, применом Сен-Лаги/Шеперсове методе, израчунавају се „почетни количник“ и „финални количник“ за сваку изборну листу тако што се укупан број гласова изборне листе на националном нивоу подели бројем мандата које је листа освојила након друге фазе расподеле. У последњој фази „финалним количником“ дели се број гласова датих за сваку покрајинску листу (табела 2.18) чиме се добија укупан број мандата који „отпада“ на сваку покрајинску листу. На изборима 2013. комбинацијом прекобројних (4) и уједначавајућих (29) мандата укупан број посланика у Бундестагу подигнут је са 598 на 631.

Табела 2.18. Коначан број мандата у савезним покрајинама – CDU 2013.

Хришћанско-демократска унија (255 мандата)					
покрајина	број „других“ гласова	финални количник	број мандата у 2. фази	број мандата у 1. фази	уједначавајућих мандата
Шлезвиг-Холштајн	638.756		11	10	1
Мекленбург-Зап. Померанија	369.048		6	6	-
Хамбург	285.927		5	5	-
Доња Саксонија	1.825.592		31	28	3
Бремен	96.459		2	1	1
Бранденбург	482.601		9	9	-
Саксонија-Анхалт	485.781		9	9	-
Берлин	508.643	59.500	9	8	1
Северна Рајна-Вестфалија	3.776.563		63	59	4
Саксонија	994.601		17	16	1
Хесен	1.232.994		21	20	1
Тирингија	477.283		9	9	-
Рајна-Палатинат	958.655		16	15	1
Баден-Виртемберг	2.576.606		43	43	-
Сарланд	212.368		4	4	-
укупно	14.921.877		255	242	13

Немачки комбиновани изборни модел, нарочито након последње реформе, у много чему је специфичан и сложен – алтернативни изборни цензус који не важи за партије националних мањина, могућност дуалног кандидовања, регионалне изборне листе, компликована Сен-Лаги/Шеперсова метода за претварање гласова у мандате којом се одређују „почетни“ и „финални“ количник, институти „прекобројних“ и „уједначавајућих“ мандата, неколико фаза расподеле мандата. Како је у питању прототипски мешовити изборни систем, који пре тога није примењиван нигде у свету, пратиле су га бројне концепцијске и типолошке недоумице које су проузроковале и најмање десетак различитих термина којима је означаван (видети више у Kasarović, 2014:106-107). Сматрамо, међутим, да је његова главна карактеристика повезаност већинских и пропорционалних избора на нивоу мандата. Укупан број мандата који освајају партије израчунава се на основу „других“, листовних гласова, а веза са номиналним делом избора успоставља се у поступку расподеле мандата тако што се од укупног броја мандата који су освојиле изборне листе одузима онолико мандата колико су освојили њихови кандидати на већинским изборима. Због тога изборни систем Немачке сврставамо у мандатно компензацијске мешовите системе. Компензацијом на нивоу мандата, посебно након увођења института „уједначавајућих“ мандата, готово у потпуности се чува пропорционалност између удела освојених гласова и мандата што ову подваријанту комбинованих система, барем у тој димензији, приближава класичним пропорционалним системима.

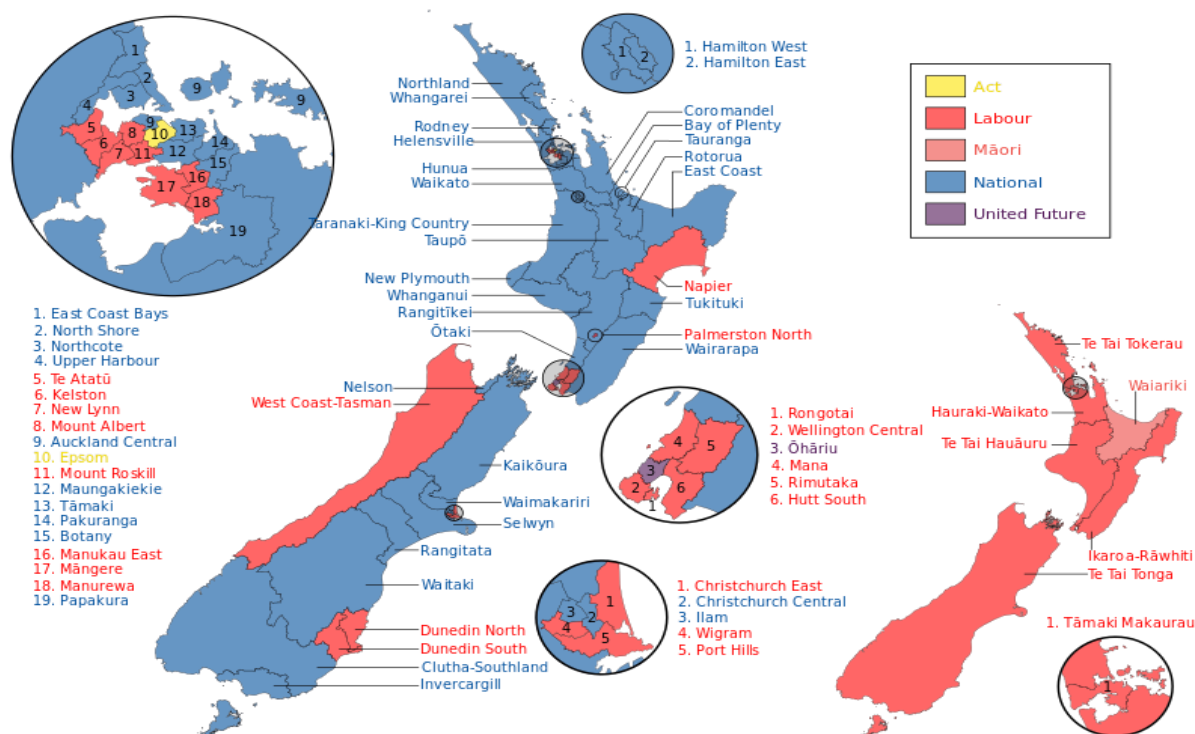
2.5.2. Два типа једномандатних изборних јединица: Нови Зеланд

Све до изборне реформе из 1993. године Нови Зеланд је представљао „најчистији пример вестминистерског модела демократије“ (Lijphart, 1987:97). Избори су се одржавали по систему релативне већине и продуковали двопартијски систем, стабилну парламентарну већину и једностраначке владе које су дуго остајале на власти. Ипак, средином деведесетих година 20. века једнокружни избори су, након два референдума, замењени мандатно комензацијским мешовитим изборним системом. Тако је Нови Зеланд постао прва држава британског колонијалног наслеђа која је напустила већински изборни

систем и по узору на Немачку институционализовала модел са комбинованим изборним правилима. На Новом Зеланду бирачи имају два гласа. Они првим гласом бирају између затворених изборних листа на националном нивоу, а другим гласају за кандидате у једномандатним изборним јединицама по систему релативне већине. Парламент се састоји од 120 посланика уз могућност да тај број буде увећан уколико се у току расподеле појаве прекобројни мандати. Институт прекобројних мандата, као и алтернативног изборног цензуса – 5% гласова или један „номиналан“ мандат у Новом Зеланду – преузети су из Немачке.

Специфичност изборног модела Новог Зеланда огледа се у томе да у већинском делу избора постоје две врсте једномандатних јединица којима је премрежена читава територија (мапа 2.7). Посебан тип изборних јединица формиран је за урођеничко становништво, Маоре, који у тим јединицама могу да гласају уколико се пријаве на посебан бирачки списак. У осталим јединицама гласају бирачи који нису маорског порекла или су одлучили да се не уписују у посебну бирачку евиденцију. Изборним законом из 1993. године број изборних јединица на Јужном острву фиксиран је на 16. Како је прописано да изборне јединице морају имати приближно исти број бирача, колико ће изборних јединица за Маоре, као и јединица на Горњем острву бити, зависи од пописа становништва – укључујући и децу и особе без права гласа. Пошто се у последњој деценији повећавао број становника на Горњем острву, као и број Маора уписаних у посебан бирачки списак (Vowles, 2005:300), последица је била укупно увећање броја једномандатних јединица (табела 2.19). Практично, на Новом Зеланду број и размера номиналних и листовних мандата нису унапред одређени тако да се од 120 посланичких мандата од првих избора по мешовитом моделу из 1996. године број номиналних мандата константно увећавао (са 65 на 71), а број листовних смањивао (са 55 на 49).

Мапа 2.7. „Обичне“ и маорске једномандатне изборне јединице – Нови Зеланд 2014

(Wikipedia, 2017)

Табела 2.19. Размера номиналних и листовних мандата – Нови Зеланд (1996-2014)

избори	номинални мандати		листовни мандати	прекобројни мандати	укупно мандата
	општи	маорски			
1996.	60	5	55	-	120
1999.	61	6	53	-	120
2002.	62	7	51	-	120
2005.	62	7	51	1	121
2008.	63	7	50	2	122
2011.	63	7	50	1	121
2014.	64	7	49	1	121

Број мандата који припада изборним листама утврђује се искључиво на основу првих, листовних гласова. Расподела се обавља помоћу Сен-Лагијеве формуле тако што се укупан број гласова свих листа дели непарним бројевима (1,3,5,7...), након чега се издваја 120 највећих количника. Свакој листи припада онолико мандата колико изборних количника има међу 120 највећих. Када се утврди укупан број мандата који је освојила свака листа од њега се одузима број директних мандата које су кандидати партија освојили на већинским изборима

чиме се добија број листовних мандата (табела 2.20). Уколико нека партија има већи број „већинских победника“ него што јој припада мандата на основу листовних гласова она тај број мандата задржава – прекобројни мандати. Међутим, како се, за разлику од Немачке, расподела мандата обавља само на националном нивоу, у парламентарној историји Новог Зеланда институт прекобројних мандата се јављао ретко и најчешће у случају маорских партија. За разлику од Немачке после 2013. године, у Новом Зеланду не постоји компензацијски механизам којим би се исправљала диспропорционалност настала због прекобројних мандата. Такође, у случају да номинални мандат освоје независни или кандидат нерегистроване партије тај број мандата се одузима од 120, прекобројни мандати не постоје, а листовни гласови се користе за алокацију мањег броја мандата (Vowles, 2008:300). Попут Немачке, дозвољено је дуално кандидовање.

Табела 2.20. Резултати парламентарних избора – Нови Зеланд 2014.

партија	% гласова	укупно мандата	номиналних мандата	листовних мандата	прекобројних мандата
Национална странка	47,04	60	41	19	-
Лабуристи	25,13	32	27	5	-
Зелени	10,70	14		14	-
NZF	8,66	11		11	-
Маорска партија	1,32	2	1	1	-
АСТ	0,69	1	1	-	-
UF	0,22	1	1	-	1
Конзервативци	3,97	-	-	-	-
Internet MANA	1,42	-	-	-	-
остали	0,86	-	-	-	-

(New Zealand Electoral Commission, 2017)

Као и случају паралелних и гласовно компензацијских комбинованих изборних система, варијације у изборним институтима који творе мандатно компензацијске системе су огромне. У неколико држава које су га примењивале или га и данас користе разликују се висина и тип изборног прага; ниво на коме се расподељују мандати – национални или покрајински; величина изборних јединица у пропорционалном и већинском – вишемандатне јединице у Венецуели – сегменту избора; непостојање прекобројних – Боливија и Венецуела – односно

увођење уједначавајућих мандата – Немачка од 2013; типови једномандатних изборних јединица – маорске јединице на Новом Зеланду; формуле за транспоновање гласова у мандате, итд. Оно што је, међутим, заједничко за све мандатно компензацијске системе јесте да се укупан број мандата одређује на основу листовних гласова, а да се након тога у поступак расподеле укључује већински сегмент избора и то тако што се од укупног броја мандата одузимају номинални мандати које је освојила свака листа. Исход мандатне повезаности номиналног и листовног нивоа треба да буде изразито висока пропорционалност ове подваријанте мешовитих изборних система због чега се они са правом и називају мешовитим пропорционалним или персонализованим пропорционалним.

У одговору на питање *шта су мешовити изборни системи* пошли смо од премисе да је структурни приступ супериорнији у дефинисању изборних институција од аналитичког. Такође, верујемо да комбиновани изборни системи не представљају пуку мешавину већинских и пропорционалних изборних института, већ да имају властита својства која их чине посебним типом изборних система. Две су такве структурне карактеристике: 1. *постојање два различита нивоа расподеле мандата* – номиналног и листовног – *на којима бирачи гласају истовремено и утичу на расподелу мандата на оба нивоа*; 2. *два структурно различита гласа* – номинални, којим се гласа за кандидата, и листовни, који се додељује изборној листи. Та два главна обележја мешовитих изборних система формирају квалитативно другачију, дуалну структуру која чини институционални оквир унутар кога су актери подстакнути да осмишљавају сложеније и комплексније стратегије деловања.

Поред дуалне структуре издвојили смо још једну карактеристику комбинованих изборних система: 3. *бирачи, партије и кандидати, изабрани посланици, мотивисани су да развијају нове, другачије и рационалније стратегије изборног деловања*. Ово обележје мешовитих система у основи није структурно, а могло би се чак рећи да је и латентно. Наиме, да ли ће та карактеристика доћи до изражаја, да ли ће се манифестовати и развити, зависи од изборних актера, али и не само од њих. А актери су когнитивно и информацијски лимитирани. Они су

само ограничено рационални (*bounded rationality*). Као и што су њихови избори условљени затеченим и наслеђеним моделима понашања и обрасцима партијске конкуренције (*path dependency*). Због тога се може очекивати да актери, без обзира на сличне институционалне подстицаје, неће увек и свуда осмишљавати исте стратегије деловања. Начини на које бирачи гласају или партије кандидују разликоваће се у зависности од ширег институционалног и друштвеног контекста. Да ли је то заиста случај биће предмет наше анализе у последњем поглављу студије.

Мешовите изборне системе смо поделили на основу одговора на два питања: 1. *да ли између два нивоа расподеле мандата – номиналног и листовног – постоји повезаност*; 2. *какве је природе та веза*? Када веза између већинског и пропорционалног сегмента не постоји институционализован је *паралелни* мешовити изборни систем. Уколико се веза између номиналног и листовног нивоа успоставља трансфером гласова на снази је *гласовно компензацијски* комбиновани изборни систем. Ако број листовних мандата зависи делом од броја номиналних мандата које је изборна листа освојила ради се о *мандатно компензацијским* мешовитим системима. У сва три подтипа бирачи имају два гласа. У првом подтипу не постоји компензацијски механизам којим би се кориговала диспропорционалност настала на номиналном нивоу. У другом подтипу компензацијски механизам је слаб, он само делимично коригује диспропорционалност већинског сегмента. Коначно, трећи подтип има уграђен јак компензацијски механизам због чега би, макар када је у питању пропорционалност изборних резултата, он морао да буде сличан класичним пропорционалним системима. Каква је веза између степена пропорционалности мешовитих система, партијског система, типа и дужине трајања кабинета, па и представљања жена, испитујемо у поглављу 7.

У овом поглављу, на примерима по три бинарне студије случаја – Јапана и Литваније, Мађарске и Италије, Немачке и Новог Зеланда – илустровали смо само део сложености и структурне замршености мешовитих изборних аранжмана. Огроман број варијација у којима је могуће комбиновати већинске и пропорционалне изборне институте, чак и унутар подтипова комбинованих

изборних правила, један је од разлога што су системске, али и стратешке последице њихове примене непредвидивије и неретко неочекиване. Италијанским изборима за горњи дом парламента и немачким изборима из 1949. године представили смо и начин на који функционишу већински системи са компензацијском листом. У оба случаја, међутим, ради се о системима са јаким корекцијским механизмом. У чему се они разликују према већинским системима са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом приказујемо у наредном поглављу. У њему ћемо укратко представити и остале изборне моделе у којима се на различите начине комбинују већинска и пропорционална изборна формула, као и мешовите изборне системе – историјске примере, изборе за горње домове парламента и на субнационалном нивоу – који неће бити предмет наше анализе. Ипак, главни циљ наредног поглавља је да издвоји, мапира и типологизира оне изборне моделе у којима постоје два нивоа расподеле мандата – номинални и листовни – на којима бирачи истовремено гласају и одлучују о расподели мандата и у којима бирачи имају један – већински системи са компензацијском листом – или два гласа – комбиновани изборни системи. Та два типа изборних система биће предмет наше анализе у остатку студије.

3. „Топографија“ и „картографија“ система са комбинованим изборним правилима

You make different colors by combining those colors that already exists.

Herbie Hancock

Концепцијска и типолошка неслагања аутора (одељци 2.1. и 2.2) произвела су огромне разлике у погледу броја држава које су убрајане у породицу комбинованих изборних система. Та бројка се кретала од 18 комбинованих изборних система у демократским државама (Shugart & Wattenberg, 2001) па до чак 40 (Ferrara et al., 2005). Разлике су биле последица другачијих приступа при дефинисању, дилема да ли у узорак треба укључивати и недемократске државе и изборе на субнационалном нивоу, као и чињенице да су мешовити системи у неким државама озакоњени само привремено. Не само да се примери држава са комбинованим изборним правилима нису подударали, већ су их аутори знали класификовати у различите и понекад међусобно супротстављене подтипове.

У овом поглављу мапирамо све оне државе које су, према различитим ауторима, примењивале неку врсту изборних модела у којима су комбиновани већински и пропорционални образац избора. У прва два одељка приказани су изборни модели који су коришћени или се користе на субнационалном нивоу, као и они на изборима за горње домове парламента. Они неће бити део наше анализе у наставку студије јер сматрамо да је последице њихове примене тешко изоловати од изборне и политичке конкуренције која се одвија на националном нивоу. У трећем одељку се осврћемо на оне изборне моделе који су били претеча савремених комбинованих система. Поред историјских примера, у четвртом одељку представљамо државе у којима се на разне начине комбинују већинска и пропорционална формула након Другог светског рата. Те државе један број аутора убраја у велику групу мешовитих изборних модела, иако они не испуњавају ни једно од два конститутивна својства комбинованих система. У последњем одељку издвајамо све оне изборне моделе који имају два структурално различита нивоа расподеле мандата на којима се истовремено гласа и тим гласовима расподељују мандати, било да се ради о системима са једним гласом – већински системи са компензацијском листом – било о системима са два гласа –

комбиновани изборни системи. Те државе биће предмет наше анализе у остатку студије.

3.1. Избори на субнационалном нивоу

У табели 3.1. наведене су субнационалне јединице које су, према различитим ауторима, користиле моделе са комбинованим изборним правилима. Фузијски систем који комбинује већинску и пропорционалну формулу истовремено у једној изборној јединици користи се, уз мање измене, на изборима за локална представничка тела у Француској. Коегзистенцијски системи постојали су у прошлости на изборима за Законодавне скупштине канадских провинција Алберта и Манитоба. У Алберти је по таквом моделу одржано осам изборних циклуса и то тако што су у две вишемандатне јединице, Едмонтону и Калгарију, избори организовани по систему појединачног преносивог гласа (*Single transferable vote*), док је остатак провинције био подељен на једномандатне јединице у којима се победник одређивао алтернативним гласањем. Сличан модел је функционисао и у Манитоби. У једном делу државе посланици су бирани у једномандатним јединицама (системом релативне већине до 1924, а након тога алтернативним гласањем), док је Винипег конституисан као једна (касније четири) вишемандатна јединица у којој су посланици бирани системом појединачног преносивог гласа.⁸

У готово половини немачких покрајина избори су у почетку одржавани по већинском систему са компензацијском листом. Бирачи су у њима имали само један глас. Изузетак су представљале Баварска и Рајна Палатинат, као и пет новонасталих покрајина са простора Источне Немачке које су одмах по уједињењу организовале изборе по мандатно компензацијском систему. Преостале покрајине (табела 3.1) су институт гласања са два гласа увеле у периоду 1979-2010. Посебан случај представља Баден-Виртемберг у коме бирачи и даље имају један глас којима гласају у 70 једномандатних јединица уз постојање 50 компензацијских мандата. Међутим, јединственост ове, југозападне немачке

⁸ Шугарт и Ватенберг се не би сложили да је у Манитоби и Алберти на снази био коегзистенцијски систем јер је систем појединачног преносивог гласа који је важио у вишемандатним јединицама, иако у исходу изразито пропорционалан, заснован на гласању за кандидате (номинални ниво расподеле мандата).

покрајине лежи у томе што не постоји ни партијска листа, већ се компензацијски мандати додељују „најбољим губитницима“, односно кандидатима који су поражени на већинским изборима, али имају највећи број (не највећи проценат) гласова унутар покрајине. Овако изабрани посланици су власници „другог мандата“ у изборној јединици (*Zweitstmandat*), док „први мандат“ (*Erstmandat*) припада победнику избора. Тако је могуће да одређена изборна јединица има чак и више од два представника (Massicotte, 2011:104). Овакав изборни модел, због непостојања изборних листа, могао би се назвати и већинским са компензацијским мандатима.

Након деволуције овлашћења са централне власти која је спроведена у Великој Британији новоформиране скупштине Шкотске и Велса бирају се по мандатно компензацијском систему или како га у Британији популарно називају „систему додатних чланова“ (*additional member system*). По таквом моделу бира се и скупштина Лонодона. Треба издвојити и пример српске покрајине Војводине у којој су од 2004. до 2016. године посланици бирани по паралелном комбинованом изборном систему. Главне карактеристике мешовитих изборних система који егзистирају данас на субнационалном нивоу дате су табели 3.2.

Табела 3.1. Мешовити изборни системи на субнационалном нивоу – различити аутори^а

држава	субнационални ниво	година ^б	Massicotte & Blais (1999)	Massicotte (2011)	Moser & Scheiner (2012)	Farrell (2001)
Француска	локални избори	1983-	фузијски	фузијски		
Канада	Алберта	1926-1955	коегзистенцијски			
Канада	Манитоба	1920-1953	коегзистенцијски			
В. Британија	Шкотска	1999-	корекцијски (2)	корекцијски (2)	неповезани	меш. проп.
В. Британија	Велс	1999-	корекцијски (2)	корекцијски (2)	неповезани	меш. проп.
В. Британија	Лондон	2000-		корекцијски (2)		меш. проп.
Немачка	Баден Виртемберг	1952-	корекцијски (1)	корекцијски (1)		
Немачка	Баварска	1950-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Берлин ^в	1958-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Бранденбург	1990-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Хесен	1954-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Мекленбург-Западна Померанија	1990-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Доња Саксонија	1947-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Северна Рајна-Вестфалија	1946-	корекцијски (1)	корекцијски (2)		
Немачка	Рајна-Палатинат	1991-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Саксонија	1990-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Саксонија-Анхалт	1990-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		
Немачка	Шлезвиг-Холштајн ^г	1954-	корекцијски (1)	корекцијски (2)		
Немачка	Тирингија	1990-	корекцијски (2)	корекцијски (2)		

^а бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању; за немачке покрајине Massicotte (2003).

^б прва година представља годину у којој су први пут, а друга годину када су последњи пут одржани избори по комбинованим правилима.

^в комбиновани изборни модел уведен је 1958. у Западном Берлину; уједињењем Немачке направљена је садашња покрајина Берлин.

^г у Шлезвиг-Холштајну бирачи су други глас добили тек 2000. године; у Берлину је иста промена начињена 1979, Доњој Саксонији 1990, Хесену 1991; покрајина Северна Рајна-Вестфалија је последња, 2010. године, институт гласања са једним гласом заменила институтом гласања са два гласа; наведене године означавају напуштање већинских система са компензацијском листом и њихову замену мандатно компензацијским мешовитим изборним системима.

Табела 3.2. Мешовити изборни системи на субнационалном нивоу^а

субнационални ниво	подтип	број Н и Л мандата	величина јединице	тип листе	изборни цензус	уједначавајући мандати ^б	већинска формула	проп. формула
Шкотска	манд. комп.	73:56	7	затворена	-	-	релативна	Д'Онт
Велс	манд. комп.	40:20	4	затворена	-	-	релативна	Д'Онт
Лондон	манд. комп.	14:11	11	затворена	5%	-	релативна	Д'Онт
Баварска ^б	манд. комп.	92:88	8-30	отворена	5%	у 7 региона	релативна	Хер-Нимајер
Берлин ^г	манд. комп.	78:52	52	затворена	5% или 1 НМ	да	релативна	Хер-Нимајер
Бранденбург ^д	манд. комп.	44:44	44	затворена	5% или 1 НМ	да	релативна	Хер-Нимајер
Хесен	манд. комп.	55:55	55	затворена	5%	да	релативна	Хер-Нимајер
Мекленбург-Зап. Померанија	манд. комп.	36:35	35	затворена	5%	да	релативна	Хер-Нимајер
Доња Саксонија	манд. комп.	87:48	48	затворена	5%	да	релативна	Д'Онт
Северна Рајна-Вестфалија	манд. комп.	128:53	53	затворена	5%	да	релативна	Сен-Лаги
Рајна-Палатинат ^б	манд. комп.	51:50	50	затворена	5%	да	релативна	Сен-Лаги
Саксонија	манд. комп.	60:60	60	затворена	5% или 2 НМ	да	релативна	Д'Онт
Саксонија-Анхалт	манд. комп.	45:46	46	затворена	5%	да	релативна	Хер-Нимајер
Шлезвиг-Холштајн ^е	манд. комп.	35:34	34	затворена	5% или 1 НМ	да	релативна	Сен-Лаги
Тирингија	манд. комп.	44:44	44	затворена	5%	да	релативна	Хер-Нимајер
Војводина ^ж	паралелни	60:60	60	затворена	5%	не	апсолутна	Д'Онт

^а (Fagell 2001:530; Вучићевић 2012:70; Wahlrecht, 2017)

^б у Шкотској, Велсу и Лондону појава прекобројних мандата се решава тако што се број таквих мандата одузима од укупног броја мандата који се расподељују у изборној јединици; последица тог механизма је да нема увећања величине представничког тела.

^в за разлику од других немачких покрајина у којима се укупан број мандата сваке листе одређује на основу броја листовних гласова, у Баварској се мандати дистрибуирају сабирањем номиналних гласова и гласова које су добили кандидати партија на отвореним листама у регионима (*Gesamtsimmen*).

^г партије могу да истичу покрајинске изборне листе или листе на нивоу 12 округа (*Bezirke*) у Берлину.

^д изборни цензус не важи за Лужичке Србе.

^б партије могу да истичу покрајинске изборне листе или листе на нивоу 4 округа (*Bezirke*).

^е изборни цензус не важи за данску националну мањину.

^ж изборни цензус не важи за партије које заступају интересе националних мањина.

3.2. Избори за горње домове парламента

Изборни модели са комбинованим изборним правилима коришћени су и на изборима за чланове горњих домова националних парламената (табела 3.3). Избори за Веће Републике, горњи дом законодавног тела Четврте француске републике, одржавани су по коегзистенцијском систему – 174 чланова бирано је у 79 јединица по већинском систему (апсолутна-релативна већина), док се 72 мандата освајало по пропорционалном систему у 11 изборних јединица применом Д'Онтове формуле (Massicotte & Blais, 1999:348). Избори су били индиректни, што није промењено ни данас. Иако је модел више пута новелиран у основи је у континуитету био коегзистенцијски. Сенаторе бирају изборни колеџи који се формирају у француским департманима. Чланови изборних колеџа су посланици и сенатори, чланови скуштина у департманима, регионима и општинама – око 5% – и делегати општина – око 95% (Senat, 2017). Према последњем изборном закону из 2013. године, у департманима који бирају једног или двојицу сенатора примењује се двокружно гласање (апсолутна-релативна већина), док се у оним који дају три или више сенатора користи пропорционални систем са затвореним листама.

Национална скупштина Тајвана, након отпочињања процеса редемократизације и све до укидања горњег дома, бирана је по већинском систему са компензацијском листом. Бирач је имао само један, номинални глас. Закони из 1991. и 1996. су се незнатно разликовали. Према последњем, 228 од 334 чланова Националне скупштине бирано је у 25 вишемандатних изборних јединица у којима се додељивало од 2 до 33 мандата (просечна величина: 9.1) системом појединачног непреносивог гласа (*Single non-transferable vote*). На националном нивоу алоцирало се 80 мандата путем партијских листа тако што би били сабрани сви партијски гласови из већинског сегмента избора. Постојале се и две аборицинске јединице (шест посланика), као и једна за Кинезе у дијаспори (20 посланика). У пропорционалном сегменту избора важио је изборни праг од 5%, а мандати су се додељивали помоћу Хер-Нимајерове методе (Rinza, 2002:529-530). На изборима за Националну скупштину Тајвана, за разлику од италијанског Сената (одељак 2.4.2), између номиналног и листовног нивоа избора није успостављен јак корекцијски механизам, мада за тим механизмом, који ублажава диспропорционалност насталу на већинским изборима, није било ни потребе

јер систем појединачног непреносивог гласа по исходима спада у полупропорционалне системе (Сох, 1991; Сох, 1996).

Саветнички дом Јапана бира се по паралелном комбинованом изборном систему (табела 3.4). Први избори по овом моделу одржани су 1983. године. Од 252 посланика, од којих се половина бира на сваке три године, њих 152 је освајало мандате у 47 вишемандатних јединица (2-8 мандата; просечна величина: 3,9) применом система појединачног непреносивог гласа, док је њих 100 бирано по пропорционалном систему у јединственој, националној изборној јединици (Klein, 2002:361). Како се избори за једну половину посланика одржавају на сваке три године двомандатне јапанске префектуре се у пракси претварају у једномандатне јединице, а победник одређује системом релативне већине. Због коришћења SNTV система у номиналном делу избора Шугарт и Ватенберг овај изборни модел сврставају у „ширу породицу“ мешовитих система (Shugart & Wattenberg, 2001b:11). Највећа промена у изборном закону начињена је пред изборе 2001. године када је уведен систем отворених листа, а укупан број посланика смањен на 242 – 146 номиналних и 96 листовних мандата. Бирачи су од тада имали могућност или да гласају за листу у целини или да глас доделе одређеном кандидату са листе, при чему се кандидати рангирају искључиво на основу преференцијалних гласова.

Изборни систем на изборима за мексички Сенат промењен је 1996. године. На изборима 1997. бирана су само 32 сенатора пропорционалним системом (Nohlen, 2005:467), али је од избора 2000. године примењиван специфичан модел са комбинованим изборним правилима. Сваки бирач, као и на изборима за доњи дом, има само један глас који користи на већинским изборима (Langston, 2006:400; Klesner, 2007:804; Kerevel, 2010:696). Сенат се састоји од 128 чланова. Једна четвртина сенатора бира се по пропорционалном систему са затвореним листама на нивоу читаве државе, а три четвртине по већинском систему. У 31 савезној држави и једном федералном дистрикту бира се по троје сенатора. У номиналном делу избора свака партија истиче листу са два кандидата. Јединице су тромандатне, а користи се систем релативне већине. Партија која освоји највећи број гласова осваја два мандата, а трећи мандат у јединици припада кандидату партије која је по броју гласова била другопласирана. Расподела мандата на листовном нивоу обавља се на основу номиналних гласова уз Херову квоту, а изборни цензус не постоји. Као и у случајевима Италије и Тајвана, због непостојања института гласања са два гласа, сматрамо да модел који се користи на

изборима за Сенат Мексика не треба убројити у комбиноване изборне системе. Иако га је због интересантног решења у већинском сегменту избора – два мандата припадају најјачој, а трећи кандидату другопласиране партије – тешко класификовати, сматрамо да овакав модел припада широј породици већинских система са компензацијском листом.

3.3. Изборни модели пре Другог светског рата

Пре другог светског рата у једном броју држава постојали су модели које Коломер (2004) и Масикот и Бле (1999) убрајају у мешовите (табела 3.5). Кондиционални системи, оно што бисмо данас назвали премијским или бонусним изборним системима, функционисали су у периоду између два светска рата у Француској, Италији и Румунији. У Француској је партија која би имали апсолутну већину гласова у изборној јединици освајала све мандате. Ако нико не би имао потребну већину мандати би се расподељивали пропорционално. У Италији би партија која освоји више од четвртине гласова освојила две трећине мандата, а једна трећина би се делила међу осталим партијама. Ако нико не би имао више од 25% гласова важио је пропорционални систем. У Румунији би партији која освоји 40% гласова припала половина мандата. Друга половина се расподељивала пропорционално међу свима. Уколико први услов не би био испуњен важио би пропорционални систем (Massicotte & Blais, 1999:357). Слични модели су према Мирјани Касаповић постојали у Аргентини, Сан Марину и Краљевини Југославији (Kasapović, 2014:36). Касаповићева, међутим, барем у случају Југославије није у праву. У Краљевини Југославији би партији која је освојила релативну већину гласова на нивоу целе државе припало три петине (закон из 1931) односно две трећине мандата (закон из 1933). Остатак се расподељивао пропорционално (Јовановић, 1997:114-116). Ради се, дакле, терминологијом Масикота и Блеа, о фузијским системима у којима се већинска и пропорционална формула примењују истовремено у једној изборној јединици, а не о кондиционалним где од изборног исхода зависи да ли ће бити примењене обе формуле или само једна од њих – уколико партија /не/ освоји унапред прописан проценат гласова.

Табела 3.3. Мешовити изборни системи на изборима за горње домове парламента – различити аутори^а

држава	горњи дом	година ^б	Shugart & Wattenberg (2001)	Massicotte & Blais (1999)	Ferrara, Herron & Nishikawa (2005)	Massicotte (2011)
Француска	Веће Републике	1948-1958		коегзистенцијски		
Француска	Сенат	1958-		коегзистенцијски	коегзистенцијски	коегзистенцијски
Јапан	Саветнички дом	1983-	мешовити	суперпозицијски (2)	мешовити	суперпозицијски (2)
Мексико	Сенат	2000-		суперпозицијски (2)		суперпозицијски (1)
Тајван	Национална скупштина	1991-1996		суперпозицијски (1)		
Италија	Сенат	1993-2001	меш. већ. са ДК	корекцијски (1)		

^а ДК – делимична компензација; бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању.

^б прва година представља годину у којој су први пут, а друга годину када су последњи пут одржани избори по комбинованим правилима.

Табела 3.4. Мешовити изборни системи на изборима за горњи дом парламента

горњи дом	подтип	број Н и Л мандата ^а	величина јединице	тип листе	изборни цензус	већинска формула ^б	проп. формула	дуално кандидовање
Јапан-Саветнички дом	паралелни	146:96	96	отворена	не	рел./SNTV	Д'Онт	не

^а од избора 2016. номинални мандати се додељују у 49 изборних јединица које дају између једног и десет посланика.

^б поред две новоформиране једномандатне изборне јединице (Тотори-Шимане, Токушима-Кочи) у којима нема избора на сваке три године, избори се одржавају по систему релативне већине и у свим двомандатним јединицама – бира се по један посланик на сваке три године – и у тромандатним јединицама – на сваком другом изборима у њима се бира један посланик; у свим осталим случајевима победник се одређује системом појединачног непреносивог гласа.

Рани облик комбиновања елемената већинских и пропорционалних изборних института постојао је у Португалу. Иако Алмеида (de Almeida, 2010:1532) тврди да се радило о комбинованим системима модел је био коегзистенцијски. Према Касаповићевој већ модел из 1884, према коме се 79 чланова бирало у једномандатним јединицама релативном већином, 72 у 21 вишемандатних округа ограниченим гласањем и још шест додатних под условом да су освојили најмање 5.000 гласова, спада у коегзистенцијске (Kasapović, 2014:47). Сматрамо, међутим, да се у овом случају не ради о комбиновању већинске и пропорционалне формуле. Систем ограниченог гласа, у коме бирач има мање гласова од броја мандата који се додељује у јединици, иако по исходу нешто пропорционалнији од класичних већинских система, не подразумева постојање листа, већ номинално гласање. По том моделу комбиноване су две већинске формуле. Тек од избора 1897. комбинована је већинска формула у једномандатним јединицама са гласањем за листе у две вишемандатне јединице (Лисабон и Порто). По том моделу гласано је још 1899. и 1900. године. Коначно на изборима 1911. и 1913. „измешано“ је ограничено гласање у четворомандатним јединицама формираним у руралним подручјима са гласањем за листе и расподелу мандата Д'Онтовым методом у Лисабону и Порту (de Almeida, 2010:1533-1534).

У Костарики је дуго на снази био коегзистенцијски систем. У изборним јединицама – провинцијама – које су давале до два посланика бирало се по већинском систему (системом апсолутне до 1913. године, а након тога релативном већином), а у оним које су давале три и више мандата пропорционалним (Zovato, 2005:151-152). У Бразилу су, са друге стране, 1933. и 1935. године посланици бирани по паралелном мешовитом изборном моделу. Бирач је имао два гласа. Једним је гласао у једномандатној јединици по систему релативне већине, а други глас је користио у пропорционалном сегменту у вишемандатним јединицама тако што је на отвореним листама могао да гласа за онолико кандидата колико их се у јединици бирало. Пропорционалним представљањем бирано је 40 од 214 посланика (Lamounier & Amorim Neto, 2005:169-170).

У Мађарској је, између два рата, постојао коегзистенцијски систем. Бирачи су у Будимпешти, а након 1922. и у другим већим градовима, гласали за изборне листе, док су у руралним подручјима бирали између кандидата у једномандатним јединицама. Закон је промењен пре избора 1939. године јер је у руралним јединицама уведен

институт гласања са два гласа. На тим изборима су гласачи у осам градова имали само листовни, а у остатку Мађарске и номинални и листовни глас (Schiemann, 2001:232-233). Ни услови за уживање бирачког права нису били исти у једномандатним и вишемандатним јединицама (Grotz & Hubai, 2010:886-887). Реформом из 1939. године коегзистенцијски систем замењен је коегзистенцијско-суперпозицијским. Прецизније, само у једном делу државе – руралном – бирачи су гласали према паралелном мешовитом изборном систему, док је у другом на снази био класичан пропорционалан систем.

Масикот и Бле као пример суперпозицијског (паралелног) система наводе и Исланд (1915-1920), при томе не прецизирајући да ли су бирачи имали један или два гласа. Према њима, шест од 40 чланова Алтинга бирано је пропорционалним системом, а остатак већинским. Међутим, тих шест чланова бирано је у горњи дом Алтинга, чак и на изборима који нису организовани у исто време када и избори за доњи дом. Избори за горњи дом одржани су у августу, а за доњи у октобру 1916. Иако Алтинг не спада у класичне бикамералне парламенте (Hardarson, 2002:104) овакав модалитет избора његових чланова не може се подвести под комбиноване. Модел установљен на изборима 1920. Масикот и Бле називају корекцијско-коегзистенцијским. Међутим, осим скраћивања мандата посланика горњег дома изабраних у националној јединици на осам година (по три на сваке четири године), промена са свела на увођење четворомандатне јединице у Рејкјавику. Тако се ван престонице бирало 32 посланика у 26 једномандатних и двомандатних јединица једнокружним изборима, а четворо у Рејкјавику преко листа и Д'Онтовог формулом (Hardarson, 2002:136). Овом променом институционализован је коегзистенцијски, а не корекцијско-коегзистенцијски изборни систем.

Нова реформа уследила је пре избора 1934. на којима су по први пут истовремено бирани чланови оба дома Алтинга. Укупан број посланика је повећан за пет мада је већински сегмент избора из претходног модела очуван (32 посланика). За два мандата увећана је изборна јединица Рејкјавик, а уведено је 11 додатних „компензацијских“ мандата на нивоу целе државе. Партија је морала да освоји барем један мандат како би учествовала у расподели компензацијских мандата, а ко их је освојио одређивало се дељењем укупног броја гласова бројем мандата које је партија већ освојила. Након тога би била примењена Д'Онтова формула, а компензацијски мандати су додељивани следећим редоследом: пораженом кандидату са највећим

бројем гласова, пораженом кандидату са највећим процентом гласова, најбоље позиционираном кандидату на листи – ако је партија националну листу истакла – пораженом кандидату са другим највећим бројем гласова... (Hardarson, 2002:136). Овакав модел Масикот и Бле са правом називају корекцијско-коегзистенцијским. Међутим, пошто су бирачи имали само један глас он не би спадао у комбиноване системе, а најпрецизније би га било одредити коегзистенцијским системом са компензацијском листом. Последњи пут он је измењен 1942. када је је изборној јединици Рејкјавик додато још два мандата (8), а у шест двомандатне јединице уместо система релативне већине уведено пропорционално представљање. У тим јединицама мандати су се алоцирали Д'Онтовоом формулом, задржано је 11 националних компензацијских мандата, а број једномандатних јединица смањен на 21 (Hardarson, 2002:142). Променом је ојачана пропорционална компонента коегзистенцијског система са компензацијском листом, мада су изборне јединице биле изузетно мале – по два, односно осам мандата – па је исход и даље могао бити изразито диспропорционалан. Модел је напуштен 1959. године.

Коегзистенцијско-корекцијски модел коришћен је и на изборима за дански Фолкетинг 1918. године. Бирачи су имали само један глас. На најнижем нивоу формирана је једна изборна јединица у којој се додељивало 24 мандата на територији Копенхагена и 93 једномандатних јединица у остатку Данске. У главном граду се гласало за затворне листе. Од 93 једномандатних јединица 51 се налазило у Јиланду, 42 на територији „острва“, а победник се одређивао релативном већином. На другом нивоу, изван Копенхагена, формиране су две компензаторске вишемандатне изборне јединице ради исправљања диспропорционалних учинака већинских избора. У Јиланду је било 11, а на „острвима“ девет компензацијских мандата. Они су се расподељивали партијама које су освојиле макар један мандат (изборни цензус) и то комбинацијом Херове квоте и највећег остатка након чега би од тако добијеног броја мандата били одузети мандати које је партија освојила у једномандатним јединицама. На крају, на трећем нивоу је постојала једна тромандатна компензацијска национална изборна јединица. У њу су се „сливали“ гласови из сва три региона, а компензацијски мандати су додељивани одузимањем укупног броја мандата које је свака партија освојила у Копенхагену, једномандатним и две компензаторске вишемандатне јединице од броја мандата који би јој припао на основу укупног броја гласова, опет користећи Херову квоту и метод највећег остатка (Elklit, 1992:190-195). Специфичан дански модел из

1918. године, због непостојања института са два гласа, убрајамо у коегзистенцијске системе са компензацијском листом, са разликом што су се учинци већинског сегмента компензовали на два нивоа – регионалном и националном – али је истовремено коригована и диспропорционалност пропорционалног сегмента (Копенхаген) само на националном нивоу.

Од наведених изборних система, институционализованих пре Другог светског рата, које у псефолошкој литератури поједини аутори убрајају у мешовите (табела 3.5) највећи број спада у кондиционалне (Италија, Француска и Румунија) и коегзистенцијске (Костарика, Португал у два наврата, Мађарска до 1939, Исланд до 1934). У Мађарској 1939. и Краљевству Виртемберг на снази су били коегзистенцијско-суперпозицијски системи у којима су поједини бирачи имали један глас (пропорционални систем), а остали два гласа (паралелни систем – неповезаност већинског и пропорционалног сегмента). Коначно на Исланду од 1934. и у Данској 1918. године установљени су коегзистенцијски системи са компензацијском листом. Компензацијски механизам се разликовао и односио само на већински – Исланд – односно на оба изборна сегмента – Данска. Бирачи, међутим, нису имали два гласа. Једино су у Бразилу (1933-1934) избори организовани по паралелном комбинованом изборном систему – неповезаност номиналног и листовног нивоа расподеле мандата и институт гласања са два гласа.

Табела 3.5. Мешовити изборни системи институционализовани пре Другог светског рата – различити аутори^а

држава ^б	година ^в	Massicotte & Blais (1999)	Colomer (2004) ^г
Португал	1897-1900; 1911-1913		коегзистенцијски
Исланд ^д	1916-1920	суперпозицијски (?)	
Исланд ^б	1923-1934-1942-1959	корекцијско-коегзистенцијски (2,?,?)	
Мађарска ^е	1922-1939		паралелни (2)
Француска	1919-1924	кондиционални	већински/пропорционални
Италија	1923	кондиционални	квал. већина/пропорционални
Румунија	1926-1938	кондиционални	
Данска ^ж	1918	корекцијско-коегзистенцијски (1)	перс. пропорционални (1)
Краљевство Виртемберг ^з	1906-1912	супермешовити	
Бразил ^и	1933-1934		паралелни
Костарика	1894-1948		коегзистенцијски

^а бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању.

^б фузијски систем је постојао у Југославији током тридесетих година прошлог века, а Мирјана Касаповић као пример кондиционалних спомиње и Аргентину и Сан Марино.

^в прва година представља годину у којој су први пут, а друга годину када су последњи пут одржани избори по комбинованим правилима.

^г Коломер у узорак укључује само независне демократске државе.

^д избори за чланове доњег дома организовани су према већинском систему и одвојено од избора за чланове горњег дома.

^б коегзистенцијски систем до 1934, а након тога коегзистенцијски систем са компензацијском листом – бирачи су према свим моделима имали само један глас.

^е одређени бирачи су тек 1939. године добили други глас, остали су имали само један глас – коегзистенцијски систем до 1939; коегзистенцијски систем са компензацијском листом 1939.

^ж коегзистенцијски систем са компензацијском листом – бирачи су имали један глас.

^з коегзистенцијско-суперпозицијски систем

^и паралелни мешовити изборни систем – непостојање везе између номиналног и листовног нивоа, институт гласања са два гласа.

3.4. Савремени коегзистенцијски, фузијски и кондиционални изборни системи

Изборни модели које неки аутори одређују као мешовите јер комбинују већинску и пропорционалну формулу, а не испуњавају ни први услов из наше дефиниције – номинални и листовни ниво расподеле мандата на којима бирачи истовремено гласају чиме утичу на расподелу мандата на оба нивоа – институционализовани су широм света након Другог светског рата (табела 3.6). У ову групу система спадали би, терминологијом Масикота и Блеа, коегзистенцијски, фузијски и кондиционални системи. Кондиционални системи су у кратком периоду постојали у Француској (1951-1958) и Италији (1953-1954). У Француској је једино у Паризу формирано неколико вишемандатних јединица у којима су се мандати дистрибуирали пропорционално. У изборним јединицама у преосталом делу Француске партији или картелу партија која би освојила апсолутну већину гласова припали би сви мандати, а ако тај услов не би био испуњен посланици би се бирали пропорционално (Alexander, 2004:211; Renwick, 2010:96-97). Овај би модел прецизније било назвати делимично кондиционалним јер је у једном делу државе (Париз) примењивана искључиво пропорционална формула, односно није било „премије“ – већинске формуле – ни под каквим условима. У Паризу је бирано само 103 од 544 посланика. „Преварантски закон“ (*legge truffa*) у Италији омогућавао је партији која освоји апсолутну већину гласова да добије 380 од 590 места у Представничком дому – готово две трећине. Остатак би се делио размерно међу изборним победницима и губитницима. Ако нико не би освојио апсолутну већину важио је пропорционални систем (Renwick, 2010:113-117). Иако је установио „бонус“, *legge truffa* не треба поистовећивати са Ацербовим законом из фашистичке Италије јер се радило о блажем облику премијског система у коме би се „премија“ активирала само ако би неко већ освојио више од 50% гласова. Према Ацербовом закону било је потребно освојити четвртину гласова.

Грчки изборни систем из 1956. Масикот и Бле (1999) и Лундел (2005) називају коегзистенцијским. У јединицама које су давале од једног до три мандата листа са највећим бројем гласова би освојила све мандате. У јединицама средње величине (4-10 мандата) другопласираној листи би, под условом да је освојила 15% гласова на нивоу јединице и целе државе, припао један (ако се додељивало 4-6 мандата), два (7-9 мандата), односно три мандата (10 мандата). У великим изборним јединицама (11+

мандата) водећој листи би припали сви мандати под условом да другопласирана листа није освојила више од 15% гласова. Ако би, са друге стране, она освојила више од 15% гласова мандати би се делили сразмерно, али само између првопласиране и другопласиране листе (Massicotte & Blais, 1999:348). Овај модел би прецизније било назвати кондиционално-коегзистенцијским јер је у великим јединицама примена пропорционалне формуле зависила од изборног резултата, па се могло десити и да буде искоришћен само већински образац избора.

Џозеп Коломер као пример комбинованог изборног система наводи и Колумбију (1951-1953). Избори су се, закључило би се на основу његових података, одвијали на два нивоа – у 88 једномандатних јединица по систему релативне већине и по пропорционалном систему за преостала посланичка места (Colomer, 2004:98). Судаће, међутим, по једном другом извору, на снази је био фузијски систем (Jaramillo & Franco-Cuervo, 2005:301). У свакој изборној јединици партији са највећим бројем гласова припала би половина мандата, а остатак би се расподељивао сразмерно међу осталим партијама. Те изборе су бојкотовале све партије осим конзервативаца, па је скоро половина посланичких мандата остала упражњена (Jaramillo & Franco-Cuervo, 2005:339). Фузијски системи постојали су и у Парагвају и Никарагви. У Парагвају би две трећине мандата у парламенту добила партија са највећим бројем гласова, док би се трећина дистрибуирала осталима према пропорционалном систему (Leon-Roesch & Ortiz Ortiz, 2005:420). У основи исти модел имала је и Никарагва на изборима 1963. и 1967. Број мандата партије-победника је касније (1972, 1974) умањен на три петине (Krennerich, 2005:484). Један блажи облик фузијског система је постојао и у Шри Ланки (1989-2000) и Турској (1987-1991). Мандати би се расподељивали пропорционално, али би партији која је освојила највећи број гласова у изборној јединици припао још један додатни мандат – већински бонус (Wagner, 2002:703; Golder, 2005:113). У Турској је ово правило важило само за изборне јединице у којима се додељивало четири и више мандата (Schuller, 2002:241).

На првим изборима у Суринаму након проглашења независности (1977) избори су одржани по коегзистенцијском систему. Пропорционална формула је важила у једној дванаестомандатној јединици, док је преосталих 27 чланова парламента бирано по систему релативне већине у јединицама различите величине (Stover, 2005:611). Пропорционална јединица је обухватала рурална подручја (Inter-Parliamentary Union,

1977-1978). Коегзистенцијски систем је уведен и у Гватемали 1946. године. Тада је у дотадашње вишемандатне јединице уместо већинског, за одређивање победника, уведен пропорционални принцип. Модел је напуштен 1956. када су укинуте преостале једномандатне јединице у корист малих вишемандатних јединица (Bendel & Krennerich, 2005:320). Један број аутора је и важећи изборни модел Гватемале (1984-) грешком сврставао у мешовите са два гласа (Ferrara et al., 2005:127), односно паралелне (Reynolds & Reilly, 1997). Ради се, међутим, о пропорционалном систему на два нивоа – два листовна гласа. У Панами је и данас у употреби коегзистенцијски модел примењен први пут на изборима 1984. године. Формирано је 26 једномандатних јединица у којима се победник одређује системом релативне већине, а у остатку државе вишемандатне јединице (2-7 мандата) у којима бирачи гласају за кандидате унутар отворених листа – бирач може да гласа за онолико кандидата колико се мандата додељује. Мандати се алоцирају тростепено – Херова квота, половина Херове квоте, највећи остатак – а затим кандидатима који су освојили највећи проценат гласова (Bendel, Krennerich & Zilla, 2005:516; Singer, 2005:532-533).

Од афричких држава најдуже искуство у примени система у којима је комбинована већинска и пропорционална формула има Мадагаскар. На изборима 1960. држава је била подељена на седам изборних јединица. У главном граду, Антананариву, бирало се по пропорционалном систему – Херова квота. У преосталих шест вишемандатних јединица коришћен је кондиционални систем. Ако би нека партија освојила најмање 55% гласова узимала би све мандате. У супротном би важио пропорционални систем – Д'Онт, цензус од 5% (Massicotte & Blais, 1999:360). Иако Бернард Тибо не наводи да у Антананариву није било потенцијалне већинске премије (Thibaut, 1999a:534), подаци Масикота и Блеа се поклапају са извештајем о последњим изборима по овом моделу са сајта Интерпарламентарне уније (Inter-Parliamentary Union, 1970). Као и у случају Француске (1951-1958) овакав модел је делимично кондиционалан. Коегзистенцијски систем је уведен 1983. године. Посланици су бирани у 110 изборних јединица. Њих 89 у једномандатним јединицама једнокружним изборима, а преосталих 48 пропорционалним системом (Хер) у вишемандатним јединицама од којих је највећи број давао само два мандата. Након избора 1983. и 1988. коегзистенцијски модел је ревитализован 1998. и користи се и данас. У једном делу државе примењује се систем релативне већине (87 јединица), а у другом пропорционални (32 двомандатне јединице – биноминални систем).

Коегзистенцијски систем је примењен и на изборима 1980. у Зимбабвеу. Постојала су два бирачка списка. Поједностављено, на једном су се налазили белци (*white roll*), а на другом црнци (*common roll*). У 20 јединица једнокружним изборима гласали су уписани у *white roll*, а у осам вишемандатних јединица у којима се додељивало 80 мандата по пропорционалном систему сви остали (Baumhogger, 1999:966). *Common roll* на овим изборима није ни био сачињен, па је бирачима прскан прст како не би гласали два пута. Ово није био класичан коегзистенцијски систем јер су се једномандатне и вишемандатне јединице територијално преклапале, али су се у њима налазили различити бирачи – уписани и неуписани у бирачку евиденцију.

Изборни систем Нигера (1993-) аутори класификују различито. Према Масикоту и Блеу (1999), Ферари, Херону и Нишикави (2005) и Масикоту (2011) он је коегзистенцијски, а према Лунделу пропорционалан (2005). У истом зборнику називају га мешовитим (Golder & Wantchekon, 2004:408) и пропорционалним (Mozzafar, 2004:422). Разлог неслагања лежи у томе што се посланици бирају пропорционалним системом у осам вишемандатних јединица са затворним листама, Херовом квотом за расподелу мандата и без изборног прага, али постоји и осам једномандатних јединица формираних за припаднике националних мањина (Basedau, 1999:681). Последњим изменама закона из 2015. године (Mueller & Matthews, 2016) уведено је и пет јединица у којима гласају грађани Нигера из дијаспоре – по једна за сваки континент – па је на изборима 2016. тринаест од 171 посланика бирано по већинском систему (7,6%). Сматрамо да се ради о пропорционалном систему који уводи посебне механизме заштите – једномандатне јединице – за мањине и држављане Нигера у иностранству.

Кондиционално-коегзистенцијски системи постоје у Камеруну и Чаду. У Камеруну је држава премрежена једномандатним и вишемандатним јединицама. У једномандатним јединицама победник је кандидат који освоји највећи број гласова. У вишемандатним јединицама глас се за изборне листе. Уколико нека партија освоји апсолутну већину гласова њој припадају сви мандати у јединици. Ако се то не деси првопласирана листа ће освојити половину мандата, а остатак ће се делити сразмерно, Херовом квотом, преосталим листама које су прешле изборни цензус (Mehler, 1999:172). Као у случају Грчке, примена пропорционалне формуле је зависила од исхода избора, те се могло десити да буде коришћен само већински образац избора. У Чаду постоји 25 једномандатних јединица – апсолутна већина – и 34 вишемандатних –

два до пет мандата – у којима се гласа за листе. Мануела Ромер наводи да и у вишемандатним јединицама постоји двокружни систем у коме у други круг гласања иду две првопласиране листе (Romer, 1999:226). То је вероватно и разлог што Мозафар тврди да Чад припада групи већинских система (Mozaffar, 2004:422). Међутим, у Чаду, као и у Камеруну, партија која освоји више од 50% гласова односи све мандате, али се, за разлику од Камеруна, у случају када се то не деси, сви мандати расподељују пропорционално (May & Massey, 2001:133, 2003:769). Примена пропорционалне формуле због тога има већи значај у Чаду него у Камеруну.

Изборни систем Еквадора (1979-1998) Масикот и Бле убрајају у посебну варијанту супермешовитих система – суперпозицијско-коегзистенцијске. У једном, мањем делу државе – четири двомандатне јединице – бирало се по већинском систему уз посебан механизам за заштиту мањина. Листи која је освојила највећи број гласова припао би први мандат, а други би добила другопласирана листа под условом да је освојила најмање 50% гласова првопласиране листе. У супротном би оба мандата освојила првопласирана листа (Inter-Parliamentary Union, 1979). У осталим јединицама се бирало по пропорционалном систему. Поред коегзистенцијског механизма постојала је и једна национална изборна јединица у којој се 12 мандата додељивало сразмерно – Хер, метод највећег остатка. Бирачи су имали два гласа – провинцијски и национални (Massicotte & Blais, 1999:359). Уставом из 1978. није, међутим, уведен супермешовити изборни систем, већ је устројена двојна структура парламента – провинцијски и национални посланици. Првима је мандат трајао две године, а другима четири (Nohlen & Pachano, 2005:373). У овом периоду би се чак тешко могло говорити и о постојању коегзистенцијског система јер се расподела мандата и у двомандатним јединицама обављала уз механизам заштите мањина који је у пракси функционисао као пропорционални систем. Уколико би првопласирана листа освојила 1.000 гласова, а другопласирана 501 глас, свакој би припао по један мандат. Исту ситуацију бисмо имали и да је примењена Д'Онтова формула – пропорционални систем.

Васкрснуће премијских – фузијских и кондиционалних – система, прилично неочекивано, догодило се у Европи. Изборни модел који Пасквино назива деперсонализованим пропорционалним системом са већинском премијом (Pasquino, 2007:82) озакоњен је у Италији 2006. године. Према том изборном моделу – велике вишемандатне јединице, затворене листе, изборни цензус од 4% за партијске, односно

10% за коалиционе листе, Херова квота и метод највећег остатка – мандати би се алоцирали пропорционално само ако би најјача листа освојила 340 од 630 места колико је имао Представнички дом. Међутим, уколико би се десило да листа са највећим бројем гласова не освоји 55% мандата, она би добила онолико премијских мандата колико јој је до те већине потребно (*premio di maggioranza*), док се остали мандати расподељују сразмерно броју гласова другим листама (Pasquino, 2007:79-93; Kasarović, 2014:156-160). Због постојања премије партије су имале подстицај да формирају велике листовне савезе (картеле). Да би партијски картел учествовао у расподели морао је да освоји 10% гласова, а да би појединачна партија учествовала у унутаркартелској расподели мандата услов је био да освоји 2% гласова. „Унутаркартелски“ цензус није важио за прву партију испод цензуса од 2% и партије које су представљале регионалне лингвистичке мањине које су морале да освоје 20% гласова у изборној јединици.

Овакав систем је кондиционалан јер је, у зависности од резултата, могуће да буде искоришћена само пропорционална или и већинска формула – премија. Међутим, за разлику од ранијих италијанских кондиционалних система премија која је утврђена овим имала је знатно већи ефекат. У старијим моделима, да би бонус уопште био активиран, листа је морала да освоји 25% (1923), односно 50% гласова (1953). Према „свињском закону“ (*Porcellum law*) никаква граница није била прописана. Може се чак рећи и да је логика по којој су спојене већинска и пропорционална формула била обрнута. У ранијим моделима пропорционална формула би била активирана ако партија не би прескочила „премијски цензус“, док је у овом до њене примене долазило ако би цензус од 340 мандата био досеђнут. Типолошки исти систем примењен је и на изборима за Сенат, али се овај пут „бонус“ додељивао на нивоу 18 регионалних вишемандатних изборних једница, па у укупном збиру ниједна листа није морала имати већину у горњем дому.

Новелирањем изборног закона из 2015. италијански кондиционални (премијски) модел додатно је закомпликован. Поред осталих промена – цензус од 3%, укидање листовних савеза, поновно увођење преференцијалног гласања – које не задиру у природу односа већинске и пропорционалне формуле, уведен је „премијски цензус“ од 40%. Уколико, пак, ниједна партија не би освојила 40% гласова био би организован други круг избора између две партије које су освојиле највећи број гласова у првом кругу. У другом кругу избора партији која је имала највећи број гласова припало би 340

мандата, док би се остали мандати алоцирали пропорционално, осталим партијама, на основу резултата првог круга (Tronconi, 2015). Сличан кондиционалан модел постоји и у Сан Марину од 2008. године. Од 60 места у Великом већу 35 припада листовном савезу који освоји више од половине гласова у првом кругу. Уколико нико не освоји апсолутну већину гласова организује се други круг између две првопласиране листе у коме већинску премију (58% мандата) односи победник другог круга (OSCE/ODIHR, 2012a).

Од 2007. на изборима у Грчкој институционализован је фузијски систем који по угледу на претходне системе из грчке парламентарне историје (Lamprinakou) називају и „ојачано пропорционално представљање“ иако модел не оснажује пропорционалне изборне институте, већ обрнуто, ојачава већину. Од укупно 300 мандата, у чијој расподели учествују листе које су освојиле 3% гласова, 260 се компликованом процедуром расподељивало по пропорционалном систему док је 40 добијала партија која је на националном нивоу освојила највећи број гласова (Patrikios & Karyotis, 2008:357; Kovras, 2010:294). Већинска премија је од избора 2012. године увећана на 50 мандата (Matakos & Xefteris, 2016). Иако се, као и код Италије и Сан Марина, у суштини ради о премијском изборном систему који најјачој партији додељује бонус, механика по којој се комбинују већинска и пропорционална формула у Грчкој су другачији. У Италији и Сан Марину је могуће да до активирања премије и не дође и да буде искоришћен само један, пропорционални изборни образац. У Грчкој, са друге стране, до комбиновања два изборна обрасца долази увек, без обзира на резултате избора.

Највећи број изборних модела у којима су комбиноване пропорционална и већинска изборна формула, а да притом нису постојала два нивоа расподеле мандата на којима бирачи истовремено гласају и на којима се расподељују мандати, могли би се модерном терминологијом сврстати у премијске, односно бонусне изборне системе. Тој групи би припадали и фузијски и кондиционални системи у којима је већинска премија била обавезна – фузијски – или зависила од изборних резултата – кондиционални. Наравно, бонус је у фузијским системима могао бити мали (Шри Ланка), а у кондиционалним огроман (Италија од 2006). Сви остали модели из ове групе спадају у коегзистенцијске, оне у којима је један део бирача представнике бирао по већинском, а други по пропорционалном систему, или у кондиционално-коегзистенцијске који су

комбиновали две врсте изборних јединица, али је у вишемандатним могла бити примењена само једна – већинска – или обе формуле.

Табела. 3.6. Фузијски, кондиционални и коегзистенцијски изборни системи након Другог светског рата – различити аутори^а

држава	година ^б	Massicotte & Blais (1999)	Ferrara, Herron & Nishikawa (2005)	Colomer (2004)	Massicotte (2011)	Lundell (2005)	
Италија	1953	кондиционални		већ/проп		конд.	кондиционални
Француска ^б	1951-1956	кондиционални		већ/проп		конд.	кондиционални
Грчка	1956	коегзистенцијски	коегз.	коегз.		коегз.	конд.-коегз.
Колумбија	1951-1953			на два нивоа (1)			фузијски
Парагвај	1963-1989					фузијски	фузијски
Никарагва	1962-1974					фузијски	фузијски
Гватемала	1950-1954					коегз.	коегзистенцијски
Панама	1984-	коегзистенцијски	коегз.	коегз.	коегз.	коегз.	коегзистенцијски
Суринам	1977					коегз.	коегзистенцијски
Еквадор	1979-	суперпоз.-коегз.	мешовити	проп. на 2 нивоа		супермеш.	пропорционални
Мадагаскар ^г	1960-1970	супермешовити				супермеш.	кондиционални
Мадагаскар	1983-1982; 1998-	коегзистенцијски	коегз.	коегз.		коегз.	коегзистенцијски
Зимбабве	1980-1985	коегзистенцијски	коегз.			коегз.	коегзистенцијски
Нигер ^д	1993-	коегзистенцијски	коегз.	мешовити; проп.	коегз.	проп.	пропорционални
Камерун	1992-	конд.-коегз.	мешовити	паралелни	супермеш. (?)	супермеш.	конд.-коегз.
Чад	1997-	конд.-коегз.	мешовити	већински	супермеш. (?)	супермеш.	конд.-коегз.
Шри Ланка	1989-2000						фузијски
Турска	1987-1991						фузијски
Италија	2006-						кондиционални
Грчка	2007-						фузијски
Сан Марино	2008-						кондиционални

^а бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању.

^б прва година представља годину у којој су први пут, а друга годину када су последњи пут одржани избори по комбинованим правилима.

^в делимично кондиционални – пропорционални систем у Паризу

^г делимично кондиционални – пропорционални систем у Антананариву

^д број посланика биран по већинској формули увек је био мањи од 10%, а од 2015. износи 7,6%

3.5. Већински системи са компензацијском листом и комбиновани изборни системи

Преостале државе у којима су институционализовани изборни модели у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти имале су или већинске системе са компензацијском листом или мешовите изборне системе. У првом случају ради се о системима у којима постоје номинални и листовни ниво, на којима бирачи истовремено гласају и тако утичу на расподелу мандата на оба нивоа, али где бирачи немају два гласа – номинални и листовни. Две су главне подваријанте већинских система са компензацијском листом (оквир 3.1), а у Јужној Кореји и Мексику је постојао још један, изузетно необичан подтип. У првој подваријанти, осим што се листовни мандати расподељују на основу збрајања номиналних гласова, веза између номиналног и листовног нивоа не постоји, па је корекцијски механизам који треба да ублажи диспропорционалност са номиналног нивоа блажи. У другој подваријанти успоставља се веза између номиналног и листовног нивоа, било гласовна (италијански Сенат – одељак 2.4.2), било мандатна (Бундестаг 1949 – одељак 2.5.1), па је корекцијски механизам ефикаснији, а исход пропорционалнији. Прва подваријанта би се, терминологијом Масикота и Блеа, могла назвати суперпозицијским са једним гласом – слаб корекцијски механизам – а друга корекцијским са једним гласом – јак корекцијски механизам. У трећој подваријанти такође постоји веза између номиналног и листовног нивоа, али она није усмерена на кориговање диспропорционалности већинског сегмента, већ на осигурање већине помоћу пропорционалног. Овим подтипом се заправо, иако то звучи чудно, коригује пропорционалност номиналног нивоа тако што се најјачој партији гарантује један број листовних мандата.

Оквир 3.1. Већински системи са компензацијском листом – хипотетички примери

У већинском систему (пет једномандатних јединица) партија А би освојила четири, а партија Б један мандат.

	партија А	партија Б	партија В
изб. јединица 1	59.620	54.612	21.598
изб. јединица 2	67.808	60.446	19.105
изб. јединица 3	75.364	66.202	19.905
изб. јединица 4	82.529	70.029	26.034
изб. јединица 5	58.687	61.513	24.693
мандата	4	1	0

У већинском систему са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом (пет номиналних и пет листовних мандата), у коме не постоји веза између два нивоа, партији А би припала четири, а партији Б један номиналан мандат. Ако би се пет преосталих мандата расподељивало Д'Онтовоом формулом, партији А би припала још три мандата (укупно 7), партији Б два (укупно 3), а партији В ниједан. Диспропорционалност већинског сегмента је благо коригована.

	партија А	партија Б	партија В
изб. јединица 1	59.620	54.612	21.598
изб. јединица 2	67.808	60.446	19.105
изб. јединица 3	75.364	66.202	19.905
изб. јединица 4	82.529	70.029	26.034
изб. јединица 5	58.687	61.513	24.693
номиналних мандата	4	1	0
укупно гласова	344.008	312.802	111.335
листовних мандата	3	2	0
укупно мандата	7	3	0

У већинском систему са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом (пет номиналних и пет листовних мандата), у коме постоји веза између два нивоа, најпре би се утврдио укупан број мандата који припада свакој партији на основу агрегираних гласова. Ако би се десет мандата расподељивало Д'Онтовоом формулом, партији А би припало пет мандата, партији Б четири, а партији В један. У другој фази од тог броја мандата били би одузети номинални мандати. Партији А би припало четири номиналних и један листовни, партији Б један номинални и три листовна, а партији В један листовни мандат. Диспропорционалност већинског сегмента је коригована ефикасније него у претходном примеру.

	партија А	партија Б	партија В
изб. јединица 1	59.620	54.612	21.598
изб. јединица 2	67.808	60.446	19.105
изб. јединица 3	75.364	66.202	19.905
изб. јединица 4	82.529	70.029	26.034
изб. јединица 5	58.687	61.513	24.693
укупно гласова	344.008	312.802	111.335
укупно мандата	5	4	1
номиналних мандата	4	1	0
листовних мандата	1	3	1

Табела 3.7. Мешовити изборни системи у Европи – различити аутори^а

држава	година ^б	Moser & Scheiner (2012)	Lundberg (2009)	Reynolds, Reilly & Ellis (2008)	Shugart & Wattenberg (2001)	Massicotte & Blais (1999)	Ferrara, Herron & Nishikawa (2005)	Colomer (2004)	Massicotte (2011)	Lundell (2005)
Албанија	1992-1996		меш.проп.			корекц. (1)		паралелни (2)		корекц.
Албанија	1996-1997		меш.већ.			суперпоз. (2)		паралелни (2)		суперпоз.
Албанија	1997-2008	повезани	меш.проп.	меш.проп.		корекц. (2)	мешовити	паралелни (2)		
Бугарска	1990-1991	повезани	меш.већ.			суперпоз. (2)	мешовити	паралелни (2)		суперпоз.
Бугарска	2009-2013	неповезани								
Хрватска	1992-1999	неповезани	меш.већ.			суперпоз. (2)	мешовити	на два нивоа (1)		суперпоз.
Италија	1993-2005	неповезани-ДК	меш.већ.	меш.проп.	меш.већ.-ДК	корекц. (2)	мешовити	паралелни (2)		корекц.
Југославија	1992							пропорционални		суперпоз.
Литванија	1992-	неповезани	меш.већ.	паралелни	меш.већ.	суперпоз. (2)	мешовити	паралелни (2)	суперпоз. (2)	суперпоз.
Мађарска	1990-	неповезани-ДК	меш.већ.	меш.проп.	меш.већ.-ДК	суперпоз.-корекц.	мешовити	паралелни (2)	супермеш. (2)	супермеш.
Македонија	1998-2002	неповезани	меш.већ.		меш.већ.		мешовити	паралелни (2)		суперпоз.
Немачка	1949-1953					корекц. (1)		перс. проп. (1)		корекц.
Немачка	1953-	повезани	меш.проп.	меш.проп.	меш.проп.	корекц. (2)	мешовити	перс. проп. (2)	корекц. (2)	корекц.
Русија	1993-2005	неповезани	меш.већ.	паралелни	меш.већ.	суперпоз. (2)	мешовити	паралелни (2)		суперпоз.
Украјина	1997-2004	неповезани	меш.већ.	паралелни	меш.већ.	суперпоз. (2)	мешовити	паралелни (2)		суперпоз.
Украјина	2011-									
Израел	1992-2001				меш.већ.		мешовити			
Монако	2002-		меш.већ.	паралелни					суперпоз. (1)	супермеш.
Андора	1993-		меш.већ.	паралелни		суперпоз. (2)	мешовити		суперпоз. (2)	суперпоз.

^а ДК – делимична компензација; бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању.

^б прва година представља годину у којој је модел уведен, а друга годину када је напуштен – не годину првих и последњих избора као у претходним табелама

У псефолошкој литератури наводи се укупно 14 држава са европског континента (табела 3.7) које су имале већинске системе са компензацијском листом и комбиноване изборне моделе. Израел као пример мешовитог изборног система наводе једино Шугарт и Ватенберг и Ферара, Херон и Нишикава. На изборима за Кнесет само се један посланик Кнесета од 120 бирао на већинским изборима. Формално су постојали листовни и номинални ниво и бирачи су имали два гласа, али се заправо радило о директним изборима за премијера који је истовремено био и члан Кнесета (Hazan, 2001; Rahat, 2001). Како је удео номиналних мандата на изборима у Израелу био далеко испод 10% (0.83%) тај изборни модел сврставамо у пропорционалне системе.

Искуство са већинским системима са компензацијском листом имали су Немачка на изборима 1949. године (одељак 2.5.1), Албанија и Монако. Албанија је на изборима 1992. године, попут Немачке, користила већински систем са компензацијском листом у коме је веза између номиналног и листовног нивоа била успостављена у фази расподеле мандата. Сто посланика бирало се по двокружном већинском систему, а 40 по пропорционалном у једној изборној јединици на основу укупног збира гласова са номиналног нивоа. Уколико би партија освојила један директни мандат и укупно 5% гласова, на основу чега би јој припало седам мандата, у парламент би ушло још шест посланика са њене компензацијске листе (Loloci, 1994:45). Укупан број мандата се, као и у Немачкој 1949, одређивао на основу агрегираних номиналних гласова, након чега су се од тог броја одузимали директни мандати. Механизам којим је коригована диспропорционалност већинских избора је због тога био снажнији него у већинским системима са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом, попут оног из Монака.

Чланови Националног већа Монака бирају се специфичном варијантом већинског система са компензацијском листом који обухвата блоковско гласање, отворене листе и панаширање. Од 24 посланика, 16 се бира већинским системом – блоковско гласање – а осам пропорционалним. Свака партија номинује листу кандидата чији је редослед утврђен по абecedном реду. Бирач гласа једном тако што једну од партијских листа убацује у коверту, при чему има могућност да прецрта неког кандидата, али и да допише име кандидата са других партијских листа – панаширање. Тако је 2008. на основу 4.650 важећих гласачких листића било укупно 95.526 индивидуалних гласова. Шеснаест номиналних мандата добијају кандидати са највећим

бројем персоналних гласова. Преосталих осам мандата освајају партије пропорционално уделу у гласовима, али су и листовне мандате дужне да доделе својим неизабраним кандидатима који су освојили највећи број персоналних гласова (Massicotte, 2011:103). За разлику од Немачке (1949) и Албаније (1992) корекцијски механизам слабије ублажава диспропорционалност већинске компоненте избора, што посебно долази до изражаја јер се на номиналном нивоу користи изразито диспропорционална већинска формула – блоковско гласање.

Гласовно компензацијска варијанта мешовитог изборног система коришћена је у Мађарској и Италији (одељак 2.4), а мандатно компензацијска у Немачкој од 1953. године (одељак 2.5.1). Албанија је поред већинског система са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом имала и паралелни и мандатно компензацијски мешовити систем. Ипак, највећи број европских држава је имао паралелни систем. Ту спадају Андора, Хрватска, Југославија, Македонија и Литванија (одељак 2.3.2). Бугарска, Украјина и Русија су га уводиле у два наврата. Ипак, од 14 поменутих европских држава у 2017. години само једна има већински систем са компензацијском листом (Монако), а њих шест неки од комбинованих изборних система (Мађарска, Немачка, Андора, Литванија, Украјина, Русија).

На америчком континенту већински системи са компензацијском листом и комбиновани изборни системи нису били тако честа појава (табела 3.8). Само три државе – Мексико, Боливија и Венецуела – институционализовале су такве изборне моделе. Боливија има мандатно компензацијски мешовити систем од увођења 1994. године. Венецуела је најпре користила мандатно компензацијски, а од 2009. је прешла на паралелни систем (Hidalgo, 2011:872-873). Изборни систем примењиван на изборима за Представнички дом мексичког парламента прошао је кроз неколико фаза и никада није био лак за разумевање, а самим тим и класификацију. Од 1963. радило се о већинском систему са компензацијском листом. Држава је била подељена на 178 једномандатних јединица и једну, националну вишемандатну. Бирач је имао само номинални глас. Уколико би партија однела победу у мање од 20 једномандатних јединица стицала је право да учествује у расподели листовних мандата. Свака партија која би освојила више од 2.5% номиналних гласова стицала је право на пет листовних мандата. За сваких додатних пола процента гласова добијала би по један мандат, али би

максимум мандата које је листа овако могла да освоји био 20 укључујући ту и номиналне мандате (Horcasitas & Weldon, 2001:210-212; Nohlen, 2005:447-448).

До 1977. године често је долазило до промене појединих изборних института. Смањен је, на пример, изборни цензус на 1.5%, а повећан укупан број листовних мандата које је партија могла да освоји на 25. Између номиналног и листовног нивоа је постојала веза, јер су из расподеле листовних мандата биле елиминисане партије које су већ освојиле 20 номиналних мандата. Са листовног нивоа расподеле практично су одузимани/елиминисани гласови „великих“ партија, па је и компензацијски механизам био снажнији него да те везе није било. Корекцијски механизам је био ограничен тиме што је партија могла да освоји само 20 листовних мандата (25 мандата од 1973). То је значило да су сви гласови који су били вишак изнад 10% (12.5% од 1973) на листовном нивоу пропадали. Додатно, за сваки освојени номинални мандат „граница бачених гласова“ била је смањена за 0.5%. Ако би партија освојила десет номиналних мандата сви гласови који су прелазили границу од 5% били би бачени. На листовном нивоу би, дакле, били одузимани гласови свих листа које су освојиле најмање 20 номиналних мандата, као и гласови партија који су били изнад „границе бачених гласова“. Листовни мандати, чији број није био унапред утврђен, припадали су пораженим кандидатима са највећим бројем гласова из већинских избора.

Од 1977. године бирачи у Мексику су добили и други глас – листовни (Nohlen, 2005:448). Држава је била подељена на 300 једномандатних јединица у којима се победник одређивао системом релативне већине и четири, односно пет вишемандатних јединица у којима се расподељивало укупно 100 мандата. У расподелу на листовном нивоу биле су укључене само партије које су освојиле мање од 60 номиналних мандата, а тај број је 1985. подигнут на 70. Тиме су практично сви листовни гласови партија које су имале 60 и више номиналних мандата на листовном нивоу били елиминисани/одузети. Листовни мандати су се додељивали партијама које су оствариле половину Херове квоте – до два мандата у јединици – а преостали мандати, ако их је било, алоцирали су се помоћу целе Херове квоте и методе највећег остатка (Horcasitas & Weldon, 2001:213-214). У овом периоду Мексико је имао паралелни мешовити систем. Ни гласовна, ни мандатна веза између номиналног и листовног нивоа није постојала, мада искључивање партија које су имале успеха на номиналном нивоу – 60 мандата – из расподеле листовних мандата указује да ради о нешто необичнијој

варијанти паралелног система која је као исход имала већу пропорционалност. Ипак, за разлику од претходног модела у коме су на листовном нивоу расподеле одузимани номинални гласови, овде то није био случај јер су бирачи имали два гласа, па се у расподели листовних мандата нису рачунали само листовни гласови „великих партија“. Због тога што је расподела листовних мандата била ограничена само на партије које су имале мање од 60 номиналних мандата модел је најпрецизније звати ограниченим паралелним мешовитим системом.

Већ 1986. године бирачима је одузет листовни глас (Diaz-Cayeros & Magaloni, 2001:282; Weldon, 2001:451), а број листовних мандата је увећан са 100 на 200 мандата распоређених равномерно у пет јединица. Листовни мандати су се поново алоцирали агрегацијом номиналних гласова. Од тада, па све до данас, на изборима за Представнички дом Мексика користи се већински систем са компензацијском листом (Diaz-Cayeros & Magaloni, 2004:147; Kerevel, 2010:696). У наредних десет година, међутим, компензацијски механизам ни на једним изборима није био исти. Велики број аутора наводио је да је од 1988. године враћен институт гласања са два гласа (Nohlen, 2005:448,450; Massicotte & Blais, 1999:354; Balinski & Gonzalez, 1996:206, 1999:118). Узрок ове грешке вероватно лежи у чињеници да се у званичној изборној статистици гласови приказују у две колоне. У једној као гласови дати у изборним јединицама (*mayoria relativa*), а у другој као дати на нивоу целе државе (*representacion proporcional*). Притом, постоји разлика у броју гласова у тим колонама. Број гласова у другој колони је већи од оних на нивоу једномандатних јединица јер бирачи могу да гласају и ван места пребивалишта, па се ти гласови рачунају само на листовном нивоу расподеле (Klesner, 2007:804).

Закон из 1986. је успоставио два сета правила. Једна су важила за партију-победника, а друга за све остале. Која ће правила бити примењена зависило је од изборних резултата, па је и корекцијски механизам био кондиционалан. Уколико би партија-победник – она која има највише номиналних мандата – освојила мање од 51% гласова, аутоматски би добила 251 мандат тако што би се освојеним мандатима придодали листовни до тог броја. Уколико би она освојила између 51% и 70% гласова укупно би јој припало мандата сразмерно уделу гласова. И коначно, уколико би освојила више од 70% гласова не би имала право на више од 70% (350) мандата. Остале партије су освајале два мандата у вишемандатној јединици уколико им је број гласова

био једнак или већи од половине Херове квоте, а преостали листовни мандати су се алоцирали комбинацијом Херове квоте и највећег остатка без кориговања исхода са номиналног нивоа (Horcasitas & Weldon, 2001:215-219). Због различитих правила која су важила за остале партије и за партију-победника, али и различитих правила која су важила за партију-победника у зависности од изборног резултата снага корекцијског механизма у овом моделу зависила је од исхода избора.

Након избора 1988. поново је промењен корекцијски механизам. Ако партија-победник не би освојила више од 35% гласова, укупан број мандата свих партија био би сразмеран броју гласова које су освојиле; ако би број гласова био 35% партија би освојила 251 мандат; за сваки додатни процентни поен између 35% и 60% освајала би по два мандата; ако би освојила између 60% и 70% гласова укупан број мандата би био сразмеран уделу гласова; максималан број мандата партије-победника могао је да буде 350. Гротескно компликована правила, која нису била одлика само овог изборног закона Мексика, била су до те мере нелогична, непрецизна и конфузна да су код неких изборних исхода могла потпуно спречити примену закона (Balinski & Gonzalez, 1996, 1997, 1999). Поред тога, корекцијски механизам, осим када ниједна партија није имала више од 35% гласова, односно када је имала 60-70%, није имао за циљ ублажавање диспропорционалности из већинског сегмента, већ осигуравање парламентарне већине најјачој партији.

На наредним изборима (1994) укинуто је правило (*governability clause*) по коме се партији-победнику из већинског сегмента избора осигурава парламентарна већина (*majority assuring mixed systems*). Номинални и листовни мандати су се расподељивали одвојено изузев у три случаја: ако партија освоји мање од 60% гласова није укупно могла имати више од 300 мандата; ако би имала од 60% до 63% гласова укупан број мандата је морао бити сразмеран гласовима (мандатна компензација за партију-победника, али не и остале); максималан број укупних мандата за једну партију био је 315 (63%). Сличан модел задржан је и реформом из 1996. Постојала су два изузетка где се успостављала веза између номиналног и листовног нивоа: максималан број мандата за партију је био 300; удео мандата које освоји партија могао је бити већи за највише 8% од удела освојених гласова (Balinski & Gonzalez, 1997:331; Horcasitas & Weldon, 2001:220-229). Да би учествовала у расподели листовних мандата партија је морала да освоји 2% гласова и да има кандидате у 200 од 300 једномандатних јединица. Оба

законa нису успоставила јак корекцијски механизам јер су се, осим у ретким случајевима када је он могао да буде активиран, номинални и листовни мандати алоцирали одвојено. Већински изборни модел са компензацијском листом институционализован у Мексику 1996. године, уз незнатне измене, задржан је до данас.

Табела 3.8. Мешовити изборни системи у Америци – различити аутори^а

држава	година ^б	Moser & Scheiner (2012)	Lundberg (2009)	Reynolds, Reilly & Ellis (2008)	Shugart & Wattenberg (2001)	Massicotte & Blais (1999)	Ferrara, Herron & Nishikawa (2005)	Colomer (2004)	Massicotte (2011)	Lundell (2005)
Мексико	1963-1977					корекц. (1)		на два нивоа (1)		корекц.
Мексико	1977-1986					корекц. (2)		паралелни (2)		
Мексико	1986-		меш.већ.	меш.проп.	меш.већ.	корекц. (2)	мешовити	на два нивоа (1)	корекц. (1)	
Боливија	1994-	повезани	меш.проп.	меш.проп.	меш.проп.	корекц. (2)	мешовити	проп. (1)	корекц. (2)	корекц.
Венецуела	1993-2009	повезани	меш.проп.	меш.проп.	меш.проп.	корекц. (2)	мешовити	проп. (2)		корекц.
Венецуела	2009-								суперпоз. (2)	

^а бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању.

^б прва година представља годину у којој је модел уведен, а друга годину када је напуштен.

Табела 3.9. Мешовити изборни системи у Африци – различити аутори^а

држава	година ^б	Moser & Scheiner (2012)	Lundberg (2009)	Reynolds, Reilly & Ellis (2008)	Massicotte & Blais (1999)	Ferrara, Herron & Nishikawa (2005)	Mozaffar (2004)	Massicotte (2011)	Lundell (2005)
Сејшели	1993-		меш.већ.	паралелни	суперпоз. (1)	мешовити	паралелни	суперпоз. (1)	суперпоз.
Сенегал	1982-		меш.већ.	паралелни	суперпоз. (1)	мешовити	паралелни	суперпоз. (1)	суперпоз.
Гвинеја	1991-		меш.већ.	паралелни	суперпоз. (2)	мешовити	паралелни		суперпоз.
Египат	1987-1990								суперпоз.
Тунис	1993-2011		меш.већ.	паралелни	корекц. (1)	мешовити		корекц. (1)	корекц.
Лесото	2001-	повезани	меш.проп.	меш.проп.		мешовити		корекц. (2)	суперпоз.

^а бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању.

^б прва година представља годину у којој је модел уведен, а друга годину када је напуштен.

Шест држава у Африци бирало је посланике по комбинованим или већинским системима са компензацијском листом (табела 3.9). Лесото је 2001. године, по угледу на Немачку, увео мандатно компензацијски мешовити систем. Десет година касније тај модел је замењен већинским системом са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом. У Египту је на изборима 1987. коришћен паралелни мешовити изборни систем. Уведен је након одлуке Уставног суда да су претходни избори били неуставни јер независни кандидати нису имали право учешћа. На тим изборима 400 посланика је бирано пропорционалним системом, а 48 у једномандатним јединицама по већинском (Ries, 1999:333). Паралелни систем постоји и у Гвинеји од 1991. Бирачи гласају у 38 једномандатних јединица – релативна већина – а 76 листовних мандата се расподељује пропорционално у једној изборној јединици, затвореним листама, Херовом квотом и методом највећег остатка и без изборног прага (Brune, 1999:448-450).

У осталим афричким државама комбиновани су номинални и листовни ниво на којима бирачи истовремено гласају и утичу на расподелу мандата и институт гласања са једним гласом. Сејшели од 1993. имају већински систем са компензацијском листом у коме не постоји веза номиналног и листовног нивоа – слаб корекцијски механизам. Бирачи данас гласају у 25 једномандатних јединица. Победник се одређује системом релативне већине, а номинални гласови сабирају на листовном нивоу где се пропорционалним системом – Херова квота, нерасподељени мандати остају – расподељује највише десет мандата (Thibaut, 1999b:780-781). У пракси, на сваких 10% номиналних гласова партија добија по један мандат.

Већински систем са компензацијском листом постоји и у Сенегалу још од 1982. године. У већинском сегменту формиране су једномандатне – релативна већина – и вишемандатне јединице са највише пет мандата – партијско блоковско гласање. Партијско блоковско гласање треба разликовати од блоковског гласања. У блоковском гласању бирач има онолико гласова колико се кандидата бира. У партијском блоковском гласању бирач има само један глас који додељује листи кандидата. Листи са највећим бројем гласова припадају сви мандати. Партијско блоковско гласање формално не спада у номиналне већинске формуле. Три државе – Андора, Сенегал, Тунис – које у већинском сегменту користе партијско блоковско гласање ипак укључујемо у анализу. Најпре, ради се о изразито диспропорционалној већинској

формули. И друго, оно се у Сенегалу користи у комбинацији са системом релативне већине, док у Андори постоје двомандатне јединице у већинској компоненти што значи да се гласа за листу од два кандидата. Сабирањем гласова из већинског сегмента, у Сенегалу, расподељују се листовни мандати – Херова квота, метод највећег остатка, без цензуса (Bendel, 1999:760-761). Веза између сегмената не постоји – слаб корекцијски механизам. Од увођења система мењали су се само однос номиналних и листовних мандата – 1983 – 60:60; 1993 – 50:70; 1998 – 70:70; 2001 – 65:55; 2007 – 90:60 – и формула за транспоновање гласова у мандате (Mozaffar & Vengroff, 2002:606; Galvan, 2009:493; Kelly, 2013:905).

Већински систем са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом на тлу Африке имао је Тунис од 1993. до 2011. године. У 25 вишемандатних јединица бирано је 144 посланика партијским блоковским гласањем. Преосталих 19 мандата додељивало се на нивоу целе државе на основу номиналних гласова, али само оних листа које су доживеле пораз на већинским изборима (Pereira, 1999:915). Како гласови листа-победника нису пребаћивани на листовни ниво корекцијски механизам је био израженији него да веза између два нивоа расподеле није постојала. Удео листовних мандата је касније повећаван да би на изборима 2009. од укупно 214 мандата 53 додељивано у јединственој, националној јединици (Aghrout, 2010:750).

На простору Азије и Океаније било је више држава које су посланике доњих домова националних парламената бирале по комбинованим или већинским системима са компензацијском листом. Од њих 13 чак шест је настало након распада СССР-а (табела 3.10). Рејнолдс, Рајли и Елис (2008:171), као и Лундберг (2009:18) као пример паралелног, односно мешовитог већинског система наводе и Пакистан. Пакистан, међутим, има класичан већински систем у који су уграђени механизми заштите за жене (60 мандата) и немуслимане (10 мандата). Свакој партији припада удео мандата резервисаних за мање заступљени пол и немуслимане у сразмери са већ освојеним мандатима. Ако партија освоји 20% мандата добиће додатних 12 резервисаних за жене и 2 за немуслимане (Adeney, 2009:159).

Према Бенцамину Рајлију, Јужна Кореја је 1963. године прихватила паралелни мешовити систем, па је треба означити као иницијатора покрета који је у Азији водио увођењу мешовитих система (Reilly, 2007a:188). У ствари, модел који је усвојила Јужна Кореја представљао је изузетно необичну варијанту већинског система са

компензацијском листом. Радило се о јединственој варијанти јер је највећи број листовних мандата алоциран по већинском принципу. Уз 131 једномандатну јединицу – релативна већина – постојала је и једна национална у којој се додељивало 44 мандата. Између номиналног и листовног нивоа је постојала веза, али она није била усмерена на кориговање диспропорционалности, већ на обезбеђивање већине. Партији која би освојила 50% гласова припало би две трећине листовних мандата. Ако се то не би десило, партија са највећим бројем гласова аутоматски је освајала половину листовних мандата. Другопласирана партија би имала право на трећину листовних мандата уколико је њен број гласова био дупло већи од трећепласиране. Уколико то не би био случај припало би јој две трећине преосталих мандата. Ако би после ове процедуре остало нерасподељених листовних мандата примењивао би се пропорционални систем (Lee, 2006:54-56; види и: Hicken & Kasuya, 2003:136-137).

Сличан модел, након напуштања 1972, уведен је поново 1981. године. Однос номиналних и листовних мандата је био 153:92. Партији са највећим бројем номиналних мандата припало би и $2/3$ листовних, а преостала трећина би се додељивала сразмерно међу осталим партијама (Hicken & Kasuya, 2003:136-137, Hicken, 2004:463). Од 1987. модел је промењен тако да је партија са највише номиналних мандата добијала онолико листовних мандата колико јој је било потребно за парламентарну већину. Остали листовни мандати би се дистрибуирали пропорционално осталим партијама (Morriss, 1996:552). Овакав изборни систем важио је све до 1996, а као и претходни јужнокорејски модели успостављао је везу између номиналног и листовног нивоа расподеле мандата. То је, међутим, као у Мексику (1988-1994), рађено са другачијом намером. Циљ није био кориговање диспропорционалности из већинске компоненте избора, већ вештачко осигуравање парламентарне већине која би додатно умањила пропорционалност. Чак се и мешовити карактер првог модела (1962-1972) може довести у питање јер на листовном нивоу нити један мандат није морао да буде расподељен по пропорционалном систему. Примена пропорционалне формуле је била кондиционална.

Од 1996. године у Јужној Кореји се посланици бирају по класичном већинском систему са компензацијском листом. Више од $4/5$ посланика (253) бирано је по систему релативне већине, а њих 46 на нивоу целе државе агрегацијом номиналних гласова и по пропорционалном систему (Morriss, 1996:555) Укинута су *majority-assuring* правила, а

између два нивоа расподеле мандата није постојала веза, па је корекцијски механизам био слаб. Бирачи су до 2004. имали само номинални глас, а од тада добијају и други – листовни. Тада и изборни систем Јужне Кореје постаје паралелни комбиновани. Посланици се бирају по систему релативне већине на номиналном нивоу, а на листовном у једној изборној јединици – Херова квота и метод највећег остатка; цензус од 5 номиналних мандата или 3% листовних гласова (Wonbin, 2005:526; Youngmi, 2014:327-328). Задржан је до данас уз чешће измене удела посланика који се бирају у већинском и пропорционалном сегменту (2016 – 253:47).

И изборни систем Тајвана је најпре био већински са компензацијском листом – слаб корекцијски механизам. Бирачи су имали само номинални глас у већинском сегменту избора на коме су посланици бирани по систему појединачног непреносивог гласа. У пропорционалном сегменту постојао је праг од 5%, а мандати су расподељивани Хер-Нимајеровом методом. Иако је укупан број мандата често мењан од 1991, победници на већинским изборима су константно чинили барем три четвртине тајванског Законодавног Јуана (1991 – 119:30; 2004 – 168:41). Осим тога, бирано је и шест представника аборицинске мањине и шест посланика (од 1998. по осам) који су представљали дијаспору (Rinza, 2002:530-531). Модел је промењен 2005, па су на изборима 2008. бирачи имали два гласа. На номиналном нивоу SNTV је замењен системом релативне већине, изузев у две тромандатне јединице у којима су гласали Аборицини. Уз 79 номиналних мандата (73+6) додељивало се и 34 листовних мандата у националној изборној јединици свим листама које су прешле петопроцентни изборни праг (Tan, 2009:502; Chang, 2016:177). Дуално кандидовање није дозвољено. Тако је и на Тајвану већински систем са компензацијском листом замењен паралелним мешовитим системом.

Паралелни мешовити систем уведен је на Филипинима Уставом из 1987. мада је први пут примењен тек на изборима 1998. Филипински модел је јединствен јер има уграђен корекцијски механизам без обзира на непостојање везе између номиналног и листовног нивоа. Једнокружним изборима бира се 80% посланика, док се 20% бира по систему листа. Међутим, првих пет партија са претходних избора нема право учешћа на листовном нивоу (Hartmann, Hassall & Santos Jr., 2002:195). Преко листовног нивоа би, према плановима изборних дизајнера, парламентарну репрезентацију стицале маргинализоване групе, попут младих, жена, радника, рибара, сељака (Reilly,

2007b:1356). На листовном нивоу мандат би се добијао на сваких 2% гласова уз ограничење од највише три мандата. Уколико би остало нерасподељених мандата свака листа испод цензуса би добила по један док се сви мандати не дистрибуирају.

И на Тајланду је од 1997. озакоњен паралелни комбиновани изборни систем. Од 500 посланика њих 400 се бирало у једномандатним јединицама по систему релативне већине. Преосталих 100 мандата се расподељивало партијама које су освојиле више од 5% гласова Херовом квотом и методом највећег остатка (Nelson, 2002:272). На изборима 2007. модел је новелиран. У осам десетомандатних јединица бирани су посланици по пропорционалном систему – праг је укинут – а за избор преосталих 400, у 157 изборних јединица од којих су само четири биле једномандатне, коришћено је блоковско гласање (Schafferer, 2009:168). Међутим, већ на наредним изборима 2011. Тајланд се вратио старом моделу – једномандатне јединице/национална листа – уз смањење броја директних мандата (375:125).

Поред Јапана (одељак 2.3.1) паралелни систем је постојао и у Источном Тимору. На првим изборима по проглашавању независности 2001. године, у Источном Тимору је бирано 13 посланика системом релативне већине и 75 у националној јединици по пропорционалном систему. Модел се значајно разликовао од других у региону јер је имао огроман удео листовних мандата што је резултирало високо пропорционалним учинцима. Ипак, убрзо после избора модел је замењен пропорционалним (Reilly, 2007b:1358). Једина држава из региона Океаније која има комбиновани систем је Нови Зеланд и то мандатно компензацијску варијанту (одељак 2.5.2), док шест држава са простора Централне Азије и Кавказа које су независност добиле после распада Совјетског Савеза имају искуство у примени паралелног комбинованог изборног система.

Табела 3.10. Мешовити изборни системи у Азији и Океанији – различити аутори^а

држава	година ^б	Moser & Scheiner (2012)	Lundberg (2009)	Reynolds, Reilly & Ellis (2008)	Shugart & Wattenberg (2001)	Massicotte & Blais (1999)	Ferrara, Herron & Nishikawa (2005)	Colomer (2004)	Massicotte (2011)	Lundell (2005)
Ј. Кореја	1962-1972							2 нивоа (1)		суперпоз.
Ј. Кореја	1981-2004				меш.већ.	суперпоз. (1)	мешовити	2 нивоа (1)		суперпоз.
Ј. Кореја	2004-		меш.већ.	паралелни					суперпоз. (2)	
Тајван	1991-2005		меш.већ.	паралелни	мешовити	суперпоз. (1)	мешовити	2 нивоа (SNTV)		суперпоз.
Тајван	2005-								суперпоз. (2)	
Јапан	1994-	неповезани	меш.већ.	паралелни	меш.већ.	суперпоз. (2)	мешовити	паралелни (2)	суперпоз. (2)	суперпоз.
Филипини	1987-		меш.већ.	паралелни		корекц. (2)	мешовити	паралелни (2)	суперпоз. (2)	суперпоз.
Тајланд	1997-		меш.већ.	паралелни	меш.већ.		мешовити	паралелни (2)	суперпоз. (2)	суперпоз.
Ист. Тимор	2001-2002		меш.већ.	паралелни						
Нови Зеланд	1993-	повезани	меш.проп.	меш.проп.	меш.проп.	корекц. (2)	мешовити	перс.проп (2)	корекц. (2)	корекц.
Јерменија	1995-	неповезани	меш.већ.	паралелни	меш.већ.	суперпоз. (2)	мешовити	паралелни (2)	суперпоз. (2)	суперпоз.
Азербејџан	1995-2002		меш.већ.	паралелни		суперпоз. (2)	мешовити			суперпоз.
Грузија	1992-		меш.већ.	паралелни	меш.већ.	суперпоз. (2)	мешовити	паралелни (2)	суперпоз. (2)	суперпоз.
Казахстан	1999-2007		меш.већ.	паралелни			мешовити			суперпоз.
Киргистан	1999-2003		меш.већ.				мешовити			суперпоз.
Таџикистан	1999-		меш.већ.	паралелни			мешовити		суперпоз. (2)	суперпоз.

^а бројеви у заградама представљају број гласова које бирач има на располагању.

^б прва година представља годину у којој је модел уведен, а друга годину када је напуштен.

Јерменија, Грузија и Таџикистан паралелни систем нису напуштале од увођења. На првим изборима по проглашењу независности (1995) јерменски бирачи су бирали 150 посланика системом квалификоване већине на номиналном нивоу – уколико нико не би освојио 25% гласова у првом кругу одржавао би се други између два првопласирана кандидата – и 40 у једној изборној јединици по пропорционалном систему – Хер-Нимајер, праг од 5%. Од наредних избора у већинском сегменту одржавани су једнокружни избори, а постепено је мењан и однос номиналних и листовних мандата па да је од избора 2007. било 41 номиналних и 90 листовних мандата – Херова квота, диференцирани изборни праг – 7% за коалиције (Grotz & Rodriguez-McKey, 2002:323-324; Ruiz-Rufino, 2008:369-370).

Мешовити систем Грузије био је предмет честих промена. Већ на првим слободним изборима у саставу СССР-а коришћен је паралелни модел, док је на конститутивним изборима у независној Грузији употребљена једна његова специфична варијанта. Бирачи су имали пет гласова. Једним су бирали председника парламента који је истовремено био и шеф државе. Другим су гласали за кандидате у 84 једномандатних јединица – релативна већина – а преостала три – преференцијално гласање – су користили на пропорционалним изборима у десет вишемандатних јединица. Расподела 150 листовних мандата је била компликована. Први глас је вредео пет поена, други глас три, а трећи један поен. Цензуса није било, мандати су се расподељивали Херовом квотом – укупан број преференцијалних поена / укупан број мандата – а нерасподељени мандати би били пребачени на националну компензаторску листу (Allison, Kukhianidze & Matsaberidze, 1993:175-176). На наредним изборима систем релативне је замењен квалификованом већином – 33% гласова у првом кругу – док се на листовном нивоу, где су бирачи имали „само“ један глас, користила Херова квота и Д'Онтова метода за расподелу преосталих мандата на националном нивоу уз цензус од 5% (Allison, 1996:276). Од избора 1999. је уведена једна изборна јединица за расподелу листовних мандата и праг од 7% (Kuchinka-Lančava & Grotz, 2002:380), а од 2008. се расподељује готово равномеран број номиналних и листовних мандата (2008 – 75:75; 2012 – 73:77) уз смањење цензуса на 5% на листовном

нивоу и 30% гласова како не би дошло до другог круга на номиналном (Mueller, 2014:343).

На изборима за Народну скупштину Таџикистана 41 посланик се бира у једномандатним јединицама системом апсолутне већине, а 22 пропорционалним системом у једној јединици, са петопроцентним изборним прагом и комбинацијом Херове квоте и методе највећег остатка за расподелу мандата (Grotz, 2002:460). Модел није мењан од озакоњења 1999. године. По готово истом моделу одржавани су и парламентарни избори у Азербејџану, Казахстану и Киргистану. У Азербејџану је у периоду 1995-2000. сто посланика бирано на номиналном нивоу, а 25 на листовном – цензус од 8% 1995. и 6% 2000. године (Grotz & Motika, 2002:351,354). Мешовити модел је укинут након референдума 2002. и замењен системом апсолутне већине (Kara, 2007:721). У Казахстану, на изборима за Меџлис 1999. и 2004, 67 посланика је бирано на номиналном, а десет на листовном нивоу уз цензус од 7% (von Gumpfenberg, 2002:414; Beachain, 2005:765). Систем је замењен пропорционалним 2007. године (Isaacs, 2008:382). И коначно, у Киргистану су избори за доњи дом парламента 2000. одржани по систему који је комбиновао апсолутну већину у 45 једномандатних јединица и националну јединицу у којој се бирало 15 посланика уз цензус од 5% (Eschment & Grotz, 2002:437-438; Abazov, 2003:547).

У овом поглављу детаљно смо мапирали све државе са изборним моделима у којима су на различите начине комбиновани већински и пропорционални образац избора. Издвојили смо државе у којима се системи са комбинованим изборним правилима користе на субнационалном нивоу (табеле 3.1. и 3.2), на изборима за горње домове дводомих представничких тела (табеле 3.3. и 3.4), историјске (табела 3.5) као и савремене примере комбиновања већинских и пропорционалних изборних института – коегзистенцијске, кондиционалне и фузијске (табела 3.6). У центру пажње су ипак биле различите варијанте већинских система са компензацијском листом (оквир 3.1) и комбинованих изборних система (одељци 2.3, 2.4. и 2.5). Мапирали смо укупно 35 таквих држава (табела 3.11). Неке од њих су примењивале само један подтип система са

комбинованим правилима, мада има и оних које су чешће реформисале кључне изборне институте, остајући притом унутар „новог члана изборне породице“.

Табела 3.11. Комбиновани и већински системи са компензацијском листом

држава	период	изборни систем	држава	период	изборни систем
Андора	1993-	паралелни	Бугарска	1990-91, 2009-13	паралелни
Хрватска	1992-1999	паралелни	Југославија ^а	1992	паралелни
Литванија	1992-	паралелни	Русија	1993-2005, 2014-	паралелни
Македонија	1998-2002	паралелни	Украјина	1997-2004, 2011-	паралелни
Јапан	1994-	паралелни	Филипини ^б	1987-	паралелни
Тајланд	1997-	паралелни	Ист. Тимор	2001-2002	паралелни
Јерменија	1995-	паралелни	Азербејџан	1995-2002	паралелни
Грузија	1992-	паралелни	Казахстан	1999-2007	паралелни
Киргистан	1999-2003	паралелни	Тадџикистан	1999-	паралелни
Египат	1986-1990	паралелни	Гвинеја	1991-	паралелни
држава	период	изборни систем			
Мађарска	1990-	гласовно компензацијски			
Италија	1993-2005	гласовно компензацијски			
Боливија	1994-	мандатно компензацијски			
Нови Зеланд	1993-	мандатно компензацијски			
Монако	2002-	већински систем са компензацијском листом (слаб КМ)			
Сејшели	1993-	већински систем са компензацијском листом (слаб КМ)			
Сенегал	1982-	већински систем са компензацијском листом (слаб КМ)			
Тунис	1993-2011	већински систем са компензацијском листом (јак КМ)			
Немачка	1949-1953	већински систем са компензацијском листом (јак КМ)			
	1953-	мандатно компензацијски			
Венецуела	1993-2009	мандатно компензацијски			
	2009-	паралелни			
Тајван	1991-2005	већински систем са компензацијском листом (слаб КМ)			
	2005-	паралелни			
Лесото	2001-2011	мандатно компензацијски			
	2011-	већински систем са компензацијском листом (јак КМ)			
Албанија	1992-1996	већински систем са компензацијском листом (јак КМ)			
	1996-1997	паралелни			
	1997-2008	мандатно компензацијски			
Ј. Кореја	1962-1972	већински систем са компензацијском листом (осигурање већине)			
	1981-1996				
	1996-2004	већински систем са компензацијском листом (слаб КМ)			
	2004-	паралелни			
Мексико ^б	1963-1977	већински систем са компензацијском листом (јак КМ)			
	1977-1986	паралелни (ограничени)			
	1986-1988	већински систем са компензацијском листом (јак КМ)			

1988-1994 већински систем са компензацијском листом (осигурање већине)
1994- већински систем са компензацијском листом (слаб КМ)

^a у Србији је коришћен паралелни, а у Црној Гори коегзистенцијски систем.

^b паралелни (ограничени) – не учествују све партије у расподели листовних мандата.

^b кондиционални корекцијски механизми – примена правила зависи од резултата избора.

Од 35 држава које су имале комбиноване и већинске системе са компензацијском листом највећи број је користио искључиво паралелни подтип мешовитих изборних система – Андора, Бугарска, Хрватска, Литванија, Југославија, Македонија, Украјина, Русија, Египат, Гвинеја, Јапан, Филипини, Тајланд, Источни Тимор, Јерменија, Азербејџан, Грузија, Казахстан, Киргистан и Тацикистан. Италија и Мађарска имају искуство у примени гласовно компензацијске, а Боливија и Нови Зеланд мандатно компензацијске варијанте комбинованих система. Венецуела је са мандатно компензацијског прешла на паралелни, Лесото на већински систем са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом, док је Немачка прешла обрнути пут и након кратког искуства са већинским системом са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом увела мандатно компензацијски мешовити систем. Већински систем са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом имају Монако, Сејшели и Сенегал, а јак корекцијски механизам је имао Тунис. Прелазак на паралелни систем са већинског са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом искусио је Тајван, док је Албанија прешла пут од већинског система са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом, преко паралелног, до мандатно компензацијског мешовитог система.

Посебне случајеве представљају Мексико и Јужна Кореја. Јужна Кореја је најпре имала већински систем са компензацијском листом којим није коригована, већ додатно оснаживана диспропорционалност, осигуравањем парламентарне већине (1962-1972; 1981-1996). Од 1996. веза између номиналног и листовног нивоа је укинута, па је пропорционални сегмент био заснован на slabом корекцијском механизму, да би од 2004. био уведен паралелни систем. Мексико је комбиновање већинских и пропорционалних института започео већинским системом са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом (1963-1977), а наставио ограниченим паралелним системом (1977-1986). Од 1986. листовни ниво је имао јак корекцијски механизам, затим имао улогу у вештачком

стварању парламентарне већине, да би од 1994. корекцијски механизам постао слаб. Притом треба имати у виду да је примена корекцијског механизма у Мексику зависила од изборних резултата, па је већински модел са компензацијском листом истовремено био и кондиционалан – док се избори не заврше није се знало која ће правила бити примењена.

Предмет наше анализе у наставку студије биће генеза, системске и стратешке последице комбинованих и већинских система са компензацијском листом. У наредна два поглавља нас интересују разлози увођења система са комбинованим правилима, друштвени контекст у коме су настајали, као и актери који су у њиховом настанку учествовали – њихови интереси, преференције и мотиви. У поглављу 4 испитујемо њихову генезу у старим, стабилним демократским државама и постауторитарним државама – новим демократијама – које су релативно брзо и успешно окончале процес демократске транзиције. У поглављу 5 бавићемо се генезом комбинованих правила у недемократском окружењу. Верујемо да од кључних преференција релевантних актера који су их креирали и ширег друштвеног контекста у коме су настајали зависе и исходи њихове примене.

4. Нова изборна револуција – спој најбољег у два света?

You don't have to be a chef or even a particularly good cook to experience proper kitchen alchemy: the moment when ingredients combine to form something more delectable than the sum of their parts
Erin Morgenstern

Изборни систем представља централни нерв политичког система. Он игра кључну улогу (ин)директним утицајем на број политичких партија и партијски систем, састав парламента и композицију владе. Истовремено, изборни систем не настаје у вакууму, он је последица интереса оних који о изборним нормама могу да одлучују – политичких партија које имају мандате у парламенту и заузимају позиције у влади. У таквој политичкој конфигурацији и саме партије праве процене о томе које институционалне процедуре и правила најбоље могу да консолидују или ојачају њихову позицију и снагу и своје преференције о изборним системима формирају на основу њих. Контролу над одабиром изборног система имају политичари чији је једини мотив максимизовање сопствене моћи (Voix, 1999; Benoit, 2004; Colomer, 2004). А како су партије које имају моћ да иницирају промену изабране баш по важећим изборним правилима не треба да чуди да изборне институције постају „лепљиве“ и тиме тешко променљиве, посебно када им се да довољно времена да се учврсте (Birch et al., 2002:1), те да се изборне реформе дешавају „само у ванредним историјским ситуацијама“ (Nohlen, 1984b:218).

Бен Рајли и Ендрју Рејнолдс су утврдили постојање три таласа изборних промена (Reilly & Reynolds, 1999) који се у великој мери поклапају са таласима демократизације Семјуела Хантингтона (Huntington, 1991). Крајем 19. века, са развојем представничке демократије, ширењем бирачког права и настанком масовних политичких партија, јавили су се први планови о напуштању већинских изборних система. Јачање националних држава и потреба да се изврши акомодација различитих друштвених група, нарочито у плуралним друштвима,

резултирала је увођењем пропорционалних изборних система у 18 држава у периоду од 1899. до 1922. године (Colomer, 2004). Одабир изборних система у „првој изборној револуцији“ представљао је према Рајлију и Рејнолдсу спој „свесног дизајна“ и „случајне еволуције“.

У другом таласу, у првим деценијама после Другог светског рата, велику улогу имали су спољни актери. С једне стране, на одабир изборних система у новонасталим послератним демократијама у Западној Немачкој (Bawn, 1993; Scarrow, 2001) и Јапану (Woodall, 1999; Renwick, 2010:129-134) опредељујуће су утицали договори домаћих елита и окупационих снага. С друге стране, у процесу деколонизације управо је колонијално наслеђе и веза са колонијалним господаром играла главну улогу у креирању изборних правила за нове државе (Reilly & Reynolds, 1999; Golder, 2005). Ипак, други талас изборних промена, осим неколико ретких случајева, попут успешног експеримента са комбиновањем базичних изборних образаца у Западној Немачкој, није праћен масовним иновацијама у упоредној изборној пракси. Тек у „трећем таласу демократизације“ који је захватио Латинску Америку, Источну Азију, Источну Европу и бивши Совјетски Савез и подсахарску Африку од средине седамдесетих, уставни инжењери су показали велико интересовање за дизајн нових изборних правила. Не само да су изборни системи настајали као последица екстензивних дебата о предностима и манама појединих типова изборног система, већ су често на доношење одлуке утицали преговори група са супротстављеним интересима. Отуда не изненађује експлозија мешовитих изборних модела у том периоду од којих се очекивало да помире „најбоље из два света“ – већинског и пропорционалног (Shugart & Wattenberg, 2001).

Повод за креирање нових изборних правила у 20. веку најчешће су били крупни историјски шокови. У новонасталим околностима било је неопходно усвојити и нове изборне моделе. За разлику од тих ситуација, изборне реформе у стабилним демократијама, све до 90-тих година прошлог века, биле су права реткост, а покушаји промене по правилу су завршавали неуспехом. Ричард Кац наводи 14 „великих“ реформи које су у другој половини 20. века спроведене у стабилним демократијама. Од тога се само њих пет десило од 1950. до 1985.

године – три у Француској и две у Италији. При томе, Кац не своди „велике“ реформе само на промену изборног модела за законодавна тела, већ и на промене правила на изборима за шефа државе (Katz, 2005:57-76). Два су аргумента којима се објашњавала отпорност изборних правила на промене. Оба се заснивају на истој премиси – изборна правила не представљају само независну, већ и зависну варијаблу, од карактера партијског система, састава парламента и владе зависиће и саме изборне норме.

Према првом аргументу, „микро-мега правилу“, велики преферирају мало, а мали велико (Colomer, 2004:3). Велике партије ће инсистирати на изборним јединицама у којима се бира мали број посланика – ако је могуће једномандатним – малим квотама са транспоноване гласова у мандате – у најбољем случају једнокружним већинским изборима у којима није неопходно достићи било какав праг гласова – и малим парламентима. Мале партије ће, с друге стране, тражити велике јединице – ако је могуће да цела држава буде конституисана као једна јединица – велике квоте – у најбољем случају пропорционалне системе са Херовом или Сен-Лагијевом формулом за расподелу мандата – и велике парламенте. Због тога ће државе са двопартијском конкуренцијом и једностраначким владама одабирати „мале“ институције како би друге искључиле из конкуренције, док ће оне са разуђеним партијским плурализмом и коалиционим владама одржавати стабилним „велике“ институције и инклузивна правила.

Пратећи историјску вертикалу настанка и усвајања изборних система у свету Коломер утврђује постојање три „правила“: 1. Промене изборног система иду у правцу инклузивнијих формула које дозвољавају репрезентацију великом броју партија; 2. Оне су вероватније што је већи ефективни број партија; 3. Оне су вероватније што је краће трајање претходног изборног система. (Colomer, 2004:5). Коломерови закључци заснивају се на претпоставци да ће, са појавом нових тема и партија које их артикулишу, до тада велике партије, плашећи се ризика да по рестриктивним изборним правилима постану апсолутни губитници, изменити своје преференције и окренути се инклузивним изборним правилима. Друго Коломерово „правило“ ће, међутим, отежавати повратну промену – повратак уназад. Инклузивна формула ће неминовно довести до повећања ефективног броја партија што ће, сагласно њиховим рационалним калкулацијама да је „веће“ боље,

спречавати чак и постављање питања измене изборних правила на реформску агенду.

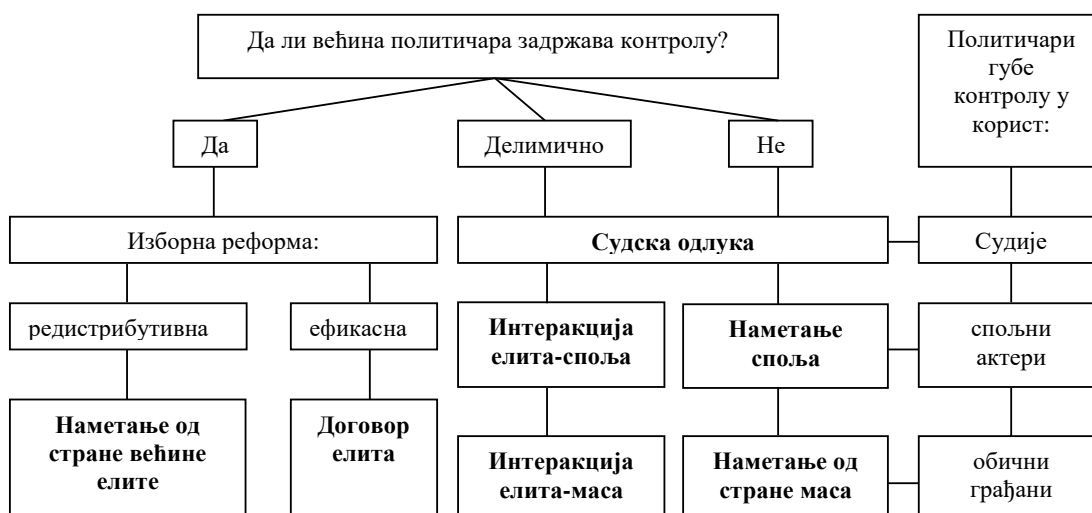
Према другом аргументу, политичари за циљ имају максимизовање сопствене моћи. Чак и ако прихватимо да није примарни интерес свих политичара освајање власти (*office-seeking*), већ да има и оних који брину о спровођењу одређених политика (*policy-seeking*), и ови други морају тежити освајању власти како би спроводили префериране политике (Laver & Spohls, 1996:8-9). У складу са тим, према „моделу максимизације мандата“, до промене изборног система неће доћи ако партија или коалиција партија које имају моћ да одлуче о промени, по алтернативном изборном систему не могу да освоје већи број мандата него по постојећем институционалном аранжману. Односно, „промена изборних институција ће се десити ако (коалиција) партија подржава алтернативу која ће јој донети више посланичких места него постојећи изборни систем и има моћ да је спроведе” (Benoit, 2004:373-374). Како су владајуће партије изабране по старим правилима, њихова промена ће бити супротстављена њиховим стратешким интересима, па ће и реформе бити ретке и дешаваће се само у случајевима када партије процене да манипулисање изборним правилима ради увећања добити или умањења очекиваних губитака неће изазвати реакцију јавности и резултирати кажњавањем од стране бирачког тела на наредним изборима.

И „микро-мега правило“ и „модел максимизације мандата“ прилично поједностављено су тумачили изборне реформе што су показали и догађаји који су се одиграли средином деведесетих година 20. века. Изборне реформе спроведене у консолидованим демократијама приморале су псефологе да изађу из уобичајених матрица тумачења промене изборних система. Партиципација већег броја различитих актера у иницираним реформама – укључујући ту и обичне грађане – изместила је теоријску перспективу у правцу анализе фактора који до ње могу да доведу. Тако су Шугарт и Ватенберг тумачили изборне реформе с краја 20. века као продукт мешавине инхерентних и контингентних фактора (Shugart, 2001; Shugart & Wattenberg, 2001c). Изборни системи су склони промени уколико заузимају екстремне позиције на међупартијској или унутарпартијској димензији. Таква екстремна позиција представља предуслов – инхерентни фактор – који ће генерисати захтеве за реформом, јер се изборни исходи перципирају од

стране неких актера или целокупне јавности као патолошки. Међутим, постојање инхерентних фактора не значи да ће до реформе неминовно и доћи. Да би реформа била спроводена неопходно је да постоје и контингентни фактори – неки догађај-окидач (*triggering event*) који се разликује од државе до државе.

„Микро-мега правило“ и „модел максимизације мандата“, с једне, и неефикасност изборног система као повод за реформу, с друге стране, показују да су могућа два пута до измене изборних правила. Према првом, политичари на власти доносе одлуку да до реформе дође. Према другом, политичари губе контролу над процесом одлучивања у који се укључују грађани, експерти, судије или, пак, спољни актери. Ренвик на основу тог критеријума разликује два типа изборне реформе и унутар њих неколико подтипова.

Графикон 4.1. Типови изборне реформе (Renwick, 2010:11)

Политичари виде изборни систем или као редистрибутиван или као ефикасан (Tsebelis, 1990:104). Ефикасне институције унапређују услове за све или највећи број појединаца и група у друштву, док редистрибутивне поправљају положај једне групе на уштрб других. Изборни системи су у основи редистрибутивна институција – по алтернативном изборном моделу једна партија ће освојити већи број мандата из чега следи да ће нека морати да их изгуби. Ако је мотив за реформу максимизација мандата од стране једне групе, Ренвик тврди да је у питању *реформа наметањем од стране већине елите*. Ренвик, међутим, наводи и три ситуације када ће нови изборни модел бити продукт договора елита.

Додуше, такав тип изборне реформе није карактеристичан за стабилна демократска друштва, јер се у њима те ситуације ретко дешавају.

Прво, када постоји опасност по функционисање целокупног система због, на пример, могућег етничког конфликта или претње сецесијом, политичари ће оставити по страни краткорочну политичку добит и усвојити модел који ће допринети умањењу тензија (Јужна Африка 1993, Фици 1997). Друго, одређена, специфична времена са собом носе и појаву политичара склоних јурењу за идеалима, а не увећањем моћи. Они најчешће долазе из дисидентских кругова, а не из стандардног политичког окружења, па ће приликом дизајна нових институција тежиште стављати на вредности, а не на моћ (Мађарска и Чехословачка 1989. и 1990). Треће, када се актери суочавају са великом несигурношћу у погледу својих изборних шанси, односно, ако у претходном периоду није било вишепартијских избора, они неће бити у могућности да предвиде последице алтернативних изборних модела, те ни да оптирају за неки редистрибутиван изборни систем. То је карактеристично за већину постауторитарних држава у периоду транзиције. У овим ситуацијама изборни систем настаје услед ширег друштвеног консензуса, а *реформа*, иако контролисана од стране политичара, је изведена *договором елита* (Renwick, 2010:10-13). У упоредној пракси постоје и ситуације у којима на измену изборних правила утичу грађани, експерти, судије и страни актери. Међутим, реформи у којима би политичари у потпуности били искључени из реформског процеса није било (видети у: Вучићевић & Јовановић: 2015:97-98).

Циљ овог и наредног поглавља је да систематски евалуира разлоге настанка система са комбинованим изборним правилима. Иако постоји велики број радова – појединачних студија случаја – у којима је описан и објашњен процес увођења комбинованих и већинских система са компензацијском листом, као и један опсежан зборник у коме се аутори, између осталог, баве и пореклом мешовитих система (Shugart & Wattenberg, 2001), генеза система са комбинованим изборним правилима, посебно у недемократском окружењу, и даље привлачи пажњу истраживача. Да ли су мешовити изборни системи заиста настајали као плод свесног дизајна? Да ли је изборни дизајн био теоријски инспирисан? Јесу ли

изборни инжењери на уму имали спој предности из два света – већинског и пропорционалног? Зашто су они увођени у хибридном и некомпетитивним режимима? Да ли су у таквим режима наметнути од стране владајуће елите у циљу максимизације моћи и мандата? Ово су само нека од питања на које покушавамо да одговоримо у поглављима 4 и 5. У тим поглављима проверићемо и домете теорије по којој промене изборних правила у упоредној пракси иду у правцу инклузивнијих изборних формула. Ако је тако системи са комбинованим изборним правилима би представљали само једну, успутну станицу на путу од рестриктивних – већинских – ка инклузивним – пропорционалним изборним моделима.

Највећи број комбинованих изборних модела институционализован је у време трећег таласа демократизације, када је проглашењем „краја историје“ (Фукујама, 1992) демократска легитимизација постала неопходан састојак чак и у режимима који су у пракси били затворени и некомпетитивни. Изузетак у нашем узорку представљају три државе које су системе са комбинованим правилима увеле раније – Западна Немачка 1949. године, Мексико и Јужна Кореја током шездесетих. И мада је Западна Немачка демократизована у другом таласу, процес демократске трансформације у Мексику и Јужној Кореји окончан је баш у трећем и био је директно повезан са реформом комбинованих изборних правила. Но без обзира на исти период у коме су озакоњени, „модели“ по којима су комбиновани системи усвајани нису били исти. Као што ћемо видети у овом поглављу, само у консолидованим демократијама они су настајали као плод свесног изборног инжењеринга који је имао циљ да сабере предности из оба света – већинског и пропорционалног. Реформе у старим демократијама специфичне су и по типу актера који је у њима учествовао. Ако су негде изборна правила настајала интеракцијом елите и масе онда су то старе демократије и системи са комбинованим правилима.

Већ у новим демократијама комбиновани и већински системи са компензацијском листом нису били производ теоријски инспирисаног инжењеринга заснованог на идеји о споју најбољег из два света. Пре би се могло рећи да су они *ad hoc* креација настала у преговорима кључних политичких актера

који су у њих ушли са властитим, ускостраначким и супротстављеним преференцијама. У овом и наредном поглављу тврдимо да „модел“ по којима настају системи са комбинованим правилима заправо зависе од облика/типа политичког режима. Разлози реформе у тим режимима битно су другачији. И док у старим демократијама мешовити системи настају као одговор на екстремност пререформског модела, у новим демократијама они су резултат разговорима постигнутог компромиса две или више преговарачких страна. За разлику од њих, системи са комбинованим правилима у недемократским режимима јесу наметнути од стране владајуће елите, али циљ увођења није била пука максимизација мандата и политичке моћи, већ изградња привада демократског легитимитета. Посебан тип представљају и режими такмичарског ауторитаризма (Levitsky & Way, 2002, 2010; за изборни ауторитаризам видети: Schedler, 2006) у којима су непрекидна спорења актера о изборним правилима водила њиховој промени практично пре сваких избора.

Припадност типовима политичког режима одређујемо на основу *Freedom House* индекса. Иако у литератури која се бави темом демократизације (Линц & Степан, 1998; Diamond, 2002) доминирају квалитативни приступи, због великог број анализираних држава прихватамо квантитативан приступ заснован на индексу демократије једног од светски признатих евалуатора. Имајући, наравно, у виду све недостатке тог приступа и нелогичности самог индекса који, рецимо, Југославију непосредно након увођења паралелног система сврстава у ред најзатворенијих режима у нашем узорку заједно са Азербејџаном и Таџикистаном. У овом поглављу предмет анализе је генеза – разлози институционализације, друштвени контекст и актери који су у њиховом увођењу учествовали – система са комбинованим изборним правилима у консолидованим и новим демократијама. Граница *Freedom House* скорa коју постављамо за демократске и недемократске државе износи шест. У консолидоване демократске државе убрајамо оне које су на *Freedom House* скали политичких и грађанских права у континуитету пре првих избора по комбинованим правилима имале скор шест и мањи. У нове демократије убрајамо оне које тај скор достижу тек у години одржавања првих мешовитих избора или непосредно након њих. Поглавље је подељено на два одељка. Први је посвећен старим, а други новим демократијама.

4.1. Екстремност претходног изборног модела као узрок изборне реформе

Седам држава у тренутку увођења мешовитих или већинских система са компензацијском листом спада у ред консолидованих демократија. То су Италија, Јапан, Нови Зеланд, Боливија, Венецуела, Андора и Монако. У свакој од њих у годинама пре одржавања првих избора по новим правилима постојале су демократске институције и слободни и поштени избори. Разлог реформе у њима лежи у екстремности и неефикасности претходног изборног модела који није успео да успостави везу између друштвених захтева – преферираних политика – и изборног исхода – политика које ће спроводити нова влада. Реформа изборних правила у њима спроведена је на три начина. У Италији, Јапану, Новом Зеланду и Андори промена је иницирана интеракцијом елита и грађана. У Боливији и Венецуели реформа је изведена споразумом елита, мада је тај договор подстакнут растућим незадовољством грађана важећим институционалним аранжманом, па се, у најширем смислу, може говорити и о пасивном подстицају од стране грађана. Коначно, Монако је изборни закон променио након интервенције спољних актера.

Екстремност, односно неефикасност изборног система Метју Шугарт читава позицијом на међупартијској и унутарпартијској димензији (Shugart, 2001). Међупартијска димензија може да се сведе на разлику између већинских и пропорционалних система. На једном екстрему налазе се једнопартијске владе које се на власти налазе иако су на изборима освојиле релативну већину гласова, а на другом коалиционе владе које чини велики број партија. На једном полу, дакле, имамо системе у којима грађани имају јасан избор између алтернатива, али се дешава да партија на власти нема апсолутну подршку грађана, или чак да у укупном збиру има мање гласова од партије која ће бити у опозицији, а са друге,

системе у којима грађани немају прилику да на изборима одлучују о томе каква ће влада бити формирана, јер су владе плод постизборних партијских погодби. Примери екстремне девијације међупартијске ефикасности јесу *плуралитарни* системи у којима је једнопартијска влада формирана на основу релативне већине гласова (*plurality of votes*) и *хиперрепрезентативни* системи (Shugart, 2001:29-34).

Номинално или гласање за листе индикатор је позиције на унутарпартијској димензији и имплицира да ли ће се систем заснивати на јаким кандидатима или јаким партијама. У системима са номиналним гласањем грађани гласају за појединце по имену и презимену, што кандидате и посланике „приморава“ да развијају персоналне везе са изборном базом и јачају своју репутацију у изборној јединици. Гласање за листе, насупротив томе, подразумева да грађани бирају између партија, често и не знајући ко се на партијским листама од кандидата налази. Због тога ни за кандидате, ни за посланике, не постоје подстицаји да јачају везе са изборном базом, те ће и њихова једина рационална стратегија бити да јачају своју репутацију унутар странке, а не у изборној јединици. Екстремна девијација на унутарпартијској димензији, с једне стране, обухвата *хиперперсонализоване* системе у којима кандидати и бирачи улазе у клијентелистички однос у коме ће размењивати гласове за услуге, те ће, за време изборних кампања, партијски програми и политике бити потиснути у други план. На другом полу, налазе се *хиперцентрализоване* системи у којима партијско вођство толико доминира над кандидатима да партије не знају шта су преференције сопствених гласача у погледу предложених политика јер нема подстицаја за одржавањем било каквих персоналних веза са изборном базом (Shugart, 2001:35-40). Ефикасни изборни системи ће и на међупартијској и на унутарпартијској димензији бити на средини континуума – имати вредности око нуле – док ће неефикасни системи имати изражене негативне – хиперрепрезентативни, хиперперсонализоване – односно позитивне вредности – плуралитарни, хиперцентрализоване.

4.1.1. Хиперрепрезентативност италијанског пререформског модела

Италија пре реформе из 1993. спада у ред хиперрепрезентативних система. Део „уставног компромиса“ из 1947. било је и пропорционално представљање

(Einaudi, 1946; Smyth, 1948). Како се институционализација кондиционалног изборног система „преварантским законом“ из 1953. завршила неуспешно по његове креаторе (La Palombara, 1953; Rich, 1953) пропорционални модел је наставио да функционише готово четири деценије. Његове главне одлике су биле: 31, односно 30 вишемандатних јединица и једна једномандатна (Долина Аосте), три, односно четири преференцијална гласа за бираче, Империјалијева квота, расподела нерасподељених мандата на националном нивоу Херовом формулом, непостојање изборног прага на нивоу изборних округа и низак изборни праг на националном нивоу – најмање један мандат и 300.000 гласова (D'Alimonte, 2005:254). Изборни модел за Сенат је био компликованији и у теорији фузијски, али је у пракси функционисао као пропорционални. Наиме, закон је прописивао да се сенатори бирају већинским системом, али је за победу било потребно 65% гласова. Ако се то не догоди, а догађало се веома ретко, мандати би се додељивали регионалним листама на којима су били груписани кандидати странака или коалиција из једномандатних јединица применом Д'Онтове формуле.⁹

Пропорционални изборни систем у Италији био је структуриран тако да је производио „хиперрепрезентативне“ политичке последице у партијском, парламентарном и политичком систему. Изборна правила су проглашавана главним кривцем за поларизивани плурализам, нестабилне владе, корупцију и клијентелизам. Прва слабост модела била је производња веома фрагментираног и идеолошки поларизованог партијског система. Сартори је италијански страначки систем сматрао парадигмом поларизованог плурализма (Sartori, 1966). Радило се о трополарном систему у којем су се на крајњем левом и десном крилу налазиле антисистемске странке – Комунистичка партија Италије (PCI) и Италијански друштвени покрет (MSI). Како се на њих гледало као на претњу демократији при формирању влада важило је правило да са њима нема сарадње, па је Демохришћанска странка (DC) била окосница свих влада у периоду 1946-1994. Италија је била држава „са одсуством праве опозиције“ (Calise, 1994:453), „сталном опозицијом“ која није могла доћи на власт (Sani, 1976:12) и

⁹ На изборима за Сенат 1948. већинским системом је изабрано 15 сенатора. Тај број је 1968. пао на само два заступника (Kasapović, 2014:131-132)

„несавршеним двостраначким системом“ (Galli, 1966). Последица фрагментiranог партијског система био је огроман број коалиционих влада које су кратко трајале.¹⁰

Друга слабост била је доминација партија над целокупним друштвеним и политичким животом Италије (*partitocrazia*). Контролом јавног сектора и медија демохришћани су развили разгранату клијентелистичку мрежу у коју су биле укључене широке народне масе (Calise, 1994). Клијентелизам, чијем је развоју погодовао и модел у коме су бирачи имали преференцијалне гласове, продро је у све поре италијанског друштва и отворио простор корупцији која је водила илегалном финансирању разних организација и политичара, спрези политике и криминала и мафије (Ferrero & Brosio, 1997; Rhodes, 1997; Della Porta & Vanucci, 2007; Di Mascio, 2012).¹¹ Управо су бројни скандали и корупционашке афере (*tangentopoli*) у које су били умешани водећи политичари утицали на јачање захтева за политичким реформама од стране италијанског јавног мњења. У условима унутрашње политичке кризе распад дотадашњег страначког система додатно је убрзала пропаст комунистичких режима у Источној Европи. Најпре се распала Комунистичка партија Италије, а за њом и демохришћани, па су са италијанске политичке сцене нестале две највеће послератне странке и отворио се простор за нове политичке актере. Антипартијски сентименти међу грађанима каналисали су се и у покрету који за захтевао реформу изборног законодавства.

Премда се о реформи изборних правила расправљало и раније (Pasquino, 1989:285-289; Bull & Pasquino, 2007:672-673; Renwick, 2010:170-172), политичке партије су увек блокирале промену. Да није било грађана и два референдума реформе вероватно не би било ни деведесетих. Она је спроведена интеракцијом елита и масе. Два су парламентарца заслужна што је до ње дошло. То су лидер

¹⁰ Од 1946. до 1993. било је 54 влада које су просечно трајале 217 дана (Curini, 2011:111). Због континуираног искључивања PCI и MSI из извршне власти само две владе нису имале демохришћанског премијера, а само седам странака је учествовало у свим владама. На премијерском месту су се често смењивале исте особе: Де Гаспери је био премијер 11 пута, Андреоти седам, Фанфани шест, а Моро пет пута (Curini & Pinto, 2013:511-512). Андреоти је био члан чак 36 влада од 1947. до 1992 (Mershon, 1996:539).

¹¹ На утицај преференцијалног гласања на развој патрон-клијент односа и мањак грађанских традиција у јужним италијанским регионима указивао је и Роберт Патнам. Регионалне разлике у коришћењу преференцијалних гласова између Севера и Југа су биле велике и стабилне деценијама. Кретале су се од 17% у Емилији-Ромањи и Ломбардији до 50% у Кампанији и Калабрији (Putnam, 1993:94).

Радикалне партије Марко Панела и истакнути посланик демохришћана Марио Сењи. Обојица су били мотивисани идејом да италијански политички систем не функционише, те да је зарад његовог побољшања неопходна изборна реформа (Renwick, 2010:211-212). Иницијално, Сењи и Панела су покушали да реформишу изборна правила кроз парламент. Међутим, пошто су Лига за једномандатне изборне јединице (*Lega per collegio uninominale*) из 1986. и Покрет за изборну реформу (*Movimento per la riforma elettorale*) из 1988, и поред привлачења великог броја посланика из различитих партија, због противљења већине кључних политичара остали без успеха, двојац се окренуо грађанима. Италијански закон је дозвољавао расписивање аброгативног референдума уколико би он био подржан потписима 500.000 грађана. Потписи су прикупљени у вези са три референдумска питања. Уставни суд је, међутим, дозволио постављање само једног, оног којим се број преференцијалних гласова смањивао на један. Од кључних политичких партија подршку изјашњавању за „да“ пружила је само Демократска партија левице (PDS), партија која је наследила PCI. Социјалисти су позвали грађане да игноришу референдум, а демохришћани нису показивали интересовање очекујући да без довољног публицитета неће бити испуњен законски услов од 50% изашлих (Renwick, 2010:173). Резултати, међутим, нису испунили њихова очекивања. Уз 62,5% излазности огромна већина грађана – 95,6% – подржала је промену.

Иако се Сењи надао да ће морална тежина референдумског исхода обавезати политичке актере да наставе са реформом изборних правила то се није десило. Због тога је већ крајем 1991. почело ново прикупљање потписа са циљем измене изборног модела за Сенат и увођења новог у коме би се 25% мандата расподељивало пропорционалним, а 75% већинским изборима.¹² Сакупљено је преко 1.250.000 потписа (Katz, 2001:97). Овог пута Уставни суд није одбацио захтев, па су 1993. грађани на референдуму одлучивали о укупно осам питања. Гласање „за“ на другом референдуму подржали су кључни политички актери – демохришћани, социјалисти, PDS, Северна лига – док су „против“ биле мале

¹² Амандман из 1992, иако то није био његов циљ, отворио је простор за аброгативни референдум. Након његовог усвајања члан 17 закона је гласио „изабран је посланик који је освојио највећи број гласова у изборној јединици, ако тај број не представља мање од 65% укупног броја гласова“ (Katz, 2001:99). Грађани су на референдуму одлучивали да ли ће други део члана 17 остати у закону или бити „укинут“.

партије (Newell & Bull, 1993). Другачије стратегије партија 1993. потврдиле су стару изреку „ако не можеш да их победиш, придружи им се“ (Donovan, 1995:57). Исход референдума је био очекиван. Уз излазност од 77,1%, подршку изборној реформи дало је 82,7% бирача. Они су желели „мање партија, смену власти, њену стабилност и ефикасност, ближе везе посланика и бирача и смањење изгледа за корупцију у изборном процесу“ (Gambetta & Warner, 2004:240).

Непосредна последица референдума свела се на промену изборног система на изборима за горњи дом парламента, док је модел коришћен на изборима за Представнички дом остао непромењен. Посланици нису ни били у обавези да га мењају. Ипак, узевши у обзир да је Италија имала симетрични бикамерализам и да воља грађана није смела да буде игнорисана, реформа је постала неминовна. Иако грађани на референдуму нису одлучивали који изборни систем преферирају очекивали су промену курса у правцу већинске демократије. У периоду пре референдума било је укупно 15 реформских предлога од стране политичких партија (Katz, 2001:106-107). Предлагани изборни модели су били различити, а поједине партије су имале и више властитих предлога. На основу тих предлога, Серђо Матарела, извештач одбора за уставна питања, представио је предлог закона 28. маја. Тај предлог је усвојен 4. августа, а у међувремену је више пута мењан амандманима. Четири су најважнија питања око којих су се спориле партије: релативна или апсолутна већина у номиналном делу избора, удео мандата који ће расподељивати на листовном нивоу, гласање са једним или два гласа и начин на који ће се алоцирати компензаторски мандати (Katz, 2001:105-111). Закон је коначно усвојен под претњом председника доњег дома Ђорђа Наполитана да ће распустити парламент и расписати нове изборе. Ако се урачунају и посланици који нису присуствовали скупштинској седници, усвојен је већином од 45,6% гласова у Представничком дому и само 40,7% у Сенату (Gambetta & Warner, 2004:239). Тако је интеракцијом грађана и политичких елита институционализован гласовно компензацијски комбиновани систем на изборима за доњи и већински систем са компензацијском листом на изборима за горњи дом италијанског парламента (одељак 2.4.2).

4.1.2. Плуралитарни пререформски модел Новог Зеланда

За разлику од пререформске Италије која је имала хиперрепрезентативни систем, Нови Зеланд је у процес промене изборних правила ушао са плуралитарним системом.¹³ Континуирано од 1914. године, а преобладајуће и пола века раније, сви чланови новозеландског парламента бирају се по систему релативне већине у једномандатним јединицама (Nagel, 2004:530). Нови Зеланд је са таквим изборним моделом, двостраначким системом и једностраначким владама, доминацијом кабинета над парламентом, непостојањем писаног устава и уставног суда, унитаризмом, итд. представљао „најчистији пример вестминстерског модела демократије“ (Lijphart, 1987:97). Управо због тога је, у новом таласу изборних револуција који је захватио читав свет, новозеландска изборна реформа представљала најзначајнији и прилично неочекиван догађај. Као и у Италији, реформа је спроведена специфичном интеракцијом елите и масе. У раној фази дуготрајног процеса водећа политичка фигура био је Џефри Палмер, професор уставног права и посланик лабуриста од 1979. Нови Зеланд је са Италијом делио још неколико сличности. Два референдума која су довела до промене, низ системских грешака за које је окривљен плуралитарни изборни модел, непристајање водећих партијских кругова на реформу и догађај-окидач који ју је иницирао.

Највећи недостатак плуралитарног модела била је изборна пристрасност (*electoral bias*). Модел је двома највећим странкама омогућавао натпредстављеност, док су све остале странке биле потпредстављене. Од 1935. до 1993. мање партије су у просеку освајале 12% гласова и 0,1% мандата (Denemark, 2001:75). Избори из 1978. представљали су „политичку вододелницу“ (Vowles,

¹³ Индекс међупартијске ефикасности у Италији износио је -0,58 – трећа најнижа вредност – а у Новом Зеланду +0,31 – друга највиша вредност (Shugart, 2001:31).

1995:100) која је узроковала изборну реформу. На њима је власт освојила Национална партија иако је имала мање гласова од лабуриста – 11 мандата више са 0,6% гласова мање – док је Партија друштвеног кредита (SCP) са 16,1% гласова освојила само један мандат. Када се на наредним изборима ситуација поновила поверење грађана у изборни систем почело је да еродира. Од тог тренутка дискусија о реформи из редова SCP – пропорционално представљање – и Партије вредности – мешовити већински систем – преселила се и код лабуриста (Vowles, 2000:681; Renwick, 2009). „Погрешни победник“, међутим, није био једини разлог за јачање реформских сентимената. Додатни проблем представљале су и посебне маорске јединице којих је било само четири што није одговарало укупној популацији Маора (Boston, 1987:107-108). Историјски су потпредстављене биле и жене, па је до 1993. у парламентарним клубовима седело укупно 36 жена у поређењу са скоро 2.000 мушкараца (Donald, 1998:43).

Економска криза која је крајем 70-тих погодила Нови Зеланд додатно је подрила поверење грађана у институције. Томе су погодиле контроверзне и радикалне економске политике које су спроводиле владе националиста (1975-1984) и лабуриста (1984-1990), а које су биле у супротности са вредностима њиховог бирачког тела и предизборним обећањима. Раскид са идеологијом, политике неконзистентне са партијским традицијама и изненађујући потези увећавали су незадовољство бирача. Изборни систем, међутим, није дозвољавао да се „битанге избаце напоље“ (Denemark, 2001:81). Иако су лабуристи у „акту освете“ доживели изборни дебакл 1990, непостојање праве изборне алтернативе још дубље је усађивало осећај неповерења у изборне институције. „Изборна диктатура“ (Mulgan, 1992) и опадање поверења у политичке партије и смањење идеолошких разлика међу њима (*dealignment*) произвели су слабљење партијске идентификације, опадање чланства, смањен одзив бирача, пораст изборне волатилности и неопредељених бирача, увећање броја гласова за мале партије (Denemark, 2001:74). Изборни систем је перципиран као дефектан, екстреман и неефикасан, па је реформа постајала све извеснија.

Новозеландски бирачи прилику да одлучују о судбини изборних правила добили су кроз серију апсурдних и недовољно промишљених потеза водећих

партија које су у циљу придобијања гласова стварале илузију да брину о њиховим жељама док су, заиста, биле против било какве реформе. Реформе, наравно, не би било да је нису подржали поједини политичари. Зачеци идеје о формирању Краљевске комисије која би размотрила питање алтернативних изборних модела налазе се у изборном манифесту лабуриста из 1981. који је писао Џефри Палмер. Она је и оформљена 1985. након победе лабуриста на изборима и доласка Палмера на место заменика премијера. Комисија је била слободна да предложи било који тип изборног система, а чинило је пет непристрасних чланова: судија вишег суда, професор права, политиколог, статистичар и представник Маора. Нико, међутим, није очекивао да ће Комисија израдити радикални предлог, а још мање да ће тај предлог бити усвојен. (Renwick, 2010:198). Комисија је озбиљно разматрала два изборна модела – појединачни преносиви глас и мандатно компензацијску варијанту мешовитог система – јер је као један од кључних критеријума вредновања изборних система поставила пропорционалност. Избор је, коначно, пао на мандатно компензацијски систем јер је процењено да STV не би оснажио репрезентативност Маора, као и да би увећао унутарпартијску конкуренцију, ослабио партије и довео до јачање политике која је усмерена на размену услуга – пројеката – за гласове (*pork-barrel politics*).

Иницијални одговор политичких елита Националне партије и лабуриста на предлог Комисије био је непријатељски. Палмер није успео да убеди ни партијске колеге да се предлог изнесе на референдум. Дух је враћен у боцу из које је коначно пуштен тек након шест година. Да предлог Краљевске комисије ипак не заврши на полицама библиотека утицало је неколико чинилаца. Најпре, углед Комисије ујединио је реформисте око мандатно компензацијског комбинованог система. Коалиција за изборну реформу (ERC), *grassroots* покрет који је окупио политичаре из различитих партија, није дозволио да предлог падне у заборав. Коначно, да изборна реформа не буде скинута са агенде заслуге има и гаф лабуристичког премијера Дејвида Ланга у предизборној телевизијској дебати 1987. Иако није био заговорник реформе, Ланг је на питање лидера ERC, обећао одржавање обавезујућег референдума о изборној реформи (Nagel, 2004:534). Пошто је парламентарни одбор одбио предлог о увођењу мандатно компензацијског система, а референдума није било, Лангово обећање је остало

неиспуњено. То су, очекивано, већ на наредним изборима, искористили националисти. Њихов лидер Џим Болџер, у маневру који је требало да покаже да лабуристи не држе реч, обећао је исто – референдум о реформи. У том тренутку највећи део политичара Националне партије веровао је да ће, када лабуристи падну са власти, бити поражен и предлог Комисије (Renwick, 2010:201-203). Испоставило се да је прорачун био погрешан.

Националисти су одржали предизборно обећање, али су покушали да спрече реформу не превише суптилним потезима. Уместо одржавања референдума на коме би грађани бирали између система релативне већине и мандатно компензацијског система заказали су необавезујући референдум са два питања. Грађани су 1992. одлучивали о томе да ли треба задржати постојећи модел, али и који од четири понуђена алтернативна модела преферирају – алтернативно гласање, појединачни преносиви глас, паралелни мешовити систем (*supplementary member*) или мандатно компензацијски систем (*mixed-member proportional*). Тактика националиста „завади, па владај“ није успела јер је ЕРС остала уједињена око првобитног предлога Комисије (Nagel, 1994:526). Укупно 84,7% грађана гласало је за промену изборних правила, а мандатно компензацијски систем је сакупио 70,5% подршке (Levine & Roberts, 1993:163). Годину дана касније, заједно са парламентарним изборима, одржан је други референдум на коме је, у дуелу један на један, мандатно компензацијски комбиновани систем освојио већину од 53,9% гласова (Levine & Roberts, 1994:245).

Док је 1992. године много политичара водило кампању против реформе, 1993. се највећи број њих није оглашавао. У последњој фази политичари су изгубили контролу над реформским процесом, па је свако додатно уплитање могло да им начини штету. И пример Новог Зеланда је потврдио матрицу по којој се одвијала реформа интеракцијом елите и масе. У првој фази мали број политичара би се залагао за промену изборних правила. Како се радило о људима који нису имали моћ да регуларним путем, кроз парламент, наметну нови модел, окретали би се јавности. Мобилизација грађана око реформског покрета чинила је другу фазу. У последњој фази притисак јавног мњења приморао би политичку

елиту да се, иако је не жели, прећутно сложи са реформом (Renwick, 2010:167). По таквом шаблону Нови Зеланд је са система релативне већине прешао на мандатно компензацијску варијанту мешовитог система (одељак 2.5.2).

4.1.3. Хиперперсонализованост система појединачног непреносивог гласа: Јапан

Недостаци изборног модела Јапана читавали су се на унутарпартијској димензији, па је та источноазијска држава у реформски процес 90-тих година ушла са хиперперсонализованим системом. Индекс унутарпартијске ефикасности имао је најнижу вредност од -1. Приступ гласачком листићу је био готово неограничен (-2), глас је био номиналан и непреносив (-2), а изборне јединице су биле вишемандатне (-1) (Shugart, 2001:36-40). Након краћег излета са моделом ограниченог гласања 1946. године (Ward, 1966:550-551), који је настао интеракцијом елита и спољних актера – савезничких окупационих снага (Renwick, 2010:129-133), Јапан се вратио на предратни модел појединачног непреносивог гласа (SNTV) на изборима 1947. Осмишљен са циљем сузбијања раста левичарских партија, модел је представљао класичан пример наметања од стране већине политичке елите. Циљ је био оставарен, али је SNTV одмах показао бројне слабости које су играле битну улогу и у реформском процесу 90-тих.

SNTV је систем у коме постоје вишемандатне јединице, али бирачи имају само један глас. Јапанске партије, да би освојиле већину мандата, морале су да кандидују више појединаца у изборној јединици. Како су гласови за индивидуалне кандидате непреносиви надметање партијских колега у вишемандатним јединицама оснаживало је унутарпартијску конкуренцију и фракционализам. SNTV је тако онемогућио формирање програмских партија и погодовао стварању клијентелистичких мрежа. Политичари су промовисали интересе појединих интересних скупова у замену за финансијску подршку (*money politics*) што је водило злоупотребама у финансирању кампања. Стивен Рид образац по коме функционише конкуренција у оквиру SNTV описује помоћу игре музичких столица. Посланици из претходног сазива или њихови директни наследници и један „изазивач“ такмиче се један против другог. У парламенту има места за све

осим једног кандидата и сви се боре оштро да не остану без столице када музика (кампања) стане (Reed & Thies, 2001:155).

Предлога за промену изборних правила било је и раније, а паралелни систем који је коначно усвојен 1994. на реформској агенди се налазио готово 30 година. Прве идеје о напуштању SNTV система јавиле су се одмах по уједињењу либерала и демократа 1955. у Либерално-демократску партију (LDP) која је доминирала политичком сценом Јапана више од пола века. Како су се непосредно пре тога ујединила и два отцепљена крила социјалиста јавила се прилика за формирање двостраначког система чији би катализатор био систем релативне већине. „Хатомандер план“ је, међутим, доживео неуспех.¹⁴ Због противљења социјалиста и јавности, LDP је од њега одустао (Ward, 1966:553-554; Reed & Thies, 2001:157-159, Renwick, 2010:134-136). Почевши од 1960. неколико парламентарних саветодавних већа за изборну реформу формулисало је различите предлоге – релативну већину, пропорционално представљање, паралелни и компензацијски комбиновани модел, систем са два непреносива гласа (Reed & Thies, 2001:159-161). Следећи озбиљан покушај реформе уследио је 1973. када је Танакина влада предложила увођење већинског система са компензацијском листом – 310 релативна већина + 200 компензацијска листа (Reed & Thies, 2001:162). Противници реформе сада су били и посланици владајућег LDP. Иако би LDP по паралелном систему увећао удео мандата са 55,2% на 78,9% (McElwain, 2008:34) индивидуални интереси обичних посланика LDP нису се подударали са интересима партијског вођства. Нови модел би довео у питање реизбор посланика који су увелико развили персоналне везе са изборном базом које су им и омогућиле довољан степен независности према партијским лидерима. Тако је расцеп унутар LDP уз протесте опозиције одложио реформу за две деценије.

Мада је изборни модел за горњи дом парламента промењен 1982. године – паралелни систем уз SNTV у номиналном делу избора – озбиљних дебата о реформи изборних правила за Представнички дом није било све до краја 80-тих.

¹⁴ Због тога што је план обухватао делимитацију изборних јединица која је била наклоњена LDP (*gerrymandering*) план је по јапанском премијеру Хатојама добио име Хатомандер.

Ситуација се променила 1988. године након *Recruit* скандала.¹⁵ Радило се о највећем корупцијском скандалу у јапанској политици још од 1976. године и *Lockheed* скандала. Подстакнут скандалом, премијер Такешита је, у новогодишњем обраћању нацији, обећао годину политичких реформи. Формирано је Саветодавно веће за политичку реформу које је препоручило увођење већинског система са компензацијском листом (Wada, 2004:513) и промену правила која су регулисала финансирање кампања. Деловало је да LDP примењује стару тактику одговора на притиске јавности формирањем тела које ће израдити извештај у нади да ће се, када извештај буде завршен, бура стишати и политичка сцена вратити у нормалу (Renwick, 2010:179-181). Након сазнања да је и Такешита умешан у *Recruit* скандал и открића секс скандала његовог наследника Сосуке Уноа у року од недељу дана од ступања на функцију (Shiratori, 1995:84), на чело владе је дошао Тошики Каифу, недовољно искусни члан најмање фракције LDP.

Имиц новог и некорумпираног политичара који у кабинет није укључио никога од умешаних у *Recruit* скандал Каифуу је убрзо донео огромну популарност и убедљиву победу LDP на изборима за доњи дом. Каифу ипак није био најзначајнији реформски актер јер се ослањао на подршку највеће, „Такешита“ фракције LDP. У тој фракцији налазио се и генерални секретар LDP Ичиро Озава. Озава је до 1993. постао најагресивнији заговорник изборне реформе. Друго реформско крило у LDP чинили су млади посланици окупљени у групи „Утопија“ заинтересовани за решења која би заувек прекинула спрегу новца и корупције и јапанске политике (Hideo, 1996; Renwick, 2010:182-184). Комитет за изборну реформу LDP, у циљу придобијања шире подршке, два пута је мењао реформски план (Reed & Thies, 2001:164-165). Међутим, ни већински систем са компензацијском листом, ни паралелни мешовити систем, нису успели да обезбеде довољну подршку. Против су, осим опозиције, били и посланици LDP, али за реформу није била ни јавност. Само је 27-29% грађана подржавало Каифуов реформски план (Reed & Thies, 2001:165). Како LDP није имао већину у

¹⁵ Компанија *Recruit Cosmos* давала је акције политичарима пре изласка на берзу. Када је изашла на берзу вредност акција је нагло скочила што је умешанима донело огромне профите. Умешани су углавном били водећи људи LDP (Shiratori, 1995:83).

горњем дому план је био осуђен на неуспех. Након његовог повлачења Каифу је обзнанио да се неће кандидовати на унутарпартијским изборима чиме је завршен и његов мандат на месту премијера.

На месту премијера Каифуа је заменио Кичи Мијазава. Мијазава није био реформски ентузијаста, па је изгледало да од реформе неће бити ништа. А онда је нови скандал потресао Јапан. Откривено је да је потпредседник LDP Шин Канемару примио донацију од 4.000.000\$ од једне транспортне компаније. Кажњен је са 1.600\$. Да би умирио бес јавности LDP је за корупцију окривио SNTV систем (Shiratori, 1995:87). Мијазиван кабинет је као решење проблема предложио систем релативне већине. Социјалисти и Комеито су представили план о увођењу мандатно компензацијског система (Wada, 2004:517-519). Компромис је тражен, али је на крају реформски закон пропао. Поступак гласања о неповерењу влади је покренут и захваљујући гласовима Озавине фракције био успешан. LDP је осим власти изгубио и велики број посланика. За само годину дана (1992-1993) на партијској сцени појавила су се три нова актера (JNP, JRP, Shinto Sakigake) формирана од стране незадовољних посланика LDP (Babb, 1996:157-158). Нове партије и посланици који су изгласали неповерење Мијазавиној влади имали су одличан резултат на изборима 1993. године (Reed, 1997). Оформљена је коалициона влада у којој није било места за LDP и комунисте. Нови премијер из редова Нове партије Јапана (JNP) Морихиро Хосокава обећао је изборну реформу. LDP је предложио већински систем са компензацијском листом, а влада паралелни. Након што владин предлог није изгласан у горњем дому и неколико узајамно учињених уступака од стране владе и LDP (Kawato, 2000) паралелни систем (одељак 2.3.1) је институционализован из другог покушаја 1994. године компромисом свих партија изузев комуниста.

За разлику од Италије и Новог Зеланда одговор на питања „Ко је и зашто спровео реформу“ је магловитији. Сам реформски процес је дуже трајао и у више наврата је био неуспешан. У свим тим покушајима подршка политичке елите је била слаба и долазила од појединаца. Две велике мане система појединачног непреносивог гласа значајно су допринеле реформи. Фракционализам који је у последњој фази довео до цепања LDP, с једне стране, и политика заснована на

развијању персоналних веза са изборном базом и интересним групама која се показала неотпорном на корупцију, с друге. *Money politics* и бројне корупционашке афере изазивали су бес код грађана и захтеве за реформом политичког система, али измена изборних правила ни у последњој фази није била прва опција на њиховој листи приоритета (Reed & Thies, 2001:170). Јавност је захтевала некакву реформу, па је промена изборног система, о којој се расправљало више деценија, била најбезболније решење. Изузев комуниста који су се континуирано противили променама, понашање осталих партија у последњој фази није лако докучиво. Највећем броју њих, са позиције максимизације мандата, нови модел није доносио ништа добро. Вероватно су очекиване центрипеталне тенденције већинског сегмента (3/5 мандата) паралелног изборног система, нестабилност тадашњег партијског система и претпоставке да ће у постреформском Јапану доћи до настанка нових партија, пре свега спајањем старих партија и фракција, и двостраначког система олакшали одлуку политичкој елити. У таквој ситуацији је сврставање уз реформски блок, без обзира на то што је глас за реформу многим изгледао као партијско-политичко самоубиство, представљало рационалну и једину могућу стратегију.

4.1.4. Хиперцентрализовани системи Боливије и Венецуеле

Две јужноамеричке државе, Боливија и Венецуела, у процес реформе изборних правила ушле су са хиперцентрализованим системима. Венецуела на унутарпартијској димензији има највишу вредност (1,00). На изборне листе се долазило искључиво „одобрењем“ партијског врха, при чему гласачи немају могућност да мењају редослед на листама (2), гласало се искључиво за листу (2) уз постојање вишемандатних јединица (1) (Shugart, 2001:36-40). Иста обележја је имао и пререформски изборни модел у Боливији. Боливија је имала и хиперрепрезентативан систем (табела 4.1), али је, узевши у обзир друштвени и политички контекст, висока репрезентативност изборног модела пре била предност, него недостатак. Осим периода између 1952. и 1964. године Боливија је након Другог светског рата представљала класичан пример државе политичке нестабилности и војних пучева. Од 1982, повлачења војске и враћања моћи Конгресу ситуација је почела да се мења. „Тиха револуција“ (Mayorga, 1997a)

изменила је политичку и економску слику Боливије. Пре реформе, по пропорционалном систему затворених листа, три пута су одржани компетитивни избори (1985, 1989, 1993). У девет вишемандатних јединица које су се преклапале са боливијским департаментама бирао је 130 посланика Представничког дома. Величина изборних јединица варирала је од пет – Пандо – до 31 – Ла Паз. Сенат је имао 27 посланика, по три из сваког департамента. Партији која је освојила највећи број гласова у департману припала би два мандата, а другопласираној један. Изборни модел за Сенат није мењан деведесетих (Mayorga, 2001:195).

Формирање постизборних коалиција било је подстакнуто, поред пропорционалног система, и чланом 90 Устава који је регулисао избор председника. Уколико ниједан кандидат не би освојио апсолутну већину гласова Конгрес би бирао победника између тројице кандидата са највећим бројем гласова (Mayorga, 2001:198). Бирачи су, иначе, на изборима имали само један глас. Практично, они су гласали за председничког кандидата који је истовремено био и носилац партијске листе на изборима за Представнички дом и Сенат. Један глас је одлучивао исход свих избора. Партијска фрагментација је онемогућавала директан избор председника, па је њега бирао парламент. Због тога би се боливијски систем могао назвати парламентарним presidencyлизмом. Он има карактеристике оба базична модела хоризонталне организације власти. Председник је изабран у парламенту, али на фиксан мандат током кога га парламент не може смени (Mayorga, 1997a:148-149). Постизборно преговарање и формирање постизборних коалиција тако су постали темељ боливијског демократског поретка. Након реформе из 1994. Конгрес је бирао између двојице кандидата са највећим бројем гласова. Бирачи су увођењем комбинованог система добили други – номинални – глас, али је први и даље остао фузијски.

Модел је био хиперрепрезентативан, али је „образац консесуалне политике угушио традиционалну политику конфронтација” (Mayorga, 2006:155). Институционални аранжман је стварао подстицаје за сарадњу међу партијама, па су и мале партије учествовале у вршењу власти. Ниједан од тројице председника у периоду пре реформе није освојио апсолутну већину гласова на изборима. ADN је 1985. подржао Естенсору (MNR) који је био другопласиран, а 1989. Замору (MIR)

који је био тек трећепласиран. Лосада (MNR) је 1993. изабран за председника уз подршку UCS и MBL (Mayorga, 1997a:150; Lazarte, 2005:152-153). Очекивано, индекс међупартијске ефикасности (табела 4.1) имао је изразито негативну вредност. Предизборна препознатљивост (ID) је била мала, као и степен фабриковања већине (P), а ниједна партија није успевала да освоји апсолутну већину мандата у парламенту (MA) (видети у: Shugart, 2001:29-34). Узрок реформе изборног система, међутим, није била неефикасност на међупартијској димензији, јер је управо она омогућила постепено јачање демократских институција кроз развој политике консензуса, већ екстремност на унутарпартијској димензији. Систем затворених листа је ослабио репрезентативност парламента и легитимитет партија. Партијски лидери су доминирали над обичним члановима парламента који су углавном били непознати у својим изборним јединицама. Поверење у партије је било на ниском нивоу, док је штампа указивала на опасност таквог стања по стабилност демократије (Mayorga, 2001:201).

Табела 4.1. Индекс међупартијске ефикасности – Боливија (1985-1993)

Боливија	ID	MA	L	P	Einter
1985	0	0.66		0.05	
1989	0	0.58		0.08	
1993	0.75	0.80		0.08	
1985-1993	0.25	0.68	0.47	0.07	-0,46

вредности MA и P израчунате се на основу: Mayorga, 2001; Lazarte, 2005

Слабљење веза између партија, посланика и бирача и растуће незадовољство грађана недостатком одговорности владајућих кругова резултирало је појавом популистичких покрета (CONDEPA, UCS) који су, користећи антиинституционални дискурс, постајали све озбиљнији изазивачи етаблираним партијама. Догађај-окидач изборне реформе била је манипулација гласовима помоћу Националног изборног суда (Mayorga, 2001:203). Тако је комбинација инхерентних и контингентних фактора, као и у Италији, Јапану и Новом Зеланду, узроковала реформу. Она је, међутим, спроведена договором елита, а не интеракцијом са грађанима. Уосталом, према боливијском уставу референдум није ни био дозвољен (Mayorga, 1997b:81). О реформи се дискутовало у вишепартијским комисијама, а постизање консензуса је било услов да Конгрес

реформски план прихвати. Сагласност о моделу за избор председника није постигнута. ADN и MIR су се залагали за систем релативне, а MNR за апсолутну већину, па је само смањен број кандидата о којима се изјашњавао Конгрес са три над два, под условом да нико не освоји 50%+1 глас на изборима (Mayorga, 1997b:81).

ADN и MIR су на изборима за доњи дом предложили систем релативне већине што је MNR одбио, па је 1992. консензус постигнут око мандатно компензацијског мешовитог система. Три су разлога наведена у прилог таквој одлуци. Прво, укидањем затворених листа на изборима, за више од половине посланика Представничког дома, помогло би се стварању дубљих веза између грађана и посланика, а персонализација политике би позитивно утицала на репрезентативност и легитимитет парламента. Друго, тиме би се ојачала географска репрезентативност парламента и помогао процес децентрализације. И треће, институт гласања са два гласа увећао би слободу избора бирачима (Mayorga, 2001:205). Реформом из 1994. и амандманима из 1996. усвојен је модел по коме се 68 посланика бирало релативном већином у једномандатним, а 62 пропорционалним системом у девет вишемандатних јединица. За учешће у расподели листовних мандата успостављен је изборни цензус од 3% на националном нивоу и Д'Онтова формула. Институт прекобројних мандата није постојао, па би у случају да је нека партија освојила већи број номиналних мандата него што јој припада на основу листовних гласова био смањен број листовних мандата који се у јединици расподељивао. У том случају без мандата би остала партија или партије са најмањим бројем мандата у јединици (Lazarte, 2005:131). Нови изборни модел био је плод политике преговарања и консензуса која је обележила партијску сцену Боливије још од зачетака процеса демократизације. Не само да против њега није била ниједна велика партија, већ су и мале партије са локално концентрисаном подршком, успостављањем номиналног нивоа избора, могле лакше до мандата него по претходном систему.

Демократизација Венецуеле одиграла се у „другом таласу“ 1958. године. Пакт Пунто Фихо који су потписале некада оштро супростављене партије, Демократска акција (AD), демохришћани (COPEI) и Демократска републиканска

унија (URD), означио је крај владавине војних режима. Из Пакта су били искључени једино комунисти (Molina & Thibaut, 2005:538-539). Формиран је стабилан партијски систем који су карактерисали обрасци сарадње и центрипетална политичка конкуренција. Партије су биле репрезентативне, добро укорењене у друштво и повезане са различитим сферама цивилног сектора (Tanaka, 2006:48). Јачање демократских институција поклопило се са периодом економског раста, па је након решавања проблема герилских побуна Венецуела постала редак пример политички стабилне државе у региону Латинске Америке. Крајем 80-тих и почетком 90-тих и политички систем и економија нашли су се у кризи. Како је изборни модел био неефикасан, реформа изборних правила постала је све извеснија.

Избори су све до 1993. одржавани по пропорционалном систему затворених листа. Грађани су на изборима имали један фузијски глас којим су бирали Представнички дом, Сенат, парламенте у федералним јединицама и општинама. Тек од 1979. одвојени су општински избори, али је фузијски глас на осталим изборима задржан. Подела државе на изборне јединице одговарала је административној подели на федералне државе, федералне територије и федерални дистрикт. До 1998. године, када је Сенат укинут, свака федерална држава и федерални дистрикт давали су по два сенатора. Величина изборних јединица на изборима за Представнички дом одређивана је на основу броја становника (Molina & Thibaut, 2005:550-551). На изборима 1983. било је пет малих јединица (2-4), десет средње величине (5-9) и шест великих (више од 10 мандата) (Shugart, 1985:360). Диспропорционалност изборних резултата, као последица постојања релативно малих јединица и Д'Онтове формуле, исправљана је на националном нивоу. На том нивоу компензоване су партије које су, узевши у обзир укупан удео гласова, освојиле мање мандата. Максималан број додатних посланика и сенатора је био ограничен и често се мењао – пет посланика и три сенатора 1993. године – па су диспропорционални учинци компензовани само делимично (Shugart, 1992:33). Иако је помоћу компензацијских мандата велики број микро-партија стицао парламентарни статус, партијски систем се од средине 70-тих кретао у правцу двопартијског јер су две највеће партије, AD и COPEI, контролисале више од 4/5 доњег и око 90% мандата у горњем дому Конгреса.

Постојање фузијског гласа перципирано је у јавности као један од недостатака изборног система. Немогућност да награде или казне носиоце власти на различитим нивоима приморавала је грађане да испуњење захтева траже на улицама. Притисак различитих грађанских удружења утицао је на одлуку да се општински избори одржавају одвојено. Подршку променама пружиле су и мале партије, очекујући да ће конкуренција са AD и COPEI бити лакша на локалном нивоу. Резултат локалних избора 1979. произвео је још једно разочарање. Више од четвртине бирача није узело учешће на изборима иако је гласање било обавезно. Тај број је 1984. порастао на више од 40%. Слаб одзив је у Венецуели изазивао посебну бригу јер је од успостављања демократије интерпретиран као плебисцит у коме су грађани бирали између етаблираних партија, с једне, и герилских покрета и завереника у редовима војске, с друге. У Пакту Пунто Фихо експлицитно је наглашено да ће „гласови за све демократске кандидате бити сматрани једним гласом и да ће укупан број гласова за све партије бити потврда уставног режима и владавине права“ (Crisp & Rey, 2001:180-181). Пошто је висок одзив тумачен као победа демократских снага, његово нагло смањење значило је „глас против демократије“. Први разговори о реформи изборних правила тако су започели 1984. године.

Председникова комисија за реформу државе (COPRE) заслужна је за постављање питања изборне реформе на јавну агенду. Иако су предлози COPRE из 1986. били конзервативни и истицали предности постојећег изборног модела, њен значај огледао се у укључивању шире јавности у реформски процес. Осим тога, COPRE је као лек за недостатке изборног процеса навела демократизацију унутрашњих партијских правила на основу којих су се номиновали кандидати. Предлог о увођењу прелиминарних избора одбиле су, међутим, све партије (Crisp & Rey, 2001:181-183). Доминација партијског вођства у процесу номиновања је била велика. Томе је доприносио и фузијски глас. Бирачи на изборима најчешће нису ни знали ко се налази на различитим листама, па је одлука партијског врха о редоследу на листи одређивала састав различитих парламената. Посланици нису имали институционални подстицај да развијају везе са изборном базом. Грађани су гласали, али нису бирали, јер је избор направљен већ при формирању изборне листе. Последица свега је било отуђење партијских шефова, посланика и обичних

чланова и грађана и строга партијска дисциплина у унутарпартијским односима. Критичари су тврдили да су „партије пенетрирале све аспекте јавног живота...и да је систем дегенерисао у партократију“ (Crisp & Rey, 2001:180).

Већ 1988. партије су почеле да заузимају позиције по питању изборне реформе. AD је био за задржавање важећег модела, али и отворен за разговоре. COPEI је био за увођење мандатно компензацијског мешовитог система, Покрет за социјализам (MAS) и мале партије са левице за систем отворених листа, а оне са деснице за систем релативне већине (Crisp & Rey, 2001:183-185). Консензуса није било ни након што је седам председничких кандидата потписало документ у коме се истицала потреба „националног договора“, па је 1989. реформски процес пресељен у новоизабрани Конгрес. Прве две промене тицале су се увођења директних избора за гувернере и градоначелнике и промене изборних правила на општинским изборима где је након договора AD и MAS уведен систем панаширања (Shugart, 1992:34-35). Избором Переза, иницијатора консензуса међу председничким кандидатима, на место председника Венецуеле и AD је променио позицију и почео да се залаже за мандатно компензацијски систем. Како је COPEI већ заговарао тај модел, а AD и COPEI су заједно имали 81% мандата у Представничком дому и Сенату изборни систем је промењен 1989. договором две партије које су обележиле еру демократизације у Венецуели.

Укупан број мандата који се додељивао у федералним јединицама и дистрикту одређиван је као и раније. На сваких 0,55% популације опадао је један мандат, с тим што ниједна јединица није смела да има мање од три посланика. Половина посланика у јединици се бирала системом релативне већине, а половина пропорционалним системом, Д'Онтовом формулом и без изборног цензуса. У случају непарног броја мандата у изборној јединици један мандат више би се додељивао већинским системом. Бирачи су имали два гласа и трећи на изборима за Сенат за који модел није мењан. Мандати су се расподељивали на нивоу изборних јединица, али је задржана и национална компензаторска јединица у циљу заштите мањина. Венецуелански модел је тако имао три врсте изборних јединица. Ако би партија освојила више номиналних од листовних мандата у изборној јединици имала је право да задржи све мандате – прекобројни мандати.

Уколико не би освојила ниједан листовни мандат, задржавала би номинални, али би он касније био одузет од „додатних“ мандата које је могла освојити на основу укупног броја гласова у држави – компензаторској јединици. Као и у Боливији, било је дозвољено дуално кандидовање (Crisp & Rey, 2001:188-189; Shugart, 1992:35-36).

Изборни модел је промењен већ након првих избора. Забрањено је дељење општина на више изборних јединица, па су на номиналном нивоу постојале и једномандатне – релативна већина – и вишемандатне јединице – блоковско гласање. Промена, на штету малих партија, односила се и на институт прекобројних мандата. Партија која има више номиналних од листовних мандата задржала би номиналне, али укупан број мандата у јединици не би био увећан као пре промене, већ би партије са најмање листовних гласова остале без мандата. Модел је поново мењан и пре избора 2000. Иако је мандатно компензацијски систем уведен у циљу увећања унутарпартијске ефикасности и стабилизације демократског режима, већ пре одржавања првих избора по новом моделу организована су два неуспешна војна удара. Криза демократских институција је посебно дошла до изражаја након доласка Уга Чавеза на место председника 1998. Пример Венецуеле показује како „постепена ерозија демократије на крају може довести у питање компетитивну природу режима“ (Mainwaring & Perez-Linan, 2014:242). Повратак ауторитаризма и губитак подршке међу грађанима довели су 2009. године до замене мандатно компензацијског паралелним системом у коме се 70% мандата додељивало у већинском сегменту избора (Hidalgo, 2011:872). Мандатно компензацијски систем је, уз мање измене, трајао 20 година. Усвојен договором две највеће партије, пре свега због системских проблема у функционисању пропорционалног модела са затвореним листама, он није успео да оствари свој циљ. Ироније ради, замењен је у недемократском окружењу наметањем од стране дела политичке елите, а зарад умањења очекиваних губитака на наредним изборима.

4.1.5. Комбинована изборна правила у европским микро-државама: Монако и Андора

Две европске микро-државе, Монако и Андора, своја представничка тела бирају по изборним правилима која комбинују већинске и пропорционалне институте. Монако има већински систем са компензацијском листом. Модел је јединствен јер комбинује блоковско гласање, отворене листе и панаширање. До 2003. године 18 чланова Националног већа бирано је блоковским гласањем у једној изборној јединици уз могућност панаширања. У првом кругу били би изабрани кандидати који су освојили апсолутну већину гласова, односно четвртину гласова регистрованих бирача. Уколико након првог круга не би била попуњена сва места организовао би се други круг у коме би, за поуну упражњених места, важио систем релативне већине (Stover, 2010:1354). Овакав модел је био изразито плуралитаран. На осам избора, одржаних од доношења Устава 1962. године до промене изборног модела, Национална и демократска унија (UND) пет пута је освојила све мандате у парламенту. Само у три случаја UND није контролисала цео парламент (1963 – 17; 1973 – 16; 1993 – 15) (Stover, 2010:1360-1361).

Пререформски изборни модел није био довољно инклузиван, те је због тога додата компензацијска листа са slabим компензацијским механизмом. Осам посланика се бира пропорционално, на основу резултата блоковског гласања, што обезбеђује присуство опозиције у парламенту. Од 24 посланика на изборима 2003. и 2008. троје је било из опозиционих редова, док је тај број 2013. повећан на четири. Да је задржан стари изборни модел, без компензацијске листе, сва три сазива Националног већа била би једностраначка (Elections Monaco, 2017). Промена изборних правила у Монаку спада у једну од ретких која се одиграла под утицајем спољних актера. Наиме, Монако је пре измена аплицирао за чланство у Савету Европе. Начин избора чланова Националног већа „није био компатибилан са принципом политичког плурализма“ на коме је инсистирала Парламентарна скупштина Савета Европе (Council of Europe – Parliamentary Assembly, 2004). Известиоци Парламентарне скупштине су захтевали измену изборног закона што је амандманима и учињено. Увођењем листовног нивоа расподеле мандата, на

захтев екстерних чинилаца, направљен је уступак опозицији чиме је систем постао за нијансу инклузивнијим.

Андору класификујемо као консолидовану демократију премда је такво кодирање скопчано са одређеним проблемима. Наиме, у *Freedom House* извештајима Андора се појављује 1993. године (политичка права – 2; грађанске слободе – 1). Тек тада Андора добија свој први устав и постаје суверена држава и чланица УН. Пре 1993. године политичке партије су биле законом забрањене (Veenendaal, 2013:53), али Даг и Карстен Анкар на неколико примера микро-држава показују да је демократија могућа и без партија (Anskar & Anskar, 2000). На парламентарним изборима, по систему блоковског гласања у два круга (Mickoleit, 2010:155-156), могли су да учествују само независни кандидати. Иако није била суверена држава, кнежевина са два шефа државе, председником Француске и бискупом Урхела из Шпаније, проширила је право гласа на жене 1970. и увела директан избор премијера од стране парламента 1981. године (Veenendaal, 2013:66). У том периоду (1977-1982) одржана су и три референдума о институционалним реформама која нису успела јер ниједна опција није освојила већину (Muller, 2012a, 2012b). На трећем, договореном између парламента и опуномоћника оба уставна монарха, грађани су одлучивали о изборном моделу по коме ће се бирати парламент (Норе, 1984). Ниједна од три понуђене опције – већински, пропорционални, мешовити систем – није освојила потребну већину, па модел није мењан, али је мешовити систем имао највећу подршку – 42,2% (Austen, Butler & Ranney, 1987:140).

Паралелни изборни систем је ипак институционализован доношењем Устава 1993. године. Према њему половина посланика се бира пропорционалним системом у једној изборној јединици, уз расподелу мандата Херовом квотом и методом највећих остатака. Преосталих 14 посланика бира се у седам парохија – по двоје – партијским блоковским гласањем. Дуално кандидовање је забрањено (Mickoleit, 2010:157-158). Сам Устав није донет компромисом свих политичких актера. Реформистички премијер Рибас, због противљења конзервативаца у парламенту, тек након његовог распуштања и превремених избора 1992. године, обезбедио је већину за његово усвајање. Устав је потврђен и на референдуму

идуће године. Зашто је усвојен баш паралелни систем није потпуно јасно. Према једном извору, претходни модел, у коме је свака парохија давала по четири посланика, водио је прикривеној неједнакости бирачког права (*malapportionment*). Најмања парохија, са око 400 гласача, давала је исти број посланика као и највећа, са преко 2.500 (Nations Encyclopedia, 2017). Увођење јединствене изборне јединице у којој се бирало 14 посланика стога је имало за циљ кориговање те неравнотеже. Стари модел је био неодржив јер је кршио уставну одредбу о националном представљању (Mickoleit, 2010:153). Из једначине, наравно, не треба искључити ни грађане. Они су на несупелом референдуму 1982. године најпозитивније оценили мешовити систем. Вероватно је, поред системског недостатка (*malapportionment*), и та одлука имала утицај на изборне инжењере, па је модел усвојен интеракцијом дела политичке елите – реформиста – и масе. Прецизније, паралелни систем је промењен по моделу који Ренвик назива пасивним подстицајем од стране грађана – *passive mass impetus* (Renwick, 2011:457-458).

Све старе демократске државе које су реформисале властита изборна правила имале су озбиљан системски недостатак у примени претходног, пререформског изборног модела. Нови Зеланд и Монако су имали плуралитарне моделе, Италија хиперрепрезентативан, Јапан хиперперсонализован, Боливија и Венецуела хиперцентрализоване, док је Андора имала проблем са прикривеном неједнакошћу изборног права. У највећем броју њих је управо неефикасност и екстремност изборног система рађала незадовољство код грађана и јачала захтеве за променом. У неким од њих – Италија и Нови Зеланд – грађани су и директно, на референдуму, утицали на измену изборних правила. Може се рећи да је у Италији, Јапану и на Новом Зеланду реформа изведена интеракцијом масе и политичке елите. По свему судећи, истим моделом је институционализован и паралелни систем у Андори, уз разлику да је он промењен пасивним, а не активним подстицајем од стране грађана. У Боливији је постигнут консензус свих кључних политичких актера, а у Венецуели две највеће партије из периода демократизације политичког система (AD и COPEI). Ипак, и у Боливији и

Венецуели је постојало велико незадовољство грађана политичким процесима и неповерење у политичке институције што је перципирано као опасност по саму демократију. Тако је, у најширем смислу, и реформа у овим случајевима подстакнута од стране грађана. Коначно, у Монаку је једнопартијска скупштина UND, након захтева Парламентарне скупштине Савета Европе – екстерног фактора – амандманским изменама систем учинила инклузивнијим и проходнијим за остале партије.

4.2. Нове демократије и договор актера о изборним правилима

У пет европских – Немачка, Мађарска, Бугарска, Литванија и Македонија – три азијске – Филипини, Тајланд и Источни Тимор – и две афричке државе – Сејшели и Лесото – израда изборних закона у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти догодила се у постауторитарном окружењу. Попут консолидованих демократија усвајање нових изборних правила одвијало се преговорима и најчешће компромисом кључних актера уз једну значајну разлику. У старим демократијама је слободних и поштених избора било и пре изборне реформе, па су актери могли да предвиде последице алтернативних изборних модела. У постауторитарном контексту, у коме у појединим државама – Немачка, Мађарска, Бугарска, Литванија, Сејшели – пре усвајања новог изборног модела није било вишепартијских избора, или је реформском процесу претходио оружани сукоб – Лесото, Источни Тимор – актери су били суочени са огромном несигурношћу у погледу сопствених изборних шанси. У великој мери их је баш изборна несигурност спречавала да оптирају за неки од редистрибутивних система, па је као компромисно решење прихватана комбинација изборних института из два базична типа – већинског и пропорционалног. Широки консензус о темељном закону као што је изборни представљао је основ консолидације демократије у транзиционим друштвима. У неким од њих – Немачка, Лесото, Источни Тимор – на постизање консензуса утицао је и екстерни фактор, па се у тим случајевима може рећи да је реформа изведена интеракцијом домаће елите и спољних актера.

4.2.1. Отклон од вајмарског модела под будним оком окупационих снага: Западна Немачка

Први избори у послератној Немачкој одржани су по већинском систему са компензацијском листом (одељак 2.5.1). Модел је настао у преговорима читавог сета актера који нису занемаривали партијске интересе, али су, због негативних искустава са пропорционалним моделом у Вајмарској Немачкој, тежили увођењу система који ће обезбедити политичку стабилност. Повратак на чист пропорционални систем је због тога био искључен из свих расправа. По завршетку Другог светског рата Западна Немачка је била окупирана држава у којој су реконструкцију демократских институција, па и изборног закона, надгледали представници три савезничке силе – САД, Велике Британије и Француске. Иако је изборни модел био производ преференција немачких политичара не треба занемарити ни њихов утицај због чега Немачка спада у малу групу држава у којој је до реформе изборних правила дошло интеракцијом унутрашњих и спољних актера (Renwick, 2010:14-15; Renwick, 2011:469).

Осим што су имали право вета на коначно решење, савезници су пре почетка преговора практично одредили ко ће о изборном закону уопште моћи да разговара. Само су странке које су добиле „лиценцу за деловање“ могле да учествују на покрајинским изборима који су претходили усвајању закона. Управо су резултати покрајинских избора, спроведени по пропорционалним и моделима који су комбиновали већинске и пропорционалне институте (Massicotte, 2003:3-4), одредили исход преговора о одабиру изборног модела на националном нивоу. Из тих избора као најјаче политичке снаге изашли су социјалдемократе (SPD) и демохришћани (CDU), па је и њихова реч имала већу тежину на почетку преговора. Тако је комбинација различитих фактора допринела да „немачки модел“ буде „*ad hoc* креација колико и производ теоријски инспирисаног инжењеринга“ (Scarow, 2001:56).

Демохришћани и њихова баварска сестринска странка (CSU) у почетној фази разговора оптирала су за већински систем образлажући тај избор браном од политичке нестабилности и високе партијске фрагментације. Притом не треба занемарити да би од већинског модела, као најјача политичка партија, CDU и

највише профитирала. Насупрот њима, социјалдемократе су се залагале за неку форму пропорционалног представљања, делом из принципијелних ралого, а делом свесни да у директном дуелу са грађанским блоком у једномандатним јединицама немају превише шанси. Први предлог који је дошао из редова CDU подразумевао је избор 300 посланика системом релативне већине и 50 посланика са компензаторске листе на националном нивоу. У основи се радило о већинском систему у који су унети пропорционални елементи. SPD је, са друге стране, предложио персонализацију пропорционалног система (Kreuzer, 2004:226-229).

Према савезничком плану предлог закона би израдио Парламентарно веће у коме су седели делегати покрајинских парламената, а предлог је морао да буде одобрен од стране тела које су сачињавали шефови влада у савезним покрајинама. Коначан суд давали су савезнички војни гувернери. Испоставило се да је, на основу састава покрајинских парламената, у Парламентарном већу било по 27 чланова SPD и CDU/CSU, док су четири мање партије заједно имале 11 чланова (Bawn, 1993:970-971). Такав однос снага увећао је улогу малих актера и отворио простор за стварање различитих коалиција унутар већа. У дебатама у Парламентарном већу на једној страни су се нашли SPD и мале партије – либерали, комунисти и Zentrum – а на другој CDU/CSU. Већином од 36:28 Парламентарно веће је предложило усвајање већинског система са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом у коме је удео номиналних и листовних мандата био 50:50 и није било изборног прага. У игри која је трајала пар месеци, чвор који су направили Парламентарно веће и Конференција шефова покрајинских влада, враћањем и неприхватањем предлога друге стране, пресекле су савезничке окупационе снаге директном интервенцијом. Прихватањем одлука Конференције у закону су ојачани већински елементи – изборни цензус од 5% на нивоу покрајине и удео мандата од 60:40 у корист номиналних. Такву пресуду прихватили су сви актери (Kreuzer, 2004:229-231). Закон је међутим био орочен, па се пре других пост-вајмарских избора приступило изради новог.

Преференције актера се нису много промениле ни након избора. Разговори су, међутим, одлагани до 1953. тако да први сазив Бундестага није имао времена

да усвоји трајно решење, већ је опет изгласан „привремени“ закон који је важио до избора 1956. У оба сазива (1949-1953; 1953-1956) само су три опције биле релевантне. Једна група посланика, махом из CDU, подржана од стране Друштва немачких гласача, предлагала је већински систем. Други део посланика CDU је инсистирао на укидању везе између већинског и пропорционалног сегмента избора, односно на слабљењу корекцијског механизма. Трећа варијанта подразумевала је промене унутар већ постојећег оквира. Иако су мале партије учествовале у владама које је водио CDU у расправама о реформи изборних правила приклањале су се SPD, па је трећа варијанта имала подршку парламентарне већине, а CDU/CSU био прегласаван. У овој фази реформе до изражаја су долазили партијски интереси, па су у складу са њима и актери чешће мењали позиције (Scarrow, 2001:63-69).¹⁶

Немачки изборни модел, као оптимално решење за проблеме претходног система, није институционализован из првог покушаја, већ комбинацијом бројних покрајинских и федералних експеримената у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти. Сви актери су били посвећени идеји персонализовања избора која би омогућила грађанима да гласају за појединачне кандидате, а не само за партијске листе, али су снага и утицај малих партија били кључни да до персонализације дође у оквиру комбинованих изборних правила. Без обзира на промене до којих је долазило касније, под утицајем судских одлука и услед уједињења две Немачке, мандатно компензацијски модел је постао „лепљив“ и прихватљив за све актере. Његова измена би уосталом била представљена као „непоштен начин елиминисања малих партија“ (Jesse, 1987:437) и „напад на саму демократију“ (Helms, 2006:59). Иако успостављање модела није изведено договором свих актера, већ прегласавањем представника CDU, прихваћено решење јесте било компромисно у односу на почетне позиције које су заузимале две највеће странке. Истовремено, нови модел је настао као закаснио одговор на хиперрепрезентативност пропорционалног система Вајмарске Немачке.

¹⁶ О реформи изборних правила од 1953. године видети у табели 2.13 (одељак 2.5.1)

4.2.2. Два Округла стола и погодбено увођење комбинованих правила: Мађарска

Класичан пример „погодбеног“ увођења комбинованих изборних правила представља Мађарска. Договор актера остварен је током 1989. године, најпре на Опозиционом округлом столу (ЕКА), а затим и на Националном округлом столу (НКА). Како „институције носе печат интереса њихових дизајнера, а мађарски изборни систем је имао више дизајнера са мноштвом, често конкурентских интереса“ (Venoit, 2005:232) не треба да чуди да су преговори изнедрили један од најкомпликованијих изборних модела у упоредној пракси (одељак 2.4.1). Попут Немачке, и мађарски изборни инжењери нису били вођени идејом о „споју најбољег из оба света“. Пропорционалност, лакше формирање владе, јачање веза посланика са изборном базом нису били кључни мотиви којима су се актери водили, иако су у појединим фазама разговора њима правдана одређена решења. Како наводи Сара Бирч, „прихваћени механизми су били резултат низа компромиса и уступака у условима *ad hoc* процена партијског преимућства. Нико није могао да антиципира каква ће се слика појавити када делови слагалице буду састављени“ (Birch et al., 2002:49).

„Табу вишепартијске демократије“ у Мађарској уништен је између новембра 1988. и фебруара 1989. Формирање Мађарског демократског форума (MDF), Алијансе младих демократа (FiDeSz) и Алијансе слободних демократа (SzDSz), организовање првог независног синдиката (TDDSz) и Форума независних адвоката, обнову неколико историјских политичких партија пратило је оснивање Опозиционог округлог стола (ЕКА). Ти догађаји су до те мере ојачали опозиционе снаге да владајућа Мађарска социјалистичка радничка партија (MSzMP) није могла да избегне отпочињање преговора са њима (Bозоки, 1993; 276-290; Bозоки & Karacsony, 2002). Преговори о изборним правилима практично су се одвијали у две арене. Најпре су опозициони актери разрешили међусобне разлике и постигли сагласност у оквиру ЕКА, након чега су наступили уједињено у разговорима са владајућом MSzMP на Националном округлом столу. Формално гледано, разговори за Националним округлим столом су били трилатерални, али трећа страна – режимске сателитске организације – није имала велики утицај на њихов исход.

У почетној фази припрема формативних вишепартијских избора MSzMP је припремила нацрт закона којим би био уведен двокружни већински изборни систем према коме би се бирало 300 посланика, док би преосталих 50 мандата било расподељивано у јединственој компензацијској изборној јединици по пропорционалном систему, а на основу „неискоришћених“ гласова са нивоа једномандатних јединица. Организационо, финансијски и кадровски снажнија, MSzMP је очекивала да ће у судару са опозицијом профитирати од таквог изборног модела. Владајућа елита се, ипак, сложила да нацрт не упути у парламент чиме је учинила уступак опозицији. Та концесија требало је да привуче чланице ЕКА Националном округлом столу. Преговори су били додатно закомпликовани јер су чланице ЕКА имале различите интересе и идеје како изборни модел треба да изгледа. Унутар ЕКА могу се издвојити три кључне групе актера иако је његовом раду, поред партијских, учешће узео и један број непартијских актера чији је утицај на коначно решење био занемарљив.

Први табор унутар ЕКА чиниле су тек обновљене историјске политичке партије – Хришћанско демократска народна партија (KDNP), Мађарска народна партија (MNP), Мађарска социјалдемократска партија (MSzDP) и Странка малих поседника (FKgP). Други блок чиниле су две прозападне партије настале из кругова дисидентске интелигенције (SzDSz) и студентског покрета (FiDeSz), а у трећем се налазио MDF као прва независна организација, формирана од стране популистичког крила интелигенције уз подршку реформског крила MSzMP. Историјске партије су имале чувена имена и политичке симболе, али им је све друго недостајало. Због тога је њихово залагање за што чистију форму пропорционалног представљања било очекивано. Са друге стране, SzDSz је имао резервоар индивидуалаца који су били активни у антирежимским дисидентским круговима, па је њихов предлог највише личио на нацрт који је предложила владајућа елита – 200 мандата у једномандатним јединицама + 50 компензацијских мандата на основу „неискоришћених“ гласова. Фидес је заузео позицију сличну SzDSz, али је као покрет младих очекивао да ће бити компетитивнији у листовном надметању, па је број директних и листовних мандата у њиховом предлогу био равномернији. Коначно, MDF је представљао најпопуларнију опозициону партију, са јаким кадровима и локалним партијским

ограницима, која се ефикасно могла супротставити и опозиционим, али и владајућој партији, како у партијским, тако и у индивидуалним дуелима. MDF је стога предлагао комбиновани модел у коме би бирачи имали два гласа, а који је истовремено могао да премости јаз између историјских партија, с једне, и SzDSz и Фидеса, са друге стране.

Решење Опозиционог округлог стола представљено MSzMP било је управо израз таквог компромиса. У једномандатним јединицама, према двокружном систему у коме је двоје кандидата ишло у други круг, било би бирано 150 посланика, док би друга половина мандат освајала према пропорционалном систему, уз цензус од 3%. MSzMP је у основи прихватила предлог и променила властиту почетну позицију. То се није догодило искључиво због јединственог наступа опозиције, већ и због једног контингентног фактора. Наиме, у јулу 1989. одржани су допунски избори у четири изборне јединице, суштински према моделу који је био у основи предлога владајуће елите, на којима је MSzMP доживела изборни бродолом. Несигурност у погледу сопствених изборних шанси тако је допринела да MSzMP постане отворенија за предлог опозиције. У опозициони предлог је, међутим, унета идеја MSzMP о националној компензацијској листи са 50 мандата, на шта је опозиција пристала јер је испословала да се расподела мандата на листовном нивоу одвија у 20 вишемандатних изборних јединица, а не у једној, националној. Пораз на допунским изборима изменио је још неке режимске преференције. Након њега је, рецимо, MSzMP оптирала за двокружни систем према коме би у други круг избора на номиналном нивоу улазило најмање троје кандидата или сви кандидати који освоје више од 15% гласова, што би увећало вероватноћу за поделу подршке опозиционим партијама у другом кругу избора. Опозиција је направила уступак, али тек када је владајућа елита пристала да се „неискоришћени“ гласови на компензацијску листу, поред једномандатних, сливају и из 20 вишемандатних изборних јединица.

И многи други изборни институти – услови кандидовања, висина изборног цензуса, формула за транспоновање гласова на жупанијском и националном нивоу, „двотрећински остатак“, удео директних, листовних и компензацијских

мандата – нашли су се у нацрту закона као последица разговора и уступака које су чиниле обе стране. Све време трајања Националног округлог стола парламент је био скрајнут. Тек у последњој фази, приликом усвајања закона, посланици су успели да направе неколико амандманских измена од којих су очекивали поправљање властитих шанси за реизбор. Увећан је број директних мандата, а појединцима је дозвољено тројно кандидовање „само“ у једном једномандатном округу, на националној и једној жупанијској листи¹⁷ (в. детаљније у: Benoit & Schiemann, 2001; Schiemann, 2001; Birch et al., 2002:48-66; Schiemann, 2002; Schiemann, 2004:361-364; Renwick, 2005).

Изузетно компликовани гласовно компензацијски комбиновани модел који је Мађарска успоставила није настао као израз друштвених потреба, алтруистичких мотива и жеље да се направи спој најбољег у два света. Нови модел је био нуспроизвод интереса актера који су у његовом креирању учествовали. Без обзира на несигурност у погледу изборних шанси која је карактеристична за транзициона друштва, изборни дизајнери у Мађарској су добро процењивали страначке и личне интересе, алтернативне моделе који су им стајали на располагању и у складу са новим информацијама до којих су долазили подешавали властите преференције у току самих преговора. Ово посебно важи за владајућу Мађарску социјалистичку радничку партију. „Тако смо ми прешли са позиције да смо оригинално желели већински изборни систем...на тачку да нисмо знали, али смо имали осећај, како је време пролазило, да он заправо неће бити добар за нас, па смо одлучили да погурамо ствар у другом правцу. У овом питању преовладао је принцип најмањег ризика“ речи су главног преговарача MSzMP које потврђују ову тврдњу (Schiemann, 2002:171). Промена почетне позиције је и спасила одлазећу елиту тоталног краха на парламентарним изборима 1990.

Ситуација у опозиционом блоку је била нешто другачија. Док се за историјске партије може рећи да су стајале на *office-seeking* позицијама, Асоцијација слободних демократа и Фидес нису. Почетни предлог Слободних демократа да се три четвртине посланика бира већинским системом био је

¹⁷ Према иницијалном предлогу опозиције који је MSzMP прихватила сваки кандидат се истовремено, поред једномандатне јединице и компензацијске листе, могао налазити на две жупанијске листе.

мотивисан жељом да се јединственим наступом опозиције у другом кругу поразе режимски кандидати, али и страхом да пропорционални избори могу водити „перманентној кризи владе“, „колапсу и катастрофи“ (Renwick, 2005:1013). Померање Фидеса ка моделу који је имао мајоритарније карактеристике такође је било подстакнуто општим интересом, а не максимизацијом мандата. Успех MDF на допунским изборима, партијска препознатљивост и популарност у истраживањима јавног мњења која су спроводили државни институти водили су томе да је Форум могао да очекује успех и на већинским и на пропорционалним изборима. Предлог мешовитог система је стога био логичан, посебно кад се узме у обзир да је њиме постигнут компромис унутар опозиционог блока. Отежавајућу околност за опозицију касније је представљала и чињеница да се за усвајање одлуке захтевала једногласност, па је честа промена преференција, налик на MSzMP, била онемогућена.

„Мађарски гулаш“, вероватно најкомпликованији изборни модел на свету, настао 1989. након вишемесечних преговора великог броја актера у коме су све стране правиле уступке и трговале низом изборних института опстао је готово четврт века. Реформисан је од стране Фидеса у склопу ширих уставних промена. Реформом је гласовно компензацијски модел поједностављен, али је њоме оснажен већински сегмент насупрот пропорционалном. Нови компензацијски механизам (одељак 2.4.1; графикон 2.2) пажљиво је осмишљен од стране Фидеса, а закон у целини је критикован од стране Венецијанске комисије Савета Европе. Опозиција и јавност нису били укључени у процес реформе изборних правила, а модел су у парламенту подржали само посланици владајуће коалиције Фидес-KDNP (Pionszki & Varnagy, 2016).

4.2.3. Транзициони карактер бугарског паралелног система

Попут Мађарске, и Бугарска је на конститутивним изборима користила комбиновани изборни систем. Као и у Мађарској, изборни модел је настао у оквиру договорене транзиције између продемократских снага и представника

бившег режима у оквиру институције Округлог стола. Међутим, за разлику од Мађарске, комбиновани модел је напуштен годину дана након првих избора за Велику народну скупштину која је имала задатак да донесе нови устав. Бугарска, такође, представља једину државу у којој је мешовити изборни систем уведен и укинут по други пут (2009-2013).

Политичка транзиција у Бугарској започела је дан након пада Берлинског зида свргавањем Тодора Живкова, вишедеценијског лидера бугарске државе и комунистичке партије, у државном удару који је спроведен одозго. Нови лидер Петар Младенов, министар иностраних послова од 1971. године, обавезао се да ће промовисати политички плурализам и владавину права. „Управљаној“ транзицији допринела је и чињеница да у Бугарској, за разлику од Мађарске и Пољске, није постојала озбиљна опозиција комунистичком режиму. Опозиција је свој легитимитет и стекла за Округлим столом на коме се, између осталог, разговарало о изборном систему према коме ће бити спроведени први компетитивни избори (Melone, 1994). С једне стране стола налазили су се представници комунистичког режима којима је одговарало што брже одржавање избора, а са друге лабава коалиција 13 разнородних политичких организација окупљених у Савез демократских снага (СДС). Представници турске националне мањине нису учествовали у раду Округлог стола.

У разговорима за Округлим столом СДС је пледирао за пропорционални систем и померање избора за крај 1990. године, док су комунисти предложили мешовити изборни модел према коме би се 175 посланика бирало по већинском, а 75 по пропорционалном систему. Организационо и кадровски снажнији комунисти исправно су претпоставили да ће више успеха имати у већинској компоненти избора. Међутим, представник Бугарске социјалистичке партије (БСП) је у току дебате о предложеном моделу показао спремност за погодбу у погледу удела директних и листовних мандата. У серији међусобних уступака који су обухватили време одржавања избора, начин избора председника, расписивање избора за уставотворну или регуларну скупштину, број посланика и изборни закон постигнут је компромис којим је уведен паралелни изборни систем у коме се 200 посланика бирало системом апсолутне већине, а 200 у 28

вишемандатних изборних јединица на основу затворених листа, уз изборни цензус од 4% и Д'Онтову формулу за расподелу мандата (Birch et al., 2002:113-119).

Резултати избора одржаних јуна 1990. показали су да су обе стране добро процениле властите институционалне преференције. Социјалисти, који су освојили натполовичну већину мандата у Великој народној скупштини, више успеха су имали у већинском, а СДС у пропорционалном сегменту избора (Ashley, 1990). Велика народна скупштина је распуштена одмах након усвајања устава, а председник Бугарске из редова СДС Жељу Желев је нове изборе заказао за октобар 1991. Како су комбинована изборна правила имала транзициони карактер јер су усвојена само за прве слободне изборе за уставотворну скупштину приступило се разговорима о новом изборном закону који се могу поделити у четири фазе (Kolarova & Dimitrov, 1994:50-51).

Већ у првој фази договорено је да ће се избори одржавати по пропорционалном изборном систему. Процеси фрагментације унутар лававог савеза СДС додатно су ојачали захтеве за озакоњењем размерног система, али су своје преференције изменили и владајући социјалисти. Осим што су губили контролу над парламентом и другим институцијама под притиском масовних протеста опозиције и подршку међу традиционалним бирачима левице услед економске политике коју је спроводила влада аналитичари истичу и друге разлоге који су утицали на промену става социјалиста. Наводи се да је пропорционални систем представљао противуслугу опозицији за њену подршку усвајању устава, покушај разбијања изборног надметања у два блока креирањем услова који олакшавају самосталан улазак у парламент мањим странкама, неприхватљивост позиције у којој је велики коалициони потенцијал имао Покрет за права и слободе (ДПС), странка турске националне мањине, којој је погодовао паралелни изборни модел (Kasapović, 2014:181-182).

Иако је у процесу изборне реформе било проблема – суспензивни вето председника на закон, спорови о праву дијаспоре да учествује на изборима, формули за расподелу мандата и боји гласачких листића, претње опозиције бојкотом изборног процеса – коначно решење је у пракси пресликало пропорционални сегмент претходног изборног модела (Kolarova & Dimitrov,

1994:51-54; Birch et al., 2002:119-123). Тај изборни модел функционисао је готово две деценије када је, на опште изненађење, поново актуелизована прича о паралелном изборном систему. Изборну реформу је иницирао председник Бугарске, а нови изборни модел је озакоњен наметањем од стране дела политичке елите, без озбиљне политичке расправе и консензуса политичких партија. Као главни разлог реформе наведено је слабо поверење грађана у институције и све раширенија изборна апстиненција. Од изборног модела који је укључивао надметање појединачних кандидата очекивало се да промени тај тренд.

Председников предлог подржали су БСП, ДПС и партија Ред, законитост и правда. Нови модел је усвојен 2009. само три месеца пре одржавања избора. Њиме се од 240 посланика 31 бирао у једномандатним јединицама релативном већином, а преосталих 209 по пропорционалном систему у 31 вишемандатних округа. Границе једномандатних и вишемандатних јединица су се преклапале. Д'Онтова метода је замењена Хер-Нимајеровом, а уведен је и диференцирани изборни праг од 8% за коалиције који је касније проглашен неуставним од стране Уставног суда. Као и у моделу из 1990. било је дозвољено кандидовање у оба сегмента избора. Удео номиналних мандата је био низак, па се могло очекивати да модел неће бити превише мајоритаран. Ипак, мандате у већинском сегменту освојили су само Грађани за европски развој Бугарске (ГЕРБ) и ДПС, а „контаминацијски“ учинци су допринели да ефективни број парламентарних партија буде смањен, а диспропорционалност изборних резултата увећана (Spirova, 2010).

Као и на почетку транзиције комбиновани изборни модел примењен је у само једном изборном циклусу. Замењен је пре избора 2013. поново наметањем од стране дела политичке елите. Интересантно је да је та елита овог пута долазила из редова опозиције. Реформи изборних правила противио се владајући ГЕРБ, победник већинских избора у свим једномандатним јединицама у којима већину нису чинили Турци. ГЕРБ, међутим, није имао апсолутну већину мандата у парламенту, те су социјалисти уз подршку ултрадесничарске Атаке и ДПС, партије турске националне мањине, испословали враћање на пропорционални систем какав је постојао до 2009. Тако је Бугарска, попут Мађарске, на почетку процеса транзиције изборна правила мењала преговорима и договором кључних

политичких актера, да би након двадесетак година изборна реформа у обе државе била спроведена наметањем од стране једног дела политичке елите у циљу максимизације мандата. Такав модел реформе у већој мери одговара недемократским и хибридним политичким режимима (поглавље 5) него онима у којима постоје консолидоване демократске институције (одељак 4.1).

4.2.4. Спектар модела реформе у паралелном систему Литваније

Паралелни изборни систем примењен на првим изборима у независној Литванији такође је био резултат компромиса главних политичких актера. Последњи совјетски избори организовани су 1990. по већинском систему. Компетитивни и вишепартијски по карактеру, омогућили су да апсолутну већину у Врховном совјету Литваније имају представници националног покрета Сајудис (Таагерера, 1990:304-306). Учешће у раду и стварању Сајудиса имали су и чланови Комунистичке партије Литваније (ЛКР). ЛКР се и иначе разликовала од комунистичких партија у преостале две балтичке државе. Била је „литванизована“, а не „русификована“, па је имала и већи легитимитет код грађана. Та чињеница, као и сарадња са Сајудисом у процесу одвајању од Совјетског савеза отворили су простор ЛКР, чије се реформско крило по проглашењу независности трансформисало у Литванску демократску радничку партију (LDDP), партију умерене социјалдемократске провинијенције, да уз Сајудис и организације које су из њега настале, одигра кључну улогу у институционалној реформи у Литванији (Krupavicius, 1998).

Дилема о типу изборног система који ће се користити на конститутивним изборима у Литванији разрешена је на сличан начин као и дилема о типу хоризонталне организације власти у новом уставу. Пронађено је средње решење, па је уз конституционализацију полупредседничког система уведен и комбиновани изборни систем. Иако се може рећи да је на обе одлуке утицај имала уставна и изборна пракса из међуратног периода, јер је према Уставу из 1922. постојао парламентарни систем и пропорционално представништво, а оном из 1938. председнички и избори по систему релативне већине (Gelazis, 2001:165-185), много већи значај, посебно на одабир изборног модела, имали су интереси актера. Десно крило Сајудиса, охрабрено успехом на изборима 1990. године,

преферирало је већински систем, док су LDDP и мале партије настале цепањем Сајудиса захтевале пропорционални изборни модел (Martinaitis, 2012:393). Паралелни систем (одељак 2.3.2) отуда је предстаљао компромис две заинтересоване стране. Иако Мартинаитис тврди да преференције нису одговарале очекивањем јер су се у периоду транзиције у посткомунистичким државама опозиционе елите по правилу залагале за пропорционални, а комунистичке за већински систем, не треба изгубити из вида да је у Врховном совјету Литваније већину имао Сајудис због чега је његова, као и позиција бивших комуниста била рационална.

Интересантно је да резултати избора 1992. нису потврдили очекивања актера. Мале партије и LDDP су много боље прошле у номиналном делу избора, док је Сајудис освојио више листовних него директних мандата (Clark, 1995). Паралелни модел је задржан до данас, али је пре сваких избора долазило до промене одређених изборних института. Измена изборних правила 1996. представљала је комбинацију реформе која је наметнута од стране елите и реформе која је пасивно подстакнута од стране грађана (Renwick, 2011:468). Два велика партијска блока која су доминирала политичком сценом Литваније покушала су да консолидују своју позицију, а остале актере искључе из парламента. Тако је сарадњом LDDP, демохришћана (LKDP) и конзервативаца (TS) изборни цензус увећан са 4% на 5%, уведен диференцирани праг за коалиције од 7% и укинут изборни праг од 2% који је 1992. важио за партије које су представљале националне мањине (Krupavicius, 1997:544-545). Осим тога опционо су уведене и отворене изборне листе од којих се очекивало да имају позитиван одјек код грађана (Hardman & Renwick, 14-15; Martinaitis, 2012:395). Нови покушај да се умањи пропорционалност изборних резултата догодио се пре избора 2000. Препознајући да главни проблем лежи у номиналном делу избора, преко кога је у парламент 1996. ушло чак девет партија које нису прешле цензус у пропорционалном сегменту (Clark, 1998:140), владајућа елита је двокружне изборе заменила једнокружним. Очекивања су се, међутим, још једном показала погрешним. Не само да су партије које су чиниле претходну владу доживеле тежак пораз, већ је парламент Литваније био фрагментисанији него икада у постсовјетској ери (Clark & Preskevičius, 2003; Fitzmaurice, 2003). Тако су избори

2000. били прекретница у развоју партијског система Литваније. Надметање два политичка блока замењено је компетицијом више партија, а повећање броја актера утицало је и на будуће правце изборне реформе.

Од 2000. до данас није било покушаја да се изборна правила наметну вољом дела политичке елите. Може се чак рећи да су последње измене изведене интеракцијом елите и масе уз пасиван посдтицај од стране грађана. Најпре су 2004. у номинални ниво враћени двокружни избори (Jurkynas, 2005) што је поздрављено од стране јавности која је реформу из 2000. видела као чин промоције уских страначких интереса, а затим је 2008. изборни модел додатно персонализован тако што је укинута партијски рејтинг при рангирању кандидата на отвореним листама (одељак 2.3.2) чиме је увећан утицај грађана у процесу селекције кандидата (Jurkynas, 2009:330). Практично, од 2008. грађани директно утичу на избор кандидата и на листовном нивоу и на номиналном нивоу, при чему, због дуалног кандидовања, приоритет има номинални ниво избора. Тако је Литванија, у току четврт века постсовјетске вишепартијске изборне праксе, прешла пут од усвајања паралелног модела договором политичких елита (1992), преко подешавања одређених изборних института и њиховог наметања у циљу максимизације мандата (1996-2000), реформе у којој је политичка елита водила рачуна о интересима грађана (2004-2008), до стабилизације комбинованих изборних правила (2012-2016).

4.2.5. Етнички расцеп и комбинована изборна правила: Македонија

Паралелни изборни модел коришћен на изборима у Македонији 1998. године „израстао је из етничко-политичког расцепа између македонских и албанских странака“ као резултат „компромиса главних актера у систему власти“ (Kasapović, 2014:65,61). Последњи „југословенски“ избори у Македонији 1990. године одржани су по двокружном већинском систему. Као и у највећем броју посткомунистичких држава за његово озакоњење се залагала комунистичка елита, док је опозиција, укључујући све албанске партије, захтевала увођење пропорционалног модела (Габер & Јовевска, 1997:40-42). Албанске странке су сматрале да је модел дискриминишући по албанско становништво јер је због *mallaportionmenta* за сваког албанског посланика у просеку гласало 8.000, а за

македонског 4.000 бирача (Aziri, 2013:13). Иако је било предлога да се модел промени већ на првим изборима у независној Македонији 1994. и уведе комбиновани систем у коме би се један број мандата додељивао по пропорционалној формули (Габер & Јовевска, 1997:48-52) сагласност није постигнута, па је задржан постојећи модел.

Изборна реформа се ипак догодила 1998. године. Премда су неке партије изразиле забринутост због одређених аспеката закона, нови модел је уживао широку подршку када га је парламент усвојио (OSCE/ODIHR, 1998:1; Szajkowski, 1999:59-60). Страх македонских политичара од пропорционалног модела и албанске већине јер се „с високим степеном вероватноће могло претпоставити да ће албанска посланичка група бити бројнија од сваке групе других политичких странака“ (нав. према Kasarović, 2014:65) није спречио реформу. Томе је вероватно допринела и подела унутар македонског блока. Опозиционом ВМРО-ДПМНЕ који је бојкотовао други круг избора 1994. и од кога се очекивало да однесе убедљиву победу на предстојећим изборима одговарао је већински модел, али су наследници бивших комуниста, Социјалдемократски савез Македоније (СДСМ), осигурали усвајање паралелног мешовитог модела (нав. према Friedman, 2005:386). Брига македонске јавности да може доћи до албанске мајоризације ипак је била изражена у бројчаној превласти номиналних (85) над листовним мандатима (35). За победу у првом кругу избора на номиналном нивоу било је неопходно освојити 50% гласова изашлих и 33% гласова уписаних бирача, а ако се то не би догодило у други круг би ишла два најуспешнија кандидата. На листовном нивоу постојала је једна јединица, Д'Онтова формула и изборни праг од 5%. Касаповићева наводи да је на структуру паралелног модела снажно утицао и председник Македоније Киро Глигоров који је „у њој видео облик двоструке заштите интереса до којих му је било стало: заштите интереса македонске већине у односу према албанској мањини и заштите интереса своје администрације у односу према парламенту и влади“ (Kasarović, 2014:65).

Паралелни изборни модел, међутим, није довео до ублажавања етничких тензија. Напротив. Након оружаног сукоба на Косову и Метохији конфликт између албанских парамилитарних група и безбедносних снага се прелио у

суседну Македонију 2001. године. Завршен је потписивањем Охридског оквирног споразума. У склопу прихваћених *power-sharing* механизма годину дана касније уведен је и пропорционални изборни систем. Албанска страна је захтевала што чистију варијанту сразмерног представљања са једном изборном јединицом, али је на крају Македонија подељена на шест јединица (Bieber, 2005). Касније се показало да допринос Охридског споразума парламентарној репрезентацији Албанаца није био велики, као и да разлике у примени већинског, комбинованог и пропорционалног модела готово да нису постојале (Kostadinova, 2007:421-422). Мешовити модел додуше и није био промењен због непланираних и нежељених последица које је производио, већ услед сукоба који су претили да прерасту у отворени рат. У таквој ситуацији пропорционални модел је представљен као оптимално решење.

4.2.6. Повећање репрезентативности маргинализованих група корекцијским механизмом у процесу кандидовања: Филипини

Изборни модели који су комбиновали већинске и пропорционалне институте настали су у постауторитарном окружењу и у три азијске државе. Јединствен случај међу њима, не само због тога што је у њој започео талас демократизације у југоисточној Азији, представљају Филипини. Филипини имају једну од најнеобичнијих варијанти мешовитог изборног система. Због неповезаности номиналног и листовног нивоа у поступку гласања и расподеле мандата тај модел је паралелан. Али он истовремено има уграђен корекцијски механизам који треба да олакша парламентарну представљеност малим партијама, организацијама и маргинализованим друштвеним групама тако што је кандидовање на листовном нивоу забрањено за пет најјачих политичких партија са претходних избора. Поред тога ниједна листа на листовном нивоу не може да освоји више од три мандата, па је пролиферација парламентарних партија неизбежна. Посебност филипинске реформе огледа се и у томе што је модел усвојен још 1987, али је први пут примењен тек 1998, на четвртим по реду изборима у пост-Маркосовој ери. Зашто је овакав модел усвојен и ко су били његови креатори?

Након свргавања председника Фердинанда Маркоса 1986. године, у таласу демонстрација који су уследили након крађе на изборима, на место председнице Филипина дошла је Коразон Акино, супруга неколико година раније убијеног сенатора Бениња Акина. Нова председница је убрзо формирала Уставну комисију састављену од 50 појединаца различитих биографија, од којих су неки били чланови Маркосове партије. Комисија је имала задатак да изради нацрт новог устава, а чланови комисије су се обавезали да неће учествовати на првим изборима након његовог проглашења. Коначну верзију нацрта Уставна комисија је усвојила са 45 гласова за и два против, након чега је 1987. године Устав добио подршку 78% бирача на референдуму (NDI, 1991:15-20). Новим уставом блоковско гласање је замењено паралелним мешовитим системом у коме се 20% посланика доњег дома Конгреса бирало системом партијских листа (May, 1988). Због административних тешкоћа, међутим, листовни избори су били одложени, па је све до 1998. изборни модел у пракси функционисао као једнокружни већински. Мањи број листовних мандата је попуњаван председничким декретима, док је највећи број места остајао упражњен (Croissant, 2001:11).

Смисао увођења комбинованих изборних правила на Филипинима не треба сводити само на потребу да се системом партијских листа осигура представљеност малих партија и маргинализованих друштвених група и сектора, већ и на покушај раскида са традиционалном политиком и политичарима (*trapos*).¹⁸ Увођење пропорционалног представљања и партијских листа требало је да измести фокус са појединаца и новца у политици на политичке партије и програме (Wurfel, 1997) и раскине „дијадну везу“ између богатих патрона – политичара – који обезбеђују материјална добра и услуге зависним клијентима – бирачима – који им као накнаду дају подршку и лојалност – гласове (Teehankee, 2002:178). Имплементација система партијских листа 1998. ипак није дела очекиване резултате. Систем је био конфузан, неразумљив за бираче, партије и изборну администрацију (Montinola, 1999:137-138; Tangkia & Habaradas, 2001). Критикован је од стране свих актера, а о томе ко има право кандидовања одлучивао је и Врховни суд (May, 2002:675-679). Треба додати да је листовни ниво структурно креиран тако да његова примена није могућа у потпуности – око

¹⁸ На тагалашком језику *trapo* значи кухињска крпа.

50 листовних мандата, 2% гласова за један мандат, ограничење од три мандата – јер сви мандати нису могли да буду расподељени. На изборима 1998. додељено је 14, а 2001. године 15 листовних мандата (Teehankee, 2002:182-184). Тек након одлуке Врховног суда 2007. године ова аномалија је исправљена јер је праг од 2% проглашен неуставним, па су расподељивани сви листовни мандати.

Главни проблеми филипинског партијског система остали су нерешени и након 1986. и демократских промена. То су персонализам, програмске слабости и непостојање одговорности естаблираних партија (Croissant, 2002a:345), клијентелистичка политика којом доминирају елите (Reilly, 2007a:194) и последично низак степен институционализованости партијског система (Hicken, 2014). Од свих азијских држава које су увеле паралелни изборни систем Филипини имају и највећу фрагментацију партијског система. Иако је један од узрока наведених недостатака необичан изборни модел у коме се петина мандата додељује на листовном нивоу на коме је учешће забрањено највећим партијама, а број мандата који могу да припадну изборној листи ограничен на три, паралелни изборни систем са корекцијским механизмом у процесу кандидовања функционише на Филипинима без промена готово две деценије и седам изборних циклуса.

4.2.7. Од „Народног устава“ до „подешавања“ комбинованих правила: Тајланд

Изборна реформа на Тајланду била је део ширих уставних промена 1997. Блоковско гласање замењено је паралелним изборним системом који је први пут примењен на изборима 2001. Фракционализоване партије, постојање резервисаних домена – сви чланови Сената су били постављени, а углавном се радило о бившим војним официрима – премијери који нису припадали партији са највећом подршком – најчешће нису ни долазили из партијског миљеа – контрола макроекономске и буџетске политике од стране неизабраних технократа само су неки од фактора који су спречавали изградњу јаким националних партија у пререформском Тајланду (Hicken, 2016:232-235). Продукт такве институционалне грађевине била је хиперперсонализација политике, куповина гласова и политичара, клијентелизам, велики број парламентарних партија, нестабилни и

краткотрајни кабинети и чести избори (Murray, 1997; Murray, 1998). Због тога је уставна реформа морала да обухвати и измену изборних правила.

„Народни устав“ проглашен 1997. имао је четири специфичности: било је потребно четири године континуираних напора цивилног друштва да нацрт буде готов; нацрт је израдила Скупштина за израду устава (CDA), индиректно изабрано тело, независно од парламента и састављено од 99 чланова – 76 представника провинција и 23 експерата; јавност је била укључена у предлагање уставних одредби и коментарисање предложених решења; одредбе које су се односиле на институције означиле су јасан раскид са претходним уставним текстовима (Jumbala, 1998; Connors, 2002). Попут старих демократија, притисак јавности, бројни институционални дефекти, као и економска криза, значајно су помогли да се став политичке елите о потреби свеобухватне институционалне реформе промени. За нови Устав гласало је 518, док је против било само 16 посланика. Нови устав је изненађујуће добио подршку сенатора, иако је, према њему, Сенат биран на директним изборима. Председник Сената је изјавио да је „променио позицију зато што је, када је устав био готов, избила економска криза...да смо одбацили устав нада људи би била исцрпљена што би створило озбиљну кризу... Да није прошао...настали би проблеми... и земља не би преживела“ (Connors, 2002:52). Чак и да парламент није потврдио уставни предлог о њему би одлучивали грађани на референдуму. Могућност да блокира процес имао је једино монарх, али је није искористио. Изборна реформа на Тајланду је стога имала много више сличности са консолидованим демократским државама у којима су на измену изборних правила утицај извршили грађани. Као и у њима, системски недостаци изборног система – инхерентни фактори – посебно истакнути за време економске кризе – контингентни фактор – оснажили су реформски покрет до те мере да политичари нису имали моћ да блокирају промену.

На номиналном нивоу формирано је 400 једномандатних јединица у којима се победник одређивао системом релативне већине. Поред тога што је та варијанта већинског система праведнија од блоковског гласања очекивало се да ће

доћи до успостављања ближих веза између посланика и бирача.¹⁹ Листовним гласом грађани су бирали 100 посланика у једној изборној јединици, на затвореним изборним листама и са цензусом од 5%. Обавезно гласање, „забрана“ политичарима да мењају партије 90 дана пре одржавања избора и партијске листе представљали су механизме чији је циљ био да одврате политичаре од куповине гласова, доведу до пропорционалније расподеле мандата, отворе простор за појаву нових лица у политици, оснаже партијски систем, спрече пролиферацију малих партија и умање политичку нестабилност (Chantornvong, 2002).

Свеобухватном институционалном реформом остварен је највећи број циљева. Смањен је ефективни број политичких партија са 7,2 (1986-1996) на 3,8 (2001) и 2,6 (2006), па је партија Тајланђани воле Тајланђане (Thai Rak Thai – TRT) Таксина Шинаватре 2001. успела да освоји скоро апсолутну већину мандата у доњем дому.²⁰ Шинаватрин кабинет је, први пут у парламентарној историји Тајланда, успео да испуни цео парламентарни мандат. Иако замена блоковског гласања релативном већином није у потпуности искоренила политику размене услуга – пројеката – за гласове (*pork-barrel politics*) и куповину гласова, додавање партијске листе је помогло изградњи кохезивнијих, програмских националних партија (Nicken, 2006). Трансформација политичке сцене на Тајланду заустављена је 2006. године. Оптужбе за утају пораза приликом продаје породичне компаније *Shin Corp* пратиле су уличне демонстрације. Шинаватра је на њих одговорио расписивањем превремених избора. Опозиција је, међутим, бојкотовала изборе, па је Шинаватра без обзира на освајање две трећине гласова поднео оставку на место премијера. Уставни суд је затим поништио изборе и заказао нове за новембар. До њиховог одржавања није дошло јер је војска извршила пуч у септембру док је Шинаватра био на заседању Генералне скупштине УН у Њујорку. TRT је забрањен, а у августу 2007. одржан је референдум о новом уставу (Oskey, 2007). Догађаји из 2006. и Устав из 2007. представљају прекретницу у процесу

¹⁹ Блоковско гласање, систем са израженим већинским тенденцијама, на Тајланду је, услед других фактора и ван теоријских очекивања, производило изузетно фракционализован партијски систем. Зато се од система релативне већине, иако у теорији пропорционалнијег изборног модела, очекивало да умањи партијску фрагментацију.

²⁰ Непосредно након избора једна мања партија се прикључила TRT који је тиме стекао апсолутну већину. На изборима 2005 TRT је освојила 376 од 500 мандата.

демократизације Тајланда. Од тада, па све до данас, *Freedom House* сврстава Тајланд у ред делимично слободних или држава које нису слободне.

Процес израде устава 2007. године, за разлику од претходног, контролисале су у потпуности конзервативне снаге у тајландском друштву – чланови војске уз подршку монархистичких кругова (Hicken, 2007). Веће за националну безбедност (CNS) директно је утицало на састав Скупштине за израду устава, а директно и индиректно и на Комитет за израду устава. Треба ипак нагласити да лидери војне хунте нису добили све што су желели. Идеје о враћању на ситуацију пре 1997. када премијер није морао да долази из редова изабраних посланика, као и укидању листовног нивоа избора су поражене због критика јавног мњења. Устав је потврђен на референдуму са 57,8% гласова подршке. Њиме је ослабљена позиција премијера, на номиналном нивоу враћено блоковско гласање – четири једномандатне, 63 двомандатне и 90 тромандатних јединица – док је на листовном Тајланд био подељен на осам десетомандатних изборних јединица (Schafferer, 2009). Наведеним променама „реформатори“ су желели да зауставе формирање јаких националних партија и институционализацију партијског система. Устав из 2007. требало је да означи повратак политичке фрагментације у пост-Шинаватрин Тајланд. Природа партијске конкуренције је, ипак, након реформи из 1997. била промењена у толикој мери да уставни инжењери нису успели да остваре своје намере. Ефективни број парламентарних партија је порастао незнатно, а Партија народне моћи (PPP), наследница TRT, и Демократска партија (DP) су заједно освојиле више од 5/6 мандата.

Без обзира на продубљивање партијске идентификације, за шта заслуге иду и паралелном изборном моделу из 1997. године, демократски капацитети тајландских институција остали су ниски. Томе су допринела бројна политичка превирања, наизменични улични протести про-Таксинових и анти-Таксинових присталица на којима је било и жртава, неколико „присилно“ расформираних политичких партија, честе промене премијера и састава владе у међуизборном периоду, нови пуч и привремени устав из 2014. У том периоду дошло је до још једне промене изборних правила, непосредно пре избора 2011. Иако је после избора 2007. већину имала PPP, под притиском демонстрација „жутог“ тора и

„преузимања“ владиних зграда, оптужби за куповину гласова и забране рада PPP и још две мање партије од стране Уставног суда, власт је, почетком 2009, подржана од стране конзервативних кругова, преузела DP (Pongsudhirak, 2012). Демократска партија је и контролисала реформу којом је враћен изборни модел сличан оном из 1997. Од 500 посланика 375 је бирано системом релативне већине, а 125 пропорционалним системом у једној изборној јединици. „Чини се да је ову промену мотивисала процена владајуће DP да има боље (изборне) шансе према васкрслом мешовитом систему“ (Hicken, 2013:209). Победу је, без обзира на промену изборних правила, однела новоформирана партија „За Тајланђане“ Шинаватрине сестре Јинглук (Thalang, 2012). И док је изборна реформа из 1997. године, спроведена у постауторитарном окружењу, била веома необична управо због велике инволвираности цивилног друштва, последње две реформе (2007, 2011) у потпуности су одговарале матрици по којој су мењана и „подешавана“ комбинована изборна правила у недемократској пракси.

4.2.8. Утицај страног фактора и грађана на изборну реформу: Источни Тимор, Лесото и Сејшели

Референдум у Источном Тимору из 1999. на коме су се грађани изјаснили против предложеног специјалног аутономног статуса у оквиру Индонезије и за независност проузроковао је насилну кризу у којој је учествовала индонежанска војска и парамилицијске групе. Криза је окончана слањем снага УН које су имале задатак да успоставе мир. Организовањем и спровођењем референдумског изјашњавања бавила се Мисија УН у Источном Тимору (UNAMET). Након повлачења индонежанске војске формирана је Транзициона администрација УН у Источном Тимору (UNTAET) која је, између осталог, имала задатак да помогне у изради нацрта устава и спровођењу формативних избора. (Kingsbury, 2009:51-79). Изборна реформа у Источном Тимору један је од ретких примера држава у којима је креирање изборних правила изведено интеракцијом домаће елите и спољних актера. Домаћа политичка елита је у том процесу имала значајну улогу, а унутар ње је био постигнут компромис.

УН су се од 1999. понашале као „бенигни диктатор“ (Cristalas, 2009:273). У почетној фази формирано је саветодавно Национално консултативно веће (NCC)

састављено од представника Источног Тимора и UNTAET. Нерепрезентативност већа и притисци локалне елите приморали су УН да га замени Националним већем (NC). У њему су се налазили само представници из Источног Тимора, а имало је 36 чланова међу којима су били представници политичких партија, разних невладиних организација, професионалних удружења, представници католичке цркве, протестантских деноминација и муслиманске заједнице, студената, младих, жена, сељака, радника и послодаваца, и по један представник из сваког од 13 административних дистриката у Источном Тимору (Gorjao, 2002:319). Управо је NC, уз администрацију УН, одиграло кључну улогу у организовању избора.

Растуће незадовољство радом администрације УН убрзало је процес усвајања устава и расписивања избора. Почетком 2001. Национално веће је одобрило сет препорука о политичкој транзицији (Gorjao, 2002:321; King, 2003:746). Предмет спорења биле су квоте за мање заступљени пол. Иако је веће најпре подржало идеју, након неслагања појединих представника УН, већина чланова је променила оригиналну одлуку, па квоте нису уведене (Pires, 2004). На крају је одлучено је да ће се избори за Уставотворну скупштину организовати по паралелном систему у коме би се 13 од 88 посланика бирало системом релативне већине у административним дистриктима Источног Тимора, док ће преосталих 75 мандат освајати у једној изборној јединици применом пропорционалног система. На изборима организованим 2001. године од 16 партија чак 12 је освојило мандате у Уставотворној скупштини, премда је убедљиву већину од 55 мандата имао FRETILIN.

Нови устав из 2002. године, којим је име државе промењено у Тимор-Лесте, предвидео је да се избори за парламент одржавају по систему пропорционалног представљања у једној изборној јединици, са затвореним листама и троцентним изборним прагом (Reilly, 2007b:1358, Croissant & Volkel, 2012:252). Паралелни систем усвојен у пост-конфликтној ситуацији, сагласношћу домаће политичке елите и уз усмеравање екстерних чинилаца (UNTAET) коришћен је само у транзиционом периоду, на једним изборима. Замењен је прилично инклузивним пропорционалним моделом што је, без обзира

на кризу из 2006. године, допринело да се Источни Тимор одржи као демократија ниског квалитета.²¹

На парламентарним изборима у Лесота 1998. године, одржаним по систему релативне већине у 80 једномандатних јединица, убедљиву победу однео је Демократски конгрес Лесота (LCD) са укупно 79 мандата. Одбацивање изборних резултата и организовање протеста од стране опозиционих партија довели су до велике кризе која је поткопала легитимитет LCD и капацитет да ефективно врши власт. Исход свега била је војна интервенција Јужноафричке развојне заједнице (SADC) која је имала за циљ да поврати ред и политичку стабилност. Истовремено са враћањем LCD на власт формирано је двадесетчетворочлано тело – Округли сто (IPA) у коме су по два представника имале све партије које су учествовале на претходним изборима, а које је за задатак имало припрему нових избора у року од 15 до 18 месеци и реформу изборног система (Southall & Fox, 1999).

Састав Округлог стола у коме је владајући LCD имао само два представника отежавао је доношење одлука које су морале да прођу кроз парламент. Како је IPA имао задатак да изборни систем Лесота учини демократскијим и репрезентативнијим 25. августа 1999. донета је одлука о увођењу мандатно компензацијског мешовитог система. Одлука IPA је потврђена тек након 18 месеци када је парламент усвојио закон којим је напуштен систем релативне већине. Цео процес реформе био је отежан због неслагања актера и дилеме ко има мандат да донесе коначну одлуку о типу изборног система – парламент или Округли сто. IPA је од почетка заговарао мандатно компензацијску варијанту комбинованог система, а парламент (LCD) паралелни систем. IPA се залагао за 80 номиналних и 50 листовних мандата, а власт за варијанту са 40 листовних мандата. Компромис је на крају одражавао интересе обе стране. Њиме је озакоњен мандатно компензацијски модел са 80 директних и 40 листовних мандата (Southall, 2003). Иако је постојао и притисак спољних актера да се постигне компромис став Јиргена Елклита, који је учествовао у процесу реформе као саветник, је да је спремност обе стране на уступке у циљу проналажења

²¹ *Freedom House* скор Источног Тимора од 2002. до 2005. и након 2014. године износи 3,3 док је у међупериоду био 3 за политичка права и 4 за грађанске слободе.

прихватљивог решења суштински допринела да договор буде постигнут (Elklit, 2002). Осталим изборним институтима није придавана велика пажња, па је одлука о њима донета у оквиру Округлог стола – изборни праг није утврђен, при расподели листовних мандата комбиноване су Херова квота и метода највећег остатка, парламент има фиксан број мандата – партија задржава номиналне мандате који представљају вишак у односу на удео гласова, а остале партије не добијају надокнаду – док је за могућност промене партијског тора пронађено јединствено решење – посланицима који су мандат освојили у већинском сегменту дозвољено је да мењају партије, док је онима из пропорционалног сегмента та опција ускраћена.

Изборна реформа у Лесоту, спроведена преговорима готово свих политичких актера, постизањем компромиса и уз благо мешање и притисак екстерног фактора, остварила је почетну намену. У односу на претходне изборе (Макоа, 2004), први афрички избори одржани по мандатно компензацијском мешовитом систему имали су већи изборни легитимитет и осигурали политичку стабилност. Да је одлука о увођењу мешовитог система била добра показали су и изборни резултати (Fox & Southall, 2004). LCD је победио у 77 од 78 једномандатних јединица,²² али су сви листовни мандати расподељени између опозиционих партија, па је нови парламент био значајно репрезентативнији, а индекс диспропорционалности четири пута мањи. Ипак, да изборна правила не функционишу у вакууму показали су већ наредни избори. Њима је претходило цепање LCD и формирање ABC (All Basotho Convention). И LCD и ABC су на изборима 2007. злоупотребили изборни закон. Наступили су само у већинском сегменту избора, док су у пропорционалном учествовале две партије неформално повезане са њима – NIP и LWP. Да манипулација мандатно компензацијским системом буде још очитија допринела је и чињеница да су се поједини кандидати LCD истовремено налазили на листи NIP, а кандидати ABC на листи коју је истакла Радничка партија (LWP) (Elklit, 2008). Тиме је расподела компензацијских – листовних – мандата обесмишљена, а у пракси је мандатно компензацијски систем претворен у паралелни.

²² У две изборне јединице избори су одложени због смрти кандидата.

Изиравање изборног модела посебним стратегијама кандидовања на изборима 2007. утицало је на промену изборног закона 2011. године. Тим изменама бирачи у Лесоту су изгубили листовни глас. Од избора 2012. они имају само номинални глас, а расподела листовних мандата се врши сабирањем гласова датих за кандидате у једномандатним јединицама. Укидање института гласања са два гласа обесмислило је формирање контроверзних предизборних савеза који су прелазили границе две компоненте комбинованог изборног система (Letsie, 2013; Wooyesen, 2015). Учешће у последњој реформи, поред политичких партија, узеле су и организације цивилног друштва – Хришћански савет Лесота (CCL) и Савет невладиних организација (LCN) – и спољни актери – SADC и UNDP (UNDP, 2013:11-12). Последња изборна реформа у Лесоту спроведена је договором елита уз пасивни подстицај од стране грађана и утицај екстерних играча. Не само да је Лесото био једина афричка држава са мандатно компензацијским системом, већ и једина у свету која је тај модел заменила већинским системом са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом.

Након проглашења независности 1976. године и једногодишње кохабитације премијера Ренеа из Народног прогресивног фронта (SPPF) и председника Манчама из Демократске странке (SDP) Сејшели су све до 1992. били пример једнопартијске државе. Тек тада су одржани први вишепартијски избори за парламент – Уставну комисију – који је имао задатак да изради нацрт новог устава. Избори су одржани по пропорционалном систему, а представнике у комисији добили су само SPPF (14) и SDP (8). Иако су обе партије наглашавале да ће нови институционални аранжман бити одраз политике кооперације и помирења, нацрт устава је усвојен само гласовима представника SPPF, а чланови SDP су у више наврата напуштали разговоре (Commonwealth Secretariat, 1992:4-6). SDP је као основ за разговоре узимала Устав из 1976. којим је уведен полупредседнички систем и већински систем са компензацијском листом према коме се осам посланика бирало системом релативне већине, а 17 сабирањем номиналних гласова на листовном нивоу (Thibaut, 1999b:777-779). Због државног удара 1977. одредбе тог устава никада нису примењене. SPPF је са друге стране оптирао за председнички систем и парламент у коме би се 12 од 34 чланова бирало сразмерно гласовима које су освојили кандидати на председничким

изборима (Hatchard, 1993:607-608). За нацрт устава не само да нису гласали представници SDP у Уставној комисији, већ је он једногласно одбијен од стране свих опозиционих партија, због чега на референдуму није добио неопходну подршку од 60% гласова грађана.

У јануару 1993. Рене и Манчам су постигли сагласност да је неопходно учинити заједнички напор како би устав ипак био усвојен. Уставна комисија је започела отворене консултације са друштвеним и политичким организацијама. Финални резултат преговора био је нацрт који је представљао компромис две највеће партије, али који нису подржале остале опозиционе партије које нису имале представнике у комисији. Устав је потврђен на референдуму са нешто мање од три четвртине гласова „за“. Њиме је институционализован председнички систем и већински систем са компензацијском листом у коме се 22 посланика бирало једнокружним изборима, а 11 сраземрно броју гласова на националном нивоу – 8% цензус, Хер-Нимајер. У основи исти модел задржан је до данас. Мењан је само број номиналних (25) и листовних мандата – максимално 10, по један на сваких 10% освојених гласова. Већински систем са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом, у коме се расподељује већи број номиналних мандата, па су и његови учинци налик већинским системима, настао је као компромисно решење две највеће партије од проглашења независности на Сејшелима. Осим преговора две стране реформски процес је обележио и подстицај од стране грађана (*mass impetus*) који су на првом референдуму 1992. одбили изборни модел који није прихватила SDP. Две године након првих избора по новом моделу, па све до данас, *Freedom House* Сејшеле сврстава у делимично слободне демократије (1995-2015 = 3,3).

У свих десет анализираних нових демократија нови изборни модели су усвојени након преговора, а у највећем броју резултат разговора за „Округлим столом“, у којима су учествовали кључни политички актери, изражавао је договор и компромисно решење. Иако су актери имали почетне преференције у погледу изборног система који најбоље одговара њиховим интересима, непостојање компетитивних, а у највећем броју случајева и било каквих вишепартијских

избора, у пререформском периоду, отежавало је кристалисање преговарачких позиција. Несигурност у погледу сопствених изборних шанси, која је проистицала из чињенице да нико са сигурношћу није могао да предвиди какве ће бити последице алтернативних изборних модела, олакшавала је прихватање средњег решења и институционализацију модела који су комбиновали већинске и пропорционалне изборне институте. Од њих се очекивало да, пре свега, у „нултој фази“ демократске транзиције, осигурају парламентарну репрезентацију свим заинтересованим странама.

Иако је јавност са пажњом пратила реформски процес, њен утицај на креирање изборних правила, осим у неколико случајева, био је знатно мањи него у консолидованим демократијама у којима је екстремност претходног изборног модела била главни разлог изборне реформе. Незадовољство грађана због употребе неефикасних изборних правила која узрокују бројне дефекте у ширем политичком систему није ни била могућа јер су у новим демократијама избори у блиској прошлости били само ритуални чин у коме је било гласања, али не и избора. Треба наравно нагласити да граница која раздваја моделе по којима су настајали системи са комбинованим изборним правилима у старим и новим демократијама није праволинијска. Неколико нових демократија има неке карактеристике реформских процеса из консолидованих демократија. У најширем смислу могло би се рећи да и немачки послератни модел представља одговор на екстремност пропорционалног система Вајмарске Немачке. И увођење паралелног система на Филипинама је представљало покушај, додуше прилично неуспешан, да се отклоне бројне аномалије и институционални дефекти пререформског модела блоковског гласања. Такође, већи уплив грађана на исход реформског процеса постојао је на Сејшелима. Бирачи су на референдуму одбацили једнострано решење које је фаворизовало партију председника Ренеа, па је она морала да учини уступке опозицији и поново седне за преговарачки сто.

Ипак, држава која највише одступа од матрице по којој су усвајана комбинована изборна правила у новим демократијама јесте Тајланд. Активно укључивање грађана у реформски процес више је одговарало моделу по коме су изборна правила мењана у стабилним демократским државама. Комбинација

инхерентних – бројни институционални дефекти – и контингентних фактора – економска криза – ојачала је захтеве јавности за променом, па политичари нису имали храбрости да реформски процес зауставе. Индикативно је и да је Тајланд једина нова демократија из нашег узорка у којој је, десет година након озакоњења параленог модела, унутрашње кризе и војног удара, процес демократизације заустављен. Продор конзервативних снага на Тајланду и повратак ауторитаризма одмах су се одразили и на начин промене изборних правила. Десет година након што је усвојен, великом инволвираношћу грађана и организација цивилног друштва, изборни модел је новелиран контролом одозго, од стране дела тајландске политичке и друштвене елите.

Комбиновани изборни модели у новим демократијама изражавали су, пре свега, интересе унутрашњих актера. У Мађарској, Бугарској и Литванији у раду Округлог стола учествовали су представници реформисане комунистичке елите и опозиционих демократских снага. У Македонији су у комбиновани модел уграђене преференције македонских и албанских партија. У Немачкој су преговарале CDU/CSU, SPD и мале партије које су се сврставале на страну социјалдемократа. На Сејшелима су договор постигле две историјски најзначајније политичке партије – SPPF и SDP – док су на Филипинима, у Источном Тимору и Лесоту формиране *ad hoc* институције које су имале задатак да спроведу уставну и изборну реформу. У тим привременим и транзиционим телима представнике су имали различити сегменти друштва и велики број партија.

У три државе, међутим, спољни актери су имали значајну улогу у процесу реформе изборних правила. У Западној Немачкој војни гувернери три савезничке окупационе силе имали су право вета на коначно решење, а издавањем „лиценци за деловање“ одредили су и ко од домаћих актера може да учествује у разговорима о реформи вајмарских институција. Када су разговори упали у ћорсокак савезници су директном интервенцијом осигурали да договор буде постигнут. Интеракција унутрашњих и спољних актера у процесу реформе била је неизбежна и у Источном Тимору и Лесоту јер је након оружаних сукоба уследила интервенција екстерног фактора. Због тога су исход преговора у великој мери

одредили Транзициона администрација УН у Источном Тимору (UNTAET) и Јужноафричка развојна заједница (SADC).

Оно што је заједничко свим државама анализираним у овом поглављу – и консолидованим и новим демократијама – је да нови изборни модел није наметнут од стране дела политичке елите. Он, наравно, није увек могао да обухвати преференције и интересе свих заинтересованих страна, али класично наметање изборних правила од стране дела политичке елите није било пожељно и изводљиво.²³ Ипак, само у старим демократијама главни узрок изборне реформе јесте била екстремност претходног модела. Верујемо да само у том случају можемо говорити о теоријски инспирисаном изборном инжењерингу који је имао намеру да споји најбоље из два света. Грађани и делови политичке елите су перцепирали пререформски изборни систем као неефикасан због чега су новоусвојени модели представљали решења којима би се део изборних института и њихових предности сачувао, а истовремено отклонили дефекти увођењем изборних института карактеристичних за други изборни образац.

Са друге стране, у новим демократијама није било изборног инжењеринга инспирисаног идејама о сабирању предности већинске и пропорционалне формуле, већ су комбиновани модели више били резултат *ad hoc* креација. Непостојање компетитивних избора у пререформском периоду не само да је онемогућавало утврђивање правилности у примени алтернативних изборних модела, већ је и код актера увећавало несигурност у погледу сопствених изборних шанси. Тако је чињеница да компетитивних избора у неким случајевима није било деценијама додатно олакшала напуштање почетних преговарачких позиција и прихватање средњег решења. Испоставило се касније да су компромис, постизање широког консензуса о изборном закону и погодба о кључним изборним институтима представљали залог демократске трансформације режима и добру полазну тачку у процесу консолидације демократије у новим демократијама.

²³ Изузетке представљају повратак паралелном систему у Бугарској 2009. и Фидесово „поједностављивање“ мађарског гласовно компензацијског модела 2012. године.

5. Системи са комбинованим изборним правилима у недемократским режимима

It is important for oligarchs to have elections to give their guy a veneer of legitimacy – and important for the vote always to turn out ‘their way’
Naomi Wolf

У уводном делу претходног поглавља отворили смо више питања о разлозима настанка комбинованих и већинских система са компензацијском листом. У њему смо, међутим, одговорили само на нека од њих. Анализирали смо искључиво консолидоване и нове демократије. У првима изборни модели са комбинованим правилима настају као одговор на нефикасност пререформског изборног система. Они су последица свесног изборног дизајна који је инспирисан институционалним дефектима у његовој примени. Због тога се, осим у Монаку, у свим консолидованим демократијама реформски процес одвија интеракцијом елите и грађана, или је макар пасивно подстакнут незадовољством и неповерењем грађана у изборне и политичке институције. У том процесу актери – делови политичке елите и бирачи – не праве потпуни дисконтинуитет са претходним изборним правилима. У жељи да сачувају предности пререформског модела и отклоне његове недостатке, они оптирају за оне изборне моделе у којима се комбинују већински и пропорционални изборни институти. Тако комбиновани модели у консолидованим демократијама заиста настају као плод, теоријски заснованог, изборног инжењеринга који има циљ да сабере предности два базичне изборне формуле.

У новим демократијама, са друге стране, имамо „ванредне историјске околности“, оне исте околности у којима се реформа изборних правила најчешће и дешава. У њима, не само да пре реформе не постоје слободни и поштени избори, већ се, по правилу, донети и последице пререформског модела исцрпљују у ритуалном чину потврђивања монопола владајућих партија. У таквом контексту актери претпостављају који ће им изборни модел највише одговарати и у почетним фазама преговора заузимају супротстављене позиције. Међутим, несигурност у погледу реалних изборних шанси те позиције чини лако променљивим и нестабилним. Додатно, постизање компромиса олакшава

чињеница да ванредне историјске ситуације у први план избацују политичаре који се спремни да по страни оставе краткорочну политичку добит, који тежиште стављају на вредности, а не на моћ. И у случају нових демократија, дакле, ради се о свесном дизајну изборних институција. Ипак, тај дизајн није инспирисан теоријом – анализом последица, предности и мана пререформског модела – већ жељом да се постигне компромис који ће прихватати све заинтересоване стране.

Још увек, међутим, не знамо због чега настају и како се мењају комбинована изборна правила у недемократском окружењу. Јасно је да контролу над одабиром изборног система у недемократским режимима имају политичари који се налазе на власти. Ако је њихов једини циљ максимизовање сопствене моћи онда системи са комбинованим правилима не представљају разумно и логично решење, нарочито ако се на њих прелази са већинског обрасца избора. У овом поглављу показаћемо да је разлог увођења комбинованих и већинских система са компензацијском листом у таквим режимима демократска легитимизација којој су, посебно у трећем таласу демократских промена, тежиле владајуће елите чак и у недемократским режимима. Занима нас, такође, шта се дешава са комбинованим изборним правилима у режимима такмичарског ауторитаризма. Хибридни режими комбинују формално демократске институције и процедуре и ауторитарну праксу (Levitsky & Way, 2002, 2010; Munck, 2006; Schedler, 2006). У њима су избори компетитивни, али нису слободни и поштени. Обележје избора у таквим режимима је борба власти и опозиције на два нивоа – око гласова и самих изборних правила (Schedler, 2002). Очекујемо стога да се у режимима такмичарског ауторитаризма комбинована изборна правила константно налазе у стању неравнотеже.

Поглавље је подељено на три одељка. У првом испитујемо разлоге увођења, стална спорења актера и последично честе промене комбинованих правила у режимима такмичарског ауторитаризма. У другом и трећем се налазе недемократски режими уз једну кључну разлику. У другом одељку предмет интересовања су недемократски режими у којима је простор за опозицију отворан постепено тако да су на крају, често након пар деценија, те државе успешно окончале процес демократизације. Процес демократизације је окончан променама

унутар комбинованог изборног аранжмана и договором актера о кључним изборним институтима. У трећем одељку су остале недемократске државе од којих неке нису демократизоване ни данас, а код других је процес демократизације завршен неколико година након напуштања комбинованих изборних правила.

Основ типологије, као и у претходном поглављу, представља *Freedom House* скор. У режиме такмичарског ауторитаризма убрајамо државе које су у години увођења система са комбинованим правилима имале скор 7 али су у периоду након озакоњења тај скор поквариле. Недемократске државе су оне које имају скорове 8 и више. У нашем узорку је један „тежак“ случај. Тајван је само пет година након институционализације већинског система са компензацијском листом и три године након скова 4,4 постао слободна демократија (FH скор 2,2). Отварање простора за опозицију на Тајвану је у односу на друге државе из те категорије трајало кратко, па би се Тајван с правом могао убацити и у нове демократије. Ипак, обрасци по којима је најпре настао, а касније промењен изборни модел на Тајвану имају све карактеристике држава из те категорије.

5.1. Режији такмичарског ауторитаризма и стална спорења о изборним правилима

Три европске државе – Албанија, Русија и Украјина – у тренутку озакоњења изборних модела у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни образац припадају режимима такмичарског ауторитаризма. Избори у таквим режимима су специфични. У демократијама избори су слободни, у њима нема застрашивања бирача и изборне крађе, и поштени, они обезбеђују релативно једнаке услове игре за све. У ауторитарним режимима вишепартијски избори или не постоје или нису компетитивни. Избори су некомпетитивни када: 1. режим главним кандидатима опозиције формално забрањује учешће у изборној трци или их из ње ефективно искључује; 2. опозиционе партије, репресијом или законском контролом, не могу да воде јавне кампање; 3. изборне крађе попримају толике размере да не постоји веза између преференција бирача и званичних изборних резултата (Levisky & Way, 2010:7).

Избори у режимима такмичарског ауторитаризма леже између та два „екстрема“. Они су компетитивни јер главни опозициони кандидати у њима узимају учешће, опозиционе партије могу да воде кампање јавно и нема масовних изборних превара. Са друге стране, избори често нису слободни, а готово увек нису поштени. Иако неравноправни услови игре за све актере, повремена застрашивања бирача и опозиционих активиста, манипулација бирачким списковима и фалсификовање резултата могу утицати на изборни исход, размере таквог понашања не обесмишљавају сам чин гласања (Levitsky & Way, 2010:8). Укратко, на изборима у режимима такмичарског ауторитаризма, или на протестима након њих, постоји шанса да опозиција смени власт. Такве режиме карактеришу и константни спорови око кључних изборних института. Ти спорови, без обзира на актере који су у генези комбинованих модела учествовали и почетни степен /не/сагласности о базичним изборним правилима, заправо су довели до фреквентних и често недовољно промишљених промена изборних закона, практично пре сваких парламентарних избора.

5.1.1. „Пробати све“ – изборне реформе у Албанији

Конститутивни избори у Албанији, након увођења политичког плурализма, одржани су 1991. према систему апсолутне већине. Опозиција, окупљена око Демократске партије (PD), већ након усвајања изборног модела у једностраначкој скупштини Албаније састављеној само од посланика Партије рада (PPSH), захтевала је замену већинског система пропорционалним. Ипак, осим трнедељног одлагања избора, предлози опозиције нису били усвојени (Loloci, 1994:42-43). Иако су социјалисти (PPSH) имали убедљиву парламентарну већину неколико месеци након избора формирана је коалициона, а затим и експертска влада. Опозиција је, очекивано, тражила и промену изборних правила. У ту сврху формирана је парламентарна комисија у којој су чланове имале и ванпарламентарне партије. Овог пута, међутим, само су мање опозиционе партије инсистирале на пропорционалним изборима, док је ојачала PD предложила већински систем са компензацијском листом. Два су могућа узрока промене става PD. Стратегија да се са мање опозиционе странке оставе ван парламента или, као што су представници демократа у комисији наводили, жеља да се избегну погубне

последнице примене пропорционалних изборних правила у источноевропским државама. Неки чланови комисије су тврдили и да „мешовити систем ублажава дисторзију већинских правила, истовремено спречавајући озбиљну фракционализацију парламента“ (Loloci, 1994:43). Лидери социјалиста, суочени са значајним губитком подршке широм државе и очекиваним изборним поразом, нису имали разлога да сеprotиве промени, па је већински систем са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом почетком 1992. добио парламентарну подршку.

Без обзира на иницијални договор, две највеће албанске партије наставиле су да се понашају као непомирљиви супарници, бирајући конфронтацију и бојкот рада парламента у случају изборног пораза, а не стратегије преговарања и тражења компромисног решења (Kajsiu, 2010). Демократе и социјалисти су се стално спорили око изборних правила што је резултирало њиховим честим и недомишљеним променама. На изборима 1996. и 1997. године коришћен је паралелни систем са различитим уделом номиналних и листовних мандата (1996 – 115:25; 1997 – 115:40) да би од 2001. био примењиван мандатно компензацијски комбиновани модел (100:40), при чему је 2005. систем апсолутне већине на номиналном нивоу замењен релативном већином (Szajkowski, 2003; Szajkowski, 2007). Албанске политичке елите су инструментализовале изборне реформе са циљем задржавања контроле над државним ресурсима без консолидације демократских институција. Осим избора 1992. године сви остали су критиковани од стране међународних и домаћих посматрача, а пратиле су их и оптужбе за изборну крађу и злоупотребе и непризнавање изборних резултата. У целом периоду постизање договора о изменама изборних правила било је отежано, па је конфликт две највеће партије морао да решава екстерни фактор – ОЕБС (Hoffmann, 2011).

Како наводи Доријан Јано, у Албанији нису демократске институције обликовале понашање политичких елита, већ обрнуто. Ауторитарна политичка култура албанских политичких елита је заправо изопачила демократске институције. Отуда је „манипулација изборима постала норма и неписани закон албанског изборног система“ (Јано, 2008:97). Изигравање изборних правила је

нарочито дошло до изражаја након увођења мандатно компензацијског система. Партије у Албанији послужиле су се сличним лукавством као партије у Венецуели, Италији и Лесоту. Размере изигравања компензацијског механизма су, међутим, биле знатно израженије него у поменутих државама. Како мандатно компензацијски систем има уграђен корекцијски механизам којим се ублажава диспропорционалност већинских избора и који стога не погодује великим партијама, социјалисти и демократе су развили посебне стратегије кандидовања које су имале за циљ да мандатно компензацијски модел у пракси претворе у паралелни.

Тактику кандидовања независних кандидата у већинском сегменту избора започели су социјалисти. У 19 изборних јединица у којима су очекивали сигурну победу номинирали су кандидате који формално нису припадали њиховом партијском табору, а чији се мандати касније не би одузимали од укупног броја мандата које би социјалисти освојили на основу листовних гласова. Одмах су одговориле и демократе које су све кандидате, осим председника Салија Берише, пријавиле као независне. Мале партије су се, због таквих стратегија, жалиле Уставном суду, али је њихов захтев одбијен. Након тога се у случај укључила и међународна заједница које је Централној изборној комисији наредила да област кандидовања уреди тако да се манипулације онемогуће. Након неколико неуспешних покушаја, изборна комисија је успела да спречи изигравање мандатно компензацијских изборних правила објављивањем списка криптонезависних кандидата демократа и социјалиста. Испоставило се, међутим, да је заустављање злоупотреба било само привремено (Kasapović, 2014:260-261).

Две највеће партије су стратегије кандидовања формално независних кандидата на већинским изборима замениле стратегијом колективне поделе гласова (*collective split-voting*). Нову стратегију су већ на изборима 2001. применили социјалисти у изборној јединици Душк. Из нејасних разлога први круг избора у Душку био је одложен и одржавао се истовремено са другим кругом већинских избора у остатку Албаније. Како је већ пре другог круга било јасно да социјалисти, због 67 освојених номиналних мандата након првог круга, неће имати право на компензацијске мандате, партија је одлучила да упути своје

гласаче да листовни глас доделе једној од три мале савезничке партије. Стратегија је уродила плодом и све три партије су успеле да прескоче цензус од 2,5% на листовном нивоу и квалификују се за расподелу компензацијских мандата. „Случај Душк“ је четири године касније попримио националне размере и претворио се у „случај Мегадушк“. На тим изборима и социјалисти и демократе применили су стратегију колективне поделе гласова (Bochsler, 2012:406-408). За разлику од Лесота, међутим, они нису избегли учешће на листовном нивоу избора, већ су и на њему истакли партијске листе, али су инструкирали своје гласаче да, без обзира на постојање властитих листа, гласају за листе малих партија са којима су оформили неформалне предизборне коалиције. Демократе су отишле и корак даље, па се на листама партнерских странака налазило чак 36 кандидата који су били чланови проширеног председништва PD (Kasapović, 2014:262).

Такав приступ је уродио плодом. Социјалисти су освојили 39% номиналних и 9% листовних гласова, а њихове четири савезнице заједно 30%. Демократе су, са друге стране, добиле 44% номиналних и 8% листовних гласова, а њихових седам неформалних партија-партнера укупно 33% листовних гласова. Бирачи су били толико дисциплиновани да је чак 79% њих применило стратегију колективног цепања гласова (Bochsler, 2012:407-408). Посматрачка мисија ОЕБС је после избора критиковала такву праксу (OSCE/ODIHR, 2005), да би, коначно, 2008. године комбиновани изборни модел био замењен пропорционалним. Иако су у новом изборном закону прихваћене неке препоруке ОЕБС, у постизању консензуса није посредовао екстерни фактор јер су социјалисти и демократе пронашли заједнички реформски интерес (Moniquet, 2008). Очекивано, мале партије су још једном постале реформски губитници јер је Албанија подељена на 12 изборних јединица величине од четири до 16 мандата, са изузетком Тиране у којој се бирало 32 посланика. Тако је, осим законског изборног прага од 3% и диференцираног од 5%, на парламентарну репрезентацију малих партија неповољно утицао и ефективни изборни праг који је у највећем броју јединица износио више од 10% гласова (Korenica & Doli, 2011). Тесна победа демократа на изборима 2009. године, оптужбе о покраденим изборима и бојкот рада парламента од стране социјалиста заокружили су двадесетогодишњу изборну историју

Албаније. Њу су обележиле константне промене изборних правила – систем апсолутне већине, већински систем са компензацијском листом, паралелни, мандатно компензацијски и, на крају, пропорционални систем – и покушаји да се различитим манипулативним и рационалним партијским стратегијама та правила обесмисле.

5.1.2. Од председничког декрета до јачања „партије власти“: утицај председника на реформе изборних правила у Русији

Одлука о увођењу паралелног система у Русији донета је у времену огромне политичке кризе и нестабилности. Односи између парламента и председника Бориса Јељцина погоршавали су се постепено, од проглашења независности 1991. године, да би политички обрачун доживео расплет 1993. Сукоб је био подстакнут економским реформама Јељциновог тима. „Шок терапија“ је наишла на отпор у конзервативном и антиреформском парламенту у коме су доминирале комунистичке и националистичке снаге. На врхунцу кризе Јељцин је, иако без уставних овлашћења, распустио парламент. Као одговор на тај потез, парламент је прогласио одлуке председника ништавим и сменио га. Уставна криза је окончана бомбардовањем зграде Думе од стране војске, хапшењем вођа побуне и учвршћивањем Јељцинове моћи. У таквом контексту „политика изборног дизајна у Русији представљала је игру у којој је Кремљ држао готово све карте у својим рукама“ (White, 2005:328; види и: Urban, 1994; Remington & Smith, 1996; Belin & Orttung, 1997; Golosov, 1998:529). Изборни модел јесте био продукт супротстављених интереса, неизвесности у погледу изборног исхода јер актери на основу непотпуних информација нису могли прецизно да калкулишу ефекте преферираног институционалног дизајна и различитих реформских циљева који су неретко надилазили краткорочну добит постигнуту освајањем власти, али је неспорно да је администрација председника одиграла кључну улогу у његовом настанку 1993. „У том тренутку, ниједан појединац или институција у Русији нису били у позицији да га зауставе“ (Birch et al., 2002:134), те није било ни потребе да паралелни модел буде усвојен гласовима посланика руске Думе. Заправо, он је наметнут одозго, председничким декретом.

Последњи совјетски и први компетитивни избори након седам деценија одржани су у Русији 1991. по систему апсолутне већине. Исход таквог модела била је пролиферација малих парламентарних партија, неукорењених у руско друштво, са флуидним чланством и амбивалентним идеолошким програмима. Неинституционализованост партија и партијског система један је и од главних узора изборне реформе. Увођење елемената пропорционалног представљања требало је да олакша формирање јаких партија. Креирање новог изборног модела започело је у Конгресу народних депутата 1992. Две радне групе израдиле су различите реформске предлоге. Група окупљена око Виктора Балале предложила је систем релативне већине који је у почетку имао подршку једног броја људи блиских Јељцину. Та група је веровала да су руске партије исувише слабе да би могле да представљају било кога. Другу групу, која је предложила мешовити систем, предводио је Виктор Шеинис који је очекивао да ће комбиновање два изборна обрасца стимулисати развој партија и очувати елементе локалног представљања (McFaul, 1999).

Након дисолуције парламента израда изборног закона поверена је шефу Јељциновог кабинета Сергеју Филатову. Без обзира на чињеницу да је део Јељцинове администрације имао позитиван став о већинским изборима, Филатов је свој рад засновао на Шеинисовом предлогу. МекФол наводи да је разлог томе била чињеница да је Балалина фракција у парламенту критиковала Јељцина и стала на страну парламента у сукобу са председником. Стога је Шеинисов тим позван да асистира у изради предлога изборног закона чиме је реформски процес неминовно кренуо у правцу комбинације два изборна обрасца. Спорења око осталих елемената и удела номиналних и листовних мандата нису, међутим, престала до самог краја. Шеинисова група је инсистирала на размери 1:1 (225:225) очекујући да ће, у супротном, први сазив парламента изабран по новим правилима одмах заменити комбиновани систем већинским уколико у њему доминирају посланици изабрани у номиналном нивоу избора. Јељцинов оригинални декрет је, са друге стране, био заснован на моделу у коме се 270 посланика бирало већинским, а 130 пропорционалним системом. До промене је дошло након што је Шеинис лично успео да убеди Јељцина да ће равномеран удео номиналних и листовних мандата допринети не само развоју партијског система, већ и увећању

изборних шанси про-Јелџинових снага. Очекивало се, заправо, да ће реформске партије, због недостатка *grass-roots* организација, проћи много боље на листовном него на номиналном нивоу (McFaul, 1999:39-41).

Мозер и Тејмс наводе да је паралелни систем настао из потребе за испуњењем пет циљева, од којих три доводе у везу са унутарпартијском, а два са међупартијском ефикасношћу (Moser & Thames, 2001). Намера да се формирају јаке партије и кохезивни партијски систем, о чему је већ било речи, најбоље су изражени у Шеинисовом ставу „Без пропорционалног представљања нема партија“ (Birch et al., 2002:133). Други циљ односио се на задржавање елемената локалног представљања, али су аутори модела страховали од политичке мобилизације засноване на партикуларним, пре свега етничким и религијским идентитетима, због чега се истовремено тежило формирању партија са подршком на нивоу целе Русије. Томе је, поред затворених листа и једне изборне јединице, требало да допринесу и услови кандидовања према којима изборним листама није било дозвољено да више од 15% од неопходних 100.000 потписа подршке (7% од 1995) прикупе у једном федералном региону. Осим несигурности у погледу изборних шанси у већинском сегменту, где се претпостављало да ће, због бољих веза са изборном базом, већи успех имати комунисти (Remington & Smith, 1995:464), што је био разлог креирања идеалтипског паралелног система, очекивало се да ће једнокружни већински избори обесхрабрити партије да самостално наступају на изборима и ограничити њихову пролиферацију. Зарад испуњења тог циља уведен је и петопроцентни праг на листовном нивоу (Moser & Thames, 2001). Увођењу комбинованог модела допринели су и контекстуални чиниоци. Нови устав са широким председничким овлашћењима учинио је изборе за Думу мање значајним што је Јелџину олакшало одлуку да начини одређене уступке. Такође, не треба занемарити ни чињеницу да је на Шеиниса утицао и страни узор, немачки послератни изборни модел који је држави са slabим демократским традицијама „обезбедио политичку стабилност готово 50 година“ (Belin & Orttung, 1997:20).

Паралелни модел је релативно успешно испунио главни унутарпартијски циљ. Након избора 1993. дошло је до „партизације“ политичке конкуренције. Иако

је чак 121 посланик изабран са номиналног нивоа био без партијске афилијације (Belin & Orttung, 1997:20) до јуна 1994. само је 6% свих депутата остало ван посланичких клубова (Fish, 1995:346). Ипак, иако су, поред изборних, и интерна пословничка правила погодвала јачању партија, парламентарни партијски систем је остао хаотичан и нестабилан, а партије импотентне, персоналистичке и „помосковљене“ (Fish, 1995). Два међупартијска циља, међутим, нису била остварена. Посланичка места у Думи освојило је чак осам изборних листа и огроман број независних кандидата, при чему ниједан блок – прореформски и опозициони – није имао апсолутну већину. Како су избори 1993. произвели фрагментиран парламент у коме ниједан актер или група актера нису имали довољан коалициони потенцијал и снагу да наметну нови изборни модел, паралелни изборни систем је задржан и на изборима 1995. године (Remington & Smith, 1995). Томе је допринела и чињеница да саме институције, једном успостављене, постају отпорне на промене због чега је институционални дизајн ограничен претходним изборима. У Русији је паралелни изборни модел, наметнут председничким декретом 1993. године, био интервенишућа варијабла у обликовању „новог“ изборног модела у чијем дизајнирању 1995. године главни актер није био председник, већ Дума.

Изборни закон из 1995. усвојен је у другачијој атмосфери (Moser & Thames, 2001). Неколико је фактора томе допринело. Знатно шири број актера имао је утицај на процес усвајања изборног закона; политичари су имали потпуније информације о последицама система, а тиме и о властитим и партијским изборним шансама; међупартијски ефекти су избили у први план расправе о појединим изборним институтима; резултати про-реформских снага на изборима 1993. били су разочаравајући. Јељцин је, у односу на политичке противнике и парламент, и даље поседовао велику моћ, која је извирала из уставних овлашћења председника, али су његови покушаји да оснажи већинске елементе изборног система остали без успеха. Укратко, наметање изборног модела декретом престало је да буде опција. Иако је постојало мноштво супротстављених идеја у месецима који су претходили усвајању изборног закона, предлози Думе и председника представљали су две осе око којих се водила најжустрија полемика. Дума је, практично, инсистирала на очувању *statusa-quo*,

док је председник захтевао повећање удела номиналних мандата (300:150) и цензуса излазности са 25% на 50%, увођење двокружних избора и укидање института двоструких кандидатура.

Премда су интереси актера унутар фрагментисаног парламента били различити, главна борба се ипак одвијала између институција, Државне думе – доњег дома – с једне, и председника и Савета федерације – горњег дома – с друге стране. Најпре је Дума, новембра 1994, усвојила сопствену верзију закона, притом не разматрајући председничку верзију. Како је тиме прекршила пословник у марту 1995. Дума је поново усвојила закон, овог пута одбацујући верзију председника. Пошто је закон заустављен у Савету федерација, Дума га је, уз минималне измене, поново изгласала. У мају је и та верзија закона ветирана у горњем дому парламента, али је вето Савета федерација надгласан у Думи чиме је закон послат председнику на проглашавање. Закон је, међутим, ветиран и од стране Јељцина, а пошто Дума није успела да прегласа вето председника формирана је комисија састављена од чланова доњег и горњег дома и председничке администрације која је имала задатак да постигне компромисно решење. Коначан исход преговора означио је победу Думе. Осим измена у погледу услова кандидовања – 200.000 потписа од чега је највише 7% могло да буде из једног федералног региона – и „регионализације“ изборних листа – првих 12 кандидата на листи представљали су целу државу, док су остатак листе партије морале да изделе у серију регионалних листа – комисија је предложила Думину верзију паралелног модела који се од модела наметнутог декретом 1993. разликовао само у нијансама.

Мајоризација паралелног модела, на којој је инсистирао Јељцин, проистицала је из његове жеље да ослаби опозиционе партије попут Либерално демократске (ЛДПР), која је на изборима 1993. освојила 59 листовних и 5 номиналних мандата, али и партије уопште јер је председникова агенда константну подршку имала од стране посланичких клубова формираних од стране независних посланика. Однос са независним посланицима председникова администрација могла је лакше да одржава на основу *pork-barrel* политике засноване на систему патронаже и регионалних субвенција. Такође, промена је

требало да увећа изборне шансе новоформираној „партији власти“, Наш дом – Русија, чији су кандидати заузимали високе позиције у регионалним структурама и имали тесне везе са изборном базом. Позиција горњег дома, у коме су седела по два представника из сваког од 89 руских региона, била је очекивана. Смањивање удела листовних мандата умањило би утицај „помосковљених“ политичких партија и пребацило тежиште изборне конкуренције на локалне утакмице на које би посланици горњег дома имали већи уплив.

Однос посланика Државне думе према властитој и председничковој верзији закона био је амбивалентнији. Ремингтон и Смит (Remington & Smith, 1996), у анализи гласања за обе верзије закона, показују да је на пораз Јељциновог предлога утицала и категорија – директно/изабран са листе – којој је законодавац припадао. Разлике, мада не пресудне, посебно су уочљиве при гласању за председников изборни модел који је удео номиналних мандата увећавао на две трећине. Подршку том предлогу дало је 119 „номиналних“ посланика и само 24 „листовних“. Код гласања за Думин предлог подршка је била равномерније распоређена. Укупно 104 „номиналних“ и 136 „листовних“ посланика гласало је за предлог. Заправо је на успех Думине верзије закона пресудан утицај имала кохезивност парламентарних група. Притом су на коначну одлуку утицали двојаки подстицаји: изборни – увећање изборних шанси – и идеолошки – подршка про-реформских партија председничковој и опозиционих Думиној верзији закона – уз јасну премоћ изборних мотивација.

Јељцинова верзија закона највећу подршку имала је од три посланичка клуба формирана од стране независних посланика – Нова регионална политика, Стабилност и Русија. Две председнику традиционалне блиске фракције које су имале око 40% посланика изабраних на већинским изборима – Русијин избор и ПРЕС – подржале су и Јељцинову и Думину верзију закона. Са друге стране, фракција Јаблоко, са још већим бројем листовних мандата, није подржала председников предлог закона. Када су у питању про-реформске партије изборни подстицаји су надвладали идеолошке. Опозиционе партије – комунисти, ЛДПР и Аграрна партија – такође су били против Јељцинове верзије закона, уз једну разлику. Док су комунисти и ЛДПР имали и идеолошке и изборне мотиве за то,

код Аграрне партије која је имала највећи број „номиналних“ посланика превладали су идеолошки подстицаји. Тако је исход дуготрајне институционалне борбе о изборном моделу било задржавање *status-quo*. Иако је Јељцин имао уставну моћ да одуговлачи са процесом реформе и, коначно, наметне своју вољу, он то ипак није урадио. Мозер и Тејмс наводе два разлога због којих је учинио уступак. Отворена злоупотреба овлашћења и нови сукоб са парламентом поткопали би легитимност изборног процеса који би по други пут био спроведен према председничком декрету што би се негативно одразило и на његов углед. Са друге стране, председник је у рукама имао огроман део уставне моћи унутар политичког система, па је био спремнији на компромис о парламентарним изборним правилима (Moser & Thames, 2001:274).

Резултати избора 1995. и неуспех провладине листе Наш дом – Русија нису испунили очекивања Јељцина. Кампања председника против пропорционалног представљања настављена је 1997. Овог пута, међутим, тражило су потпуно укидање листовних избора. Оправдање је пронађено у огромном броју бачених гласова (49,5%) који је био последица пролиферације елективних партија – 43 изборне листе у поређењу са 13 на изборима 1993 – што је, према Јељцину, представљало кршење бирачког права. Уставни суд је, међутим, утврдио да повреде бирачког права није било, а Дума није ни помишљала на измену изборног закона (Birch et al., 2002:139). Тако су дизајнирање комбинованих правила у Русији обележили конфликти и погрешне процене актера чији су мотиви често били хаотични и неконзистентни. Отуда је и опстанак паралелног модела, посебно имајући у виду начин на који је уведен, изненађујућ. Базични изборни институти задржани су све до избора 2007. године, иако је изборни закон новелиран још два пута, пре избора 1999. и 2003. године (Clark, 2002; Clark, 2005). Свака од тих промена иницирана је од стране председника. Како наводи Шветсова (Shvetsova, 2004:387) председник је то могао зато што је промена у једном од закона који су се тicali избора (нпр. закона о политичким партијама) повлачила за собом и модификације у осталим, повезаним правним актима. Уколико Дума не би начинила измене, председник је био слободан да их донесе декретом. Његову позицију ојачавало је и право вета које је Дума могла да прегласа само уз двотрећинску подршку у Савету Федерације.

Главни циљ увођења института депозита – изборне кауције – 1999. и поштравања услова за регистрацију политичких партија 2001. била је институционализација партијског система. Бројне друге институционалне промене такође су инициране са идејом да се умањи моћ регионалних лидера, ојача савезна власт и коначно створи јака председникова странка са широком изборном подршком. У таквом следу догађаја елиминисање већинског сегмента избора представљало је логичан потез Путина и његове администрације. За разлику од Јељцина, Путин је показао добро разумевање институционалног и политичког контекста и закључио да се парламент не може константно дисциплиновати силом и креирати недомишљеним изборним инжењерингом. Успех Путинове странке Јединствена Русија у листовним изборима и слабији резултат независних кандидата у номиналним отворили су простор да се Думом овлада помоћу властите странке (Moraski, 2007; Moraski, 2009). То је и кључни разлог замене паралелног система пропорционалним моделом у коме су поједини изборни институти осмишљени са намером стварања стабилног партијског систем са једном доминантном партијом. Тако су нпр. забрањене изборне коалиције и прелазак посланика у парламентарне фракције на чијим листама нису били номиновани, увећана средства за јавно финансирање парламентарних партија и олакшани услови за њихово кандидовање, а изборни праг подигнут на 7%. Као што је и озакоњен, комбиновани изборни систем у Русији је напуштен у склопу процеса ширег уставног и политичког инжењеринга коме је замајац дала администрација председника. Паралелни изборни модел је, међутим, поново институционализован на изборима 2016. године.

5.1.3. Сукоб пропредседничких и опозиционих парламентарних група: Украјина

У институционално-политичком контексту који је наликовао на руски настао је и паралелни изборни модел у Украјини. Не занемарујући утицај руског изборног модела на дизајн украјинских изборних правила, тврдимо да је мешовити систем у Украјини, попут руског, у први план „излетео“ управо из вртлога сукоба пропредседничких и опозиционих група. Очекивано, снаге лојалне председнику Кучми залагале су се за већински систем, док су антипредседничке групе, које су подршку црпеле из парламента, биле за увођење размерног

представништва. „Извршна власт, која је хтјела спријечити консолидацију законодавне власти, одгађала је реформу изборног састава у Украјини свим средствима...Творба јасне већине у парламенту није била у интересу председника, јер је тиме јачала законодавна власт као цјелина те је постала способна промијенити Устав на штету председника...Насупрот неструктурираном парламенту у којему нису постојале конструктивна већина и фракцијска присила те у којему су заступници представљали сами себе и врло често мијењали своја гледишта и фракције, председник је имао бољи положај“ (Kasарović, 2014:63).

Конститутивни избори у независној Украјини одржани су 1994. године по систему апсолутне већине. Изборни закон је усвојен годину дана раније након оштре и дуготрајне дебате у којој су припадници бивше комунистичке елите, упркос противљењу центра и деснице, успели да очувају постојеће, совјетске изборне институте. Опозициони посланици, који су се залагали за пропорционални или мешовити систем, тврдили су да ће већински модел ослабити настајуће партије и охрабрити вођење политике на клијентелистичким основама (Birch et al., 2002:146-152). Ембриони политичког организовања у Украјини су и иначе више личили на лабаве политичке групације и котерије елита него на модерне партије (Kuzio, 1994). Услови кандидовања били су такви да је од 5.833 регистрованих кандидата само 643 било номиновано од стране партија. Након другог круга избора, због цензуса излазности од 50%, изабрано је 338 од 450 посланика Врховне Раде од чега је чак 170 било независних (Birch, 1995:94-96). Тако је почетни избор умногоме одредио пут којим ће се кретати процес изборне реформе. Актери који су имали моћ да одлучују о изборним правилима – независни посланици – постали су савезници председника и противници њихове промене. Озакоњење пропорционалног система значило би укидање једномандатних јединица, институционалног оквира њихове моћи и статуса.

Након дебакла изборних правила 1994. због којих је, након 11 неуспешних покушаја, готово свако десето посланичко место у Ради остало упражњено, изборна реформа заузела је централно место на парламентарној агенди. Интересантно је да је у том процесу идеолошка припадност, груписана око две супротстављајуће и преклапајуће осе – левица/десница и проруске/проукрајинске

снаге – које су обележиле украјинску политичку сцену у претходних четврт века и омогућавале прецизно предвиђање изборних преференција бирача, играла мању улогу. Пресудан фактор у обликовању преференција парламентарца према различитим изборним моделима заправо је било чланство у организованим партијама. Чланство у што већој партији, било са левог или десног дела политичког спектра, давало је преимућство пропорционалном представљању, док је припадност малим партијама и непоседовање партијске књижице првенство стављало на очување *status-quo*. Сличан утицај имала је и унутарстраначка позиција, посебно код социјалиста и комуниста. Партијски лидери су подржавали увођење партијских листа, док посланици из нижих партијских ешалона у њима нису видели велику добит.

Попут Русије, партијски лидери са различитих страна политичког спектра су схватили, у супротности са правилностима уоченим у западним демократијама, да једино пропорционални избори могу да генеришу одговорне већинске владе за разлику од већинских избора који, у пост-совјетском контексту, резултирају фрагментацијом парламента. Структурирање политичке сцене и стабилизација политичке конкуренције постали су немогући у условима очувања постојећег изборног модела. Након избора Кучме за председника у први план су избили и институционални интереси парламентарца. Изборна реформа је посматрана као средство које треба да увећа моћ, капацитете и легитимитет парламента у све извеснијем институционалном сукобу са председником. Већ у току 1995. радна група парламента је припремила предлог закона којим би био уведен идеалтипски паралелни изборни модел. Закон је „прво читање“ прошао у новембру 1995, али је због усвајања новог устава „друго читање“ одложено (Birch et al., 2002:152-156).

Нови устав и јака председничка овлашћења учинила су, међутим, шефа државе кључним играчем у просецу изборне реформе. У новембру 1996. Врховна рада је разматрала пет верзија изборног закона. Коначно је прихваћен предлог посланика комуниста Александра Стешенка који се није превише разликовао од модела усвојеног претходне године. Једна половина посланика била би изабрана системом релативне већине и без цензуса излазности, док би друга мандат освајала пропорционалним системом у једној изборној јединици и са цензусом од

4%. Предлог закона је стопиран између „првог“ и „другог“ читања заједничким напорима независних и посланика центра блиских председнику Кучми. Кључни проблем представљала је висина изборног цензуса. Када је постало очигледно да од снижавања изборног прага нема ништа посланици центра почели су да заговарају идеју о повећању удела номиналних мандата. До краја августа 1996. „друго читање“ предлога закона пропало је чак девет пута. У међувремену је и Кучма изразио жељу да се сачува постојећи изборни модел, а прихватање паралелног модела условио изгласавањем сопствене верзије закона о буџету. Како би приморао председника да промени став, парламент је покренуо и поступак опозива. У жестоком окршају парламента и шефа државе предлог закона је коначно добио парламентарну подршку, али је Кучма посегао за ветом и предложио 15 амандмана. У Врховној ради прихваћено је 12, али су двокружни избори одбијени. Премда претње новим ветом нису изостале, председник је ипак прогласио закон месец дана касније (Birch et al., 2002:156-158).

Спорови о комбинованим изборним правилима нису престали ни након промулгације закона. Уставност закона, а посебно института двојних кандидатура, оспорена је и пред Уставним судом који је усред кампање прогласио закон неуставним у више од 40 тачака. Уставни суд је истовремено утврдио да времена за измену закона нема, те да изборе 1998. треба спровести по њему (Birch & Wilson, 1999). Измена изборног закона је ипак, због судске одлуке, била обавезна. Непосредно након избора највећи број главних партија захтевао је озакоњење пропорционалних избора. Иницијално, таква идеја добила је подршку и председника Кучме, али је отпор у парламенту председниковим политикама довео до промене његове позиције. Иако у Ради није постојала сагласност о новим изборним правилима, пре свега због противљења фракција формираних од посланика изабраних у већинском сегменту избора,²⁴ предлог закона којим се уводио пропорционални систем прошао је „прво читање“ у новембру 1999, а „друго читање“ у јануару 2001. Реформски процес је у тој тачки заустављен. У наредних девет месеци Кучма је чак пет пута ветирао закон. Чак ни озбиљне ревизије модела, попут враћања паралелне варијанте комбинованог система у

²⁴ За прву верзију закона гласало је 86 „номиналних“ и 158 „листовних“ посланика (Heggen, 2007:64)

коме би се четвртина посланика бирала у већинском сегменту, нису омекшале став председника. Како је време до нових избора истицало, а парламент није имао двотрећинску већину неопходну да прегласа вето, паралелни модел из 1997. задржан је уз минималне измене – укинут је нпр. институт двојних кандидатура (Birch et al., 2002:158-161).

Ако се о изборној реформи пре 2002. разговарало у свађалачкој атмосфери, онда је контекст у коме су вођене дебате о изборним правилима после избора 2002. био експлозиван (Herron, 2007:67-71). Кучма, који више није могао да се кандидује за председника, након избора је најавио уставну реформу која би институционално клатно моћи померила ка парламенту. Крајем 2003. Уставни суд је ипак донео одлуку да Кучма има право да се кандидује јер је искористио само један мандат од усвајања новог Устава. Таква одлука је изазвала протесте опозиције и блокаду рада парламента и изменила Кучмин став о укидању директних избора за председника. У току преговора председника са члановима парламента, а како би обезбедио подршку социјалиста и комуниста уставној реформи, Кучма је пристао на озакоњење пропорционалних избора. Интересантно је да изводи из гласања 2001. и 2004. године показују промену односа неких партија према идеји сразмерног представништва. Мада је левица – социјалисти и комунисти – гласала за пропорционални модел и 2001. и 2004. године, остали актери нису имали конзистентан став. Пропредседничке фракције су 2001. биле против, а 2004. за укидање паралелног система, а опозиционе прешле пут од промотера до противника изборне реформе. О изборној и уставној реформи гласало се одвојено. Без обзира на „дезертерство“ појединих, директно изабраних, посланика нови изборни закон је усвојен са 255 гласова, али је за уставну реформу, због неопходне двотрећинске већине, недостајало шест гласова. Промена у понашању у оба тора показује да су се украјински актери у процесу реформе изборних правила пре свега водили уско-страначким интересима у флуидном политичком окружењу у коме је уставна реформа имала примат у односу на изборну. Напуштање седнице од стране посланика опозиције, односно „гласање против, али ногама“ заправо је имало за циљ спречавање конституционалне реформе у којој је одустајање од пропорционализације избора било само колатерална штета. Попут Русије, дебата о изборним правилима била је

само део „испреплетене игре“ (*nested game*) у којој је уставни и институционални инжењеринг и однос законодавне и извршне власти унутар њега имао већи значај.

Но, очекивано, Украјина није дуго задржала пропорционална изборна правила (Rybiy, 2013; Herron, 2014). Показало се, након само два изборна циклуса, да противници пропорционалних избора нису одустали, већ само привремено устукнули од промовисања властитих институционалних преференција. Украјина се паралелном моделу вратила 2011. године, опет зарад интереса председникове администрације да ослаби политичке партије и успори процес њихове консолидације. Начелно, креатори комбинованог модела истицали су да пропорционални систем деперсонализује посланике, слабећи њихову везу са бирачима, те да није примерен држави са јаким регионалним расцепима из којих настају партије које заступају интересе различитих регија. Управо је Партија региона председника Јануковича, у садејству са Отацбином Јулије Тимошенко и Фронтом за промене Арсенија Јацењука, имала највеће заслуге за повратак мешовитог модела који је помоћу већинског сегмента најбоље штитио њихове институционалне изворе моћи и локалне и регионалне олигархије које су доминирале украјинском политичком сценом. Забрана формирања предизборних коалиција у новом закону само је појачала утисак да је модел промењен у складу са интересом једног дела украјинских партија да максимизују представљеност у парламенту.

Поред тога што нису слободни и поштени, али јесу компетитивни, изборе у хибридном режимима обележава борба власти и опозиције на два нивоа. Док се у демократијама борба води око придобијања подршке бирача, хибридни режими захтевају одмеравање на још једном, „мета-нивоу“, на коме се у питање доводе сама правила игре која уређују изборну трку. Тежња владајуће елите је да надметање са опозицијом пребаци у изборну арену у којој су процедуре и правила подешена тако да им обезбеђују јасну почетну предност. Стратегија опозиционих партија је, са друге стране, да прошири борбу и повећа улог тако што ће у питање довести изборна правила и захтевати изборну реформу која ће осигурати поштену утакмицу на нижем нивоу, нивоу борбе за гласове. У тој испреплетеној борби за

гласове и око правила, актерима су на располагању различите стратегије и дилеме (Schedler, 2002).

Последица флуидног политичког и институционалног оквира и честих промена у односима моћи у такмичарским режимима Албаније, Русије и Украјине су и константне измене изборних закона. Не само да у хибридном режимима избори спадају „у сиву зону институционалне амбиваленције која лежи између потпуне ауторитарне контроле и потпуне демократске неизвесности“ (Schedler, 2002:109), већ се на њиховим примерима види да изборна правила, а посебно комбинована, нису постојана, те да се мењају пре сваког изборног циклуса. Динамика изборне реформе у Албанији, Русији и Украјини одиграла се у времену огромне политичке кризе и нестабилности и на сцени препуној политичких актера који су често мењали интересе, мотиве и преференције. У све три државе прелаз на комбинована изборна правила уследио је са система апсолутне већине. У Русији и Украјини већински модел у комбинацији са неструктурираним партијским системом исходовао је великим бројем независних посланика у законодавном телу. Једном одабран изборни дизајн имао је последице на будуће правце изборне реформе. Актери, који су утицај црпели из једномандатних изборних јединица, нису били спремни да се без борбе одрекну подлоге властите институционалне моћи. Због тога су се спорови око изборних правила у Русији и Украјини водили не само између парламента, коме је одговарала консолидација партија и партијског система, и шефа државе, који је покушавао да ограничи развој партија и тиме у уставно-институционалној архитектури ојача своју позицију наспрам законодавног тела, већ и унутар парламента, између „независних“ и „партијских“ посланика.

У обе државе процес реформе изборних правила имао је исти развојни пут – од двокружних већинских избора, преко увођења комбинованог изборног модела, његовог напуштања и замене пропорционалним правилима до, коначно, повратка на идеалтипску варијанту паралелног изборног система. За разлику од Русије и Украјине иницијално комбиновање већинских и пропорционалних изборних института у Албанији одвијало су уз широки компромис демократа и социјалиста, али је флуидни политички контекст утицао на то да Албанија за

мање од 20 година испроба готово све из широке понуде изборних правила – систем апсолутне већине, већински систем са компензацијском листом, паралелни, мандатно компензацијски и, на крају, пропорционални систем. Честе промене правила пратило је и креирање манипулативних стратегија кандидовања које су имале циљ да изборна правила и њихове ефекте обесмисле. Стога није изненађење да је у реформском процесу и сукобу око базичних норми изборне конкуренције своју улогу имала и судска власт, али и екстерни фактор присутан у форми експертских организација које су се, пре свега, трудиле да побољшају техничке аспекте изборних процедура. Како ниједна од три државе ни данас није ни близу пожељног степена демократизације, нове измене изборних правила у будућности не би представљале велико изненађење.

5.2. Комбинована изборна правила и постепено отварање простора за опозицију

У четири државе – Мексико, Јужна Кореја, Сенегал и Тајван – иницијално комбиновање већинских и пропорционалних образаца избора започето је у недемократским режимима у којима је доминантну позицију имала партија-хегемон. Такав положај је Институционално-револуционарној партији у Мексику, Демократско-републиканској партији у Јужној Кореји, Социјалистичкој партији у Сенегалу и Куоминтангу на Тајвану омогућио да у потпуности контролишу процес изборне реформе. Циљ реформског подухвата је био исти као у свим недемократским државама – обезбедити контролу над парламентарном већином и кључним политичким институцијама, али и привид демократског легитимитета отварањем простора за представљање опозиционим партијама. У наведеним државама промена изборних правила одвијала се наметањем одозго и у сва четири случаја избор је пао на већински систем са компензацијском листом. Новоусвојена изборна правила карактерисала је, међутим, изузетна нестабилност, па су она често мењана. Коначно, неколико деценија после институционализације, комбинована изборна правила су промењена договором, уз уважавање ставова

опозиционих партија. Тај чин је означио крај процеса изградње демократских установа и правила који је био постепен и у коме је протоком времена партија-хегемон губила и, на крају, изгубила руководећу позицију у друштву.

5.2.1. Пажљиво дизајнирање комбинованих изборних правила: мексичка Институционална револуционарна партија

Институционална револуционарна партија (PRI), мексичка партија-хегемон, владала је том латиноамеричком државом, под различитим именима, непрекидно, од оснивања 1929. па све до 2000. године. То је Мексико учинило најпознатијим примером *de jure* вишепартијског система са *de facto* једнопартијском влашћу. Све до 60-тих година избори су се одржавали по систему релативне већине, а PRI је освајала између 93,8 и 100 одсто мандата (Nohlen, 2005:468). Од тог периода уследило је отварање система за опозицију и бројне изборне реформе засноване на компромису са опозиционим партијама, пре свега Партијом националне акције (PAN) и Партијом демократске револуције (PRD). Реформски тренд је увек био исти – очување система релативне већине у једномандатним јединицама и његово комбиновање са пропорционалним системом у вишемандатним јединицама за расподелу мањег броја мандата.

Иза институционалног дизајна, при свакој промени изборних правила, стајала је специфична логика: 1. да се очува већинска природа система који је диспропорционално награђивао владајућу партију; 2. да се умање трошкови уласка у изборну конкуренцију опозиционим партијама додавањем пропорционалног сегмента избора; 3. да се минимизира ризик од губитка парламентарне већине увођењем изборних правила која би је вештачки фабриковала (Diaz-Cayeros & Magaloni, 2004:146). На срећу или несрећу, механизми за осигуравање већине никада нису примењени јер је PRI остваривала толико добре изборне резултате да за тим није било потребе. Када на изборима 1997. није освојила апсолутну већину гласова нису јој помогла ни посебно осмишљена правила јер није досегла праг гласова који би јој гарантовао натпредстављеност.

Изборни модел је промењен по први пут 1963. када су уведени већински избори са компензацијском листом и „партијски депутати“. На изборима 1958.

опозиција је освојила само осам, а 1961. шест мандата. Како је одлука PAN била да мандате не прихвати, а непостојање парламентарне опозиције је крунило демократски легитимитет власти, PRI је одлучила да промени изборна правила. Свака партија која би освојила више од 2,5% гласова, а мање од 20 номиналних мандата имала је право на пет „партијских депутата“. На сваких пола процента гласова долазио је један „партијски депутат“, али је максимум мандата које је партија овако могла да освоји био 20 укључујући ту и номиналне мандате. Прву велику изборну реформу пратиле су мање промене изборних института пред сваке изборе. Исход сваке измене је, међутим, био исти. PRI је у пет изборних циклуса у овом периоду освојила у просеку 98,5% директних мандата, али је опозиција захваљујући „партијским депутатима“ укупан удео мандата PRI свела на испод 83% (Horcasitas & Weldon, 2001:211).

Након већинског система са компензацијском листом и партијских депутата 1977. године је озакоњен паралелни изборни модел, али у посебној „мексичкој“ варијанти. Непосредни повод реформе била је чињеница да је PAN одбила да истакне кандидата на председничким изборима. Легитимност изборног процеса је поново доведена у питање, а партија-хегемон се опет нашла у дилеми о жељеном интензитету политичке конкуренције. Дилема је разрешена као и 1963. године. Либерализована је процедура регистрација партија што је из сенке извело мексичке комунисте, политички затвореници су ослобођени и укључени у изборни процес и установљен је паралелни изборни систем. Између номиналног и листовног нивоа избора није постојала веза, али су у расподелу листовних мандата биле укључене само партије које су освојиле мање од 60 номиналних мандата без обзира на број листовних гласова. Као и у случају „партијских депутата“ у расподели листовних мандата су у пракси учествовале све партије осим PRI. И овај изборни модел, попут претходног, није био поштеђен честих, предизборних „малих“ реформи. Обе реформе (1963, 1977) у основи су имале исти циљ – смањење „трошкова учешћа“ у изборној конкуренцији опозиционим партијама уз очување контроле. Опозиција је између 1979. и 1985. освајала четвртину посланичких места. Ипак, PRI је задржала контролу јер је у номиналном нивоу изгубила само четири (1979), једну (1982) и једанаест (1985) једномандатних јединица (Horcasitas & Weldon, 2001:213). Плурализма је било

довољно, али не превише. Карактеристика оба модела заправо је била натпредстављеност највеће и малих партија, док су партије средње снаге биле потпредстављене. Систем је уосталом и био осмишљен у циљу увећања партиципације и кажњавања најјачих опозиционих актера.

Нестабилност изборних правила у Мексику посебно је дошла до изражаја у периоду 1985-1997. У тринаест изборних циклуса од 1961. до 2001. коришћено је осам различитих изборних модела, док су сви избори у периоду 1985-1997. организовани према различитим правилима (Harcasitas & Weldon, 2001). Бирачима је најпре 1986. одузет листовни глас и од тада до данас Мексико има већински систем са компензацијском листом. У поменутом периоду је пред сваке изборе мењан корекцијски механизам. Пажљиво осмишљен механизам није био установљен зарад кориговања диспропорционалности. „Клазула владавине“ (*governance clause*) уведена је како би PRI имала гарантовану, односно вештачки фабриковану парламентарну већину. Циљ је као и у претходним моделима био исти. Постићи натпредстављеност PRI и малих партија, а потпредстављеност другопласиране партије. Баш због тога закон је успоставио два сета изборних правила – једна су се односила на партију победника, а друга на све остале. Механизам којим се осигуравала већина био је различит у сваком изборном циклусу, а у нешто блажој форми је постојао чак и када је формално, пре избора 1994. године, укинута „клазула владавине“. На изборима 1988. партија-победник је имала осигурану парламентарну већину у свим комбинацијама. На изборима 1991. било је неопходно да освоји 35% гласова, док од 1996. мандатни бонус није могао да буде већи од 8% што је практично значило да је PRI морао да прикупи 42,2% подршке бирача. Сетови изборних правила били су нелогични, непрецизни, конфузни, гротескно компликовани и апсурдни до те мере да су код неких изборних исхода могли у потпуности онемогућити примену закона (Balinski & Gonzalez, 1996, 1997, 1999).

Иако је PAN, као друга најјача мексичка партија, била највећи губитник свих изборних модела, интересантно је да су последње промене изборних закона вршене уз њену помоћ. Дијаз-Кајерос и Магалони ту чињеницу објашњавају стратешким прорачуном да у доминантном партијском систему договор о

краткорочним концесијама на крају може довести до већег политичког отварања (Diaz-Cayeros & Magaloni, 2004:147). Дугорочни циљеви PAN били су професионализација изборне администрације и једнаки услови у области финансирања кампања и извештавања у медијима. У одбрану PAN може се навести и податак да правила за фабриковање већине никада нису искоришћена јер је PRI увек имао потребну већину. Међутим, укидање института гласања са два гласа дугорочно је имало последице јер нису постојали подстицаји за стратешким координирањем опозиције. Да је задржан мешовити изборни модел мексички бирачи би имали могућност да у листовном нивоу гласају за своју прву преференцију, а у номиналном за оног кандидата опозиције који би имао највеће шансе да победи кандидата PRI. Институт гласања са једним гласом ту могућност је у потпуности искључио и предупредио сарадњу опозиционих партија. Тако је одузимањем листовног гласа бирачима 1986. године остварен један од главних реформских циљева PRI.

Иако према изборним правилима из 1994. није било никаквог мандатног бонуса систем успостављен од избора 1997. био је најпропорционалнији од свих у мексичкој историји (Horcasitas & Weldon, 2001:223-227). Изборна реформа је спроведена договором елита уз подршку председника Зедиља. Најпре је у замку Чапултепек постигнут оквирни споразум о изборним правилима у коме су поред изборних експерата учествовали и представници PRI, PAN и PRD. „60 тачака Семинара у Чапултепек замку“ представљали су основу „Договора о политичкој реформи“ постигнутог између председника, министарства унутрашњих послова (*Gobernacion*) и представника четири најзначајније партије. Договор је био неопходан јер уставна реформа није била могућа без двотрећинске подршке у Конгресу коју PRI самостално није имао. Већ на првим изборима 1997. модел је изазвао тектонске поремећаје на мексичкој партијској сцени. Освојивши мање од 40% гласова PRI је недостајало 12 мандата до апсолутне већине у Представничком дому. Потребну већину нису имале ни PRD и PAN јер су 15 мандата освојиле две мале партије – Радничка партија и Зелени. Мекиско по први пут од двадесетих година није имао једностраначку владу, а 2000. године је уследио и пораз PRI на председничким изборима. Већински изборни модел са компензацијском листом институционализован 1996. године, уз незнатне измене,

задржан је до данас. Његова последња верзија допринела је да партија-хегемон након скоро осам деценија непрекидне контроле политичких институција и готово три и по деценије пажљивог дизајнирања и комбиновања изборних правила коначно изгуби власт.

5.2.2. Изборни дизајн у рукама шефа државе: Јужна Кореја

Образац изборне реформе сличан Мексику имала је и Јужна Кореја. У иницијалним фазама реформе изборни модели су осмишљени тако да „партије власти“ остваре двоструки циљ – остваре или задрже контролу над парламентом и створе привид демократског легитимитета. Неколико деценија касније, међутим, реформа изборних правила довела је до мирне смене власти. Реформа изборног система је праћена поступном демократизацијом политичког система. Све до 1988. ауторитарни режим у Јужној Кореји је дозвољавао ограничене компетитивне изборе у којима је постојала опозиција, али је председникова партија без проблема контролисала парламентарну већину. У току трајања првих пет корејских република моћ је била концентрисана у рукама три особе – цивилног председника Сингман Рија (1948-1960) и генерала Чунг-Хи Парка (1961-1978) и Ду-Хван Чуна (1980-1988). Уставно-институционални и изборни дизајн у том периоду заправо је био инструмент у рукама шефа државе и владајућег режима.

Након система релативне већине који је примењиван од проглашења независности (1948-1963) уведен је већински систем са компензацијском листом због чега се Јужна Кореја може означити лучоношом покрета који је у Азији довео до институционализације изборних модела у којима су комбинована два изборна обрасца (Reilly, 2007a:188). У моделу у коме је више од три четвртине мандата додељивано на номиналном нивоу постојала је веза између два изборна сегмента, али она није осмишљена зарад кориговања диспропорционалности. Задатак креатора необичног модела и пажљиво осмишљених „корекцијских“ механизма је био да се Демократско републиканској партији председника Парка осигура већина. Након пуча из 1961. Парк је желео да трансформише моћ која је извијала из подршке војске и полиције у институционалну моћ која ће легитимитет црпети из компетитивних избора. За то му је била потребна партија и

правила игре која гарантују убедљиву изборну победу и контролу над законодавном влашћу (Lee, 2006:49-64). Због тога је, према моделу из 1963. године, партији са релативном већином гласова аутоматски припадала половина листовних мандата, а уколико би број гласова био већи од половине чак две трећине листовних мандата. Остатак мандата расподељивао би се између партија опозиције.

Парк је 1969. променио Устав како би обезбедио трећи мандат. Референдум, којим је устав потврђен, обележиле су бројне нерегуларности. Губитак легитимитета, видљив већ на наредним парламентарним и председничким изборима, светска економска криза која се прелила на извозно оријентисану јужнокорејску економију и растућа урбанизација друштва праћена увећањем удела образованог становништва представљали су реалну опасност за Парков режим. Одговор на потенцијални губитак власти била је реформа изборних правила 1972. Две трећине мандата додељивало се у двомандатним јединицама SNTV системом, док је једну трећину посланика постављао председник (*Yujonghoe*). *Gerrymandering* и двомандатне изборне јединице имале су за циљ минимизирање *Yeochon-Yado* феномена карактеристичног за корејске изборе. Наиме, расцеп рурално-урбано се у корејском друштву пресликавао на изборима при чему су урбани гласачи по правилу подржавали партије опозиције. Укидањем једномандатних јединица партија власти је осигуравала други мандат у урбаним дистриктима. Те промене, уз омогућавање независних кандидатура које су дозвољене зарад цепања гласова опозиције, умањиле су могућност опозиције да преузме власт (Lee, 2006:64-78).

После убиства председника Парка 1979. године и краћег периода грађанских протеста и институционалног хаоса власт у Јужној Кореји је војним ударом преузео генерал Чун. Чун је угушио протесте, похапсио бројне политичаре и распустио Народну скупштину. Израда нацрта новог изборног закона поверена је новоформираном Законодавном већу за националну сигурност. Како је и новом режиму недостајала демократска легитимизација, Чун је најпре оформио Демократску партију правде (DJP), а затим изборна правила подесио тако да DJP обезбеди парламентарну већину. Како је *Yujonghoe* критикован од стране

опозиције и грађана као недемократски, Чун је био приморан да уведе директне изборе за сва посланичка места у новом парламенту. Избор је тако поново пао на већински систем са компензацијском листом. Задржан је, међутим, SNTV систем у двомандатним јединицама (184 мандата) у већинском делу избора, због већ доказаних предности које је од њега имала владајућа партија, док је једна трећина мандата (92) додељивана пропорционалним системом. Ипак, листовни сегмент избора је осмишљен ради осигуравања већине, а не кориговања диспропорционалности (*majority-assuring system*). Партији која је би освојила највећи број директних мандата (не гласова) припало би две трећине листовних мандата, а остатак би се алоцирао пропорционално уделу освојених номиналних мандата. Независне кандидатуре, провладине опозиционе партије и *mallaportionment* – највећи урбани дистрикт имао је пет пута више бирача од најмањег руралног – у комбинацији са новим изборним аранжманом обезбедили су победу DJP. Са само 35,6% гласова и 48,9% номиналних мандата DJP је укупно освојила 54,7% мандата.²⁵ Тако је режимска стратегија изборне реформе још једном произвела очекивани резултат. Режим се легитимизовао на изборима и задржао контролу над парламентом (Lee, 2006:78-117).

Новим уставом мандат председника је продужен на седам година, али без могућности реизбора. Премда Чунова друга кандидатура, имајући у виду претходнике, не би била изненађујућа, масовни студентски и грађански протести 1987. и организација Олимпијских игара у Сеулу 1988. године, чије би одузимање представљало ударац за престиж Јужне Кореје у свету, спречили су такав сценарио. Тако је Тае-Ву Ро, Чунов наследник и представник умерене струје унутар режима, у јуну 1987. обећао демократизацију државе и институција. Део реформе чинили су и први директни, слободни и поштени избори за председника у децембру 1987. на којима је Ро однео победу релативном већином гласова. Њих је пратила реформа парламентарних изборних правила у преговорима са највећим опозиционим партијама – Демократском партијом за реуједињење (RDP) и Новом демократском републиканском партијом (NDRP). Иако је DJP одговарало очување биноминалног система, већински систем са компензацијском листом је промењен

²⁵ Да је примењен већински систем са компензацијском листом који је био на снази од 1963. до 1971. DJP би освојила 49,3% мандата.

тако да су на номинални ниво враћене једномандатне изборне јединице. Одустајање DJP од двомандатних јединица опозиционе партије су „платиле“ исцртавањем граница изборних јединица које је фаворизовало руралне дистрикте (Brady & Mo, 1992). *Majority-assuring* систем је задржан, па је партија са највећим бројем номиналних мандата освајала половину листовних док се остатак расподељивао пропорционално (Morriss, 1996:552). Ипак, слабљење тог механизма у односу на модел из 1981. онемогућило је DJP да након избора обезбеди парламентарну већину.

Постепена демократизација институционалног аранжмана Шесте републике поклопила се са избором првог цивилног председника 1992. године и победом првог опозиционог кандидата на изборима 1997. чиме је, по први пут у историји Јужне Кореје, извршена демократска примопредаја власти. Коначно, 1996. године укинута су изборна правила за осигуравање већине и озакоњен класичан већински систем са компензацијском листом. Више од четири петине посланика (253) бирано је по систему релативне већине, а њих 46 агрегацијом номиналних гласова по пропорционалном систему – Хер и метод највећег остатка – између партија које су освојиле пет директних мандата или 5% гласова. На изборима 2000. број номиналних мандата је смањен на 227, а партије које би освојиле између 3% и 5% гласова добијале би један листовни мандат (Croissant, 2002b:244). Већински систем са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом није, међутим, отклонио бројне дефекте у политичком систему Јужне Кореје – превелики утицај новца и корупцију у политици, дефицит парламентарне репрезентативности, изражен регионализам и недовољну институционализованост партија и партијског система (Croissant, 2002b:258-263).

Четири деценије после првог експеримента са комбиновањем већинског и пропорционалног обрасца избора у Азији, 17 година од отпочињања процеса демократизације и након два изборна циклуса по изборним правилима која нису укључивала механизме за осигурање већине Јужна Кореја је напустила већински систем са компензацијском листом и заменила га паралелним изборним моделом. Главну улогу у последњој изборној реформи одиграла је судска власт. Уставни суд Кореје је 2001. године оценио да су изборна правила нефер и да се њима крше

права бирача. Осим што бирачи немају могућност да истовремено гласају и за кандидата и за партије, наведено је да изборни модел негативно утиче на пропорционалност и представљеност мањина (Wonbin, 2005:526).

Иако је либерална партија Ури заговарала увећање броја листовних мандата, противљење Миленијумске демократске партије (MDP) и Велике националне партије (GNP) довело је до компромисног решења. Број листовних мандата је повећан на 56, али и број номиналних на 243. Умањен је и изборни цензус на 3% гласова или пет номиналних мандата. Такав модел је, уз честе и минималне измене у уделу номиналних и листовних мандата, задржан до данас. Јужна Кореја је од стицања независности прешла дуготрајан пут од ауторитарне до демократске државе. Премда је и изборни модел коришћен у Шестој републици испрва имао *majority-assuring* механизме 1996. године је премија – једна половина листовних мандата – за најјачу партију на номиналном нивоу укинута. Победа цивилног, а затим и опозиционог кандидата на председничким изборима постепено су јачали демократске капацитете институција да би на крају судска власт одредила како ће изгледати јужнокорејска изборна правила. Политичка историја Јужне Кореје заправо је прича о нераскидивој вези комбинованих изборних правила и процеса демократизације политичких институција.

5.2.3. Контрола реформе и концесије режима: Социјалистичка партија Сенегала

Ауторитарна владајућа елита у Сенегалу, налик на Мексико, Јужну Кореју и Тајван, у првим фазама изборне реформе подешавала је изборна правила како би се одржала на власти, истовремено водећи рачуна да и опозиција учествује у политичком животу и буде представљена у парламенту. Управо је то прилагођавање опозиционим захтевима, дугорочно гледано, отворило прилику за демократизацију политичког простора која је, 20 година након озакоњења већинског система са компензацијском листом, резултирала демократском сменом власти. Неколико година након стицања независности Сенегал је имао једнопартијски систем са Прогресивним савезом Сенегала (UPS) као једином

признатом партијом и председником Сенгором на челу државе. UPS се 1976. године преименовао у Социјалистичку партију (PS), а изменама устава Сенегал је формално претворен у тропартијску државу у којој је свакој партији дозвољено да заступа једну од три идеолошке позиције: социјалдемократску, либералнодемократску и марксистичко-лењинистичку (Gellar, 2005:44-47; Beck, 2008:54-59). Избори су све до 1978. одржавани према моделу у коме је постојала једна изборна јединица, партијске листе и правило према коме листа са највећим бројем гласова осваја све мандате у парламенту. На изборима 1978. године, првим компетитивним изборима у последњих 15 година, коришћен је пропорционални систем (Bendel, 1999:757), а када се две године касније председник Сенгор добровољно повукао из политике отворио се простор за нову изборну реформу.

Сенгора је наследио бивши премијер Абду Дијуф који је укинуо ограничења у погледу броја и идеологије партија. При дизајну изборних правила Дијуф је покушао да постигне три циља: 1) да омогући опозицији да буде представљена у довољној мери како би је охрабрио да „остане у игри“, 2) да јој умањи шансе да освоји парламентарну већину и 3) да обесхрабри координацију опозиционих партија иза једног кандидата на председничким изборима (Mozzafar & Vengroff, 2002:603). Забрањене су изборне коалиције и уведен већински систем са компензацијском листом. Половина мандата се додељивала већинским системом у једномандатним – релативна већина – и вишемандатним – партијско блоковско гласање – јединицама, док се друга половина расподељивала пропорционално у једној јединици збрајањем гласова из већинског сегмента избора. Оваквим изборним аранжманом Дијуф је постигао сва три циља. Од 120 мандата на изборима 1983. опозиција је успела да освоји само девет.

Насилни протести због наводне изборне крађе 1988. године, бојкот локалних избора од стране опозиције 1990. и све већа неслагања унутар PS приморали су Дијуфа да у владу националног јединства позове представнике опозиционе Демократске партије (PDS). Режим је тим чином повратио легитимитет, али је и опозиција увећала преговарачки потенцијал. Тако је у току 90-тих изведена серија реформи од којих је већина ишла на руку Дијуфу и социјалистима. Неколико великих уступака је, међутим, учињено и опозицији.

Један од њих је било повећање броја листовних мандата на изборима 1993. за десет (70:50). Затим је и на локалним изборима стари изборни модел који је социјалистима омогућавао да освоје све мандате замењен већинским системом са компензацијском листом (Mozzafar & Vengroff, 2002:608-609).

Како се на локалном нивоу једнак број мандата додељивао у већинској и пропорционалној компоненти опозиција је морала да пристане на унифицирање модела, па је и на парламентарним изборима уједначен број номиналних и листовних мандата (70:70). Такође је утврђено да се у сваком од 30 департмана бира барем један посланик и да се у вишемандатним јединицама не може додељивати више од пет мандата. Оваква прерасподела није одговарала опозицији, која је упоришта имала у великим градовима, па је PS са нешто више од 50% гласова на изборима 1998. освојила 67% мандата. Опозиција се изборила за формирање Националне опсерваторије за изборе, али је власт, са друге стране, уставним амандманима из 1998. укинула одредбу према којој је за победу у првом кругу председничких избора била неопходна подршка 25% регистрованих гласача. Тиме је Дијуф умањио шансе да дође до другог круга избора у коме би се опозиционе партије ујединиле око једног кандидата (Mozzafar & Vengroff, 2002:610-611). Ипак, на председничким изборима се управо то и десило. Дијуф је поражен после другог круга, а социјалисти су окончали четвородеценијску владавину у Сенегалу. Њихов пораз је потврђен и на парламентарним изборима 2001. године.

Вишепартијски избори и већински систем са компензацијском листом у својој првој фази омогућавали су ауторитарном режиму у Сенегалу да се одржи на власти, уз истовремено излажење у сусрет опозиционим захтевима за партиципацијом и репрезентацијом. Победник се знао пре избора, али је конкуренција одржавала привид демократског легитимитета. Протоком времена опозиција је стицала полуге моћи којима је могла да утиче на промене појединих изборних правила у неким изборним аренама – обично на локалном нивоу. Реформа је и даље превасходно контролисана из центра, али је режим био принуђен да направи по коју концесију. Промена правила је имала и неочекиване последице и слабила партију-хегемона изнутра, појавом партијских дезертера и

последичним цепањем партије. Стратешка прилагођавања супротстављених захтева власти и опозиције дугорочно су отварала врата демократизацији и смени власти. У Сенегалу је до ње дошло након председничких избора, а онда су они утицали на исход парламентарних избора.

Иако се Сенегал од 2002. године може уврстити у демократске државе, „корисник“ предности већинског система са компензацијском листом до избора 2012. била је PDS. На изборима 2001. са 49,6% гласова освојила је 74,2% мандата, док је 2007. са 69,1% гласова имала 83,3%. PDS је 2006. умањила и удео листовних мандата тако да се 60 мандата додељивало у пропорционалном, а 90 у већинском сегменту. Опозиција је критиковала реформу јер је бенефите од ње имала PDS (Osei, 2012:173-175), а највећи број партија је због сумњи у бирачке спискове и наводног партијског исцртавања граница изборних јединица бојкотовао изборе (Galvan, 2009:495). Демократски капацитети Сенегала ипак су потврђени на председничким и парламентарним изборима на којима је дошло до друге смене власти (Kelly, 2013).

5.2.4. „Историјски инцидент“, судска одлука и додавање компензацијске листе на систем појединачног непреносивог гласа: Куоминтанг

И Тајван спада у државе у којима је процес демократизације трајао дуже, био постепен, вођен изнутра од стране партије-хегемона и уско у вези са променом изборних правила. У том процесу три су преломне тачке – 1986, 1992. и 2005. година. Након пораза у Кинеском грађанском рату (1927-1950) и повлачења на Тајван Кинеска националистичка партија (Куоминтанг – КМТ) контролисала је власт у једнопартијској држави у којој је уведено ванредно стање са најдужим трајањем у упоредној пракси (1949-1987). Општи избори за Народну скупштину и Законодавни јуан нису одржавани, а члановима парламента је мандат продужен

неограничено, односно до повратка континенталног дела Кине под контролу КМТ. Иако је од 1969. било избора за поуну упражњених посланичких места, а одржавање локалних избора никада и није било прекинуто (Chao & Myers, 2000), први већи корак у процесу либерализације политичког простора било је оснивање прве опозиционе партије, Демократске напредне партије (DPP), 1986. године. Пут за расписивање првих општих избора отворен је, међутим, тек „добровољним“ повлачењем свих посланика, након чега су 1991. одржани избори за Народну скупштину (горњи дом), а 1992. за Законодавни јуан (доњи дом). Практика директних избора Народне скупштине укинута је после два изборна циклуса.

У првој фази изборне реформе (1989-1991) две стране – Куоминтанг и DPP – имале су супротстављене преференције (Hsieh, 1999). Институционална стратегија које се Куоминтанг држао сводила се на истовремено постизање два циља: демократизација и задржавање контроле. Стратези КМТ су се залагали за очување малих изборних јединица у систему појединачног непреносивог гласа. Оправдање су пронашли у повећању броја изабраних посланика (1989) и увођењу општих избора за Народну скупштину (1991). У другом случају просечна величина изборне јединице би порасла са 2,36 (1986) на 8,76. Подела постојећих изборних јединица исцртавањем нових граница требало је, према Куоминтангу, да олакша рад изборне администрације, умањи трошкове – новац и време – за вођење изборне кампање и ојача везу посланика са изборном базом. Предлог није добио подршку опозиције. Став DPP је био очекиван. SNTV систему инхерентни су проблеми координације и унутарпартијског фракционализма са којим се боље суочавају велике и добро организоване партије. У условима настанка вишечестичности, јасна организациона и кадровска предност Куоминтанга осигурала би владајућој елити доминантну позицију на изборима. Мале изборне јединице би, увећањем диспропорционалности изборних резултата, DPP ставиле у још неравноправнији положај. У оба наврата, без обзира на приговоре опозиције, извршена је делимитација изборних јединица у складу са преференцијама Куоминтанга.

Друга важна промена односила се на „калемљење“ компензацијске листе на SNTV систем.²⁶ За разлику од величине изборних јединица, увођење пропорционалног представљања никада није било искрено прихваћено од стране КМТ елите. Чак се може рећи да је комбиновање већинских и пропорционалних изборних института у Тајвану било последица „историјског инцидента“, као и да је за то заслужна једна судска одлука. Наиме, дуго времена власт на Тајвану инсистирала је на томе да представља и континенталну Кину. То је и главни разлог неодржавања општих избора. Посланици су изабрани пре пораза у грађанском рату и одласка у егзил. Пошто изборе није било могуће организовати на територији под контролом комуниста „националисти“ су одлучили да изборе одложе до ослобођења „окупираних“ области. Када је, међутим, демократизација постала неминовна требало је пронаћи начин да се одрже општи избори и очува привид да политичке институције на Тајвану репрезентују целу Кину. То није било изводљиво у SNTV систему, па је Веће врховних судија, одлучујући о неограниченом мандату парламентарца, навело да се избори за један део посланика имају организовати у јединственој, националној изборној јединици. Након такве одлуке судске власти институционалним инжењерима Куоминтанга остало је само да покушају да умање потенцијалну штету.

Три су изборна института употребљена како би ефекти комбиновања SNTV система и пропорционалног представљања били што повољнији за Куоминтанг. Удео листовних мандата је био много мањи од номиналних – 31% у Народној скупштини и 22% у Законодавном јуану – уведен је изборни цензус од 5%, а бирачи су добили само један глас. Листовни мандати су се расподељивали сабирањем номиналних гласова датих за све кандидате једне партије. Изузев петопроцентног прага, који је одговарао и DPP јер су помоћу њега из расподеле листовних мандата искључене остале, мање опозиционе партије, преференције два главна актера се нису поклапале. Демократској напредној партији је одговарао што већи удео листовних мандата и институт гласања са два гласа. Куоминтанг је ипак био довољно моћан, те је епилог реформе била, структурно гледано,

²⁶ Мањи број посланика и пре и после изборне реформе биран је у једномандатним јединицама релативном већином. У периоду 1986-1995. укупно је било 21,6% таквих јединица у којима је изабрано 5,3% посланика (Hsieh & Niemi, 1999:107)

несвакидашња варијанта већинског система са компензацијском листом, јер SNTV има полупропорционалне учинке.

Корупција, продубљивање друштвених расцепа,²⁷ борба за моћ и подела унутар партије-хегемона, формирање Нове партије (NP) од стране дела владајуће елите 1993. године, увођење директних избора за председника, независни наступ Џејмса Сунга, једног од политичких лидера КМТ, на председничким изборима 2000. године, само су неки од разлога опадања моћи владајуће елите. Ерозија моћи Куоминтанга досегла је најнижу тачку 2000. када је кандидат DPP Чен Шуи Биан остварио победу која је означила крај непрекидне, полувековне власти Куоминтанга на Тајвану (Tien, 1996; Solinger, 2001). Куоминтанг је ипак, и поред пораза на председничким изборима 2000. и 2004. године и чињенице да је DPP освојила највећи број мандата на изборима за Законодавни јуан 2001. и 2004. године, уз помоћ коалиционих партнера (NP и Сунгов PFP), успео да задржи контролу над законодавним телом (Schafferer, 2003; Chen, 2006).

Друга изборна реформа којом је уведен паралелни изборни модел спроведена је стога у другачијем окружењу (Huang, Kuo & Stockton, 2016). Током 90-тих демократске институције на Тајвану су постепено јачале. SNTV систем је у том периоду проглашен главним окривљеним за унутарпартијску конкуренцију, фракционализам и превелики утицај новца у политици. Већ 1996. постигнут је начелни консензус да SNTV систем са компензацијском листом треба заменити мешовитим изборним системом. Реформа је ипак пропала јер се КМТ заузимао за диспропорционалнији, паралелни модел, а DPP и NP за пропорционалнији, мандатно компензацијски изборни модел. Реформски талас поново је оснажен након реизбора Чена 2004. године. Председник Законодавног јуана из редова КМТ, бринући о расположењу у јавности и изборним шансама на предстојећим парламентарним изборима уколико се оглуши о предлог Чена, није имао избора до да подржи реформски процес. Отпор је очекивано дошао из редова посланика обе партије јер је реформом број мандата у парламенту преполовљен. Преко своје воље оба посланичка клуба су на крају подржала уставни амандман који је у парламенту ратификован 2005. С правом страхујући за сопствене изборне шансе,

²⁷ Један од најважнијих расцепа је независност Тајвана/уједињење са Кином при чему се DPP оштро залагала за независност (Hsieh & Niou, 1996).

мале партије нису пружиле подршку новом изборном моделу. Иако паралелни систем није добио подршку свих актера, два најбитнија – Куоминтанг и DPP – су, деценију и по након прве изборне реформе, постигла компромис о кључним изборним институтима. Јачање демократских капацитета, жеља да се отклоне системски недостаци појединачног непреносивог гласа и страх од реакције јавности утицали су на то да друга реформа не буде изведена наметањем од стране дела политичке елите, већ преговорима и постизањем компромисног решења.

Образац изборне реформе у четири државе које су обрађене у овом одељку био је исти. У иницијалној фази реформе и годинама након ње изборни дизајн је био инструмент у рукама шефа државе и владајућег режима. Циљ партије-хегемона сводио се на очување контроле над законодавним телом осигурањем парламентарне већине и стварање привида демократског легитимитета. Легитимитет се осигуравао додавањем, по правилу, малог броја листовних мандата на постојећи изборни модел. Реформа у Мексику, Јужној Кореји, Сенегалу и на Тајвану је спроведена по матрици карактеристичној за недемократске државе, наметањем одозго, а избор је падао на већински систем са компензацијском листом. Режимске партије у Мексику и Јужној Кореји су отишле и корак даље, па је установљени корекцијски механизам имао за циљ вештачко фабриковање парламентарне већине и минимизирање ризика од њеног губитка, а не кориговање диспропорционалности из већинског сегмента избора.

Успостављена комбинована изборна правила била су изузетно нестабилна, па је често долазило до великих, а готово пред сваке изборе до мањих изборних реформи. По овој карактеристици комбинована изборна правила личе на она у хибридном режимима јер се у њима борба власти и опозиције одвија на два нивоа. Истовремено, то је борба за подршку међу бирачима, али и око самих изборних правила и њиховог карактера. У Мексику, Јужној Кореји, Тајвану и Сенегалу сукоб о изборним правилима трајао је дуго, али је крај тог процеса обележио договор кључних политичких актера. Договором је окончан вишедеценијски процес постепене изградње демократских институција и установа. Дуготрајни

процес демократизације, вођен изнутра, од стране партије-хегемона, у целом посматраном периоду био је повезан са комбинованим изборним правилима. Тако је и завршен. Компромисом актера и усвајањем комбинованих изборних модела који су увећавали шансе да на изборима опозиција оствари победу.

„Договор о политичкој реформи“ председника и представника четири најзначајније партије у Мексику уследио је 33 године после озакоњења већинског система са компензацијском листом (1963-1996). Након договора, већ на првим парламентарним изборима 1997. године, PRI је изгубила контролу над парламентом, а 2000. и председничке изборе. У Јужној Кореји су 25 година од настанка првог азијског већинског система са компензацијском листом укинута најпре биноминалне изборне јединице, а осам година касније и *majority-assuring* правила (1963-1996). Годину дана касније уследила је победа првог опозиционог кандидата на председничким изборима, да би 2005. године, компромисом партија URI, MDP и GNP, био институционализован паралелни систем. У Сенегалу је већински систем са компензацијском листом озакоњен 1980. године. Међутим, већ почетком деведесетих, услед унутрашње кризе, формирана је коалициона влада због чега је режим био принуђен на бројне изборне концесије опозиционој PDS. Честе промене изборних правила на крају су резултирале поразом владајуће PS на парламентарним изборима 2000. и председничким 2001. године. Коначно, на Тајвану, држави са најдужим трајањем ванредног стања (1949-1987), процес демократизације је отпочео оснивањем прве опозиционе партије DPP 1986. године. У периоду 1991-1992 одржани су први општи и компетитивни избори, по SNTV систему са компензацијском листом. За увођење компензацијске листе заслужни су једна судска одлука и „историјски инцидент“ повезан са деценијским инсистирањем вођства Куоминтанга да представља и интересе континенталног дела Кине. На председничким изборима 2000. догодио се пораз кандидата КМТ, а онда је 2005. договором са DPP успостављен паралелни изборни систем (1991-2005). Тако је заправо процес увођења комбинованих правила наметањем одозго, у сва четири случаја, на крају прерастао у реформски образац карактеристичан за нове демократије, у којима се усвајање нових изборних закона одвијало преговорима најзначајнијих политичких актера и представљало залог успешне демократске трансформације друштва и политичких институција.

5.3. Контрола реформског процеса и отварање у циљу очувања привида демократског легитимитета

Поред четири из претходног одељка, још у једанаест држава комбиновање већинских и пропорционалних института при дизајнирању изборног система догодило се у недемократском окружењу. Две су у Европи – Србија и Хрватска – шест у региону Кавказа и Централне Азије – Јерменија, Азербејџан, Грузија, Казахстан, Киргистан и Таџикистан – и три у Африци – Египат, Гвинеја и Тунис. Иако међу њима постоје значајне разлике, процес реформе изборних правила, у готово свим фазама, био је у рукама једног дела политичке елите – ауторитарног режима. У неким од њих режим је у почетним фазама успостављања контроле над политичким системом и целокупним друштвом био слаб и прилично фракционализован – Грузија, Јерменија, Таџикистан. То је и разлог што је у иницијалној фази реформе вођено рачуна о интересима већег броја актера. Како је режим постепено консолидовао моћ, тако је и контрола над институционалним и изборним аранжманом бивала све већа. Тамо где је контрола била потпуна и у почетној фази, режим је комбинована изборна правила усвајао како би очувао привид демократског легитимитета. Пропорционалним сегментом избора обезбеђивало се учешће опозиције у изборној трци и раду представничког тела, док је, истовремено, већинским сегментом отклањана опасност да ће режим изгубити парламентарну већину.

5.3.1. Увођење паралелних модела без консензуса са опозицијом: Југославија и Хрватска

Први избори за парламент Савезне Републике Југославије у мају 1992. организовани су по несвакидашњој варијанти комбинованог изборног система. У Србији и Црној Гори, које су остале једине чланице „нове“ југословенске федерације, републички избори су одржани 1990. године, али у другачијем државном оквиру јер су две републике тада биле део СФРЈ. Избори у Србији

организовани су по систему апсолутне већине (Јовановић, 1997:123-152), а у Црној Гори по пропорционалном систему са малим изборним јединицама (просечна величина: 4,35) (Гоати, 2013:28). На тим изборима убедљиву победу су однеле партије реформисане комунистичке елите – СПС у Србији и ДПС у Црној Гори. Устав СРЈ проглашен је 27. априла, када је донет и изборни закон. Како наводи Гоати, у припреми закона „нису позване да учествују опозиционе странке, него су о њему обавештене кад и шира јавност, непосредно пред усвајање“ (Гоати, 2001:49). Журбу у дизајнирању закона и кратак рок за одржавање избора социјалисти из обе републике правдали су „неопходношћу брзог конституисања демократских органа, што је био услов да СРЈ брзо добије међународно признање“ (Гоати, 2013:47).

Никакви аргументи нису наведени у прилог комбиновања већинских и пропорционалних изборних института. Како је у Србији важио већински, а у Црној Гори пропорционални систем, Гоати тврди да је модел настао споразумом владајућих политичких елита из две републике – СПС и ДПС (Гоати, 2013:47). На основу прихваћеног модела може се извести исти закључак. У Србији је 54 посланика бирано по систему релативне већине, а 54 по пропорционалном у јединственој изборној јединици. И док су бирачи у Србији имали два гласа, у Црној Гори, у којој се шест мандата додељивало једнокружним изборима, а 24 по пропорционалном систему, бирачи су имали само један глас. Заправо, на територији друге југословенске федералне јединице није ни примењиван мешовити, већ коегзистенцијски изборни систем. Један део територије Црне Горе био је премрежен једномандатним јединицама – изборне јединице Улцињ, Цетиње, Даниловград, Плав, Рожаје и Колашин/Мојковац – а остатак конституисан у једну вишемандатну јединицу (Павићевић, 1997:137,264-265). И не само да бирачи нису имали два гласа, већ и истовремено нису могли да утичу на расподелу мандата на оба нивоа због чега Црна Гора на савезним изборима у мају 1992. године, терминологијом Масикота и Блеа, представља пример коегзистенцијског система. Мандати у обе вишемандатне јединице – Србија и део Црне Горе – су се расподељивали Херовом квотом и Д'Онтовом методом за нерасподељене мандате, а утврђен је и цензус од 5%. Највећи део опозиције очекивано је бојкотовао изборе. Модел је замењен пропорционалним системом са

великим изборним јединицама пре децембарских избора 1992. и у оквиру институције Округлог стола, у разговорима у којима су учествовали представници и власти и опозиције.

У претконститутивној фази кључну улогу у креирању политичких институција у Хрватској имало је реформско крило Савеза комуниста (SKH). У процесу трансформације из социјалистичког поретка интересима SKH, у изборном сукобу са антикомунистичком и антијугословенском опозицијом коју је предводила Хрватска демократска заједница (HDZ), највише је одговарао већински систем. Процена је била да ће SKH, као партија са изграђеном страначком инфраструктуром, лакше поднети систем заснован на директним дуелима појединаца. Тако су избори 1990. одржани по већинском систему француског типа (апсолутна-релативна већина) у коме је за учешће у другом кругу било неопходно сакупити само 7% гласова. Процена се показала катастрофално лошом, па је HDZ однела убедљиву победу са релативном већином гласова (Kasapović, 2014:201-206). Након формирања Сабора и усвајања устава приступило се и реформи изборног права у процесу који је током 90-тих контролисала HDZ.

У току израде новог изборног закона опозиција је указивала на недостатак политичке расправе у Сабору и стручне ван њега. Све опозиционе странке су се залагале за увођење пропорционалног система са једном изборном јединицом, док је HDZ предложила паралелни систем по коме би се 60 посланика бирало релативном већином, а 60 пропорционалним системом, у једној јединици, са затвореним листама, цензусом од 3% и Д'Онтовом методом за расподелу мандата. Консензуса није било, о чему сведоче и речи Владимира Шекса, члана комисије за израду закона и потпредседника Сабора, који је опозицији поручио да ће „изборни систем...бити израз воље владајуће странке“ (Kasapović, 2014:209). Касаповићева тврди да се озакоњењем паралелног система желео постићи двоструки циљ. „Прво, створити дојам да владајућа странка излази у сусрет опозицији...друго, владајућа странка се хтела осигурати од ризика фронталног сучељавања с јединственим опозицијским блоком „један на један“ у већинским изборима“ (Kasapović, 2014:59). Циљ је и остварен. Опозиционе странке нису

прилагодили своје изборне стратегије новом изборном аранжману. Наступиле су у оба сегмента избора самостално што је помогло да HDZ 1992. на номиналном нивоу са 37,3% гласова освоји 90% мандата.

Модел је промењен већ на наредним изборима 1995. и то поново без консензуса са опозицијом. Значајно је повећан број листовних мандата у односу на номиналне (80:28). HDZ се „престала осјећати довољно јаком да „поднесе“ већинске изборе, али се није још осјећала довољно слабом да се приклони само размјерним изборима“ (Kasapović, 2014:59). Иза свега се крио страх од уједињења опозиције. Због тога је на листовном нивоу уведен диференцирани изборни праг од 8% за коалицију две и 11% за предизборни савез три и више странака. Додатно, уведена је и изборна јединица у којој су гласали Хрвати из дијаспоре. HDZ је очекивала да ће у њој освојити свих 12 мандата што се и догодило. Све три реформе изборних правила у првој половини 90-тих одиграле су се тако да је њима управљано одозго. У том моделу реформски процес контролишу политичари на власти, а договор елита не постоји. Тек 1999. уведен је пропорционални изборни систем консензусом парламентарних странака (Kasapović, 2014:218-222). Примењен је 2000. године на изборима који су представљали вододелницу у процесу демократизације Хрватске.

5.3.2. Постсовјетски диктатори и комбинована изборна правила

Од шест пост-совјетских држава три са подручја Кавказа – Грузија, Јерменија и Азербејџан – увеле су паралелне системе на конститутивним изборима, док су оне из Централне Азије – Казахстан, Киргистан и Туркменистан – овај облик мешовитог система институционализовале 1999. године. Од свих пост-совјетских република Грузија је вероватно имала најтежу транзицију праћену огромном политичком нестабилношћу и насиљем, етничким сукобима и економским проблемима. У таквом амбијенту континуирано функционисање паралелног система, и поред редовних промена појединих изборних института, представља изненађење. Изненађење може да представља и чињеница да је у формативној фази владајућа елита имала слуха за захтеве различитих актера. На то је, додуше, приморавао нестабилан политички контекст у коме је легитимитет који је поседовала био крњ и упитан.

Крај 80-тих година у Грузији обележили су слабљење званичне комунистичке партије и јачање националистичких покрета који су се залагали за независност. „Непомирљива опозиција“ је, међутим, била толико подељена да су и њени потези у вези са одржавањем избора били другачији. Један њен део организовао је паралелне изборе за парламент, док је други, окупљен око Округлог стола, пристао да учествује на, испоставиће се касније, последњим изборима за Врховни совјет Грузије у оквиру Совјетског савеза (Slider, 1997:161-163; Devdariani, 2004:83-89). Опозициони прваци су у погледу изборних правила заузимали логичне позиције. Очекивали су да ће већински систем одговорати комунистичкој елити која је, држећи руководеће позиције, могла да се ослони на клијентелистичке мреже, док би пропорционални модел фаворизовао нову „продемократску“ политичку елиту окупљену у тек формираним партијама (Usupashilli & Nodia, 2003:10).

На изради изборног закона радиле су две комисије. Једну су чинили чланови Врховног Совјета, а другу чланови опозиционих група окупљени око Округлог стола. Комунисти су, међутим, 1989. године, након што је совјетска војска прекинула мирне протесте и убила двадесетак демонстраната, у потпуности изгубили легитимитет. „Грузија је живела под подељеном влашћу: владајући комунисти наставили су рутински да управљају, али су важне политичке одлуке доношене под притиском или уз пристанак националистичког покрета“ (Nodia, 2003:11). О њиховој моћи и угледу довољно говори и податак да је коначна верзија закона одговарала нацрту који је припремила опозиција (Slider, 1997:174). Реформа је у претконститутивној фази спроведена договором владајуће странке и дела опозиције који је прихватио учешће на изборима, али другачији исход није ни био могућ јер су комунисти изгубили вољу да владају. Већ на тим изборима институционализован је паралелни систем са половином посланика изабраних системом апсолутне већине и другом која је бирана у једној изборној јединици пропорционалним системом.

На последњим совјетским изборима у Грузији 1990. победу је однео опозициони Округли сто, лабава коалиција пет политичких групација, вођена од стране радикалног лидера Звијада Гамсахурдије. Међутим, поделе у некадашњем

опозиционом блоку изазване полицијским разбијањем демонстрација и ауторитарни стил владања Гамсахурдије проузроковали су оружане сукобе крајем 1991. у којима је Гамсахурдија морао да напусти Грузију (Usupashilli & Nodia, 2003:11-12). Власт у држави преузео је Војни савет. Позиција председника је укинута, а у циљу враћања јавног реда позван Едуард Шеварнадзе, бивши секретар Комунистичке партије Грузије и министар спољних послова СССР. Шеварнадзе је постављен за председника Државног савета, привременог тела у коме су биле представљене политичке партије које су у његовом раду желеле да учествују.

Проблем са којим се суочила нова власт био је недостатак легитимитета. Због тога су одмах почели разговори о новом изборном закону. Страх од враћања на власт Гамсахурдије главни је разлог прихватања система појединачног преносивог гласа (STV) у марту 1992. Веровало се да ће такав изборни модел спречити партију коју води једна истакнута политичка фигура да освоји власт. Два су разлога што је STV напуштен. Популарност Шеварнадзеа је била све већа. Иако је најпре тврдио да жели да има статус независног кандидата Шеварнадзе је одлучио да приступи блоку који је предводио Демократски савез. Стога су остале партије представљене у Државном савету, страхујући за своје изборне шансе, одлучиле да промене изборни модел. Уведени су директни избори за председника парламента који је након избора могао да постане и шеф државе. Поред тога, партије су желеле систем који ће им осигурати парламентарну репрезентацију, а како је Гамсахурдији учешће на изборима забрањено, најбоље решење је био модел који је личио на претходни (Slider, 1997:177-178). Тако је у стању интеррегнума озакоњен један од најкомпликованијих паралелних система у упоредној пракси у коме су бирачи имали пет гласова.

Први избори у независној Грузији одржани су 1992. Исходом су били задовољни сви актери реформе. Шеварнадзе је био једини кандидат за председника парламента. У парламент су ушле 24 изборне листе од којих су неке биле коалиционе и 60 независних кандидата из 75 једномандатних јединица у којима је било могуће организовати изборе. Један део њих чинили су бивши комунистички званичници, а посланици су постали и сви чланови Војног савета

(Slider, 1997:179-182).²⁸ У стању хаоса и анархије у коме се нашла Грузија, без контроле над огромним деловима територије – Абхазија, Јужна Осетија, Мегрелија – и са великим бројем партија у привременом парламенту, наметање изборног модела није могло да буде решење. Пучистима је уосталом након доласка на власт био потребан легитимитет и оживљавање нормалног политичког процеса.

Шеварнадзе је до наредних избора консолидовао власт, формирао своју партију, Грађански савез Грузије (SMK), и увео директне изборе за председника. Изборни систем је поједностављен увођењем института два гласа, дозвољено је двојно кандидовање, а уведен је и изборни цензус од 5% који је умањио фракционализацију парламента. На изборима 1995. само су три листе прешле цензус што је обезбедило већину SMK са 23,71% листовних гласова (Slider, 1997:183). Увећање изборног прага на 7% и конституисање Грузије као једне изборне јединице 1999. подстакли су даље укрупњавање партијске сцене, а једна иницијатива која се посредно тичала изборног система дошла је и од стране грађана. Наиме, на референдуму иницираном од стране грађана, који је организован истовремено са парламентарним изборима, одлучивало се о смањењу броја посланика на 150. Међутим, та 2003. година имала је већи значај јер је, након оптужби за крађу избора и масовних протеста у „револуцији ружа“, Шеварнадзе предао власт опозицији (Fairbanks, 2004).

Долазак на власт Уједињеног националног покрета (ENM) није променио стил владања (Lanskoj & Areshidze, 2008). У општем метежу који је захватио Грузију појавиле су се и прве оптужбе да власт подешава изборна правила. Изборни закон је од 2004. до 2008. промењен чак шест пута (Lanskoj & Areshidze, 2008:161). Најпре је, на основу резултата референдума, уставним амандманима смањен парламент тако да се 50 од 150 посланика бирало већинским системом. Следећи потези, ипак нису били охрабрујући. На локалним изборима у Тбилисију у већинском сегменту уведене су вишемандатне јединице и партијско блоковско гласање. Изборни цензус није смањен иако су то, како би се избегао ризик да у парламенту буду представљене само странке власти, препоручивали ОЕБС и

²⁸ Од 92 члана привременог Државног савета 54 је освојило мандат на изборима 1992. године (Slider, 1997:188).

Савет Европе (Nodia & Scholtbach, 2006:51-53). Коначно, након што се опозиција ујединила, изборни модел је поново промењен. Изједначен је удео мандата који се додељивао на номиналном и листовном нивоу. На готово свим изборима у Грузији на номиналном нивоу у парламент су улазили независни кандидати који би се у законодавном телу приклањали парламентарној већини. Увећање броја једномандатних јединица сигнализирало је да је ENM изгубио веру у успех своје партијске листе те да покушава да увећа број локалних моћника, људи без партијске афилијације, на које може да рачуна након избора.

Оптужбе опозиције да су резултати председничких избора одржаних почетком 2008. последица изборне крађе и масовни протести грађана приморали су власт на неке концесије. Цензус је смањен на 5%, а представницима партија дозвољено учешће у раду изборне администрације. Однос номиналних и листовних мандата, међутим, није мењан због чега су опозициони прваци ступили у штрајк глађу. ENM, међутим, није био спреман на нови компромис. На изборима је однео убедљиву победу. Од 75 директно изабраних посланика контролисао је 71 што му је обезбедило већину потребну за уставне промене. Слаба опозиција одлучила је да бојкотује седнице парламента (Lanskoj & Areshidze, 2008:162-165). Од тада, кључни изборни институти нису мењани, а на изборима 2012. се десило још једно изненађење. ENM је изгубио изборе и мирно предао власт. То су били први избори у независној Грузији на којима власт није морала да буде смењена на улици (Fairbanks & Gugushvili, 2013; Fairbanks, 2014; Mueller, 2014).

Реформу изборних правила у Грузији обележиле су две фазе. У првој (1990-1992) владајућа елита је била принуђена да води рачуна о легитимитету који није поседовала. Компромисни модел из 1990. и широко инклузивни и комплексни модел из 1992. огледало су позиције у којој се налазила власт и односа моћи унутар ње. У другој фази, са постепеним јачањем ауторитарног режима, најпре под Шеварнадзеом, а затим и Сакашвилијем, клатно је померено у правцу готово неограничене слободе елите да подешава изборна правила. Званично, желело се смањење фрагментације парламента. Практично, ограничавала се партијска конкуренција и шансе опозиционим странкама да стекну

парламентарни статус. Наметање правила одозго посебно је дошло до изражаја након победе прозападног ЕНМ 2004. године. Последња два изборна циклуса (2012, 2016) одржана су без великих промена изборних института. Та чињеница, уз мирну смену власти 2012. године, указује да је грузијски паралелни изборни модел ушао у фазу стабилизације.

Последњи јерменски избори у саставу СССР 1990. одржани су по систему апсолутне већине. То су били први избори на којима је било више кандидата. Већ крајем 80-тих разне реформске и националистичке групе окупиле су се у кровну организацију Јерменски национални покрет (ННС). Након избора ННС је контролисао 35% места у Врховном совјету (Rutland, 1994:852). Наредне године, држава чијим је јавним и политичким дискурсом доминирала тема Нагорно-Карабаха, прогласила је након референдума независност, после чега је на председничким изборима за шефа државе изабран Тер-Петросјан, лидер ННС. Први парламентарни избори су, међутим, организовани тек 1995. године.

Последњи сазив јерменског Врховног совјета изабран 1990. године био је изузетно шаролик. Захваљујући већинском систему у њему је било најмање 12 фракција (Academic Swiss Caucasus Net, 2014:19). То је и главни разлог што су разговори о уставној реформи у њему трајали од 1991. до 1995. У том процесу компромиса није било, па је доношење устава схваћено као инструмент у борби за моћ између различитих политичких актера. Предмет спора и разилажења били су однос између законодавне и извршне власти и овлашћења председника. Поред званичног предлога Уставне комисије поднето је и неколико алтернативних нацрта Устава од стране различитих опозиционих група. Спорења је било и око начина усвајања. Разматрале су се три опције: гласање у парламенту, избори за уставотворну скупштину и референдум. Незадовољна решењима и утицајем председника опозиција је одлучила да бојкотује рад Уставне комисије (Vasilyan, 2006:3-11; Markarov, 2006:159-161; Markarov, 2007:308-313).

И у погледу изборних правила није било договора. Опозиција је тражила увођење система у коме би се гласало за партијске листе (Edgeworth & Lansell, 1996:8). Како је Врховни совјет остао без кворума некакав компромис је морао да буде постигнут. Власт није желела да остане без устава, а опозиција да се избори

одрже по „совјетским“ правилима. Коначно, уступке су направиле обе стране. Опозиција је пристала да се референдум о уставу одржи истовремено са изборима. Власт је у изборни закон убацила листовни ниво са кога се додељивало 40 мандата и задржала већинске изборе за 150 места чиме је изборни модел учинила паралелним. Изборни закон усвојен је тако, три месеца пре избора, са само два негативна гласа (Edgeworth & Lansell, 1996:3). Модел је, међутим, био „орочен“ само за те изборе јер је потврђивањем Устава почињао да важи нови. Предлог Устава је и потврђен на референдуму 1995. године, док је на изборима које су обележиле бројне нерегуларности и 35% неважећих гласачких листића убедљиву победу однела коалиција окупљена око ННС (Dudwick, 1997:94-97).

Према новом уставу Народна скупштина је имала 130 посланика, па је 1999. изборни модел с тим и усаглашен. На номиналном нивоу бирало се 75 посланика, а на листовном 56. Тер-Петросијан се повукао са места председника што је изазвало цепање и слабљење ННС. На изборима 1999. на власт долази Републиканска партија (ННК), која самостално или у коалицији влада до данас. Од тог тренутка није било великих изборних реформи. Мењан је само удео посланика изабраних са номиналног и листовног нивоа и уведен диференцирани изборни праг 2007. Политичке партије су често критиковале већински сегмент и тврдиле да „служи индивидуалним економским интересима кандидата и доприноси слабом и фрагментисаном парламенту“ (OSCE/ODIHR, 2003:4). Стога је број листовних мандата 2000. повећан на 94. Међутим, пре избора је смањен на 75. Опозиција је гласала против промене и оптужила власт да жели да осигура већину у наредном сазиву. Контролом над локалним и провинцијским органима и коришћењем административних ресурса то је било лакше постићи у већинском сегменту избора (Khurshusyan, 2003:3). Од 2007. број листовних мандата износи 90, а покушај уједињене опозиције из 2012. да се номинални ниво у потпуности укине није добио довољну подршку у парламенту (OSCE/ODIHR, 2012b:4).

Паралелни изборни систем институционализован је у Јерменији 1995. у изнуђеној ситуацији. Тер-Петросијан и ННС су морали да прихвате захтев опозиције да се гласа за партијске листе. Укључењем листовног сегмента у изборни модел избегли су пропаст уставног пројекта на коме су радили неколико

година. Јерменски парламент је, попут грузијског, био изузетно фрагментисан, па је владајућа елита морала води рачуна о интересима већег броја актера. Модел је, међутим, од првих избора у независној Јерменији постао „лепљив“. Од 1999. и доласка на власт НКК опозиционе партије су оштрицу критике усмериле на однос номиналних и листовних мандата. То је и разумљиво у друштву попут јерменског, где победа на изборима најчешће зависи од разгранатости клијентелистичких мрежа чијем успостављању погодује постојање једномандатних јединица. Број номиналних мандата је константно у паду, па остаје да се види хоће ли контролу над реформом задржати НКК или ће опозиција испунити циљ и наметнути пропорционални систем.

За разлику од Грузије и Јерменије, у којима је, макар у иницијалној фази, већи број актера имао утицај на правац изборне реформе, увођење и напуштање паралелног система у Азербејдану одвијало се у складу са интересима једног човека. Непосредно пре проглашења независности 1991. позиција председника и Врховни совјет и даље су били у рукама Комунистичке партије. Председник Муталибов је, ипак, под притиском Народног фронта, кровне организације антикомунистичке опозиције, морао да попусти, па је улогу Совјета преузело Национално веће, педесеточлано тело састављено од представника власти и опозиције по начелу паритета. Наредне године у Азербејдану обележила је изразита политичка нестабилност изазвана сукобима у Нагорно-Карабаху и неколико успешних и неуспешних државних удара (Alstadt, 1997:118-129; Cornell, 2011:46-77). У предворју грађанског рата демократски изабрани председник Абулфаз Елчибеј у земљу је, ради смиривања ситуације, позвао Хејдара Алијева, бившег шефа КП Азербејдана. Тај чин је представљао и прекретницу у новој политичкој историји Азербејдана. Алијев је убрзо учврстио своју власт. Изабран најпре за председника парламента изиграо је Елчибеја, организовао референдум на коме му је изгласано неповерење, а затим на председничким изборима, на којима је учешће дозвољено само двојници противкандидата, освојио 98,8% гласова уз излазност од 96% (Cornell, 2011:77-90). Политички противници су били прогањани и хапшени, а у последњој фази циљ је био формално учвршћивање власти и стицање „демократског“ легитимитета усвајањем новог устава, креирањем председничког система и организовањем парламентарних избора.

Парламентарни избори 1995. одржани су у недемократској атмосфери и са новим изборним законом. Обележили су их хапшења опозиционих политичара, цензура и дисквалификација четири партије и више од 60% индивидуалних кандидата из изборног процеса од стране изборне администрације (CESC, 1996:6-13, OSCE/ODIHR, 1996). Парламентарне расправе о изборном закону је било, али је она била формална. Алтернативни системи које су предлагале опозиционе партије нису ни разматрани. (NDI, 1995:3,8,15). Паралелни модел, са једном петином листовних мандата и високим цензусом од 8%, наметнут је од стране Алијева и његове Нове азербејџанске партије (YAP).²⁹ На исти начин је и напуштен након референдума и уставних амандмана из 2002. године. Замењен је системом релативне већине који је консолидовао позицију великим партијама, додатно увећао изборне шансе „независним“ кандидатима лојалним председнику, а малим партијама отежао стицање парламентарног статуса.

Све три централноазијске постсовјетске републике које су озакониле паралелни систем 1999. године пре комбинованих изборних правила бирале су чланове својих представничких тела већинским системом. Контекст у коме су изборна правила мењана је, међутим, био другачији. У првим годинама након стицања независности Киргистан је важио за „острво демократије“ у Централној Азији (Anderson, 1999). Мала република у којој су Киргизи чинили једва нешто више од 50% становништва је, наравно, била далеко од демократије мерене западним стандардима, али је у региону представљала државу којој су се давали највећи изгледи да се тим стандардима приближи. За председника је 1991. изабран Аскар Акајев, бивши председник Академије наука Киргистана, који је своју владавину започео као либерални реформатор. У држави заснованој на племенским, клановским и регионалним припадностима Акајев је изабрао консоцијативну стратегију и тежио стварању „велике коалиције“ у коју би биле интегрисане све важне друштвене групе (Huskey, 1997:243-257). Таква политика водила је, на пример, формирању екстра-парламентарне Скупштине народа Киргистана у коју су били укључени чланови свих етничких група, а обележила је и почетке разговора о институционалној и изборној реформи.

²⁹ На изборима 2000. цензус је смањен на 6%, али је на номиналном нивоу уведен систем релативне већине (OSCE/ODIHR, 2001:5).

Разговори о изборном закону су трајали дуго. Главни протагонисти су били подељени у две групе – председника и његове саветнике и регионалне лидере (*akims*). У комплексној „игри транзиционог преговарања“ (Jones Luong, 2002), у држави у којој је најзначајнији расцеп био регионални и региону где су „избори интимно повезани са односима моћи“ (Jones Luong, 2002:7) председник Акајев је морао да води рачуна о широком спектру интереса. Почетна, спонтана деволуција моћи у првим годинама транзиције практично је ојачала регионалне лидере и одредила исход преговора о првом изборном закону. У току преговора фокус је био на четири теме: структура парламента, састав изборних органа, номинавање и расподела мандата. Преговарачки капацитети регионалних лидера су били такви да је централна власт по сваком од њих морала да направи уступке. Коначно, након референдума којим је Акајев успео да изађе из ћорсокака у који су преговори упали, 1994. године уведени су бикамерална структура парламента и већински систем на изборима за оба дома упркос чињеници да су председник и највеће политичке партије иницијално били против њега (Jones Luong, 2002:156-188).

Средином 1994. године, упоредо са пропашћу преговора о изборном закону, Акајев је предузео ауторитарну офанзиву. Посланици и регионални лидери лојални Акајеву изазвали су блокаду парламента недоласком на седнице што је последично довело до његовог распуштања. Исход нових избора није, међутим, одговарао Акајеву (Anderson, 1996:531). Већински систем је отворио пут за победу регионалних лидера и локалних тема над политичким партијама и националним програмима. Готово две трећине посланика није имало партијску афилијацију. Партије се од тог пораза дуго нису опоравиле (Ishiyama & Kennedy, 2001:118). Након председничких избора 1996. Акајев је наставио да учвршћује своју моћ. Уставним амандманима које су потврђивали грађани на референдуму смањивана су овлашћења законодавне власти, а моћ концентрисана у рукама извршне. На референдуму 1998. промењен је и изборни модел. Уведено је гласање за партијске листе од наредних избора за Законодавну скупштину (Eschment & Grotz, 2002:433). Тако је горњи дом (Законодавна скупштина) проширен са 45 на 60 мандата, а тих додатних 15 мандата се расподељивало пропорционално,

партијским листама. На изборима за доњи дом изборни модел није промењен.³⁰ Од укупно 105 мандата, колико су имала оба дома, чак 73 је припало независним кандидатима. У пропорционалној компоненти пет мандата је припало комунистима, а четири Унији демократских снага, пропредседничкој изборној листи (OSCE/ODIHR, 2000a:20).

Модел је промењен поново већ на уставном референдуму 2003. Уведена је једнодома скупштина са 75 места, а избори су се организовали по систему апсолутне већине. Према Курманову, два су разлога за то. Победа комуниста на листовном нивоу, али и распад Уније демократских снага чији су се чланови након уласка у парламент придружили другим групама због регионалних и персоналних разлога, створили су неповерење власти у пропорционални систем. У таквим условима није ни изненађујуће што покушај две трећине посланика да се парламент прошири за 30 места који би се расподељивали пропорционално није уродио плодом (Kurmanov, 2004). Ако је у Киргистану у првој фази изборне реформе (већински систем) компромис између разних актера тражен, онда друга, која се поклапа са ширењем моћи председника Акајева, представља пример наметања одозго, иако се власт и при увођењу и при напуштању паралелног система скривала иза одлуке грађана на референдуму.

Попут Азербејџана, највећи утицај на укупан институционални аранжман Казахстана, а тиме и на изборна правила, имао је први, и до данас једини, председник Нурсултан Назарбајев. Концентрисање моћи у рукама председника кулминацију доживљава од 1993. и „самораспуштања“ Врховног совјета након чега су овлашћења парламента предата председнику (Jones Luong, 2002:213-214). Нови парламент изабран је 1994. према моделу који је донео председник декретом. Од три „катеорије“ посланика, које је закон утврдио, једна је бирана са листа које је сачињавао председник. Пошто је Уставни суд годину дана касније, због нарушавања једнакости бирачког права, прогласио закон и парламент изабран по њему ништавим приступило се изради новог модела (Olcott, 1997:226-230). И у новим разговорима партије су биле скрајнуте, док су утицај на поједине одредбе

³⁰ У Киргистану се горњи дом бави темама од националног значаја и свакодневним законодавним питањима, док се доњи дом састаје неколико пута годишње како би одлучивао о темама значајним за регионе (Jones Luong, 2002:184).

закона имали регионални лидери на које се председник касније могао ослонити у парламенту. Партије су преферирале неку форму сразмерног представљања и предлагале паралелни модел у коме би постојао једнак број номиналних и листовних мандата, али је на крају прихваћен систем апсолутне већине на изборима за доњи дом. У новоформираном дводомом парламенту председник је задржао право да директно поставља око 15% сенатора (Jones Luong, 2002:213-252).

Паралелни систем у коме се само десет од 77 посланика доњег дома бирало на листовном нивоу уведен је 1999. године. „У покушају да добије међународни легитимитет као држава посвећена демократизацији, Казахстан је спровео привремене институционалне реформе“ (Von Gumprenberg, 2002:409). Увођење партијских листа и пропорционалног представљања представљало је позитиван корак у еволуцији плуралистичког политичког окружења. Пре тих промена партије су у закону третиране као било које друго јавно удружење (OSCE/ODIHR, 2000b:4). Оцена је, ипак, да је изборима 1999. председник Назарбајев успео да трансформише Казахстан у државу какву је желео, са јаким председником и опозицијом која је ограничена у свом деловању (Cummins, 2005:28). На изборима 2004. године, на пример, само је један опозициони посланик ушао у парламент. Остале парламентарне партије подржавале су председника Назарбајева.

Модел је напуштен у корист пропорционалног система 2007. године. Уставне промене привидно су имале за циљ увећање улоге Меџлиса и политичких партија, али се иза свега крила жеља Назарбајева да побољша међународни имиџ Казахстана код страних инвеститора и преузме председавање ОЕБС-ом 2009. године (Isaacs, 2008:382). Задржан је цензус од 7%, али су забрањене предизборне коалиције, па је само Nur Otan, партија на чијем челу је био Назарбајев, успела да пређе цензус. Од стицања независности политичким системом Казахстана доминирао је председник Назарбајев. Постепено ширење пропорционалног представљања од краја 90-тих стога је имало за циљ очување привида демократског легитимитета у окружењу у коме је опозиција учествовала у трци која је била изгубљена пре самог старта.

Последњи совјетски и први избори у независном Таџикистану одржани су према старим правилима и нису били компетитивни. Убрзо након проглашења независности Таџикистан је захватио грађански рат у коме су се с једне стране нашле снаге лојалне бившој комунистичкој елити и председницима Набијеву и Рахмонову, а са друге Уједињена таџикистанска опозиција (УТО) предвођена разним исламистичким групама (Atkin, 1997; Hiro, 2009:320-343). На основу мировног споразума из 1997. формирана је, по начелу паритета између власти и опозиције, Комисија за национално помирење (CNR), у чијој надлежности је била и институционална реформа. CNR је имала прилику за свеобухватну уставну реформу, али је „резултат њеног рада био структурално пристрасан у корист постојећег система“ (Jonson, 2006:46). Уведен је горњи дом парламента у коме су представљени региони, продужен председнички мандат и дозвољено постојање религијских партија.

Утицај председника, који је постављао половину чланова CNR, на изборну реформу био је велики. У процесу израде нацрта изборног закона опозиција је имала само статус посматрача. Дебате готово да није ни било. Озакоњен је паралелни систем, према коме се 22 мандата додељивало пропорционално у једној изборној јединици, што је одговарало владајућој елити која је једина имала ресурсе и довољно широку базу да може да води националну кампању (Zoir & Newton, 2001:54-59). Чланице УТО на изборима 2000. успеле су да освоје само два листовна мандата (OSCE/ODIHR, 2000с:23), а 17 посланика је долазило из престонице Душанбеа (Zoir & Newton, 2001:59). Имплементација *power-sharing* механизма имала је само привремени карактер, па су политичке институције постале још централизоване након CNR ере. Владајућа елита Таџикистана је, без обзира на постконфликтну ситуацију која је захтевала постизање компромиса, успела да задржи кључне полуге моћи. У томе јој је помогао и нови изборни модел.

5.3.3. Изградња демократске фасаде у афричким недемократским режимима

За разлику од пост-совјетских република увођење изборних система у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти у Африци одвијало се по нешто другачијој матрици. У Египту је судска власт утицала и на увођење и на напуштање паралелног система. Прецизније, на реформу изборних правила утицала је комбинација два фактора. У другој половини 70-тих Енвер Садат је започео процес контролисане политичке либерализације. Дозвољено је постојање политичких партија, иако није постојала жеља за потпуном демократизацијом друштва и политичког система. Циљ је пре свега био да се покаже Садатов отклон од Совјетског савеза и привуку стране директне инвестиције са Запада (Moustafa, 2007:90-91). У том процесу прокламована је преданост начелима владавине права. „Окрећући се од социјалистичких и тема арапског национализма које су доминирале званичним дискурсом 60-тих и делом у 70-тим, египатски владари су у све већој мери свој легитимитет црпели ослањајући се на формалну законитост и уставне текстове“ (Bernard-Maugiron, 2013:180).

Након убиства Садата нови председник Хосни Мубарак наставио је процес либерализације. Ослобођени су политички противници, а на партијској сцени је оживела и партија Вафд (New Wafd). Априла 1984. године, у нади да ће консолидовати свој ауторитет као популарни лидер толерантан према опозицији, Мубарак је обећао прве слободне и поштене изборе у последњих 30 година. Осигурање за владајућу Националну демократску партију (NDP) био је нови изборни модел којим је уведено пропорционално представљање у 48 вишемандатних јединица уз изборни цензус од 8%. Сви гласови који би остали испод цензуса одлазили би водећој партији, а да би учествовала на изборима партија је морала да има листу у свим изборним јединицама. Поред тога, независним кандидатима је било забрањено учешће на изборима (Owen, 2004:136; Blyades, 2011:38-41). У парламент је поред NDP ушла још само коалиција New Wafd партије и Муслиманског братства.

Одмах након избора адвокат и политички активиста Камал Калид поднео је жалбу уставном суду. У њој је наведено да изборни закон спречава грађане да на

изборима учествују као независни кандидати чиме се крше њихова права гарантована Уставом из 1971. Пошто је уставни суд пресудио да је закон неуставан опозиција је захтевала реформу изборног закона, распуштање парламента и расписивање нових избора. Режим је, на опозиционо изненађење, прихватио сва три захтева (Moustafa, 2007:97). На референдуму 1987. парламент је распуштен, али је реформа изборних правила била само козметичка. У свакој изборној јединици један посланички мандат је био резервисан за независне кандидате, а он се, логично, одређивао већинским системом (Ries, 1999:333). Тако је, на мала врата, у Египту озакоњен паралелни систем. На изборима 1987. NDP је однео још убедљивију победу. И док је највећи део опозиције пред судовима покушавао да докаже изборну превару, Калид се поново обратио уставном суду. Његова одлука је и 1990. била иста. Нови модел и даље фаворизује политичке партије на штету индивидуалних кандидата (Moustafa, 2007:98-100). И редослед потеза је поново био исти. Након референдума и распуштања скупштине, после само једних избора, напуштен је паралелни систем и замењен системом апсолутне већине. Нестао је на исти начин као што је и настао – након одлуке судске власти. Ауторитарни режим Мубарака и NDP, у жељи да сачува демократску фасаду, показао је да поштује начела владавине права и одлуке уставног суда.

Из истих разлога креиран је и паралелни систем у Гвинеји. Након проглашења независности 1958. године, једнопартијске владавине Демократске партије Гвинеје (PDG) и председника Секу Туреа (1958-1984) и војног удара после његове смрти којим је на власт дошао генерал Конте, почетком 90-тих у Гвинеји су се јавиле прве идеје о обнови вишепартизма (O'Toole, 1995:9-13). Притисци за обнову демократије махом су стимулирани од стране међународних донатора и малог броја недовољно развијених организација цивилног друштва (Picard & Moudoud, 2010:56). Државом је, према новом уставу, у транзиционом периоду, до првих вишепартијских избора, управљало тело састављено од војних и цивилних представника. Три су разлога што је за изборе 1995. одабран паралелни систем. Конте је желео да консолидује моћ наспрам припадника старог режима, пружи изборну шансу растућем броју опозиционих партија и успостави демократску фасаду (Mozaffar, 2004:426). Већински систем у једномандатним јединицама омогућио је владајућој елити да очува традиционална локална

упоришта и осигура парламентарну већину, док је пропорционално представљање обезбедило парламентарну представљеност слабо организованим опозиционим партијама, али без страха да ће позиција владајуће елите бити угрожена. Процес демократизације у Гвинеји је, међутим, одмах заустављен. Не само да избори нису били слободни и поштени, него их од 2002. до 2013. није ни било, а 2008. године, након смрти генерала Контеа, у држави је организован још један војни удар. Без обзира на нестабилно политичко окружење изборни модел није мењан.

У Тунису је, зарад очувања привида демократског легитимитета и обезбеђивања парламентарне репрезентације опозицији, морао да буде уведен већински систем са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом. Примењени механизам личио је на *scorporo totale* који је коришћен на изборима за италијански Сенат. Сви гласови поражених листа из већинског сегмента били би сабирани на нивоу целе државе где би се мандати расподељивали пропорционално. Тунис је од проглашења независности имао *de facto* једнопартијски систем са јаким председником. На изборима за парламент коришћено је партијско блоковско гласање у 17 вишемандатних јединица – 4-7 мандата. Повлачењем председника Бургибе на власт долази генерал Бен Али чиме отпочиње процес плурализације политичког простора. На изборима 1989. године, захваљујући изборном моделу, све парламентарне мандате са 80% гласова осваја Конституционална демократска партија (RCD). Такав исход је сигнализирао да постоји потреба за променом модела како би опозиционе партије ушле у парламент. Решење је пронађено у већинском систему са компензацијском листом. У 25 јединица (2-10 мандата) и даље је коришћено партијско блоковско гласање, али је додатних 19 мандата расподељивано пропорционално, сабирањем гласова поражених листа из вишемандатних јединица на нивоу целе државе. Том променом RCD је на изборима 1994. са 97,7% гласова освојила 144 мандата, али су преко компензацијске листе у Представнички дом ушле још четири партије (Pereira, 1999:911-920).

Парламентарна репрезентација „лојалне“ опозиције постепано је повећавана да би на изборима 2009. од 214 посланичких места 53 додељивано преко компензацијских листа (Aghrout, 2010:750). Изборни модел је напуштен

након насилних протеста грађана крајем 2010. и почетком 2011. који су означили почетак „арапског пролећа“ и произвели одлазак председника Бен Алија из Туниса. Консензусом кључних актера (Stepan, 2012:91-94) он је замењен пропорционалним системом у 27 јединица – 4-10 мандата – са затвореним листама и алтернацијом мушкараца и жена на њима, Херовом квотом и методом највећег остатка за расподелу мандата, без изборног прага. Посебних 18 мандата остављено је за тунижанску дијаспору (Aghrout, 2014:295). Избори из 2011. и 2014. оцењени су као слободни и поштени, а *Freedom House* сврстава Тунис од 2014. у ред слободних држава.

Постојање изборне конкуренције изгледа парадоксално у ауторитарним режимима, у контексту у коме је селекција вође и лидерског тима око њега обављена и пре самих избора. Ипак, избори постоје у највећем броју ауторитарних држава. У последњем одељку показали смо да је одабир изборних модела у којима су комбиновани већински и пропорционални институти представљао рационалну, и вероватно најбољу могућу, стратегију којој су недемократски режими прибегавали. Комбиновањем већинских и пропорционалних правила обезбеђиван је остатак на власти уз „увлачење“ опозиционих партија у изборни процес. Одговори опозиције на нова правила нису додуше увек били исти. Од тих одговора је некада, као у случају Југославије, зависила и судбина изборног модела. Иако се паралелним системом хтео „учинити уступак политичким захтевима опозиције, пре свега у Србији, како би се обезбедило њихово учешће, а тиме и оснажио легитимитет новоизабраним органима савезне државе“ (Јовановић, 1997:162), опозиција је бојкотовала изборе, па је модел промењен већ након неколико месеци. Случај Југославије је специфичан из још једног разлога. Наиме, СР Југославија је у току свог постојања била фасадна федерација у којој је моћ била сконцентрисана у рукама елита на републичком нивоу. Отуда не изненађује што је паралелни систем усвојен као компромисно решење српских и црногорских социјалиста.

Грузија, Јерменија и Тацикистан су, такође, комбинована изборна правила усвајали по нешто другачијој матрици од очекиване за ауторитарне режиме.

Слабост владајуће елите и потреба да се она легитимизује нису дозвољавали усвајање модела класичним наметањем одозго. У Таџикистану је након грађанског рата, у пост-конфликтној ситуацији, власт морала да седне за сто са представницима опозиције. У Грузији је, после војног удара и повратка Шеварнадзеа, велики број партија био представљен у привременом парламенту. У Јерменији је парламент изабран по совјетским правилима такође био шаролик, а председнику Тер-Петросијану је било стало до доношења новог устава. У том контексту уступци су морали да буду прављени, мада је владајућа елита успела да одбрани оне изборне „нише“ које су јој отварале пут да моћ консолидује. Директан избор за председника парламента, у оквиру паралелног модела, омогућио је Едуарду Шеварнадзеу да постане шеф државе. Тер-Петросијан је осигурао усвајање устава са широким председничким овлашћењима уз огромну превласт номиналних мандата у изборном моделу. Председник Набијев је у Таџикистану, контролом над половином чланова Комисије за национално помирење, осигурао усвајање изборног модела којим је на листовном нивоу фомирана једна изборна јединица, што није одговарало опозицији која, без ресурса и довољно широке изборне базе, није могла да води ефикасну националну кампању.

У осталим недемократским режимима који су анализирани у последњем одељку владајућа политичка елита није била принуђена да прави уступке. Она је то ипак радила. Разлози су углавном били исти. Стварао се утисак да се опозицији излази у сусрет, у међународној заједници и код грађана ојачавао демократски легитимитет, а заправо је контрола и над изборним законодавством и над изборним резултатима остајала у рукама власти. Ту тврдњу потврђује и чињеница да се у свим случајевима радило се о прихватању инклузивнијих, а не рестриктивнијих изборних правила. Односно, одржавању избора по новим, комбинованим изборним правилима, у десет од једанаест држава, претходили су избори организовани по различитим већинским моделима. Изузетак представља Египат у коме је на снази био пропорционалан систем. Тај модел је, међутим, без обзира на карактеристике које се у теорији приписују пропорционалним моделима, у суштини био рестриктиван јер је цензус био висок, расути гласови су се преливали победничкој листи, а партије су, како би уопште учествовале на

изборима, морале да предложе листе у свим изборним јединицама. Практично је, паралелни модел, уведен након одлуке судске власти, а чијим је изборним институтима власт манипулисала како би само формално испунила захтев уставног суда, био инклузивнији јер су у већинском сегменту – око 10% мандата – учешће могли да узму и независни кандидати.

У овом и претходном поглављу испитивали смо разлоге настанка система са комбинованим изборним правилима. Интересовало нас је у којим контекстима су они увођени и ко су били актери који су у реформским процесима узимали учешће. Занимало нас је и да ли су изборни дизајнери на уму имали идеју о споју најбољег из два света, шта су били узроци промене, али и због чега су мешовита изборна правила озакоњена у ауторитарним режимима. Да ли се у њима ради о променама мотивисаним максимизацијом мандата? Јесу ли и у недемократском окружењу нова правила свесно дизајнирана? Верујемо да модели реформе зависе од типа режима у којој се она спроводи. У недемократским државама изборни инжењери нису мотивисани сабирањем предности и отклањањем недостатака базичних изборних образаца. То је и очекивано. Они у реформски процес нису ушли ни зарад пуког увећања моћи. Да то јесте био циљ рестриктивна пререформска правила вероватно не би ни била мењана. Правила, међутим, јесу дизајнирали свесно. Њихови мотиви су били релативно једноставни. Режимске елите су желеле да остану на власти, али да учешћем опозиције у изборној утакмици изграде демократску фасаду. Већински сегмент избора би владајућој елити обезбеђивао надмоћ у парламенту, а пропорционални осигуравао парламентарну репрезентацију опозицији, таман толику да се власт није осећала угроженом. Зато су системи са комбинованим правилима представљали рационалан избор. Бенефити од њиховог увођења надмашивали су трошкове.

Комбинована изборна правила у недемократским режимима јесу настајала наметањем одозго, од стране дела политичке елите и без учешћа других актера. Реформски подстицај је међутим био двојак. Поред очувања и обезбеђења контроле над парламентом и политичким институцијама, режим је отварањем простора за опозицију стварао привид демократског легитимитета код грађана и

ојачавао пољуљану међународну репутацију. Овакво понашање владајућих елита не изненађује. Уосталом, док у демократским друштвима избори представљају механизам којим се алоцирају позиције моћи и ауторитета и изабрани представници држе одговорним, у ауторитарним и хибридном режимима они се користе као средство легитимизације. И премда Шугарт и Ватенберг на то нису мислили, режим је спојио оно што је по њега било „најбоље из два света“ – довољно, али не и превише плурализма који не би могао да поднесе.

И процес увођења комбинованих изборних правила у Мексику, Јужној Кореји, Сенегалу и Тајвану се у иницијалној фази одвијао према матрици карактеристичној за недемократске државе. Новоусвојена правила су, међутим, била изразито нестабилна и мењана су скоро пре сваких избора. Постепено отварање простора за опозицију, унутар мешовитог изборног аранжмана, на крају је резултирало успешним окончањем процеса демократизације. У тој завршној фази промењена су и изборна правила, по матрици уобичајеној за нове демократије, договором елита. Као и у новим демократијама компромис је симболизовао приврженост свих релевантних актера вредностима демократије и слободних и поштених избора. Консензус о изборним правилима означио је крај периода у коме је политичком сценом доминирала партија-хегемон.

И у флуидним политичким и институционалним оквирима Албаније, Русије и Украјине, изборна правила су мењана истовремено са променама интереса и преференција кључних актера и њихових односа моћи. У њима, међутим, сукоб о правилима игре која уређују изборну трку никад није ушао у погодбену фазу, иако је таквих покушаја било. Непостојање компромиса није довело до креирања изборног модела који би помирио интересе власти и опозиције. У атмосфери неповерења и одсуства договора о базичним изборним правилима избори су наставили да функционишу у „сивој зони институционалне амбиваленције“, негде између потпуне ауторитарне контроле и потпуне демократске неизвесности.

По свему наведеном, генеза комбинованих изборних правила у недемократским и хибридном режимима се разликује од консолидованих и нових демократија. У старим демократијама главни узрок реформе јесте била

екстремност претходног изборног модела. У новим демократијама, несигурност у погледу властитих изборних шанси увећана је непостојањем компетитивних, а у великом броју случајева и било каквих вишепартијских избора у пререформском периоду. Та несигурност је актерима олакшала напуштање почетних преговарачких позиција и прихватање средњег решења у виду комбинације већинских и пропорционалних изборних института. Из тог разлога је спектар актера који су учествовали у институционализацији комбинованих правила у новим и консолидованим демократијама знатно шири. Не само да су реформе спровођене договором елита, већ је у њима неретко учествовао и екстерни фактор – Монако, Западна Немачка, Источни Тимор, Лестото – а у случају старих демократија, директно или индиректно, и грађани. Постоји наравно и неколико изузетака у групи недемократских држава у којима је, по правилу, комбиновање две изборне формуле наметнуто од страна дела политичке елите. Већи уступци опозицији начињени су у првој фази реформе у Грузији, Јерменији и Таџикистану. Спољашњи фактор је имао нешто већи утицај на новелирање изборних закона у Албанији и Јужној Кореји. Своју улогу у недемократским режимима имала је и судска власт. И као што су уставни судови одредили правац будуће реформе у Италији и утицали на увођење паралелног система у Јужној Кореји 2001. године, а судске пресуде довеле до промене појединих изборних института у мешовитим системима Немачке и Јапана, две судске одлуке, на Тајвану и у Египту, директно су утицале на озакоњење система са комбинованим правилима.

Коначно, на примеру комбинованих изборних правила, пратећи историјску вертикалу настанка изборних система, очито је да промене иду у правцу инклузивнијих – пропорционалнијих – формула. Од 39 случајева увођења мешовитих и већинских система са компензацијском листом – Бугарска, Русија, Украјина и Јужна Кореја су их напуштале, па поново уводиле – само се у десет радило о преласку са пропорционалне изборне формуле. Притом треба имати у виду да се у три случаја радило о реинституционализацији паралелних система – Бугарска, Русија и Украјина – да је пререформски пропорционални систем у Египту имао рестриктивнија обележја од новоусвојеног паралелног, као и да су на Сејшелима и у Сенегалу избори по пропорционалним правилима одржани само једном, у „нултој фази“ партијске плурализације. Практично су само Немачка,

Италија, Венецуела и Боливија пре изборне реформе у дужем периоду користиле систем сразмерног представљања.

У највећем броју случајева радило се о замени једнокружних и двокружних већинских избора, док су поједине државе у „трећу изборну револуцију“ ушле са системима блоковског гласања – Андора, Монако, Филипини и Тајланд – партијског блоковског гласања – Тунис – и појединачног непреносивог гласа – Јапан, Тајван и Јужна Кореја други пут. Сличан образац се понавља и у 16 случајева напуштања комбинованих правила. У пет држава она су замењена рестриктивнијим системима – у Јужној Кореји SNTV системом (1962-1972), Азербејџану релативном већином, Киргистану и Египту апсолутном већином и Италији премијским – бонусним – системом. У осам држава – Хрватска, Југославија, Македонија, Албанија, Источни Тимор, Казахстан, Тунис и Бугарска чак два пута – комбинована изборна правила су представљала успутну станицу на путу од рестриктивних – већинских – ка инклузивнијим – пропорционалним – изборним формулама, док су Украјина и Русија тој развојној путањи додале и повратак на паралелни изборни модел.

Број држава које су напустиле комбинована изборна правила показује да се нису у потпуности остварила предвиђања да ће мешовити системи представљати „изборни модел 21. века“. Четврт века након отпочињања „нове изборне револуције“ само 23 светске државе имају комбиноване и већинске системе са компензацијском листом. „Експлозија“ је праћена „имплозијом“. Зашто се то догодило? Да ли су последице примене комбинованих правила одговарале намерама изборних дизајнера? И ако нису, шта је на те последице и њихову непредвидивост утицало? У претходним поглављима бавили смо се унутрашњом структуром мешовитих изборних система (*black box*) и разлозима и моделима њиховог настанка (*inputs*). Видели смо да су комбиновани системи структурално изузетно замршени. Да на њихову комплексност утичу готово неограничене варијације у комбинацији већинских и пропорционалних изборних института. Видели смо, такође, да су модели реформе и разлози њиховог озакоњења зависили од типа режима у коме се реформа догађала. И не само да су реформски модели и актери укључени у њих били другачији. На системске последице њихове

примене могли су утицати и други фактори директно повезани са генезом комбинованих правила. Пре свега, пререформски изборни модели и наслеђени или затечени обрасци изборне и политичке конкуренције, али и друге институционалне и контекстуалне идиосинкразијске карактеристике. Какве су последице (*outputs*) функционисања комбинованих изборних правила истражујемо у наредним поглављима.

6. Детерминизам у изборним студијама

After all how many wars were fought over whether the electoral formula was largest remainder or highest average; how many politicians have been assassinated over the issue of single transferable vote versus single member plurality
David Farrell

Иронична примедба Дејвида Фарела да класичне псефолошке дилеме нису узрок ратова и атентата, иако не баш сасвим тачна (Wilkinson, 2006; Cederman, Gleditsch & Hug, 2013), просечног читаоца подстиче да се замисли зашто су изборна правила битна. Зашто изборни модели и изборни институти заокупљују пажњу политичких актера широм света? На шта то они утичу? Које су њихове последице? Стручна јавност ту дилему нема. Још је Монтеѕкје изборне законе називао „основним законима демократије“ (Монтеѕкје, 1989), Лајпхарт тврдио да је „изборни систем основни елемент представничке демократије“ (Lijphart, 1994:1), а Сартори да се ради о „најманипулативнијем политичком инструменту који обликује партијски систем и утиче на спектар политичког представљања“ (Sartori, 1994:ix). Ако су изборни системи „зупчаници који омогућавају да точкови демократије правилно функционишу“ (Farrell, 2011:2), онда и последице њихове примене у ширем политичком систему морају бити значајне.

У поглављима 4 и 5 бавили смо се комбинованим изборним моделима као зависном варијаблом. Интересовала нас је њихова генеза, разлози институционализације, друштвени и политички контекст у коме су настајали, актери који су у њиховом креирању учествовали (*inputs*). У наредним поглављима, испитујемо последице (*outputs*) мешовитих и већинских система са компензацијском листом. Занимају нас макро последице њихове примене – пропорционалност, партијски парламентарни систем, тип и трајање кабинета, представљање жена – али и микро последице – стратегије деловања бирача и партијских елита. У основи, у преосталом делу студије на системе са комбинованим изборним правилима гледамо као на независну варијаблу.

Политичке консеквенце различитих типова изборних система, због практичних импликација које имају, представљају потку спорова теоријских праваца унутар псефолошких студија. Те расправе трају готово два века, а у основи имају нормативну дилему и питање *Који је изборни систем бољи*. Дугачка листа предности и мана базичних типова изборних система (Јовановић, 1997:44-54, 71-79; Јовановић: 2004:111-115), коју састављају присталице и противници већинског и пропорционалног обрасца избора, продукт је неслагања у оцени који је од ова два система пожељнији по политички живот и демократију. Спорења о последицама које изборни модели производе могу се сврстати у два правца. Први и старији правац чине студије које остају у оквирима теоријских разматрања о ефектима изборних правила. Њихов број кроз историју је велики, али се као референтна најчешће узима студија Мориса Дивержеа из 1951. године – *Политичке партије*. Новији правац, који је и допринео да псефолошке студије у неколико последњих деценија добију на важности, фокусиран је на емпиријску проверу теоријских поставки о утицају различитих изборних института, а његов зачетник је Даглас Ре и његова пионирска студија *Политичке последице изборног права* из 1967. године.

Морис Диверже је, проучавајући социологију политичких партија, утврдио да се страначки систем јавља као последица изборног система. Постојање утицаја изборног система на изградњу одговарајућег страначког система Диверже је формулисао у три „социолошке правилности“: систем релативне већине води двостраначком систему; пропорционално представљање резултира вишестраначким системом; системи апсолутне већине показују тенденцију ка вишестраначком систему при чему је број странака ограничен због стратегија удруживања у другом кругу избора (Duverger, 1954, 1986). Својом студијом Диверже је покренуо расправу која траје више од пола века, а у којој су његове „социолошке правилности“ оспораване и надограђиване. Тако је, на пример, Ђовани Сартори у оцену ефеката базичних типова изборних система увео „анализу услова“, разликујући нужне и довољне услове утицаја изборних система на политички и страначки живот – структурирани страначки систем и равномерна расподела гласова по изборним јединицама (Sartori, 1994:40-48).

Са друге стране, истраживања последица изборних система у радовима Дагласа Реа и Аренда Лајпхарта заснована су на обимној емпиријској грађи и агрегатним подацима прикупљеним из огромног броја изборних циклуса у великом броју демократских држава. Тако је Ре, у својој опсежној емпиријској студији 121 изборног циклуса у 20 држава у периоду 1945-1965, у којој је испитивао утицај на укупно 11 варијабли елективног и парламентарног страначког система, дошао до налаза који потврђују везу изборног обрасца и величине изборне јединице и страначког система (Ree, 1967). Трећа варијабла које је била предмет његовог интересовања, начин гласања – категоријално/ординално – није дала очекиване резултате јер се показало да категоријално гласање води већем степену фракционализације од ординалног. Лајпарт је на још обимнијем узорку који је обухватио 27 држава и 384 изборна циклуса у периоду 1945-1990 испитивао ефекте различитих елементата изборног система (Lijphart, 1994). Анализирајући њихов утицај Лајпхарт је утврдио да три варијабле – изборни образац (већински или пропорционални), величина изборне јединице и начин гласања пресудно утичу на степен пропорционалности и степен вишестраначја. Лајпхартови налази су нешто другачији од Реових јер је веза изборне формуле и величине изборне јединице, с једне, и степена пропорционалности, с друге стране, јаче изражена. Веза изборне формуле и величине изборне јединице и степена вишестраначја је, међутим, слабија. Коначно, Лајпхарт је показао да је однос између начина гласања и степена вишестраначја израженији него што је то мислио Ре (Lijphart, 1990; Lijphart, 1994).

Експлозија мешовитих изборних система у „новој изборној револуцији“ дочекана је зато са одушевљењем међу истраживачима избора. Избори по комбинованим изборним правилима за псефологе су представљали дуго чекану социјалну лабораторију у којој је било могуће вршити „контролисана поређења“. Веровало се да ће сви недостаци и недоумице класичних псефолошких студија, проистекли из поређења пропорционалних и већинских изборних система у различитим државама и временским периодима, коначно бити отклоњени. Испитивање ефеката произведених у већинској и пропорционалној компоненти комбинованих изборних модела омогућиће мерење учинака различитих типова изборних института у истом периоду и истим територијалним јединицама. Оваква

очекивања подстакнута су идејом да мешовити изборни системи представљају пуку комбинацију већинских и пропорционалних изборних института, те да је због тога њихове последице могуће анализирати одвојено (Reed, 1999; Stratmann & Baur, 2002; Moser & Scheiner, 2004).

Као одговор на студије које су комбинованим изборним моделима приступале као простој мешавини два базична изборна обрасца појавили су се радови аутора који су сматрали да није продуктивно занемарити интеракцију између различитих компоненти мешовитих избора. Специфична интеракција два изборна сегмента и „контаминацијски“ ефекти до којих она доводи од изборних актера „захтевају“ другачије моделе понашања (Cox & Schorpa, 2002; Ferrara et al., 2005). Ако постоји контаминација која приморава актере да развијају сложеније стратегије деловања онда ни последице унутар сегмената комбинованих модела неће одговарати ефектима њихове изоловане примене. У том случају ни последице примене мешовитих система неће бити лако докучиве, а зависиће између осталог и од одговора актера на комплексније институционалне подстицаје које шаљу структурно сложена комбинована изборна правила.

Ово поглавље представља „теоријски“ увод у истраживање последица система са комбинованим изборним правилима. Подељено је на два одељка. У првом приказујемо налазе најважнијих изборних студија у којима су испитивани ефекти базичних типова изборног система и најважнијих изборних института. Изборни институти који имају највећу експланаторну моћ биће предмет и наше емпиријске анализе. Интересује нас, такође, и веза између главних зависних варијабли из наше емпиријске анализе – пропорционалности, партијског система, кабинета и представљања жена. Ако је та веза утврђена у изборним студијама које су се бавиле базичним типовима изборног система онда би се она могла очекивати и у случају комбинованих. У другом одељку налази се краћи преглед досадашњих компаративних студија политичких последица система са комбинованим изборним правилима. Главна разлика међу тим студијама заснована је на два различита приступа изучавању комбинованих система. Сукоб између те две „традиције“ покушавамо да решимо у последња два, а нарочито у поглављу 8.

6.1. Утицај изборних правила на пропорционалност, страначки систем, представљање жена и управљачке капацитете влада

Главна разлика између изборних система, на којој уосталом и почива нормативна дилема *Који је изборни систем бољи*, у директној је вези са пропорционалношћу изборних резултата. Пропорционални изборни системи верно пресликавају политички рељеф једног друштва у парламентарну структуру, а репрезентација сразмерна броју гласова у сржи је идеје демократије. И док пропорционалисти инсистирају на парламенту као микрокосмосу, заговорници већинског начина бирања сматрају да је стабилна парламентарна већина предуслов нормалног функционисања парламента и управљања политичким институцијама, сагласно демократским начелима и у интересу свих грађана. Пропорционалистичка школа тежиште ставља на састав представничког тела, а мајоритаристи на одлуке које парламент доноси. Пропорционалност изборних резултата – однос између удела освојених гласова и удела освојених мандата – у већој мери је, логично, обезбеђена у пропорционалним, него у већинским системима. Дилема је стога колико су пропорционални пропорционални изборни системи? И шта све на степен пропорционалности утиче? Одговори на ова два питања се чини лакшим него што то они заиста јесу.

Неколико је проблема скопчано са покушајима утврђивања степена пропорционалности различитих типова изборних система. Најпре, диспропорционалност изборних правила не зависи искључиво од њиховог механичког дејства. У неким државама, попут САД, изразито диспропорционална изборна правила, систем релативне већине, имају пропорционалне учинке. Такав исход последица је дејства психолошког фактора под чијим утицајем партијске елите и бирачи „дезертирају“ од кандидата који немају изгледа за елекцију, па нема велике дисторзије између удела гласова и мандата које освајају демократе и републиканци. Друго, на пропорционалност изборних резултата утичу, не у истој

мери, различити изборни институти. И треће, дилема је којим индексом треба мерити степен пропорционалности.

Поменути проблеми узрок су неслагања и размимоилажења међу ауторима што неминовно води и различитом рангирању различитих изборних модела. Као што смо већ навели, Даглас Ре је утврдио да највећи утицај на пропорционалност има величина изборне јединице, нешто мањи изборна формула, док начин бирања нема никакав утицај (Rae, 1967). Аренд Лајпхарт је четврт века касније, супротно Реу, показао да и изборна формула и величина изборне јединице имају већи утицај на пропорционалност него на степен вишестраначја (Lijphart, 1990), као и да на пропорционалност могу утицати и неки други елементи изборног система, попут величине представничког тела, ефикасног изборног прага – законски изборни праг у комбинацији са величином изборне јединице – неравномерне расподела бирача по изборним јединицама (*maltaportionment*) и могућности формалног повезивања посебних изборних листа на изборима (*apparentement*) (Lajphart, 2003:176-181).

Преовлађујући став првих псефолошких студија које су испитивале ефекте различитих изборних института на пропорционалност био је да величина изборне јединице представља „одлучујући фактор“ (Taagepera & Shugart, 1989:112). Величина изборне јединице, као детерминишући фактор, заправо функционише другачије у већинским и пропорционалним системима. И док је њена корелација са степеном пропорционалности у пропорционалним системима позитивна, у већинским изборним моделима она је негативна јер велика изборна јединица за собом повлачи већу диспропорционалност и веће предности за велике странке.

Утврђивање степена пропорционалности различитих пропорционалних формула, посебно ако узме у обзир и систем појединачног преносивог гласа (STV), скопчано је са одређеним проблемима (Farrell, 2011:155-156). Из тог разлога аутори нешто другачије рангирају формуле за транспоновање гласова у мандате које се користе у системима сразмерног представништва (Rae, 1967; Loosemore & Hanby, 1971; Lijphart, 1986, 1994; Gallagher, 1992; Benoit, 2000). Међутим, за потребе наше анализе, тај проблем није велики јер не постоје мешовити изборни системи у којима су комбиновани већински образац избора и

STV, a највећи број држава користи три формуле за транспоновање гласова у мандате – Хер-највећи остатак, Сен-Лаги и Д'Онт. У готово свим поменутих радovima (за нешто другачије налазе види: Venoit, 2000) најпропорционалнијом се сматра Херова квота-највећи остатак, следе Сен-Лагијева метода, Друпова квота-највећи остатак, Империјали квота-највећи остатак, Д'Онтова метода и на крају Империјали метода.

Последњи, методолошки проблем одређења степена пропорционалности различитих изборних система односи се на постојање великог броја индекса којима се пропорционалност мери. Реин Тагепера и Бернارد Грофман наводе чак 19 индекса за мерење диспропорционалности изборних резултата (Taagepera & Grofman, 2003). Четири најутицајнија индекса развили су Даглас Ре, Лузмор и Хенби, Мајкл Галагер и Аренд Лајпхарт (Вучићевић, 2009). Не улазећи у дебату о њиховим предностима и недостацима, а узевши у обзир да сва четири показују висок степен корелације (Gallagher, 1991; Lijphart, 1994:66), у нашем моделу предност дајемо Галагеровом индексу најмањих квадрата (видети на пример и: Taagepera & Grofman, 2003; Taagepera, 2007:65-82; Farrell, 2011:156-159; Lijphart, 2012:145).

Анализирајући степен пропорционалности изборних система коришћених у 78 демократија у току прошле деценије Дејвид Фарел долази до резултата који су приказани у табели 6.1. Рангирање изборних система заправо је направљено према степену диспропорционалности пре чему се они системи – изборне формуле – које имају најниже нивое диспропорционалности налазе на врху, а они са највишим вредностима на дну табеле. Резултати се у одређеној мери не поклапају са очекивањима. Модификовани Сен-Лаги би се морао налазити испод Сен-Лагија, док места треба да замене Д'Онтова метода и Друпова квота-највећи остатак. Два су главна разлога што Фарелови упоредни налази нису у складу са теоријским очекивањима. Прво, код појединих формула ради се о малом броју случајева. Друго, на пропорционалност могу да утичу и неки други фактори, попут величине изборне јединице.

Табела 6.1. Однос између изборне формуле и пропорционалности

изборна формула	број држава	просечна диспропорционалност
модификовани Сен-Лаги	2	2.62
Хер-највећи остатак	14	3.36
STV	2	3.94
Сен-Лаги	2	4.24
Д'Онт	20	4.53
Друп-највећи остатак	5	4.63
релативна већина	18	13.33
апсолутна већина	2	13.59

извор: Farrell (2011:157)

Са друге стране, у складу са очекивањима, већински системи су далеко диспропорционалнији од пропорционалних формула, при чему систем апсолутне већине има за нијансу израженије вредности. Лајпхартова анализа 27 држава у периоду 1945-1990 показује нешто другачије резултате. Системи релативне већине имају просечну диспропорционалност од 13.56, а системи апсолутне већине 10.88 (Lijphart, 1994:96). Треба ипак имати у виду да се у Лајпхартовом узорку ради о само две државе, као и да поред Француске он у ову категорију укључује Аустралију која има систем алтернативног гласања у коме не постоји други круг избора. До сличних налаза као и Фарел, додуше такође на малом броју држава које у Африци користе двокружне изборе, долази и Мозафар. У његовој анализи политичких последица 32 изборна система у 27 држава субсахарске Африке он утврђује да је индекс диспропорционалности код система апсолутне већине 13.45 (2 државе), а код система релативне већине 11.84 (10 држава) (Mozaffar, 1997:151).

Нешто веће одступање од пропорционалности код двокружних већинских модела последица је две чињенице. Најпре, удео гласова израчунава се на основу

результата првог круга, а удео мандата, где год до његовог одржавања долази, на основу резултата другог круга. И друго, системи апсолутне већине подстицајно делују на политичке актере и мотивишу их да учествују у првом изборном кругу и тиме себи подигну цену пре одржавања другог круга избора. Отуда не изненађује податак да је број партија у Африци које учествују на изборима по систему апсолутне већине двоструко већи (геом. средина 22.2) од партија које учешће узимају на једнокружним изборима (геом. средина 9.9) (Lindberg, 2005:51). Поред система релативне и апсолутне већине у већинском сегменту комбинованих изборних модела који су део нашег узорка користе се и блоковско гласање и систем појединачног непреносивог гласа (SNTV). Како се код блоковског гласања ради о већинском систему у вишемандатним изборним јединицама због чега је диспропорционалност код њега још израженија – негативна корелација величине изборне јединице и степена пропорционалности – а SNTV систем има полупропорционалне учинке (Сох, 1991), изборне формуле из већинског сегмента по растућем индексу диспропорционалности рангирамо по следећем редоследу – SNTV, релативна већина, апсолутна већина, блоковско гласање – партијско и обично.

Табела 6.2. Однос између величине изборне јединице и пропорционалности

величина изборне јединице	број држава	индекс диспропорционалности
1	20	13.36
>1-4	10	8.33
5-9	16	5.50
10+	28	3.48

извор: Farrell (2011:158)

Табела 6.3. Однос између величине парламента и пропорционалности

величина парламента	број држава	индекс диспропорционалности
1-99	30	9.09
100-183	21	6.16
200+	27	6.23

извор: Farrell (2011:159)

У претходним табелама приказани су налази Дејвида Фарела у вези са односом величине изборне јединице и степена пропорционалности (табела 6.2) и величине представничког тела и степена пропорционалности (табела 6.3). И док су величина изборна јединице и величина парламента у позитивној корелацији са пропорционалношћу изборних резултата, висина изборног прага је у негативној. Законом прописани изборни цензус, као вештачки утврђена препрека које странке треба да прескоче како би освојиле посланичке мандате, повећава број бачених гласова, а тиме и диспропорционалност. Изборни праг и величина изборне јединице заправо представљају две стране истог новчића. Експлицитна баријера коју странкама поставља изборни цензус има исту функцију као баријера која је имплицитно постављена величином изборне јединице. Дакле, чак и када у једној држави не постоји законски, изборна јединица на себе преузима улогу ефективног изборног прага.

Утицај изборног система на партијски систем у директној је спрези са степеном пропорционалности. О томе сведоче и две од три Дивержеове „социолошке правилности“. Непропорционални системи релативне већине воде двостраначју, а пропорционални системи вишестраначју. Обе су засноване на дејству два фактора – механичког и психолошког. Механички фактор се огледа у несразмери удела освојених гласова и мандата што доводи до потпредстављености треће и свих осталих странака и блокира њихов раст. Психолошки фактор је заснован на понашању бирача, који не желе да њихови гласови пропадну због чега гласају за једну од две најјаче странке иако оне нису њихов први избор, и елита, које не желе да троше ограничене ресурсе на подршку кандидатима без реалних изборних шанси. Ситуација са системима апсолутне већине је нешто другачија јер постојање два круга избора омогућава бирачима да у првом кругу гласају искрено, а у другом тактички. Отуда и већа диспропорционалност двокружних већинских избора, али и већи број партија у страначком систему, јер партије у првом кругу могу да наступају самостално, а онда, након њега, оформе неформалне предизборне саезе са другим партијама. Иако су Дивержеове пропозиције покренуле фасцинантну дебату, натерале ауторе да откривају факторе у којима се њихово важење оспорава и у псефолошким студијама отвориле питање „Шта је старије? Кокошка или јаје? Изборни или

партијски систем?“, чињеницу да већа пропорционалност изборних правила води већем броју парламентарних партија не треба доводити у питање. Уосталом, упоредна изборна пракса, осим у ретким случајевима, ту тезу потврђује.

Ипак, како број парламентарних партија може бити у изразитој несразмери са њиховом реалном снагом било је неопходно развити модел који у обзир узима оба фактора. Лаксо-Тагепера индекс ефективног број парламентарних партија ради управо то. Он „броји“ партије узимајући у обзир њихову реалну снагу, односно удео парламентарних мандата које освајају. Иако и Лајпхарт утврђује статистички значајну корелацију између Галагеревог индекса диспропорционалности и Лаксо-Тагепера индекса ефективног броја парламентарних партија (-.45) он упозорава да се ради о двосмерном односу јер диспропорционалност утиче на степен вишепартизма, али и вишепартизам на степен диспропорционалности. Прецизније, диспропорционалност умањује степен вишепартизма, а вишепартизам увећава диспропорционалност (Lijphart, 1994:76-77). Тестирајући хипотезу о односу пропорционалности и ефективног броја партија, на примерима из упоредне праксе, Фарел показује се број партија смањује са порастом диспропорционалности (табела 4.4).

Табела 6.4. Утицај пропорционалности изборног система на број партија

диспропорционалност	број држава	ефективни број парламентарних партија
0.28-4.99	34	3.79
5.21-9.52	25	3.56
10.25+	19	2.21

извор: Farrell (2011:161)

Очекујемо стога да и на партијски систем и број партија у њему највећи утицај имају они елементи изборног система који одређују степен пропорционалности – изборни образац и формула за транспоновање гласова у мандате, величина изборне јединице, законски или ефективни изборни праг, ако законски није утврђен, и величина парламента. Домети Дивержеових хипотеза при томе би могли да буду другачији у новим демократијама, посебно у пропорционалним системима, „где непостојање претходних избора лишава партијске лидере реалистичне основе за процену сопствених шанси“ (Таагерера,

1997:55). Као у случају озакоњења комбинованих изборних правила преговорима и компромисом заинтересованих актера, а услед несигурности у погледу шанси за изборни успех, велики број партија је охрабрен да партиципира на изборима, што последично увећава диспропорционалност. Томе помаже и несигурност бирача у снагу изборних актера која онда умањује дејство Дивержеовог психолошког фактора (Cox, 1997:79; види и Clark & Golder: 2006; Moser & Scheiner, 2012).

Иако не оспоравамо утицај других фактора на парламентарну представљеност жена, попут економског развоја, политичке културе и религије, регионалних разлика, партијских идеологија, итд., верујемо и да изборна правила могу објаснити неједнакости у нивоу потпредстављености жена у парламентима широм света. На постепен, али константан пораст жена у представничким телима широм света (Dahlerup & Leyenaar, 2013; Sawyer, 2010:204) од институционалних фактора највећи утицај имају ниво грађанских права, изборне квоте за мање заступљени пол и пропорционално представљање. И док демократизација има одлажуће дејство, систем квота нешто мањи утицај од очекиваног, ефекат пропорционалног представљања је стабилан током времена (Paxton, Hughes & Painter, 2010). Предности пропорционалних изборних система и великих изборних јединица у постизању веће заступљености жена документовани су у великом броју радова (Beckwith, 1992; Norris, 1985; Lane, 1985; Engstrom, 1987; Rule, 1987, 1994; Welch & Studlar, 1990; Matland & Studlar, 1996; Caul, 1999; Norris, 2004:179-208; Trip & Kang, 2008).

Главна разлика између већинских и пропорционалних модела заправо лежи у различитим подстицајима које производе у процесу селекције кандидата. У једномандатним јединицама партије су „принуђене“ да истакну кандидате који су најприхватљивији за већину бирача, а у пропорционалним системима балансиране изборне листе којима привлаче различите делове друштва. Због тога су и затворене листе боље решење од отворених листа и STV система јер бираче, по правилу, привлаче познати кандидати и дотадашњи посланици који су најчешће мушкраси. Осим тога, партијске квоте се могу користити, без великих разлика, у свим изборним системима, али је законодавне квоте, које и имају већи ефекат на репрезентацију жена, лакше применити у пропорционалним системима, посебно

оним који имају затворене листе (Krook, 2009). Подаци из 2008. године показују да је жена-парламентараца највише у државама које имају пропорционалне системе (21.4%), затим у комбинованим (16.0%), а најмање у већинским (13.6%) (Sawer, 2010:206).

Управљачки капацитети кабинета – удео мандата које осваја првопласирана партија на изборима, тип и дужина трајања влада – у директној су вези са степеном пропорционалности изборног система и бројем партија у парламенту. Стога ће у већинским изборним системима бити чешће ситуације у којима једна партија осваја апсолутну већину парламентарних мандата, формира једностраначку владу која државом управља испуњавајући свој цео мандат. И обрнуто, у пропорционалним системима, по правилу, ниједна партија неће имати више од 50% посланичких мандата због чега ће бити формиране коалиционе владе које, због нестабилности која им је својствена, неће моћи да испуне цео мандат.

Како мерити дужину трајања кабинета? Одговор на ово питање зависи од тога који се догађај узима као тачка окончања живота једног и отпочињања другог кабинета. Од тог критеријума – промена партијског састава кабинета, промена коалиционог статуса, промена првог министра, оставка владе, нови избори – зависиће умногоструко и резултати мерења дужине трајања влада (Lijphart, 1984; Laver, 2003). У свом утицајном делу *Модел демократије*, у коме испитује однос законодавне и извршне власти, Лајпхарт користи оба концепта (Lijphart, 2012:105-129). Иако сматрамо да одсуство промене у страначком саставу владе јесте добар показатељ степена доминације извршне над законодавном влашћу за потребе нашег рада и испитивања последица изборних правила прихватамо дефиницију према којој влада окончава мандат када се деси нешто од следећег: избори, промена премијера и страначког састава кабинета, влада поднесе оставку или буде разрешена (Mershon, 2001:559; Strom, 1985:741). Такође, дужину трајања кабинета не меримо месецима или годинама, већ користимо релативну меру, односно удео времена који је кабинет провео на власти у односу на максимално могуће трајање мандата кабинета у једном уставном систему (Sanders & Herman, 1977). Разлике у трајању парламентарног мандата у нашем узорку крећу се од три

до пет година, па би процена дужине трајања кабинета у апсолутном износу могла да наведе на погрешне закључке.

Кончано, последњи индикатор управљачких капацитета јесте тип кабинета, односно ниво подршке парламентарне базе коју влада има. На једном полу налазе се једностраначки већински кабинети, а на другом превелики вишестраначки кабинети. Превелике владе су оне које имају више странака него што је потребно за већинску подршку у законодавном телу. Сличну позицију као превелике владе имају и вишестраначки мањински кабинети. Између њих налазе се једностраначки мањински кабинети и вишестраначки кабинети минималне победе. Мањински кабинети имају подршку парламентарне већине, али немају контролу над апсолутном већином парламентарних мандата, па је подршка коју влада има нестабилна. Са друге стране, кабинети минималне победе не укључују ниједну странку која није потребна да би се постигла већина (Lijphart, 2012:80). Очекивано би стога било да изборни системи који имају већинске тенденције воде формирању једностраначких већинских и коалиционих кабинета минималне, а пропорционални превеликим коалицијама и вишестраначким мањинским кабинетима. Кабинете минималне победе и једностраначке мањинске могли бисмо очекивати у свим изборним моделима, али прве у већој мери у пропорционалним, а друге у већинским изборним моделима.

Кратак преглед литературе у којој су истраживане последице различитих изборних института на пропорционалност изборних резултата, партијски систем, удео жена у парламентима и управљачке капацитете влада показује да на све четири зависне варијабле највећи утицај имају исти изборни институти. Пропорционални обрасци избора воде пропорционалнијим изборним исходима, већем ефективном броју парламентарних партија, нестабилнијим и коалиционим кабинетима и већој парламентарној репрезентацији жена. Са друге стране, већински обрасци избора резултирају несразмером између удела освојених гласова и мандата, мањим бројем партија у представничким телима, дуготрајним једностраначким кабинетима и слабом представљеношћу мање заступљеног пола. Висока корелација између зависних варијабли, нарочито између индекса

диспропорционалности и индекса ефективног броја парламентарних партија, стога би се могла очекивати и при испитивању последица комбинованих и већинских система са компензацијском листом.

У емпиријску анализу у наредном поглављу укључујемо различите изборне институте: тип формуле на номиналном нивоу избора – блоковско гласање, релативна и апсолутна већина и систем појединачног непреносивог гласа – формулу за транспоновање гласова у мандате на листовном нивоу, величину изборне јединице, изборни праг и величину парламента. Главни предмет интересовања су ипак два изборна института специфична за већинске системе са компензацијском листом – институт гласања са једним гласом – и комбиноване изборне системе – институт гласања са два гласа. То су удео номиналних и листовних мандата и тип везе између номиналног и листовног нивоа избора. У поглављу 2 издвојили смо три подваријанте комбинованих изборних модела. У паралелним системима (одељак 2.3) не постоји веза између номиналног и листовног нивоа због чега диспропорционалност већинског сегмента није коригована. У гласовно компензацијским системима (одељак 2.4) веза номиналног и листовног нивоа је успостављена на нивоу гласова, а у мандатно компензацијским (одељак 2.5) на нивоу мандата. У оба случаја диспропорционалност већинског сегмента се коригује преко пропорционалног, али код мандатно компензацијских система корекцијски механизам има јачу снагу. Издвојили смо, такође на основу типа везе између већинског и пропорционалног сегмента избора, три подваријанте већинских система са компензацијском листом (одељак 3.5; оквир 3.1). Они се разликују према томе да ли је корекцијски механизам јак, слаб или осмишљен ради осигурања већине.

Очекујемо да ће ниво пропорционалности бити највећи у мандатно компензацијским и већинским системима са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом. За њима треба да следе гласовно компензацијски системи, паралелни системи и већински системи са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом, док ће најмање пропорционални бити већински системи са компензацијском листом и механизмом осигурања већине. Ако су остале зависне варијабле – партијски систем, тип и дужина трајања

кабинета и представљање жена – у корелацији са степеном диспропорционалности, претпостављамо да ће и оне зависити од снаге успостављеног корекцијског механизма. Интересују нас такође и ефекти осталих изборних института унутар већинског и листовног сегмента. У структурално замршеним системима са комбинованим изборним правилима, нарочито ако постоји интеракција између номиналног и листовног нивоа избора, ефекти већинских и пропорционалних изборних института могли би да буду другачији него у базичним типовима изборних система – већинском и пропорционалном.

6.2. Мешовити изборни системи – социјална лабораторија за псефологе?

Готово двовековне расправе о предностима и манама и политичким последицама већинских и пропорционалних изборних система нису понудиле решење дилеме *Постоји ли најбољи изборни систем?* Историја изборних студија заправо даје два одговора на то питање – *Не, не постоји* и *Постоји, али се не слажемо који*. Експлозија система са комбинованим изборним правилима у „новој изборној револуцији“, правилима која су свесно дизајнирана, и испитивање њихових последица требало је да омогући истраживачима избора да отклоне све недостатке и недоумице класичних изборних студија. Иако су прва истраживања ефеката примене комбинованих изборних правила била фокусирана на студије случаја и стратешко понашање различитих политичких актера (Roberts, 1988; Jesse, 1988; Lancaster & Patterson, 1990; Bawn, 1993; Kohno, 1997; Ward, 1998; Reed, 1999; Stratmann & Baur, 2002) недуго након њих уследило је и објављивање првих упоредних студија у којима су испитиване системске последице мешовитих изборних система. Њихово публикавање, међутим, не само да није успело да отклони дилеме класичних изборних студија, већ је отворило и неке нове.

Попут два приступа у дефинисању мешовитих изборних система – структурног и аналитичког (одељак 2.1) – и у анализи последица комбинованих изборних правила развиле су се две „традиције“. Према првој, избори по комбинованим правилима представљају социјалну лабораторију у којој је могуће вршити „контролисана поређења“ учинака већинских и пропорционалних изборних института у истим територијалним јединицама и временским

периодима. Према другој, немогуће је занемарити интеракцију и „контаминацијске ефекте“ два сегмента мешовитих избора која доводи до тога да изборни актери развијају стратегије понашања неуобичајене за базичне изборне обрасце. Због те специфичне интеракције системске последице мешовитих система биће неочекиване и другачије него да се ради о простој мешавини већинских и пропорционалних изборних института. Иако упоредних студија које припадају поменутих два „школама“ има више, о чему ће бити речи у наставку одељка, оне свој најбољи израз добијају у компаративним студијама Мозера и Шајнера (Moser & Scheiner, 2012) и Фераре, Херона и Нишикаве (Ferrara et al., 2005).

И не само да је међу псефолозима дошло до неслагања о томе како прићи проблему и на који начин истраживати последице комбинованих изборних система, већ се аутори нису сложили ни да ли су последице добре, лоше и можемо ли уопште унапред знати какве да очекујемо. Према једној групи аутора одабир средњег пута, комбинација већинских и пропорционалних изборних института, производи последице које спајају најбоље из два света. Према другој, последице њихове примене неће одговарати намерама дизајнера, па ће резултат бити сабирање недостатака, а не предности базичних изборних образаца. И коначно, према трећој, избори по комбинованим изборним правилима представљају Пандорину кутију из које могу изаћи толико различите, флуидне последице, да пре отварања кутије, дизајнери мешовитих изборних правила никакве ефекте неће моћи да предвиде са сигурношћу.

Најчувеније представнике прве групе представљају Шугарт и Ватенберг који, у свом утицајном зборнику *Мешовити изборни системи – најбоље из два света?*, сумирају налазе о системским последицама примене комбинованих изборних правила у десет држава – Немачка, Нови Зеланд, Италија, Израел, Јапан, Венецуела, Боливија, Мексико, Мађарска и Русија (Shugart & Wattenberg, 2001). Иако признају да у релативно малом узорку случајева обрађених у студији постоји велики број изузетака Шугарт и Ватенберг истичу да на међупартијској димензији мешовити изборни системи воде креирању вишепартијског система у коме се партије групишу у два блока и пропорционалном представљању малих

партија. Са друге стране, на унутарпартијској димензији, они подстичу локалну одговорност изабраних посланика и промовишу развој националних програмских партија (Shugart & Wattenberg, 2001c). Пропорционалност и локална одговорност, стабилизација и национализација партијске конкуренције, као последице одабира средњег пута, омогућавају Шугарту и Ватенбергу да храбро и одважно поруче да мешовити изборни системи представљају спој најбољег из два света.

До сличних налаза, испитујући утицај комбинованих правила на партијске системе источноевропских држава, долази и Татјана Костадинова. Мешовити системи производе мању фракционализацију од пропорционалних, али су партијски пермисивнији од већинских (Kostadinova, 2002; за југоисточну Азију види Croissant & Volkel, 2012:252-254). Налази Костадинове о спреси вишепартизма и већег удела листовних мандата унутар мешовитог изборног аранжмана, међутим, нису статистички значајни. Нешто касније Костадинова показује да мешовити системи представљају средње решење и када су питању репрезентативност етничких мањина и жена. Очекивано, мање заступљени пол има већу проходност у парламент преко пропорционалног сегмента јер је, у 15 изборних циклуса у седам држава Источне Европе које анализира Костадинова, 3% више жена освајало мандат на листовном нивоу избора. Притом је висина законског изборног цензуса у позитивној корелацији са представљањем жена. Изборни цензус смањује број парламентарних партија, али оне због тога постају веће, а када партија освоји више мандата у изборној јединици веће су и шансе да ће ти мандати припасти женама (Kostadinova, 2007).

Неколико година раније, међутим, истражујући изборне институције у посткомунистичким државама у Европи, Олга Шветсова, супротно очекивањима, показује да већи број партија парламентарни статус у мешовитим изборним системима стиче преко номиналног него на листовном нивоу избора. И не само да је фракционализација подстакнута већинским, а не пропорционалним сегментом, већ касније номинални посланици, од којих су многи често без икакве партијске афилијације, имају негативан утицај на партијску дисциплину и кохезивност партијских платформи (Shvetsova, 1999:406-407). Последице примене комбинованих изборних правила не само да нису позитивне, већ нису ни

очекиване, јер до национализације партијског система, барем у Источној Европи, не само да не долази, већ је за то заслужан номинални, а не листовни ниво избора.

У псефолошкој литератури било је и покушаја испитивања утицаја комбинованих изборних правила на квалитет демократије. Анализирајући ефекте изборних правила на одговорност и ефикасност власти, контролу корупције, удео жена у парламенту и изборну партиципацију, Ренске Доренсплет истиче „значај разликовања два типа мешовитих изборних система (јер) док мешовити пропорционални системи функционишу попут пропорционалних, други мешовити системи имају ниво квалитета демократије који је значајно испод пропорционалних“ (Doorenspleet, 2005:42). Према готово свим индикаторима квалитета демократије „други мешовити системи“ се по Доренсплетовој налазе и испод већинских система. Тако је у њима, рецимо, и удео жена у парламентима нижи од држава које посланике бирају по систему апсолутне већине. Доренсплетова је, попут Сарторија, гласник песимистичних вести које обавештавају да су мешовити системи „копиле које сабира недостатке“ (Sartori, 1994:75). Два су, међутим, на први поглед видљива проблема која бацају сумњу у вредност њених закључака. Најпре, категорија „других мешовитих система“ представља бућкуриш у који су умешани нпр. мандатно компензацијски систем Новог Зеланда, гласовно компензацијски системи Италије и Мађарске, већински систем са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом Тајвана, велики број паралелних система, пропорционални систем Еквадора и коегзистенцијски систем Панаме. Друго, иако тврди да истражује утицај изборних правила на квалитет демократије искључиво у демократским државама, она у категорију мешовитих система убраја државе попут Хрватске, Грузије, Албаније, Русије и Украјине у којима комбинована изборна правила нису настајала у демократском окружењу (поглавље 5), нити су избори по њима испуњавали стандарде слободних и поштених.

Да поређење комбинованих изборних система са већинским и пропорционалним није једноставно показује студија Данијела Бошлера. Бавећи се утицајем изборних правила на партијске системе држава Централне и Источне Европе – диспропорционалност, фрагментацију партијског система, изборну

волатилност – Бошлер доводи у питање резултате дотадашњих студија према којима мешовити системи представљају средњи пут између два „екстрема“, већинских и пропорционалних избора (Bochsler, 2009). На том путу, не само да системске последице неће имати блажи облик, не само да неће представљати компромисно решење између високо диспропорционалних двопартијских система, које нам нуде већински избори, и изразито пропорционалних вишепартијских система, који су производ примене пропорционалних правила, већ нећемо знати ни какве последице можемо да очекујемо. И премда Бошлер не тврди да комбинацијом изборних правила од новог члана породице правимо дефектно копије, он јасно наводи да мешовити изборни системи нису ни спој најбољег из два света. Заправо, мешовити изборни системи представљају Пандорину кутију чијим отварањем добијамо толико флуидне последице, толико различите партијске системе, да пре него што је отворимо нећемо ни знати шта ће из ње изаћи.

У неким случајевима мешовити системи су повезани са високом партијском фракционализацијом и изразитом диспропорционалношћу, а у другим са прилично концентрисаним партијским системом и ниском диспропорционалношћу (Bochsler, 2009:756). Комбиновани изборни системи су комплексни, они актерима шаљу супротстављене сигнале због којих Дивержеов психолошки фактор и процес учења и привикавања на изборна правила не могу да дођу до изражаја. Мале партије могу да доживе изборни бродолом у већинској компоненти избора, али ће улазак у парламент преко пропорционалне спречити њихов нестанак. У таквој ситуацији бирачи ће наставити да гласају за партије које су само делимично успешне што одлаже процес учења и резултира непотпуним прилагођавањем партијског система успостављеним изборним правилима. Комбинација ниског прага инклузивности – листовни ниво – и непропорционалних елемената избора – номинални ниво – отвара могућност за флуидну конфигурацију партијске конкуренције. Ни партије, ни бирачи у посткомунистичким источноевропским државама не успевају да прилагоде стратегије новом институционалном оквиру, па је партијски систем волатилан, а какав ће одиста бити зависиће од тога да ли су јачи подстицаји који долазе номиналног или листовног нивоа избора. Разлике међу државама су огромне,

последнице примене комбинованих правила непредвидљиве, па је и варијанса последица у категорији мешовитих изборних система много већа него код пропорционалних. Бошлер показује да су мешовити системи више од простог збира већинских и пропорционалних института чије је ефекте могуће анализирати одвојено. Тиме он постаје настављач традиције у изучавању последица мешовитих изборних система коју су успоставили Ерик Херон и Миша Нишикава.

Испитујући домете Дивержеовог механичког фактора у Русији и Јапану, Херон и Нишикава (Herron & Nishikawa, 2001) показују да због различитих институционалних подстицаја номиналног и листовног нивоа избора актери трагају за равнотежом при доношењу стратешких одлука. Код паралелних система механички фактор слабије кажњава мале партије чиме се подстиче развој вишепартијске конкуренције. Два нивоа избора, номинални и листовни, не функционишу независно, већ се налазе у интеракцији, контаминирају један другог, због чега се и подстицаји за актере и последице њиховог деловања разликују у односу на базичне типове изборних образаца. Интеракција два изборна сегмента подстиче изборне актере – и бираче и партије – да усвајају стратегије које нису уобичајене у чистим већинским или пропорционалним системима. Иновативније стратегије и контаминацијски ефекти стога ће произвести и другачије последице у партијском систему. Не само да већински сегмент мешовитих избора неће кажњавати маргиналне партије као чист већински систем, већ ће и партије бити мотивисане да истичу кандидатуре и у оним једномандатним јединицама у којима немају никакве шансе. Такве стратегије кандидовања осмишљавају се у циљу поправљања изборног резултата партијских листа у пропорционалној компоненти избора. Слабљење дејства механичког и психолошког фактора, до кога долази услед креирања другачијих стратегија кандидовања, неминовно ће довести до повећања броја парламентарних партија у системима са комбинованим изборним правилима.

И Карен Кокс и Леонард Шопа, анализирајући комбиноване системе у Јапану, Немачкој и Италији (Cox & Schorра, 2002), долазе до налаза о постојању интеракције између номиналног и листовног нивоа избора која другачије моделује понашање партија и бирача. Иако већински сегмент избора вуче број партија у

систему на доле, партијске стратегије истицања кандидата у што већем броју једномандатних јединица – контаминирање већинске компоненте избора – имају центрипетално дејство. Ефективни број елективних партија је због тога већи у већинској компоненти комбинованих изборних система Немачке, Јапана и Италије него у чистим већинским системима. И не само да на номиналном нивоу избора учешће узима више партија, што потврђује интеракцију два изборна сегмента, већ се и протоком времена и привикавањем партија на нова изборна правила њихов број у Немачкој и Јапану повећава, а само у Италији смањује. Велики број елективних партија и након неколико изборних циклуса, закључују из тога Кокс и Шопа, не показује да се актери још увек нису прилагодили новом изборном аранжману већ да их управо „процес учења“ приморава да развијају оне стратегије које у условима контаминације дају најбоље резултате. Процес учења при комбинацији изборних правила не само да функционише, већ је много софистициранији него у другим типовима изборног система.

„Контаминацијска школа“ у изучавању последица комбинованих изборних система полази од премисе да интеракција између пропорционалне и већинске компоненте доводи до структурних подстицаја који се разликују од оних које бисмо имали да два сегмента функционишу самостално. У њима бирачи, посланици и партије не доносе стратешке одлуке одвојено, за сваки од сегмената. Природно је очекивати да актери у сваком сегменту креирају стратегије које су обликоване подстицајима које генерише целокупни изборни аранжман. „Контаминација је присутна, на микро-нивоу, када је понашање бирача, партија, кандидата или законодавца у једном сегменту избора под очигледним утицајем институционалних правила која се користе у другом сегменту. На агрегатном нивоу, контаминација се опажа када је одређени исход у једном сегменту (број партија) под утицајем институционалних карактеристика другог сегмента“ (Ferrara et al., 2005:8-9).

Ферара, Херон и Нишикава на нешто већем узорку – Немачка, Нови Зеланд, Јапан, Италија, Литванија, Русија и Украјина – потврђују претходне налазе да контаминацијски ефекти спречавају развој двопартијске конкуренције (Ferrara et al., 2005:33-48). Логика контаминације на нивоу изборних јединица

функционише захваљујући механизму преливања. Институт гласања са два гласа омогућава бирачима да донесу две изборне одлуке. Искрено гласање (*sincere voting*) на листовном нивоу избора увећава шансе да ће бирачи поновити исту одлуку и на номиналном нивоу. Поред тога, партије остварују боље резултате на листовним изборима у оним изборним јединицама у којима имају номиналне кандидате. Оне су због тога подстакнуте да истичу што више кандидатура на номиналном нивоу чак и у оним јединицама у којима немају шансе за победу. Резултат свега је повећање ефективног броја елективних партија у већинском сегменту мешовитих избора у односу на класичне већинске системе. Вишепартијска конкуренција се из пропорционалног „прелива“ у већински сегмент избора.

Но, чињеница да динамика редуковања броја партија у већинским изборима не функционише у мешовитим системима нема превелики утицај на фракционализацију парламента. Ефективни број парламентарних партија ће и даље бити највећи у пропорционалним, затим повезаним мешовитим системима, неповезаним мешовитим системима, а најмањи у системима релативне већине. То показује анализа више од 300 изборних циклуса у преко 130 слободних и делимично слободних држава. Коју год типологију да прихвате (Reynolds & Reilly, 1997; Massicotte & Blais, 1999; Shugart & Wattenberg, 2001) Ферара, Херон и Нишикава показују да ће компензаторски мешовити системи генерисати између 0.5 и 1 партије више од делимично компензаторских и некомпензаторских система. Када је пропорционална компонента доминантна фрагментација је већа, када већински сегмент преовлађује исход ће бити сличнији већинским системима, а број партија мањи. Њихови закључци су, међутим, нарочито када је у питању удео номиналних и листовних мандата, инконклузивни и зависни од модела коришћеног у анализи (Ferrara et al., 2005:121-138; види и: Nishikawa & Herron, 2004).

За разлику од Коксове и Шопе и Херона и Нишикаве, Роберт Мозер и Итан Шајнер, у „контролисаним поређењима“ 24 изборна циклуса у 15 мешовитих изборних система – Немачка, Италија, Јапан, Нови Зеланд, Шкотска, Велс, Мађарска, Венецуела, Боливија, Хрватска, Литванија, Македонија, Русија,

Украјина, Јерменија – показују да у државама са институционализованим партијским системом, без обзира на тврдње о „контаминацијским ефектима“, последице већинске и пропорционалне компоненте избора одговарају последицама које би се могле очекивати од базичних типова изборних система (Moser & Scheiner, 2004). Већинска компонента избора је диспропорционалнија и са нижим ефективним бројем партија од пропорционалне. Мозер и Шајнер поред тога тестирају ефекте изборних института који су специфични за системе са комбинованим изборним правилима – тип везе између номиналног и листовног нивоа избора, удео листовних и номиналних мандата, изборну формулу у већинској и величину изборне јединице и изборни праг у пропорционалној компоненти избора.

Резултати њихове анализе показују да је диспропорционалност неповезаних комбинованих система већа од оне која постоји у повезаним јер је и ефекат Дивержеовог механичког и психолошког фактора у њима израженији. Када не постоје компензацијски мандати вредност сваког номиналног мандата је већа због чега су и партијске елите и бирачи спремнији да се понашају стратешки. Исте „ограничавајуће“ ефекте на пропорционалност изборних резултата и партијски систем има и удео номиналних мандата. У системима са већом пропорцијом „директних“ мандата изборни исход ће бити диспропорционалнији, а ефективни број партија мањи. Број партија ће бити већи у комбинованим моделима у којима се користи систем апсолутне већине јер је „праг за улазак у други круг“ нижи од прага неопходног за победу у системима релативне већине. Међутим, такви модели ће бити и диспропорционалнији јер су и подстицаји – низак праг уласка у други круг – за пролиферацију малих партија на изборима већи. Коначно, мале изборне јединице и високо постављени законски изборни прагови носе мањи део кривиче у ограничењу партијске пролиферације и то на листовном нивоу избора.

Све последице поменутих изборних института посредоване су нивоом институционализације партијског система који је другачији у новим демократијама, посебно у посткомунистичком и постсовјетском окружењу. Мозер и Шајнер не развијају посебан индекс, нити користе неке од постојећих

индикатора институционализације партијског система, већ, једноставно, државе у којима постоји велики број непартијских кандидата и посланика – Русија, Украјина и Јерменија – сврставају у неинституционализоване, а државе у којима постоји партијска контрола над изборном ареном у институционализоване или делимично институционализоване. „Ограничавајући“ ефекти већинских избора ублажени су у неинституционалованим партијским системима јер на нивоу изборних јединица не постоји двопартијска конкуренција која је у основи Дивержеових хипотеза. Иако овај аргумент личи на Сарторијев „нежан услов“ за равој двопартијске конкуренције – равномерна расподела гласова по изборним јединицама – они заправо нису исти. Код Сарторијевог нужног услова двопартијска конкуренција на нивоу изборних јединица постоји, али она, због тога што различити делови државе представљају регионалне гласачке тврђаве појединих партија, не исходује националном двопартијском конкуренцијом.

Број кандидата на нивоу изборних јединица, показују Мозер и Шајнер, је нижи у неповезаним комбинованим системима, у којима се додељује више номиналних мандата, користи систем релативне већине, у државама које имају институционализоване партијске системе и са протоком времена током којег се актери привикавају на нова правила. Локална двопартијска конкуренција се, међутим, у највећем броју случајева не пројектује на национални ниво. Главни узрок тога је постојање листовног нивоа избора којим се снижава цензус представљања што погодује малим партијама. Утицај пропорционалне компоненте избора на увећање броја партија на националном нивоу ојачан је и чињеницом да мале партије најчешће имају регионално сконцентрисана упоришта (Moser & Scheiner, 2004:590-594). Ако се „контаминацијски ефекат“, према Мозеру и Шајнеру, негде може прочитати онда је то управо у чињеници да је број партија на националном нивоу у већинском сегменту избора већи од броја кандидата на нивоу изборних јединица што је „заслуга“ листовног нивоа избора.

Утицај политичког контекста – институционалованости партијског система, демократског искуства, друштвене диверсификације – на ефекте изборних правила, проблем којим су се Мозер и Шајнер бавили и у претходним радовима, разрађен је у њиховој студији из 2012. године *Изборни системи и*

политички контекст – како се ефекти правила разликују у новим и стабилним демократијама. „Контролисана поређења“ унутар мешовитих система не само да помажу да спознамо ефекте различитих типова изборних правила, већ и да те ефекте одвојимо од ефеката друштвенополитичког контекста у коме функционишу. Ако се последице већинског и пропорционалног сегмента систематски разликују у одређеним типовима држава онда можемо да кажемо да контекст условљава какве ће последице мешовита изборна правила индуковати. Мозер и Шајнер одговарају и на критике које долазе из „контаминацијске школе“. „Приступ контролисаних поређења у изучавању мешовитих изборних система не тврди да два сегмента не утичу један на други...ниједна студија комбинованих изборних правила није тврдила да је у стању да анализира систем како би прецизно одредила утицај оба типа изборних правила“ (Moser & Scheiner, 2012:50-51). У ствари, „традиција контролисаних поређења“ покушава да контролише друштвени (и временски) контекст. Такав истраживачки дизајн не само да омогућава да се, на ниво изборних институција, редукује број фактора који утиче на понашање актера и политичке последице, већ и показује да ли иста изборна правила „раде“ исто у различитим друштвеним контекстима услед чега истраживачи могу да изолују факторе који доводе до тога да се последице истих изборних правила разликују у одређеним типовима држава.

Иако не доводе у питање интеракцију два изборна сегмента, чиме делимично прелазе у „контаминацијску школу“, Мозер и Шајнер сматрају да су ефекти интеракције пренаглашени. Заправо, они оспоравају две тврдње на којима почива „контаминацијска школа“ – да је број кандидата у већинском сегменту мешовитих избора већи од броја кандидата у класичним већинским изборима и да партије освајају већи број листовних гласова у оним изборним јединицама у којима имају номиналне кандидате (Moser & Scheiner, 2012:51-58). Емпиријске студије контаминације, према Мозеру и Шајнеру, засноване су на подацима који су пристрасни. Код класичних већинских система ради се о подацима из изборних циклуса у последњих неколико деценија, а код мешовитих о само неколико, а најчешће искључиво првим (и другим) изборима одржаним по комбинованим изборним правилима. У тако кратком времену психолошки фактор неће доћи до изражаја јер се актери још увек нису привикли и ускладили понашање

институционалним подстицајима који долазе од нових изборних правила. Када се у узорак укључе новији изборни циклуси и искључе екстремне вредности (*outliers*), попут недовољно институционализованих партијских система посткомунистичких држава и Боливије, у којој се листовним гласом бира и председник, разлике између ефективног броја кандидата у класичним већинским изборима и номиналном нивоу комбинованих избора нису статистички значајне (Moser & Scheiner, 2012:67-69). Такође, тврдња да истицање номиналних кандидата увећава шансе партија на листовном нивоу избора је спорна, а аргумент и узрочна веза могу бити управо супротни. Партије, дакле, истичу кандидате у оним изборним јединицама у којима имају широк ниво подршке, а избегавају непотребне трошкове у оним јединицама у којима нису популарне. То показује и софистицирана квантитативна анализа јапанског паралелног изборног система (Maeda, 2008).

У анализи 52 изборна циклуса у 15 држава са комбинованим изборним системима Мозер и Шајнер потврђују налазе из својих претходних студија.³¹ Додатно, они подцртавају посредни утицај друштвеног контекста – демократског искуства и институционализованости партијског система – на последице које ће имати изборна правила. Наиме, у новим демократијама диспропорционалност ће бити већа, дејство Дивержеовог психолошког фактора блаже због чега ће се у већинском сегменту надметати већи број кандидата и партија, а пројекција партијске конкуренције са нивоа изборних јединица на национални ниво – национализација партијског система – слабија (Moser & Scheiner, 2012:89-120). Сличне закључке Мозер и Шајнер извлаче и када је у питању утицај већинског и пропорционалног сегмента на представљање жена. У старим демократијама жене ће лакше долазити до мандата преко пропорционалне компоненте, али зато у новим, пре свега посткомунистичким државама, листовни ниво избора неће увек обезбеђивати већу проходност жена у парламент. Два су разлога за то. Прво, систем затворених листа неће бити од велике помоћи у друштвима у којима постоји отпор према идеји о жени као политичком лидеру, попут

³¹ У тај узорак укључени су и Шкотска и Велс (по два изборна циклуса)

посткомунистичких и Јапана.³² Партије услед тога неће имати мотива да кандидују жене ни на листовном нивоу избора. И друго, у недовољно институционализованим партијским системима, у којима постоји пролиферација кандидата на номиналном нивоу избора, много мањи број гласова биће потребан за победу у једномандатним јединицама, па ће и жене имати веће шансе за изборни успех. Супротно томе, партијска фрагментација у пропорционалном сегменту значи да у парламент улази велики број малих партија, а када партије освајају мањи број мандата мање су и шансе да ће ти мандати припасти женама које се обично налазе на нижим позицијама на изборним листама. Стога у новим демократијама, за разлику од етаблираних, постоје мање изражене разлике у вероватноћи да ли ће кандидаткиње освојити листовни или номинални мандат (Moser & Scheiner, 2012:208-235; види и Moser, 2001).

Упоредне студије комбинованих изборних система обогатиле су фонд сазнања о политичким последицама различитих изборних института. Међу истраживачима, ипак, не постоји висок степен сагласности да ли су те последице добре или лоше, очекиване и планиране или ненамераване и флуидне. Такође, две традиције у изучавању последица комбинованих изборних правила, „контаминацијска школа“ и „школа контролисаних поређења“, замаглиле су валидност резултата до којих су истраживачи дошли. Делује, међутим, да су разлике између те две школе све мање. Аутори који припадају традицији контролисаних поређења истичу да се њихови циљеви никада нису сводили на једноставно испитивање последица два сегмента мешовитих избора и њихову међусобну компарацију. Они, пре свега на примерима консолидованих демократија, доводе у питање налазе „контаминацијске школе“ да је број кандидата у већинском сегменту мешовитих избора већи од броја кандидата у класичним већинским изборима. Прецизније, „школа контролисаних поређења“ тврди да се ефекти примене комбинованих правила неће бити исти у различитим

³² Питање је, наравно, колико таквој ситуацији у Јапану доприносе институционалне карактеристике паралелног система – могућност двојних кандидатура и *sekihairitsu* институт на листовном нивоу избора, односно „правило најбољег губитника“ према коме листовни мандат, уколико кандидати заузимају исту позицију на изборној листи, припада оном кандидату који је доживео најтеснији пораз у већинским изборима.

друштвено-политичким контекстима. Ипак, аутори који припадају тој традицији признају да контаминација, премда не од великог и пресудног значаја, постоји, те да се већински и пропорционални сегмент у садејству не понашају као чисти већински или пропорционални избори. Прихватањем тезе о интеракцијским ефектима номиналног и листовног нивоа избора „традиција контролисаних поређења“ прихвата пораз и, барем једним делом, прелази у супарнички табор.

Интересантно је и да у највећем броју упоредних студија у којима се истражују последице примене комбинованих изборних правила разлика између мешовитих изборних система – институт гласања са једним гласом – и већинских система са компензацијском листом – институт гласања са два гласа – није довољно наглашена. Аутори или убрајају и једне и друге у исту категорију или из анализе искључују изборне моделе у којима постоје номинални и листовни ниво избора, али бирачи имају само један глас, номинални, док се листовни мандати расподељују агрегацијом номиналних гласова. То је и главни разлог зашто у нашу емпиријску анализу укључујемо искључиво већинске системе са компензацијском листом и комбиноване изборне системе. Иако се аутори не слажу да ли су последице примене система са комбинованим правилима добре (Shugart & Wattenberg, 2001), лоше (Sartori, 1994) или непредвидиве (Bochsler, 2009) највећи број њих тврди да комбиновани системи имају последице које се налазе „негде између“ два пола изборног континуума – већинског и пропорционалног (Shugart & Wattenberg, 2001; Kostadinova, 2002; Ferrara et al., 2005; за другачије налазе видети Bochler, 2009). Разлике између система у којима бирачи имају један глас и оних у којима постоје два гласа – номинални и листовни – као и разлике које, према типу везе између номиналног и листовног нивоа избора, постоје унутар различитих подваријанти комбинованих и већинских системима са компензацијском листом нису, међутим, довољно испитане.

Приметно је, такође, да и највећи број аутора у свој узорак укључује неке, али не и све, државе у којима нису испуњени стандарди слободних и поштених избора. Такав је случај, рецимо, са Јерменијом, Русијом и Украјином, које Мозер и Шајнер убрајају у категорију нових демократија, али оних које немају институционализоване партијске системе. У категорији нових демократија налазе

се и хрватски избори из 1995. године (Moser & Scheiner, 2012:109-111). Ферара, Херон и Нишикава тим државама додају и изборе у Албанији, Грузији, Киргистану, Сенегалу и коегзистенцијски модел Нигера (Ferrara et al., 2005:127). У нашој емпиријској анализи налази се 185 изборних циклуса организованих у 35 држава, било да се реди о демократским државама – консолидованим и новим демократијама – режимима такмичарског ауторитаризма или недемократским режима. Неки од тих избора испуњавају, а неки не испуњавају стандарде слободних и поштених избора. Поред ефеката институционалних варијабли интересују нас, дакле, последице њихове примене у зависности од тога да ли се ради о старим демократијама, новим демократијама или недемократијама, односно да ли разлике у последицама проистичу и из чињенице да избори /не/ испуњавају стандарде слободних и поштених. Коначно, занима нас и какви су ефекти „процеса учења“ и привикавања на нова изборна правила. Ако системи са комбинованим правилима шаљу комплексне институционалне подстицаје актерима ће бити потребно време да стратегије деловања ускладе са подстицајима. Из тог разлога нас интересује да ли се последице примене мењају увећањем броја изборних циклуса одржаних по комбинованим правилима.

7. Системске последице мешовитих изборних система

Као што смо навели на крају претходног поглавља у нашем узорку налази се укупно 185 изборних циклуса организованих према изборним правилима која су комбиновала већинске и пропорционалне изборне институте у 35 демократских и недемократских држава. Ти изборни циклуси груписани су у шест категорија – већински системи са компензацијском листом и механизмом осигурања већине, већински системи са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом, већински системи са компензацијском листом и jakim корекцијским механизмом, паралелни системи, гласовно компензацијски и мандатно компензацијски системи. Интересује нас какве су последице примене различитих подваријанти система са комбинованим изборним правилима – према броју

гласова које бирач има и типу везе који се успоставља између номиналног и листовног нивоа – на диспропорционалност изборних резултата, партијски систем, репрезентативност жена и управљачке капацитета влада. Занима нас и да ли се последице разликују у зависности од тога да ли се ради о старим демократијама, новим демократијама или недемократским режимима, као и од тога да ли избори испуњавају стандарде слободних и поштених.³³

У нашем узорку не налази се неколико изборних циклуса који су одржани и накнадно поништени од стране уставних судова или делимично поновљени због чега није могуће доћи до изборних резултата. У питању су поништени избори на Тајланду 2006. и 2014. године, делимично поништени – у 17 изборних јединица – и поновљени избори у Албанији 1996. и избори у Грузији 2003. чије је резултате на листовном нивоу поништио уставни суд због чега су они поновљени годину дана касније (2004), али су директно изабрани посланици са номиналног нивоа из 2003. задржали своје мандате. У укупном узорку највећи број изборних циклуса припада паралелним (85), мандатно компензацијским (38) и већинским системима са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом (30), док је најмање већинских система са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом (16), гласовно компензацијских (9) и већинских система са компензацијском листом и механизмом за осигурање већине (7).

Неколико је „тешких“ случајева у узорку чије је кодирање на овом нивоу анализе промењено у односу на структурне карактеристике. Изборни модел у Мексику (1979-85) је био /ограничени/ паралелни. Партија која би прескочила законом прописан праг номиналних мандата не би имала право да учествује у расподели листовних мандата. Пошто се то десило у сва три изборна циклуса паралелни модел је у пракси функционисао као једна варијанта мандатно компензацијског система како је и кодиран у анализи. Иста ситуација се у

³³ Наведена два критеријума – старе и нове демократије/слободни и поштени избори – се углавном поклапају (табела 7.1) мада у узорку постоји неколико држава које сврставамо у нове демократије, а у којима избори нису били слободни и поштени (*Freedom House* скор 7 и више). У три случаја ради се о конститутивним изборима (Бугарска 1990, Сејшели 1993, Источни Тимор 2001) након којих је процес демократизације успешно окончан, а у једном (Филипини 2007) о краткотрајној ерозији демократије. Такође, последњи избори организовани по комбинованим правилима у режимима такмичарског ауторитаризма у Албанији (2005) и Украјини (2014) имају *Freedom House* скор 6.

Мексику понавља са механизмима осигурања већине (1988-1994). Примена тог механизма је била кондиционална, а у пракси није примењен ниједном, па је тај модел кодиран као већински систем са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом (одељак 5.2.1). Пре последњих избора у Мађарској промењен је гласовно компензацијски механизам (одељак 2.3.1) због чега се на листовни ниво избора пребацује готово исти број неискоришћених гласова партије-победника и осталих великих партија. Како је компензацијски механизам обесмишљен, а систем у пракси више функционише као да корекција диспропорционалности са номиналног нивоа не постоји, последњи избори у Мађарској (2014) кодирани су као паралелни. Коначно, избори у Албанији (2005) и Лесоту (2007), због успешно спроведених стратегија „избегавања компензацијског механизма“ (одељак 8.2), кодирани су као паралелни.

У укупном узорку (табела 7.1) налази се 112 изборних циклуса одржаних у годинама када су вредности ФН скорa биле ≤ 6 и 73 циклуса у којима су вредности ФН скорa ≥ 7 . Начин на који су изборни циклуси сврстани у групе старе/нове демократије је делимично споран јер, рецимо, избори у Мађарској 2014. и Литванији 2016. припадају новим демократијама, а избори у Немачкој 1949. старим демократијама. За границу старе/нове демократије узета је 1990. године, али ћемо ниво демократског искуства моћи да тестирамо и преко варијабле број изборних циклуса по неизмењеним комбинованим изборним правилима.

Табела 7.1. Број изборних циклуса по државама и типовима мешовитог система

Држава	тип мешовитог система	слободни и поштени	неслободни и
		избори	непоштени избори
		период (N)	период (N)
старе демократије			
Андора	паралелни	1993- (7)	-
Боливија	мандатно компензацијски	1997- (5)	-
Италија	гласовно компензацијски	1994-2001 (3)	-
Јапан	паралелни	1996-2014 (7)	-
Монако	већински са КЛ (јак КМ)	2003- (3)	-
Нови Зеланд	мандатно компензацијски	1996- (7)	-
Венецуела	мандатно компензацијски	1993-98 (2)	-
Немачка	већински са КЛ (слаб КМ)	1949 (1)	-
Немачка	мандатно компензацијски	1953- (17)	-
нове демократије			

Мађарска ^а	гласовно компензацијски	1990- (7)	-
Литванија	паралелни	1992- (7)	-
Македонија	паралелни	1998 (1)	-
Бугарска	паралелни	2009 (1)	1990 (1)
Источни Тимор	паралелни	-	2001 (1)
Лесото ^б	мандатно компензацијски	2002-07 (2)	-
Лесото	већински са КЛ (јак КМ)	2012- (2)	-
Сејшели	већински са КЛ (слаб КМ)	1998- (5)	1993 (1)
Филипини	паралелни	1998-2004, 2010-16 (6)	2007 (1)
Тајланд	паралелни	2001-05 (2)	-
Тајван	већински са КЛ (слаб КМ)	1992-2004 (5)	-
Тајван	паралелни	2008- (3)	-
Сенегал	већински са КЛ (слаб КМ)	2007- (2)	-
Јужна Кореја	већински са КЛ (осигурање већине)	1988-1992 (2)	-
Јужна Кореја	већински са КЛ (слаб КМ)	1996-2000 (2)	-
Јужна Кореја	паралелни	2004- (4)	-
Мексико	већински са КЛ (слаб КМ)	1997- (7)	-
недемократски режими			
Југославија (Србија)	паралелни	-	1992 (1)
Хрватска	паралелни	-	1992-95 (2)
Египат	паралелни	-	1987 (1)
Гвинеја	паралелни	-	1995- (3)
Тунис	већински са КЛ (јак КМ)	-	1994-2009 (4)
Јерменија	паралелни	-	1995- (5)
Азербејџан	паралелни	-	1995-2000 (2)
Грузија	паралелни	-	1992- (6)
Казахстан	паралелни	-	1999-2004 (2)
Киргистан	паралелни	-	2000 (1)
Таџикистан	паралелни	-	2000- (4)
Сенегал	већински са КЛ (слаб КМ)	-	1983-2001 (5)
Јужна Кореја	већински са КЛ (осигурање већине)	-	1963-71, 1981-85 (5)
Мексико	већински са КЛ (јак КМ)	-	1964-76 (5)
Мексико ^б	паралелни	-	1979-85 (3)
Мексико ^г	већински са КЛ (осигурање већине)	-	1988-94 (3)
Русија	паралелни	-	1993-2003, 2016- (5)
Украјина	паралелни	2014 (1)	1998-2002, 2012 (3)
Албанија	већински са КЛ (јак КМ)	-	1992 (1)
Албанија	паралелни	-	1997 (1)
Албанија	мандатно компензацијски	2005 (1)	2001 (1)
Венецуела	мандатно компензацијски	-	2000-05 (2)
Венецуела	паралелни	-	2010- (2)
Тајланд	паралелни	-	2007- (2)
укупно		112	73

^а избори 2014. године кодирани као паралелни

^б избори 2007. године кодирани као паралелни

^в сва три изборна циклуса кодирани као мандатно компензацијски

^г сва три изборна циклуса кодирани као већински са КЛ (јак КМ)

^д избори 2005. кодирани као паралелни

Удео листовних мандата у укупном броју мандата креће се од 6,31% на Филипинима 1991. до 91,07% у Египту 1987. У највећем броју изборних циклуса из узорка расподељује се приближно исти или исти број номиналних и листовних мандата (64), следе они у којима се додељује од 20,01% до 35% листовних мандата (45), до једне петине листовних мандата (32) и између 35,01% и 45% (30), док изборних циклуса у којима се додељује више од 55% листовних мандата има само 14 (табела 7.2). У највећем броју држава и изборних циклуса на номиналном нивоу избора (табела 7.3) коришћен је систем релативне већине (124), након чега следе апсолутна већина (32), обично и партијско блоковско гласање (22) и, на крају, систем појединачног непреносивог гласа (7).

На листовном нивоу (табела 7.4) доминирају Херова квота и метода највећег остатка (113 циклуса), Д'Онтова метода (43), Сен-Лаги и фиксна квота (по 9), правила за осигурање већине (7) и Херова квота у комбинацији са Д'Онтовым методом за нерасподељене мандате (3). Због малог броја опсервација и ефеката примене који погодују великим партијама та три изборна циклуса у анализи су придружена категорији Д'Онт. Такође, нису тестирани ефекти примене фиксне квоте јер у том случају, за разлику од осталих формула са номиналног и листовног нивоа, није унапред могуће утврдити степен очекиване диспропорционалности.

Табела 7.2. Удео листовних мандата у укупном броју мандата*

удео листовних мандата	државе (изборни циклуси)
до 20%	Казахстан, Азербејџан, Тунис (1994-2004), Филипини (1998-2010, 2016), Тајланд (2001-07), Мексико (1964-76), Ј. Кореја (1996-2016), Тајван (1992-2004)
20,01-35%	Италија, Монако, Венецуела (2010-15), Јерменија (1995), Тунис (2009), Киргистан, Таџикистан, Македонија, Лесото, Филипини (2013), Сејшели, Тајланд (2011), Албанија, Мексико (1979-85), Ј. Кореја (1963-71, 1981-92), Тајван (2008-16)

35,01-45%	Боливија (2009), Јапан, Нови Зеланд (1999-2014), Венецуела (2000-05), Јерменија (1999), Немачка (1949), Мексико (1988-2015), Сенегал (2007-12)
45,01-55%	Андора, Боливија (1997-2005, 2014), Нови Зеланд (1996), Венецуела (1993-98), Југославија, Хрватска (1992), Грузија (2008-16), Мађарска, Литванија, Немачка (1953-2013), Бугарска (1990), Русија, Украјина, Сенегал (1983-88, 1998-2001)
55,01-65%	Јерменија (2003), Сенегал (1993)
65,01-80%	Хрватска (1995), Гвинеја, Јерменија (2007-12), Грузија (1992-99)
преко 80%	Египат, Бугарска (2009), Источни Тимор

* у свим табелама изузев табеле 7.5. елементи мешовитог изборног система приказани су од најдиспропорционалнијих до најпропорционалнијих

Табела 7.3. Тип формуле на номиналном нивоу избора

тип формуле	државе
блоковско гласање	Андора, Монако, Тунис, Сенегал, Тајланд (2007)
апсолутна већина	Азербејџан, Грузија, Казахстан, Тацикистан, Мађарска (1990-2010), Литванија (1992-96, 2004-16), Македонија, Бугарска (1990), Албанија (1992-2001)
релативна већина	Боливија, Италија, Јапан, Нови Зеланд, Венецуела, Југославија (Србија), Хрватска,

Египат, Гвинеја, Јерменија, Мађарска (2014), Литванија (2000), Немачка, Бугарска (2009), Источни Тимор, Лесото, Сејшели, Филипини, Тајланд (2001-05, 2011), Албанија (2005), Русија, Украјина, Мексико, Јужна Кореја (1963-71, 1988-2016), Тајван (2008-16)

појединачни непреносиви глас Јужна Кореја (1981-1985), Тајван (1992-2004)

Табела 7.4. Формула за транспоновање гласова у мандате на листовном нивоу избора

тип формуле ^а	државе
фиксна квота	Филипини (1998-2007), Мексико (1964-1976)
правила за осигурање већине	Јужна Кореја (1963-71, 1981-92)
Д'Онт	Боливија, Јапан, Венецуела, Хрватска, Тунис, Мађарска, Немачка (1949-83), Македонија, Бугарска (1990)
Хер и Д'Онт за нерасподељене Сен-Лаги	Југославија, Сенегал (1983-88) Нови Зеланд, Немачка (2009-13)
Хер и највећи остатак	Андора, Италија, Монако, Гвинеја, Јерменија, Азербејџан, Грузија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Литванија, Немачка (1987-2005), Бугарска (2009), Источни Тимор, Лесото, Сејшели, Филипини (2010-16), Тајланд, Албанија, Русија, Украјина, Мексико (1979-2015), Јужна Кореја (1996-2016), Тајван, Сенегал (1993-2012)

^а из доступне литературе није могуће утврдити формулу која је коришћена на листовном нивоу избора у Египту 1987. године.

Висина изборног цензуса на листовном нивоу креће се од 10% на Сејшелима почев од избора 1998. године (1993 – 9,09%) до оних модела у којима изборни цензус законом није био прописан (табела 7.5). У неким од тих држава које имају релативно мале изборне јединице, попут Андоре, улогу изборног прага на себе преузима величина изборне јединице. Ефективни изборни праг у случају четрнаестомандатне јединице и Херове квоте за расподелу мандата, што је комбинација која постоји у Андори, износи 7,14%. У таквим ситуацијама, у анализи су коришћене вредности ефективног, а не законом прописаног изборног цензуса. У случајевима када је цензус двојачко утврђен – нпр. 5% гласова или 1

мандат – у анализи је коришћена средња вредност између удела неопходног броја директних мандата у укупном броју мандата – 0,83% на Новом Зеланду – и изборног цензуса од 5%.

Иако овакав приступ има своје мањкавости он се у пракси показао добрим јер је у готово сваком изборном циклусу било партија које су освајале мандате добијајући број гласова који се налазио негде око тако утврђене средње вредности. У случајевима када је партија морала да испуни оба услова из двојако утврђеног изборног цензуса – нпр. 5% гласова и 3 директна мандата – у анализи је коришћена вредност коју је било теже испунити. Коначно, у специфичном случају Јужне Кореје, у којој је за учешће у расподели листовних мандата утврђен „цензус“ од пет директних – номиналних – мандата, у анализи је коришћена вредност удела пет мандата у укупном броју мандата – на изборима 1981. она износи 5,43%.

Табела 7.5. Висина изборног цензуса на листовном нивоу избора

изборни цензус ^а	државе
без цензуса	Јапан, Гвинеја, Тунис, Венецуела, Грузија (1992), Источни Тимор, Лесото, Филипини (2010-16), Тајланд (2007-11), Сенегал, Андора
1,5%	Мексико (1973-94)
2%	Филипини (1998-2007), Албанија (1997), Мексико (1997-2015)

2.5%	Албанија (2001-05), Мексико (1964-70)
3%	Боливија, Хрватска (1992), Ј. Кореја (2004-16)
4%	Италија, Мађарска (1990), Литванија (1992), Бугарска, Украјина (1998-2002), Албанија (1992)
5%	Монако, Југославија, Хрватска (1995), Јерменија, Грузија (1995, 2008-16), Киргистан, Тацикистан, Мађарска (1994-2014), Литванија (1996-2016), Македонија, Тајланд (2001-05), Русија, Украјина (2012-14), Тајван
5% или 1 мандат	Нови Зеланд, Немачка (1949-1953)
5% или 3 мандата	Немачка (1957-2013)*
5% или 5 мандата	Ј. Кореја (1996-2000)
5% и 3 мандата	Ј. Кореја (1963-71)
5 мандата	Ј. Кореја (1981-1992)
6%	Азербејџан (2000)
7%	Грузија (1999), Казахстан
8%	Египат, Азербејџан (1995)
9-10%	Сејшели

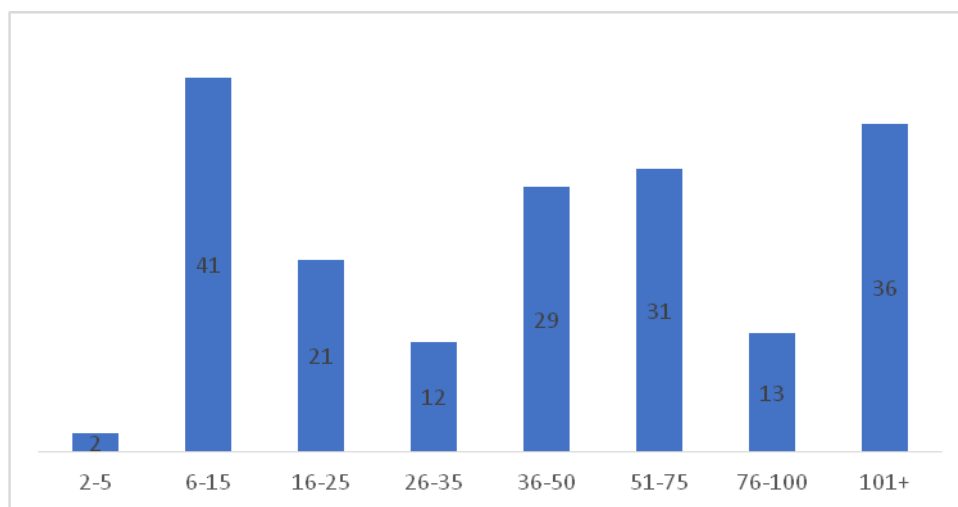
^a нису приказане вредности диференцираног изборног прага у државама у којима је он утврђен

Табела 7.6. Величина изборне јединице на листовном нивоу избора

величина изборне јединице	државе
до 5 мандата	Венецуела (2010-15)
6-15	Андора, Боливија, Монако, Венецуела (1993-2005), Египат, Грузија (1992-95), Казахстан, Киргистан, Мађарска (1990-2010), Бугарска (2009), Сејшели, Филипини (1998-2001), Тајланд (2007)

16-25	Италија, Јапан, Тунис (1994), Азербејџан, Таџикистан, Немачка (1949), Мексико (1982-85)
26-35	Тунис (1999), Македонија, Филипини (2004-07), Мексико (1963-79), Тајван (1992-95, 2008-16)
36-50	Тунис (2004), Јерменија (1995), Лесото (2005-15), Албанија (1992-97, 2005), Мексико (1988-2015), Ј. Кореја (1963-67, 1996-2000), Тајван (1998-2004)
51-75	Југославија, Хрватска, Тунис (2009), Јерменија (1999-2003), Грузија (2008), Немачка (1953), Филипини (2010-2016), Ј. Кореја (1971, 1988-2016), Сенегал
76-100	Гвинеја, Јерменија (2007-12), Грузија (2012-16), Мађарска (2014), Тајланд (2001-05, 2011), Ј. Кореја (1981-85)
преко 101	Нови Зеланд, Грузија (1999), Немачка (1957-2013), Лесото (2002), Бугарска (1990), Албанија (2001), Русија, Украјина

Графикон 7.1. Величина изборне јединице и број изборних циклуса одржаних по комбинованим изборним правилима

Број мандата који се расподељује на листовном нивоу – величина изборне јединице – због прегледности је груписан у неколико категорија (табела 7.6). У анализи, као и код удела листовних мандата и величине парламента, коришћене су тачне вредности величине изборне јединице. У оним државама у којима је укупан број мандата који припада свакој партији израчунаван на основу листовних гласова, било на националном – Нови Зеланд, Немачка од 1957,

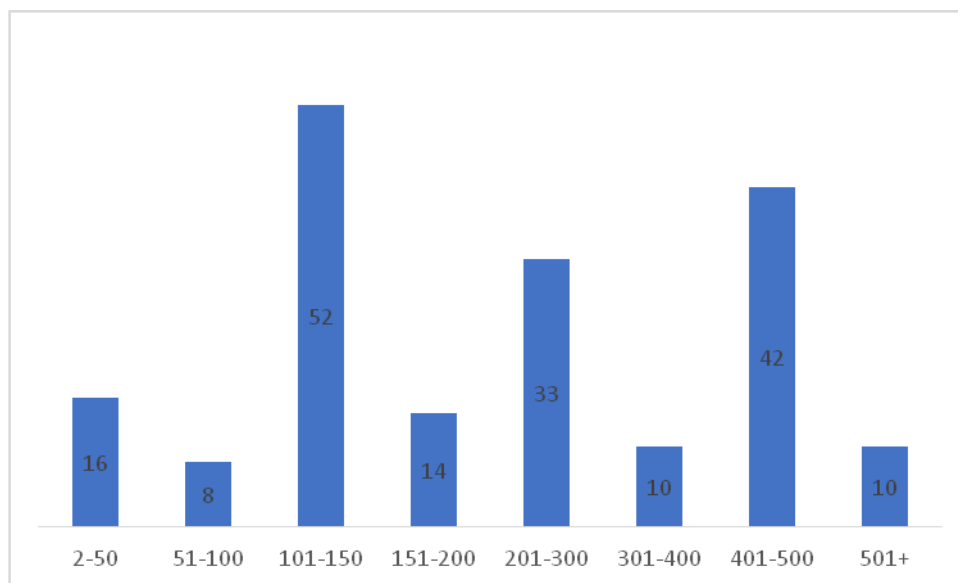
Лесото, Албанија – било на регионалном нивоу – Боливија, Венецуела, Немачка 1953 – величином изборне јединице обухваћени су и листовни и номинални мандати (видети Ferrara et al., 2005:38; упореди Moser & Scheiner, 2012:48). У укупном узорку у 41 изборном циклусу коришћене су изборне јединице средње величине (6-15 мандата), а у само два мале. У највећем броју случајева заправо се ради о великим изборним јединицама којима се, у теорији, готово у потпуности чува пропорционалност између удела освојених гласова и мандата. Најчешће су у питању јединствене националне изборне јединице, а у чак 36 изборних циклуса у таквим јединицама додељује се више од 100 мандата (графикон 7.1). Слична ситуација се понавља и код величине парламента (табела 7.7; графикон 7.2). Само седам држава има парламенте који броје мање од 100 посланика. У укупан збир нису укључени посланици који се бирају по посебним правилима и представљају одређене категорије становника – нпр. урођенике у Венецуели, мањинске групе и дијаспору у Хрватској, дијаспору у Тајвану.

Табела 7.7. Величина парламента

величина парламента	државе
до 50 посланика	Андора, Монако, Сејшели
51-100	Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Источни Тимор

101-150	Боливија, Нови Зеланд, Југославија, Хрватска, Гвинеја, Јерменија (1999-2012), Азербејџан, Грузија (2008-16), Литванија, Македонија, Лесото, Албанија (1992, 2001-05), Сенегал, Тајван (2008-2016)
151-200	Венецуела (2000-15), Тунис (1994-2004), Јерменија (1995), Мађарска (2014), Албанија (1997), Ј. Кореја (1963-67), Тајван (1992-95)
201-300	Венецуела (1993-98), Тунис (2009), Грузија (1992-99), Бугарска (2009), Филипини, Мексико (1964-76), Ј. Кореја (1971, 1981-2016), Тајван (1998-2004)
301-400	Мађарска (1990-2010), Бугарска (1990), Мексико (1979-85)
401-500	Јапан, Египат, Немачка (1949-87), Тајланд, Русија, Украјина, Мексико (1988-2015)
преко 500 посланика	Италија, Немачка (1990-2013)

Графикон 7.2. Величина парламента и број изборних циклуса одржаних по комбинованим изборним правилима

У уводном делу поглавља детаљно смо приказали укупан узорак, неколико кључних – тип система са комбинованим изборним правилима; удео листовних мандата; слободни и поштени избори; старе демократије, нове демократије, недемократски режими – и неколико споредних варијабли – тип већинске формуле, формула за транспоновање гласова у мандате, висина изборног цензуса,

величина изборне јединице, величина парламента. Остатак поглавља је подељан на четири одељка. У првом испитујемо ефекте примене система са комбинованим изборним правилима на пропорционалност изборних резултата. У другом одељку нас интересује њихов утицај на партијски парламентарни систем. Трећи одељак је посвећен представљању жена, а четврти дужини трајања и типу кабинета.

7.1. Диспропорционалност изборних резултата

Мерење диспропорционалности изборних резултата своди се на установљивање разлике у уделу гласова и уделу мандата које осваја свака политичка партија која учествује на изборима. У екстремним пропорционалним изборним системима, у којима је цела држава конституисана као једна изборна јединица, а изборни праг не постоји, удели мандата партија одговарају уделу гласова које су на изборима освојиле. Са друге стране, у класичним већинским системима диспропорционалност изборних резултата је, по правилу, знатно јаче изражена. Иако постоји више индекса диспропорционалности у раду користимо, најчешће употребљаван, индекс најмањих квадрата Мајкла Галагера (LSq), где v представља проценат гласова, а s проценат мандата:

$$LSq = \sqrt{\frac{1}{2} \sum (v_i - s_i)^2}$$

Очекујемо да ће диспропорционалност изборних резултата у системима са комбинованим изборним правилима који имају уграђене компензацијске механизме бити мања од изборних модела у којима се номинални и листовни мандати расподељују одвојено. Ово треба да важи како за комбиноване, тако и за већинске системе са компензацијском листом. У ту сврху креирали смо шест *dummy* варијабли, по једну за сваку подваријанту система са комбинованим изборним правилима. Тестирамо, такође, и утицај већинске формуле. Очекујемо да ће диспропорционалност бити највећа у системима који на номиналном нивоу користе блоковско гласање, након чега треба да следи апсолутна већина, релативна већина и, на крају, систем појединачног непреносивог гласа. Повећањем удела листовних мандата укупан модел постаје пропорционалнији тако да би коефицијент за варијаблу „удео листовних мандата“ морао да буде

негативан. Исти коефицијент очекујемо и за варијабле „величина изборне јединице“ и „величина парламента“ јер њихово повећање утиче на смањење диспропорционалности. Ипак, како у нашем узорку највећи број држава расподељује мандате у великим изборним јединицама (табела 7.6), креирали смо и једну *dummy* варијаблу – изборна јединица >20 мандата – и очекујемо да њен коефицијент бити негативан. Са друге стране, „висина изборног цензуса“ треба да има позитиван предзнак јер његовим увећањем расте диспропорционалност изборних резултата. Такође, Херова квота спада у најпропорционалније формуле за транспоновање гласова у мандате, па њен коефицијент треба да има негативан предзнак.

Иако је диспропорционалност, пре свега, последица механичког дејства изборних правила и психолошки ефекти могу допринети њеном умањивању. Под утицајем психолошких фактора диспропорционалност може да буде ниска и у већинским системима. Оваква ситуација се догађа у државама у којима су сви актери, и бирачи и партијске елите, добро информисани због чега су у стању да реално процењују изборне шансе различитих партија. У таквим условима ће симпатизери малих партија, у жељи да избегну да им глас „пропадне“, донети стратешку одлуку да не подрже некомпетитивног кандидата који представља њихов први избор, већ оног који има реалну шансу да освоји посланички мандат. Последично, слаби кандидати и мале партије неће учествовати у изборној трци јер такав чин представља узалудно трошење времена и ресурса.

Протоком времена такво понашање ће постајати све уобичајеније, па ће и диспропорционалност изборних резултата, без обзира на тип правила, бити у опадању. Управо због тога сличан ефекат очекујемо и у државама које су увеле комбинована изборна правила. Привикавање актера на нов и необичан институционални дизајн који комбинује два сета противречних изборних правила и постепено усвајање рационалнијих стратегија деловања морали би да умање диспропорционалност изборних резултата након неколико изборних циклуса. Како актерима треба одређено време да се привикну на нова правила диспропорционалност ће бити највећа у првих пар циклуса. Очекујемо зато да ће

варијабле „број изборних циклуса“ и „ ≥ 3 изборних циклуса“ по непромењеним комбинованим правилима“ имати негативне коефицијенте.

Предуслов стратешког понашања изборних актера су информације о преференцијама укупног бирачког тела. У новим демократијама, нарочито у неколико првих изборних циклуса, бирачи неће имати такве информације због чега неће бити у могућности да процене који су кандидати компетитивни. Број гласова за кандидате без реалних изборних шанси ће остајати велики због чега такви кандидати неће бити мотивисани да приђу снажнијим партијама или одустану од изборне трке и пре њеног почетка. Стога ће у новим демократијама диспропорционалност изборних резултата бити већа него у старим. Недостатак информација, као проблем за одабир адекватних стратегија понашања, узроковаће већу диспропорционалност изборних резултата и у државама које не испуњавају стандарде слободних и поштених избора. Неравноправни услови игре, одсуство сондажа јавног мњења, ограничен приступ медијима, неки су од фактора који отежавају координацију опозиционих бирача и партија. Несклад између удела гласова и мандата ће, међутим, бити и додатно ојачан недемократским карактером избора, доминантном позицијом „партије власти“ и разним изборним нерегуларностима и неправилностима. Отуда би диспропорционалност на таквим изборима морала да буде већа.

У анализи диспропорционалности независна варијабла је природни логаритам (\log) индекса најмањих квадрата Мајкла Галагера (LSq). Укупна диспропорционалност изборних резултата прати очекивану матрицу. Најдиспропорционалнији су већински системи са компензацијском листом и механизмом осигурања већине, а најпропорционалнији мандатно компензацијски модели (табела 7.8). Уколико је у изборни модел уграђен јак компензацијски механизам, без обзира на то да ли се ради о системима са једним или два гласа, удео освојених мандата ће, у највећој мери, одговарати уделу освојених гласова. Без обзира на модел и контролу осталим изборним институтима мандатно компензацијски и већински системи са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом се у исходу разликују од осталих подваријанти система са комбинованим изборним правилима (графикон 7.3).

Иако је гласовно компензацијски модел, у коме се диспропорционалност номиналног нивоа избора делимично компензује гласовном повезаношћу два изборна сегмента, пропорционалнији од паралелног система, у коме се номинални и листовни мандата расподељују одвојено, та разлика није статистички значајна ($B = -.094$, $p > .1$). Очигледно је да изузетно сложени и структурно замршени изборни систем Мађарске, у коме постоје три нивоа расподеле мандата, једносмеран трансфер гласова са номиналног на листовни ниво и двосмеран трансфер гласова и једносмеран трансфер мандата са нижег ни виши листовни ниво, као и италијански механизам негативног трансфера гласова делимичним одбитком (*scorporo parziale*), у комбинацији са малим бројем листовних мандата који се алоцирају на националном нивоу, у недовољној мери ублажавају диспропорционалност већинског сегмента избора. Те структурне одлике, по питању диспропорционалности изборних резултата, изборне моделе Мађарске и Италије приближавају паралелним, а не мандатно компензацијским системима.

И остали изборни институти имају очекивану предиктивну вредност. Најдиспропорционалнијим исходима резултира блоковско гласање – партијско и обично – у коме се већинско правило одлучивања примењује у вишемандатним јединицама у којима увек – партијско – или најчешће – обично – једна партија осваја све мандате у изборној јединици, а најпропорционалнијим систем појединачног непреносивог гласа у коме бирач у вишемандатној јединици има само један глас. И преостале две већинске формуле дају очекиване резултате. Систем апсолутне већине – двокружни избори – је диспропорционалнији од система релативне већине – једнокружни избори. У двокружним изборима не постоје институционални подстицаји да се бирачи и кандидати понашају стратешки. Победник избора у једномандатној јединици се најчешће добија после другог круга у коме, по правилу, учествују два кандидата са највећим бројем освојених гласова у првом кругу. Због таквог изборног аранжмана бирачи нису подстакнути да у првом кругу избора гласају стратешки и неискрено, а и партије и кандидати имају мање разлога да одустану од изборног надметања.

Табела 7.8. Утицај типа изборног система на диспропорционалност изборних резултата³⁴

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5	модел 6
(Constant)	1.157** (.092)	1.371** (.166)	1.966** (.216)	1.356** (.174)	1.276** (.159)	1.623** (.180)
BC са КЛ - осигурање већине	1.310** (.232)	1.224** (.238)	1.300** (.234)	1.214** (.241)	1.327** (.227)	1.151** (.233)
BC са КЛ - слаб механизам	1.195** (.138)	1.140** (.142)	1.015** (.149)	1.132** (.145)	1.122** (.134)	1.038** (.142)
паралелни	1.134** (.112)	1.131** (.111)	1.029** (.113)	1.122** (.116)	1.116** (.106)	1.040** (.112)
гласовно компензацијски	1.040** (.209)	1.037** (.208)	.927** (.213)	1.025** (.213)	.871** (.201)	1.131** (.205)
BC са КЛ - јак механизам	.155 (.168)	.063 (.178)	-.108 (.174)	.069 (.179)	.114 (.169)	.002 (.174)
удео листовних мандата		-.005 (.003)	-.007* (.003)	-.005 (.003)	-.005 ⁺ (.003)	-.004 (.003)
апсолутна већина			-.341* (.167)			
релативна већина			-.512** (.134)			
SNTV			-.887** (.248)			
изборни цензус				.005 (.019)		
изборна јединица >20					-.411** (.092)	
величина парламента						-.001** (.000)
R ²	.445	.450	.501	.447	.505	.477
CI	4.071	8.250	12.050	9.524	8.825	9.834
N	176	176	176	176	176	176

Зависна варијабла: индекс диспропорционалности – LSq (log)

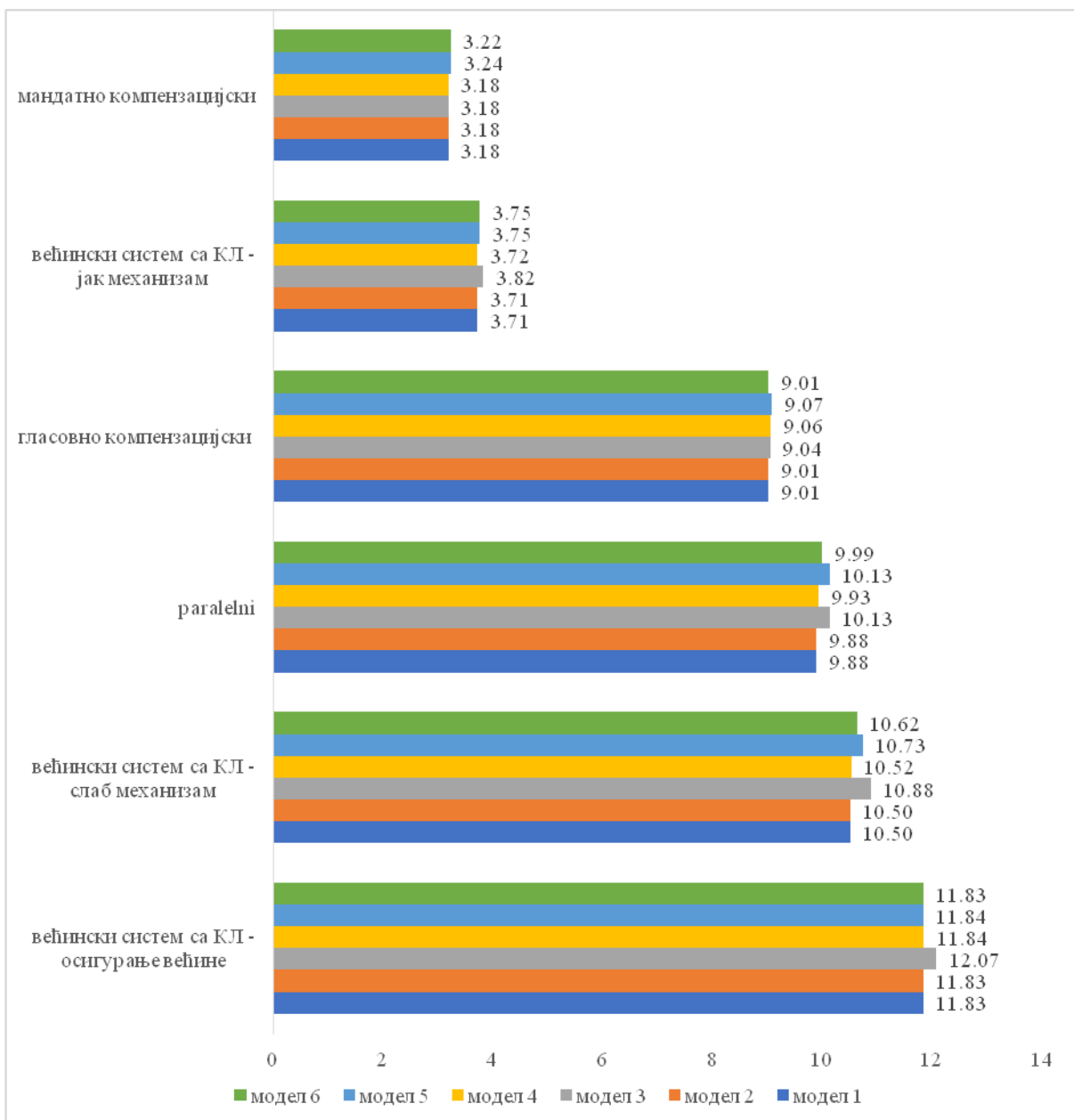
Јединица анализе: изборни циклус

Ref: манд. компензацијски систем; блоковско гласање (модел 3); изборне јединице ≤20 (модел 5)
 стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

у свим табелама приказани су нестандардизовани регресиони коефицијенти и Adjusted R

Графикон 7.3. Очекивана диспропорционалност различитих типова система са комбинованим изборним правилима

³⁴ У циљу отклањања сумње да су налази последица разлика које постоје између држава, а не између различитих типова изборних система анализу смо урадили и са аритметичким срединама по државама као предикторима. Резултати такве анализе нису се значајно разликовали од оне приказане у раду.

Графикон представља очекиване вредности диспропорционалности израчунате на основу регресионих коефицијената из табеле 7.8. (модел 1-6).

Коефицијенти за величину изборне јединице и величину парламента имају негативан предзнак и статистички су значајни (модел 5 и 6).

Диспропорционалност се смањује са повећањем величине законодавног тела и када на листовном нивоу постоје велике изборне јединице – >20 мандата. Варијабла „изборни цензус“ очекивано има позитиван коефицијент (модел 4), али налаз није статистички значајан.³⁵ Повећање удела листовних мандата такође умањује диспропорционалност, али је тај налаз статистички значајан само у моделима 3 и 5. Последњи налаз је делом изненађујућ јер удео листовних мандата, поред типа везе између номиналног и листовног нивоа, треба да буде кључни предиктор укупне диспропорционалности. Подаци које имамо не дозвољавају потврђивање постојања јасне узрочне везе између повећања броја листовних мандата и последичног повећања пропорционалности изборних резултата.

Резултат наше анализе заправо одговара истраживању ефеката удела листовних мандата на ефективни број парламентарних партија које су спровели Херон, Ферара и Нишикава. Ни њихови налази не воде до јасних закључака о вези удела листовних мандата и броја партија у парламенту и веома су зависни од модела који се примењује у статистичкој анализи (Ferrara et al., 2005:132-138). Додатно, однос номиналних и листовних мандата у системима са комбинованим изборним правилима може да ради другачије у зависности од тога која је подваријанта у питању. Данијел Бошлер показује да је у мандатно компензацијским системима најбитније пронаћи праву меру у броју номиналних и листовних мандата, као и да су пропорционалност, удео компензацијских – листовних – мандата и висина изборног цензуса међусобно повезани. Да би расподела мандата у мандатно компензацијским системима била пропорционална непоходно је да се са листовног нивоа додељује 50-60% мандата. Ако изборни инжењери желе да смање удео листовних мандата, а да очувају пропорционалност, неопходно је да повећају законски изборни праг (Bochsler, 2014).

³⁵ Формула за транспоноване гласова у мандате такође није била статистички значајна. У једном од модела који није приказан у студији, у коме смо испитивали диспропорционалност листовног сегмента избора само на варијанси паралелних система, Херова квота је имала статистички значајан негативан коефицијент – мања диспропорционалност у односу на остале формуле.

Испитивање последица које комбинована изборна правила имају на пропорционалност изборних резултата тестирано је и искључиво на варијанси слободних и поштених избора (табела 7.9). На овом нивоу анализе у једну категорију су обједињени мандатно компензацијски и већински системи са компензацијским механизмом и јаким корекцијским механизмом – *dummy* варијабла „јак компензацијски механизам“. Налази до којих смо дошли се готово у потпуности поклапају са резултатима анализе која је укључивала укупну варијансу – и избори који не испуњавају стандарде слободних и поштених. Промене се односе на варијаблу „удео листовних мандата“ која више није значајна ни у једном моделу и „изборни цензус“ који има негативан коефицијент, који додуше и даље није статистички значајан.

Табела 7.9. Утицај различитих изборних института на диспропорционалност изборних резултата – слободни и поштени избори

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5	модел 6
(Constant)	2.328** (.066)	2.209** (.181)	2.917** (.288)	2.230** (.205)	2.239** (.172)	2.344** (.187)
јак комп. механизам	-1.314** (.114)	-1.346** (.123)	-1.215** (.145)	-1.357** (.132)	-1.218** (.122)	-1.303** (.122)
удео листовних мандата		.003 (.005)	-.005 (.006)	.003 (.005)	-.002 (.005)	.004 (.005)
апсолутна већина			-.376 ⁺ (.214)			
релативна већина			-.471* (.185)			
SNTV			-1.096** (.314)			
изборни цензус				-.006 (.025)		
изборна јединица > 20					-.413** (.115)	
величина парламента						-.001* (.000)
R ²	.557	.554	.594	.550	.601	.572
CI	1.924	7.605	13.379	8.781	8.403	8.758
N	105	105	105	105	105	105

Зависна варијабла: индекс диспропорционалности – LSq (log)

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: системи без јаког комп. механизма; блоковско гласање (модел 3); изборне јединице ≤20 (модел 5)

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Одржавање избора у демократском окружењу ипак има утицаја на диспропорционалност изборних резултата (табела 7.10). Избори који испуњавају стандарде слободних и поштених (FH скор ≤ 6) су пропорционалнији, а разлика, мада не статистички значајна, постоји чак и када утицај те независне варијабле контролишемо најзначајнијим предиктором укупне диспропорционалности – типом комбинованих изборних правила (модел 2). Диспропорционалност резултата избора у недемократским условима већа је за нешто више од једног индексног поена од изборних циклуса који се могу окарактерисати као слободни (графикон 7.4). Додатно, наша анализа потврђује резултате претходних истраживања према којима диспропорционалност изборних резултата опада са протоком времена. Такав налаз је у сагласју са претпоставком да психолошки фактор утиче на диспропорционалност због чега ће, са сваким новим изборним циклусом организованим према непромењеним изборним правилима, сви актери – бирачи, партије и кандидати – стицати неопходно искуство и информације које ће им помоћи да развију стратегије које одговарају комплексним подстицајима два изборна сегмента.

У анализи ефеката „процеса учења“ користимо две независне варијабле. У варијабли „број изборних циклуса“ сви изборни циклуси после седмог по реду обједињени су у једну категорију – 8+. У нашем узорку, међутим, веома мали број држава, без прекида, организује изборе по непромењеним комбинованим правилима. Заправо, Немачка је једина која их користи у више од седам изборних циклуса, док Мексико и Јужна Кореја често мењају број гласова и компензацијски механизам. Такође, утицај броја изборних циклуса није линеаран. Након неколико изборних циклуса актери су навикнути на нова изборна правила, те нема разлога да диспропорционалност и даље опада. Због тога у анализу укључујемо и *dummy* варијаблу – ≥ 3 изборних циклуса. Обе варијабле имају негативне и статистички значајне коефицијенте (табела 7.10). Према моделу 3 диспропорционалност петог изборног циклуса (5,97) ће бити мања за готово четири индексна поена у односу на први изборни циклус организован према комбинованим изборним правилима (9,70). У моделу 5 (графикон 7.4) диспропорционалност у прва два изборна циклуса је већа за око два индексна поена у односу на касније изборне циклусе

када већ можемо да очекујемо да су се актери стратегије уподобили подстицајима новог изборног аранжмана.

Табела 7.10. Ефекат постојања слободних и поштених избора и броја изборних циклуса организованих према непромењеним комбинованим правилима на диспропорционалност изборних резултата

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5	модел 6	модел 7
(Constant)	1.616** (.089)	1.252** (.123)	2.272** (.099)	.1.835** (.079)	1.106** (.095)	1.093** (.091)	1.088** (.091)
слободни и поштени избори	-.191 ⁺ (.116)	-.113 (.098)					
број изборних циклуса			-.097** (.026)				
изборних циклуса ≥ 3				-.276* (.112)	-.162 ⁺ (.087)	-.202* (.084)	-.193* (.081)
ВС са КЛ - осигурање већине		1.247** (.238)			1.269** (.231)	1.258** (.222)	1.349** (.216)
ВС са КЛ - слаб механизам		1.190** (.138)			1.181** (.137)	1.002** (.139)	1.032** (.134)
паралелни		1.092** (.118)			1.091** (.113)	1.025** (.110)	1.029** (.106)
гласовно компензацијски		1.058** (.210)			1.019** (.208)	1.014** (.199)	.880** (.196)
ВС са КЛ - јак механизам		.081 (.180)			.105 (.169)	-.039 (.166)	.040 (.162)
блоковско гласање						.526** (.132)	.403** (.132)
изборна јединица > 20							-.334** (.093)
R ²	.010	.446	.066	.028	.453	.497	.531
CI	2.801	5.889	3.290	2.386	4.716	4.907	5.325
N	176	176	176	176	176	176	176

Зависна варијабла: индекс диспропорционалности – LSq (log)

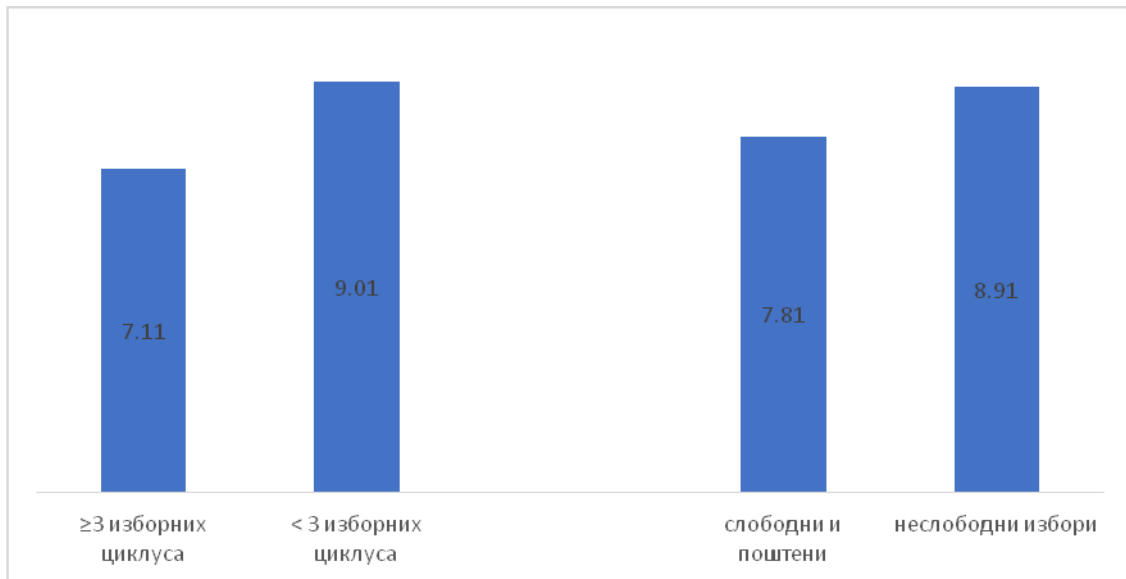
Јединица анализе: изборни циклус

Ref: мандатно компензацијски систем; < 3 изборна циклуса (модел 4-7); неблоковско гласање (модел 6-7); изборне јединице ≤ 20 (модел 7)

Број изборних циклуса: 8+ изборних циклуса организованих према непромењеним изб. правилима груписани у једну категорију

стандардна грешка у загради; ⁺ $p < 0.1$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Графикон 7.4. Очекивана диспропорционалност комбинованих изборних правила у условима одржавања (не)компетитивних избора и ефекат привикавања на нова правила игре

графикон представља очекиване вредности диспропорционалности израчунате на основу регресионих коефицијената из табеле 7.10. (модел 5 и модел 2).

Коначно, хипотезу о утицају психолошког фактора на умањивање диспропорционалности тестирали смо и на варијанси слободних и поштених избора, а у циљу утврђивања разлика између старих и нових демократија. И премда је тачно да избори у новим демократијама резултирају већим степеном диспропорционалности од оних у старим (табела 7.11; модели 1 и 2) контрола типом изборног система даје супротне резултате. Диспропорционалност је, под контролом типа изборног система, заправо већа у старим демократијама (модел 3). Ову тврдњу ипак треба узети са великом дозом резерве јер је дистрибуција типова комбинованих изборних правила по критеријуму нове/старе демократије у нашем узорку екстремно неравномерна. У новим демократијама само три изборна циклуса спроведена су по изборним правилима у која је уграђен јак компензацијски механизам, док је код старих демократија избора са таквим изборним аранжманом чак 32. Последњи модел показује и колико су налази зависни од критериума који се користе за класификацију држава у старе или нове демократије. Мозер и Шајнер, у анализи последица комбинованих правила на диспропорционалност на узорку од 52 изборна циклуса – 13 држава, Шкотска и Велс – чак и под контролом типа изборног система – повезани и неповезани – утврђују да су нове демократије диспропорционалније од старих (Moser &

Schenier, 2012:91-96, 112-114). Мозер и Шајнер, међутим, у нове демократије убрајају и изборе организоване према паралелном моделу у Хрватској, Русији, Украјини и Јерменији који не испуњавају стандарде слободних и поштених. Такође, Боливија је, код Мозера и Шајнера, нова демократија, док је ми класификујемо као стару демократију јер се демократизовала 1979. године, а мандатно компензацијски систем озаконила 1994. године.

Табела 7.11. Нове и старе демократије и диспропорционалност изборних резултата

	модел 1	модел 2	модел 3
(Constant)	1.616.** (.110)	1.062** (.118)	1.057** (.098)
нове демократије	.540** (.156)	.806** (.132)	-252 ⁺ (.145)
≥3 изборних циклуса		-.234* (.129)	
блоковско гласање		.913** (.212)	
изборна јединица >20		-.629** (.142)	
ВС са КЛ - осигурање већине			1.258** (.427)
ВС са КЛ - слаб механизам			1.441** (.193)
паралелни			1.506** (.158)
гласовно компензацијски			1.308** (.228)
ВС са КЛ - јак механизам			-.241 (.347)
R ²	.097	.420	.561
СI	2.414	3.810	4.682
N	103	103	103

Зависна варијабла: индекс диспропорционалности – LSq (log)

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: старе демократије; <3 изборних циклуса, неблоковско гласање,

изб. јединице ≤20 (модел 2); манд. компензацијски (модел 3);

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Главни предиктор диспропорционалности изборних резултата јесте тип везе између номиналног и листовног нивоа избора. Изборни модели који имају уграђен јак компензацијски механизам, без обзира на то да ли се ради о системима са једним или два гласа, мање су диспропорционални од осталих типова комбинованих правила. Свих шест анализираних типова имају очекивану предиктивну вредност при чему пропорционалност линеарно расте од већинских система са компензацијском листом и механизмом осигурања већине до мандатно компензацијских система (графикон 7.3). Други главни предиктор, удео листовних мандата, осим у два модела (табела 7.8), није статистички значајан, па би утврђивање узрочне везе између оснаживања пропорционалног сегмента унутар комбинованог изборног аранжмана и умањења диспропорционалности захтевало даље емпиријске тестове. Те провере би морале да узму у обзир интеракцију између различитих елемената изборног система. Остали изборни институти, а нарочито тип већинске формуле, величина изборне јединице и величина парламента, понашају се у складу са очекивањима.

Коначно, анализом смо потврдили и две од три последње хипотезе. Слободни и поштени избори су пропорционалнији од оних који те стандарде не испуњавају, а диспропорционалност опада са протоком времена, постепеним усклађивањем стратегија деловања изборних актера комплексним институционалним подстицајима које пред њих поставља структурно замршен изборни аранжман у коме се на различите начине комбинују већински и пропорционални изборни институти. Последњу хипотезу, да су старе демократије пропорционалније од нових, нисмо успели да потврдимо. Иако је диспропорционалност нових демократија већа од старих и у нашем узорку, проблем њеног доказивања се може свести на чињеницу да највећи број старих демократија користи изборне моделе са јаким компензацијским механизмом, док су системи без јаког компензацијског механизма популарни превасходно у новим демократијама. Овај проблем је повезан и са критеријумима за разврставање држава у старе демократије, нове демократије и недемократске режиме и показује колико су статистички налази зависни од тих критеријума.

7.2. Партијски системи у моделима са једним и два гласа

У изборним студијама, већ неколико деценија, при утврђивању броја парламентарних – и елективних – партија у обзир се узима, поред њиховог броја, и реална снага коју у партијском систему имају. Лаксо-Тагепера индекс ефективног броја партија представља меру фракционализације партијског система који партије броји водећи рачуна о уделу гласова – елективни – или мандата – парламентарни – који партије освајају. Индекс ефективног броја парламентарних партија прецизно приказује разлику у легислативној фракционализацији у две, само наизглед сличне, ситуације у којима места у законодавном телу освајају две политичке партије. Уколико те две партије имају исти број мандата – 50:50 – индекс ће имати вредност 2. Међутим, уколико једна партија доминира и има четири пута више мандата од друге – 80:20 – вредност индекса ће бити 1,47. Лаксо Тагепера индекс се израчунава сумирањем квадрираних пропорција удела гласова (v) или мандата (s) сваке појединачне партије, након чега се број један подели тим збиром:

$$Ns = \frac{1}{\sum s_i^2}$$

Утицај изборног система на партијски систем, по правилу, у директној је вези са степеном пропорционалности. Непропорционални системи релативне већине воде двостраначју, а пропорционални системи вишестраначју. Такви исходи последица су дејства два фактора – механичког и психолошког – о којима је већ било речи. У системима апсолутне већине постојање два круга избора ограничава ефекте психолошког фактора, па је последица и већа диспропорционалност, али и већи број партија у страначком систему, јер партије у првом кругу често наступају самостално, док се у неформалне коалиције удружују тек након њега. Као што смо већ приказали, и Дејвид Фарел (табела 6.4) и Аренд Лајпхарт, тестирајући хипотезу о односу пропорционалности и ефективног броја партија, показују да се број партија смањује са порастом диспропорционалности. Лајпхарт (Lijphart, 1994:77-78) утврђује постојање статистички значајне корелације између Галагеровог индекса

диспропорционалности и Лаксо-Тагепера индекса ефективног броја парламентарних партија (-.45).

И у нашем узорку који чине изборни циклуси у којима су коришћена комбинована изборна правила коефицијент корелације између Галагеровог индекса диспропорционалности и Лаксо-Тагепера индекса ефективног броја парламентарних партија има негативан предзнак (табела 7.12). Негативна корелација показује да се са порастом диспропорционалности смањује број партија парламенту, али је вредност корелационог коефицијента (-.20) знатно нижа од Лајпхартове. Очигледно је да веза диспропорционалности и ефективног броја парламентарних партија у сету држава које имају комбинована изборна правила нема исту снагу као код класичних типова изборних система. Већ овај податак упозорава да линеаран пад диспропорционалности од већинских система са компензацијском листом и механизмом осигурања већине до мандатно компензацијских система, који смо приказали у претходном одељку, не мора да се понови и код ефективног броја парламентарних партија.

Табела 7.12. Индекс диспропорционалности и ефективног броја парламентарних партија (корелациона матрица)

корелациона матрица	LSq	LSq(log)	Ns	Ns (log)
LSq_overall	1.000	.886	-.204	-.271
LSq_overall (log)		1.000	-.120	-.176
Ns_overall			1.000	.937
Ns_overall (log)				1.000

У претходном поглављу отворили смо питање интеракције између номиналног и листовног сегмента избора. Једна од претпоставки „контаминацијске школе“ је да се обрасци вишепартијске конкуренције са листовног преливају на номинални ниво због чега у већинском сегменту избора не постоји двопартијска конкуренција. Из тог разлога израчунали смо ефективни број парламентарних партија само за номинални сегмент – узимајући у обзир само номиналне мандате. При израчунавању индекса ефективног броја партија, који посебно долази до изражаја ако се индекс рачуна на номиналном нивоу, јавља се проблем „бројања“ независних посланика. Мозер и Шајнер све посланике без партијске афилијације, при израчунавању индекса, рачунају као једну категорију,

али у статистичкој анализи те државе искључују из узорка јер је партијска конкуренција вештачки укрупњена. Данијел Бошлер, са друге стране, сваког независног посланика рачуна као посебну јединицу анализе. Иако не постоји идеално решење, вредности нашег индекса, у случајевима када у парламент улазе и независни кандидати, представљају аритметичку средину две вредности – сви независни као једна категорија и сваки независни посланик засебно.

Дескриптивна статистика ефективног броја парламентарних партија на номиналном нивоу приказана је у табели 7.13. У првој колони налазе се просечне вредности за све изборне циклусе за које смо индекс израчунали, а у другој само за оне циклусе у којима удео независних посланика у укупном броју посланика изабраних са номиналног нивоа није прелазео 20%. Смањивањем броја изборних циклуса делимично смо избегли проблем „бројања“ независних посланика, али смо и из узрока искључили оне државе у којима је партијска фрагментација већинског сегмента избора увећана управо због великог броја посланика без партијске афилијације. Због тога су вредности индекса у другој колони ниже. Питањем конкуренције у већинском сегменту избора и контаминације номиналног од стране листовног нивоа избора бавићемо се, међутим, детаљније у наредном поглављу. У том поглављу избегавамо проблем „бројања“ независних кандидата и несавршености индекса који користимо у овом делу анализе. Индекс ефективног броја парламентарних партија заправо и не мери ниво конкуренције, јер не узима у обзир удео гласова, већ само удео освојених мандата. Стога ћемо у последњем поглављу у анализу укључити индекс ефективног броја кандидата на нивоу једномандатних јединица који узима у обзир тачан удео гласова које је освојио сваки кандидат, како онај са, тако и онај без партијске афилијације.

Ефективни број парламентарних партија на номиналном нивоу (табела 7.13) је очекивано најмањи у системима блоковског гласања који спадају у најдиспропорционалније обрасце избора, након чега следе системи релативне већине. Приметно је, такође, да већи број партија улази у парламент преко већинског сегмента ако на номиналном нивоу постоје двокружни избори. Овакав исход последица је слабијег дејства психолошког фактора у системима апсолутне већине. Актери у њима нису мотивисани да се понашају стратешки, ускраћујући

подршку некомпетитивним кандидатима, што истовремено увећава и диспропорционалност и број парламентарних партија. Коначно, системи појединачног непреносивог гласа, који по учинцима спадају у полупропорционалне изборне формуле, имају вредност индекса која се приближава броју три. Додуше, ради се о само седам изборних циклуса.³⁶

Табела 7.13. Индекс ефективног броја парламентарних партија на номиналном нивоу – дескриптивна статистика

тип формуле	сви избори		удео независних <20%	
	N	NsN	N	NsN
блоковско гласање	22	1.51	21	1.38
апсолутна већина	31	3.51	23	2.34
релативна већина	124	2.61	113	2.12
SNTV	7	2.87	7	2.87

У поглављу 6 приказали смо налазе најважнијих студија у којима су испитиване последице система са комбинованим изборним правилима. Највећи број тих студија у центар интересовања постављао је конфигурацију партијског система. И нормативне процене о „споју најбољег из два света“ (Shugart & Wattenberg, 2001) или „копилету које сабира недостатке“ (Sartori, 1994:75) биле су производ анализа које су постављале питање какав партијски систем добијамо истовременом применом већинских и пропорционалних изборних института. Налази аутора су били различити и често противречни.

Било је оних који су сматрали да мешовити системи стварају оквир за развој флуидније партијске конкуренције, те да ће последице њихове примене бити непредвидиве и зависне од различитих контекстуалних фактора и одговора изборних актера на комплексне институционалне подстицаје (Bochsler, 2009). Оних који су веровали, додуше без икаквих емпиријских провера, да комбиновани

³⁶ У неколико модела, који нису приказани у студији, испитани су и ефекти изборних института, карактеристичних за пропорционалне системе, на ефективни број партија које у парламент улазе преко листовног нивоа избора. Та анализа је урађена само на узорку који обухвата паралелне, већинске системе са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом и механизмом осигурања већине јер број листовних мандата у системима који имају уграђан компензацијски механизам зависи од резултата на номиналном нивоу. Све варијабле су имале очекивану предиктивну моћ. Са повећањем изборног прага број партија се смањује ($p < .01$), а са повећањем величине изборне јединице увећава ($p < .01$). Највише партија улази у парламент преко листовног нивоа када се као формула за транспоновање гласова у мандате користи Херова квота, а најмање када постоје механизми за осигурање већине.

системи представљају „болестан и контрапродуктиван аранжман“ који у већинском сегменту охрабрује „пуцњеве у празно“, док истовремено, без обзира на то колико је модел „већински“, преко пропорционалне компоненте остављају простор за високу фрагментацију парламента. Зато ће последице њихове примене зависити од природе партијске конкуренције која је постојала пре озакоњења новог модела (Sartori, 1994:74-75).

Највећи број аутора је, међутим, потврђивао хипотезу о комбинованим правилима као компромисном решењу за партијски систем, решењу које ће налазити негде између два екстрема – већинског и пропорционалног (Shugart & Wattenberg, 2001; Kostadinova, 2002; Moser & Scheiner, 2004; Ferrara et al., 2005:121-138; Croissant & Volkel, 2012:252-254). Показивало се, такође, да од односа у којима се комбинују већински и пропорционални изборни институти зависи природа партијске конкуренције. „Већинскији“ модели, у којима се додељује више номиналних мандата, у којима постоје високи изборни цензуси и мале изборне јединице и не постоји компензацијски механизам, исходоваће последицама које се приближавају класичним већинским системима. И обрнуто, „пропорционалнији“ комбиновани модели, са уграђеним компензацијским механизмима за кориговање диспропорционалности са номиналног нивоа, имаће партијске конфигурације које личе на пропорционалне системе.

Претпостављамо зато да на партијски парламентарни систем утицај имају исте институционалне и контекстуалне варијабле које смо тестирали у претходном одељку. Ефективни број парламентарних партија би, дакле, зависило од типа везе који се успоставља између номиналног и листовног нивоа избора – постојања јаког компензацијског механизма – удела листовних мандата, типа већинске формуле, величине изборне јединице, величине парламента и висине изборног цензуса. Зависну варијаблу представља Лаксо-Тагепера индекс ефективног броја политичких партија (\log). Као и у претходном одељку креирали смо шест *dummy* варијабли, по једну за сваку подваријанту система са комбинованим изборним правилима. Додатно, конструисали смо још три *dummy* варијабле. Варијабла „јак компензацијски механизам“ обједињује мандатно компензацијске и већинске системе са компензацијском листом и јаким

корекцијским механизмом. У случају диспропорционалности та варијабла је имала велику предиктивну моћ, па очекујемо да њен коефицијент буде позитиван и статистички значајан. Претпостављамо да је у тим изборним моделима број партија у парламенту већи. Варијабла „компензацијски механизам“ поменути моделима додаје гласовно компензацијске системе у којима такође постоји механизам за кориговање диспропорционалности номиналног нивоа. Коначно, креирали смо и варијаблу „системи са једним гласом“ у коју спадају сви већински системи са компензацијском листом. Од осталих институционалних варијабли у моделима се налазе „удео листовних мандата“, „изборна јединица >20 мандата“ и „величина парламента“, које треба да имају позитивне коефицијенте, и варијабла „изборни цензус“ чији је очекивани коефицијент негативан.

Резултати анализе ефеката институционалних варијабли (табела 7.14) углавном нису испунили очекивања. То важи како за посебне типове система са комбинованим изборним правилима, тако и за варијабле „јак компензацијски механизам“ и „компензацијски механизам“. Обе варијабле имају статистички значајне коефицијенте – на .05 и .1 нивоу – али негативне што показује да је у моделима са /јаким/ компензацијским механизмом ефективни број парламентарних партија мањи. Варијабла „системи са једним гласом“ такође има негативан и статистички значајан коефицијент – на .01 нивоу. Од осталих институционалних варијабли најзначајнија је величина парламента. Такав налаз и није превише изненађујућ имајући у виду да су Ли и Шугарт модел (*seat-product*) предвиђања ефективног броја парламентарних партија у „једноставним“ изборним системима преко шестог корена производа величине парламента и просечне величине изборне јединице Реина Тагепере (Taagepera, 2007) проширили на комплексније системе у којима се расподела мандата обавља на више нивоа (Li & Shugart, 2016).

Табела 7.14. Утицај типа комбинованих изборних правила и различитих изборних института на ефективан број парламентарних партија

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4
(Constant)	1.020** (.068)	.470** (.133)	.436** (.133)	.766** (.151)
BC са КЛ - осигурање већине	-.140 (.172)			
BC са КЛ - слаб механизам паралелни	-307** (.102)			
гласовно компензацијски	.090 (.082)			
BC са КЛ - јак механизам	.256 (.155)			
јак компензацијски механизам	-.368** (.125)	-.189* (.075)		
компензацијски механизам системи са једним гласом			-.141+ (.072)	-.347** (.080)
удео листовних мандата		.004+ (.002)	.004+ (.002)	.001 (.002)
апсолутна већина		.394** (.124)	.418** (.125)	.191 (.129)
релативна већина		.386** (.108)	.370** (.108)	.210+ (.109)
SNTV		.410* (.195)	.411* (.197)	.482* (.189)
изборни цензус		-.013 (.015)	-.009 (.015)	-.002 (.014)
изборна јединица ≥ 20		-.003 (.073)	-.019 (.073)	.038 (.071)
величина парламента		.000* (.000)	.001* (.000)	.000** (.000)
R ²	.142	.139	.126	.194
CI	4.161	11.048	11.089	12.928
N	183	183	183	183

Зависна варијабла: индекс ефективног броја парламентарних партија (log)

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: мандатно компензацијски систем (модел 1); непостојање јаког компензацијског механизма (модел 2); непостојање компензацијског механизма (модел 3); системи са два гласа (модел 4); блоквско гласање (модел 2-4); изборне јединице ≤ 20 (модели 2-4)
 стандардна грешка у загради; + p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Посматрајући одвојено свих шест подтипова система са комбинованим изборним правилима, највећи број парламентарних партија имају гласовно компензацијски системи (модел 1). Овакав налаз, не само у случају гласовно компензацијских модела, указује на значај контекста у коме је изборни модел усвајан, образаца партијске конкуренције из пререформског периода, стратегија деловања којима су партије одговориле на нова изборна правила и других, наизглед мање важних, изборних института. Велики број парламентарних партија у гласовно компензацијским системима Италије и Мађарске рефлексивна је идиосинкразијских карактеристика италијанске и мађарске политике и институција.

Пререформски хиперрепрезентативни партијски систем Италије успео је да преживи озакоњење мајоритарног паралелног изборног система у коме се додељивало 75% номиналних мандата. Партије су на такав модел одговориле „пропорционализацијом већинског сегмента“ (D’Alimonte, 2001:327). Значај номиналног нивоа за укупан исход избора, у пракси је „приморао“ велике партије да формирају предизборне савезе са малим партијама, у којима се цена коалирања често плаћала уступцима који су били изразито диспропорционални снази малих играча. Предизборна координација која је укључивала читав сет концесија, од истицања заједничких кандидата, подршке кандидатима других партија и одустајања од номиновања властитог у једној у замену за подршку у некој другој изборној јединици, омогућили су већем броју партија да до посланичких места дођу преко номиналног, а не надметањем на листовном нивоу избора.

И мађарску партијску сцену је, непосредно након разбијања „табуа вишепартијске демократије“ крајем 80-тих, обележило постојање великог броја релевантних актера – бивши комунисти, Мађарски демократски форум као прва независна организација потпомогнута од стране реформског крила комуниста, неколико обновљених историјских партија, као и партије настале из редова дисидентске интелигенције и студентског покрета. Све те партије су дуго

опстајале у партијској арени јер на номиналном нивоу избора, захваљујући систему апсолутне већине, није било подстицаја за формирањем широких предизборних коалиција. Посебно зато што је на снази био већински модел у коме су најмање троје или сви кандидати који освоје више од 15% гласова улазили у други круг избора. Укрупњавању партијске конкуренције није доприносио ни структурно компликован модел у коме су поред номиналног постојала још два листовна нивоа расподеле мандата.

Статистички значајне разлике у погледу парламентарне фракционализације не постоје ни између мандатно компензацијских и паралелних система. А тај однос се не мења ни када из узорка искључимо изборе који нису били слободни и поштени (табела 7.15), а тиме и велики број постсовјетских избора, у којима је, након отварања „политичког тржишта“ падом комунизма, настало много различитих партија, а у парламентима је седео и велики број посланика без партијске афилијације. Очигледно је да су на конфигурацију партијске сцене у мандатно компензацијским системима, попут Италије и Мађарске, такође утицали контекстуални и институционални фактори, а не изразито пропорционална изборна правила. Обрасци пререформске двопартијске конкуренције на Новом Зеланду нису нестали изборном реформом и преко ноћи. Пре би се могло рећи да су они само ублажени.

Послератни партијски систем Немачке је настајао под будним оком савезничке администрације која је партијама издавала „лиценце за деловање“, а ограничењу броја партија су доприносиле и забране деловања од стране Уставног суда. Стање се није превише променило ни након појаве Зелених 80-тих година, ни после уједињења две Немачке и благог јачања Левице. Партијски систем Немачке више од пола века функционише на принципима дво-и-по партијске конкуренције. Ситуација се постепено мења тек у неколико последњих изборних циклуса. Коначно, институт фузијског гласа којим бирачи у Боливији истовремено гласају за шефа државе и листовне кандидате на парламентарним изборима и вртоглави успон и огроман изборни успех председника Ева Моралеса почевши од избора 2005. године утицали су на стабилизацију партијске конкуренције и умањење некада екстремно велике легислативне

фракционализације. Примери Новог Зеланда, Немачке и Боливије, држава са најдужим искуством у примени мандатно компензацијског система, показују да контекстуални чиниоци, пререформски изборни модел и специфични изборни институти, као и одговори изборних актера обликују конфигурацију партијског система боље од компензацијског механизма.

Табела 7.15. Утицај типа комбинованих изборних правила и различитих изборних института на ефективан број парламентарних партија – слободни и поштени избори

	модел 1	модел 2	модел 3
(Constant)	1.080** (.063)	1.129** (.040)	1.080** (.146)
BC са КЛ - осигурање већине	.051 (.262)		
BC са КЛ - слаб механизам паралелни	-.301** (.097)		
гласовно компензацијски	.054 (.084)		
BC са КЛ - јак механизам	.197 (.135)		
системи са једним гласом		-.274** (.079)	-.235** (.083)
апсолутна већина			.380* (.148)
релативна већина			.214 ⁺ (.125)
SNTV			.359 ⁺ (.199)
изборни цензус			-.035* (.199)
изборна јединица >20			.113 (.076)
величина парламента			.000 (.000)
R ²	.126	.090	.204
CI	3.452	1.753	10.965
N	111	111	111

Зависна варијабла: индекс ефективног броја парламентарних партија (log)

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: мандатно компензацијски систем (модел 1); системи са два гласа

(модел 2-3); блокско гласање (модел 3); изборне јединице ≤20 (модел 5)

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

И унутар већинских система са компензацијском листом резултати нису очекивани. Модели који имају јак корекцијски механизам и који су били изразито пропорционални имају ниске вредности индекса ефективног броја

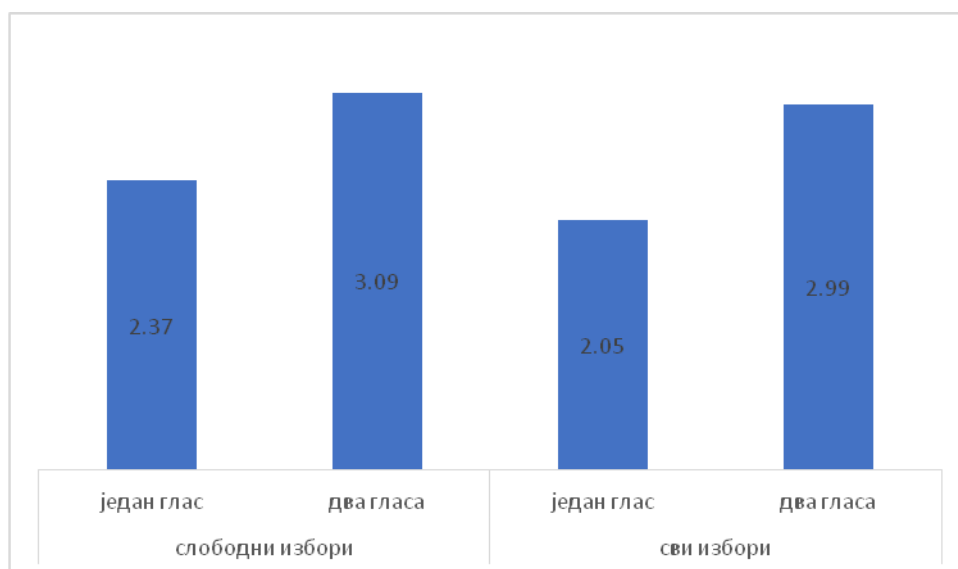
парламентарних партија. Поређење мешовитих и већинских система са компензацијском листом заправо показује да је у системима са једним гласом партијска фрагментација ограничена. Очекивана вредност Лаксо-Тагепера индекса у комбинованим системима – институт гласања са два гласа – износи 2,99, а у већинским системима са компензацијском листом – институт гласања са једним гласом – 2,05. Ако из анализе искључимо изборе који нису слободни и поштени, очекивана вредност индекса у системима са два гласа биће 3,10, а у системима са једним гласом 2,39 (графикон 4.9).

Да ли је овакав налаз последица структуралних обележја већинских система са компензацијском листом? Да ли гласање са једним гласом – номиналним – има утицаја на конфигурацију партијског система. С једне стране, институционални подстицаји у системима са једним гласом су једноставнији. Како бирач има само номинални глас којим истовремено утиче на расподелу листовних мандата партијске елите су „приморане“ да кандидују у свим једномандатним јединицама. Такође, бирачи имају мање мотива да се понашају стратешки јер глас за некомпетитивног кандидата није „бачен“ глас, већ ће бити искоришћен на листовном нивоу. Последица одсуства стратешког понашања би, међутим, била увећање броја кандидата, а самим тим и партија, на номиналном нивоу. С друге стране, противречни подстицаји комбинованих правила мање су изражени у системима са једним гласом. Иако се и у њима рационални бирач налази пред дилемом да ли да гласа за компетитивног кандидата у једномандатној јединици или некомпетитивног кандидата како би помогао његовој партији да уђе у парламент преко листовног нивоа избора, за већину бирача избор је једноставан јер простора за „цепање“ гласова нема. За „просечног“ бирача избор у већинским системима са једним гласом заправо личи на избор у класичним већинским системима.

Овакав утисак вероватно појачава и чињеница да је у готово свим државама које су га увеле већински систем са компензацијском листом настао додавањем пропорционалног сегмента на пререформски већински систем. Притом су скоро све државе у промену ушле са структурираним партијским системом, те након реформе није дошло до појаве великог броја нових актера. Процес учења и

привикавања на нова изборна правила је у том смислу био једноставнији, а и број листовних – компензацијских – мандата је, по правилу, био мањи, тако да према партијској парламентарној конфигурацији системи са једним гласом више личе на већинске него на комбиноване изборне системе. Наведене претпоставке би наравно захтевале продубљеније емпиријске провере.

Графикон 7.5. Ефективни број парламентарних партија у комбинованим и већинским системима са компензацијском листом

Графикон представља очекиване вредности Лаксо-Тагепера индекса израчунате на основу регресионих коефицијената из табеле 7.14. (модел 4) и 7.15. (модел 3)

Очекивали смо, такође, да ће ефективни број парламентарних партија опадати протоком времена и привикавањем актера на комплекснији изборни аранжман, да ће бити мањи у старим него у новим демократијама, као и да ће бити већи на оним изборима који испуњавају стандарде слободних и поштених (табела 7.16). Предиктивна моћ контекстуалних фактора није велика мада сви коефицијенти имају очекиване предзнаке. Ефективни број парламентарних партија се смањује након трећег изборног циклуса, али та разлика није статистички значајна (модел 3). У старим демократијама парламентарна фракционализација је, под контролом института гласања са једним/два гласа, мања од оне коју имају нове демократије (модел 4). Ни тај налаз, међутим, није статистички значајан. Велики проблем и у овом случају, као и код анализе диспропорционалности, јесте неравномерна дистрибуција типова изборних система. Сада, додуше, проблем са дистрибуцијом имамо у групи старих

демократија. У њима је избора организованих према већинском моделу са компензацијском листом било укупно четири, а оних у којима су бирачи имали два гласа чак 48. Стога се једини значајан налаз односи на разлику између слободних и поштених избора и оних које те стандарде нису испунили. Очекивана вредност Лаксо-Тагепера индекса на слободним и поштеним изборима (модел 2), износи 2,91, а на изборима који то нису били 2,44.

Табела 7.16. Утицај контекстуалних фактора на ефективан број парламентарних партија

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4
(Constant)	.876** (.052)	.998** (.054)	.960** (.046)	1.178** (.060)
слободни и поштени избори	.182** (.067)	.154* (.063)		
системи са једним гласом		-.365** (.068)		-.310 (.086)
≥3 изборних циклуса			-.055 (.067)	
старе демократије				-.101 (.076)
R ²	.033	.163	.002	.092
CI	2.846	3.309	2.360	3.176
N	183	183	183	109

Зависна варијабла: индекс ефективног броја парламентарних партија (log)

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: некомпетитивни избори (модел 1-2); системи са два гласа (модел 2);

<3 изборних циклуса (модел 3); недемократске државе (модел 4)

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

За разлику од највећег броја аутора који су испитивали везу мешовитих изборних система и фракционализације парламентарног партијског система, на узорку од 183 изборна циклуса у 35 држава, нисмо успели да утврдимо постојање статистички значајних разлика између три подтипа комбинованих изборних система. Последица примене „већинских“ мешовитих модела, оних који немају /јак/ компензацијски механизам, у поређењу са изборним моделима у којима се диспропорционалност номиналног нивоа избора компензује гласовном – слабом – или мандатном – јаким – повезаношћу са листовним нивоом, није мања фрагментација парламента. Мешовити изборни системи се, међутим, разликују од

већинских система са компензацијском листом. У системима са једним гласом ефективни број парламентарних партија је мањи. Неки од узрока таквог налаза могу бити једноставнији институционални подстицаји, мањи удели компензацијских у укупном броју мандата или, као и код већине других подтипова, наслеђени модели понашања и образаца партијске конкуренције из пререформских већинских система. Од осталих варијабли највећу предиктивну моћ имале су „величина парламента“ и „слободни и поштени избори“. Фрагментацији партијске конкуренције поново ћемо се вратити у поглављу 8 испитујући, на нивоу једномандатних јединица, одговоре актера на сложене институционалне подстицаје комбинованих изборних правила

7.3. Представљање жена и комбинована изборна правила

На парламентарну репрезентативност жена утичу различити фактори – економски, културолошки, социолошки, религијски, идеолошки, итд. Размере неједнакости у потпредстављености жена у парламентима широм света могу се, међутим, објаснити и институционалним чиниоцима. Од институционалних фактора највећи утицај на постепен, али константан раст броја жена у представничким телима (Dahlerup & Leyenaar, 2013; Sawyer, 2010:204) имају ниво грађанских права и слобода, систем квота као посебни механизам којим се штити мање заступљени пол и пропорционално представљање (Paxton, Hughes & Painter, 2010). Остали елементи изборног система од мањег су значаја.

Предности пропорционалних система у односу на већинске у постизању веће парламентарне заступљености Дејвид Фарел доводи у директну везу са пропорционалношћу изборних правила. Државе у којима је индекс диспропорционалности нижи од 5 имају 24,83% жена-парламентараца, а оне у којима индекс има вредности веће од 10,25 готово дупло мање жена – 13,58%. У току прошле деценије, у 77 посматраних држава, просечна представљеност жена у пропорционалним системима укључујући мешовите пропорционалне и систем појединачног преносивог гласа износила је 23,5%, а у непропорционалним системима 14,6% (Farrell, 2011:161-163). Притом ефекат пропорционалног представљања расте са протоком времена (Paxton, Hughes & Painter, 2010). И подаци из 2008. показују да је жена-парламентараца највише у државама које

имају пропорционалне системе (21,4%), а најмање у већинским (13,6%). Системи у којима се комбинују већински и пропорционални образац представљају средње решење са укупно 16% жена (Sawer, 2010:206).

Утицај већинских и пропорционалних изборних правила на представљање жена испитиван је и унутар комбинованих изборних система. Костадинова је показала, на основу анализе 15 изборних циклуса у седам држава Источне Европе, да око 3% више жена осваја мандат на листовном, него на номиналном нивоу избора. Притом је висина изборног цензуса у позитивној корелацији са представљеношћу јер мањи број партија улази у парламент, а када партије освајају већи број места у парламенту веће су и шансе да мандати припадну женама (Kostadinova, 2007). До сличних налаза долазе и Мозер и Шајнер. Просечна разлика у уделу жена између номиналног и листовног сегмента избора је око 5%. Уколико, међутим, из узорка који броји 49 изборних циклуса и 18 држава, искључе шест изборних циклуса у Шкотској и Велсу, у којима због система квота велики број жена улази у парламент преко номиналног нивоа избора, Мозер и Шајнер добијају још интересантније резултате. Разлика у уделу жена изабраних преко изборних листа постаје много већа у старим демократијама, него у новим и посткомунистичким (Moser & Scheiner, 2012:208-235).

Наш узорак чини 184 изборних циклуса у 34 држава. Притом смо за 173 циклуса прикупили податке не само о укупном броју изабраних жена, већ и за сваки од сегмената. У просеку, узевши у обзир све изборне циклусе, почев од Западне Немачке 1949. године, удео жена у парламентима у којима су посланици бирани према комбинованим изборним правилима износи 15,79%. У том истом периоду у просеку је удео жена које су у парламент улазиле са номиналног нивоа износио 12,49%, а са листовног 20,92%. Слика се не мења ни ако као јединицу анализе узмемо државе, а не изборне циклусе, како бисмо избегли да државе са већим бројем изборних циклуса деформишу вредности. Просечан удео жена у парламентима 34 држава износи 14,95%, удео жена изабраних већинским системом је 11,87%, а пропорционалним 19,47%. Само је у Албанији, Андори, Азербејџану, Монаку, Русији и Тајланду већи удео жена биран са номиналног нивоа избора. Притом треба имати у виду да се у две државе са највећом разликом

у корист већинског сегмента (табела 7.17) ради о специфичним изборним аранжманима. У Андори бирачи у већинском сегменту гласају у двомандатним јединицама и за партијске листе, а у Монаку листовне мандате добијају кандидати који према броју гласова следе одмах иза оних који су номинални мандат већ освојили.

Табела 7.17. Парламентарна представљеност жена по државама

држава	укупно	номинални	листовни
Албанија (4,4)	6,42	6,74	6,25
Андора (7,6)	25,00	32,14	25,00
Јерменија (5,5)	6,92	2,41	11,65
Азербејџан (2,1)	11,20	13,00	8,00
Боливија (5,5)	24,15	15,64	34,74
Бугарска (2,2)	16,19	14,38	20,54
Хрватска (2,2)	5,33	2,50	6,04
Египат (1,1)	3,12	0,00	3,50
Грузија (6,6)	9,00	4,54	12,33
Немачка (18,18)	16,77	9,93	23,43
Гвинеја (3,1)	16,08	15,79	25,00
Мађарска (7,7)	9,25	6,14	12,10
Италија (3,3)	12,38	8,91	23,21
Јапан (7,7)	8,08	4,87	12,65
Казахстан (2,1)	11,04	8,96	30,00
Ј. Кореја (13,13)	6,50	2,65	22,85
Лесото (4,4)	20,84	14,06	34,38
Литванија (7,7)	17,99	14,00	20,00
Македонија (1,1)	7,50	5,88	11,43
Мексико (18,18)	15,85	13,40	19,66
Монако (3,3)	22,22	27,08	12,50
Нови Зеланд (7,7)	31,11	25,24	38,53
Филипини (7,7)	19,60	19,81	21,67
Русија (5,5)	11,33	11,98	10,67
Сенегал (7,7)	17,98	9,89	27,22
Сејшели (6,6)	27,69	28,89	29,99
Таџикистан (4,4)	17,86	12,81	27,27
Тајланд (4,4)	11,82	12,44	9,24
Тимор (1,1)	26,14	7,69	29,33
Тајван (8,8)	23,49	20,29	31,83
Тунис (4,0)	18,95		
Украјина (4,4)	8,81	4,40	12,89
Венецуела (6,4)	15,30	13,49	17,37
Југославија (1,1)	6,48	1,85	11,11

просек	14,95	11,87	19,46
--------	-------	-------	-------

Први број у загради представља укупан број изборних циклуса, а други број циклуса за које су подаци приказани посебно по сегментима. Средња вредност за државу израчуната на основу вредности за сваки појединачни изборни циклус.

Табела 7.18. Парламентарна представљеност жена у различитим периодима

период	укупно	номинални	листовни
1949-1970 (11,11)	5,96	3,49	9,18
1979-1990 (21,21)	8,54	5,20	12,19
1991-2000 (56,48)	11,42	8,95	15,61
2001-2010 (61,58)	18,63	14,52	24,59
2011-2016 (35,35)	25,25	21,53	31,66

Удео жена-парламентараца је у константном порасту и у државама које користе комбинована изборна правила (табела 7.18). У апсолутним износима раст је већи у пропорционалном сегменту, али се у релативним односима разлика између номиналног и листовног сегмента смањује. У 35 изборних циклуса одржаних у текућој деценији просечан удео жена изабраних са номиналног нивоа достигао је 21,53%. Охрабрује и податак да је разлика између удела жена изабраних на номиналном и листовном нивоу стабилна у поређењу са првом деценијом 21. века – око 10%.

Ричард Матланд и Доналд Стадлар су разлике у представљености жена у већинским и пропорционалним системима објашњавали „ефектом заразе“. Наиме, Матланд и Стадлар сугеришу да су традиционалне партије под притиском да номинују више жена на изборима ако њихови политички ривали, обично мале партије са леве стране политичког спектра, жустро промовишу равномерну заступљеност оба пола. Ефекат заразе мења стратегије деловања свих изборних актера, а има веће шансе да поприми карактер епидимије у пропорционалним системима. У њима су изгледи да стратегије малих партија утичу на обрасце понашања традиционалних партија већи. Из тог разлога системи у којима се гласа за листе имају бржи и већи раст представљености мање заступљеног пола од већинских изборних модела (Matland & Studlar, 1996).

Разлике између већинских и пропорционалних система, када је у питању представљање жена, проистичу из различитих подстицаја у процесу селекције и номинације кандидата. Партије у једномандатним јединицама најчешће истичу кандидате који су најприхватљивији за највећи број бирача. У пропорционалним системима, са друге стране, партије су мотивисане да креирају балансиране изборне листе којима могу да привуку различите сегменте друштва. Ако узмемо у обзир и да бирачи чешће гласају за познате кандидате и дотадашње посланике, који су по правилу мушкарци, онда је разумљиво због чега су затворне листе најбоље институционално решење за проблем парламентарне потпредстављености жена. Коначно, систем квота, и партијских, а посебно законских, лакше је применити у пропорционалним системима.

Иако је предвиђано да ће пораст удела жена-парламентараца у већинским системима све до средине 21. века бити веома спор, у мешовитим системима, макар у овој деценији, овај тренд је заустављен. „Теорија заразе“ у системима са комбинованим изборним правилима поприма другачију форму. Предности пропорционалног представљања контаминирају већински образац избора. Увећан број жена-парламентараца у посланичким клупама постепено утиче на промену ставова, преференција и стратегија одабира изборних актера. Бирачи су спремнији да и у већинској компоненти избора гласају за жене, због чега и партије, у једномандатним јединицама, у процесу селекције имају мотива да истичу балансираније кандидатске листе. „Ефекат заразе“ се шири из пропорционалног у већински сегмент избора, па је и тренд споријег раста удела жена изабраних у једномандатним јединицама, у системима са комбинованим изборним правилима, у последњих деценију и по заустављен (табела 7.18).

Представљање жена је повезано и са одређеним регионалним обрасцима. Скандинавске државе су дуго држале примат у тој области. И у нашем узорку, разлике у уделу жена-посланика по регионима су очигледне (табела 7.19). Ако посматрамо само период од 1991. године највећи проценат жена имамо у државама Западне Европе и Новом Зеланду – 26,43% – након чега следе Африка – 21,64% – Јужна Америка – 20,55% – и Азија – 15,47% – док су на дну Источна Европа – 11,17% – и регион Централне Азије и Кавказа – 10,77%. Са друге стране,

разлика у уделу жена изабраних са листовног и номиналног нивоа је највећа у Јужној Америци, затим у Азији и Африци, региону Централне Азије и Кавказа, док су на дну Западна Европа и Нови Зеланд и Источна Европа. Летимичан преглед дескриптивне статистике показује да је закључак Мозера и Шајнера о значајно већој разлици у уделу жена изабраних преко изборних листа у старим демократијама, него у новим и посебно посткомунистичким државама упитан. Ако је мања проходност жена у парламент са листовног нивоа избора карактеристика свих посткомунистичких држава онда би и у региону Централне Азије и Кавказа, у државама насталим распадом Совјетског савеза, тај удео морао да буде мањи.

Табела 7.19. Парламентарна представљеност жена по регионима

регион	укупно	номинални	листовни
Азија (40,40)	13,49	10,67	21,46
Африка (25,19)	20,10	16,56	28,23
Западна Европа и Нови Зеланд (38,37)	21,01	17,74	25,64
Источна Европа (33,33)	10,97	8,76	12,75
Јужна Америка (29,27)	17,16	13,83	22,12
Централна Азија (19,17)	10,77	6,61	16,43
од 1991. године	укупно	номинални	листовни
Азија (34,34)	15,47	12,46	24,07
Африка (22,16)	21,64	19,35	30,70
Западна Европа и Нови Зеланд (26,25)	26,43	24,19	31,07
Источна Европа (31,31)	11,17	9,05	12,87
Јужна Америка (19,17)	20,55	16,04	29,49
Централна Азија (19,17)	10,77	6,61	16,43

Два су кључна фактора којим су Мозер и Шајнер објашњавали разлике између старих и нових, односно посткомунистичких демократија. Прво, у друштвима у којима постоји неслагање са идејом о жени као политичком лидеру, попут посткомунистичких или Јапана, партије и страначке централе неће имати мотива да кандидују жене чак ни на листовном нивоу избора. Ова тврдња би могла да важи за државе Источне Европе, али пада на тесту у другим регионима у којима је такође раширена неписана друштвена норма да женама није место у политици. Такође, иако не оспоравамо специфичан утицај традиције и политичке културе у Јапану, оправдано је питање доприносе ли мањем уделу жена изабраних са листовног нивоа институт двојних кандидатура и „правило најбољег

губитника“ (*sekihairitsu*), према коме листовни мандат, ако се налазе на истим позицијама на изборној листи, освајају кандидати који су доживели најтесније поразе у једномандатним изборним јединицама. И друго, у неинституционализованим партијским системима, какви махом постоје у посткомунистичким државама у њиховом узорку, постоји велики број кандидата на номиналном нивоу што, у системима релативне већине, умањује број гласова потребан за победу и увећава шансе да до мандата дође жена. Са друге стране, фрагментираност партијског система, уз низак ефективни праг на листовном нивоу избора, отвара простор да у парламент уђе велики број партија са малим бројем мандата. А када партије освајају мало мандата мање су и шансе да ће они припасти женама које се неретко налазе на нижим позицијама на изборним листама (Moser & Scheiner, 2012:208-235).

Проверили смо неколико хипотеза на нашем узорку. Интересовало нас је најпре да ли од типа већинске формуле зависи удео жена које у парламент улазе преко номиналног нивоа (табела 7.20). Претпоставили смо да на репрезентативност утиче пре свега величина изборне јединице. У узорку имамо државе које на номиналном нивоу користе или су користиле систем појединачног непреносивог гласа и системе блоковског гласања у којима постоје вишемандатне јединице. Очекујемо да ће удео жена бити највећи у системима блоковског гласања. У њима бирачи имају више гласова – обично блоковско – или један глас којим гласају за листу кандидата која може бити родно балансирана – партијско блоковско гласање. Када су у питању једномандатне јединице удео жена треба да буде мањи у системима апсолутне већине јер је у њима праг за освајање мандата виши – кандидаткиња мора да освоји 50% гласова у првом или другом кругу. Резултати су испунили очекивања било да се ради о свим изборним циклусима из узорка (модел 1) или само о изборним циклусима од 1991. године (модел 2). Удео жена се смањује од блоковског гласања, преко система појединачног непреносивог гласа и релативне већине до система апсолутне већине. Очекивали смо и да је удео жена-парламентараца већи на слободним и поштеним изборима (модел 3), нижи у посткомунистичким државама (модел 5), као и да ће постојати разлике између старих и нових демократија (модел 4). Прве две хипотезе су потврђене, али између старих и нових демократија нема статистички значајних

разлика. У новим демократијама се у већој мери користе законске квоте за мање заступљени пол, али се налаз односи на номинални ниво, тако да претпостављамо да се у новим демократијама ефектом заразе „пожељно понашање“ прелива из листовног у номинални ниво избора.

Табела 7.20. Парламентарна представљеност жена у већинском сегменту

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5
(Constant)	20.914** (2.513)	23.369** (2.686)	18.315** (2.913)	16.932** (2.947)	23.369** (2.554)
апсолутна већина	-11.948** (3.165)	-14.051** (3.351)	-12.060** (3.251)	-11.283** (3.360)	-4.381 (4.018)
релативна већина	-8.651** (2.685)	-9.124** (2.893)	-9.056** (2.768)	-8.945** (2.782)	-6.964* (2.804)
SNTV	-8.701 ⁺ (4.653)	-6.597 (5.373)	-8.435 (5.165)	-8.417 (5.277)	-6.597 (5.108)
слободни избори			6.893** (3.690)		
старе демократије				8.894** (2.308)	
нове демократије				8.257** (2.004)	
постком. државе					-9.670** (2.449)
R ²	.063	.096	.172	.208	.183
CI	6.219	5.964	7.403	7.711	6.889
N	172	140	140	140	140

Зависна варијабла: удео жена изабраних на номиналном нивоу

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: блоковско гласање (модел 1-5); неслободни избори (модел 3);

недемократске државе (модел 4); непосткомунистичке државе (модел 5)

стандардна грешка у загради; * p < 0.05, ** p < 0.01

Када је у питању листовни сегмент избора (табела 7.21) институционални фактори – висина изборног цензуса и величина изборне јединице – не утичу на парламентарну репрезентацију жена. Кључни предиктори су исти као и код номиналног нивоа избора. Удео жена изабраних преко партијских листа је већи на слободним и поштеним изборима, као и у старим и новим демократијама у односу

на недемократске државе. Иако и на листовном нивоу избора разлике између нових и старих демократија нису статистички значајне ($p = .245$), приметно је да је у новим демократијама удео жена-посланика већи него у старим што је заслуга распрострањеније примене квотног система. И поново, проценат жена изабраних у парламент са листовног нивоа мањи је за око 10% у посткомунистичким друштвима у односу на све остале државе и регионе. Исти налази се понављају и када као зависну варијаблу узмемо укупан удео жена у парламентима држава које користе комбинована изборна правила. Овакав налаз није изненађујућ јер су, поред типа већинске формуле, главни предиктори парламентарне представљености жена исти и на листовном и на номиналном нивоу. Притом ни јак компензацијски механизам, као главни предиктор пропорционалности изборних резултата, ни институт гласања са два гласа, као кључни предиктор којим смо објашњавали број парламентарних партија, не играју никакву улогу.

Табела 7.21. Парламентарна представљеност жена у пропорционалном сегменту

	модел 1	модел 2	модел 3
(Constant)	13.948** (2.192)	13.511** (2.199)	21.751** (1.943)
изборни цензус	-.236 (.408)	-.288 (.408)	.507 (.450)
величина изборне јединице	.002 (.006)	.006 (.007)	.006 (.006)
слободни избори	12.089** (2.015)		
старе демократије		10.575** (2.552)	
нове демократије		13.646** (2.280)	
посткомунистичке државе			-10.650** (2.342)
R ²	.168	.177	.101
CI	4.717	4.760	4.106
N	172	172	172

Зависна варијабла: удео жена изабраних на листовном нивоу

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: неслободни избори (модел 1); недемократске државе (модел 2);

непосткомунистичке државе (модел 3)

стандардна грешка у загради; ** $p < 0.01$

На крају, тестирали смо и хипотезу да је разлика између удела жена које освајају мандате у пропорционалном сегменту, преко изборних листа, и удела жена изабраних директно значајно већа у старим демократијама него у новим демократијама и посткомунистичким државама (табела 7.22). У основи ове хипотезе лежи идеја да пропорционално представљање и затворене листе немају исти утицај на представљање жена у државама које још увек нису постигле потребан ступањ економског развоја и демократске традиције. У таквим условима неће постојати довољно јак друштвени притисак да се жене укључе у свет политике, па партијски лидери неће осећати потребу да креирају родно балансиране изборне листе. Последица свега ће бити мање жена у парламенту. Ако је, како то наглашавају Мозер и Шајнер, и партијски систем недовољно институционализован, праг инклузивности на номиналном нивоу избора ће бити низак, па ће шансе да нека кандидаткиња освоји парламентарни мандат бити готово исте у већинском и у пропорционалном сегменту. Резултат ће бити мања разлика између удела листовно и директно изабраних жена у новим демократијама и посткомунистичким државама, него у државама са дужом демократском традицијом. Наша анализа не потврђује наведену хипотезу, или их, код посткомунистичких држава, потврђује само делимично.

Разлике у уделу директно и жена изабраних преко партијских листа су израженије на слободним и поштеним изборима, али и веће у новим демократијама него код старих. Овакав налаз не потврђује хипотезу о слабијим ефектима пропорционалних изборних правила у државама које немају развијену демократску традицију. Он, међутим, не представља велико изненађење имајући у виду податке из табеле 7.19. У Западној Европи и на Новом Зеланду готово четвртина изабраних посланика из већинског сегмента, од 1991. године, јесу управо жене. Разлика у односу на листовни ниво избора је стога, логично, мала. Са друге стране, у највећем броју нових демократија у Африци, Азији и Јужној Америци, већ од озакоњења коминованих правила, упоредо са одржавањем првих слободних и поштених избора, успостављени су и системи квота за мање заступљени пол који се примењују на листовном нивоу избора. Због тога су и разлике између листовно и директно изабраних жена код њих израженије. Компаративни недостаци, манифестовани у слабо развијеној демократској и

партиципативној политичкој култури, економској неразвијености, предрасудама да женама место није у политици, потиру се у тим државама најефикаснијим институционалним механизмом за промоцију равномерне заступљености жена – законски утврђеним изборним квотама.

Табела 7.22. Разлика између листовне и директне представљености жена унутар система са комбинованим изборним правилима

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5	модел 6
(Constant)	5.861** (1.899)	6.439** (1.931)	10.468** (1.320)	9.314** (1.481)	7.939** (1.165)	9.079** (1.248)
слободни избори	4.502 ⁺ (2.302)					
старе демократије		2.094 (2.837)				
нове демократије		4.596 ⁺ (2.552)				
посткомунистичке државе			-4.529* (2.263)	-3.481 (2.334)		
мандатно комп. систем				5.112 ⁺ (3.047)	6.328* (2.949)	
системи са једним гласом						-0.635 (2.542)
R ²	.020	.009	.021	.034	.025	.007
CI	3.231	3.275	1.950	2.357	1.518	1.712
N	140	140	140	140	140	140

Зависна варијабла: разлика између процента жена изабраних са листовног нивоа и процента жена изабраних са номиналног нивоа

Јединица анализе: изборни циклус

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Посткомунистичке државе представљају посебан случај и у одређеној мери потврђују хипотезу Мозера и Шајнера. Налаз, међутим, нема велику статистичку значајност, а под контролом мандатно компензацијског система је потпуно губи. У посткомунистичким друштвима удео жена изабраних у оба сегмента је веома низак. Од укупног броја листовних посланика у Источној Европи само је 12,87% жена, односно 16,43% у Централној Азији. И удео жена које су изабране директно

је готово дупло мањи него у осталим светским регионима. Ипак, разлике у процентима жена изабраних са листовног и номиналног нивоа су мање изражене, нарочито у Источној Европи и без обзира на то да ли се ради о недемократским или демократским – Мађарска, Литванија, Бугарска – државама у нашем узорку. Узрок мањих разлика највероватније треба тражити у високој партијској фрагментацији на номиналном нивоу избора. Ако упоредимо аритметичке средине ефективног броја кандидата у једномандатним јединицама у системима релативне већине у нашем узорку, посткомунистичке државе имају у просеку 4,05 кандидата по изборној јединици, а државе које нису посткомунистичке 2,65 кандидата. Корелација између ефективног броја кандидата на нивоу изборних јединица и удела директно изабраних жена у парламенту, у посткомунистичким државама, је позитивна и износи .221. Да у већинском сегменту на изборима није учествовао велики број партијских и независних кандидата, што је снижавало број гласова неопходан за освајање мандата, удео жена у посткомунистичким парламентима би сигурно био још нижи. Неинституционализованост и шароликост партијског система, велики број кандидата без партијске афилијације, неразвијено цивилно друштво, јавност која не промовише политички активизам жена, недостатак притиска на политичке партије да у процесу селекције креирају родно балансиране листе, у комбинацији са врло ретком применом квотног система, главни су разлози да укупан удео жена у посткомунистичким државама буде најнижи у упоредној пракси, али и да разлике између директно и листовно изабраних жена буду мале.

Поред контекстуалних фактора тестирали смо још два, за комбинована изборна правила карактеристична механизма, који могу утицати на разлике у шансама да жене освоје директан или листован мандат (табела 7.22). У оба случаја нисмо добили очекиване резултате. У мандатно компензацијским системима укупан број освојених мандата сваке партије одређује се искључиво на основу листовних гласова. Партије би због тога, без страха да ће то утицати на њихов изборни резултат, могле да кандидују много већи број жена у већинском сегменту избора. Номинавање великог броја жена, за разлику од других комбинованих изборних модела, не представља ризичан одабир, па би и удео директно изабраних жена морао да буде већи. Разлика између директно и

листовно изабраних жена би отуда морала да буде мања, а коефицијент да има негативан предзнак. Супротно томе, коефицијент има позитивну и статистички значајну вредност (модел 5).

Такође, у системима у којима бирачи имају само један глас, може се очекивати да партије усвајају стратегије понашања које личе на класичне већинске системе и да номинују већи број мушкараца. Уосталом, укупан број мандата који освајају партије у системима са једном гласом одређује се искључиво на основу гласова датих за кандидате у једномандатним јединицама. Потпредстављеност жена у већинским системима са компензацијским листама стога би се компензовала на листовном нивоу избора. Разлике између удела жена изабраних са номиналног и листовног нивоа би морале да буду веће, а коефицијент да има позитиван предзнак. И у овом случају нисмо потврдили наведену хипотезу (модел 6). Институт гласања са једним гласом нема никакав утицај на разлике у уделу директно и листовно изабраних жена.

На парламентарну репрезентацију жена, што је очито и код комбинованих изборних правила, највећи утицај имају ниво грађанских права и слобода, пропорционално представљање и систем квота за мање заступљени пол. Са ширењем демократије и нивоа грађанских права и слобода расте и удео жена-посланика. Од завршетка Другог светског рата удео жена расте линеарно, у последњих неколико деценија за неколико процената, како у укупном збиру, тако и у обе изборне компоненте. Притом је, за разлику од предвиђања псефолога, тренд убрзаног раста парламентарне репрезентације жена у системима пропорционалног представљања у односу на већински образац избора, код комбинованих изборних правила заустављен. Томе је вероватно највише допринео „ефекат заразе“ којим су прихваћени обрасци понашања – гласања, селекције и кандидовања – из пропорционалног сегмента постепено контаминирали и већински. Директан избор жена постао је протоком времена сасвим „нормална појава“.

Пропорционално представљање је, међутим, и даље, у свим регионима, супериорно у односу на већински модел бирања. У само шест од 35 држава већи је удео жена изабран са номиналног нивоа избора. Од тог броја у три случаја ради се о посткомунистичким државама, у два о државама које унутар већинског сегмента користе блоковско гласање, а у једном о држави која је на комбинована правила прешла управо са блоковског гласања. Када је у питању ефекат величине изборне јединице њен значај је много већи на номиналном нивоу избора. Највећи број жена-парламентараца постоји у системима блоковског гласања, након чега следи појединачни непреносиви глас. На зачељу су већинске формуле у којима постоје једномандатне изборне јединице, при чему већи број жена осваја директан мандат у системима релативне већине где је за изборну победу довољан и мањи број гласова од 50%+1. У пропорционалном сегменту величина изборне јединице и изборни праг, као две стране истог новчића, не утичу на директно на ублажавање нивоа потпредстављености жена. Теоријски, овакав налаз није изненађујућ јер велике изборне јединице и ниски изборни цензуси шаљу противречне стимулусе за парламентарну репрезентацију жена. С једне стране, када је ефективни изборни праг низак, у парламент улази велики број малих партија. Када партије освајају мање мандата расту изгледи да они припадну мушкарцима који се налазе на почетним позицијама изборних листа. Са друге стране, у инклузивним изборним системима парламентарне мандате често освајају мале партије са леве стране идеолошког спектра. Одабир посланика у странкама које су склоније промоцији идеје родне равноправности касније контаминира стратегије кандидовања великих партија. Оне су „приморане“ да на изазов левице и саме одговоре родно балансираним изборним листама. Како су институционални подстицаји противречни и утицај ефективног изборног цензуса на представљање жена не може бити директан.

Коначно, систем изборних квота суштински увећава број изабраних жена, без обзира на остале изборне институте и друге контекстуалне чиниоце. У системима са комбинованим правилима, гарантованим местима на изборним листама надокнађују се негативни ефекти осталих фактора – економске неразвијености, недостатка партиципативне политичке културе и демократске традиције, стереотипних представа о улози жена у политици и друштву, итд. Сви

ти компаративни недостаци, који су неизоставно обележје нових демократија, супституишу се институционалним механизмом заштите жена и то у толикој мери да је удео жена изабраних у пропорционалном сегменту већи у њима него у старим демократијама. Са друге стране, снага друштвених норми по којима је место жене у кухињи, а не у политици, фракционализованост партијског система и недовољна раширеност квотног система, доводе до тога да је удео жена-парламентараца најнижи у посткомунистичким државама. Специфичности институционалног аранжмана, партијске конкуренције и друштвеног контекста посткомунистичких држава доводе до тога да је, упоредно гледано, једино у њима вероватноћа да жена-кандидат дође до листовног мандата мање изражена.

7.4. Кабинети у парламентарним системима

У последњем одељку поглавља у коме смо анализирали системске последице примене комбинованих изборних правила тестирамо њихов утицај на тип и дужину трајања влада. Домети налаза су, међутим, веома ограничени. Највећи проблем лежи у чињеници да се у више од половине држава из нашег узорка председник бира на директним изборима, непосредно од стране грађана. У тим државама, било да се ради о председничким системима у којима је шеф државе истовремено и шеф владе, или о председничко-парламентарним системима (Shugart & Carey, 1992) у којима шеф државе има широка овлашћења према влади којима директно може утицати на њен састав, тип и дужина трајања владе не зависе искључиво од поверења законодавног тела и исхода избора по комбинованим изборним правилима. То наш узорак своди на само 17 држава од којих је 11 озаконило мешовита изборна правила унутар парламентарног система власти – Албанија, Андора, Немачка, Мађарска, Италија, Јапан, Лесото, Монако, Нови Зеланд, Тајланд и Југославија – а шест имало искуство са применом премијерско председничког система – Јерменија од 2005, Бугарска, Грузија од 2013, Литванија, Македонија и Тимор-Лесте. У узорак смо укључили и премијерско-председничке системе, иако се у њима шеф државе бира на директним изборима, јер су овлашћења председника у тим системима, према

кабинету као другом делу бицефалне егzekутиве, или симболична или он у њиховом вршењу није самосталан.

У таквом, суженом узорку установљавање веза између врсте комбинованих изборних правила, диспропорционалности изборних резултата, партијског система и ефективног броја парламентарних партија, демократског контекста, типа владе и дужине њеног трајања у најмању су руку инконклузивни. Налик на партијски систем, ниво и обим управљачких капацитета влада, изабраних у парламентама чији је састав утврђен након избора одржаних по мешовитим изборним правилима, често је рефлексивна идиосинкразијских карактеристика појединих држава које у нашем узорку и чине највећи број случајева. На дужину трајања и тип влада могу утицати шири друштвено-политички контекст, традиционални обрасци партијске конкуренције настали вишедеценијском коришћењем претходног изборног модела, специфичне уставне норме, попут института конструктивног изгласавања неповерења влади у Немачкој, или партијски обичаји према којима премијер подноси оставку уколико га на месту страначког шефа замени друга особа, као у Либерално-демократској партији у Јапану.

Од 79 кабинета, формираних у парламентарним и премијерско-председничким системима у нашем узорку, било је 11 једностраначких већинских, 26 коалиција минималне победе, 7 једностраначких мањинских, 4 вишестраначка мањинска и чак 31 превелика коалиција. Класичан изборни детерминизам почива на идеји да већински изборни системи воде диспропорционалним изборним исходима, мањем броју партија у парламенту, једностраначким или владама са малим бројем актера које су, управо због тога, стабилне и најчешће успевају да испуне цео парламентарни мандат. И обрнуто, пропорционални изборни системи воде пропорционалним исходима, у парламент улази већи број партија које имају широк коалициони и уцењивачки потенцијал што последично води формирању влада са великим бројем актера које су нестабилне и мандат окончавају пре уставом предвиђеног рока.

Да до овако описане, симплификоване спреге између типа изборног система и типа и дужине трајања влада, код система са комбинованим изборним

правилима, неће долазити тако лако очито је било већ код испитивања њиховог утицаја на конфигурацију партијског система. Једноставно, „већински“ мешовити системи нису директно узроковали укрупњавање партијске конкуренције, већ је ефективни број парламентарних партија зависио од низа различитих чинилаца. Са друге стране, већински системи са компензацијском листом имали су готово једне ефективну партију мање од мешовитих, али је унутар парламентарних и премијерско-председничких система веома мало комбинованих модела који имају институт гласања са једним гласом, па је везу тог изборног модела и управљачких капацитета владе немогуће тестирати.

Како у узорку имамо само 11 мањинских кабинета, од чега је седам једностраначких и четири вишестраначка, и само 11 једностраначких већинских кабинета, принуђени смо да петочлану типологију кабинета поједноставимо. Једностраначке већинске владе и коалиције минималне победе које не укључују ниједну парламентарну странку више од броја потребног за обезбеђивање парламентарне већине сврставамо у кабинете који имају већинске карактеристике. Супротно њима, превелике коалиције и мањински кабинети, у којима се стално мора преговарати са осталим чланицама коалиције или странкама које пружају подршку влади у парламенту, али формално не учествују у вршењу власти, имају консесуалне одлике. Но, без обзира на поједностављивање, у системима са комбинованим изборним правилима и јаким компензацијским механизмом, који резултирају пропорционалним изборним исходима, за 57,8% су мање шансе да ће бити формиран кабинет са консесуалним одликама – мањинске владе и превелике коалиције – него у системима без механизма за кориговање диспропорционалности (табела 7.23, модел 1). Имајући у виду да пропорционалнија комбинована изборна правила не увећавају ефективни број партија овакав налаз није изненађујућ.

Ако степен пропорционалности комбинованих правила не утиче на ниво консесуалности кабинета онда би тип владе морао да зависи од ефективног броја парламентарних партија. Што већа фрагментација партијског парламентарног система то мањи изгледи да поверење законодавног тела добије једностраначки већински или кабинет минималне победе. То заправо јесте случај. Увећање

ефективног броја парламентарних партија за један повећава шансе да ће кабинет бити консесуалан за 40% (модел 2). Налаз, међутим, није статистички значајан ($p = .137$). Поред тога, интересантно је и да су кабинети са консесуалним и већинским карактеристикама готово равномерно заступљени код старих (23/22) и нових демократија (12/12), док се од десет кабинета у недемократским државама чак у седам случајева ради о превеликим коалицијама. Нестабилне политичке прилике, притисци од стране опозиције и тежња владајућег режима да очува привид демократског легитимитета тако што ће у вршење власти укључити још неког, за формирање кабинета непотребног, актера воде томе да се превелике коалиције чешће формирају у државама у којима избори нису компетитивни.

Табела 7.23. Тип кабинета у системима са комбинованим изборним правилима – логистичка регресија

	модел 1	модел 2
(Constant)	1.579 ($p = .119$)	.414 ($p = .213$)
јак комп. механизам	.422 ($p = .069$)	
ефективни број парл. партија		1.404 ($p = .137$)
Pseudo R ²	.056	.041
N	79	79

Зависна варијабла: кабинети са консесуалним одликама

Јединица анализе: изборни циклус

У табели су пријављени $\exp(B)$

Ref: модели без јаког компензацијског механизма (модел 1)

Практично се слична ситуација понавља и када је у питању дужина трајања кабинета (табела 7.24). Ова зависна варијабла има вредности у опсегу од 0 до 1, при чему вредност 1 значи да је кабинет успео да испуни цео мандат. Сматрамо да је мандат владе окончан уколико се одрже нови избори, влада поднесе оставку или буде разрешена или дође до промене премијера и страначког састава парламента. Као и код типа кабинета, системи са уграђеним компензацијским

механизмом имају владе које су стабилније, а ефективни број парламентарних партија није статистички значајан (модел 1-2). Владе које су консесуалне и зависне од поверења већег броја актера трају краће (модел 3), али је тај налаз тек мало изван границе статистичке значајности ($p = .108$). Осим тога, у анализу смо укључили још једну варијаблу – разлику у уделу мандата најјаче партије која партиципира у влади и уделу мандата највеће партије која остаје у опозицији. Веће разлике у парламентарној надмоћи омогућавале би кабинету да спроводи политике без снажних притисака опозиције која би својим деловањем могла довести у питање њену инвестируу. Налаз о утицају парламентарне надмоћи, међутим, није статистички значајан. Коначно, кабинети који настају у недемократском политичком контексту не само да имају већи број актера од потребне парламентарне подршке, већ се и много чешће њихов мандат завршава пре истека рока (модел 4). У просеку владе у недемократским државама испуњавају 0,44 мандата, док је та вредност у старим демократијама 0,75.

Табела 7.24. Дужина трајања влада у системима са комбинованим изборним правилима

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4
(Constant)	.600** (.049)	.778** (.118)	.759** (.059)	.439** (.109)
јак комп. механизам	.229** (.079)			
ефективни број парл. партија		-.030 (.036)		
консесуалне владе			-.131 (.080)	
старе демократије				.312* (.121)
нове демократије				.235 ⁺ (.130)
R ²	.097	.005	.023	.064
CI	2.068	5.628	2.569	5.392
N	69	69	69	69

Зависне варијабле: дужина трајања владе (1 = пун мандат)

Јединица анализе: изборни циклус

Ref: кабинети са већинским одлицима (модел 3); недемократске државе (модел 4)
стандардна грешка у загради; ⁺ $p < 0.1$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Све налазе у овом одељку, као што смо и нагласили на почетку, треба узети са великом дозом опреза јер су, у још већој мери него код партијског система, последица идиосинкразијских карактеристика држава које се налазе у узорку, а имају парламентарне или премијерско-председничке системе власти. Када су у питању недемократске државе, владе у њима су биле кратког даха јер се у узорку налазе изузетно нестабилан хибридни режим Албаније, кабинети на Тајланду који су мандат окончавали интервенцијом војних структура или, на пример, прва југословенска влада које је трајала кратко јер је након првих вишестраначких избора, бојкотованих од стране опозиције, остала без икаквог демократског легитимитета.

Кабинети у парламентарним системима и паралелним изборним моделима Италије и Јапана су трајали кратко јер је италијанска партијска сцена наставила да функционише по хиперрепрезентативном моделу који је успостављен пре изборне реформе, док су председници Либерално-демократске партије Јапана често смењивани што је за собом повлачило и промену на челу кабинета. Супротно томе, упркос изразито пропорционалним изборним правилима, консесуални кабинети на Новом Зеланду су, по угледу на пререформске владе, по правилу испуњавали цео мандат. Томе је вероватно доприносила и чињеница да је мандат новозеландског парламента веома кратак – само три године. Такође, вишедеценијска дво-и-по партијска матрица партијске политике Немачке, проширена од 80-тих Зеленима, а од 90-тих још и Левицом, доводила је до тога да је једној од две стожерне немачке партије за формирање владе била неопходна помоћ само једног мањег савезника. Резултат свега је да је од 18 немачких влада формираних после избора по мандатно-компензацијском систему било чак 16 кабинета минималне победе и само две превелике коалиције.

Шта су главни налази наше анализе системских последица система са комбинованим изборним правилима? Када је у питању пропорционалност изборних резултата главни предиктор је, како смо и очекивали, тип везе између номиналног и листовног нивоа. Пропорционалност расте од већинских система са компензацијском листом и механизмом осигурања већине до већинских система

са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом и мандатно компензацијских система. Заправо, од постојања јаког компензацијског механизма зависиће и пропорционалност. Притом, у групи различитих подтипова система са комбинованим правилима, они изборни модели у којима се између два нивоа успоставља гласовна повезаност више личе на паралелне системе него на мандатно компензацијске. Остали изборни институти, а нарочито тип већинске формуле, величина изборне јединице и величина парламента, такође имају очекивано дејство на диспропорционалност. Налази о уделу листовних мандата у укупном броју мандата, као предиктору диспропорционалности, нису конклузивни. Међутим, као што смо већ нагласили, ефекат удела листовних мандата можда и не треба посматрати линеарно и изоловано. „Цака“ би могла да буде у откривању критичне тачке удела листовних мандата када, у различитим подтипovima комбинованих правила и у интеракцији са осталим елементима изборног система, расподела мандата постаје пропорционална.

Диспропорционалност изборних резултата је, поред механичког, последица дејства и психолошког фактора. Када су актери, бирачи и партијске елите, добро информисани, када су у стању да реално процене изборне шансе и ускрате подршку некомпетитивним кандидатима и политичким партијама, диспропорционалност ће бити мања. Ово посебно важи за системе са комбинованим изборним правилима у којима комплексност модела и противречни институтционални подстицаји који долазе са номиналног и листовног нивоа од актера захтевају усвајање комплекснијих стратегија деловања. Процес учења и привикавања на нови изборни аранжман у таквим моделима траје дуже. Утврдили смо да диспропорционалност опада протоком времена и да је највећа у првих пар циклуса по комбинованим правилима, да је она већа на изборима који не испуњавају стандарде слободних и поштених, као и да је већа у новим демократијама него у старим, мада налази који се односе на последње нису статистички значајни и зависе од критеријума према којима смо разврставали државе у старе и нове демократије – *Freedom House* скор 6 и мање, демократизација пре 1990. године.

Ефекти комбинованих правила на парламентарну представљеност мање заступљеног пола су, такође, углавном очекивани. Највећи утицај на раст удела жена-посланика имају ниво грађанских права и слобода, пропорционална правила и систем изборних квота. Раст је постепен, али константан, при чему се пожељни обрасци понашања – селекције, номиновања и гласања – карактеристични за пропорционалне системе преливају из листовног у номинални ниво избора, па је тренд бржег раста парламентарне репрезентације жена кроз пропорционални сегмент у последњих петнаестак година заустављен. Од институционалних варијабли најзначајније су тип већинске формуле и величина изборне јединице на номиналном нивоу, док величина изборне јединице на листовном нивоу и висина изборног прага шаљу противречне подстицаје.

Жене су потпредстављене на изборима који не испуњавају стандарде слободних и поштених и у посткомунистичким државама. Са друге стране, у новим демократијама, компаративни недостаци попут економске неразвијености, недостатка партиципативне политичке културе, слабе демократске традиције, стереотипних представа о улози жене у политици и друштву, надокнађују се најефикаснијим институционалним механизмом заштите мање заступљеног пола – системом изборних квота. Не само да између старих и нових демократија, у погледу укупне представљености жена не постоје разлике, већ преко пропорционалног сегмента више жена улази у парламенте нових демократија. Претпоставке о ефектима различитих варијанти система са комбинованим правима нисмо успели да потврдимо. У системима са једним гласом укупан број мандата се одређује на основу номиналних, а у мандатно компензацијским на основу листовних гласова. Зато у првима номиновање већег броја жена на номиналном нивоу за партију представља „ризичан избор“, а у другима не. Очекивали смо стога веће разлике у уделу жена изабраних са номиналног и листовног нивоа у већинским системима са једним гласом, а мање у мандатно компензацијским. Резултати анализе, нарочито у случају мандатно компензацијских система, били су супротни очекивањима.

Налази који се односе на конфигурацију партијског система и дужину трајања и тип кабинета нису били очекивани. Односно, да будемо прецизнији,

монокаузални изборни детерминизам у „новом члану изборне породице“ не функционише као код базичних типова изборних система. Веза између типа изборног система, пропорционалности изборних резултата, ефективног броја парламентарних партија, стабилности и типа кабинета је слабија. Пропорционалнија комбинована правила, она која имају уграђене јаке компензацијске механизме, не резултирају већом фрагментацијом парламента, као што „већинскија“ комбинована правила за последицу немају мању легислативну фракционализацију. Главни предиктор конфигурације партијског система био је институт гласања са једним/два гласа. Како објаснити овакве налазе? Верујемо да постоје три повезана објашњења.

Најпре, системи са комбинованим изборним правилима представљају изузетно сложене и комплексне изборне аранжмане. Ово посебно важи за комбиноване изборне системе у којима постоји дуална структура – два нивоа расподеле мандата и два структурно различита гласа. Дуална структура шаље различите и противречне институционалне подстицаје изборним актерима који зависе од модалитета у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти. Системске последице ће стога зависити и од интеракције између различитих елемената изборног система. А варијације у којима их је могуће комбиновати су готово неограничене. Структуралну замршеност комбинованих изборних правила и велике разлике које постоје чак и унутар истих подваријанти мешовитих изборних система детаљно смо приказали у поглављу 2. Институционалним варијацијама, како оним „великим“, тако и оним „малим“, наизглед мање битним, поново ћемо се вратити у наредном поглављу.

Друго, модели по којима су настајали, разлози због којих су увођени, као и актери који су у њиховој институционализацији учествовали нису били исти. У поглављима 4 и 5 показали смо да су модели реформе комбинованих изборних правила били другачији у консолидованим демократијама, новим демократијама, режимима такмичарског ауторитаризма и недемократским режимима. И не само да су узроци реформе, намере изборних дизајнера и стабилност новоусвојених правила одређујуће утицали на политичке последице, већ су оне зависиле и од пререформског изборног модела, образаца понашања који су из њега наслеђени и

затеченог нивоа институционализованости и структурираности партијског система. Ти контекстуални фактори били су различити чак и унутар истих реформских модела.

Тако су у Италији, и поред распада старих партија и увођења комбинованог модела у коме се три четвртине мандата додељивало на номиналном нивоу, наставили да функционишу пререформски обрасци вишепартијске конкуренције. У Јапану је пререформски модел појединачног непреносивог гласа за који је карактеристично постајање партијских фракција у освит првих избора по комбинованим правилима довео до цепања Либерално демократске партије и иницијалног увећања броја релевантних актера на партијској сцени. Дејство увођења мандатно компензацијског система на Новом Зеланду било је ограничено структурираним партијским системом наслеђеним из пререформског плуралитарног изборног модела, у Немачкој потезима савезничких окупационих снага и институције уставног судства, а у Боливији наслеђеним фузијским гласом којим су бирачи истовремено бирали шефа државе и листовне посланике. Од две европске микро-државе, у Монаку је пре реформе све мандате, по правилу, освајала једна партија, док у Андори политичких партија није ни било. Озакоњење комбинованог система у Венецуели праћено је најпре ерозијом демократије, а на крају и повратком ауторитарима.

Велике контекстуалне разлике постоје и у групама нових демократија и недемократских режима. У посткомунистичким државама, како новим демократијама, тако и недемократским и режимима такмичарског ауторитаризма, вишепартијских избора није било више од пола века. Отварање изборног и политичког тржишта праћено је изузетно високом фрагментацијом. Настајале су нове и обнављане старе, историјске политичке партије, широки политички покрети, формирану у предвечерје пада комунизма, наставили су да функционишу, а да притом партије-наследнице некада владајуће комунистичке нису преко ноћи изгубиле подршку међу грађанима. Ситуација је додатно била погоршана када се у парламентима, изабраним на последњим „комунистичким“ или првим „компетитивним“ изборима, налазио велики број посланика без партијске афилијације. Са друге стране, у новим демократијама и недемократским

режимима Азије, Африке и Јужне Америке вишепартијски избори су, по правилу, одржавани. У неким од њих комбинована правила су и уведена са циљем постепеног отварања простора за опозицију. Када је процес демократизације успешно окончан партијски системи су већ били структурирани, партије из пререформског периода су наставиле да учествују на, сада слободним и поштеним, изборима, па је и фрагментација иницијално била ограничена. На конфигурацију партијских система по новим комбинованим правилима су, дакле, поред модалитета у којима су комбиновани већински и пропорционални институти у истој, ако не и већој мери утицали и различити контексти у којима су правила дизајнирана.

Коначно, дуална структура која постоји у мешовитим изборним системима представља институционални оквир унутар кога су актери подстакнути да развијају комплексније стратегије деловања, неуобичајене за традиционалне изборне моделе. Одговори актера на структурно замршени изборни аранжман неће, међутим, бити исти ни између, ни унутар држава. Актери су когнитивно и информацијски лимитарни (*bounded rationality*), а њихове стратегије су обликоване затеченим и наслеђеним моделима понашања и обрасцима партијске конкуренције (*path dependency*). Од стратешких одговора изборних актера, партијских елита и бирача, зависиће и системске последице примене комбинованих изборних правила. Од тих одговора зависиће и степен контаминације номиналног нивоа избора. Ако се обрасци вишепартијске конкуренције преливају из пропорционалног сегмента у већински, ако се то више догађа у једним, него у другим државама, онда ни системске последице примене комбинованих правила неће бити лако предвидиве. Стратешке последице одређиваће системске последице. Том темом бавимо се у последњем поглављу студије.

8. Стратешке последице мешовитих изборних система

У претходна два поглавља отворили смо питање интеракције између номиналног и листовног нивоа избора. Уколико се вишепартијска конкуренција са листовног нивоа „ефектом заразе“ шири на номинални ниво онда ни учинци примене комбинованих изборних система неће бити у складу са очекивањима изборних дизајнера, али и истраживача избора. Верујемо да је то један од разлога што системске последице примене комбинованих правила, а нарочито партијски систем који унутар њих настаје, нису лако предвидиве. Системске последице су посредоване стратешким последицама – начином на који бирачи гласају и партије кандидују. Једноставно, ако на нивоу једномандатних изборних јединица на номиналном нивоу не постоји двопартијска конкуренција, ако листовни ниво

контаминира номинални, „ограничавајуће“ дејство већинског сегмента на укупан број партија неће моћи да дође до изражаја.

Од стратегија деловања које усвајају изборни актери зависиће и системске последице мешовитих изборних система. Када се партијске елите и бирачи понашају стратешки у ужем смислу, када не троше ограничене ресурсе на подршку некомпетитивним кандидатима и не учествују у изборној трци у којој су унапред осуђени на пораз, односно не гласају за кандидате који немају шанси за изборни успех, конкуренција на нивоу једномандатних јединица ће се приближавати Дивержеовом двопартијском еквилибријуму. У таквом сценарију конкуренција на номиналном нивоу мешовитих избора биће иста као конкуренција у класичним системима релативне већине. У супротном, ако актери не усвајају оне обрасце понашања који су уобичајени у већинским системима, већ комплексније стратегије које представљају истовремени одговор на противречне сигнале и институционалне подстицаје које шаљу већински и пропорционални сегмент, конкуренција на нивоу једномандатних јединица неће моћи да уђе у двопартијско равнотежно стање.

Верујемо да комбиновани изборни системи не представљају просту мешавину већинских и пропорционалних изборних института. Они имају властите карактеристике које их чине посебним типом изборног система. Два су таква структурна обележја:

- постојање два различита нивоа расподеле мандата – номиналног и листовног – на којима бирачи истовремено гласају и на којима се расподељују мандати;
- постојање института гласања са два гласа: номиналног којим се гласа за кандидата и листовног којим се гласа изборну листу.

Две наведене карактеристике мешовитих изборних система – два структурно различита нивоа расподеле мандата и два структурно различита гласа – творе квалитативно другачију, дуалну структуру која представља институционални оквир унутар кога су актери мотивисани да развијају сложене и комплексне стратегије деловања, неуобичајене за традиционалне изборне моделе.

То треће, неструктурно обележје, такође је *differentia specifica* комбинованих изборних модела. Оно је, међутим, латентно јер ће се одговори актера на комбинована правила разликовати како унутар држава, тако и међу државама. Најпре, сви актери, а неки нарочито, когнитивно су и информацијски лимитирани. Они су ограничено рационални (*bounded rationality*). Неки од њих, у „процесу учења“ и привикивања на нова изборна правила, не успевају да одаберу стратегије којима ће максимизовати корист и умањити трошкове. Други то чине знатно успешније. Друго, њихови избори су условљени затеченим и наслеђеним моделима понашања и обрасцима партијске конкуренције (*path dependency*). Због тога се може очекивати да актери, без обзира на сличне институционалне подстицаје, неће увек и свуда осмишљавати исте стратегије деловања. Начини на које бирачи гласају или партије кандидују зависе од ширег институционалног и друштвеног контекста.

У последњем поглављу испитујемо стратегије понашања које актери креирају како би се прилагодили новом институционалном аранжману. Осмишљавање рационалних стратегија деловања читаваће се на различитим нивоима изборне утакмице – код политичких партија и кандидата у фази кандидовања, код бирача приликом одлучивања о понуђеним кандидатима и листама, код изабраних посланика у целокупном међуизборном периоду. Питањем како комбиновани системи обликују понашање посланика и да ли постоје две категорије заступника (Lancaster & Patterson, 1990; Ward, 1998; Thames, 2001, 2005, 2016; Herron, 2002a; Stratmann & Baur, 2002; Bawn & Thies, 2003; Crisp, 2007; Clark, Martinaitis & Dilba, 2008; Kerevel, 2010; Rich, 2013a; Stoffel, 2014) се, међутим, нећемо бавити. Поглавље је подељено на три одељка. У првом одељку дајемо детаљан преглед феномена стратешког гласања у мешовитим системима. Где, зашто, када, како и који бирачи гласају стратешки? У другом одељку приказујемо стратегије кандидовања политичких партија у комбинованим системима. Да ли се оне разликују од стратегија уобичајених за базичне изборне обрасце? Да ли их партије осмишљавају посебно за већински и пропорционални сегмент избора? Коначно, у трећем одељку испитујемо размере и домете стратешког понашања изборних актера. На основу анализе резултата избора у 21.077 једномандатних изборних јединица на номиналном и 9.495

једномандатних јединица на листовном нивоу, у 113 изборних циклуса и 24 држава, одговарамо на питања да ли је конкуренција на номиналном нивоу под утицајем листовног, постоји ли контаминација, као и да ли се партијске елите и бирачи понашају стратешки, ускраћујући подршку некомпетитивним кандидатима.

8.1. Стратешко гласање у мешовитим изборним системима

Стратешко гласање представља ситуацију у којој бирач свесно гласа за кандидата или странку која није његов први избор. У традицији изборних студија пораст интересовања за феномен стратешког гласања у директној је вези са веровањем да оно, у неким изборним системима, редукује број политичких партија. О спреси већинских избора, тактичког гласања и двопартијске конкуренције говорио је још 1869. године Хенри Друп (Riker, 1982:756). И Дивержеове пропозиције су уосталом биле засноване на идеји да стратешко гласање бирача и стратешко координирање партијских номинација постоје у системима релативне већине због чега једнокружни избори, за разлику од система апсолутне већине и пропорционалних система, воде двопартизму (Duverger, 1954, 1986). Степен манипулативног утицаја на бираче у њима је велики, па се они могу класификовати као јаки, док је у чистим и екстремним пропорционалним системима он слаб или непостојећи због чега они спадају у слабе изборне системе (Sartori, 1994).

Инструментално рационални бирачи избегавају ситуације у којима ће бацити глас на безнадежне кандидате. Они ће радије искористити прилику да подрже кандидата који има реалне шансе за изборни успех. Три критеријума одређују феномен стратешког – тактичког – гласања. Прво, тактички бирач има краткорочне инструменталне мотиве при изборној одлуци. Он жели да утиче на то ко ће победити на изборима у његовој изборној јединици. Друго, тактички глас представља глас за партију која не представља његову прву преференцију. Треће, изборна одлука треба да буде конзистентна са очекивањима о изборном резултату, користима које од ње имају партије и принципом максимизације корисности (Fisher, 2004:153). Када су сви актери добро информисани и слажу се у томе који кандидати су унапред осуђени на изборни пораз, стратешко гласање

ће водити концентрацији гласова на озбиљне кандидате од којих ће најчешће само два кандидата бити у еквистријуму. Ова пропозиција се, међутим, не исцрпљује само у системима релативне већине.

У системима апсолутне већине у којима два кандидата иду у други круг (*majority run-off*), стратешко координирање ће бити отежано, али ће бирачи бити подстакнути да гласове акумулирају на три кандидата. Број кандидата који се налазе у еквистријуму, који су озбиљни такмаци у изборној трци и бирачи их таквим перципирају, једнак је броју мандата који се додељује у изборној јединици + 1. Када се, међутим, у изборној јединици додељује више од пет мандата информације на којима бирачи заснивају очекивања о томе ко добија, а ко губи постају мање јасне, а њихово понашање слабо координисано. Логика на којој почива стратешко гласање у великим изборним јединицама полако почиње да се губи (Cox, 1997; Cox & Shugart, 1996; за системе апсолутне већине упореди Niou, 2001).

У пропорционалним изборним системима са великим изборним јединицама стратешко гласање се заправо најбоље читава у интенцијама бирача да изборном одлуком одреде састав будуће коалиционе владе због чега такође могу гласати за партију која не представља њихов први избор (Blais, Aldrich, Indridason & Levine, 2006; Meffert & Gschwend, 2007; Bargsted & Kedar, 2009). Слична ситуација се дешава у пропорционалној компоненти мандатно компензацијског система Немачке. Део бирача у Немачкој свој листовни глас не додељује једној од две најјаче партије, премда она представља његову прву преференцију, већ партији од које очекују да буде млађи партнер у будућој влади. Циљ таквог понашања је да млађи партнер освоји довољан број гласова и прескочи петопроцентни изборни праг (Roberts, 1988; Pappi & Thurner, 2002; Gschwend, 2007; Shikano, Herrmann & Thurner, 2009). Сценарио је необичан јер бирачи дезертирају од свог првог избора који није суочен са изборним неуспехом, већ, напротив, има велике шансе да учествује у вршењу власти након избора. Он је, ипак, у потпуном складу са три критеријума које при дефинисању стратешког гласања установљава Фишер.

Комплексан институционални оквир комбинованих изборних система у којима бирачи имају на располагању два гласа, номинални и листовни, отвара простор за различите комбинације искреног и софистицираног гласања. У мешовитим изборним системима бирачи малих и партија осредње снаге имају на располагању неколико стратегија гласања. Они могу да гласају искрено и у пропорционалној и у већинској компоненти избора. У том случају они ће номинални глас доделити кандидату партије која представља њихову прву преференцију без обзира на то што тај кандидат нема шансе да освоји номинални мандат. Бирач гласа за кандидата без реалних шанси за елекцију како би изборна одлука била конзистентна са одлуком на листовном нивоу. Неколико је могућих образложења оваквог понашања. Најпре, бирачи често не разумеју разлику између два изборна сегмента, док код мандатно компензацијских система велики број бирача не расуђује правилно који је глас важнији, мислећи или да су оба гласа подједнако важна у поступку расподеле мандата или чак да је номинални глас пресуднији по изборни исход од листовног. Друго, доношење одлуке за оба изборна сегмента се може тумачити „механизмом преливања“. Бирач већи значај придаје гласу који даје за изборну листу што повећава вероватноћу да ће исти избор поновити и на номиналном нивоу. И треће, бирачи могу акценат стављати на дугорочну, а не на краткорочну, инструменталну рационалност. Како је инструментална вредност једног гласа на изборима практично непостојећа, јер не постоје национални избори које је одлучио један глас, бирачи могу проценити да се рационално понашање на исцрпљује у краткорочној добити, самом чињеницом да на изборима неће „бацити“ свој глас. Дугорочна временска перспектива имплицира да искрено гласање у једној компоненти избора и стратешко у другој заправо не представљају рационалне стратегије. Без обзира на мотиве, уколико бирачи гласају искрено у обе компоненте избора вишепартијска конкуренција ће карактерисати и номинални и листовни ниво избора.

И у другом, најмање вероватном, моделу одлука бирача је конзистентна у оба изборна сегмента. Бирач гласа стратешки на номиналном нивоу избора, за кандидата који има реалне изгледе да освоји директан мандат, али и стратешки на листовном нивоу, за изборну листу којој тај кандидат припада. Уместо да донесе изборну одлуку у већинском сегменту избора водећи рачуна о листовном гласу и

партији која представља његову прву преференцију, као у претходном сценарију, бирач на листовном нивоу понавља стратешку одлуку са номиналног нивоа. Иако оваква стратегија изгледа необично, у изборним моделима који имају високо постављене „прагове укључености“, нпр. мале изборне јединице или законом утврђене високе изборне цензусе, одлука бирача да гласа стратешки у обе компоненте, јер су изгледи да му „пропадне“ оба гласа велики, представља рационалан избор. Уколико би овакав тип бирача био преодминантан у једном друштву у оба изборна сегмента неминовно би се развила двопартијска конкуренција.

У трећем сценарију, који је у складу са идејама које проистичу из „традиције контролисаних поређења“, бирачи изборне одлуке на номиналном и листовном нивоу избора доносе независно. Према том моделу бирачи гласају на исти начин као да се ради о класичном већинском или класичном пропорционалном изборном систему. То би значило да у пропорционалној компоненти избора гласају искрено, а у већинској стратешки. Ако процене да ће кандидат који представља њихову прву преференцију завршити сигурно као трећепласирани бирачи ће на номиналном нивоу избора глас доделити кандидату који им се од преосталих реалних алтернатива највише допада. Стратешки одабир на номиналном и искрени на листовном нивоу избора, „подела гласова“ (*split-ticket voting*), водиће развоју двопартијске конкуренције у већинском сегменту избора, али ће се у пропорционалном одржати вишепартијска конкуренција. Наведене претпоставке можда неће важити на нивоу целе државе, али ће функционисати на нивоу изборних јединица. На том, нижем нивоу домети Дивержеовог механичког и психолошког фактора и имају веће дејство.

Наведене стратегије избора односе се на присталице и симпатизере мањих партија. У највећем броју случајева гласачи великих партија немају дилему оваквог типа. Очекивано је да такви гласачи донесу искрену одлуку за оба изборна сегмента. Наиме, кандидат кога је номинувала партија која представља њихову прву преференцију има реалне изгледе да буде изабран у једномандатној јединици. Опасност од „бацања“ гласова на постоји, па је и одлука једноставна и конзистентна у обе компоненте мешовитих избора. Наравно, као што смо већ

споменули, могуће је да бирачи великих партија свесно доделе листовни глас малој партији која је извесни партнер у будућој влади. У таквом сценарију, који је карактеристичан за немачку политику, бирачи гласају искрено на номиналном, а стратешки на листовном нивоу избора, имајући у виду могуће варијације у саставу кабинета и максимизацију добити коју од тога има партија која представља њихову прву преференцију. Ферара, Херон и Нишикава, међутим, у анализу укључују још три типа бирача (Ferrara et al., 2005:81-98). Партијске стратегије кандидовања у комбинованим изборним системима могу бити такве да бирачи, чак и када желе да гласају искрено, за кандидата партије коју преферирају, нису у могућности да то учине јер партија у једномандатној јединици и није истакла властитог кандидата. Иако овакви, бирачи у неприлици (*non-opportunity voters*), „деле“ номинални и листовни глас на различите кандидате и партије, они то можда не желе, већ су на такав сценарио приморани.

Још једну категорију бирача представљају атипични бирачи (*anomalous voters*) који усвајају стратегије које одступају од стандарда, неочекиване су и изражено нерационалне. Ту, рецимо, спадају бирачи који „деле“ гласове, гласају за партију која представља њихов први избор на листовном нивоу, али на номиналном нивоу не гласају за једног од два кандидата који имају реалне шансе за избор, већ за кандидата друге партије који је такође некомпетитиван. Овом типу бирача можемо додати и бираче који из одређених разлога „деле“ гласове чак и када на то нису приморани чињеницом да ће њихов номинални глас бити бачен. То су симпатизери и присталице две велике партије који на листовном нивоу гласају за листу једне, а на номиналном нивоу за кандидата друге велике партије. Иако стратегије одабира атипичних бирача, у оба сценарија, нису инструментално рационалне, није сигурно да бирачи то чине из незнања, већ могу бити вођени неким другим мотивима – персоналним квалитетима кандидата, чињеницом да се ради о посланику претходног сазива, итд. Персонално гласање, дакле, иако одступа од стандарда инструменталне рационалности није посве нерационално. Коначно, последњу и најмање заступљену групу чине бирачи који гласају само у листовној компоненти, док формално на номиналном нивоу избора апстинирају.

Прва истраживања раширености, домета и последица стратешког гласања у мешовитим изборним системима односила су се очекивано на Немачку. У мандатно-компензацијским системима бирачи имају два гласа, али је у поступку расподеле мандата пресудан листовни глас. Без обзира на мањи значај првог гласа (*Erststimme*) бирачи у Немачкој, од првих избора 1953. године, све више користе прилику да „поцепају“ гласове и у већинској компоненти гласају стратешки. Поред тога један део бирача гласа софистицирано на листовном нивоу тако што други глас (*Zweitstimme*) додељује малој партији коју перципира као будућег партнера у коалиционој влади коју ће водити партија која бирачима представља прву преференцију. Како показује Екхард Јесе, анализирајући првих десет изборних циклуса одржаних према мандатно компензацијском систему, просечна разлика у уделу првих и других гласова у Немачкој није превелика (Jesse, 1988). Социјалдемократе су у просеку имале 1,35% више првих гласова, демохришћани 1,03%, док су слободне демократе имале 1,91% више других гласова, а остале партије 0,43%. Разлике би, додуше, биле нешто веће да на првим и, у мањој мери, другим изборима није постојала заједничка стратегија кандидовања CDU/CSU, FDP и DP према којој демохришћани нису номиновали кандидате у свим једномандатним јединицама, омогућавајући тако мањим партијама да прескоче алтернативну клаузулу од једног директног мандата и учествују у расподели листовних мандата. Од 1961. године, међутим, споразуми нису постојали, а номиналне мандате су све до уједињења две Немачке освајале искључиво две највеће партије.

Интересантно је и да су разлике у уделу првих и других гласова демохришћана биле веће у периодима када су кабинет оформљавали CDU/CSU и FDP, и обрнуто, разлике у уделу номиналних и листовних гласова социјалдемократа онда када је на власти била коалиција SPD-FDP. Овај податак показује да је „депање“ гласова у Немачкој било предетерминисано постизборним коалиционим преференцијама и да су у њему учествовали бирачи треће, мале партије, као и бирачи велике партије који су помагали мањем коалиционом партнеру да освоји 5% листовних гласова. Структура гласачког листића у Немачкој омогућавала је продубљенија сазнања о раширености стратешког гласања. Наиме, немачки бирачи заокружују и кандидата и партију на истом

гласачком листићу, те педантна изборна статистика може да прати тачан правац у коме се креће феномен „цепања“ гласова. Процент бирача који номинални глас додељују једној, а листовни сасвим другој партији се од 1961. до 1987. године утростручио. На другим изборима по комбинованом изборном систему само је 4,3% бирача „делило“ гласове, а на последњим изборима пре реунификације 13,7% (Jesse, 1988:115). На првим изборима по уједињењу две Немачке њихов удео је скочио на 16,2% (Schoen, 1999:476). На изборима од 1994. године, међутим, прикупљање прецизних података о првим и другим гласовима је обустављено због приговора да се тиме нарушава тајност права гласа. Без обзира на то, новије студије и анализе стратешког гласања засноване на јавномнењским истраживањима, такође потврђују константно повећање броја бирача који „цепају“ номинални и листовни глас (Pappi & Thurner, 2002; упореди Herrmann & Pappi, 2008)

Ширењу стратешког понашања бирача доприносиле су и кампање партија, посебно апели слободних демократа почев од избора 1969. године који се најбоље могу дочарати слоганом из избора 1987. године „ПРВОкласна одлука: ваш ДРУГИ глас за ТРЕЋУ снагу“ (Roberts, 1988:328). У складу са тим, бирачи који су додељивали листовни глас једној од две највеће партије по правилу су, у више од 90% случајева, понављали исту изборну одлуку и на номиналном нивоу избора. Са друге стране, велики број бирача који је други глас давао слободним демократама, да ли искрено или из стратешких разлога, првим гласом бирао је кандидате једне од две највеће немачке партије. У појединим изборним циклусима та разлика је била екстремно велика – само 38,2% (1972), 29,1% (1983) и 38,7% (1987) гласача FDP подржало је њиховог кандидата у једномандатној изборној јединици (Jesse, 1988:116-118; Roberts, 1988:325). У тој групи гласова налазили су се стратешки гласови бирача FDP који нису желели да баце глас на номиналном нивоу избора, али и „позајмљени“ гласови (*Leihstimmen*) бирача великих партија који су желели да листовним гласом „помогну“ у одређивању састава будућег кабинета. Стратешка подела гласова у Немачкој се због тога манифестовала у истом облику – номинални глас за велику, а листовни за малу партију – али мотивисана другачијим преференцијама. Поред стратегије „бачених гласова“ на повећање удела „подељених“ гласова утицала је и стратегија

„осигурања цензуса“ (Cox, 1997:197-198), односно „осигурања коалиције“ (Gschwend, 2007; Shikano et al., 2009). Тактика цепања гласова се од 90-тих година проширила и на бираче социјалдемократа и Зелених.

Један број немачких бирача који „цепају“ гласове спада у категорију коју Ферара, Херон и Нишикава називају „атипичним“ бирачима чије понашање, са становишта максимизације корисности, није рационално (Roberts, 1988:318). Већи проблем, међутим, представља дилема да ли су и западнемачки бирачи који усвајају софистициране стратегије деловања, посебно за већинску и посебно за пропорционалну компоненту избора, само наизглед рационални, а заправо заведени непотпуним или погрешним информацијама о важности номиналног и листовног гласа. У истраживању спроведеном пре федералних избора 1987. године, десет изборних циклуса и готово три и по деценије од прве примене, само је 45% испитаника дало тачан одговор на питање о важности првог и другог гласа за расподелу мандата. Једна трећина испитаних сматрала је да између номиналног и листовног гласа на постоји разлика, а једна петина да је први, номинални глас значајнији (Jesse, 1988:119; видети и Wawn, 1999:502).

Ако бирачи не поседују тачне и потпуне информације на којима заснивају изборну одлуку софистицирано гласање не представља свесно осмишљено и рационално деловање, већ је последица случаја и понашања заснованог на незнању. У периоду 1953-1990 једна четвртина комбинација првих и других гласова може се сматрати потпуно ирационалним јер нису детерминисали састав будуће владе, нити су додељивани кандатима који су имали шансе да освоје директан мандат (Schoen, 1999). Са друге стране, феномен „цепања“ гласова је најраспрострањенији, барем када је у питању стратегија „позајмиљивања“ других гласова слободним демократама, код високообразованих припадника више средње класе (Roberts, 1988:331). Такође, не само да су бирачи првим гласом спремнији да подрже кандидате великих партија, већ то у још већој мери раде гласајући за посланике претходног сазива (*incumbents*), кандидате партије која је на власти и када је трка између два кандидата тесна и неизвесна. Према подацима Кејтлин Бовн, бирача који други глас додељују FDP, а први кандидату велике партије која ће са слободним демократама након избора формирати владу је на

последња два циклуса пре уједињења било 7.8, односно 6.5 пута више од оних који гласове деле „наопако“. То је још један доказ да „цепање“ гласова није последица неразумевања изборних правила, већ свесна стратегија коју користе политички софистицирани бирачи (Bawn, 1999; видети и Gschwend, 2007).

Истраживања стратешког гласања у мешовитим изборним системима проширена су са Немачке, упоредо са „новом изборном револуцијом“, на остале светске регионе. Већ након првих избора по паралелном систему у Јапану уочено је да кандидати Либерално демократске партије, традиционално највеће јапанске партије, остварују значајно боље резултате у једномандатним изборним јединицама од изборних листа у пропорционалном сегменту избора (Kohn, 1997). Једноставно, кандидати који имају веће шансе за освајање директног мандата на номиналном нивоу добијају више гласова од партија којима припадају на листовном нивоу избора. И то се, према Стивену Риду, дешава без обзира на партијску припадност. Првопласирани и другопласирани кандидат у изборној јединици освајају више номиналних гласова, док партије трећепласираног и четворопласираног добијају више листовних него номиналних гласова. Део бирача који су доделили листовни глас партији чији кандидат има мале шансе за победу номинални глас даје кандидату друге партије са већом вероватноћом да ће бити изабран (Reed, 1999).

Протоком времена биполарна конкуренција на нивоу изборних јединица се додатно учвршћује, те Рид, неколико година касније, закључује да „Дивержеов закон у Јапану ради“ (Reed, 2007). И заиста, концентрација номиналних гласова на два кандидата у изборној јединици у порасту је од првих избора по комбинованим правилима. Од 1996. године и 77,2% она је нарасла до 91,7% на изборима 2009. године. Изузетак представљају избори 2012. године, на којима су губитак подршке јавности и катастрофалан резултат Демократске партије Јапана, која је изгубила чак 251 мандат, охрабрили мање изборне актере да истакну већи број кандидата од уобичајеног. Међутим, након краткотрајног пада на 76%, већ на изборима 2014. године удео гласова који су освојила два првопласирана кандидата у једномандатним јединицама скочио је на 85,6% (Rich & Banerjee, 2016:3).

Са друге стране, Ферара, Херон и Нишикава, анализирајући индивидуалне податке из истраживања јавног мњења и изборе за горњи дом јапанског парламента 1983. и доњи дом 1996. године, показују да је стратешко гласање мање распрострањено у мешовитим него у већинским системима, као и да, када имају прилику да „гласају срцем“, бирачи гласају у складу са својим преференцијама (Ferrara et al., 2005:81-98). Раширености стратешког гласања, по њима, у мањој мери доприносе рационалне процене бирача да је боље подржати кандидата који представља резервну опцију, али који има веће шансе да победи. Бирачи у Јапану и немају потпуну слободу избора која укључује искрено гласање јер је она ограничена стратегијама кандидовања партија. Партије не истичу кандидатуре у великом броју једномандатних јединица, те стога бирачи немају ни прилику да гласају искрено и на номиналном и на листовном нивоу избора. Таква ситуација резултира пренаглашавањем значаја стратешког гласања. Од укупног броја испитаника, укључујући и оне који нису учествовали на изборима 1996. године, само 3% спада у стратешке гласаче, а 5% у бираче који, због партијских стратегија кандидовања, нису имали прилику да гласају за своју прву преференцију.

И Рих и Банерџи показују да на концентрацију гласова на номиналном нивоу утичу стратегије кандидовања партија и одлуке да се у неким изборним јединицама кандидатуре не истичу. Поред тога и институт двојних кандидатура и „правило најбољег губитника“ утичу на број озбиљних кандидата у већинском сегменту. Наиме, у великом броју јапанских једномандатних јединица за номиналне гласове се надмеће двоје дотадашњих посланика (*incumbents*), један који је на претходним изборима освојио директан мандат и други који је у парламент ушао преко листовног нивоа, и то најчешће као учесник избора на номиналном нивоу поражен малом разликом у броју номиналних гласова (Rich & Banerjee, 2016). Дуалним кандидовањем вишепартијска конкуренција се из листовног прелива на номинални ниво избора.

И анализе стратешког гласања на Новом Зеланду покушавају да дају одговор на питања када су и зашто бирачи спремнији да подрже кандидата партије која не представља њихов први избор. Размере „цепања“ гласова на

Новом Зеланду су иначе, упоредно гледано, изузетно високе, посебно у прва три циклуса организована по новим правилима. На изборима 1996. године око 37% бирача је поделило номинални и листовни глас (Karp, Vowles, Banducci & Donovan, 2002; Pearse, 2005), а тај проценат се касније кретао од 35% (1999), 39,04% (2002), 28,71% (2005), 29,63% (2008), 30,70% (2011) до 31,64% (2014) (New Zealand Electoral Commission, 2017). Аутори се, међутим, за разлику од Немачке, слажу да „цепање“ гласова није узроковано неразумевањем изборних правила и конфузијом код бирача. Обрасци по којима бирачи деле номинални и листовни глас су предвидиви, а њихово понашање стратешко.

Политички софистициранији и образованији бирачи су спремнији да номиналним гласом направе отклон од партије коју преферирају. Међутим, конфигурација новозеландске партијске политике у којој, за разлику од Немачке, постоји већи број релевантних опција подстиче бираче да, чак и када не остају у домену уско схваћене Дивержеове рационалности, када гласају афективно, то не раде због конфузије изазване компликованим изборним правилима. Карп и остали тврде да они то чине из једноставних разлога – зато што нису задовољни кандидатом кога је истакла партија чији су симпатизери и зато што кандидат друге партије, из персоналних разлога, представља њихов први избор. Ово посебно важи за бираче са ниским степеном партијске идентификације (Karp et al., 2002).

Мора се додуше нагласити и да, захваљујући екстензивној едукативној кампањи која је спроведена пре озакоњења комбинованог изборног система, бирачи на Новом Зеланду нешто боље разумеју разлику између номиналног и листовног гласа од немачких, а посебно источннемачких бирача (Karp, 2006). Персонални номинални глас посебно је примамљив у мандатно компензацијским системима у којима се партијски састав парламента одређује искључиво на основу листовних гласова. Тако и Хилари Пирс показује да на „цепање гласова“ на Новом Зеланду већи утицај има чињеница да бирач преферира кандидата који не припада партији која је његов први избор, него то што бирач подржава малу партију чији је кандидат некомпетитиван. Готово једна десетина „подељених“ гласова спада у категорију оних где је листовним гласом подржана једна од две

највеће новозеландске партије, а номиналним кандидат друге велике партије (Pearse, 2005). Из угла инструментално схваћене рационалности и максимизације корисности такав бирач не гласа стратешки, али његова изборна одлука није мотивисана незнањем, већ индивидуалним квалитетима појединаца које су партије номиновале у већинском сегменту избора.

Налази о раширености, дOMETИМА и ефектима стратешког гласања у мешовитим изборним системима Немачке, Јапана и Новог Зеланда, неретко контрадикторни, тестирани су, потврђивани и оповргавани, и у другим државама које су на изборима омогућавале бирачима да на биралиштима искористе два гласа, номинални и листовни. Иако је италијанска партијска сцена и након реформе наставили да функционише по пререформском моделу (Katz, 1996), Стивен Рид је одважно тврдио да се на нивоу изборних јединица конкуренција постепено креће ка бипартијској. Нови изборни модел није довео до редукције већ до пролиферације политичких партија, и то, изненађујуће, захваљујући већинском, а не пропорционалном сегменту избора. Међутим, између првог и другог изборног циклуса тренд ка биполарној конкуренцији на нивоу једномандатних јединица био је све јачи. Једна од манифестација тог тренда била је и увећана концентрација номиналних гласова на два првопласирана кандидата. Између 1994. и 1996. године 81,3% једномандатних јединица кретало се у правцу Дивержеове равнотежне двопартијске конкуренције. На првим изборима у јединици која је била најдаље од стања еквилибријума два првопласирана кандидата освојила су 45,5% гласова, а на другим 58,2%. У само шест једномандатних изборних округа 1994. два кандидата су освојила 100% гласова, док је 1996. године тај број нарастао на 52 (Reed, 2001:318-319). Из последњег податка је ипак очито да концентрација номиналних гласова није била последица стратешког гласања бирача, већ специфичних стратегија кандидовања које су осмишљавале италијанске партије. Управо захваљујући њима двопартијска конкуренција са локалног нивоа није попримила и национални карактер.

И на изборима за руску Думу 1993. и 1995. године велики број бирача је поделио номинални и листовни глас. Процене на основу јавномнењских истраживања иду чак до 40% „подељених“ гласова. Главни узрок „цепања“

гласова у Русији јесте слаба партијска идентификација бирача што је њихове преференције у две изборне компоненте чинило флуиднијим (McAllister & White, 2000). Партије и изборни блокови који су номиновали кандидате на листовном и номиналном нивоу избора настајали су, уз неколико изузетака, непосредно пре избора. Додатно, на гласачком листићу на номиналном нивоу, кандидат је био представљен именом и презименом, датумом рођења, занимањем и пребивалиштем, док припадност партији уопште није навођена. Неинституционализованост партијског система и одсуство пречица које би помогле бирачима да повежу кандидате са партијама којима су припадали резултирали су рекордним нивоом „подељених“ гласова. Ако се негде феномен „цепања“ гласова може објашњавати конфузијом гласачког тела онда је то сигурно Русија. О збуњености и неадекватним стратегијама свих актера сведоче и резултати избора на листовном нивоу где је чак 49,5% гласова пропало јер су остали испод изборног цензуса (Clark, 2002:103).

Недостатак поузданих информација о реалној снази изборних актера и у осталим посткомунистичким државама, попут Русије, представљао је препреку рационално промишљеном, стратешком „цепању“ гласова. За разлику од старих демократија, бирачи у посткомунистичким државама, одрасли у мизансцену једнопартијских ритуалних избора, нису били оспособљени да процене шансе главних протагониста на новоотвореном изборном тржишту. Предизборне сондаже јавног мњења се, макар у време конститутивних избора, нису спроводиле, што је додатно увећало информациону инфериорност посткомунистичких бирача. Иако би се већ од других избора могло очекивати да, због поступног процеса учења и привикавања на нова изборна правила, бирачи почињу да гласају стратешки, налази до којих долази Костадинова су контрадикторни. Концентрација гласова на два најјача кандидата и последична биполарна конкуренција на нивоу једномандатних јединица постоји, у одређеној мери, у Хрватској, док Литванија и Украјина падају на истом тесту. У њиховим већинским сегментима нема ни биполарне, када је на снази систем релативне већине, ни триполарне изборне утакмице, када се користи систем апсолутне већине (Kostadinova, 2006). Иако један број бирача малих партија, како показује Костадинова, на номиналном нивоу гласа стратешки, избегавајући „пропадање“

гласова, размере таквог понашања очигледно нису довољне да измене природу партијске конкуренције.

Са друге стране, Дуч и Палмер тврде да се мађарски бирачи понашају конзистентно са теоријама стратешког гласања, односно да „кажњавају“ мале партије доприносећи опадању ефективног броја парламентарних партија (Duch & Palmer, 2002). Њихова анализа је, међутим, спорна из више разлога. Прво, она се пре свега односи на регионални ниво листовних избора. Друго, индикатор стратешког гласања јесте потврдан одговор на анкетно питање „Ако изгледа да партија коју преферирате има премало гласова да уђе у парламент, да ли ћете гласати за њу или за партију која има боље шансе“ којим се реалне размере стратешког гласања пренаглашавају. И треће и најважније, институционални подстицаји за стратешко гласање у комбинованим системима вероватно су најслабији управо у гласовно компензацијском моделу који је Мађарска користила до 2014. Не само да се искључиво гласови поражених кандидата са номиналног нивоа избора пребацују на листовни ниво, у компензаторску националну јединицу, где се користе за алокацију листовних мандата, већ се и на номиналном нивоу користи специфична изборна формула – апсолутна-релативна већина. Сви кандидати који освоје 15% гласова или најмање троје кандидата са највећим бројем гласова иду у други круг, под условом да нико није освојио више од 50% гласова. У великом броју једномандатних јединица, дакле, најмање четири кандидата ($M + 1$) нису безнадежни случајеви на које не вреди трошити свој глас.

Познавање техничких аспеката новоусвојених комбинованих изборних правила у новим демократијама Тајвана, Јужне Кореје, Филипина и Тајланда такође је разочаравајуће. Готово половина испитаника у Кореји и 58,88% на Тајвану тврди да не разуме мешовити изборни систем. Више од две трећине анкетираних у Јапану да изборни систем није лак за разумевање (Rich, 2013b:23-24). Но, како тврди Рич, техничко знање и разумевање механике по којој функционишу мешовити системи и ефективно знање које бирачима омогућава да искористе предности система са два гласа не морају бити у сагласју. И управо у томе Рич открива парадокс стратешког гласања у комбинованим изборним системима. Велики део бирача не разуме систем, али су њихове стратегије

деловања одређене институционалним подстицајима које шаљу већински и пропорционални сегмент избора. Подаци које приказује, међутим, нису у потпуном сагласју са закључцима до којих долази. Постизборна сондажа јавног мњења из 2008. године показује да 40,75% јужнокорејских бирача „цепа“ номинални и листовни глас. То је двоструко увећање у односу на прве изборе по паралелном систему. Од бирача који гласају конзистентно у оба изборна сегмента 91,75% њих гласало је искрено на номиналном нивоу избора. Од подељених гласова, међутим, 31,38% отпада на оне који су гласали искрено на номиналном нивоу, а чак 38,71% на „атипичне“ ирационалне бираче који прелазе линије коалиционог и блоковског раздвајања. На Тајвану удео „атипичних“ бирача у „подељеним“ гласова скаче на чак 54,04%, док у Јапану износи 44,13% (Rich, 2013b:26-28). Велики део бирача, дакле, пре свега симпатизера мањих партија, бира стратегију избегавања „бацања“ гласова, али још већи гласа различито на номиналном и листовном нивоу због индивидуалних квалитета кандидата – персонално гласање – зато што жели балансирајући парламент, због неразумевања идеолошких и практичних разлика међу партијама или неразумевања изборних правила или под утицајем комбинације различитих фактора. Без обзира на мотиве, комбиновани ефекат нових изборних правила и другачијих стратегија изборних актера, у реформским моделима Јапана, Јужне Кореје и Тајвана, јесте умањење ефективног броја парламентарних партија.

Детаљан приказ студија стратешког гласања у државама које су озакониле комбинована изборна правила показује у којој мери раширеност персоналног гласања компликује анализу узрока феномена „цепања“ гласова. Наиме, свака анализа која полази од агрегатних података на нивоу изборних јединица мора да укалкулише чињеницу да разлика између удела листовних гласова, датих политичкој партији, и удела номиналних гласова, додељених кандидатима те партије, може да буде последица и персоналног гласања, у коме бирачи изборну одлуку доносе водећи рачуна о индивидуалним квалитетима кандидата, и стратешког гласања, у коме бирачи одлуку доносе водећи рачуна о томе да глас не „баце“ на кандидата који је у једномандатној јединици осуђен на неуспех.

Роберт Мозер и Итан Шајнер, у својој анализи феномена „цепања“ гласова, најпре у пет држава и изборних циклуса (Moser & Scheiner, 2005), а касније у 14 изборних циклуса у осам држава (Moser & Scheiner, 2012:121-148), покушавају да изолује ефекте персоналног и стратешког гласања. Њихови налази показују да је од осам држава – Немачка, Нови Зеланд, Јапан, Литванија, Русија, Украјина, Велс и Шкотска – само у Немачкој разлика у уделу номиналних и листовних гласова кандидата-победника недвосмислено сагласна са обрасцем стратешког гласања. Контрадикторан случај представља Нови Зеланд у коме на изборима 1999. године Мозер и Шајнер уочавају преминање персоналног, а на изборима 2002. године пораст стратешког гласања. Узрок промене обрасца на трећим изборима по мешовитом изборном моделу јесте привикавање бирача на нова изборна правила. Пре тих избора, слабљењем партијске идентификације, до које је на Новом Зеланду дошло још у осамдесетим годинама прошлог века (*dealignment*), промовисани су обрасци персоналног гласања. У осталим случајевима већи број гласова за кандидате него за њихове партије производ је комбинације индивидуалне подршке коју кандидат ужива у изборној бази и контекстуалних фактора. У Русији, Украјини и Литванији то су неинституционализовани партијски системи, а у Јапану претходни изборни модел који је афирмисао персоналистичку и клијентелистичку политику.

Налази Мозера и Шајнера праћени су, што и они сами примећују, једном дозом ироније. Наиме, вредност стратешког гласа је најмања у мандатно компензацијским системима јер је номинални глас, осим у ретким случајевима „прекобројних“ мандата, од мањег значаја за изборни исход – укупан број мандата који припада партији. Ако су бирачи у својој одлуци примарно мотивисани партијским саставом парламента онда стратешко гласање у Немачкој нема много смисла. Мозер и Шајнер из тога извлаче закључак да и немачки бирачи имају персоналне мотиве. Њима је заправо стало до тога ко ће у парламенту представљати и заступати њихову изборну јединицу (Moser & Scheiner, 2005:273-274).

Стратегије „осигурања цензуса“, односно „осигурања коалиције“ биће израженије у мандатно компензацијским системима. Наиме, несигурност у погледу изборног исхода – укупног броја мандата који припада партијама – присутнија је у паралелним системима јер зависи како од резултата у пропорционалном сегменту, тако и од резултата у свакој од једномандатних изборних јединица у већинском сегменту избора. У мандатно компензацијским системима, с друге стране, партијски састав парламента се одређује на основу резултата са листовног нивоа. Како је резултате у једномандатним јединицама теже предвидети, због чега бирачи са мањим степеном извесности могу да предвиде будуће постизборне коалиције, стратегије „осигурања цензуса“ је теже спровести у паралелним моделима.

Стратегије „избегавања бачених гласова“ биће распрострањеније у паралелним системима. У мандатно компензацијским системима вредност номиналног гласа је мала јер се њиме, осим код „прекобројних мандата“, не утиче на партијску конфигурацију парламента. Она је одређена бројем листовних гласова. Сматрамо, међутим, да то не значи да у специфичним условима у мандатно компензацијским системима неће бити стратешког гласања на номиналном нивоу. Напротив. Вредност номиналног гласа јесте мала, али то истовремено значи да симпатизер мале партије стратешким гласањем за велику партију у већинском сегменту ни на који начин не штети уделу мандата који припада партији која представља његову прву преференцију. Дезертирање од првог избора на номиналном нивоу за рационалног бирача представља најлогичнији могући избор када је изборна јединица компетитивна. Уколико је маргина – разлика у броју гласова – између првопласираног и другопласираног мала бирачи ће се понашати стратешки и у мандатно компензацијским системима одлучујући тако директно ко ће представљати њихову једномандатну јединицу у парламенту.

Тешкоће у дешифровању узрока и мотива феномена „цепања“ гласова, приказане у овом одељку, у директној су вези са типом података који су доступни истраживачима. Све анализе понашања бирача непотпуне су уколико се заснивају на агрегатним, а не индивидуалним подацима. Једино је из ових других могуће

открити психолошке изворе стратешких одабира бирача. За упоредне студије, у којима је предмет анализе понашање бирача у већем броју држава и више изборних циклуса, тај проблем је тренутно нерешив. Једноставно, истраживачима су доступни подаци о последицама изборних одлука бирача – резултати на нивоу изборних јединица – али не и о мотивима којима су те одлуке опредељене. Иако извођење закључака о понашању бирача на основу агрегатних података болује од озбиљног проблема – *ecological fallacy* (Robinson, 1950) – тај проблем у изборним студијама није лако отклонити. Ово наравно не значи да је тумачење изборног понашања на основу података из изборних јединица корак уназад за псефолошке студије. Управо обрнуто.

У изборним студијама постоји огроман јаз између теорија изборног понашања које се пре свега односе на ниво изборних јединица и података који нам стоје на располагању, а који су махом агрегирани на националном нивоу. До недавно већина анализа није била заснована ни на подацима са нивоа изборних јединица јер нам ни они нису били доступни. На тај недостатак су упозоравали још Тагепера и Шугарт истичући да се „већина студија изборних система...бави целокупним системом, а не нивоом изборних јединица“ (Taagepera & Shugart, 1989:117). Уосталом, и сам Диверже је тврдио да је „прави ефекат система релативне већине ограничен на локални бипартизам“, на „креирање двопартијских система унутар појединачних изборних јединица; док супротстављене партије могу бити различите у различитим деловима државе“ (Duverger, 1955:223, наведено према Cox, 1997:28). Јаз између теорија и доступних података се, међутим, у последњих неколико година, са постепеним ширењем база података о изборним резултатима на нивоу изборних јединица, све више смањује.

8.2. Мешовити изборни системи и партијске стратегије кандидовања

Стратешко понашање није ограничено само на бираче. Партијске елите се такође понашају стратешки. Оне не троше ограничене ресурсе на подршку некомпетитивним кандидатима и не учествују у изборној трци уколико су у њој унапред осуђене на неуспех. Дивержеов психолошки фактор умањује број

кандидата на нивоу једномандатних изборних јединица у системима релативне већине истовременим утицајем на бираче и политичке партије и кандидате. Као што први нису спремни да потроше глас на маргиналног кандидата, ни кандидати и партије неће бити подстакнути да учествују у изборном такмичењу уколико су баш они ти актери који немају шансе да буду изабрани. Стратешко понашање бирача, с једне стране, и кандидата и политичких партија, с друге, довешће до редукције броја кандидата у системима релативне већине што последично води јачању тренда бипартијске конкуренције. Стратешко гласање заправо и неће бити потребно уколико су бирачи, због стратешког координирања партијских елита, на биралиштима стављени пред бинарни избор. Са друге стране, антиципација стратешког гласања од стране елита водиће рационалном повлачењу кандидатура и умањењу непотребних трошкова.

Готово иста ограничења која одређују феномен стратешког гласања важе и за „стратешки улазак“ политичких партија. Као што стратешка одлука бирача треба да буде конзистентна са очекивањима о изборном резултату и одлука партијских елита мора бити у сагласју са веровањем ко ће на изборима бити поражена страна и жртва стратешког гласања. Такође, одлука о одустајању од кандидатуре треба да буде вођена краткорочним инструменталним мотивима – шансом да се на изборима победи. Ако кандидат/партија немају шансе да победе, они на изборима неће ни учествовати. Међутим, као и у случају бирача, ни партије нису искључиво мотивисане краткорочним добицима, те у први план могу стављати дугорочнију временску перспективу. Осим тога, рационална очекивања о исходу избора, извесним победницима и губитницима, није лако оформити пре него што је само такмичење почело. Координација елита ће због тога бити отежана. Но, без обзира на оправдана ограничења, у ситуацијама када су информације о шансама кандидата јасне, прецизне и доступне свим актерима, правила Герија Кокса о стратешком гласању важе и за „стратешки улазак“. На нивоу изборних јединица разуман и очекиван број кандидата износио би $M + 1$, где је у пропорционалним и системима релативне већине M једнако броју мандата који се додељује у изборној јединици, а у системима апсолутне већине броју кандидата који улазе у други круг избора (Cox 1997:151-172).

Налик на стратешко гласање, у мешовитим изборним системима, у којима бирачи истовремено гласају на номиналном и листовном нивоу избора, могући су различити сценарији и стратегије уласка од стране партија. У основном сценарију, који је у складу са приступом контролисаних поређења и уобичајеним обрасцима понашања у класичним изборним системима, партије се стратешки понашају у већинском сегменту избора, али не и на листовном. Мале партије су мотивисане да учествују у пропорционалној компоненти избора јер тамо, посебно ако су изборна правила инклузивна, имају велике шансе да уђу у парламент, без обзира на чињеницу да у једномандатним јединицама њихови кандидати немају велику подршку изборне базе. Одустајање од кандидатура на номиналном нивоу водиће двопартијској конкуренцији у том сегменту избора, али ће зато на листовном нивоу бити развијено вишепартијско такмичење.

У комплекснијем сценарију, на коме почива „контаминацијска традиција“, мале партије ће бити подстакнуте да номинују кандидате у што већем броју једномандатних јединица упркос томе што ти кандидати неће моћи да освоје номиналне мандате. Само учешће на изборима на номиналном нивоу малим партијама доноси одређене бенефите. Истицањем великог броја директних кандидатура партије се приближавају бирачима, подижу њихову свест о партијском програму и релевантности и потенцијално добијају већи број гласова на листовном нивоу избора (Herron & Nishikawa, 2001; Cox & Schopra, 2002). Тиме се понашање које је карактеристично за пропорционални изборни систем сели у већински сегмент мешовитих избора, листовни ниво контаминира номинални, а резултат свега је да у једномандатним јединицама неће постојати еквилибријум двопартијске конкуренције. Овакво схватање, изведено до екстрема, исходovalo би непостојањем разлика у нивоу конкуренције и броју кандидата на номиналном и листовном нивоу избора. Ако се партије и кандидати не понашају стратешки ни у једном сегменту, и ако је притом такво понашање праћено ниским интензитетом стратешког гласања од стране бирача, ефективни број кандидата – већински сегмент – и ефективни број партија – пропорционални сегмент – на нивоу изборних јединица биће исти. Закључак „контаминацијске школе“ је наравно нешто умеренији – интеракцијски ефекти два изборна сегмента

спречаваће развој двопартијске конкуренције на нивоу једномандатних изборних јединица.

Хипотезу на којој су засноване екстензивне стратегије кандидовања – удео листовних гласова политичких партија биће већи у оним једномандатним јединицама у којима имају кандидате – први проверавају Гери Кокс и Леонард Шопа. У њиховом узорку, међутим, једино у Јапану, на изборима 1996. и 2000. године, две партије – Демократска партија Јапана и Партија нове границе – номинују кандидате у броју једномандатних јединица који омогућава поуздано тестирање. Налази аутора из Јапана наведену хипотезу потврђују (Cox & Schorpa, 2002:1033-1034). Ферара, Херон и Нишикава, неколико година касније, ефекте номиналних кандидатура на учинак у пропорционалном сегменту избора испитују у седам држава и девет изборних циклуса. И у њиховом узорку, међутим, проблем представља мали број партија са довољно варијација у номинацијским стратегијама – ни премало, ни превише једномандатних јединица у којима имају кандидате. Како и сами антиципирају да бољи резултат на листовном нивоу избора не мора бити последица контаминације, већ стратегија партијских лидера да номинују кандидате баш у оним јединицама у којима уживају високу подршку, аутори у емпиријски модел укључују још неке, прилично несавршене, варијабле – посланик текућег сазива (*incumbent*), урбано/рурално, регион – којима би изоловали ефекте партијске популарности. И њихови налази показују да контаминација постоји. У Италији, Јапану и Литванији она јасно утиче на изборни резултат у пропорционалном сегменту, док је у осталим случајевима њен утицај присутан, али слабији и мање евидентан. Укратко, закључак би могао да гласи: номинујте што више кандидата на номиналном нивоу избора јер ће вам то помоћи да уђете у парламент преко листовног нивоа (Ferrara et al., 2005:33-48).

Налази Фераре, Херона и Нишикаве су касније ипак оспоравани. Најпре, јапанске партије не номинују кандидате у свим изборним јединицама. То се уосталом види и из података о размерама стратешког гласања на које у истој студији указују сами аутори. Као што смо већ навели у претходном одељку, Ферара и остали тврде да само 3% бирача у Јапану спада у стратешке, а чак 5% у оне који, управо због партијских стратегија кандидовања, нису ни били у прилици

да гласају за свој први избор (Ferrara et al., 2005:81-98). Друго, у изборном моделу Јапана, поред изборних института који подстичу самосталне кандидатуре – дуално кандидовање и „правило најбољег губитника“ – постоје и они који га спутавају. Сваки кандидат је у обавези да положи изборну кауцију – три милиона јена – која му се не враћа уколико не освоји барем десети део важећих гласова (Maeda, 2008:724). Рационални актери су, дакле, постављени у дилему да ли екстензивне номинацијске стратегије доносе више трошкова – новац – или добитака – увећан број листовних гласова. Коначно, Ко Маеда показује да модел Фераре и осталих пати од методолошких проблема који пренаглашавају значај контаминацијских ефектата. Користећи бољи статистички модел (*treatment-effects*) Маеда тврди да је бољи пропорционални резултат партија у оним изборним јединицама у којима имају кандидате повезан са тиме да партије номинују кандидате у срединама које представљају њихова партијска упоришта (Maeda, 2008).

Спектар стратегијских сценарија који је на располагању политичким партијама у мешовитим системима се овим не исцрпљује. Он је знатно шири. Као што смо већ видели, поред стратегија потпуног повлачења из номиналног нивоа избора или учешћа у свим изборним јединицама, партије могу донети одлуку да истакну кандидате само у једном броју изборних јединица. Осим тога, оне могу на изборима учествовати самостално и/или у некој форми коалиције. Предизборни савез може бити формиран за оба изборна сегмента, само на листовном нивоу или само на номиналном нивоу. Базична претпоставка припадника „контаминацијске школе“, међутим, своди се на то да ће резултат политичких партија на листовном нивоу избора бити бољи у оним једномандатним јединицама у којима имају кандидате него у оним у којим их уопште нису номинирали. Рационални актери ће стога на изборима наступати самостално у оба изборна сегмента, а на номиналном нивоу избора ће имати кандидате у свим или највећем могућем броју изборних јединица. У таквом сценарију бирачи у неприлици (*non-opportunity voters*), који гласају стратешки јер кандидат који представља њихов први избор не учествује на изборима, не би ни постојали. Ипак, упоредно гледано, стратегије кандидовања у мешовитим изборним системима демантују ауторе који припадају контаминацијској

традицији. Уосталом, да су њихови налази у нескладу са теоријским очекивањима, инконклузивни и често контрадикторни примећују и они сами.

У Немачкој политичке партије номинују кандидате у готово свим изборним јединицама што је у сагласју са претпоставкама о интеракцијским ефектима два изборна сегмента. Овакав налаз је очекиван јер се расподела укупног броја мандата у Немачкој обавља искључиво на основу листовних гласова, партијски успех није условљен бројем „бачених“ номиналних гласова, па актери нису подстакнути да коалирају у већинском сегменту избора. У Италији су, међутим, партије најчешће координирале своје номинације и на номиналном нивоу наступале у изборним савезима. Формирање коалиција је било подстакнуто одредбама закона по којима уз име кандидата може стајати амблем коалиције или свих партија које га подржавају. На тај начин, појављивањем на номиналном делу гласачког листића, ниједна партија из коалиције не остварује предност на листовном нивоу избора, па не постоје ни институционални подстицаји за самосталним наступом. Са друге стране, јапанске партије су, макар у почетку, ретко координирале своје активности и углавном учествовале самостално на изборима у великом броју једномандатних јединица. Такво понашање, једним делом, проистиче из специфичних карактеристика јапанског паралелног система – института двојних кандидатура и „правила најбољег губитника“ којим се расподељује значајан број мандата на листовном нивоу избора. Од 2003. године је тренд самосталног наступа на номиналном нивоу ипак ублажен (Сох & Schorра, 2002; Rich & Banerjee, 2016).

И партијске елите у посткомунистичким државама нису одабирале униформне стратегије деловања. На руским изборима 1999. и украјинским 1998. године не само мале, већ и највеће партије нису усвајале стратегије номиновања кандидата у великом броју изборних јединица. Иако би се у државама са кратком традицијом компетитивних избора, ниским нивоом партијске идентификације и непрецизним и непоузданим информацијама о изборним шансама кандидата могло очекивати усвајање екстензивних стратегија кандидовања, више од половине политичких партија имало је кандидате у мање од 20% једномандатних јединица. У Русији, чак, ниједна партија није имала кандидате у више од 60%

једномандатних јединица (Herron, 2002b). То у пракси није водило ограничењу броја кандидата на номиналном нивоу, већ њиховој пролиферацији. Пролиферација је била последица великог броја кандидата без партијске афилијације и неинституционализованог партијског система са великим бројем актера, а не стратегија кандидовања. Мањи број директних партијских номинација био је повезан са обрасцима регионалне подршке коју уживају украјинске и руске партије и спешен парцијалним договорима којима су партијске кандидатуре у изборним јединицама широм земље усклађиване. Тако би партија А која има неформални договор са партијом Б номинувала своје кандидате у једном броју изборних јединица, док би у осталим подржала кандидате партије Б, и обрнуто. Супротно томе, већ на другим изборима у Украјини и Хрватској део партија је ипак одлучио да на изборима учествује удружено. Предизборне коалиције су формиране у оба изборна сегмента, а не само на номиналном нивоу као у Италији (Kostadinova, 2006).

Одакле оволике разлике у стратегијама кандидовања партијских елита? Посебно ако се има у виду да већински и пропорционални образац избора шаљу релативно јасне институционалне подстицаје. И то како партијама и кандидатима, тако и бирачима. Када мале и партије средње снаге одлучују да номинују свуда и у свакој прилици, а када од кандидатура одустају? Због чега неке партије на изборе излазе самостално, друге коалирају само на номиналном нивоу избора, а треће у оба изборна сегмента? Сматрамо да стратегије уласка у изборну конкуренцију у великој мери зависе од специфичних изборних института. Институт изборних кауција, на пример, ограничава број директних кандидатура јер подиже трошкове учешћа, дуално кандидовање и „правило најбољег губитника“ га промовишу. Законска одредба према којој на гласачком листићу није наведена партијска припадност кандидата, као у Русији, такође не мотивише партије да номинују у великом броју изборних јединица јер ће контаминацијски ефекат бити ублажен. Недовољно информисани бирачи неће моћи да повежу кандидата са партијом, па неће бити ни побољшања партијског изборног резултата у пропорционалном сегменту избора. Са друге стране, предизборно коалирање на номиналном нивоу подстицаће се уколико закон оставља опцију да на гласачком листићу, поред имена кандидата, буду наведене све партије које га

подржавају. Тада ће партијске елите, без страха од губитка гласова на листовном нивоу, моћи да развијају квантитативно другачије стратегије уласка за два изборна сегмента. Високо постављени диференцирани изборни прагови могу отежавати удруживање на листовном нивоу. Насупрот томе, фузијски листовни глас којим се истовремено бирају посланици и председник, као у Боливији, афирмисаће широке листовне предизборне савезе.

Као што видимо, поред стандардних – тип већинске формуле, изборни цензус, величина изборне јединице – и мале институционалне варијације у ионако структурно компликованим комбинованим изборним моделима могу на различите начине утицати на стратегије уласка у изборну конкуренцију. Ако томе додамо и контекстуалне факторе – неинституционализован партијски систем, обрасце понашања наслеђене из претходног изборног модела, регионална партијска упоришта, одсуство поузданих јавномњенских истраживања, итд. – разлике у осмишљавању и усвајању стратегија кандидовања на номиналном и листовном нивоу не треба да представљају велико изненађење. Ферара, Херон и Нишикава, без обзира на отежавајуће околности које смо набројали, ипак издвајају одређене институционалне оквире у којима се партије понашају мање или више стратешки (Ferrara et al., 2005:49-63). Тако ће предизборно координисање бити израженије у „већинским“ мешовитим системима, а пролиферација „самосталних“ партијских кандидатура у мандатно компензацијским системима и изборним моделима у којима се листовни мандати расподељују у јединственој националној јединици и са ниским изборним цензусом.

Један од налаза односи се и на увећан број директних кандидатура у системима са једним гласом. Наиме, у већинским системима са компензацијском листом листовни мандати се алоцирају на основу номиналних гласова, па је логично да ће се партије одлучити за самосталан наступ. Институт једног гласа, којим се истовремено расподељују мандати на оба нивоа, осим сужавања опција за стратешки улазак, ограничава и могућност стратешког гласања јер се очекује да бирачи, због директног утицаја на број листовних мандата који припада партији, гласају искрено. Партије ће самостално учествовати на изборима и у мандатно компензацијским системима. У њима резултат на номиналном нивоу не одређује

партијски састав парламента, сви мандати се расподељују на основу листовних гласова, па не постоји потреба за партијском координацијом у већинском сегменту избора.

Иако мандатно компензацијски системи не подстичу на класичну предизборну координацију активности – формирање предизборних коалиција, формалне споразуме о броју изборних јединица у којима ће свака чланица савеза имати кандидате или неформалне договоре о одустајању од кандидатуре у једној јединици у замену за подршку у некој другој – јер је за партије рационалније да кандидују саме, била би грешка помислити да у том изборном моделу не постоји простор за пажљиво осмишљавање номинацијских стратегија. Ситуација је заправо обрнута. У мандатно компензацијском механизму (одељак 2.5) постоји рупа коју актери могу да злоупотребе извлачећи корист – већи број мандата и боља парламентарна репрезентација – за своје партије. И заиста, посебним стратегијама кандидовања и организовањем „колективног цепања гласова“, партије у Италији, Венецуели, Лесоту и Албанији успевале су да надмудре и заобиђу компензацијски механизам.

Како се мандатно компензацијски механизам заобилазио? Узмимо за пример чист модел у коме се по 50 посланика бира на номиналном и листовном нивоу. Ако би партија А освојила 50% листовних гласова и 40 директних мандата на номиналном нивоу њој би укупно припало 50 мандата – 40 директних и 10 листовних. Недовољно да самостално формира владу. Уколико би, међутим, партија А основала сестринску партију Б и позвала своје бираче да колективно поцепају гласове, односно да на једном нивоу гласају за партију А, а на другом за партију Б, шансе за освајање парламентарне већине би постале неупоредиво веће. Партија А би, уз исти резултат, задржала 40 директних мандата, али би партија Б сада имала право на много више мандата од 10 листовних јер номиналне мандате није ни освојила. У пракси поменутих држава партије су креирале различите стратегије. У неким случајевима партија А и Б нису ни учествовале на изборима у обе изборне компоненте. Грађани би на биралиштима добили гласачке листиће са другачијом изборном понудом на номиналном и листовном нивоу. На једном од њих учествовала би партија А, а на другом партија Б. Бирачи би тако били

„приморани“ да поцепају глас чак и када то не желе – „колективно цепање гласова у неприлици“. Изигравање компензацијског механизма претварало би у пракси мандатно компензацијски систем у паралелни јер би се мандати, у већинској и пропорционалној компоненти, расподељивали одвојено. Или, како би то рекао Данијел Бошлер, скривени потенцијал за манипулацију од компензацијских мешовитих система прави изборне моделе „само за поштене људе“ (Bochsler, 2012).

Стратегије „надмудривања компензацијског механизма“ прву практичну примену доживеле су на последњим италијанским изборима по гласовно компензацијском моделу 2001. године Компензацијски механизам у Италији (одељак 2.4.2) заснивао се на негативном трансферу гласова са номиналног на листовни ниво – делимични одбитак (*scorporo parziale*). Закон је, међутим, омогућавао и истицање изборних листа актерима који на номиналном нивоу уопште нису номиновали кандидате. Управо та могућност је отворила простор за манипулације и избегавање одбитака номиналних гласова на листовном нивоу (Parker & Natale, 2002:665-666; Katz, 2006:296). На изборима 2001. године оба велика предизборна савеза на листовном нивоу су поједине кандидате повезивале са листама-клоновима (*liste civette* – листе сове). Номинални гласови би тако били одузимани од лажних листа, а италијанске партије које су учествовале у игри би нетакнутим сачувале контингент листовних гласова.

Сличну праксу је у мандатно компензацијском систему Венецуеле усвојио владајући Покрет за Пету Републику (Hawkins, 2010:66; Hidalgo, 2011:873). Покрет је, по угледу на две мање опозиционе партије на изборима 2000. године у покрајини Јаракуј, у циљу избегавања компензацијског механизма имао своју листу у пропорционалном сегменту, али су се у једномандатним јединицама њихови кандидати такмичили под именом Савез изборних победника. Листа-близанац (*las morochas*) је чак имала исти партијски симбол, али додуше у другачијим бојама. Исту тактику на изборима 2007. у Лесоту примениле су две највеће партије (Elklit, 2008). Оне су, за разлику од Венецуеле, учествовале на изборима на номиналном нивоу, али је листовни био резервисан за малог, неформалног коалиционог партнера. На листама сестринских партија су се

притом налазили и кандидати „старијег брата“ који у том сегменту избора формално није учествовао. Бирачи у Лесоту и Венецуели су били принуђени да „поделе“ номинални и листовни глас јер исти актери нису учествовали на изборима у већинском и пропорционалном сегменту.

Променом стратегије кандидовања независних кандидата у већинском сегменту избора у стратегију колективног цепања гласова (одељак 5.1.1) албанске партијске елите су на изборима 2005. отишле корак даље и надмашиле колеге из Венецуеле и Лесота. Како показује Бошлер, стратегије кандидовања различитих, сестринских листа на номиналном и листовном нивоу могуће је спречити мањим реформама изборних правила којима би се партије условиле учешћем на изборима у обе изборне компоненте. У Албанији су, међутим, две највеће партије имале и кандидате у једномандатним јединицама и изборне листе у пропорционалном сегменту избора. Како би заобишле компензацијски механизам оне су инструкирале своје гласаче да, без обзира на постојање властитих листа, гласају за листе малих партија са којима су оформили неформалне предизборне савезе. Гласачи су на безобразну понуду одговорили готово невероватно дисциплиновано. Од укупног броја бирача демократа и социјалиста чак 79% њих је гласало у складу са стратегијом колективног цепања гласова (Bochsler, 2012:408). Највеће жртве стратегије, поред компензацијског механизма, биле су партије које у њој нису учествовале.

Комбиновани изборни системи остављају актерима много шири простор за одабир стратегија деловања. У односу на базичне изборне системе, структурно замршени мешовити системи, у којима постоје два нивоа расподеле мандата и институт гласања са два гласа, увећавају могућности за креирање и развијање различитих стратегија које могу бити униформне, за оба изборна сегмента, или дистинктивне, посебно осмишљене за сваки од сегмента. Актери се могу понашати стратешки на номиналном нивоу, процењујући да су им шансе да освоје номинални мандат минималне, услед чега ће акценат у свом наступу стављати на листовни ниво избора. Са друге стране, актери могу правити рационалне процене да је и само појављивање и истицање кандидата на номиналном нивоу корисно.

Што већи број номиналних кандидата у том сценарију утицао би на повећање броја листовних гласова и олакшао осигуравање или увећао ниво парламентарне репрезентације у пропорционалном сегменту избора. Контаминирање природе партијске конкуренције у оквиру једномандатних изборних јединица неминовно води великом броју „самосталних“ партијских кандидатура. Ипак, велики број актера одлучује се за коалициони наступ на номиналном нивоу. У неким случајевима удруживање у предизборне савезе прелази преко граница изборних сегмената, док се у другим партије одлучују за самостално учешће у пропорционалној компоненти избора и коалициони наступ у већинској.

На одабир стратегија деловања утичу како стандардне институционалне варијације у породици комбинованих изборних правила – тип везе између номиналног и листовног сегмента, удео номиналних и листовних мандата, тип већинске изборне формуле, величина изборне јединице, висина изборног цензуса – тако и ситне, наизглед безначајне, разлике у изборном законодавству – структура гласачког листића, институт двојних кандидатура, изборна кауција, фузијски листовни глас, итд. – али и бројни контекстуални фактори. Иако мандатно компензацијски системи не подстичу класичну предизборну координацију активности јер је вредност номиналног у односу на листовни глас знатно мања, па је за партије рационалније да кандидују саме, у том изборном моделу, нарочито у државама са недовољно развијеном демократском традицијом, постоји простор за осмишљавање атипичних стратегија кандидовања усмерених на изигравање компензацијског механизма.

Питања какве стратегије кандидовања бирају партијске елите и како на те стратегије одговарају бирачи у основи су сукоба две традиције у изучавању комбинованих система – „контаминацијске“ и „традиције контролисаних поређења“. Ако се партијске елите и бирачи понашају стратешки у ужем смислу, ускраћујући подршку некомпетитивним кандидатима на номиналном нивоу избора, у једномандатним јединицама ће доћи до повећане концентрације гласова на два првопласирана кандидата и последичне двопартијске конкуренције. Ако се изборни актери не понашају стратешки и не дезертирају од кандидата без реалних шанси за избор конкуренција на нивоу једномандатних јединица неће моћи да уђе

у Дивержеов еквистријум. Ниво партијске конкуренције на номиналном нивоу и одступање од локалног бипартизма указују на ниво контаминације у мешовитим изборним системима. Са друге стране, размере стратешког понашања актера најбоље је мерити поређењем конкуренције, унутар истих једномандатних јединица, на номиналном и листовном нивоу. Изборни актери углавном немају разлога да се понашају стратешки у пропорционалном сегменту мешовитих избора. Стога ће разлике у конкуренцији на номиналном и листовном нивоу бити показатељ стратешког понашања у већинском сегменту избора.

8.3. Стратешко понашање и (или) контаминација

Све до пре неколико година испитивање домета Дивержеових правилности, дејства механичког и психолошког фактора и образаца партијске конкуренције који су се под њиховим утицајем развијали, били су ограничени на национални ниво. Прве студије којима је у фокусу била анализа Дивержеових закона на нивоу изборних јединица биле су ограничене на једну (Gaines, 1999; Reilly, 1999; Diwakar, 2007) или неколико држава (Chhibber & Kollman, 2004; Grofman, Blais & Bowler, 2009). Могло би се чак рећи да аутори који су се бавили мешовитим изборним системима представљају пионире упоредних студија ефеката примене различитих изборних правила на нивоу изборних јединица (Reed, 2001; Cox & Schopra, 2002; Nishikawa & Herron, 2004; Moser & Scheiner, 2004). У центру њихове пажње, обично како би се оповргло или доказало постојање „контаминацијских ефеката“, биле су једномандатне јединице на номиналном нивоу избора и природа партијске конкуренције унутар њих. Налази су углавном потврђивали тезу да се на нивоу једномандатних јединица у комбинованим изборним системима не развија локални бипартизам. Како је партијска конкуренција одступала од савршеног двопартијског еквистријума закључак је био да вишепартијско такмичење са листовног нивоа контаминира образце партијске конкуренције на номиналном.

Прву велику компаративну анализу домета Дивержеових закона на нивоу изборних јединица, у 44 држава које имају пропорционалне и системе релативне већине, у којима бирачи имају један глас, спровели су Метју Сингер и Лаура Стивенсон. Њихови налази показују да фрагментација партијског система на нивоу изборних јединица функционише у скаду са очекивањима која је имао Диверже (Singer & Stephenson, 2009). Увећање величине изборне јединице води повећању ефективног броја елективних партија – оних који на изборима учествују и освајају гласове. Домети Дивержеових пропозиција биће ипак посредовани друштвеним и политичким факторима. Тако ће број партија које се такмиче за гласове зависити од етничке фракционалазације једног друштва и, у најширем смислу, степена институционализованости партијског система. У етнички хетерогеним друштвима која имају велике изборне јединице ефективни број елективних партија ће бити већи. Међутим, у друштву са израженијим етничким расцепима и малим изборним јединицама ефекти етничке на изборну фракционализацију биће потиснути. Једномандатне јединице, с друге стране, неће успевати да ограниче број елективних партија у новим демократијама. Сингер и Стивенсонова такође показују да, на нивоу изборних јединица, системи са директно изабраним председником немају другачије партијске системе од парламентарних, као и да статистички значајне разлике не постоје ни између федералних и унитарних држава.

Оно што је у студији Сингера и Стивенсонове најзначајније за проучавање система са комбинованим изборним правилима односи се карактер партијске конкуренције у једномандатним јединицама. Просечна вредност ефективног броја елективних партија у једномандатним јединицама у узорку Сингера и Стивенсонове износи око 2,7. Међутим, у њиховом узорку се налазе државе у којима се примењује систем релативне већине у којима је цела територија подељена на једномандатне јединице, али и државе које имају пропорционалне системе у којима се један мањи део посланика бира унутар једномандатних јединица. Када се те две категорије једномандатних јединица одвоје добијају се резултати који показују да се у системима релативне већине може говорити о двопартијском еквилибријуму, док у једномандатним јединицама унутар

пропорционалних система ефективни број елективних партија износи око 3,4 (Singer & Stephenson, 2009:485).

Овај податак показује да и у пропорционалним системима постоји један вид интеракције између вишемандатних и једномандатних изборних јединица. Вишепартијска конкуренција се „ефектом заразе“ прелива у једномандатне јединице. Партијске елите процењују да је трошак номиновања кандидата мали иако немају велике изгледе да у тим јединицама освоје мандат. Контаминација образаца партијске конкуренције у једномандатним јединицама постоји, дакле, чак и када бирачи немају два гласа и када истицање што већег броја кандидата не утиче на потенцијално повећање удела листовних гласова. Ако се у једномандатним јединицама унутар пропорционалних система нарушава равнотежа двопартијске конкуренције онда не треба да представља велико изненађење да и изборна утакмица у већинском сегменту мешовитих изборних система неће бити концентрисана искључиво на два кандидата.

Неколико година касније Сингер показује да је очекивани ефективни број кандидата у једномандатним јединицама у системима релативне већине 2,20 (Singer, 2013:213). Анализирајући 22 изборна циклуса у исто толико држава које посланике бирају једнокружним изборима Сингер закључује да у највећем броју случајева два првопласирана кандидата освајају више од 90% гласова, као и да је подршка кандидатима који се налазе испод трећег места готово непостојећа осим у изразито етнички фракционализованим друштвима. Како треће партије – кандидати – ипак постоје закључак је да двопартијска доминација није потпуна. Резултати постају интересантнији када се у анализу укључе друге изборне формуле. Избори који се одржавају по систему апсолутне већине изразито одступају од двопартијског еквилибријума. Просечна вредност ефективног броја кандидата на нивоу изборне јединице износи 3,8. Просечан удео гласова који осваја првопласирани кандидат у првом кругу избора износи 43% – у системима релативне већине 56% – другопласираном припада 26% – у системима релативне већине 36% – трећепласираном 10% – у системима релативне већине 5% – док кандидати који се налазе испод трећепласираног скупљају чак 21% гласова – у системима релативне већине 2% (Singer, 2013:213-216). Овакви налази делимично

одступају од очекивања јер у двокружним изборима очекиван број кандидата износи $M + 1$, где је M једнако броју кандидата који улазе у други круг избора.

И у мешовитим системима у једномандатним јединицама партијска конкуренција одступа од идеалне двопартијске. У компензаторским системима просечан трећепласирани кандидат осваја 9% гласова, а кандидати који се налазе испод њега 10%. Ова тврдња важи и за стабилне и за нове демократије. Налази који се односе на паралелне системе се, међутим, разликују у зависности од типа демократије. И у паралелним системима, у просеку, мале партије имају више успеха на номиналном нивоу него у системима релативне већине. Ипак, када се паралелни системи поделе на три категорије – старе демократије, источноевропске и остале нове демократије – добијају су интересантнији резултати. Само источноевропски паралелни модели на нивоу једномандатних јединица имају ефективан број кандидата који значајно одступа од двопартијског еквилибријума какав постоји у системима релативне већине. У етаблираним демократијама ефективни број кандидата, удео гласова трећепласираног и удео гласова кандидата који се налазе испод трећег места показују да су једномандатне јединице веома близу локалног бипартизма. Такође, фрагментација изборне понуде у једномандатним јединицама у новим демократијама ограничена је само на источноевропске случајеве (Singer, 2013:216-218). Хипотеза о „контаминацијским ефектима“ важи, дакле, за компензацијске системе и подручје Источне Европе, али не и за остале државе са паралелним система. Треба ипак имати у виду да је у Сингерову анализу укључено само 16 изборних циклуса – укључујући Велс и Шкотску – у којима су коришћени мешовити и већински системи са компензацијском листом.

До сличних налаза, на нешто мањем узорку држава, али већем броју изборних циклуса, долазе и Мозер и Шајнер (Moser & Scheiner, 2012). На нивоу дескриптивне статистике ефективни број кандидата у једномандатним јединицама је мањи у паралелним и гласовно компензацијским – неповезани – него у мандатно компензацијским системима – повезани. Он је, условљен демократским искуством и степеном институционализованости партијског система. Тако ће ефективни број кандидата бити најнижи у старим демократијама, виши у новим

демократијама са институционализованим партијским системима, а највиши у новим демократијама са неинституционализованим партијским системима. Подсећања ради, у последњу групу спадају Русија, Украјина и Јерменија које смо ми кодирани као недемократске државе јер не испуњавају стандарде слободних и поштених избора. Највеће разлике у налазима Мозера и Шајнера, с једне, и Сингера, с друге стране односе се на категорију нових демократија. Остале, „неисточноевропске“ нове демократије са паралелним изборним моделима, код Сингера, у погледу развоја двопартијске конкуренције на нивоу једномандатних јединица не одступају значајно од старих демократија. Треба ипак имати у виду да у узорку Мозера и Шајнера у категорији нових демократија, осим Боливије, нема држава ван региона Источне Европе. Мозер и Шајнер наводе и да се ефективни број кандидата смањује протоком времена и, нарочито у старим демократијама, креће ка броју два. У мултиваријантној анализи, међутим, на ефективни број кандидата не утичу ни тип везе између листовног и номиналног нивоа, ни тип већинске формуле, ни удео листовних и номиналних мандата (Moser & Scheiner, 2012:114-117).

Мозер и Шајнер иду корак даље у анализи и пореде ефективни број кандидата на нивоу изборних јединица – номинални ниво – и ефективни број елективних партија на нивоу изборних јединица – листовни ниво – и покушавају да утврде који фактори утичу на варијације у величини тих разлика. „Стратешки улазак“ партија и стратешко гласање бирача треба да важе само за номинални ниво избора, док се на листовном сви актери понашају „искрено“. Уколико је тако ефективни број кандидата треба да буде значајно мањи од ефективног броја партија. И заиста, ако се узму просечне вредности за 41 изборни циклус из њиховог узорка, ефективни број кандидата износи 3,27, а ефективни броја партија 3,98. Ако се на основу просечних вредности за сваки циклус израчунају просечне вредности за сваку од 11 држава, колико их има у узорку, ефективни број кандидата је 3,55, а ефективни број партија 4,48 (Moser & Scheiner, 2012:101).

У оба случаја је видљиво да је партијска конкуренција унутар једномандатних јединица, на номиналном нивоу, далеко од очекиваног локалног бипартизма. Дивержеов психолошки фактор ради, али не у очекиваној мери.

Додатно, његово дејство постоји само у старим демократијама где је разлика између ефективног броја кандидата – већински сегмент – и партија – пропорционални сегмент – на нивоу једномандатних јединица изражена. У новим демократијама, са друге стране, пролиферација кандидата на номиналном нивоу је толика да надмашује ефективни број елективних партија на листовном. У новим демократијама Диверже доживљава фијаско. Коначно, психолошки ефекат долази до изражаја у неповезаним мешовитим системима, али не и у повезаним.

Наша емпиријска анализа наставља традицију која је започета истраживањима Сингера и Стивенсонове (Singer & Stephenson, 2009), Сингера (Singer, 2013), Мозера и Шајнера (Moser & Scheiner, 2009, 2012), Педра Ријере (Riera, 2013), Тимоти Рича (Rich, 2015) и Банерџија и Рича (Banerjee & Rich, 2016). Узорак, међутим, обухвата већи број држава, изборних циклуса и једномандатних изборних јединица, као и већи број зависних варијабли помоћу којих меримо контаминацијске ефекте и размере стратешког понашања изборних актера. Додатно, подаци су прецизнији од оних које користе Рич (Rich, 2015) и Банерџи и Рич (Banerjee & Rich, 2016), јер код њих ефективни број кандидата као мера партијске фрагментације обједињује у једну категорију све гласове трећепласираних и нижепласираних кандидата. Такво рачунање онемогућава утврђивање разлика у сценаријима у којима постоји један јак трећепласирани кандидат и већи број слабих кандидата који нису пласирани на прва два места.

У првом делу анализе предмет нашег интересовања су две зависне варијабле – ефективни број кандидата на нивоу изборних јединица и разлика између ефективног броја партија и ефективног броја кандидата – али у просеку, на националном нивоу. Главни разлог за укључење просечних вредности – аритметичка средина вредности за сваку изборну јединицу у том изборном циклусу – наших зависних варијабли у анализу јесте нешто већи број изборних циклуса за које смо могли пронаћи податке. Поред индекса за сваку једномандатну јединицу које смо израчунали самостално, а које ћемо користити у другом делу овог одељка, у овом делу имамо и податке за оне изборне циклусе до чијих примарних извора нисмо могли доћи, а које смо прибавили из секундарних извора. У секундарним изворима, међутим, не постоје подаци за сваку

појединачну једномандатну јединицу, већ просечна вредност за све изборне јединице на нивоу целе државе. Разлике у броју изборних циклуса нису, међутим, тако велике. Детаљне податке о резултатима избора за сваку једномандатну јединицу на номиналном нивоу имамо за 113 циклуса – просечне вредности на националном нивоу за 117 – а на листовном за 56 циклуса – просечне вредности на националном нивоу за 67.

Од 117 изборних циклуса из најширег узорка 77 припада мешовитим изборним системима у којима се посланици на номиналном нивоу бирају системом релативне већине, а 18 онима у којима се користи систем апсолутне већине. Додатних 22 изборних циклуса спада у већинске системе са компензацијском листом. Већ из просечних вредности видљиво је да највећи број комбинованих система одступа од идеалног двопартијског еквилибријума (табела 8.1). Само на 34 изборна циклуса вредност индекса ефективног броја кандидата – просечна вредност за све изборне јединице у том изборном циклусу – износи мање од 2,50. Вредности су у највећем броју држава са протоком времена у опадању, мада постоје и државе које одступају од тог правила – Тајван и Немачка. Немачка представља интересантан случај јер је све до уједињења била близу локалног бипартизма, али је након уједињења приметан раст ефективног броја кандидата који на изборима 2009. достиже вредност од три и по кандидата по изборној јединици. Просечна вредност индекса за све изборне циклусе износи 2,94, односно 2,84 када израчунамо просечне вредности аритметичких средина за сваку државу. Вредности значајно одступају од оних које постоје у системима релативне већине (Singer, 2013:213) што указује на постојање интеракције номиналног и листовног нивоа избора. Обрасци вишепартијске конкуренције из пропорционалног сегмента контаминирају већински.

Када су у питању двокружни избори вредности индекса су очекивано веће него у системима релативне већине, иако у пар изборних циклуса (Грузија 2008. и 2012) изненађује готово савршена двопартијска конкуренција (табела 8.2). Психолошки фактор има слабије дејство у системима апсолутне већине јер су и подстицаји за стратешким гласањем и рестриктивнијим стратегијама кандидовања на номиналном нивоу мањи. Очекивани број кандидата у системима апсолутне

већине износи $M + 1$, где M представља број кандидата који улазе у други круг што би у класичним двокружним системима (*majority run-off*) значило да се у првом кругу избора могу очекивати три кандидата. Проосечна вредност индекса ефективног броја кандидата је ипак нешто већа и износи 4,00. Она се, међутим, смањује уколико се у обзир узму просечне вредности свих изборних циклуса за једну државу и износи 3,47. Вредности индекса на горе вуку Литванија и Мађарска. Случај Мађарске не изненађује јер у други круг избора улази најмање троје кандидата, односно сви кандидати који освоје најмање 15% гласова у првом кругу (*majority-plurality*), па би и очекивани број кандидата у првом кругу морао да буде најмање четири.

Табела 8.1. Ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица у мешовитим изборним системима – релативна већина

изборни циклус	ефективни број кандидата	тип изборног система
Албанија 2005	2.64	манд-комп
Јерменија 1999*	4.21	паралелни
Јерменија 2007	2.07	паралелни
Јерменија 2012	2.18	паралелни
Боливија 1997	4.65	манд-комп
Боливија 2002	4.55	манд-комп
Боливија 2005	2.92	манд-комп
Боливија 2009	2.20	манд-комп
Боливија 2014	2.29	манд-комп
Бугарска 2009	3.80	паралелни
Хрватска 1992	4.53	паралелни
Хрватска 1995	2.67	паралелни
Немачка 1953	2.86	манд-комп
Немачка 1957	2.60	манд-комп

Немачка 1961	2.64	манд-комп
Немачка 1965	2.37	манд-комп
Немачка 1969	2.31	манд-комп
Немачка 1972	2.14	манд-комп
Немачка 1976	2.21	манд-комп
Немачка 1980	2.31	манд-комп
Немачка 1983	2.21	манд-комп
Немачка 1987	2.48	манд-комп
Немачка 1990	2.82	манд-комп
Немачка 1994	2.67	манд-комп
Немачка 1998	2.70	манд-комп
Немачка 2002	2.69	манд-комп
Немачка 2005	2.89	манд-комп
Немачка 2009	3.52	манд-комп
Немачка 2013	3.08	манд-комп
Гвинеја 2013	2.17	паралелни
Мађарска 2014	3.10	глас-комп
Италија 1994	3.07	глас-комп
Италија 1996	2.42	глас-комп
Италија 2001	2.40	глас-комп
Јапан 1996	3.27	паралелни
Јапан 2000	3.13	паралелни
Јапан 2003	2.41	паралелни
Јапан 2005	2.40	паралелни
Јапан 2009	2.26	паралелни
Јапан 2012	2.98	паралелни
Јапан 2014	2.46	паралелни
Ј. Кореја 2004	2.56	паралелни
Ј. Кореја 2008	2.42	паралелни
Ј. Кореја 2012	2.31	паралелни
Ј. Кореја 2016	2.53	паралелни
Лесото 2002	2.52	манд-комп
Лесото 2007	2.53	манд-комп
Литванија 2000	5.67	паралелни
Нови Зеланд 1996	3.28	манд-комп
Нови Зеланд 1999	3.02	манд-комп
Нови Зеланд 2002	2.85	манд-комп
Нови Зеланд 2005	2.49	манд-комп
Нови Зеланд 2008	2.37	манд-комп
Нови Зеланд 2011	2.40	манд-комп
Нови Зеланд 2014	2.51	манд-комп
Филипини 1998	2.36	паралелни
Филипини 2001	2.16	паралелни
Филипини 2004	1.93	паралелни

Филипини 2007	2.13	паралелни
Филипини 2010	2.15	паралелни
Филипини 2013	1.90	паралелни
Русија 1993*	5.48	паралелни
Русија 1995	5.91	паралелни
Русија 1999	4.65	паралелни
Русија 2003	3.52	паралелни
Русија 2016	3.44	паралелни
Тајланд 2005	2.03	паралелни
Тајланд 2011	2.22	паралелни
Ист. Тимор 2001	2.57	паралелни
Тајван 2008	2.09	паралелни
Тајван 2012	2.18	паралелни
Тајван 2016	2.23	паралелни
Украјина 1998	5.78	паралелни
Украјина 2002	4.62	паралелни
Украјина 2012	3.59	паралелни
Украјина 2014	5.23	паралелни
Југославија 1992	3.81	паралелни
просечна вредност	2.94	
просечна вредност по државама	2.84	

* вредност индекса преузета из секундарног извора

Табела 8.2. Ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица у мешовитим изборним системима – апсолутна већина

изборни циклус	ефективни број кандидата	тип изборног система
Албанија 1997	2.47	паралелни
Албанија 2001	2.60	манд-комп
Грузија 2008	2.11	паралелни
Грузија 2012	2.02	паралелни
Грузија 2016	3.19	паралелни
Мађарска 1990	5.97	глас-комп
Мађарска 1994	5.64	глас-комп
Мађарска 1998	4.85	глас-комп
Мађарска 2002	2.86	глас-комп
Мађарска 2006	2.57	глас-комп
Мађарска 2010	2.69	глас-комп
Литванија 1992*	3.50	паралелни
Литванија 1996	5.54	паралелни
Литванија 2004	5.06	паралелни

Литванија 2008	6.28	паралелни
Литванија 2012	6.32	паралелни
Литванија 2016	5.34	паралелни
Македонија 1998*	2.94	паралелни
просечна вредност	4.00	
просечна вредност по државама	3.47	

* вредност индекса преузета из секундарног извора

У већинским системима са компензацијском листом бирачи имају само номинални глас којим истовремено утичу на расподелу мандата на номиналном нивоу – у једномандатним изборним јединицама – али и, агрегацијом номиналних гласова, на алокацију листовних мандата – у регионалним вишемандатним или јединственој националној изборној јединици. У таквим изборним моделима бирачи, а нарочито партије, имају мање мотива да се понашају стратешки. Ако планирају да буду представљене у парламенту партије морају да истакну што више кандидата у једномандатним јединицама. Са друге стране, гласање за некомпетитивног кандидата на номиналном нивоу не значи да је бирач бацио глас, посебно ако партија са којом је тај кандидат повезан има реалне изгледе да преко листовног нивоа уђе у парламент. Наравно, то не значи да се бирачи не налазе у дилеми како да гласају. Дилема бирача у системима са једним гласом је можда и већа него у системима са два гласа јер они морају да одлуче да ли да гласају за кандидата који има шансе да освоји номинални мандат или за листу која може да прескочи изборни праг у вишемандатној јединици. А на располагању имају само номинални глас. Без обзира на последњу примедбу стратешке процене партијских елита и мања вероватноћа да ће номинални глас бити бачен треба да резултирају увећаним бројем кандидата на нивоу једномандатних јединица. Сумарна статистика, међутим, не одговара очекивањима (табела 8.3). Просечна вредност ефективног броја кандидата је мања него у комбинованим системима и износи 2,81, односно 2,87 ако се у обзир узму аритметичке средине по државама.

Табела 8.3. Ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица у већинским системима са компензацијском листом – релативна већина

изборни циклус	ефективни број кандидата	тип изборног система
----------------	--------------------------	----------------------

Немачка 1949	3.76	јак КМ
Ј. Кореја 1963	3.62	осиг. већине
Ј. Кореја 1967	2.24	осиг. већине
Ј. Кореја 1971	2.05	осиг. већине
Ј. Кореја 1988	2.85	осиг. већине
Ј. Кореја 1992	2.76	осиг. већине
Ј. Кореја 1996	3.08	слаб КМ
Ј. Кореја 2000	2.57	слаб КМ
Лесото 2012	3.20	јак КМ
Лесото 2015	2.92	јак КМ
Мексико 1991	2.32	јак КМ
Мексико 1994	2.69	јак КМ
Мексико 1997	2.88	слаб КМ
Мексико 2000	2.70	слаб КМ
Мексико 2003	3.01	слаб КМ
Мексико 2006	2.97	слаб КМ
Мексико 2009	3.45	слаб КМ
Мексико 2012	2.99	слаб КМ
Мексико 2015	4.49	слаб КМ
Сејшели 2007	1.92	слаб КМ
Сејшели 2011	1.26	слаб КМ
Сејшели 2016	2.01	слаб КМ
просечна вредност	2.81	
просечна вредност по државама	2.87	

Шта утиче на карактер и обрасце партијске комептиције на номиналном нивоу и чиме је одступање од двопартијске компетенције условљено? Тврдња Мозера и Шајнера је да демократско искуство у највећој мери одређује да ли ће се у оквиру једномандатних јединица развити локални бипаритзам. „Протоком времена, ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица креће се ка два (нарочито у етаблираним демократијама), као што је очекивано према Дивержеовом закону“ (Moser & Scheiner, 2012:96). Као што смо видели (табела 8.1) прва тврдња Мозера и Шајнера је спорна јер се у малом броју изборних циклуса, чак и у старим демократијама, ефективни број кандидата приближава вредности од 2,20, што је очекивани број у класичним системима релативне већине (Singer, 2013:213). Друга тврдња, што показујемо у нашој мултиваријантној анализи (табела 8.4), али и у наставку одељка, такође је упитна јер важи само за посткомунистичке државе. У осталим, „непосткомунистичким“

државама, било да су у питању нове демократије или државе у којима избори нису слободни и поштени, ефективни број кандидата је мањи него у старим демократијама – Немачка, Нови Зеланд, Италија, Јапан, Боливија.

Табела 8.4. Ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4
(Constant)	3.199**	2.734**	2.719**	2.495**
	(.392)	(.362)	(.376)	(.373)
посткомунистичке демократије	1.524*	1.615**	1.475*	1.772**
	(.580)	(.558)	(.612)	(.287)
посткомунистичке недемократије	1.361**	1.340**	1.223**	.808**
	(.400)	(.387)	(.463)	(.265)
остале демократије	-.561 ⁺	-.588*	-.621 ⁺	-.487 ⁺
	(.292)	(.283)	(.333)	(.264)
остале недемократије	-.419	-.248	-.338	-.732 ⁺
	(.573)	(.561)	(.569)	(.399)
манд-комп. системи	.318	.292		
	(.291)	(.281)		
изборни цензус	-.024	-.032	-.026	-.055
	(.070)	(.068)	(.075)	(.047)

удео листовних мандата	-.005 (.008)	-.006 (.007)	-.004 (.007)	.006 (.007)
број изб. циклуса (log)	-.279* (.119)			
≤ 2 изб. циклуса		.568** (.182)	.547** (.182)	.447** (.166)
комп. механизам			.148 (.328)	
системи са једним гласом				.630* (.268)
R ²	.449	.479	.472	.424
CI	12.515	12.157	11.968	12.622
N	77	77	77	117

Зависна варијабла: ефективни број кандидата на нивоу изборних јединица
Јединица анализе: изборни циклус
Reference: старе демократије
стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Ефективни број кандидата у посткомунистичким државама је већи за једног и по у односу на старе демократије – разлике статистички значајне на .01 нивоу – али је у новим демократијама из региона Азије и Лесота он нижи за пола кандидата по изборној јединици – разлике статистички значајне на .1 нивоу. Разлике у ефективном броју кандидата у моделима 1 и 2 који се односе на старе демократије проистичу из варијабли које се односе на број изборних циклуса. Протоком времена, привикавањем на нова изборна правила, број кандидата заиста опада. Уколико посматрамо само прва два изборна циклуса по комбинованим изборним правилима (модел 2) број кандидата на нивоу изборних јединица биће за нешто више од пола кандидата већи него од трећег изборног циклуса. У модел су укључене и три институционалне варијабле. Ефективни број кандидата је већи у мандатно компензацијским системима, у којима је вредност номиналног гласа мања, па актери имају мање разлога да се понашају стратешки. Такође, са повећењем висине изборног прага на листовном нивоу опада ефективни број кандидата у једномандатним јединицама. Једноставно, када је на листовном нивоу успостављен висок изборни цензус мање партија учествује у изборној трци, па се може очекивати и мањи број кандидата на номиналном нивоу. Коначно, и удео листовних мандата има очекивани предзнак јер са његовим повећањем опада број кандидата. Односно, што је један мешовити систем „већинскији“, што се у њему додељује више номиналних мандата, то расте значај већинског сегмента преко

кога партије могу да стекну парламентарну репрезентацију, па је и број кандидата на номиналном нивоу већи. Све три институционалне варијабле, међутим, нису статистички значајне.

У моделу 3 варијабла „мандатно компензацијски системи“ замењена је варијаблом „компензацијски механизам“ која гласовно компензацијске моделе – три циклуса у Италији и последњи у Мађарској – сврстава у исту категорију са мандатно компензацијским системима. Очекивано, вредност коефицијента је мања јер су се партије у Италији понашале стратешки и на изборе на номиналном нивоу излазиле у широким предизборним савезима. У још једном моделу, који нисмо приказали, у анализу су били укључени и системи апсолутне већине. Резултати су углавном слични мада разлике посткомунистичких држава у којима избори нису слободни и поштени у односу на старе демократије више нису статистички значајни. Имајући у виду податке из табеле 8.2. такав резултата није изненађујућ. У Албанији и Грузији, које смо кодирани као „посткомунистичке недемократије“, ефективни број кандидата се приближава двопартијском еквилибријуму, који није уобичајен за системе апсолутне већине, док су вредности за Мађарску и Литванију, „посткомунистичке демократије“, изузетно високе. Коначно, у последњи модел су укључени сви мешовити изборни системи и већински системи са компензацијском листом – системи са једним гласом. Институционални подстицаји за стратешко понашање су у њима мање изражени, па је и ефективни број кандидата, у односу на старе демократије, већи за око 0,6. Он је, наравно, и даље знатно нижи него у посткомунистичким државама у којима бирачи имају и номинални и листовни глас.

Утицај демократског искуства на ефективни број кандидата на нивоу изборних јединица ограничен је само на посткомунистичке државе. За разлику од њих, у осталим новим демократијама, пре свега у региону Азије, ефективни број кандидата је нижи него у старим демократијама. Треба ипак имати у виду да су у „неисточноевропским“ новим демократијама и пре успешног окончања просеца демократизације постојали какви-такви вишепартијски избори. Они нису били слободни и поштени, али је на њима учествовало више партија. Са друге стране, у посткомунистичким државама највећи део грађана једино искуство на

биралиштима имао је у игроказу једнопартијских избора који су организовани како би се ритуално потврдио легитимитет владајућих комунистичких партија. Отварање политичког тржишта, које се догодило упоредо са падом комунизма, означило је потпуни прекид са претходним моделима понашања и увело на сцену велики број нових актера. Конститутивне демократске изборе у посткомунистичким државама обележили су непрофилсаност партијске понуде и кандидати без партијске афилијације. Отуда и већа збуњеност бирача и немогућност да се стратешки процене реалне шансе кандидата на изборима и, последична, огромна девијација од очекиване двопартијске конкуренције на нивоу изборних јединица. Заправо, демократско искуство јесте важно, али је од њега још значајнија институционализованост партијског система.

Досадашња анализа, која узима у обзир искључиво номинални ниво избора, не говори нам много о томе да ли се актери понашају стратешки. Могуће је да у државама у којима се партијска конкуренција на номиналном нивоу приближава двопартијском еквилибријуму и на листовном нивоу имамо само две јаке партије. Уколико је ситуација таква ни партије, ни бирачи се не понашају стратешки на номиналном нивоу, ускраћујући подршку некомпетитивним кандидатима, већ иста „правила игре“ важе у оба изборна сегмента. Зато у анализу укључујемо и ефективни број партија на нивоу једномандатних јединица на листовном нивоу избора. Уколико се актери на нивоу једномандатних јединица понашају стратешки, ако мање партије доносе одлуку да се повуку из изборне трке на номиналном нивоу и све снаге усмере на листовни, а бирачи гласају искрено листовним, а стратешки, дезертирајући од своје прве преференције која нема изгледа да освоји мандат, номиналним гласом, ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица биће нижи од ефективног броја партија. Као што смо већ видели (табела 8.1), размере стратешког деловања, у највећем броју случајева, нису толике да се на нивоу једномандатних јединица развије двопартијска конкуренција. Листовни ниво избора контаминира номинални, али остаје питање да ли се део актера понаша у складу са институционалним подстицајима које одвојено шаљу два сегмента – већински и пропорционални – унутар структурно замршених комбинованих изборних система.

У овом делу анализе суочени смо са ограничењима у виду доступности података о изборним резултатима на листовном нивоу избора. У једном броју држава не постоје подаци о томе којој су партији, на нивоу једномандатне јединице, бирачи доделили свој листовни глас. Нажалост, углавном се ради о азијским државама тако да је анализа пре свега ограничена на старе демократије и источноевропске мешовите системе. Такође, у већинским системима са компензацијском листом нема листовних гласова, па је њих у анализу немогуће укључити. Подаци о ефективном броју партија на нивоу једномандатних јединица, како из примарних, тако и из секундарних извора, доступни су за 67 изборних циклуса, што је готово двоструко већи број случајева него у студији Мозера и Шајнера (Moser & Scheiner, 2012). У табели 8.5. приказане су разлике у вредностима ефективног броја партија и ефективног броја кандидата. Високе позитивне вредности коефицијента указују да се изборни актери понашају стратешки.

Табела 8.5. Ефективни број партија – ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица

изборни циклус	еф. број партија - еф. број кандидата	тип изборног система
Албанија 1997	0.18	паралелни
Албанија 2001	0.39	манд-комп
Албанија 2005	4.85	манд-комп
Јерменија 2007	3.59	паралелни
Јерменија 2012	1.11	паралелни
Боливија 1997*	-0.23	манд-комп
Боливија 2002*	-0.26	манд-комп
Бугарска 2009	.11	паралелни
Хрватска 1992	-0.67	паралелни

Грузија 2008	0.30	паралелни
Грузија 2012	0	паралелни
Грузија 2016	-0.07	паралелни
Немачка 1953	0.25	манд-комп
Немачка 1957	0.09	манд-комп
Немачка 1961	0.05	манд-комп
Немачка 1965	0.09	манд-комп
Немачка 1969	0.09	манд-комп
Немачка 1972	0.15	манд-комп
Немачка 1976	0.06	манд-комп
Немачка 1980	0.13	манд-комп
Немачка 1983	0.26	манд-комп
Немачка 1987	0.29	манд-комп
Немачка 1990	0.21	манд-комп
Немачка 1994	0.34	манд-комп
Немачка 1998	0.47	манд-комп
Немачка 2002	0.36	манд-комп
Немачка 2005	0.64	манд-комп
Немачка 2009	0.81	манд-комп
Немачка 2013	0.60	манд-комп
Гвинеја 2013	0.47	паралелни
Италија 1994	3.26	глас-комп
Италија 1996	2.84	глас-комп
Италија 2001	3.38	глас-комп
Јапан 1996*	0.74	паралелни
Јапан 2000*	1.66	паралелни
Јапан 2003*	0.93	паралелни
Јапан 2005*	1.24	паралелни
Јапан 2009*	1.26	паралелни
Јапан 2012*	2.36	паралелни
Јапан 2014*	2.16	паралелни
Лесото 2002	0.17	манд-комп
Лесото 2007	0.28	манд-комп
Литванија 1996	0.87	паралелни
Литванија 2000	-0.54	паралелни
Литванија 2004	0.17	паралелни
Литванија 2008	1.06	паралелни
Литванија 2012	-0.01	паралелни
Литванија 2016	0.44	паралелни
Македонија 1998*	0.66	паралелни
Нови Зеланд 1996	0.76	манд-комп
Нови Зеланд 1999	0.62	манд-комп
Нови Зеланд 2002	1.10	манд-комп
Нови Зеланд 2005	0.29	манд-комп

Нови Зеланд 2008	0.44	манд-комп
Нови Зеланд 2011	0.56	манд-комп
Нови Зеланд 2014	0.54	манд-комп
Ист. Тимор	0.61	паралелни
Русија 1993*	1.12	паралелни
Русија 1995	3.08	паралелни
Русија 1999	0.61	паралелни
Русија 2003	1.28	паралелни
Русија 2016	-0.12	паралелни
Украјина 1998	1.13	паралелни
Украјина 2002	0.61	паралелни
Украјина 2012	0.27	паралелни
Украјина 2014	1.08	паралелни
Југославија 1992	-1.19	паралелни

* вредност индекса преузета из секундарног извора

Највећу позитивну вредност имају албански избори из 2005. године (табела 8.5) који, због успешне стратегије колективног цепања гласова, представљају софистицирани пример изигравања компензацијског механизма (одељак 5.1.1.). Високе позитивне вредности имају и сви италијански изборни циклуси, као и избори у Јерменији 2007. на којима су партије коалирале и истицале мали број кандидата на номиналном нивоу. И избори у Русији 1995. имају високу вредност коефицијента, али због тога што је листовни ниво избора био изузетно фрагментисан. На том нивоу испод цензуса остало је скоро 50% гласова бирача. Са друге стране, негативне вредности имају избори у Хрватској и Југославији (Србији) 1992. Један број бирача ХДЗ и СПС номиналне гласове је доделио независним или кандидатима других мањих партија. Негативне вредности има и Литванија 2000. када је део партија оформио коалицију на листовном, а самостално наступио на номиналном нивоу. Такође, и Боливија представља девијантан случај, поново из институционалних разлога. Како се листовним гласом у Боливији истовремено бира и председник, партијске елите су мотивисане да заједнички наступе на листовном нивоу и подрже једног председничког кандидата. Иако немамо вредности ефективног броја партија почев од избора 2005. претпостављамо да би вредности имале још израженије негативне коефицијенте јер од тог периода Ево Моралес убедљивом већином – на изборима 2009. и 2014. готово двотрећинском – осваја председнички мандат. На основу података из табеле 8.5. види се и да повећан број кандидата на номиналном нивоу

избора до кога долази после уједињења две Немачке није последица несналажења бирача на нови институционални и политички оквир, већ обогаћења партијске понуде. Актери се заправо тек након реунификације понашају софистицираније, па уз ефективни број кандидата расте и разлика између ефективног броја партија и кандидата.

Да ли Дивержеов психолошки фактор ради на номиналном нивоу избора? Понашају ли се актери стратешки? Који фактори утичу на разлику између ефективног броја партија и ефективног броја кандидата на нивоу изборних јединица (психолошки фактор). Како је узорак у овом делу анализе ужи и обухвата, поред посткомунистичких држава и старих демократија, само још три изборна циклуса модели су поједностављени. У оба модела обједињени су, унутар посткомунистичких држава, избори који су били слободни и поштени и они који то нису. Оправање за то налазимо и у чињеници да је ефективни број кандидата у посткомунистичким државама знатно виши него у свим осталим изборним циклусима из узорка (табела 8.4). Из претходних налаза не видимо да ли су ниже вредности ефективног броја кандидата у старим демократијама последица стратешког понашања актера или, једноставно, малог броја партија које учествују на изборима на листовном нивоу. Анализа показује да је велики број кандидата у једномандатним јединицама у посткомунистичким државама, барем једним делом, последица недовољно осмишљених одговора актера на институционалне подстицаје који стижу са номиналног нивоа избора (табела 8.6). Разлике између ефективног броја партија и ефективног броја кандидата у њима су мање изражене. До сличних резултата смо дошли и када смо раздвојили слободне и поштене изборе и оне који те стандарде не испуњавају важе како за слободне, уз то да су код других разлике биле значајне на .1 нивоу.

Од институционалних варијабли најважнији је тип везе између номиналног и листовног нивоа. У мандатно компензацијским системима, номиналним гласом се, осим у ретким случајевима прекобројних мандата, не утиче на укупан број мандата који припада партији. Како је вредност номиналног гласа мала, партије немају разлога да у већинском сегменту не учествују на изборима самостално, а бирачи имају мање мотива да дезертирају од кандидата који представља њихову

прву преференцију. Коефицијент за мандатно-компензацијски систем је очекивано негативан. Прецизније, разлике у вредностима ефективног броја партија и ефективног броја кандидата – дејство психолошког фактора – су мање изражене него у паралелним и гласовно-компензацијском систему Италије.

Протоком времена, привикавањем на комплекснија изборна правила, актери се понашају софистицираније, али коефицијенти за број изборних циклуса одржаних по комбинованим правилима (log), као и *dumtu* варијаблу два и мање изборних циклуса нису статистички значајни. Иако у узорку постоји већи број *outliera* избегли смо ситуације у којима бисмо те изборне циклусе посебно издвојили. Изузетак представљају поменути албански избори 2005. године на којима су кључне партије манипулисале бирачима и компензацијским механизмом. У том случају у пракси се у ствари и није радило о мандатно компензацијском систему. Очекивано, вредности регресионих коефицијената у моделу 2, који укључује контролу за последње албанске изборе по комбинованим правилима, постају још веће, а разлика између посткомунистичких и осталих држава у узорку је значајна на .01 нивоу.

Табела 8.6. Разлика између ефективног броја партија и кандидата на нивоу једномандатних јединица (Nparties-Ncands)

	модел 1	модел 2
(Constant)	1.509** (.298)	1.425** (.253)
посткомунистичке државе	-.758* (.316)	-.890** (.268)
јак комп. механизам	-1.243** (.323)	-1.268** (.273)
број изборних циклуса (log)	.060 (.148)	.135 (.126)
Албанија 2005.		4.315**

		(.845)
R ²	.156	.396
CI	5.113	5.127
N	67	67

Зависна варијабла: ефективни број партија *минус* ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица
 Јединица анализе: изборни циклус
 Reference: непосткомунистичке државе
 стандардна грешка у загради; * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

На крају, у последњој емпијској анализи, којом закључујемо студију о последицама система са комбинованим правилима, испитујемо ниво партијске фрагментације – контаминацијске ефекте – и стратешко понашање актера – дејство психолошког фактора – директно на нивоу једномандатних јединица. Прикупили смо резултате избора на номиналном нивоу за укупно 21.077 једномандатних изборних јединица. Те изборне јединице (ниво 1) су сврстане у 113 изборних циклуса (ниво 2) и 24 држава (ниво 3). Поред тога, доступни су нам и резултати избора на листовном нивоу за 9.495 изборних јединица у укупно 15 држава. Готово двоструко мањи број изборних јединица на листовном нивоу последица је не само чињенице да у базама података детаљни резултати избора на листовном нивоу нису приказани на најнижем, нивоу једномандатних јединица, већ и тога што у већинским изборним системима са компензацијском листом бирачи немају листовни глас.

Предмет интересовања су четири зависне варијабле које треба да покажу да ли листовни ниво избора контаминира номинални и у којој се мери изборни актери, бирачи и партијске елите, на номиналном нивоу понашају стратешки. Те четири варијабле су ефективни број кандидата, односно ефективни број партија на нивоу једномандатних јединица; SF ratio (*second to first loser*), однос гласова трећепласираног и другопласираног кандидата на нивоу једномандатне јединице, односно трећепласиране и другопласиране партије када се ради о листовном нивоу избора; TF ratio (*third to first loser*), однос гласова четворопласираног и нижепласираних кандидата наспрам другопласираног у једномандатној јединици, односно четворопласиране и нижепласираних партија наспрам другопласиране када се ради о листовном нивоу избора; и проценат гласова трећепласираних и нижепласираних кандидата у једномандатној јединици, односно трећепласиране и

нижепласираних партија када се ради о листовном нивоу избора. Све четири зависне варијабле мере степен концентрације гласова на два главна кандидата, на номиналном, односно две главне партије, на листовном нивоу, у једномандатним јединицама.

Индекс ефективног броја кандидата, односно ефективног броја партија на нивоу изборних јединица израчунава се сумирањем квадрираних пропорција удела гласова (v) сваког појединачног кандидата, у првом случају, односно сваке појединачне партије, у другом, након чега се број један подели тим збиром:

$$Nv = \frac{1}{\sum v_i^2}$$

Уколико се партије понашају стратешки на номиналном нивоу избора и избегавају трошкове учешћа у унапред изгубљеним тркама онда ће ефективни број кандидата на нивоу једномандатних јединица тежити броју два – Дивержеовом еквилибријуму. Исти исход имаћемо и ако се бирачи понашају стратешки и дезертирају од некомпетитивних кандидата партија које представљају њихову прву преференцију. Ефективни број партија на нивоу једномандатних јединица, јер на листовном нивоу не постоје подстицаји за стратешким понашањем, би стога морао да буде већи. Такође, проценат гласова трећепласираних и нижепласираних кандидата на номиналном нивоу, ако се актери понашају стратешки, треба да буде низак. У идеалном Дивержеовом двопартијском еквилибријуму тај проценат ће бити једнак нули. Ипак, због контаминације, концентрација гласова на два првопласирана кандидата у већинском сегменту мешовитих избора ће бити мања него у класичним системима релативне већине. Без обзира на то, разлике у процентима гласова које освајају трећепласиране и нижепласиране партије на листовном нивоу и трећепласирани и нижепласирани кандидати на номиналном, ако изборни актери ускраћују подршку некомпетитивним кандидатима, морају да буду статистички значајне.

И последње два варијабле, SF ratio и TF ratio, објашњавају да ли се и у којој мери актери понашају стратешки. Када партије и бирачи дезертирају од некомпетитивних кандидата однос гласова „другог губитника“ наспрам „првог губитника“, односно број гласова трећепласираног кандидата подељен бројем

гласова другопласираног, биће близу нуле. Исти образац се може очекивати и када је у питању однос „трећег и осталих губитника“ наспрам „првог губитника“. Ако партијске елите и бирачи ускраћују подршку кандидатима који немају шансе за освајање парламентарног мандата мали број гласова ће ићи кандидатима који се налазе испод другопласираног. За разлику од номиналног, на листовном нивоу избора и партијске елите и бирачи изражавају искрене преференције. У таквом сценарију нема разлога да број гласова трећепласиране партије подељен бројем гласове другопласиране партије – SF ratio – унутар једномандатне јединице буде близу нуле. Исти сценарио важи и за TF ratio на листовном нивоу избора.

Креирали смо више независних варијабли. Најпре, имамо пет *dummy* варијабли којима тестирамо ефекат контекста и демократског искуства. Варијабла „старе демократије“ односи се на државе које су се демократизовале пре 1990. године. „Посткомунистичке демократије“ и „остале нове демократије“ обухватају државе у којима се избори слободни и поштени, а које су се демократизовале након 1990. године, или на простору Источне Европе и Совјетског Савеза или у остатку света. Коначно „посткомунистичке недемократије“ и „остале недемократије“ су државе у којима избори нису били слободни и поштени. Конструисали смо и три институционалне варијабле: „мандатно компензацијски систем“, „систем са једним гласом“ и „апсолутна већина“. У сва три случаја актери имају мање разлога да се понашају стратешки. У мандатно компензацијским системима вредност номиналног гласа је мања него у осталим варијантама комбинованих система. У већинским системима са компензацијском листом листовни мандати се расподељују агрегацијом номиналних гласова. И коначно, у системима апсолутне већине /најмање/ два кандидата иду у други круг избора, уколико нико не освоји натполовичну већину гласова у првом кругу. Све три варијабле стога треба да имају позитиван предзнак.

Још две институционалне варијабле се односе на изборни модел – ефективни изборни праг и удео листовних мандата. Уколико је изборни праг на листовном нивоу, ефективна препрека коју партије морају да прескоче да би ушле у парламент, високо постављен, на изборима ће учествовати мањи број партија, па ће и број кандидата у оквиру једномандатних јединица бити низак. Ако се у

изборном моделу додељују више листовних него номиналних мандата значај већинског сегмента ће бити мањи, партије неће имати разлога да координирају активности и на номиналном нивоу избора наступају коалиционо, те ће и пролиферација кандидата бити већа. Очекујемо да „ефективни изборни цензус“ има негативан, а „удео листовних мандата“ позитиван предзнак.

У модел укључујемо још две шире институционалне варијабле – федерализам и директан избор председника. У високо децентрализованим државама број партија би могао да буде већи, док би председнички избори могли да ублажавају партијску фрагментацију. Претпостављамо, међутим, на основу анализа из претходних поглавља, да те две варијабле, а посебно „директан избор председника“, неће бити статистички значајне. Наиме, у узорку имамо само четири федералне државе од којих у две, Немачкој и Мексику, нема јаких регионалних партија, нити великог броја независних, локално јаких кандидата. Такође, као што смо видели у случају Русије и Украјине, директно изабраном председнику, у борби за институционалне полуге моћи, може да одговара уситњен и атомизован парламент, са великим бројем партија и кандидата без партијске афилијације.

„Број избора по МИС (log)“ је логаритамски трансформисана варијабла броја изборних циклуса који су у датој држави организовани по непромењеној варијанти комбинованих изборних правила. Варијабла је логаритамски трансформисана зато што очекујемо да се њен утицај постепено смањује протоком времена, односно да највише ефеката има након првих избора. Њен предзнак би морао да буде негативан. У моделима је и варијабла „маргина победе“ – разлика у проценту гласова између првопласираног и другопласираног кандидата у изборној јединици. У случају када је та разлика мала бирачи имају више разлога да гласају стратешки јер имају утисак да директно одређују победника у једномандатној јединици и посланика који ће их представљати у парламенту. И обрнуто, уколико је маргина победе велика, на изборима на којима се победник зна и пре изборног дана, бирачи имају мало разлога да дезертирају од своје прве преференције. Коефицијент за маргину, посебно у случајевима SF и TF ratio, стога би морао да буде позитиван.

Поред стандардне варијабле „маргина победе“ креирали смо и две интеракцијске варијабле, „маргина*старе демократије“ и „маргина*мандатно компензацијски системи“. Циљ тих интеракција је да утврде да ли утицај маргине победе зависи од степена демократског искуства и типа мешовитог система. У старим демократијама предизборне сондаже јавног мњења нису реткост, бирачи имају акумулирано изборно искуство и прецизније и јасније податке да ли је изборна јединица компетитивна или не. У таквом контексту, већа компетитивност – мања разлика између првопласираног и другопласираног – увећава размере стратешког понашања актера – мањи ефективни број кандидата, проценат гласова за трећепласиране и нижепласиране кандидате, SF и TF ratio. Коефицијент за маргина*старе демократије стога треба да буде позитиван. Такође, више пута смо нагласили да је вредност номиналног гласа у мандатно компензацијским системима мала. Њиме се не одређује партијски састав парламента. У таквом контексту партије немају разлога да на номиналном нивоу стварају предизборне коалиције, па ће резултат бити пролиферација кандидата. Међутим, дезертирањем од првог избора на номиналном нивоу бирач не штети партији која представља његову прву преференцију. Промена преференције за рационалног бирача стога представља најлогичнији могући избор када је јединица компетитивна, када он, својим гласом, може да одреди изборни исход. Очекујемо зато и да коефицијент за варијаблу маргина*мандатно компензацијски систем буде позитивна.

На крају, за сваку од зависних варијабли креирали смо по једну посебну независну варијаблу – ефективни број партија на нивоу једномандатних јединица, SF ratio на листовном нивоу, TF ratio на листовном нивоу и проценат гласова трећепласиране и нижепласираних партија на нивоу једномандатних јединица. Вредност коефицијената за сваку од њих треба да буде позитивна и статистички значајна. Резултати анализа приказани су у четири табеле – ефективни број кандидата (табела 8.7), SF ratio (табела 8.8), TF ratio (табела 8.9) и проценат гласова трећепласираних и нижепласираних кандидата (табела 8.10). Све четири зависне варијабле тестиране су и пет истих модела. У моделу 1 испитивали смо ефекат контекста и демократског искуства. У модел 2 укључене су готово све преостале независне варијабле. У моделима 3 и 4 испитана је валидност две интеракцијске хипотезе. Коначно, у моделу 5 тестирани су домети и размере

стратешког понашања актера на номиналном нивоу у односу на листовни ниво избора.

Резултати су углавном очекивани. Старе демократије се не разликују од осталих нових демократија и осталих недемократија. Коефицијенти за ове друге су негативни, што показује да је стратешко понашање у њима израженије, али разлике нису статистички значајне. Са друге стране, у посткомунистичким државама ефективни број кандидата, проценат гласова који освајају некомпетитивни кандидати, као и SF и TF ratio значајно су већи. У моделу 2, осим варијабле „директан избор председника“, све остале имају очекиван предзнак. Највећи број њих, међутим, није статистички значајан. Изузетак представљају варијабле „ефективни изборни цензус“ и „један глас“, као и варијабла „број избора по МИС (log)“ која је статистички значајна на .01 нивоу код свих зависних варијабли. Протоком времена и привикавањем на нова изборна правила паритијске елите и бирачи „уче“ да се понашају стратешки.

Варијабла „маргина победе“, када су питању SF и TF ratio, има позитиван предзнак. У случају SF ratio тај налаз је значајан на .01 нивоу, а у случају TF ratio на .05 нивоу. Са повећењем разлике између првопласираног и другопласираног кандидата смањују се разлози да се бирачи понашају стратешки. Две интеракције, између маргине и старих демократија, и маргине и мандатно компензацијских система, код свих зависних варијабли имају позитиван предзнак, али за старе демократије и SF ratio налаз није статистички значајан. У старим демократијама и мандатно компензацијским системима већа конкуритивност у једномандатној јединици повлачи за собом смањење ефективног броја кандидата, процента гласова који добијају безнадежни кандидати, и нижи SF и TF ratio.

Коначно, поређење индикатора стратешког понашања на номиналном нивоу са истим индикаторима са листовног нивоа показује да један део актера заиста усваја засебне стратегије деловања за номинални и листовни ниво. Тачно је да је понашање партијских елита и бирача у већинском сегменту контаминирано, јер би у супротном ефективни број кандидата, проценат гласова који освајају трећепласирани и нижепласирани кандидати, као и SF и TF ratio били ближи стању двопартијске равнотеже. Не смемо ипак занемарити чињеницу да се унутар

мешовитих изборних система значајан број партија, кандидата и бирача понаша стратешки у ужем смислу, ускраћујући подршку некомпетитивним кандидатима. Очигледно је да партијске елите доносе одлуке о „стратешком уласку“ на номинални ниво, да не номинују кандидате баш свуда, увек, или барем самостално. Као и да бирачи, када саме елите већ нису способне да такве одлуке донесу, политичке партије које кандидују свуда, увек и самостално у „кажњавају“ на номиналном нивоу, дезертирајући од своје прве партијске преференције гласањем за оне кандидате који имају реалне шансе да буду изабрани.

Табела 8.7. Ефективни број кандидата на нивоу изборних јединица – fixed effects estimate

	empty	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5
Intercept	3.039** (.203)	2.689** (.285)	3.434** (.485)	3.355** (.553)	3.309** (.554)	2.763** (.991)
постком. демократије		1.911** (.520)	1.714* (.667)			
постком. недемократије		.727 ⁺ (.409)	.605 (.486)			
остале демократије		-.186 (.399)	-.346 (.413)			
остале недемократије		-.414	-.580			

		(.461)	(.476)			
старе демократије				-.228 (.473)	-.070 (.474)	-.541 (.687)
мандатно-компензацијски		.002 (.324)		-.216 (.352)	-.445 (.354)	-.790* (.353)
један глас		.451 (.289)		.198 (.283)	.207 (.285)	
апсолутна већина		.303 (.331)		.662* (.328)	.652* (.329)	.441* (.258)
директан избор председника		.286 (.311)		-.067 (.343)	-.065 (.344)	-.263 (.325)
федерализам		.416 (.404)		.434 (.469)	.440 (.469)	.762 (.630)
ефективни изборни цензус		-.010 (.062)		-.041 (.063)	-.039 (.064)	-.108 (.114)
удео листовних мандата		.005 (.009)		.014 (.009)	.015 (.009)	.008 (.015)
број избора по МИС (log)		-.258** (.092)		-.275** (.093)	-.269** (.093)	-.084 (.075)
маргина победе		-.027** (.000)		-.030** (.000)	-.030** (.000)	-.024** (.001)
ефективни број партија						.320** (.009)
маргина*старе демократије				.008** (.001)		
маргина*манд-комп					.011** (.001)	
-2 log likelihood	51070.268	51054.284	44335.552	44203.300	44151.142	19790.863
AIC	51076.268	51060.284	44341.552	44209.300	44157.142	19796.863
BIC	51000.136	51084.151	44365.418	44209.301	44181.008	19818.335
Residual at level 1	.643	.643	.467	.463	.462	.458
Residual at level 2	.447	.449	.333	.339	.343	.093
Residual at level 3	.835	.411	.389	.592	.591	.828
N	21077	21077	21077	21077	21077	9495

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Табела 8.8. SF ratio у изборним јединицама на номиналном нивоу – fixed effects estimate

	empty	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5
Intercept	.419** (.037)	.368** (.062)	.484** (.098)	.426** (.114)	.421** (.113)	.180 (.188)
постком. демократије		.273* (.113)	.342* (.135)			
постком. недемократије		.094 (.089)	.085 (.098)			
остале демократије		-.019 (.087)	-.108 (.084)			

	(.250)	(.280)				
остале недемократије	.000	-.210				
	(.280)	(.315)				
старе демократије			-.116	-.087	-.332	
			(.305)	(.302)	(.484)	
мандатно-компензацијски	.033	-.077	-.199	-.409 ⁺		
	(.208)	(.219)	(.219)	(.244)		
један глас	.192	.069	.071			
	(.182)	(.175)	(.175)			
апсолутна већина	.280	.464*	.458*	.215		
	(.207)	(.202)	(.203)	(.177)		
директан избор председника	.196	.003	.010	-.152		
	(.206)	(.218)	(.217)	(.225)		
федерализам	.274	.285	.284	.441		
	(.275)	(.304)	(.301)	(.444)		
ефективни изборни цензус	-.066	-.033	-.031	-.039		
	(.040)	(.040)	(.040)	(.080)		
удео листовних мандата	.003	.008	.008	.005		
	(.006)	(.006)	(.006)	(.010)		
број избора по МИС (log)	-.155**	-.164**	-.162**	-.051		
	(.056)	(.056)	(.057)	(.051)		
маргина победе	.000*	.000	-.001**	.000		
	(.000)	(.000)	(.000)	(.000)		
TF ratio на листовном нивоу					.325**	
					(.009)	
маргина*старе демократије			.001**			
			(.000)			
маргина*манд-комп				.001**		
				(.000)		
-2 log likelihood	23840.225	23832.413	23851.923	23859.073	23729.711	11490.445
AIC	23846.225	23838.413	23857.923	23865.073	23735.711	11496.445
BIC	23870.093	23862.280	23881.789	23888.939	23759.577	11517.917
Residual at level 1	.176	.176	.176	.176	.175	.191
Residual at level 2	.131	.133	.124	.124	.126	.044
Residual at level 3	.293	.173	.191	.255	.248	.413
N	21077	21077	21077	21077	21077	9495

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Табела 8.10. Процент гласова који освајају трећепласирани и нижепласирани кандидати на номиналном нивоу – fixed effects estimate

	empty	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4	модел 5
Intercept	.216**	.174**	.250**	.234**	.230**	.135
	(.025)	(.037)	(.059)	(.070)	(.070)	(.127)
постком. демократије		.222**	.215*			
		(.067)	(.082)			
постком. недемократије		.088	.075			
		(.053)	(.060)			
остале демократије		-.022	-.052			

		(.051)	(.050)			
остале недемократије		-.052	-.098			
		(.059)	(.058)			
старе демократије				-.004	.005	-.063
				(.060)	(.059)	(.087)
мандатно-компензацијски			-.001	-.035	-.064	-.106*
			(.040)	(.045)	(.045)	(.046)
један глас			.081*	.042	.043	
			(.036)	(.036)	(.036)	
апсолутна већина			.021	.067	.067	.063 ⁺
			(.041)	(.041)	(.042)	(.034)
директан избор председника			.019	-.030	-.028	-.045
			(.038)	(.043)	(.043)	(.042)
федерализам			.060	.066	.066	.143
			(.049)	(.059)	(.059)	(.080)
ефективни изборни цензус			-.018*	-.009	-.009	-.019
			(.008)	(.008)	(.008)	(.015)
удео листовних мандата			.001	.002 ⁺	.002 ⁺	.001
			(.001)	(.001)	(.001)	(.002)
број избора по МИС (log)			-.040**	-.042**	-.041**	-.023*
			(.011)	(.012)	(.012)	(.010)
маргина победе			-.002**	-.002**	-.002**	-.001**
			(.000)	(.000)	(.000)	(.000)
% гласова трећепласираних и нижепласираних партија						.625**
маргина*старе демократије				.000**		(.011)
				(.000)		
маргина*манд-комп					.001**	
					(.000)	
-2 log likelihood	-39411.708	-39409.364	-41929.497	-41939.751	-42105.759	-23463.210
AIC	-39405.708	-39403.364	-41923.497	-41933.751	-42099.759	-23457.210
BIC	-39381.840	-39379.497	-41899.632	-41909.885	-42075.893	-23435.738
Residual at level 1	.009	.009	.008	.008	.008	.005
Residual at level 2	.007	.007	.005	.005	.006	.002
Residual at level 3	.013	.007	.006	.010	.009	.013
N	21077	21077	21077	21077	21077	9495

стандардна грешка у загради; ⁺ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Последња табела (8.11) нам показује када је стратешко понашање актера израженије. Наше четири зависне варијабле су разлике између ефективног броја партија и ефективног броја кандидата на нивоу једномандатних јединица; разлике између SF ratio на листовном и номиналном нивоу; разлике између TF ratio на листовном и номиналном нивоу; и разлике у проценту гласова трећепласираних и нижепласираних партија на листовном и кандидата на номиналном нивоу. Број изборних циклуса на овом нивоу анализе је нижи због чега су и модели

поједностављени. Варијаблом „посткомунистичке државе“ обухваћени су и избори који испуњавају стандарде слободних и поштених и они који те стандарде не постижу. Из анализе су искључене изборне јединице са албанских избора 1995. године из разлога који су већ објашњени (табела 8.6). Укупан број једномандатних јединица због тога износи 9.493. Као што смо и очекивали стратешко понашање – разлике које постоје између листовног и номиналног нивоа – је израженије у старим демократијама и малом броју изборних циклуса који у узорку чине нове демократије и „недемократије“ из региона Азије и Африке и мешовитим изборним системима који немају уграђен јак компензацијски механизам. Посткомунистичке државе и мандатно компензацијски системи имају негативне коефицијенте који су статистички значајни у свим моделима. Број изборних циклуса (log) одржаних по комбинованим изборним правилима очекивано има позитиван предзнак, јер се стратешко понашање увећава кроз процес учења и привикавања на нова изборна правила, али је статистички значајан на .05 нивоу само код разлика у односу гласова трећепласираног и другопласираног.

Табела 8.11. Стратешко понашање актера у мешовитим системима – fixed effects estimate

	Nparties-Ncands		SF ratio L - SF ratio N		TF ratio L - TF ratio N		%third L - %third N	
	empty	модел 1	empty	модел 1	empty	модел 1	empty	модел 1
Intercept	.607** (.130)	1.834** (.366)	.066** (.020)	.214** (.055)	.357** (.078)	1.207** (.210)	.068**	.196** (.037)
посткомунистичке		-1.284** (.382)		-.226** (.057)		-.870** (.219)		-.159** (.039)
мандатно-компензацијски		-1.548** (.398)		-.206** (.060)		-1.038** (.229)		-.162** (.041)
број избора по МИС (log)		.086 (.144)		.046* (.022)		.036 (.083)		.019 (.015)
-2 log likelihood	23736.788	23725.594	-3585.353	-3588.424	14997.386	14984.765	-22286.423	-22286.598
AIC	23740.788	23729.594	-3581.353	-3584.424	15001.386	14988.765	-22282.423	-22282.598
BIC	23755.084	23743.889	-3567.058	-3570.129	15015.682	15003.060	-22268.127	-22268.302
Residual at level - изб. јединица	.711	.711	.039	.039	.281	.281	.005	.005
Residual at level - изб. циклус	.903	.722	.021	.016	.325	.238	.010	.008
N	9396	9396	9396	9396	9396	9396	9396	9396

стандардна грешка у загради; * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

У претходна два поглавља отворили смо питање постојања контаминацијских ефеката унутар мешовитих изборних система. Специфична интеракција која постоји између номиналног и листовног нивоа избора отвара огроман простор изборним актерима. Партије, кандидати и бирачи у изузетно сложеном институционалном оквиру комбинованих изборних модела имају невероватно велике могућности за осмишљавање и спровођење дивергентних модела понашања. Притом, највећи број стратегија деловања, са становишта максимизације корисности, може бити рационалан. Смисао и домети тих стратегија зависиће, да наведемо само неке, од низа различитих фактора – контекста и демократског искуства; степена институционализације партијског система који је наслеђен из пререформског периода; доступности јасних и прецизних информација о реалним изборним шансама кандидата и политичких партија који из избора у изборе могу збуњивати бираче и, последично, увећавати изборну волатилност која неће доприносити укрупњавању партијске понуде; кључних изборних института попут института гласања са два гласа, ефективног изборног цензуса, типа већинске формуле, удела листовних и номиналних мандата, постојања компензацијског механизма; али и оних мање важних изборних института као што су диференцирани изборни цензус за коалиције, институт двојних кандидатура, постојање изборне кауције, структура гласачког листића и начин навођења кандидата на њима, итд.

У тако комплексном изборном аранжману рационалне стратегије деловања није лако одабрати. Узмимо за пример моделе понашања партијских елита. На базичном нивоу теорија нам каже да партијске елите не троше ограничене ресурсе на подршку некомпетитивним кандидатима и не учествују у изборној трци уколико су у њој унапред осуђене на неуспех. Да ова хипотеза „ради“ у системима са комбинованим изборним правилима мање партије би на номиналном нивоу истицале мали број кандидата или барем инсистирале на широким коалиционим наступима. Последица таквог стратешког деловања било би постизање двопартијске равнотеже на нивоу једномандатних изборних јединица. Међутим, ако партијске елите верују да је номинавање некомпетитивних кандидата у

директној вези са увећањем удела гласова које ће освојити на листовном нивоу, онда повлачење из изборне трке у већинском сегменту заправо неће представљати рационалну стратегију. Притом, на пример, институт дуалних кандидатура може додатно ојачавати ефекат преливања вишепартијске конкуренције са листовног на номинални ниво, али га, са друге стране, институт изборних кауција може слабити. Варијације у институционалном аранжману које одређују модалитет решавања дилеме „учествовати или се повући“ на сличан начин функционишу и када је у питању дилема „ићи самостално или у широј предизборној коалицији“.

У закључном делу претходног поглавља истакли смо да изборни детерминизам у случају комбинованих и већинских система са компензацијском листом функционише у мањој мери него код базичних типова изборних система. Једноставно, веза између степена пропорционалности изборних резултата, конфигурације партијских система и дужине трајања и типа кабинета није тако јасна. Каузалност у „новом члану изборне породице“ функционише слабије. Зато ће системске последице у групи система са комбинованим изборним правилима бити неочекиване. Или барем непредвидивије него у базичним типовима изборних система. Као главне разлоге за то навели смо изузетну структурну замршеност мешовитих изборних правила и невероватно велики број варијација у којима је могуће комбиновати већинске и пропорционалне институте, различите друштвено-политичке контексте у којима су та изборна правила настајала, партијске системе и обрасце понашања који су наслеђени из пререформског периода, односно потпуно нови у оним случајевима када вишепартијских избора пре реформе није ни било.

Такође, претпоставили смо и да су последице система са комбинованим правилима непредвидиве зато што су актери принуђени да трагају за равнотежом при доношењу стратешких одлука. Супротстављени сигнали са номиналног и листовног нивоа и логика контаминације приморавају изборне актере да креирају стратегије које нису уобичајене у класичним већинским и пропорционалним системима. Притом на институционалне подстицаје сви актери не одговарају једнако успешно, посебно на првим изборним циклусима организованим по новим изборним правилима. Споро и неефикасно привикавање актера на

комплексни изборни аранжман такође ће резултирати неочекиваним и непланираним системским последицама.

Да ли су наша очекивања с краја претходног поглавља потврђена налазима у овом поглављу? Да ли се и када изборни актери у комбинованим изборним системима понашају стратешки у ужем смислу? Да ли бирачи дезертирају од кандидата који представљају њихову прву, али преференцију која нема шанси за елекцију, ка оним кандидатима који нису њихов први „партијски избор“, али имају реалних изгледа да седну у посланичке клупе? Да ли партијске елите усвајају рестриктивније стратегије кандидовања на номиналном него на листовном нивоу? И коначно, постоји ли контаминација конкуренције на номиналном нивоу? У емиријској анализи која је заснована на агрегатним подацима о резултатима избора у више од 21.000 изборних јединица показали смо да су одговори на горе наведена питања потврдни. Ове тврдње, иако на први поглед контрадикторне, нису међусобно искључујуће.

У већинском сегменту, на нивоу једномандатних јединица, не постоји Дивержеов двопартијски еквилибријум. Дескриптивна статистика (табела 8.1) показује да су изборни циклуси на којима је аритметичка средина ефективног броја кандидата на нивоу изборних јединица близу вредности два веома ретки. Вишепартијска конкуренција се у одређеној мери прелива из листовног на номинални ниво. Сматрамо, међутим, да је прилично наивно очекивати да ће се у већинском сегменту система са комбинованим изборним правилима развити оптимални локални бипартизам. Уосталом, Сингер и Стивенсонова доказују да статистички значајне разлике постоје и између једномандатних јединица у класичним системима релативне већине и оних једномандатних јединица које постоје у пропорционалним системима (Singer & Stephenson, 2013). Разлози да се партијске елите и бирачи понашају стратешки много су израженији у једномандатним јединицама у пропорционалним системима, па је и тамо конкуренција контаминирана обрасцима понашања који постоје у вишемандатним јединицама. Отуда преливање образаца конкуренције са листовног на номинални ниво не представља велико изненађење. Ефективни број кандидата, проценат гласова трећепласираних и нижепласираних кандидата, SF и TF ratio, међутим,

показују да протоком времена, привикавањем на нова изборна правила, актери уче моделе понашања који су примеренији конкуренцији у једномандатним јединицама. Са сваким новим изборним циклусом номинални ниво избора је мање фрагментисан, иако и од овог правила постоје изузеци, чак и у старим демократијама. Контаминација је, дакле, највећа по усвајању новог изборног модела.

Контаминација је најизраженија у посткомунистичким државама. Нажалост, готове све посткомунистичке државе – Хрватска, Југославија, Бугарска, Албанија, Русија и Украјина – комбинована изборна правила, без измене компензацијског механизма, нису користиле у више од два узастопна изборна циклуса. Изузетке представљају Мађарска и Литванија, које су, осим једног изборног циклуса, посланике у већинском сегменту избора бирале на двокружним изборима, и Грузија и Јерменија које, премда немају слободне и поштене избора, представљају добре примере достизања Дивержеовог еквилибријума. Налази које имамо у вези са посткомунистичким државама стога се углавном односе само на неколико првих изборних циклуса. Уколико Украјина и Русија у наредним годинама поново не напусте паралелне изборне моделе биће интересно пратити да ли ће се конкуренција на нивоу једномандатних јединица, након поновног озакоњења комбинованих изборних правила, кретати ка двопартијском еквилибријуму.

Поређење изборних резултата у једномандатним јединицама на номиналном и листовном нивоу открива нам да се, без обзира на интеракцијске ефекте два изборна сегмента, стратешко понашање манифестује управо тамо где га и можемо очекивати, на номиналном нивоу. Део партијских елита и бирача осмишљава и усваја различите стратегије деловања на номиналном и листовном нивоу. Ефективни број партија, проценат гласова трећепласираних и нижепласираних партија, као и SF и TF ratio на листовном нивоу знатно су виши од вредности које њихови парњаци имају на номиналном нивоу. Притом је стратешко понашање мање изражено у посткомунистичким државама и у мандатно компензацијским системима у којима је вредност номиналног гласа мања. Ипак, у ситуацијама када је изборна јединица у мандатно компензацијским

системима компетитивна, бирачи су спремнији да напусте своју прву партијску преференцију, гласају за једног од два најјача кандидата и тиме директно одреде изборни исход. Вредност номиналног гласа, којим се у мандатно компензацијским системима не утиче на партијски састав парламента, увећава се када је победник избора неизвештан.

На самом крају морамо се осврнути и на већинске системе са компензацијском листом. Анализом из претходног поглавља утврдили смо да је број парламентарних партија нижи у системима са једним гласом него у комбинованим изборним системима. Овај налаз није у сагласју са претпоставкама о стратешком понашању актера у већинским системима са компензацијском листом. Пошто бирачи имају само номинални глас којим истовремено утичу на расподелу мандата и на номиналном и на листовном нивоу избора, партије, али и бирачи имају мање мотива да се понашају стратешки. Ако партије номинују кандидате увек и свуда, а бирачи гласају за некомпетитивне кандидате, како би помогли партији да уђе у парламент преко листовног нивоа, ефективни број кандидата на нивоу изборних јединица, као и ефективни број парламентарних партија биће већи. Ипак, разлике у ефективном броју кандидата на нивоу једномандатних јединица између система са једним и два гласа нису статистички значајне. Са друге стране, две наше зависне варијабле, SF ratio и проценат гласова који освајају трећепласирани и нижепласирани кандидати, јесу статистички значајне и показују да се у већинским системима са компензацијском листом бирачи и партије заиста не понашају стратешки.

Претпостављамо да је мали број кандидата у једномандатним јединицама и мали број парламентарних партија у већинским системима са компензацијском листом последица дејства неких других фактора. Вероватно најважнији фактор је пререформски изборни модел и начин на који је он промењен. У готово свим државама које су га озакониле, већински систем са компензацијском листом настао је додавањем пропорционалног на већ постојећи већински сегмент. Обрасци партијске конкуренције успостављени у пререформском моделу наставили су да функционишу. Изменама изборних правила отворена је могућност да опозиционе партије увећају парламентарну заступљеност, али

„калемљење“ листовног нивоа избора на номинални, којим је требало да буде умањена диспропорционалност пререформског модела, није довела до значајног повећања броја релевантних актера.

Такође, системи са једним гласом су једноставнији од система у којима бирачи имају и номинални и листовни глас. У већинским системима са компензацијском листом бирачи не могу да „поцепају“ глас. То наравно не значи да стратешка дилема не постоји јер се номиналним гласом истовремено одлучује о судбини избора на оба нивоа – у једномандатној и вишемандатној јединици. Ипак, ограничене могућности избора повезане са институтом једног гласа, пререформски обрасци партијске конкуренције и непропорционално мали удели мандата које партије могу да освоје преко компензацијског листовног сегмента, једноставнији процес учења и привикавања на реформисана изборна правила доводе до тога да у системима са једним гласом конкуренција на нивоу изборних јединица, као и конфигурација партијског парламентарног система, више личе на класичне већинске изборне системе. Иако у њима не постоје разлози да се партије, кандидати и бирачи понашају стратешки, контекстуални чиниоци померају како системске, тако и стратешке последице у правцу који би се могао сматрати неочекиваним.

9. Закључна разматрања

У претходних седам поглавља студије *Политичке последице мешовитих изборних система* анализирали смо системе са комбинованим изборним правилима – њихову генезу, системске и стратешке последице. Велика популарност „новог члана изборне породице“ међу изборним дизајнерима и политичким елитама довела је, у претходних четврт века, до њихове експлозије широм света. Увећање броја држава које су на изборима користиле комбинована изборна правила неминовно је довело до пораста интересовања у академској заједници. Испитивани су и разлози њиховог настанка и последице које су производили. Иако се аутори углавном нису слагали у оцени да ли су учинци њихове примене добри, лоши или непредвидиви, највећи број њих истицао је да они представљају „средње решење“ које лежи негде између „екстрема“ чистих већинских и пропорционалних избора. И њихове последице су због тога анализирани у односу на базичне изборне обрасце. Управо због тога циљ ове студије био је нешто другачији.

У центар проучавања наше студије постављени су системи са комбинованим изборним правилима. У највећем броју досадашњих упоредних истраживања недовољна аналитичка пажња посвећивана је разликама које постоје унутар структурално замршених и комплексних комбинованих изборних аранжмана. Системи са једним гласом – већински системи са компензацијском листом – и системи са два гласа – комбиновани изборни системи – су у анализама или сврставани у исту категорију или су ови први из анализа у потпуности искључивани. У циљу попуњавања те празнине прикупили смо податке за 185 изборних циклуса у 35 држава које су након Другог светског рата користиле комбиноване и већинске системе са компензацијском листом. Додатно, испитивали смо ефекте њихове примене у 21.077 једномандатних изборних јединица. Из тог разлога студија представља покушај да се на систематски начин испитају последице различитих подваријанти система са комбинованим изборним правилима, како на макро, тако и на микро-нивоу.

У студији тврдимо да комбиновани изборни системи не представљају пуку мешавину већинског и пропорционалног обрасца избора. Они су квалитативно другачији и имају властите карактеристике. Два су кључна структурна обележја мешовитих изборних система: 1. постојање два различита нивоа расподеле мандата – номиналног и листовног – на којима бирачи истовремено гласају и тиме утичу на расподелу мандата на оба нивоа; 2. постојање института гласања са два гласа – номиналног, којим се гласа за кандидата, и листовног, којим се гласа за изборну листу. Унутар такве дуалне структуре, која шаље противречне институционалне подстицаје, актери имају широк простор за осмишљавање сложенијих стратегија деловања, неуобичајено већи него у класичним изборним системима.

Већински системи са компензацијском листом, са друге стране, имају само једну структурну карактеристику мешовитих система – постојање два нивоа расподеле мандата. Бирачи у њима, међутим, имају само један глас – номинални – којим истовремено утичу и на расподелу номиналних и на расподелу листовних мандата. Иако се и бирачи у таквим моделима могу налазити у дилеми да ли да гласају за компетитивног кандидата у једномандатној изборној јединици или некомпетитивног кандидата чија партија може да освоји мандате преко пропорционалног сегмента, институционални подстицаји у њима су знатно једноставнији. Бирачи у системима са једним гласом имају мање разлога да се понашају стратешки у већинском сегменту јер номинални глас неће бити „бачен“, већ искоришћен за расподелу листовних мандата. Партијске елите неће моћи да осмишљавају и креирају стратегије кандидовања одвојено, за сваки од изборних сегмената, већ ће у једномандатним јединицама бити приморане да кандидују увек и свуда.

И комбиноване и већинске системе са компензацијском листом смо даље поделили на основу одговора на два питања: 1. да ли између номиналног и листовног нивоа расподеле мандата постоји повезаност и; 2. какве је природе та веза? Издвојили смо три подтипа комбинованих система – паралелне, гласовно компензацијске и мандатно компензацијске – и три подтипа већинских система са компензацијском листом – јак корекцијски механизам, слаб корекцијски

механизам, механизам осигурања већине. Интересовало нас је да ли од везе између номиналног и листовног нивоа и начина на који се коригује диспропорционалност настала у већинском сегменту зависе политичке последице примене комбинованих изборних правила. И ако не зависе, шта је узрок томе.

У поглављима 4 и 5 испитивали смо разлоге настанка система са комбинованим изборним правилима, актере који су у њиховом озакоњењу учествовали, њихове мотиве, преференције и интересе. У тим поглављима показујемо да модели реформе пре свега зависе од типа/облика политичког режима. И у консолидованим и у новим демократијама нови изборни модели нису настајали наметањем од стране дела политичке елите. Ипак, само у старим демократијама главни узрок изборне реформе јесте била екстремност претходног модела. Делови политичке елите и, најчешће, грађани перципирани су пререформски модел као неефикасан, па су комбинована изборна правила представљала решење којим би се сачувале предности постојећег модела, а истовремено отклонили недостаци увођењем института из другог изборног обрасца. У том случају можемо говорити о теоријски инспирисаном изборном инжењерингу заснованом на идеји о споју „најбољег из два света“. У новим демократијама, са друге стране, комбинована правила су више била резултат *ad hoc* креација. Непостојање вишепартијских или компетитивних избора у пререформском периоду увећавало је несигурност актера у погледу сопствених изборних шанси. Иако су актери на почетку преговора имали супростављене позиције, та несигурност али и „ванредне историјске околности“, олакшала су постизање средњег решења у виду комбинације већинских и пропорционалних изборних института. Постизање широког консензуса о изборном закону, договор елита, представљао је, у новим демократијама, добру полазну тачку у процесу консолидације демократских установа и институција.

У недемократским режимима контролу над процесом реформе имају политичари који се налазе на власти. Притом, режиме такмичарског ауторитаризма, у којима се у флуидним политичким и институционалним оквирима често мењају односи моћи, карактеришу редовне и често недовољно промишљене промене изборних закона. Резултат борбе власти и опозиције на два

нивоа – за гласове и око изборних правила – је да се комбинована правила константно налазе у стању неравнотеже. Иако се у свим недемократским режимима нова изборна правила намећу одозго, од стране дела политичке елите, циљ није пука максимизација моћи и мандата. Додавањем пропорционалног сегмента на већ постојећи већински образац избора ауторитарни режими „увлаче“ опозиционе партије у изборну трку. Тиме се истовремено ствара привид демократског легитимитета код грађана, ојачава пољуљана међународна репутација, али и задржава контрола над политичким институцијама осигурањем парламентарне већине преко већинског сегмента избора. Свесним дизајном комбинованих изборних правила и недемократски режими су спајали за њих најбоље из два света – довољно, али не и превише политичког плурализма, односно таман толико, колико су могли да поднесу. У неким од њих, постепено отварање простора за опозицију на крају је довело до успешног окончања процеса демократизације. Дуготрајна демократизација, вођена изнутра, од стране партије-хегемона, завршена је по матрици карактеристичној за нове демократије, компромисом и договором политичких елита.

Генеза комбинованих правила, контексти унутар којих су она настајала, у многоме су одредили и системске последице њихове примене. Као што смо видели у поглављу 7 класичан изборни детерминизам у случају система са комбинованим изборним правилима не ради према очекивањима. Веза између типа изборног система, пропорционалности изборних резултата и конфигурације партијског система је мање изражена него код базичних типова изборних система. Главни предиктор пропорционалности комбинованих изборних правила је тип везе између номиналног и листовног нивоа. Диспропорционалност изборних резултата је последица дејства механичког – јак компензацијски механизам, тип већинске изборне формуле, величина изборне јединице и величина парламента – али и психолошког фактора – процес учења и привикавања на комплексна изборна правила. Диспропорционалност је већа на изборима који нису слободни и поштени, а опада са протоком времена, одржавањем нових изборних циклуса по непромењеним правилима и усклађивањем стратегија деловања са институционалним подстицајима комплекснијег изборног аранжмана. Ефекат појединих изборних института на пропорционалност, попут удела листовних

мандата, захтевао би даље емпиријске провере које би укључивале интеракцију са осталим елементима изборног система и унутар различитих подваријанти.

Ефекти комбинованих правила на парламентарну представљеност жена су такође били очекивани. Иако у готово свим државама више жена-посланика стиче парламентарни мандат преко листовног нивоа избора, у оба изборна сегмента приметан је константан раст њиховог удела. У системима са комбинованим правилима тренд бржег раста удела жена које освајају мандат кроз пропорционални сегмент је у последњих деценију и по заустављен што показује да се обрасци селекције, номинавања и гласања за жене преливају из листовног у номинални ниво избора. Удео жена-парламентараца зависи и од величине изборне јединице на номиналном нивоу и већинске формуле, а жене су потпредстављене на изборима који не испуњавају стандарде слободних и поштених и у посткомунистичким државама. Разлику између старих и нових демократија, међутим, нисмо успели да утврдимо. Удео жена које освајају мандат преко листовног нивоа чак је већи у новим демократијама у којима се по правилу примењује систем квота. Тај институционални механизам очигледно је довољан да надомести све компаративне недостатке које имају нове демократије – краткотрајну демократску традицију, стереотипне представе о улози жене у политици и друштву, недостатак партиципативне политичке културе, економску неразвијеност. Хипотезе о ефектима различитих варијанти система са комбинованим правилима нисмо успели да потврдимо. Наиме, партијски састав парламента се у системима са једним гласом одређује на основу номиналних, а у мандатно компензацијским на основу листовних гласова. Отуда би подстицаји за номинавањем већег броја жена у већинском сегменту у мандатно компензацијским системима били већи, а у системима са једним гласом мањи. Разлике између удела жена изабраних са номиналног и листовног нивоа су, међутим, веће у мандатно компензацијским, а мање у системима са једним гласом.

Пропорционалнија комбинована изборна правила, она која имају уграђене јаке компензацијске механизме, не резултирају већом фрагментацијом парламента, консесуалним и нестабилним владама, као што ни „мајоритарнија“

правила не производе мању легислативну фракционализацију, дуготрајније и већинскије кабинете. Главни предиктор конфигурације партијског система заправо је био институт гласања са једним/два гласа. Рачунајући само слободне и поштене изборе ефективни број парламентарних партија у системима са два гласа био је за око три четвртине већи него у системима са једним гласом. Узевши у обзир све изборне циклусе ефективни број парламентарних партија је био већи за готово једну целу партију. Зашто у групи мешовитих изборних система нису постојале статистичке значајне разлике у погледу партијске фрагментације? Издвојили смо три најважнија и међусобно повезана разлога.

Прво, системи са комбинованим изборним правилима представљају изузетно комплексне изборне аранжмане. Ово посебно важи за комбиноване изборне системе у којима постоји дуална структура. Дуална структура шаље противречне институционалне подстицаје изборним актерима који зависе од модалитета у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти. Одговори актера на изборна правила ће зависити како од варијација у комбинацијама „великих“ изборних института, тако и од начина на који се комбинују они „мали“, наизглед небитни институти. Партијске стратегије кандидовања на номиналном нивоу, модалитети решавања дилема „учествовати или се повући“ или „ићи самостално или у широј предизборној коалицији“ често ће зависити управо од тих малих изборних института. А варијације у којима је могуће комбиновати велике и мале изборне институте у комбинованим системима су готово неограничене.

Друго, модели по којима су настајали мешовити изборни системи, разлози због којих су увођени, као и актери који су у њиховој институционализацији учествовали нису били исти. И не само да су узроци реформе, намере изборних дизајнера и стабилност новоусвојених правила одређујуће утицали на политичке последице, већ су оне зависиле и од пререформског изборног модела, образаца понашања који су из њега наслеђени и затеченог нивоа институционализованости и структурираности партијског система. Ти контекстуални фактори били су различити чак и унутар истих реформских модела. На конфигурацију партијских система по новим комбинованим правилима су, дакле, поред модалитета у којима

су комбиновани већински и пропорционални институти у истој, ако не и већој мери утицали и различити контексти у којима су правила дизајнирана.

Коначно, дуална структура која постоји у мешовитим изборним системима представља институционални оквир унутар кога су актери подстакнути да развијају комплексније стратегије деловања, неуобичајене за традиционалне изборне моделе. Одговори актера на структурно замршени изборни аранжман неће, међутим, бити исти ни између, ни унутар држава. Актери су когнитивно и информацијски лимитарини (*bounded rationality*), а њихове стратегије су обликоване затеченим и наслеђеним моделима понашања и обрасцима партијске конкуренције (*path dependency*). Од тих одговора зависиће и степен контаминације номиналног нивоа избора. Ако се обрасци вишепартијске конкуренције преливају из пропорционалног сегмента у већински, ако се то више догађа у једним, него у другим државама, онда ни системске последице примене комбинованих правила неће бити лако предвидиве. Стратешке последице одређиваће системске последице.

Када се партијске елите и бирачи понашају стратешки у ужем смислу, када не троше ограничене ресурсе на подршку некомпетитивним кандидатима, односно не гласају за кандидате који немају шанси за изборни успех, конкуренција на нивоу једномандатних јединица ће се приближавати Дивержеовом двопартијском еквилибријуму. У таквом сценарију конкуренција на номиналном нивоу мешовитих избора биће иста као конкуренција у класичним системима релативне већине. У супротном, ако актери не усвајају оне обрасце понашања који су уобичајени у већинским системима, већ комплексније стратегије које представљају истовремени одговор на противречне сигнале и институционалне подстицаје које шаљу већински и пропорционални сегмент, конкуренција на нивоу једномандатних јединица неће моћи да уђе у двопартијско равнотежно стање.

Емпиријска анализа заснована на агрегатним подацима о резултатима избора у 21.077 једномандатних изборних јединица на номиналном и 9.495 једномандатних јединица на листовном нивоу, у 113 изборних циклуса и 24 држава, даје нам одговор на питања да ли је конкуренција на номиналном нивоу под утицајем листовног – постоји ли контаминација – као и да ли се партијске

елите и бирачи понашају стратешки, ускраћујући подршку некомпетитивним кандидатима. Одговори на оба питања су потврдни. Партијске елите и бирачи се понашају стратешки, другачије на номиналном у односу на листовни сегмент. Размере тог понашања, међутим, нису толике да се на нивоу једномандатних јединица постигне двопартијски еквилибријум. Очекивати постизање равнотежне двопартијске конкуренције у системима са дуалном структуром која шаље различите и противречне подстицаје изборним актерима је, верујемо, и немогуће. Једноставно, комбиновање номиналног и листовног сегмента и номиналног и листовног гласа приморава актере да усвајају сложеније стратегије деловања. Вишепартијска конкуренција се због тога неминовно прелива из листовног на номинални ниво избора. То латентно, неструктурно обележје такође је *differentia specifica* комбинованих изборних модела. Та карактеристика, уз две структурне, довољан је разлог да потврдимо да комбиновани системи не представљају просту мешавину већинских и пропорционалних изборних института, већ новог и пуноправног члана изборне породице.

Последице примене комбинованих изборних система, како на макро-нивоу, тако и на микро-нивоу, биће интересантно пратити и у наредним годинама и деценијама. Изборни модели са комбинованим изборним правилима представљају релативно новог члана изборне породице. Осим у Немачкој, ни у једној другој држави системи са комбинованим правилима у континуитету, без измена института гласања са једним/два гласа и природе компензацијског механизма, нису примењивани у више од седам изборних циклуса. Питање је, наравно, хоће ли се псефолозима пружити прилика за таква истраживања. Нарочито ако узмемо у обзир да су последице њихове примене, и стратешке и системске, другачије у различитим друштвено-политичким контекстима. Иако су помпезно најављивани као „изборни систем за 21. век“, они се данас, четврт века након нове изборне револуције, користе само у 23 светске државе. Експлозију модела са комбинованим правилима пратила је имплозија која доводи у питање ширење изборног модела који представља миљеника међу истраживачима избора.

ЛИТЕРАТУРА

- Abazov, R. (2003). The Parliamentary Elections in Kyrgyzstan, February 2000. *Electoral Studies*, 22(3), 545-552.
- Aghrout, A. (2010). The Presidential and Parliamentary Elections in Tunisia, October 2009. *Electoral Studies*, 29(4), 749-753.
- Aghrout, A. (2014). The National Constituent Assembly Election in Tunisia, October 2011. *Electoral Studies*, 34, 294-299.
- Adeney, K. (2009). The Federal Election in Pakistan, February 2008. *Electoral Studies*, 28(1), 158-163.
- Aziri, E. (2013). Izborni sistemi i izbori u Republici Makedoniji: prošlost, sadašnjost i izazovi za budućnost. *Političke perspektive*, 7-21.
- Alexander, G. (2004). France: Reform-mongering Between Majority Runoff and Proportionality. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 209-221). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Allison, L. (1996). The Georgian Elections of November 1995. *Electoral Studies*, 15(2), 275-280.
- Allison, L., Kukhianidze, A., & Matsaberidze, M. (1993). The Georgian Election of 1992. *Electoral Studies*, 12(2), 174-179.
- Almeida, P. T. (2010). Portugal. In D. Nohlen, & P. Stover, *Elections in Europe. A Data Handbook* (pp. 1525-1578). Baden-Baden: Nomos.
- Altstadt, A. L. (1997). Azerbaijan's Struggle toward Democracy. In K. Dawisha, & B. Parrott, *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus* (pp. 110-155). Cambridge: Cambridge University Press.
- Anckar, D., & Anckar, C. (2000). Democracies without Parties. *Comparative Political Studies*, 33(2), 225-247.
- Anderson, J. (1996). The Kyrgyz Parliamentary and Presidential Elections of 1995. *Electoral Studies*, 15(4), 529-533.
- Anderson, J. (1999). *Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?* Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- Ashley, S. (1990). Bulgaria. *Electoral Studies*, 9(4), 312-318.

- Atkin, M. (1997). Thwarted Democratization in Tajikistan. In K. Dawisha, & B. Parrott, *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus* (pp. 277-311). Cambridge: Cambridge University Press.
- Austen, J., Butler, D., & Ranney, A. (1987). Referendums, 1978–1986. *Electoral Studies*, 6(2), 139-147.
- Academic Swiss Caucasus Net. (2014). *The Political Elite of Post-Independence Armenia: Characteristics and Patterns of Formation*. Yerevan: Edit Print.
- Babb, J. (1996). The Origins and Nature of Japanese Electoral Reform. *Representation*, 33(4), 155-161.
- Balinski, M., & Gonzalez, V. R. (1996). A Case Study of Electoral Manipulation: The Mexican Laws of 1989 and 1994. *Electoral Studies*, 15(2), 203-217.
- Balinski, M., & Gonzalez, V. R. (1997). Mexican Electoral Law: 1996 Version. *Electoral Studies*, 16(3), 329-340.
- Balinski, M., & Gonzalez, V. R. (1999). Mexico's 1997 Apportionment Defies Its Electoral Law. *Electoral Studies*, 18(1), 117-124.
- Banerjee, V., & Rich, T. S. (2016). District Level Competition in Mexico's Chamber of Deputies: An Embedded Analysis. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 26(4), 412-422.
- Bargsted, M. A., & Kedar, O. (2009). Coalition-Targeted Duvergerian Voting: How Expectations Affect Voter Choice under Proportional Representation. *American Journal of Political Science*, 53(2), 307-323.
- Basedau, M. (1999). Niger. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 677-696). Oxford: Oxford University Press.
- Baumhögger, G. (1999). Zimbabwe. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 963-979). Oxford: Oxford University Press.
- Bawn, K. (1993). The Logic of Institutional Preferences: German Electoral Law as a Social Choice Outcome. *American Journal of Political Science*, 37(4), 965-989.
- Bawn, K. (1999). Voter Responses to Electoral Complexity: Ticket Splitting, Rational Voters and Representation in the Federal Republic of Germany. *British Journal of Political Science*, 29(3), 487-505.
- Bawn, K., & Thies, M. F. (2003). A Comparative Theory of Electoral Incentives: Representing the Unorganized Under PR, Plurality and Mixed-Member Electoral Systems. *Journal of Theoretical Politics*, 15(1), 5-32.
- Beacháin, D. Ó. (2005). Parliamentary Elections in Kazakhstan, September and October 2004. *Electoral Studies*, 24(4), 762-769.
- Belin, L., & Orttung, R. W. (1997). *The Russian Parliamentary Elections of 1995 - The Battle for the Duma*. Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Bendel, P. (1999). Senegal. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 755-774). Oxford: Oxford University Press.

- Bendel, P., & Krennerich, M. (2005). Guatemala. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 317-352). Oxford: Oxford University Press.
- Bendel, P., Krennerich, M., & Zilla, C. (2005). Panama. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 511-542). Oxford: Oxford University Press.
- Benoit, K. (2000). Which Electoral Formula Is the Most Proportional? A New Look with New Evidence. *Political Analysis*, 8(4), 381-388.
- Benoit, K. (2004). Models of Electoral System Change. *Electoral Studies*, 23(3), 363-389.
- Benoit, K. (2005). Hungary: Holding back the Tiers. In M. Gallagher, & P. Mitchell, *The Politics of Electoral Systems* (pp. 231-252). Oxford: Oxford University Press.
- Benoit, K., & Schiemann, J. W. (2001). Institutional Choice in New Democracies: Bargaining Over Hungary's 1989 Electoral Law. *Journal of Theoretical Politics*, 13(2), 153-182.
- Bernard-Maugiron, N. (2013). Legal Reforms, the Rule of Law, and Consolidation of State Authoritarianism under Mubarak. In S. A. Arjomand, & N. J. Brown, *The Rule of Law, Islam and Constitutional Politics in Egypt and Iran* (pp. 179-206). Albany: State University of New York.
- Beck, L. J. (2008). *Brokering Democracy in Africa: The Rise of Clientelist Democracy in Senegal*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Beckwith, K. (1982). Comparative Research and Electoral Systems. *Women & Politics*, 12(1), 1-33.
- Bieber, F. (2005). Partial Implementation, Partial Success: The Case of Macedonia. In D. Russell, & I. O'Flynn, *New Challenges for Power-Sharing: Institutional and Social Reform in Divided Societies* (pp. 107-122). London: Pluto.
- Birch, S. (1995). The Ukrainian Parliamentary and Presidential Elections of 1994. *Electoral Studies*, 14(1), 93-99.
- Birch, S., & Wilson, A. (1999). The Ukrainian Parliamentary Elections of 1998. *Electoral Studies*, 18(2), 276-282.
- Birch, S., Millard, F., Popescu, M., & Williams, K. (2002). *Embodying Democracy: Electoral System Design in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Blais, A. (1988). The Classification of Electoral Systems. *European Journal of Political Research*, 16(1), 99-110.
- Blais, A., & Massicotte, L. (1996). Mixed Electoral Systems. An Overview. *Representation*, 33(4), 115-118.
- Blais, A., & Massicotte, L. (1997). Electoral Formulas: A Macroscopic Perspective. *European Journal of Political*, 32(1), 107-129.
- Blais, A., & Massicotte, L. (2002). Electoral Systems. In L. LeDuc, R. G. Niemi, & P. Norris, *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting* (pp. 40-69). London: SAGE Publications.

- Blais, A., Aldrich, J. H., Indridason, I. H., & Levine, R. (2006). Do Voters Vote For Government Coalitions? Testing Downs' Pessimistic Conclusion. *Party Politics*, 12(6), 691-705.
- Blaydes, L. (2011). *Elections and Distributive Politics in Mubarak's Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bogdanor, V., & Butler, D. (1983). *Democracy and Elections: Electoral Systems and their Consequences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bozóki, A. (1993). Hungary's Road to Systemic Change: the Opposition Roundtable. *East European Politics and Societies*, 7(2), 276-308.
- Bozoki, A., & Karacsony, G. (2002). The Making of a Political Elite: Participants in the Hungarian Roundtable Talks of 1989. In A. Bozoki, *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy* (pp. 71-105). Budapest: CEU Press.
- Boix, C. (1999). Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies. *The American Political Science Review*, 93(3), 609-624.
- Booyesen, S. (2015). The 2015 Parliamentary Elections in Lesotho. *Electoral Studies*, 40, 430-433.
- Boston, J. (1987). Electoral Reform in New Zealand: The Report of the Royal Commission. *Electoral Studies*, 6(2), 105-114.
- Bochsler, D. (2009). Are Mixed Electoral Systems the Best Choice for Central and Eastern Europe or the Reason for Defective Party Systems? *Politics & Policy*, 37(4), 735-767.
- Bochsler, D. (2012). A Quasi-Proportional Electoral System 'Only for Honest Men'? The Hidden Potential for Manipulating Mixed Compensatory Electoral Systems. *International Political Science Review*, 33(4), 401-420.
- Bochsler, D. (2014). Getting the Constituencies Right: When are Mixed-member Electoral Systems Proportional? *Determinants and Consequences of Preference Voting* (pp. 1-42). Rome: Sapienza University.
- Bowler, S., Blais, A., & Grofman, B. (2009). *Duverger's Law of Plurality Voting: The Logic of Party Competition in Canada, India, the United Kingdom and the United States*. New York: Springer.
- Bowler, S., Farrell, D., & Pettitt, R. (2005). Expert Opinion on Electoral Systems: So Which Electoral System is "Best"? *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 15(1), 3-19.
- Brady, D., & Mo, J. (1992). Electoral Systems and Institutional Choice: A Case Study of the 1988 Korean Elections. *Comparative Political Studies*, 24(4), 405-429.
- Brüne, S. (1999). Guinea. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 447-460). Oxford: Oxford University Press.
- Bull, M., & Pasquino, G. (2007). A Long Quest in Vain: Institutional Reforms in Italy. *West European Politics*, 30(4), 670-691.

- Vasilyan, S. (2006). *Towards Constitutionalism for the Republic of Armenia*. Buenos Aires: Centro Argentino de Estudios Internacionales.
- Veenendaal, W. P. (2013). Doctoral Thesis. *Politics and Democracy in Microstates. A Comparative Analysis of the Effects of Size on Contestation and Inclusiveness*. Leiden University.
- von Gumpfenberg, M.-C. (2002). Kazakhstan. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 407-430). Oxford: Oxford University Press.
- Vowles, J. (1995). The Politics of Electoral Reform in New Zealand. *International Political Science Review*, 16(1), 95-115.
- Vowles, J. (2000). Introducing Proportional Representation: The New Zealand Experience. *Parliamentary Affairs*, 53(4), 680-696.
- Vowles, J. (2005). New Zealand: The Consolidation of Reform? In M. Gallagher, & P. Mitchell, *The Politics of Electoral Systems* (pp. 295-312). Oxford: Oxford University Press.
- Вучићевић, Д. (2009). Манипулативни утицај изборне јединице. *Српска политичка мисао*, 16(1), 179-210.
- Вучићевић, Д. (2012). Избори за посланике Скупштине АПВ 2012. године. *Српска политичка мисао*, 38(4), 67-93.
- Вучићевић, Д., & Јовановић, М. (2015). Реформа изборног система у Србији: препреке и перспективе. *Српска политичка мисао*, 87-119.
- Габер, Н., & Јовевска, А. (1997). *Дизајнирање изборен систем на Република Македонија*. Скопје: Фондација "Фридрих Еберт".
- Gaines, B. J. (1999). Duverger's Law and the Meaning of Canadian Exceptionalism. *Comparative Political Studies*, 32(7), 835-861.
- Galvan, D. (2009). The Presidential and Parliamentary Elections in Senegal, February and June 2007. *Electoral Studies*, 28(3), 492-496.
- Gallagher, M. (1991). Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems. *Electoral Studies*, 10(1), 33-51.
- Gallagher, M. (1992). Comparing Proportional Representation Electoral Systems: Quotas, Thresholds, Paradoxes and Majorities. *British Journal of Political Science*, 22(4), 469-496.
- Gallagher, M. (1998). The Political Impact of Electoral System Change in Japan and New Zealand, 1996. *Party Politics*, 4(2), 203-228.
- Gallagher, M., & Mitchell, P. (2005). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Galli, G. (1966). *Il Bipartitismo Imperfetto*. Bologna: Il Mulino.
- Gambetta, D., & Warner, S. (2004). Italy: Lofty Ambitions and Unintended Consequences. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 237-252). Basingstoke: Palgrave MacMillan.

- Gelazis, N. (2001). Institutional Engineering in Lithuania: Stability through Compromise. In J. Zielonka, *Democratic Consolidation in Eastern Europe, Volume 1: Institutional Engineering* (pp. 165-185). Oxford: Oxford University Press.
- Gellar, S. (2005). *Democracy in Senegal: Tocquevillian Analytics in Africa*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Гоати, В. (2001). *Избори у СРЈ од 1990. до 1998. Воља грађана или манипулација*. Београд: Центар за слободне изборе и демократију.
- Гоати, В. (2013). *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003.* Београд: Центар за слободне изборе и демократију, NDI.
- Golder, M. (2005). Democratic Electoral Systems around the World, 1946-2000. *Electoral Studies*, 24(1), 103-121.
- Golder, M., & Wantchekon, L. (2004). Africa: Dictatorial and Democratic Electoral Systems since 1946. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 401-418). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Golosov, G. V. (1998). Who Survives? Party Origins, Organizational Development, and Electoral Performance in Post-communist Russia. *Political Studies*, 46(3), 511-543.
- Gorjao, P. (2002). The Legacy and Lessons of the United Nations Transitional Administration in East Timor. *Contemporary Southeast Asia*, 24(2), 313-336.
- Grotz, F. (2002). Tajikistan. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 455-470). Oxford: Oxford University Press.
- Grotz, F., & Hubai, L. (2010). Hungary. In D. Nohlen, & P. Stover, *Elections in Europe. A Data Handbook* (pp. 873-946). Baden-Baden: Nomos.
- Grotz, F., & Motika, R. (2002). Azerbaijan. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 347-370). Oxford: Oxford University Press.
- Grotz, F., & Rodriguez-McKey, M. (2002). Armenia. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 319-346). Oxford: Oxford University Press.
- Gschwend, T. (2007). Ticket-Splitting and Strategic Voting under Mixed Electoral Rules: Evidence from Germany. *European Journal of Political Research*, 46(1), 1-23.
- Dahlerup, D., & Leyenaar, M. (2013). *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- D'Alimonte, R. (2001). Mixed Electoral Rules, Partisan Realignment, and Party System Change in Italy. U M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (str. 323-350). Oxford: Oxford University Press.
- D'Alimonte, R. (2005). Italy: A Case of Fragmented Bipolarism. In M. Gallagher, & P. Mitchell, *The Politics of Electoral Systems* (pp. 253-276). Oxford: Oxford University Press.

- Devdariani, J. (2004). Georgia: Rise and Fall of the Façade Democracy. *Demokratizatsiya*, 12(1), 79-115.
- Della Porta, D., & Vannucci, A. (2007). Corruption and Anti-Corruption: The Political Defeat of 'Clean Hands' in Italy. *West European Politics*, 30(4), 830-853.
- Denemark, D. (1996). Thinking Ahead to Mixed-Member Proportional Representation: Party Strategies and Election Campaigning under New Zealand's New Electoral Law. *Party Politics*, 2(3), 409-420.
- Denemark, D. (2001). Choosing MMP in New Zealand: Explaining the 1993 Electoral Reform. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 70-95). Oxford: Oxford University Press.
- Der Bundeswahlleiter. (2016a, January). Retrieved from https://www.bundeswahlleiter.de/https://www.bundeswahlleiter.de/de/bundestagswahlen/BTW_BUND_13/veroeffentlichungen/BTW2013_Heft3.pdf
- Der Bundeswahlleiter. (2017, January). *Sainte-Laguë/Schepers*. Retrieved from <https://www.bundeswahlleiter.de/service/glossar/s/sainte-lague-schepers.html>
- Di Mascio, F. (2012). Changing Political Parties, Persistent Patronage: The Italian Case in Comparative Perspective. *Comparative European Politics*, 10(4), 377-398.
- Díaz-Cayeros, A., & Magaloni, B. (2001). Party Dominance and the Logic of Electoral Design in Mexico's Transition to Democracy. *Journal of Theoretical Politics*, 13(3), 271-293.
- Díaz-Cayeros, A., & Magaloni, B. (2004). Mexico: Designing Electoral Rules by a Dominant Party. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 145-154). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Diamond, L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 13(2), 21-35.
- Diwakar, R. (2007). Duverger's Law and the Size of the Indian Party System. *Party Politics*, 13(5), 539-561.
- Donald, R. (1998). MMP — Has it Delivered, Should it Continue? *Representation*, 35(1), 41-50.
- Donovan, M. (1995). The Politics of Electoral Reform in Italy. *International Political Science Review*, 16(1), 47-64.
- Doorenspleet, R. (2005). Electoral Systems and Democratic Quality: Do Mixed Systems Combine the Best or the Worst of Both Worlds? An Explorative Quantitative Cross-national Study. *Acta Politica*, 40(1), 28-49.
- Dudwick, N. (1997). Political Transformations in Postcommunist Armenia: Images and Realities. In K. Dawisha, & B. Parrott, *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus* (pp. 69-109). Cambridge: Cambridge University Press.
- Duverger, M. (1954). *Political Parties*. New York: Wiley.
- Duch, R. M., & Palmer, H. D. (2002). Strategic Voting in Post-Communist Democracy? *British Journal of Political Science*, 32(1), 63-91.

- Duverger, M. (1986). Duverger's Law: Forty Years Later. In B. Grofman, & A. Lijphart, *Electoral Laws and Their Political Consequences* (pp. 69-84). New York: Agathon Press.
- Edgeworth, L., & Lansell, S. R. (1996). *Armenia: 1995 On-Site Technical Assistance*. Washington, D.C.: International Foundation for Election Systems.
- Einaudi, M. (1946). Political Change in France and Italy. *The American Political Science Review*, 40(5), 898-923.
- Elections Monaco. (2017, May). *Results of the Elections of the National Council of Monaco of 10 February 2013*. Retrieved from <http://www.elections.monaco.net>
- Elklit, J. (1992). The Best of Both Worlds? The Danish Electoral System 1915–20 in a Comparative Perspective. *Electoral Studies*, 11(3), 189-205.
- Elklit, J. (2002). Lesotho 2002: Africa's First MMP Elections. *Journal of African Elections*, 1(2), 1-10.
- Elklit, J. (2008). The 2007 General Elections in Lesotho: Abuse of the MMP system? *Journal of African Elections*, 7(1), 10-19.
- Engstrom, R. L. (1987). District Magnitudes and the Election Women to the Irish Dail. *Electoral Studies*, 6(2), 123-132.
- Eschment, B., & Grotz, F. (2002). Kyrgyzstan. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 431-454). Oxford: Oxford University Press.
- Zoir, R., & Newton, S. (2001). Constitutional and Legislative Reform. In K. A. Barnes, *Politics of Compromise: The Tajikistan Peace Process* (pp. 54-59). London: Conciliation Resources.
- Zovatto, D. (2005). Costa Rica. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 147-194). Oxford: Oxford University Press.
- Ilonzski, G., & Varnagy, R. (2016). Parliamentary elections in Hungary, 2014. *Electoral Studies*, 43, 169-172.
- Inter-Parliamentary Union. (1970). *Madagascar*. Retrieved from http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/MADAGASCAR_1970_E.PDF
- Inter-Parliamentary Union. (1977-78). *Surinam*. Retrieved from http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/SURINAM_1977_E.PDF
- Inter-Parliamentary Union. (1979). *Ecuador*. Retrieved from http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/ECUADOR_1979_E.PDF
- Isaacs, R. (2008). The Parliamentary Election in Kazakhstan, August 2007. *Electoral Studies*, 27(2), 381-385.
- Ishiyama, J. T., & Kennedy, R. (2001). Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan. *Europe-Asia Studies*, 53(8), 1177-1191.

- Jano, D. (2008). On Parties and Party System in Albania: What Implications for Democracy. In G. Karacsony, & P. Smuk, *Central European Case Studies* (pp. 85-103). Gyor: Universitas-Gyor.
- Jaramillo, J., & Franco-Cuervo, B. (2005). Colombia. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 295-364). Oxford: Oxford University Press.
- Jesse, E. (1987). The West German Electoral System: The Case for Reform, 1949–87. *West European Politics*, 10(3), 434-448.
- Jesse, E. (1988). Split-voting in the Federal Republic of Germany: An Analysis of the Federal Elections from 1953 to 1987. *Electoral Studies*, 7(2), 109-124.
- Јовановић, М. (1997). *Изборни системи – избори у Србији 1990-1996*. Београд: Службени гласник.
- Јовановић, М. (2004). *Изборни системи посткомунистичких држава*. Београд: Службени лист СЦГ: Факултет политичких наука: Институт за политичке студије.
- Jones Luong, P. (2002). *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia: Power, Perceptions, and Pacts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jonson, L. (2006). *Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam*. London: I.B. Tauris.
- Jumbala, P. (1998). THAILAND: Constitutional Reform Amidst Economic Crisis. *Southeast Asian Affairs*, 265-291.
- Jurkynas, M. (2005). The 2004 Presidential and Parliamentary Elections in Lithuania. *Electoral Studies*, 24(4), 770-777.
- Jurkynas, M. (2009). The parliamentary election in Lithuania, October 2008. *Electoral Studies*, 28(2), 329-333.
- Jurkynas, M. (2014). The parliamentary election in Lithuania, October 2012. *Electoral Studies*, 34(1), 334-338.
- Kajsiu, B. (2010). Down with Politics! The Crisis of Representation in Post-Communist Albania. *East European Politics and Societies*, 24(2), 229-253.
- Kara, A. (2007). The Parliamentary elections in Azerbaijan, November 2005 and May 2006. *Electoral Studies*, 26(3), 720-724.
- Karp, J. A. (2006). Political Knowledge about Electoral Rules: Comparing Mixed Member Proportional Systems in Germany and New Zealand. *Electoral Studies*, 25(4), 714-730.
- Karp, J. A., Vowles, J., Banducci, S. A., & Donovan, T. (2002). Strategic Voting, Party Activity, and Candidate Effects: Testing Explanations for Split Voting in New Zealand's New Mixed System. *Electoral Studies*, 21(1), 1-22.
- Kasapović, M. (2010). *Politički sustav i politika Izraela*. Zagreb: Politička kultura.
- Kasapović, M. (2014). *Kombinirani izborni sustavi u Europi 1945-2014*. Zagreb: Plejada.
- Katz, R. (1980). *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Katz, R. S. (1996). Electoral Reform and the Transformation of Party Politics in Italy. *Party Politics*, 2(1), 31-53.
- Katz, R. (2001). Reforming the Italian Electoral Law, 1993. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 96-122). Oxford: Oxford University Press.
- Katz, R. S. (2005). Why Are There So Many (or So Few) Electoral Reforms? In M. Gallagher, & P. Mitchell, *The Politics of Electoral Systems* (pp. 57-76). Oxford: Oxford University Press.
- Katz, R. S. (2006). Electoral Reform in Italy: Expectations and Results. *Acta Politica*, 41(3), 285-299.
- Kawato, S. (2000). Strategic Contexts of the Vote on Political Reform Bills. *Japanese Journal of Political Science*, 1(1), 23-51.
- Kelly, C. L. (2013). The 2012 Legislative Election in Senegal. *Electoral Studies*, 32(4), 905-908.
- Kerevel, Y. (2010). The Legislative Consequences of Mexico's Mixed-member Electoral System, 2000-2009. *Electoral Studies*, 29(4), 691-703.
- King, D. Y. (2003). East Timor's Founding Elections and Emerging Party System. *Asian Survey*, 43(5), 745-757.
- Kingsbury, D. (2009). *East Timor: The Price of Liberty*. New York: Palgrave MacMillan.
- Klein, A. (2002). Japan. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 355-394). Oxford: Oxford University Press.
- Klesner, J. L. (2007). The July 2006 Presidential and Congressional Elections in Mexico. *Electoral Studies*, 26(4), 803-808.
- Kohno, M. (1997). Voter Turnout and Strategic Ticket-Splitting under Japan's New Electoral Rules. *Asian Survey*, 37(5), 429-440.
- Kolarova, R., & Dimitrov, D. (1994). Electoral Law in Eastern Europe: Bulgaria. *East European Constitutional Review*, 3(2), 50-54.
- Korenica, F., & Doli, D. (2011). The 2009 Parliamentary Election in Albania. *Electoral Studies*, 30(1), 223-226.
- Kostadinova, T. (2002). Do Mixed Electoral Systems Matter?: A Crossnational Analysis of Their Effects in Eastern Europe. *Electoral Studies*, 21(1), 23-34.
- Kostadinova, T. (2006). Party Strategies and Voter Behavior in the East European Mixed Election Systems. *Party Politics*, 12(1), 121-143.
- Kostadinova, T. (2007). Ethnic and Women's Representation under Mixed Election Systems. *Electoral Studies*, 26(2), 418-431.
- Kovras, I. (2010). The Parliamentary Election in Greece, October 2009. *Electoral Studies*, 29(2), 293-296.

- Krennerich, M. (2005). Nicaragua. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 479-510). Oxford: Oxford University Press.
- Kreuzer, M. (2004). Germany: Partisan Engineering of Personalized Proportional Representation. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 222-236). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Krook, M. L. (2009). *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection*. Oxford: Oxford University Press.
- Krupavicius, A. (1997). The Lithuanian Parliamentary Elections of 1996. *Electoral Studies*, 16(4), 541-549.
- Krupavicius, A. (1998). The Post-communist Transition and Institutionalization of Lithuania's Parties. *Political Studies*, 46(3), 465-491.
- Kuchinka-Lancava, N., & Grotz, F. (2002). Georgia. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 371-406). Oxford: Oxford University Press.
- Kurmanov, Z. (2004). Evolution in the Party Structure in Kyrgyzstan. *Central Asia and the Caucasus*, 5(29), 7-15.
- Kuzio, T. (1994). The Multi-Party System in Ukraine on the Eve of Elections: Identity Problems, Conflicts and Solutions. *Government and Opposition*, 29(1), 109-127.
- Khurshusyan, A. (2003). *Decision Making Process in Armenia: Legislature*.
- La Palombara, J. G. (1953). The Italian Elections and the Problem of Representation. *The American Political Science Review*, 47(3), 676-703.
- Lazarte, J. (2005). Bolivia. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 123-161). Oxford: Oxford University Press.
- Lajphart, A. (2003). *Modeli demokratije: oblici i učinak vlade u trideset šest zemalja*. Beograd/Podgorica: Službeni list SCG/CID.
- Lamounier, B., & Amorim Neto, O. (2005). Brazil. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 163-252). Oxford: Oxford University Press.
- Lamprinakou, C. (n.d.). *Electoral System Change in Europe since 1945: Greece*. ESCE.
- Langston, J. (2006). The Changing Party of the Institutional Revolution: Electoral Competition and Decentralized Candidate Selection. *Party Politics*, 12(3), 395-413.
- Lane, J. C. (1985). The Election of Women under Proportional Representation: The Case of Malta. *Democratization*, 2(2), 140-157.
- Lanskoy, M., & Areshidze, G. (2008). Georgia's Year of Turmoil. *Journal of Democracy*, 19(4), 154-168.
- Lancaster, T. D., & Patterson, W. D. (1990). Comparative Pork Barrel Politics: Perceptions from the West German Bundestag. *Comparative Political Studies*, 22(4), 458-477.
- Laver, M. (2003). Government Termination. *Annual Review of Political Science*, 6, 23-40.

- Laver, M., & Shepsle, K. A. (1996). *Making and Breaking Governments: Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levine, S., & Roberts, N. S. (1993). The New Zealand Electoral Referendum of 1992. *Electoral Studies*, 12(2), 158-167.
- Levitsky, S., & Way, L. (2002). The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), 51-65.
- Levitsky, S., & Way, L. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lee, S. (2006, May). Doctoral Dissertation. *The Logic of Election System Change in South Korea: Context, Strategy, and Institutional Choice*. Texas Tech University.
- León-Roesch, M., & Ortiz, R. O. (2005). Paraguay. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 411-444). Oxford: Oxford University Press.
- Letsie, T. W. (2013). The 2012 General Elections in Lesotho: A Step Towards the Consolidation of Democracy. *Journal of African Elections*, 12(1), 65-83.
- Li, Y., & Shugart, M. S. (2016). The Seat Product Model of the Effective Number of Parties: A Case for Applied Political Science. *Electoral Studies*, 41, 23-34.
- Lijphart, A. (1984). Measures of Cabinet Durability: A Conceptual and Empirical Evaluation. *Comparative Political Studies*, 17(2), 265-279.
- Lijphart, A. (1985). The Field of Electoral Systems Research: A Critical Survey. *Electoral Studies*, 4(1), 3-14.
- Lijphart, A. (1986). Degrees of Proportionality of Proportional. In B. Grofman, & A. Lijphart, *Electoral Laws and Their Political Consequences* (pp. 170-179). New York: Agathon Press.
- Lijphart, A. (1987). The Demise of the Last Westminster System? Comments on the Report of New Zealand's Royal Commission on the Electoral System. *Electoral Studies*, 6(2), 97-103.
- Lijphart, A. (1990). The Political Consequences of Electoral Laws, 1945-85. *The American Political Science Review*, 84(2), 481-496.
- Lijphart, A. (1994). *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (2nd ed.). New Haven: Yale University Press.
- Lindberg, S. I. (2005). Consequences of Electoral Systems in Africa: A Preliminary Inquiry. *Electoral Studies*, 24(1), 41-64.
- Линц, Х., & Степан, А. (1998). *Демократска транзиција и консолидација: Јужна Европа, Јужна Америка и посткомунистичка Европа*. Београд: Филип Вишњић.
- Loloci, K. (1994). Electoral Law in Eastern Europe: Albania. *East European Constitutional Review*, 3(2), 42-50.

- Loosemore, J., & Hanby, V. J. (1971). The Theoretical Limits of Maximum Distortion: Some Analytic Expressions for Electoral Systems. *British Journal of Political Science*, 1(4), 467-477.
- Lundberg, T. C. (2009). Post-Communism and the Abandonment of Mixed-Member Electoral Systems. *Representation*, 45(1), 15-27.
- Lundell, K. (2005). *Contextual Determinants of Electoral System Choice: A Macro-Comparative Study 1945–2003*. Abo: Abo Akademi University Press.
- Maeda, K. (2008). Re-examining the Contamination Effect of Japan's Mixed Electoral System Using the Treatment-effects Model. *Electoral Studies*, 27(4), 723-731.
- Mainwaring, S., & Perez-Linan, A. (2014). *Democracies and Dictatorships in Latin America: Emergence, Survival, and Fall*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Makoa, F. K. (2004). Electoral Reform and Political Stability in Lesotho. *African Journal on Conflict Resolution*, 4(2), 79-95.
- Markarov, A. (2006). MacroInstitutional Political Structures and Their Development in Armenia. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 14(2), 159-170.
- Markarov, A. (2007). Regime Formation and Development in Armenia. In T. Uyama, *Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia* (pp. 301-327). Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Martinaitis, Ž. (2012). Explaining Electoral Reforms in Lithuania. *Journal of Baltic Studies*, 43(3), 389-400.
- Massicotte, L. (2003). To Create or to Copy? Electoral Systems in the German Lander. *German Politics*, 12(1), 1-22.
- Massicotte, L. (2011). Mixed Systems. In J. M. Colomer, *Personal Representation: The Neglected Dimension of Electoral Systems* (pp. 99-118). Colchester: ECPR Press.
- Massicotte, L., & Blais, A. (1999). Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey. *Electoral Studies*, 18(3), 341-366.
- Matakos, K., & Xefteris, D. (2016). Election Note: The September 20, 2015 Parliamentary Election in Greece. *Electoral Studies*, 43, 172-176.
- Матић, М. (2004). Предговор. У М. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава* (стр. 11-14). Београд: Службени лист СЦГ: Факултет политичких наука: Институт за политичке студије.
- Matland, R. E., & Studlar, D. T. (1996). The Contagion of Women Candidates in Single-Member District and Proportional Representation. *The Journal of Politics*, 58(3), 707-733.
- May, R. J. (1998). Elections in the Philippines 1986–1987. *Electoral Studies*, 7(1), 79-81.
- May, R. J. (2001). Elections in the Philippines, May 2001. *Electoral Studies*, 21(4), 673-680.
- May, R., & Massey, S. (2001). The 1996 and 1997 Elections in Chad. *Electoral Studies*, 20(1), 127-135.

- May, R., & Massey, S. (2003). Presidential and Legislative Elections in Chad, 2001-2002. *Electoral Studies*, 22(4), 765-772.
- Mayorga, R. A. (1997a). Bolivia's Silent Revolution. *Journal of Democracy*, 8(1), 142-156.
- Mayorga, R. A. (1997b). Bolivia: Electoral Reform in Latin America. In A. Reynolds, & B. Reilly, *The International IDEA Handbook of Electoral System Design* (pp. 79-81). Stockholm: IDEA.
- Mayorga, R. A. (2001). Electoral Reform in Bolivia: Origins of the Mixed-Member Proportional System. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 194-208). Oxford: Oxford University Press.
- Mayorga, R. A. (2006). Outsiders and Neopopulism: The Road to Plebiscitary Democracy. In S. Mainwaring, A. M. Bejarano, & E. P. Leongomez, *The Crisis of Democratic Representation in the Andes* (pp. 132-167). Stanford: Stanford University Press.
- Melone, A. P. (1994). Bulgaria's National Roundtable Talks and the Politics of Accommodation. *International Political Science Review*, 15(3), 257-273.
- Mershon, C. (1996). The Costs of Coalition: Coalition Theories and Italian Governments. *The American Political Science Review*, 90(3), 534-554.
- Mershon, C. (2001). Party Factions and Coalition Government: Portfolio Allocation in Italian Christian Democracy. *Electoral Studies*, 20(4), 555-580.
- Meffert, M. F., & Gschwend, T. (2007). Voting for Coalitions? The Role of Coalition Preferences and Expectations in Voting Behavior. *SFB 504 Discussion Paper No. 07-55*. University of Mannheim.
- Mehler, A. (1999). Cameroon. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 167-188). Oxford: Oxford University Press.
- Mikkil, E., & Pettai, V. (2004). The Baltics: Independence with Divergent Electoral Systems. In J. M. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 332-346). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Ministero dell'Interno. (2017a, March). *ARCHIVIO STORICO DELLE ELEZIONI - CAMERA DEL 27 MARZO 1994*. Retrieved from <http://elezionistorico.interno.it/index.php?tpel=C&dtel=27/03/1994>
- Ministero dell'Interno. (2017b, March). *ARCHIVIO STORICO DELLE ELEZIONI - SENATO DEL 13 MAGGIO 2001*. Retrieved from <http://elezionistorico.interno.it/index.php?tpel=S&dtel=13/05/2001>
- Mickoleit, A. (2010). Andorra. In D. Nohlen, & P. Stover, *Elections in Europe. A Data Handbook* (pp. 149-168). Baden-Baden: Nomos.
- Mozaffar, S. (1997). Electoral Systems and Their Political Effects in Africa: A Preliminary Analysis. *Representation*, 34(3-4), 148-156.
- Mozaffar, S. (2004). Africa: Electoral Systems in Emerging Democracies. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 419-439). Basingstoke: Palgrave MacMillan.

- Mozaffar, S., & Vengroff, R. (2002). A 'Whole System' Approach to the Choice of Electoral Rules in Democratizing Countries: Senegal in Comparative Perspective. *Electoral Studies*, 21(4), 601-616.
- Molina, J., & Thibaut, B. (2005). Venezuela. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 535-592). Oxford: Oxford University Press.
- Monetskje. (1989). *O duhu zakona*. Beograd: Filip Višnjić.
- Moniquet, C. (2008). *Albania - When a Reform of the Electoral Code Weakens Democracy*. European Strategic Intelligence and Security Center.
- Montinola, G. R. (1999). Parties and Accountability in the Philippines. *Journal of Democracy*, 10(1), 126-140.
- Moraski, B. (2007). Electoral System Reform in Democracy's Grey Zone: Lessons from Putin's Russia. *Government and Opposition*, 42(4), 536-563.
- Moraski, B. (2009). Revisiting Russia's Electoral System Reform: The Importance of Context and Comparative Perspective. *Government and Opposition*, 44(2), 208-215.
- Morlino, L. (2013). The Impossible Transition and the Unstable New Mix: Italy 1992–2012. *Comparative European Politics*, 11(3), 337-359.
- Morriss, P. (1996). Electoral Politics in South Korea. *Electoral Studies*, 15(4), 550-562.
- Moser, R. (1995). The Impact of the Electoral System on Post-Communist Party Development: the Case of the 1993 Russian Parliamentary Elections. *Electoral Studies*, 14(4), 377-398.
- Moser, R. (2001). The Effects of Electoral Systems on Women's Representation in Post-Communist States. *Electoral Studies*, 20(3), 353-369.
- Moser, R., & Scheiner, E. (2004). Mixed Electoral Systems and Electoral System Effects: Controlled Comparison and Crossnational Analysis. *Electoral Studies*, 23(4), 575-599.
- Moser, R. G., & Scheiner, E. (2005). Strategic Ticket Splitting and the Personal Vote in Mixed-Member Electoral Systems. *Legislative Studies Quarterly*, 30(2), 259-276.
- Moser, R. G., & Scheiner, E. (2009). Strategic Voting in Established and New Democracies: Ticket Splitting in Mixed-Member Electoral Systems. *Electoral Studies*, 28(1), 51-61.
- Moser, R., & Scheiner, E. (2012). *Electoral Systems and Political Context: How the Effects of Rules Vary Across New and Established Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moser, R. G., & Thames, J. F. (2001). Compromise Amidst Political Conflict: The Origins of Russia's Mixed-Member System. In M. S. Shugart, & M. P. Wattenberg, *Mixed-Member Electoral Systems. The Best of Both Worlds?* (pp. 255-275). Oxford: Oxford University Press.
- Moustafa, T. (2007). *The Struggle for Constitutional Power: Law, Politics, and Economic Development in Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mueller, L., & Matthews, L. (2016). The National Elections in Niger, February-March 2016. *Electoral Studies*, 43, 203-206.

- Mueller, S. (2014). The Parliamentary and Executive Elections in the Republic of Georgia, 2012. *Electoral Studies*, 34, 342-346.
- Mulgan, R. (1992). The Elective Dictatorship in New Zealand. In H. Gold, *New Zealand Politics in Perspective* (pp. 513-531). Auckland: Longman Paul.
- Muller, B. (2012a, June 15). *Andorra, 28. Oktober 1977 : Politische Reformen*. Retrieved from <http://www.sudd.ch/event.php?lang=en&id=ad011977>
- Muller, B. (2012b, June 15). *Andorra, 16. Januar 1978 : Politische Reformen*. Retrieved from <http://www.sudd.ch/event.php?lang=en&id=ad011978>
- Munck, G. L. (2006). Drawing Boundaries: How to Craft Intermediate Regime Categories. In A. Schedler, *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition* (pp. 27-40). Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Murray, D. (1997). The Thai Parliamentary Elections of 1995 and 1996. *Electoral Studies*, 16(3), 379-386.
- Murray, D. (1998). Thailand's Recent Electoral Reforms. *Electoral Studies*, 17(4), 525-536.
- McAllister, I., & White, S. (2000). Split Ticket Voting in the 1995 Russian Duma Elections. *Electoral Studies*, 19(4), 563-576.
- McElwain, K. M. (2008). Manipulating Electoral Rules to Manufacture Single-Party Dominance. *American Journal of Political Science*, 52(1), 32-47.
- McFaul, M. (1999). Institutional Design, Uncertainty, and Path Dependency during Transitions: Cases from Russia. *Constitutional Political Economy*, 10(1), 27-52.
- Nagel, J. H. (1994). What Political Scientists Can Learn from the 1993 Electoral Reform in New Zealand. *Political Science and Politics*, 27(3), 525-529.
- Nagel, J. H. (2004). New Zealand: Reform by (Nearly) Immaculate Design. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 530-543). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Nations Encyclopedia. (2017). *Andorra - Politics, Government, and Taxation*. Retrieved from <http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Andorra-POLITICS-GOVERNMENT-AND-TAXATION.html>
- NDI. (1991). *Reforming the Philippine Electoral Process - Developments 1986-88*. National Democratic Institute for International Affairs.
- NDI. (1995). *Compendium of Statements from Political Parties on the Constitutional Referendum and Parliamentary Elections of November 12, 1995*. Washington D.C.: National Democratic Institute for International Affairs.
- Nelson, M. H. (2002). Thailand. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 261-320). Oxford: Oxford University Press.
- New Zealand Electoral Commission. (2017, January). *General Election held on 20th September 2014*. Retrieved from http://www.electionresults.govt.nz/electionresults_2014/e9/html/statistics.html

- Newell, J. L., & Bull, M. J. (1993). The Italian Referenda of April 1993: Real Change at Last? *West European Politics*, 16(4), 607-615.
- Niou, E. M. (2001). Strategic Voting under Plurality and Runoff Rules. *Journal of Theoretical Politics*, 13(2), 209-227.
- Nishikawa, M., & Herron, E. S. (2004). Mixed Electoral Rules' Impact on Party Systems. *Electoral Studies*, 23(4), 753-768.
- Nodia, G. (2003, May). Two Attempts to Establish Democracy in Georgia: Summarizing a 15 Year-Long Journey. *Building Democracy in Georgia*, pp. 8-19.
- Nodia, G., & Scholtbach, Á. P. (2006). *The Political Landscape of Georgia - Political Parties: Achievements, Challenges and Prospects*. Delft: Eburon.
- Nohlen, D. (1978). *Wahlssysteme der Welt: Daten und Analysen*. Munchen: Piper Verlag.
- Nohlen, D. (1984a). Two Incompatible Principles of Representation. In A. Lijphart, & B. Grofman, *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives* (pp. 83-89). New York: Praeger.
- Nohlen, D. (1984b). Changes and Choices in Electoral Systems. In A. Lijphart, & B. Grofman, *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives* (pp. 217-224). New York: Praeger.
- Nohlen, D. (2005). *Elections in the Americas. A Data Handbook*, (Vols. 1-2). Oxford: Oxford University Press.
- Nohlen, D. (2005). Mexico. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 439-478). Oxford: Oxford University Press.
- Nohlen, D. (2009). *Wahlrecht und Parteiensystem: Zur Theorie und Empirie der Wahlssysteme*. Opladen: Budrich.
- Nohlen, D. (2013). Izborni sustav za Njemački Bundestag - kvadratura kruga. *Političke analize*, 16, 31-34.
- Nohlen, D., & Pachano, S. (2005). Ecuador. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 365-410). Oxford: Oxford University Press.
- Nohlen, D., & Stover, P. (2010). *Elections in Europe. A Data Handbook*. Baden-Baden: Nomos.
- Nohlen, D., Grotz, F., & Hartmann, C. (2002). *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vols. 1-2). Oxford: Oxford University Press.
- Nohlen, D., Krennerich, M., & Thibaut, B. (1999). *Elections in Africa. A Data Handbook*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P. (1985). Women's Legislative Participation in Western Europe. *West European Politics*, 8(4), 90-101.
- Norris, P. (2004). *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Olcott, M. B. (1997). Democratization and the Growth of Political Participation in Kazakhstan. In K. Dawisha, & B. Parrott, *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus* (pp. 201-241). Cambridge: Cambridge University Press.
- OSCE/ODIHR. (1996, January). *OSCE/UN Report on Azerbaijan's 12 November 1995 Parliamentary Election*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/14291?download=true>
- OSCE/ODIHR. (1998, November). *Parliamentary Elections in the Former Yugoslav Republic of Macedonia*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/15887?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2000a, April). *Kyrgyz Republic: Parliamentary Elections, 20 February & 12 March 2000*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/kyrgyzstan/15803?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2000b, January). *Republic of Kazakhstan: Parliamentary Elections, 10 and 24 October 1999*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/kazakhstan/14790?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2000c, May). *The Republic of Tajikistan: Elections to the Parliament, 27 February 2000*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/tajikistan/15984?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2001, January). *Republic of Azerbaijan: Parliamentary Elections, 5 November 2000 & 7 January 2001*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/14265?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2003, July). *Republic of Armenia: Parliamentary Elections, 25 May 2003*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/armenia/42371?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2005, November). *Republic of Albania - Parliamentary Elections, 3 July 2005*. Retrieved from OSCE:
<http://www.osce.org/odihr/elections/albania/16856?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2012a, November). *Republic of San Marino Early Parliamentary Elections*. Retrieved from OSCE: <http://www.osce.org/odihr/elections/97136?download=true>
- OSCE/ODIHR. (2012b, November). *Republic of Armenia: Parliamentary Elections, 6 May 2012*. Retrieved from OSCE: <http://www.osce.org/odihr/91643?download=true>
- Osei, A. (2012). *Party-Voter Linkage in Africa: Ghana and Senegal in Comparative Perspective*. Wiesbaden: Springer VS.
- O'Toole, T. (1995). *Historical Dictionary Of Guinea* (3rd ed.). London: The Scarecrow Press.
- Ockey, J. (2007). Introduction: Alternative Explanations for the 2006 Coup in Thailand. *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, 19(1), 5-19.
- Owen, R. (2004). *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East* (3rd ed.). London: Routledge: Taylor & Francis.
- Pavićević, V. (1997). *Izborni sistem i izbori u Crnoj Gori 1990-1996*. Podgorica: CID.

- Pappi, F. U., & Thurner, P. W. (2002). Electoral Behaviour in a Two-Vote System: Incentives for Ticket Splitting in German Bundestag Elections. *European Journal of Political Research*, 41(2), 207-232.
- Parker, S., & Natale, P. (2002). Parliamentary Elections in Italy, May 2001. *Electoral Studies*, 21(4), 665-673.
- Pasquino, G. (1989). That Obscure Object of Desire: A New Electoral Law for Italy. *West European Politics*, 12(3), 280-294.
- Pasquino, G. (2007). Tricks and Treats: The 2005 Italian Electoral Law and Its Consequences. *South European Society and Politics*, 12(1), 79-93.
- Patrikios, S., & Karyotis, G. (2008). The Greek Parliamentary Election of 2007. *Electoral Studies*, 27(2), 356-359.
- Paxton, P., Hughes, M. M., & Painter, M. E. (2010). Growth in Women's Political Representation: A Longitudinal Exploration of Democracy, Electoral System and Gender Quotas. *European Journal of Political Research*, 49(1), 25-52.
- Pearse, H. (2005). Making the Most of a Two Vote Ballot: Voter Adaptation to a More Complex Electoral System. *Annual Meeting of the Canadian Political Science Association* (pp. 1-26). London, Ontario: University of Western Ontario.
- Pekkanen, R. J., Reed, S. R., & Scheiner, E. (2016). *Japan Decides 2014: The Japanese General Election*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pereira, J. M. (1999). Tunisia. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 911-924). Oxford: Oxford University Press.
- Pires, M. (2004). *Enhancing Women's Participation in Electoral Processes in Post Conflict Countries: Experiences from East Timor*. United Nations - Office of the Special Adviser on Gender Issues And Advancement of Women.
- Picard, L. A., & Moudoud, E. (2010). The 2008 Guinea Conakry Coup: Neither Inevitable nor Inexorable. *Journal of Contemporary African Studies*, 28(1), 51-69.
- Pongsudhirak, T. (2012). Southeast Asia: Thailand's Uneasy Passage. *Journal of Democracy*, 23(2), 47-61.
- Powell, B. (2000). *Elections as Instruments of Democracy: Majoritarian and Proportional Visions*. New Haven: Yale University Press.
- Pulzer, P. (1983). Germany. In V. Bogdanor, & D. Butler, *Democracy and Elections: Electoral Systems and their Consequences* (pp. 84-109). Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rae, D. (1967). *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven: Yale University Press.
- Rahat, G. (2001). The Politics of Reform in Israel: How the Israeli Mixed System Came to Be. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 123-151). Oxford: Oxford University Press.

- Rahat, G. (2006). The Politics of Electoral Reform Abolition: The Informed Process of Israel's Return to Its Previous Electoral System. *Political Studies*, 54(1), 43–64.
- Reed, S. (1999). Strategic Voting in the 1996 Japanese General Election. *Comparative Political Studies*, 32(2), 257-270.
- Reed, S. R. (1997). Providing Clear Cues: Voter Response to the Reform Issue in the 1993 Japanese General Election. *Party Politics*, 3(2), 265-277.
- Reed, S. R. (2001). Duverger's Law is Working in Italy. *Comparative Political Studies*, 34(3), 312-327.
- Reed, S. R. (2007). Duverger's Law is Working in Japan. *Japanese Journal of Electoral Studies*, 22, 96-106.
- Reed, S. R., & Thies, M. F. (2001). The Causes of Electoral Reform in Japan. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 152-172). Oxford: Oxford University Press.
- Reilly, B. (1999). Party Politics in Papua New Guinea: A Deviant Case? *Pacific Affairs*, 72(2), 225-246.
- Reilly, B. (2007a). Electoral Systems and Party Systems in East Asia. *Journal of East Asian Studies*, 7(2), 185–202.
- Reilly, B. (2007b). Democratization and Electoral Reform in the Asia-Pacific Region: Is There an “Asian Model” of Democracy? *Comparative Political Studies*, 40(11), 1350-1371.
- Reilly, B., & Reynolds, A. (1999). *Electoral Systems and Conflict in Divided Societies*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Remington, T. F., & Smith, S. S. (1995). The Development of Parliamentary Parties in Russia. *Legislative Studies Quarterly*, 20(4), 457-489.
- Remington, T. F., & Smith, S. S. (1996). Political Goals, Institutional Context, and the Choice of an Electoral System: The Russian Parliamentary Election Law. *American Journal of Political Science*, 40(4), 1253-1279.
- Renwick, A. (2005). Modelling Multiple Goals: Electoral System Preferences in Hungary in 1989. *Europe-Asia Studies*, 57(7), 995-1019.
- Renwick, A. (2009). Do 'Wrong Winner' Elections Trigger Electoral Reform? Lessons from New Zealand. *Representation*, 45(4), 357-367.
- Renwick, A. (2010). *The Politics of Electoral Reform: Changing the Rules of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Renwick, A. (2011). Electoral Reform in Europe since 1945. *West European Politics*, 34(3), 456-477.
- Reynolds, A., & Reilly, B. (1997). *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Reynolds, A., Reilly, B., & Ellis, A. (2008). *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

- Riera, P. (2013). Electoral Coordination in Mixed-Member Systems: Does the Level of Democratic Experience Matter? *European Journal of Political Research*, 52(1), 119-141.
- Ries, M. (1999). Egypt. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 329-350). Oxford: Oxford University Press.
- Riker, W. H. (1982). The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science. *American Political Science Review*, 76(4), 753-766.
- Rinza, M. (2002). Taiwan (Republic of China). In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 525-570). Oxford: Oxford University Press.
- Rich, C. A. (1953). Political Trends in Italy. *The Western Political Quarterly*, 6(3), 469-488.
- Rich, T. S. (2013a). The Electoral Incentives for Legislator Perceptions in Mixed Systems: Integrating Evidence from East Asia. *Representation*, 49(1), 17-31.
- Rich, T. S. (2013b). Voter Perceptions and Behavior in East Asian Mixed Systems. *Journal of Contemporary Eastern Asia*, 12(1), 21-34.
- Rich, T. S. (2015). Duverger's Law in Mixed Legislative Systems: The Impact of National Electoral Rules on District Competition. *European Journal of Political Research*, 54(1), 182-196.
- Rich, T. S., & Banerjee, V. (2016). District Competition in Japan's 2014 Election: The Roles of Nominations, Incumbency, and Dual Listing. *Representation*, 52(2-3), 227-238.
- Roberts, G. K. (1988). The 'Second-Vote' Campaign Strategy of the West German Free Democratic Party. *European Journal of Political Research*, 16(3), 317-337.
- Robinson, W. S. (1950). Ecological Correlations and the Behavior of Individuals. *American Sociological Review*, 15(3), 351-357.
- Römer, M. (1999). Chad. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 221-242). Oxford: Oxford University Press.
- Ruiz-Rufino, R. (2008). The Parliamentary Election in Armenia, May 2007. *Electoral Studies*, 27(2), 369-372.
- Rule, W. (1987). Electoral Systems, Contextual Factors and Women's Opportunity for Election to Parliament in Twenty-Three Democracies. *The Western Political Quarterly*, 40(3), 477-498.
- Rule, W. (1994). Women's Underrepresentation and Electoral Systems. *Political Science and Politics*, 27(4), 689-692.
- Rutland, P. (1994). Democracy and Nationalism in Armenia. *Europe-Asia Studies*, 46(5), 839-861.
- Rhodes, M. (1997). Financing Party Politics in Italy: A Case of Systemic Corruption. *West European Politics*, 20(1), 54-80.
- Rybiy, O. (2013). Party System Institutionalization in Ukraine. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 21(3), 401-423.

- Sanders, D., & Herman, V. (1977). The Stability and Survival of Governments in Western Democracies. *Acta Politica*, 12, 346-377.
- Sani, G. (1976). Mass Constraints on Political Realignments: Perceptions of Anti-System Parties in Italy. *British Journal of Political Science*, 6(1), 1-32.
- Sartori, G. (1966). European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism. In J. La Palombara, & M. Weiner, *Political Parties and Political Development* (pp. 137-176). Princeton: Princeton University Press.
- Sartori, G. (1994). *Comparative Constitutional Engineering - An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. London: MacMillan Press.
- Sawer, M. (2010). Women and Elections. In L. LeDuc, R. G. Niemi, & P. Norris, *Comparing Democracies 3: Elections and Voting in the 21st Century* (pp. 202-221). London: SAGE Publications.
- Senat. (2017, January). *Les éléments clés des sénatoriales 2014*. Retrieved from <http://www.senat.fr/senatoriales2014/index.html>
- Szajkowski, B. (1997). The Parliamentary Election in Albania, July-August 2005. *Electoral Studies*, 26(1), 227-231.
- Szajkowski, B. (1999). Elections and Electoral Politics in Macedonia. *Transitions*, 1(2), 55-82.
- Szajkowski, B. (2003). The Parliamentary Elections in Albania, June–August 2001. *Electoral Studies*, 22(2), 361-367.
- Singer, M. M. (2005). Presidential and parliamentary elections in Panama, May 2004. *Electoral Studies*, 24(3), 531-537.
- Singer, M. M. (2013). Was Duverger Correct? Single-Member District Election Outcomes in Fifty-three Countries. *British Journal of Political Science*, 43(1), 201-220.
- Singer, M. M., & Stephenson, L. B. (2009). The Political Context and Duverger's Theory: Evidence at the District Level. *Electoral Studies*, 28(3), 480-491.
- Slider, D. (1997). Democratization in Georgia. In K. Dawisha, & B. Parrott, *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus* (pp. 156-198). Cambridge: Cambridge University Press.
- Smyth, H. M. (1948). Italy: From Fascism to the Republic (1943-1946). *The Western Political Quarterly*, 1(3), 205-222.
- Solinger, D. J. (2001). Ending One-Party Dominance: Korea, Taiwan, Mexico. *Journal of Democracy*, 12(1), 30-42.
- Soudriette, R. W., & Ellis, A. (2006). Electoral Systems Today: A Global Snapshot. *Journal of Democracy*, 17(2), 78-88.
- Southall, R. (2003). An Unlikely Success: South Africa and Lesotho's Election of 2002. *The Journal of Modern African Studies*, 41(2), 269-296.
- Southall, R., & Fox, R. (1999). Lesotho's General Election of 1998: Rigged or De Rigueur? *The Journal of Modern African Studies*, 37(4), 669-696.

- Spirova, M. (2010). The 2009 Parliamentary Elections in Bulgaria. *Electoral Studies*, 29(2), 276-278.
- Stepan, A. (2012). Tunisia's Transition and the Twin Tolerations. *Journal of Democracy*, 23(2), 89-103.
- Stoffel, M. F. (2014). MP Behavior in Mixed-Member Electoral Systems. *Electoral Studies*, 35, 78-87.
- Stöver, P. (2005). Suriname. In D. Nohlen, *Elections in the Americas. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 607-626). Oxford: Oxford University Press.
- Stover, P. (2010). Monaco. In D. Nohlen, & P. Stover, *Elections in Europe. A Data Handbook* (pp. 1349-1364). Baden-Baden: Nomos.
- Stratmann, T., & Baur, M. (2002). Plurality Rule, Proportional Representation, and the German Bundestag: How Incentives to Pork-Barrel Differ across Electoral Systems. *American Journal of Political Science*, 46(3), 506-514.
- Strom, K. (1985). Party Goals and Government Performance in Parliamentary Democracies. *The American Political Science Review*, 79(3), 738-754.
- Shvetsova, O. (1999). A Survey of Post-Communist Electoral Institutions: 1990–1998. *Electoral Studies*, 18(3), 397-409.
- Shvetsova, O. V. (2004). Russia: Compromising a Long-Lasting Transitional Formula. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 382-397). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Shepsle, K. A. (2006). Rational Choice Institutionalism. In R. A. Rhodes, S. A. Binder, & B. A. Rockman, *The Oxford Handbook of Political Institutions* (pp. 23-38). Oxford: Oxford University Press.
- Shikano, S., Herrmann, M., & Thurner, P. W. (2009). Strategic Voting under Proportional Representation: Threshold Insurance in German Elections. *West European Politics*, 32(3), 634-656.
- Shiratori, R. (1995). The Politics of Electoral Reform in Japan. *International Political Science Review*, 16(1), 79-94.
- Shugart, M. S. (1985). The Two Effects of District Magnitude: Venezuela as a Crucial Experiment. *European Journal of Political Research*, 13(4), 353-364.
- Shugart, M. S. (1992). Leaders, Rank and File, and Constituents: Electoral Reform in Colombia and Venezuela. *Electoral Studies*, 11(1), 21-45.
- Shugart, M. S. (2001). "Extreme" Electoral Systems and the Appeal of the Mixed-Member Alternative. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 25-51). Oxford: Oxford University Press.
- Shugart, M. S. (2005). Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead. In M. Gallagher, & P. Mitchell, *The Politics of Electoral Systems* (pp. 25-55). Oxford: Oxford University Press.

- Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, M. S., & Wattenberg, M. (2001). *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford: Oxford University Press.
- Shugart, M. S., & Wattenberg, M. (2001a). Introduction: The Electoral Reform of the Twenty-First Century? In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 1-6). Oxford: Oxford University Press.
- Shugart, M. S., & Wattenberg, M. (2001b). Mixed-Member Electoral Systems: A Definition and Typology. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 9-24). Oxford: Oxford University Press.
- Shugart, M. S., & Wattenberg, M. (2001c). Conclusion: Are Mixed-Member Systems the Best of Both Worlds? In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 571-596). Oxford: Oxford University Press.
- Scarrow, S. E. (2001). Germany: The Mixed-Member System as a Political Compromise. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 55-69). Oxford: Oxford University Press.
- Schafferer, C. (2003). The Legislative Yuan Election, Taiwan 2001. *Electoral Studies*, 22(3), 532-537.
- Schafferer, C. (2009). The Parliamentary Election in Thailand, December 2007. *Electoral Studies*, 28(1), 167-170.
- Schafferer, C. (2009). The Parliamentary Election in Thailand, December 2007. *Electoral Studies*, 28(1), 167-170.
- Schedler, A. (2002). The Nested Game of Democratization by Elections. *International Political Science Review*, 23(1), 103-122.
- Schedler, A. (2006). *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Scheiner, E., Smith, D. M., & Thies, M. F. (2016). The 2014 Japanese Election Results: The Opposition Cooperates but Fails to Inspire. In R. J. Pekkanen, S. R. Reed, & E. Scheiner, *Japan Decides 2014: The Japanese General Election* (pp. 22-38). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiemann, J. W. (2001). Hedging Against Uncertainty: Regime Change and the Origins of Hungary's Mixed-Member System. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 231-254). Oxford: Oxford University Press.
- Schiemann, J. W. (2002). The Negotiated Origins of the Electoral System. In A. Bozoki, *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy* (pp. 165-189). Budapest: CEU Press.
- Schiemann, J. W. (2004). Hungary: Compromising Midway on a Mixed System. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 359-368). Basingstoke: Palgrave MacMillan.

- Schoen, H. (1999). Split-ticket Voting in German Federal Elections, 1953–90: An Example of Sophisticated Balloting? *Electoral Studies*, 18(4), 473-496.
- Schuler, H. (2002). Turkey. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 233-288). Oxford: Oxford University Press.
- Taagepera, R. (1990). The Baltic States. *Electoral Studies*, 9(4), 303-311.
- Taagepera, R. (2007). *Predicting Party Sizes: The Logic of Simple Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Taagepera, R., & Grofman, B. (2003). Mapping the Indices of Seats–Votes Disproportionality and Inter-Election Volatility. *Party Politics*, 9(6), 659-677.
- Taagepera, R., & Shugart, M. S. (1989). *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press.
- Tan, A. C. (2009). The 2008 Taiwan Elections: Forward to the Past? *Electoral Studies*, 28(3), 502-506.
- Tanaka, M. (2006). From Crisis to Collapse of the Party Systems and Dilemmas of Democratic Representation: Peru and Venezuela. In S. Mainwaring, A. M. Bejarano, & E. P. Leongomez, *The Crisis of Democratic Representation in the Andes* (pp. 47-77). Stanford: Stanford University Press.
- Tangkia, F. P., & Habaradas, M. A. (2001). *Party-List System: The Philippines Experience*. Ateneo School of Government & Friedrich Ebert Stiftung.
- Teehankee, J. (2002). Electoral Politics in the Philippines. In A. Croissant, G. Bruns, & M. John, *Electoral Politics in Southeast & East Asia* (pp. 149-202). Singapore: Freidrich Ebert Stiftung.
- Tien, H.-m. (1996). Elections and Taiwan's Democratic Development. In H.-m. Tien, *Taiwan's Electoral Politics and Democratic Transition: Riding the Third Wave* (pp. 3-26). Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Tripp, A. M., & Kang, A. (2008). The Global Impact of Quotas: On the Fast Track to Increased Female Legislative Representation. *Comparative Political Studies*, 41(3), 338-361.
- Tronconi, F. (2015, May 6). *Italy's new electoral law*. Retrieved from Fruits and Votes: <https://fruitsandvotes.wordpress.com/2015/05/06/italys-new-electoral-law/>
- Tsebelis, G. (1990). *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*. Berkeley: University of California Press.
- Thalang, C. n. (2012). Parliamentary Elections in Thailand, July 2011. *Electoral Studies*, 31(3), 633-636.
- Thames, F. (2001). Legislative Voting Behaviour in the Russian Duma: Understanding the Effect of Mandate. *Europe-Asia Studies*, 53(6), 869-884.
- Thames, F. (2005). A House Divided: Party Strength and the Mandate Divide in Hungary, Russia, and Ukraine. *Comparative Political Studies*, 38(3), 282-303.
- Thames, F. (2016). Electoral Rules and Legislative Parties in the Ukrainian Rada. *Legislative Studies Quarterly*, 41(1), 35-59.

- Thibaut, B. (1999a). Madagascar. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 531-548). Oxford: Oxford University Press.
- Thibaut, B. (1999b). Seychelles. In D. Nohlen, M. Krennerich, & B. Thibaut, *Elections in Africa. A Data Handbook* (pp. 775-788). Oxford: Oxford University Press.
- UNDP. (2013). *Evaluation of the Lesotho 2012 National Assembly Elections*. Maseru: UNDP.
- Urban, M. (1994). December 1993 as a Replication of Late-Soviet Electoral Practices. *Post-Soviet Affairs*, 10(2), 127-158.
- Urwin, D. (1974). Germany. Continuity and Change in Electoral Politics. In R. Rose, *Electoral Behavior. A Comparative Handbook* (pp. 118-127). New York: The Free Press.
- Usupashvili, D., & Nodia, G. (2003, May). Electoral Processes in Georgia. *Building Democracy in Georgia*, pp. 1-18.
- Fairbanks Jr., C. H. (2014). Georgian Democracy - Seizing or Losing the Chance? *Journal of Democracy*, 25(1), 154-165.
- Fairbanks Jr., C. H., & Gugushvili, A. (2013). A New Chance for Georgian Democracy. *Journal of Democracy*, 24(1), 116-127.
- Fairbanks, C. H. (2004). Georgia's Rose Revolution. *Journal of Democracy*, 15(2), 110-124.
- Farrell, D. (2001). The United Kingdom Comes of Age: The British Electoral Reform "Revolution" of the 1990s. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 521-541). Oxford: Oxford University Press.
- Farrell, D. (2011). *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. New York: Palgrave MacMillan.
- Ferrara, F. (2004). Electoral Coordination and the Strategic Desertion of Strong Parties in Compensatory Mixed Systems with Negative Vote Transfers. *Electoral Studies*, 23(3), 391-413.
- Ferrara, F. (2006). Two in One: Party Competition in the Italian Single Ballot Mixed System. *Electoral Studies*, 25(2), 329-350.
- Ferrara, F., & Herron, E. S. (2005). Going It Alone? Strategic Entry Under Mixed Electoral Rules. *American Journal of Political Science*, 49(1), 16-31.
- Ferrara, F., Herron, E. S., & Nishikawa, M. (2005). *Mixed Electoral Systems : Contamination and its Consequences*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Ferrero, M., & Brosio, G. (1997). Nomenclature Rule under Democracy: Solving the Italian Puzzle. *Journal of Theoretical Politics*, 9(4), 445-475.
- Fish, S. (1995). The Advent of Multipartyism in Russia, 1993-95. *Post-Soviet Affairs*, 11(4), 340-383.
- Fisher, S. D. (2004). Definition and Measurement of Tactical Voting: The Role of Rational Choice. *British Journal of Political Science*, 34(1), 152-166.

- Fitzmaurice, J. (2003). Parliamentary Elections in Lithuania, October 2000. *Electoral Studies*, 22(1), 161-165.
- Fox, R., & Southall, R. (2004). Adapting to Electoral System Change: Voters in Lesotho, 2002. *Journal of African Elections*, 2(2), 86-96.
- Friedman, E. (2005). Electoral System Design and Minority Representation in Slovakia and Macedonia. *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 4(4), 381-396.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Hazan, R. (2001). The Israeli Mixed Electoral System: Unexpected Reciprocal and Cumulative Consequences. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 351-379). Oxford: Oxford University Press.
- Hardarson, Ó. T. (2002). The Icelandic Electoral System 1844-1999. In B. Grofman, & A. Lijphart, *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries* (pp. 101-161). New York: Agathon Press.
- Hardman, H., & Renwick, A. (n.d.). *Electoral System Change in Europe since 1945: Lithuania*. ESCE.
- Hartmann, C., Hassall, G., & Santos Jr., S. M. (2002). Philippines. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 2, pp. 185-238). Oxford: Oxford University Press.
- Hatchard, J. (1993). Re-Establishing a Multi-Party State: Some Constitutional Lessons from the Seychelles. *The Journal of Modern African Studies*, 31(4), 601-612.
- Hawkins, K. A. (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helms, L. (2006). The Grand Coalition: Precedents and Prospects. *German Politics & Society*, 24(1), 47-66.
- Herron, E. S. (2002a). Electoral Influences on Legislative Behavior in Mixed-member Systems: Evidence from Ukraine's Verkhovna Rada. *Legislative Studies Quarterly*, 27(3), 361-382.
- Herron, E. S. (2002b). Mixed Electoral Rules and Party Strategies: Responses to Incentives By Ukraine's Rukh and Russia's Yabloko. *Party Politics*, 8(6), 719-733.
- Herron, E. S. (2007). State Institutions, Political Context and Parliamentary Election Legislation in Ukraine, 2000-2006. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23(1), 57-76.
- Herron, E. S. (2014). The Parliamentary Elections in Ukraine, October 2012. *Electoral Studies*, 33, 353-356.
- Herron, E. S., & Nishikawa, M. (2001). Contamination Effects and the Number of Parties in Mixed-superposition Electoral Systems. *Electoral Studies*, 20(1), 63-86.
- Hibbing, J., & Patterson, S. (1992). A Democratic Legislature in the Making: The Historic Hungarian Elections of 1990. *Comparative Political Studies*, 24(4), 430-454.

- Hidalgo, M. (2011). The 2010 Legislative Elections in Venezuela. *Electoral Studies*, 30(4), 872-875.
- Hideo, O. (1996). Forces for Political Reform: The Liberal Democratic Party's Young Reformers and Ozawa Ichiro. *The Journal of Japanese Studies*, 22(2), 269-294.
- Hiro, D. (2009). *Inside Central Asia: A Political and Cultural History of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran*. London: Overlook Duckworth.
- Hicken, A. (2004). Asia and the Pacific: General Overview. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 453-474). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Hicken, A. (2006). Party Fabrication: Constitutional Reform and the Rise of Thai Rak Thai. *Journal of East Asian Studies*, 6(3), 381-407.
- Hicken, A. (2007). The 2007 Thai Constitution: A Return to Politics Past. *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, 19(1), 128-160.
- Hicken, A. (2013). Late to the Party: The Development of Partisanship in Thailand. *Trans-Regional and National Studies of Southeast Asia*, 1(2), 199-213.
- Hicken, A. (2014). Party and Party System Institutionalization in the Philippines. In A. Hicken, & E. M. Kuhonta, *Party System Institutionalization in Asia: Democracies, Autocracies, and the Shadows of the Past* (pp. 307-327). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hicken, A. (2016). Thailand and the Philippines under MMM. In N. F. Batto, C. Huang, A. C. Tan, & G. W. Cox, *Mixed-Member Electoral Systems in Constitutional Context: Taiwan, Japan, and Beyond* (pp. 229-246). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hicken, A., & Kasuya, Y. (2003). A Guide to the Constitutional Structures and Electoral Systems of East, South and Southeast Asia. *Electoral Studies*, 22(1), 121-151.
- Hope, D. (1984, March). *Governing Andorra*. Retrieved from <http://apsc.free.fr/vt19-2/index.htm#topanchor>
- Horcasitas, J. M., & Weldon, J. A. (2001). Reforming Electoral Systems in Mexico. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 209-230). Oxford: Oxford University Press.
- Hoffmann, J. (2011). Stabilization without Europeanization: Electoral Reforms in Albania. *Security and Peace*, 29(3), 176-182.
- Hsieh, J. F.-s. (1999). Manipulating the Electoral System under the SNTV: The Case of the Republic of China on Taiwan. In B. Grofman, *Elections in Japan, Korea, and Taiwan Under the Single Non-Transferable Vote: The Comparative Study of an Embedded Institution* (pp. 65-84). Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Hsieh, J. F.-s., & Niemi, R. G. (1999). Can Duverger's Law be Extended to SNTV? The Case of Taiwan's Legislative Yuan Elections. *Electoral Studies*, 18(1), 101-116.
- Hsieh, J. F.-S., & Niou, E. M. (1996). Salient Issues in Taiwan's Electoral Politics. *Electoral Studies*, 15(2), 219-235.

- Huang, C., Kuo, M. F., & Stockton, H. (2016). The Consequences of MMM on Party Systems. In N. F. Batto, C. Huang, A. C. Tan, & G. W. Cox, *Mixed-Member Electoral Systems in Constitutional Context: Taiwan, Japan, and Beyond* (pp. 25-51). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hungary National Election Commission. (2017a, March). *2010 Parliamentary Elections*. Retrieved from National Election Commission: <http://www.valasztas.hu/en/parval2010/index.html>
- Hungary National Election Commission. (2017b, March). *2014 Parliamentary Elections*. Retrieved from National Election Commission: <http://www.valasztas.hu/en/ogyv2014/index.html>
- Huntington, S. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Huskey, E. (1997). Kyrgyzstan: The Fate of Political Liberalization. In K. Dawisha, & B. Parrott, *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus* (pp. 242-276). Cambridge: Cambridge University Press.
- Calise, M. (1994). The Italian Particracy: Beyond President and Parliament. *Political Science Quarterly*, 109(3), 441-460.
- Carey, J., Hix, S., Mozaffar, S., & Reynolds, A. (2013). Report from the Field: Two Surveys of Political Scientists. In M. Htun, & B. Powell, *Political Science, Electoral Rules, and Democratic Governance* (pp. 62-73). New Hampshire: American Political Science Association.
- Carr, A. (2017a, May). *Republic of Lithuania: 2012 legislative election*. Retrieved from Psephos: Adam Carr's Election Archive: <http://psephos.adam-carr.net/countries/l/lithuania/lithuaniamapindex.shtml>
- Carr, A. (2017b, May). *Hungary: 2014 Legislative Elections*. Retrieved from Psephos: Adam Carr's Election Archive: <http://psephos.adam-carr.net/countries/h/hungary/hungarymaps2014.shtml>
- Caul, M. (1999). Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*, 5(1), 79-98.
- Cederman, L.-E., Gleditsch, K. S., & Hug, S. (2013). Elections and Ethnic Civil War. *Comparative Political Studies*, 46(3), 387-417.
- Clark, T. D. (1994). The Lithuanian Political Party System: A Case Study of Democratic Consolidation. *East European Politics and Societies*, 9(1), 41-62.
- Clark, T. D. (1998). The 1996 Elections to the Lithuanian Seimas and their Aftermath. *Journal of Baltic Studies*, 29(2), 135-148.
- Clark, T. D., & Prekevičius, N. (2003). Explaining the 2000 Lithuanian Parliamentary Elections: An Application of Contextual and New Institutional Approaches. *Slavic Review*, 62(3), 548-569.
- Clark, T. D., Martinaitis, Ž., & Dilba, R. (2008). Electoral Mandate and Party Cohesion: Does It Matter in Lithuania? *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24(3), 317-337.

- Clark, W. A. (2002). The 1999 Parliamentary Election in Russia. *Electoral Studies*, 21(1), 101-107.
- Clark, W. A. (2005). The Russian Election Cycle, 2003–2004. *Electoral Studies*, 24(3), 511-519.
- Clark, W. R., & Golder, M. (2006). Rehabilitating Duverger's Theory: Testing the Mechanical and Strategic Modifying Effects of Electoral Laws. *Comparative Political Studies*, 39(6), 679-708.
- Colomer, J. (2004). The Strategy and History of Electoral System Choice. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 3-78). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Colomer, J. M. (2011). *Personal Representation: The Neglected Dimension of Electoral Systems*. Colchester: ECPR Press.
- Commonwealth Secretariat. (1992). *Referendum on the Draft Constitution in Seychelles, 12-15 November 1992 - Report on the Commonwealth Observer Group*.
- Connors, M. (2002). Framing the 'People's Constitution'. In D. McCargo, *Reforming Thai Politics* (pp. 37-55). Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies.
- Cornell, S. E. (2011). *Azerbaijan Since Independence*. Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Council of Europe - Parliamentary Assembly. (2004, April 8). *The Principality of Monaco's Application for Membership of the Council of Europe*. Retrieved from <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10488&lang=en>
- Cox, G. W. (1991). SNTV and d'Hondt are 'Equivalent'. *Electoral Studies*, 10(2), 118-132.
- Cox, G. W. (1996). Is the Single Nontransferable Vote Superproportional? Evidence from Japan and Taiwan. *American Journal of Political Science*, 40(3), 740-755.
- Cox, G. W. (1997). *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, G. W., & Shugart, M. S. (1996). Strategic Voting under Proportional Representation. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 12(2), 299-324.
- Cox, K., & Schoppa, L. (2002). Interaction Effects in Mixed-Member Electoral Systems: Theory and Evidence From Germany, Japan, and Italy. *Comparative Political Studies*, 35(9), 1027-1053.
- Crisp, B. (2007). Incentives in Mixed-Member Electoral Systems: General Election Laws, Candidate Selection Procedures, and Cameral Rules. *Comparative Political Studies*, 40(9), 1460–85.
- Crisp, B. F., & Rey, J. C. (2001). The Sources of Electoral Reform in Venezuela. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 173-193). Oxford: Oxford University Press.
- Cristalis, I. (2009). *East Timor: A Nation's Bitter Dawn* (2nd ed.). London: Zed Books.

- Croissant, A. (2001). Electoral Systems in Asia as Elements of Consensus and Majoritarian Democracy: Comparing seven Cases. *A paper presented at the Sixth International Conference of the Korean Political Science Association*, (pp. 1-35). Seoul.
- Croissant, A. (2002a). Electoral Politics in Southeast and East Asia: A Comparative Perspective. In A. Croissant, G. Bruns, & M. John, *Electoral Politics in Southeast & East Asia* (pp. 321-368). Singapore: Freidrich Ebert Stiftung.
- Croissant, A. (2002b). Electoral Politics in South Korea. In A. Croissant, G. Bruns, & M. John, *Electoral Politics in Southeast & East Asia* (pp. 233-276). Singapore: Freidrich Ebert Stiftung.
- Croissant, A., & Völkel, P. (2012). Party System Types and Party System Institutionalization: best Comparing New Democracies in East and Southeast Asia. *Party Politics*, 18(2), 235-265.
- CSCE. (1996). *Report on Azerbaijan's November 1995 Parliamentary Election*. Washington D.C.: Commission on Security and Cooperation in Europe.
- Cummings, S. N. (2005). *Kazakhstan: Power and the Elite*. London: I.B. Tauris.
- Curini, L. (2011). Government Survival the Italian Way: The Core and the Advantages of Policy Immobilism during the First Republic. *European Journal of Political Research*, 50(1), 110-142.
- Curini, L., & Pinto, L. (2013). Government Formation under the Shadow of a Core Party: The Case of the First Italian Republic. *Party Politics*, 19(3), 502-522.
- Chang, A. C.-h. (2016). The 2016 Presidential and Legislative Elections in Taiwan. *Electoral Studies*, 43, 176-178.
- Chantornvong, S. (2002). The 1997 Constitution and the Politics of Electoral Reform. In D. McCargo, *Reforming Thai Politics* (pp. 203-222). Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies.
- Chao, L., & Myers, R. H. (2000). How Elections Promoted Democracy in Taiwan under Martial Law. *The China Quarterly*, 162, 387-409.
- Chen, C.-f. (2006). The Legislative Election in Taiwan, December 2004. *Electoral Studies*, 25(4), 820-825.
- Chhibber, P., & Kollman, K. (2004). *The Formation of National Party Systems: Federalism and Party Competition in Canada, Great Britain, India, and the United States*. Princeton: Princeton University Press.
- Wagner, C. (2002). Sri Lanka. In D. Nohlen, F. Grotz, & C. Hartmann, *Elections in Asia and the Pacific. A Data Handbook* (Vol. 1, pp. 697-742). Oxford: Oxford University Press.
- Wada, J. (2004). Japan: Manipulating Multi-Member Districts – from SNTV to a Mixed System. In J. Colomer, *Handbook of Electoral System Choice* (pp. 512-529). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Wahlrecht. (2017, March). *Landtagswahlrecht*. Retrieved from <http://www.wahlrecht.de/landtage/index.htm>

- Ward, L. J. (1998). 'Second-Class MPs'? New Zealand's Adaptation to Mixed-Member Parliamentary Representation. *Political Science*, 49(2), 125-152.
- Ward, R. E. (1966). Recent Electoral Developments in Japan. *Asian Survey*, 6(10), 547-567.
- Welch, S., & Studlar, D. T. (1990). Multi-Member Districts and the Representation of Women: Evidence from Britain and the United States. *The Journal of Politics*, 52(2), 391-412.
- Weldon, J. A. (2001). The Consequences of Mexico's Mixed-Member Electoral System, 1988–1997. In M. S. Shugart, & M. Wattenberg, *Mixed Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (pp. 447-476). Oxford: Oxford University Press.
- Wikipedia. (2016a, Септембар). *Префектуре Јапана*. Retrieved from https://sr.wikipedia.org/wiki/Префектуре_Јапана
- Wikipedia. (2016b, September). *Japan Proportional Blocks*. Retrieved from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:House_of_Representatives_Japan_Proportional_Blocks.svg
- Wikipedia. (2017, January). *New Zealand Electorates*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/New_Zealand_electorates#/media/File:New_Zealand_electorates,_2014.svg
- Wilkinson, S. I. (2006). *Votes and Violence: Electoral Competition and Ethnic Riots in India* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wonbin, C. (2005). The General Election in South Korea, April 2004. *Electoral Studies*, 24(3), 525-530.
- Woodall, B. (1999). The Politics of Reform in Japan's Lower House Electoral System. In B. Grofman, S.-C. Lee, E. A. Winckler, & B. Woodall, *Elections in Japan, Korea, and Taiwan under the Single Non-Transferable Vote: The Comparative Study of an Embedded Institution* (pp. 23-50). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Wurfel, D. (1997). The Party-list System: Sectoral or National? Success or Failure? *Kasarinlan - Philippine Journal of Third World Studies*, 13(2), 19-30.
- White, S. (2005). Russia: The Authoritarian Adaptation of an Electoral System. In M. Gallagher, & P. Mitchell, *The Politics of Electoral Systems* (pp. 313-330). Oxford: Oxford University Press.
- Yomiuri Online. (2016, March). Retrieved from <http://www.yomiuri.co.jp/election/shugiin/2014/kaihyou/yc81.html>
- Youngmi, K. (2014). The 2012 Parliamentary and Presidential Elections in South Korea. *Electoral Studies*, 34, 326-330.

БИОГРАФИЈА

Душан Вучићевић је рођен у Јагодини 29. априла 1982. године. Основну школу и гимназију завршио је у Свилајнцу као носилац Вукове дипломе. Дипломирао је на Факултету политичких наука у Београду – новинарско-комуниколошки смер – 2006. године са просечном оценом 9,68. Дипломски рад на тему „Општа обележја канадског федерализма“ одбранио је оценом 10. Исте године је уписао специјалистичке академске студије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду (120 ЕСПБ), студијски програм Политичка теорија и методологија политичких наука, које завршава са просечном оценом 9,88 и одбраном завршног рада на тему „Лајпхартова концептуална мапа демократије – случај Србије“ оценом 10.

Радио је као истраживач у Институту за политичке студије у Београду од 2007. до 2012. године. Као сарадник у настави на Факултету политичких наука Универзитета у Београду ангажован је на предметима Политички систем Србије – од марта 2007. године – и Избори и изборни системи – од марта 2010. године. Од 2012. године на истим предметима ради као асистент. Кандидат је објавио више од 20 приказа књига, прегледних и оригиналних научних радова у домаћим и иностраним научним часописима и зборницима.

Од 2007. године био је сарадник на научном пројекту „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“, а од 2011. године учествује у реализацији пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“. Оба

пројекта су финансирана од стране министарства надлежног за просвету и науку у Републици Србији. Био је учесник на више научних скупова, а од 2008. године ангажован је као експерт и консултант Организације за европску безбедност и сарадњу на различитим пројекатима. Радио је као секретар редакције у научном часопису *Политичка ревија*. Коуредник је три Зборника у издању Института за политичке студије у Београду.